

શ્રી અદ્ભુતાનુભવ પ્રકાશ

કાવુઝોદાસ માધવદાસ પંડિત

નાર.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી વર્ણાશ્રી- વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૭૭૫ વર્ગિક

પત્રિકા નામ અદ્ભુતાશુભ્ય પ્રકાશ

વિભાગ ૧૨૨૨

ॐ तन्मत्परवात्मने नमः

सर्वे ज्ञानसु ज्ञाने वास्ते—
आशुनिवासी स्वामी श्री अद्भुतानन्द सरस्वती विरचित

श्री अद्भुतानुभव प्रकाश.

(सर्व १३३ वेपथने स्थापित.)

अशेषकः

केशुछोडदास माधवदास परेदा
नार.

अभिलष

સન. ૧૯૨૬

સંવત. ૧૯૮૫

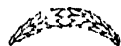
પ્રથમાશ્રિતિ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૭૭

પ્રત ૧૦૦૦

પ્રકાશક:—અંધકર્તા.

—૩૩૭૭૬૬૬—

આ પરતકલા કર્તા ૧ થી ૧૧ નડિઆદના યુગાન્તર મુદ્રણાલયમાં
રવિશંકર અંબાશંકરે અને બાકીનું પુસ્તક નડિઆદના
યુનિવર્સલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં હસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈએ
કર્તાને માટે છાપ્યું. તા. ૧૦-૫-૨૬.

નિવેદન.

ભવાટવીમાં ભટકતા જીવો પ્રત્યેની રૂપા લાવથી આણુ નિવાસી પૂજ્ય સ્વામીશ્રી અદ્ભૂતાનંદજીએ મુમુક્ષુ શ્રેયાર્થે સ્વાત્માનુભવ લખેલો છે. જો કે તત્વાનુભવ અવર્ણનીય હોવા છતાં ઈશિરો વસ્તુ પ્રત્યેની દદતામાં વધારો કરી, દદ નિશ્ચય દ્વારા વસ્તુ પ્રાપ્તિ-અનુભવ કરાવે છે. પૂજ્ય સ્વામીજીએ સુમુક્ષુ હિતાર્થે લખેલો ગ્રંથ પ્રકાશમાં લાવવા થણા ભકતોની માગણી થવાથી તેમજ તેઓએ યથા શક્તિ આર્થિક મદદ આપવા જણાવવાથી ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાની ત્રિપ્તિ પોષાઈ અને તેનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ આપના કરકમલમાં હાજર છે.

સમાજ ભિન્ન ભિન્ન મતિવંત માનવથી અનેલો હોય, કદાચ સ્થૂલ દષ્ટિએ પથ ભિન્નતા જણાયે; પણ લેખકની દષ્ટિથી તેમજ વિશાળ દષ્ટિથી વિચારાશે તો ખાસ ભિન્નતા જંતુ નહિ જણાય. વાસ્તવિક રહસ્ય તો લેખક દ્વારા યા તો તેઓશ્રીની હૃદય ભૂમિકાને સ્થાને વિરાજનાર યા તેમની દષ્ટિથી વાંચનાર જ યથાર્થ સમજી શકે.

જે ભાઈઓની નિષ્કામ અને સકામ આર્થિક ઉદારતાથી ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયો તે સર્વ સદાયકલાઈઓનો આભાર માની પ્રભુ પ્રત્યે સિનિતિ છે કે તે અને તેના સર્વ ભાઈઓને પારમાર્થિક કાર્યો કરવામાં વધુ અળ આપ તે સિવાય ખાસ સદાયક ભાઈઓ, ચકલાસીના પા. શિવાભાઈ તળાશીભાઈ તથા પા. રેવનદાસ શંકરભાઈ અને પા. ગોવિંદભાઈ, નારના જીવાભાઈ રણજીભાઈ તથા પા. મગનભાઈ મથુરભાઈ; સાંદાસાલના પા. પરસાતમ મથુરભાઈ તથા પા. સોમાભાઈ દેવાભાઈ; જગાલના શા. સોમાલાલ ચુનીલાલ, નર્મીસરાના પા. દાદાભાઈ વજ્રભાઈ; લીંબાસીના પા. કલ્યાણભાઈ વડાવભાઈ; ઘોળકાના શા. માણેકલાલ ચુનીલાલ તથા નારણદાસ ગોપાળદાસ વિંગેરે વિંગેરે અગવળનોનો વાંચક વર્ગ તરફથી આભાર માનું છું; તેમજ કુશાનતર પ્રેસના માલીકા શ્રી રવિશંકર અને છોટાભાઈએ અનતી ત્વરાએ પુસ્તક તૈયાર કરી આપવા તેમજ પુદ્ધ સુધારી અનતી રીતે સુંદર બનાવવા યથા યત્ન કર્યો છે. જેથી તેમનો પણ આભાર માનું છું.

છેવટમાં અગ્નિજ્વળે રહેલા દોષ હંસ દષ્ટિથી સુધારી વાંચવા, સમજવા અને જીવનમાં ઉતારવા વાંચકોને વિનંતિ પૂર્વક-હરિ ૐ

લાલભાઈનો અંગલો
નાર.

} ^૨
ફણુછોડદાસ માધવદાસ પટેલ

ખેતીવાડીના ધંધામાં અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન મેળવવું હોય તો
વાંચો—મંગાવો

અમારી કૃતિનાં પુસ્તકો.

૧. કળકાંડ શાકભાજી વાવવાની રીતનું બગીચાનું પુસ્તક ૨-૦-૦
૨. હિંદની જરૂરિયાત ખેતી કપાસની સંપૂર્ણ હકીકત સાથે ૨-૦-૦
૩. ગાય, બેંસ, બળદ, ઘેડાં ઉછેરી ઘી, દુધ વધારવાની રીત અને તેમનાં દર્દોના ઉપાય. ૧-૮-૦
૪. ખેતીવાડીના ધંધામાંથી પૈસા કમાવાની કુંચી તમામ જાતનાં ખાતરની હકીકત સાથે. ૧-૮-૦
૫. જમીન તેની ખેડ અને તે માટે જોઈતાં દથીઆર ઓળખ વિ ૧-૪-૦
૬. દેવન્યુ અને ખેતીવાડી આખા કસ્ટોની અમારી અનુભવી મુચનાઓ ૧-૦-૦
૭. ખેતીવાડી પાઠમાળા ભાગ ૧ લા. ૦-૮-૦
૮. ખાંડ બનાવવાની રીત. ૦-૫-૦

હવે પ્રસિદ્ધ થનાર નવાં પુસ્તકો

૧. નવાળું અને તેમાંથી પાળી ખેંચવા માટેનાં સાધનો વિ. આવૃત્તિ ત્રીજી.
૨. માળીનાં ભોમીઓ.
૩. ખેતીવાડીની પાઠમાળા ભા. રજાં (સન્નિવૃત્ત)

આજે સત્તર વર્ષ થયાં આખા મુંબઈ ઇલાકામાં ગુજરાતીમાં નીકળતું ખેતીવાડી બગીચા વિગેરેના ઉપયોગી વિષયોથી ભરપૂર જીવનું અને જાતીનું સર્વોત્તમ

માસિક

ખેતીવાડી વિજ્ઞાન.

વાર્ષિક લવાજમ ૨-૮-૦

સાથપ્રેરી વિગેરે સાર્વજનિક સંસ્થાઓ માટે રૂ. ૧ ૮-૦

લખાણ:—દુર્લભરાય સ્ત્રી. અંબારિયા.

— સાંજ વર્તમાનમાં પ્રગટ થતી —

મહાત્માની પ્રસાદી.

સાદી શિખામણ.

ભાગ ૧ થી ૬ પહેલા ભાગનો કીમત રૂ. એક, ૨, ૩, ૪, ૫ દરેકના રૂ. બે. ભાગ ૬ ના અગાઉથી આલક થનાર પાસે રૂ. બે. પછીથી ત્રણ.

પાતું બાઈન્ડીંગ, સાનેરી નામ સાથે ઉંચા કાગળમાં મુંદર છપાઈ; સાક્ષરોના ઘણા સારા અભિપ્રાયો આવેલા છે. વાંચીને ખાતરી કરો.

પાટણ.
(ઉત્તર ગુજરાત)

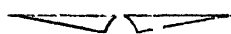
} મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ.

:: स्वामी श्री अम्बुतानंद सरस्वती ::

जन्म:- अंगन १८८५, आर्यभट्ट मठ, मरियाद

પ્રસ્તાવના

સર્વે શુચિપાત્રો અને ધર્મજ્ઞાસુ જનોને સુચના આપવામાં આવે છે કે અમો અંતકાર કોણ છીએ અને કેવા છીએ એ વિષે તમારે અમને કોઈએ પૂછવું નહિ. અને પૂછશે તો પણ અમે અમારે મુખે કરીને કહી શકીશું નહિ; કારણ કે આ ગહન રચના રૂપ વિશ્વને વિષે પરમાર્થ, વ્યવહાર, અને મિશ્ર એવા ત્રણ પક્ષો છે. તે એ ત્રણે પક્ષોમાંથી એક પક્ષ ઉપર રહીને પણ અમે આ કે આવા વહી શકીએ તેમ નથી. તેનું કારણ એ છે કે જો અમે પરમાર્થ પક્ષ ઉપર રહીને કહીએ કે અમારું મૂળ સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું છે.

તો અમે તરતજ અહંકારના સ્વરૂપમાં આવી જઈએ તેમ છીએ. અને જો વ્યવહાર પક્ષ ઉપર રહીને કહેવા જઈએ છીએ તો અમારા મૂળ સ્વરૂપમાં વર્ણાશ્રમ જોવામાં આવતો નથી. કદી મિશ્ર પક્ષ ઉપર રહીને કહીએ તો પણ કહી શકાય તેમ નથી; કારણ કે આ દૃશ્યમાન થતું વિશ્વ અને અમારું મૂળ સ્વરૂપ, એ બેથી અન્ય કાંઈપણ જોવામાં આવતું નથી. તેથી કોઈપણ પક્ષ ઉપર રહીને અમો આ છીએ એમ કહી શકીએ તેમ નથી.

જેમ આ છીએ તેમ કહી શકાય તેવું નથી, તેમ આવા છીએ તે પણ કહી શકાય તેમ નથી. શાથી કે તેમ કહેતાં પણ સમગ્ર વિશ્વમાં અમારા મૂળ સ્વરૂપ સાથે સરખામણી કરવા જેવી વસ્તુ અમારી દૃષ્ટિએ પડતી નથી તેથી તેવું પણ વહી શકીએ તેમ નથી.

પણ જો તમારે તે જાણવાની અપેક્ષા હોય તો પ્રથમ તમારે તેનો વિધિ જાણવો જોઈએ તે એવો કે:—

न कस्यचित् कश्चिद्भिः स्वभावाद्भवन्पुदारोऽभिमत खलो वा ।

लोके गुरुत्वं विपरिततां वा स्वचेष्टितान्येव नर न यांति ॥

બાવાર્થ—કોઈ માણસ આ છે કે આવો છે. તે નમજવાને તેની આદિ, મધ્ય અને અંતમાં કરેલી કૃતિને જોવી એટલે તે ઉપરથી જે અને જેવો હશે તેવો સમજવામાં આવશે. નહિ તો ખલ કે સાધુ, ઉદાર. કે કદરી, પવિત્ર કે અપવિત્ર, ધર્મિ કે અધર્મિ, તેમ જ્ઞાની કે અજ્ઞાની એ નામથી, રૂપથી, વર્ણથી, આશ્રમથી, કહેવાથી,

સામળવાથી, પૂછવાથી અથવા તે સ્વભાવથી જાણી શકશે નહિ. આ વિશ્વમાં અમારો જન્મ શા માટે છે તે અત્રે દશોર્વાએ છીએ. તે અમ કે જે અર્થે વરસાદનું વરસવું થાય છે, જે અર્થે નવાણુ જળ સંચરે છે, જે અર્થે વનરપતિનું ઉગવું થાય છે અને જે અર્થે સાધુ મહાત્માઓ કપટ રાહન કરે છે; તે અર્થે અમારો જન્મ છે. અર્થાત્ સર્વ પ્રકારે સર્વના શ્રેયનં માટે. આ વિષે કોઈ અમને પૂછતા હો કે વિશ્વમાં ઇશ્વરના અવતારો જે જે થાય છે તે સર્વે જગતના કલ્યાણાર્થે જ થાય છે. તો પણ તેઓ સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય કરી શક્યા નથી; ત્યારે તમે કેવી રીતે કરી શકશો? એવી શંકા ઉપસ્થિત થતી હોયતો તેના ઉત્તરમાં ઇશ્વરે સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય કરી શક્યા નથી, એ અમારા આદિ લોક પ્રસિદ્ધ છે. પણ અમે મહાન પુરૂષોનાં વચ્ચેનાં અવલંબન કરીશું તેથી થઈ શકશે. તે એવી રીતે કે:-

ધર્મ કાર્ય યતન શત્કયા ન ચ પ્રાપ્નોતિ માનવઃ ।

પ્રાપ્નો ભવતિ તન પુણ્ય મત્ર મે નાસ્તિ સંશયઃ ॥

આવાર્થ:- મહાન પુરૂષોનાં વાક્યોનું કહેવું એ છે કે ધર્મકાર્ય પાતાની શક્તિના પ્રમાણ પર રહી આરંભ્યું હોય અને તેમાં તન, મન અને ધન સમર્પવામાં આવ્યાં હોય, અર્થાત્ બનતો પ્રયાસ કરતાં છતાં કદી અધુરું રહી જાય તો પણ સંપૂર્ણ થયાનું ફળ મળે છે. એ પ્રમાણે જ્યારે આવા ફળો અને વિશ્વાસપાત્ર વચ્ચેના સાક્ષી આપે છે તો પછી અમારે સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય સાધવું એ કાંઈ દુર્લભ નથી. તમો જે પ્રકારે સર્વનું શ્રેય કરવામાં હિંમત ધરાવતા હો તે પ્રકાર અમને દૃષ્ટાંતે કરી સિદ્ધ કરી આપવો જોઈએ. અમ કહેતા હો તો અમે તે વિષે દૃષ્ટાંત આપી સિદ્ધ કરી આપીએ.

દૃષ્ટાંતમાં એ કે કોઈ સમે અમે રસ્તે ચાલ્યા જતા હઇશું તે સમયે દવ બળતો અમારા દીડામાં આવશે, તે વખતે અમે ધર્મિષ્ઠ હોવાથી અમારે લક્ષ શાંત કરવા પર જશે, પરંતુ તેને શાંત કરવામાં સાધન જે જળ તે તપાસ કરતાં અમારી પાસે એક લોટોજ હશે તો પણ તે જોઈ અમે એવો વિચાર તો નહિજ કરીએ કે આટલા જુજ જળથી આ દાવાગ્નિ શાંત થશે નહિ? અને જો આ મારો લોટો જળ અર્પીશ તો વૃથા જશે. એવા ક્લુલક વિચારને તિરસ્કારી અમારી પાસે જેટલું જળ છે, તેટલું તેમાં રેડી દઈ ચાલતા થઈશું. પછી તે દવ શાંત થાવ અગર ન થાવ તેની દરકાર કરીશું નહિ. તો પણ સંપૂર્ણ શાંત કર્યાનું ફળ, તે તો અમને અવશ્ય મળવાનુંજ. કેમકે અમે અમારી શક્તિના પ્રમાણ પર રહી બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. તેવીજ રીતે

અમે સર્વ પ્રકારે સર્વાનું શ્રેય કરવાને તત્ત્વ, મન અને ધનથી બનતો પ્રયાસ કરીશું. પછી બનો વા ન બનો તે અમારે જોવાનું નથી. પણ અમારા સ્વધર્મને સંભાળી તેને માટે અમે પુરૂષાર્થ તો કર્યાજ જવાના, નહિતો મંદ, સુસ્ત કે નિર્ભાગીની ગણત્રીમાં ગણાઈએ તેમ છીએ.

અમે અમારે કર્ણ-રંધ્રે કરી શ્રવણ કરીએ છીએ. તો કંઈક જોવાનું કહેવું થાય છે કે દિન પ્રતિદિન વર્તમાન કાળ સુધરતો આવે છે પણ એ તેમનું કહેવું અમને તો ખેદજનક લાગે છે. કેમકે કાળ સુધરતો આવતો નથી પણ અમારા અનુભવ પ્રમાણે તો બગડતો જાય છે. પણ એવું વદનારા જોના પૂર્વે જગત કેવી સ્થિતિ ઉપર હતું અને અત્યારે કેવી સ્થિતિ પર છે તેને જાણતાજ નથી. જો કે તેની તેઓને સરખામણી કરતાં આવડે તો તેવું વદી શકે નહિ. પણ પૂર્વે કેવી સ્થિતિ ઉપર જગત હતું અને અત્યારે કેવી સ્થિતિ પર છે એની સરખામણી કરી જોતાં કેટલી ફેરફારી થઈ છે તે અમારા સમજવામાં છે તે નીચે લખી જણાવીએ છીએ:—

પર્યામિ અધુના કાલે નરાઃ પુણ્ય વિવર્જિતા ।

દુર્ગાચારા રતા સર્વે સત્ય વાર્તા પરાંદમુક્તાઃ ॥

ભાવાર્થ:—અમે જ્યારે સત્યની સીડીપર રહીને જોઈએ છીએ ત્યારે પૂર્વ પશ્ચિમની ફેરફારી ઘણીજ જોવામાં આવે છે. તે એવી કે મનુષ્યનો દેહ પુણ્ય પ્રદ હોવાથી ઉત્તમોત્તમ ગણાતો. તે અત્યારે પુણ્યમાર્ગને તિરસ્કારી પાપમાર્ગને અનુસરનારા, અને સદાચારને સેવવાં એ ધર્મ મનુષ્યોમાં પ્રસુખપણે ગણાતો છતાં અત્યારે તેનો લોપ કરી દુરાચારને વરી રાજી રહેનારા અને સદાકાળથી સત્યની મહત્તા ઉત્તમ ગણાતી તેને તરછાડી નાખી એક પગલું આગળ ભરાતું નહિ. તે છતાં અત્યારે તેને તિલાંજલી આપી અસત્યના અનુયાયીઓ ઘણા જોવામાં આવે છે.

પરાપવાદ નિરતા પરદ્રવ્યામિક્લાષિણાઃ પરસ્ત્રી શક્ત મનસઃ પરહિંસા પરાયણાઃ

ભાવાર્થ:—કોઈના ઉપર ગિથ્યા અપવાદ મૂકવો તે ન્યાય વિરુદ્ધ ગણાતું, છતાં તેને ઉવેળી, ખોટો અપવાદ મૂકી પ્રસન્ન થનારા અને પરાયુ ધન રસ્તામાં પડેલું હોય તે પર દૃષ્ટિ જતી નહિ. તેમ છતાં અત્યારે તેની વાંચના કરનારા. પરસ્ત્રીની અભિલાષા નરકે લઈ જનાર છે; તેમ સમજી તેનો અપ્પ પ્રકારે ત્યાગ કરવામાં આવતો તેને બદલે અત્યારે તે પર આસક્તિ ધરાવનારા; વેદાદિ શાસ્ત્રોને વિષે કોઈ જીવનું અંતઃકરણ હુભાવવું એને હિંસા ગણવામાં આવતી તેવાં વચનોને આજગી અત્યારે પ્રાણુધાતુ ટરનારા હિંસા જોવામાં આવે છે.

દેહાત્મ દૃશ્યોર્મદાઃ નાસ્તિકા પશુબુદ્ધયાઃ ।

પિતામાતા કૃત દ્વેષઃ સ્ત્રીદેવા કામકીંકરાઃ ॥

શરીર અસત્ય જડ અને મલિન છે. તેને આદર આપવામાં આવતો નહિ. અને આત્મા સત્ય, પવિત્ર અને ચૈતન્ય તેનું સેવન થતું. તે છતાં મૂખોઆ આત્માથી બહિર્મુખ થઈ શરીરને આત્મા કરી માની બેસનારા, આસ્તિકતા વડે મનુષ્યની મહત્તા ગણાતી તેને હાંકી કાઢી નાસ્તિક મતને અનુસરનારા, માતાપિતા એ પુત્રનું વલ્લભ ધન મનાતું તેથી તેમની આરી રીતે સેવા કરવામાં આવતી તેને બદલે તે પરદ્રેષબુદ્ધિએ કરી તિરસ્કાર કરનારા, વળી મનુષ્યનો કંટો દુશ્મન કામ છે. તેમ સમજી તેનો ત્યાગ કરવામાં આવતો, તેમ છતાં તેને વશ થઈ સ્ત્રીને દેવરૂપ માની તેની સેવા કરનારા કંઈક જનો જોવામાં આવે છે.

વિપ્રલોભા ગ્રહ્યસ્તા વેદ વિક્રય જિવિનઃ ।

ધનાર્જનાર્થમભ્યસ્ત વિદ્યામદ વિમોહિતાઃ ॥

ભાવાર્થઃ—જે બ્રાહ્મણો તે સત્વગુણ પ્રધાન હોવાથી સર્વ વર્ણના ગુરુ ગણાતા તે અત્યારે ગુરુ પદવીને ડુબાવી શુદ્રાદિકને ગુરુ કરી માનનારા, વળી તેઓ અગ્રાહી તથા અયાચકી હતા તેવા ઉત્તમપણાને છોડીદઈ નિપિદ્ધ દાન પ્રતિગ્રહ કરનારા, તેમ અયાચકી છતાં શુદ્રાદિકની પાસે યાચના કરનારા, વળી તેઓ નિર્લોભિ હોવા છતાં અત્યંત લોભના આવેશમાં આવી ગયેલા તે એટલા સુધી કે જેનો અંત પામી શકાય તેમ નથી અને કંઈક તો લોભ-રૂપી સમુદ્રમાં એટલા ખૂટેલા જોવામાં આવે છે કે, જેના શિરના કેશના અણીયાં પણ દેખાતાં નથી. બ્રાહ્મણને વેદવિક્રય કરવાનો અધિકાર નથી તેથી કંઈ કરતા પણ નહિ. એવા ગ્રેયકારક માર્ગને નહિ સ્વીકારતાં વેદવિક્રય તો શું પણ ગાય તથા કન્યાનો વિક્રય કરી નિર્વાહ કરનારા, અને કેટલાક તો અદ્વયવિદ્યા ભણ્યા છતાં મહાન પંડિતનાં ડોળ દેખાડી વિદ્યામદથી, મોહ પામેલા ઘણા દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ત્યક્ત સ્વજાતિ કર્માણઃ પ્રાયસઃ પરપંચકાઃ ।

ક્ષત્રિયાચ તથા વૈશ્યાઃ સ્વધર્મ ત્યાગ શીલીનઃ ॥

ભાવાર્થઃ—સર્વ શાસ્ત્રાનુમતે વર્ણશ્રમી ધર્મ સાચવવા વિષે તેમનો અત્યંત આગ્રહ છે, તેથી સારી રીતે સાચવવામાં આવતો તે એટલા લગી કે પ્રાણત્યાગ થતા સુધી તેનો ત્યાગ કરવામાં આવતો નહિ. તે અત્યારે વર્ણજ કયાં છે ? એવું કહેનારા, અને

કહેવરાવનારા, કોઈ સાથે પ્રપંચ કરવો તે ઘાતકીપણું ગણાતું, તેથી તેને આદર આપવામાં આવતો નહિ. છતાં તેને આદરપૂર્વક સેવનારા અને ક્ષત્રિય તથા વશ્ય તે બીજે જન્મ પામવાથી દ્વિજની સંજ્ઞામાં ગણાતા તે અત્યારે મહા-સંસ્કાર રૂપી ઉપવિતથી પણ રહિત થઈ જઈ શુદ્રવત્ થઈ ગયેલા જોવામાં આવે છે. અર્થાત્ તેમને સ્વધર્મત્યાગશીલ કહીએ તા પણ ચાલુ તેમ છે.

तद्वद्वृत्तौये किंचिद् ब्राह्मणाचार तत्पराः ।

स्त्रीयश्च प्रायशઃ भ्रष्टा भर्तव्य જ્ઞાન નિર્ભયાઃ ॥

ભાવાર્થ:-હવે જે શુદ્રો તેણે ત્રણ વર્ણોની સેવા ચાકરી કરી નિર્વાહ કરવો. પાંચ ડગલાં દૂર રહી દેવનું દર્શન કરવું. ઉપવિત ધારણ કરવું નહિ. એ તેઓનો સ્વધર્મ ગણાતો તેને પડતો મૂકી અત્યારે કેટલાક ત્રણે વર્ણો પાસે સેવા કરાવનારા તેમ ઉપવિત ધારણ કરી દેવાર્ચન કરતા છતાં બ્રાહ્મણના આચારને પાળનારા ઘણા જોવામાં આવે છે.

અને જે સ્ત્રીઓ તેમનો સાચો શણગાર શીલવ્રત ગણાતું તેને અત્યારે શત્રુરૂપ માની બ્રહ્મમાર્ગે વળી ગયેલી ઘણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. તે એટલા લગી કે વેશ્યાવાડો પણ ઉજડ થયેલો દર્શાય છે. વળી સ્ત્રીઓને સ્વામીની આજ્ઞાનો ભંગ કરી એક પગલું ભરવાનો અધિકાર ન હતો. તે છતાં કેટલીક ભક્તાણી રૂપે મંદિરોમાં, તિર્થોમાં, નાટકોમાં અને મેળાખેળાઓમાં ભટકતી હજારો નિહાળવામાં આવે છે. એમ કેટલીક સુધરેલી ગણાતી છતાં સ્વામીને તૃણવત્ પણ નહિ ગણનારી જોવામાં આવે છે.

વિધવા સ્ત્રી સંન્યાસીના સમાન રહેવાથી તેનો સાચો સ્વધર્મ ગણાતો તેને ત્યાગી અત્યારે નવિન રંગનાં વસ્ત્ર ધારણ કરનારી, ચાટલા રાખી તેલ કુંદોલ સિંચનારી, અંગડીઓ સાથે ઢાગીના ધારણ કરનારી અને રાસમાં મહા-લનારી ઘણી નિહાળવામાં આવે છે. જેમ વર્ણોમાં ફેરફારી થઈ છે, તેમ આશ્રમોમાં પણ થયેલી જોવામાં આવે છે.

એ પ્રમાણે ફેરફારી થયેલી અમારા જોવામાં ઘણેસ્થળે આવે છે, પછી કાળ સુધરતો આવે છે કે બગડતો તે સમજનારની ખુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખે છે, જે કે કોઈ અમારા પ્રતિ એમ કહેતા હો કે કાળ સુધરતો આવતો નથી પણ બગડતો આવે છે. તો તેને સુધારવા બગાડવામાં કોઈ કારણભૂત છે? અને છે તો કોણ છે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં અમારે કહેવું એ છે કે જેમ નરકમાં

કે સ્વર્ગમાં લઈ જનાર કારણભૂત એક મનજ હોય છે. તેમજ જગતના જીવોને બગાડવા સુધારવામાં કારણભૂત પાંચ વસ્તુઓ છે. જેવાંકે

પુરોહિત પિતામાતા આચાર્ય ઓત્રિયસ્તથા ।

પંચમં બ્રહ્મનિષ્ઠં ચ કાર્ણભુત પ્રકીર્તિતાઃ ॥

ભાવાર્થ:-પ્રથમ માતા પિતા, બીજા પુરોહિત, ત્રીજા ઓત્રિય, ચોથા આચાર્ય અને પાંચમા બ્રહ્મનિષ્ઠ. એ રીતે બગાડવામાં કે સુધારવામાં કારણભૂત પાંચ હોય છે. પૂછશે કે કોણ કારણે કરી એ પાંચ છે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં એમ છે કે સ્વારમાં વહેલું ઉઠવું, શુચિપાત્ર થવું. દંતધાવન કરવું, સ્નાનના વિધિને સમજવો, વસ્ત્ર તથા શાશ્વગાર ધારણ કરનાં શીખવા અને સંબંધો ઓળખવા એ શિક્ષણ માતાપિતાથી એટલે જન્મઆપનાર પાસેથી મળે છે. તેથી તેમને પ્રથમના ગુરૂની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે.

પછી પાંચ ગર્ભના, છ જીવનના અને પાંચ મરણપછીના એ રીતે સોળ સંસ્કાર અને વ્રતવ્રતાદિકનું જ્ઞાન તે પુરોહિત એટલે ગોર પાસેથી મળે છે. તેથી તેને બીજા ગુરૂ માનેલા છે.

પછી નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો, બ્રહ્મચર્ય પાગવાના નિયમો, તથા ન્યાય નીતિઓ અને વેદશાસ્ત્ર આદિનું જ્ઞાન તે ઓત્રિય એટલે વિદ્યાગુરૂ પાસેથી મળે છે. તેથી તેને ત્રીજા ગુરૂ માનેલા છે. પછી સત્યાસત્ય, ધર્માધર્મ એ દ્વિવિભાગી વેદોમાં રહીલા વિધિનિષિધોને બાણવાથી તે. અને સગુણ નિર્ગુણના ભેદને આદ્ય લઈને જેવો વિચાર તેવું વહવું અને જેવું વહવું તેવું વર્તવું એ શિક્ષણ આચાર્ય એટલે ધર્મગુરૂ પાસેથી મળે છે તેથી તે ચોથા ગુરૂ છે. ત્યાર પછી મનથી, વચનથી અને કર્મથી અસત્યનો ત્યાગ, દર્શાદર્શ, પદાર્થો પરથી અભાવ, અહં મમથી રહિતપણું અને મહા પદાર્થ રૂપી મોક્ષ તેના સાધન રૂપ જ્ઞાન તે બ્રહ્મનિષ્ઠ એટલે સંન્યાસી (માયિક સંકલ્પ માત્રનો નાશ થયો છે જેનો એવા તે) પાસેથી મળે છે. તેથી તે પાંચમા ગુરૂ કહેવાય છે.

એ સિવાય વ્યવહાર અને પરમાર્થ એ બંને માર્ગમાં કાર્ય કારણના ગુરૂઓ ઘણા છે. પણ એ સર્વેના કર્તવ્યનો સમાવેશ આ પાંચ ગુરૂઓમાં થઈ જાય છે. તેથી પ્રધાનમાં પાંચ ગણેલા છે. પણ જેમ વાયુ સમીર રૂપે હોય ત્યારે જગતના જીવોને સુખ આપે, અને જ્યારે વટોળીઆ રૂપે થાય ત્યારે દુઃખ આપે છે તેમ એ પાંચ ગુરૂઓ સન્માર્ગના હોય તો જગતના જીવોને સન્માર્ગે દોરે. અને અસન્માર્ગના હોય તો તેવે માર્ગે દોરે એ સ્વાભાવિક છે.

પૂછશે કે અત્યારે એ પાંચ ગુરૂઓ કેવા માર્ગના છે તો તેના ઉત્તરમાં અમે સત્યને સિંહાસને ચઢી કહીએ છીએ કે અત્યારે તેઓ સત્યને પાટથી ઉતરી અસત્યને પાટે ચઢી ગયેલા જોવામાં આવે છે. તે એટલા લગી કે અમારું કર્તાવ્ય શું તેનું ભાન પણ વિસરી ગયા છે. પ્રથમ પોતે બગડયા પછી પોતાના અનુયાયીઓને બગડયા એ નિઃસંશય છે. વિચારીએ છીએ તો અત્યારે જે અધર્મરૂપી દાવાશ્ચિ સળગી ઉઠ્યો છે; તે એમનાથી કહીએ તો પણ ચાલે.

કોઇનું કહેવું એમ હોય કે એ અધર્મરૂપ દાવાશ્ચિને શાંત કરવામાં કોઈ શા માટે યત્ન કરતા નહિ હોય, કે જેથી શાંત થાય? એ શંકાના સમાધાનમાં કોઈ યત્ન નથી કરતા એમ નથી. અર્થાત્ કરે છે તો ખરા પણ તેઓ ફાવી શકતા નથી. નહિ ફાવી શકવાનું કારણ એ છે કે એ પાંચ ગુરૂઓ કોટીબંધ છે. એટલે માતાપિતા હજારો, પુરોહિતો હજારો, ધ્રાત્રિયો હજારો, ધર્મ ગુરૂઓ હજારો અને બ્રાહ્મનિષ્ઠો પણ હજારો છે. તેમાંના કેટલાક સલાહ આપનારા કેટલાક સળગાવો કહી કેરે રહેનારા, કેટલાક સુકિતઓ જણાવનારા કેટલાક સળગાવનારા, કેટલાક અગ્નિ લાવી આપનારા, કેટલાક કાષ્ઠ હોમનારા, કેટલાક પુરુંકો મારનારા અને કેટલાક સંકારનારા જ્યાં હોય ત્યાં કવચિત શાંતિ પાડવામાં યત્ન કરતા હોય તો તે કેવી રીતે ફાવી શકે? તોપણ તત્વજ્ઞાનીઓ તો ફેંક્યાંજ કરે છે. પણ અમારા ધારવા પ્રમાણે એવી અંજલિઓ ફેંકવાથી ફેલાયલો દાવાશ્ચિ શાંત થાય તેમ લાગતું નથી.

અને જો એ પ્રમાણે સળગતો રહેશે તો પછી તેનું શું પરિણામ આવશે તે કહી શકાય નહિ. પણ તેના માઠા પરિણામનું અનુમાન થાય છે કે સત્યનું ગૌણપાત્રું પણ રહેવું મુશ્કેલ છે. જો કે તમે કહેતા હો કે એ અધર્મરૂપી દાવાશ્ચિને શાંત કરવાને કોઈ સાધન નહિ હોય, ને છે તો કયું છે તે જણાવવું જોઈએ. તેના પ્રત્યુત્તરમાં શાંત કરવા સાડે એકજ ઉપાય છે. તે એવા એ મેઘ રૂપે અંધ, વેદવાક્ય રૂપે મુશળધારાઓ, ન્યાયનીતિઓ રૂપી જળ તેમાં રેલાય અને બકિત રૂપી બુંદો તેમાં ભરપુર વરસે તોજ એ અધર્મ રૂપી દાવાશ્ચિ શાંત થાય. કહેવાનું કે કોઈ ઉત્તમ પ્રકારનો અંધ રચવો જોઈએ કે જેથી જેઓને સ્વધર્મ-વિસ્મૃતિ થયેલી છે. તેની સ્મૃતિ કરાવી આપે. કહેશે કે તમારા કહેવાનો ભાવાર્થ કોઈ સારા અંધ રચવો એ છે. પણ અથો અંતઃકરણોમાંથી પ્રગટ થાય છે. અંતઃકરણો સચેત છે. અને તેમાંથી પ્રગટ થનાર અંથો અચેતન છે તેથી જડ છે. અને જે જડ હોય તે કાંઈ પણ કરી શકે નહિ તેથી કેવી રીતે સુધારી શકશે? એવી શંકા અજ્ઞાતદશાના જનોનેજ હોય છે કેમકે અંથો જડ છે એ તો અમારે પણ માન્ય છે. છતાં ચેતનના કંપાયમાન ધર્મો તે અચેતનમાં આવે છે, પરંતુ તે અંથોને વિષે નથી.

તોપણ તે ઇશ્વરરૂપ છે. ઇશ્વર જેમ અવ્યયરૂપે તેવાને તેવા સ્વરૂપમાં રહે છે; તેમ અંથોમાં પડેલા ફેટારૂપ અક્ષરો અન્યઆકારમાં કે અન્યઅર્થમાં નહિ જતાં જેવા છે તેવાને તેવાજ રૂપમાં રહે છે, તેથી તે ઇશ્વર રૂપ છે. વળી પ્રયોજન, વિષય, સંબંધ, અને અધિકારી એવા ચાર અનુબંધથી તે ગુંથાએલા હોય છે. વિચારીએ તો અંતઃકરણનો ધર્મ વિસ્મૃતિ થઈ જવી એવો છે. પણ તેને સ્મૃતિમાં લાવવાને અંથો પ્રમુખપણું ભોગવે છે. માટે અંથની ખાસ જરૂર છે. કંઈક જનોનું કહેવું થાય છે કે ‘હાયાં એ સાચાં અને પાંચાં એ શ્રેષ્ઠાં’ પણ એ તેઓનું ખાલવું વિવેક ભરેલું નથી. કેમકે વિશ્વના પરમાર્થ અને વ્યવહાર એ બે માર્ગો છે. તેમાં અંથો અને લેખપત્રો એ બે નામે એક રૂપમાં રહી બંને માર્ગોમાં વ્યવહાર ચલાવનાર અંથોજ છે. કહાચિત્ ‘હાયાં એ સાચાં’ માનીએ તો લેખપત્ર આદિ નામાં ઠામાં વિગેરેની જરૂર પડે નહિ. પણ પડે છે માટે વ્યવહારમાં લેખપત્રની અને પરમાર્થમાં અંથોની ખાસ અગત્ય છે. જો તમે એમ માનતા હો કે અંથની ખાસ અગત્ય છે. અને અમારું અંતઃકરણ પણ કબુલ કરે છે પણ શંકા એ છે કે અમે અમારી દૃષ્ટિએ જોઈએ છીએ તો પૂર્વપશ્ચિમના મળી અમંગ્લ્ય અંથો અમારી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તો તે શું? એ પાંચ ગુરૂઓને વિસ્મૃતિની સ્મૃતિ કરાવી આપે તેવા નથી? કે જેથી નવિન અંથો રચવા પડે? તેના ઉત્તરમાં એમ છે કે પ્રાચીન અંથો વિસ્મૃતિની સ્મૃતિ કરાવી આપે તેવા છે કેમકે તેઓ પરમાર્થ બુદ્ધિપર રહીને રચવામાં આવેલા છે. છતાં એ પાંચ ગુરૂઓને નિરર્થક જેવા થઈ પડ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે એ પ્રાચીન અંથો એક મુખદ્વારાએ કે એક વાચ્યાએ કરીને રચેલા નથી. પણ ચાર મુખદ્વારાએ અને ચાર પ્રકારની વાચ્યાએ કરી રચેલ છે. તે એમ જે ઇશ્વરમુખદ્વારાએ કરીને પરાવાણીના, દેવમુખદ્વારાએ કરીને પરશંતિ વાચ્યાના, ઋષિમુખદ્વારાએ કરીને મધ્યમા વાચ્યાના અને મનુષ્ય મુખદ્વારાએ કરીને વૈખરી વાચ્યાના. એ રીતે ચાર મુખદ્વારાએ ચાર પ્રકારની વાચ્યાપર રહીને એ પ્રાચીન અંથો રચેલા છે. એવા વિશ્વાસપાત્રોના રચેલા અંથો છતાં પાંચ ગુરૂઓ આદિ; જીવોને મુધારી શકે નહિ એ આશ્ચર્યવત્ છે. માટે તેનું કંઈ કારણ હોવું જોઈએ. એવી શંકાના સમાધાનમાં કારણ એ કે, જેણે જે અંથ રચ્યો છે, તેમની-રચનારની બુદ્ધિને વાંચનારે અનુસરવું જોઈએ અને તેમ ન બને તો તેના ખરા રહસ્યને સમજી શકે નહિ. તેનું કારણ અત્યારના એ પાંચ ગુરૂઓ અવિદ્યતાને લીધે અજ્ઞાન દશામાં આવી ગયેલા હોવાથી સમજી શકે નહિ, તેઓ અજ્ઞાન દશામાં એટલા બધા આવી ગયેલા છે કે

છેવટના મનુષ્યમુખદ્વારાએ રચેલા વૈખરી વાચના અંથેના રહસ્યને પણ સમજી શકે તેવા નહિ તો પછી ઋષિ, દેવ કે ઇશ્વર રચિતમાં ન સમજે એમાં આશ્ચર્ય શું? એ કારણથી તેમને નિર્મથક જેવા થઈ પડ્યા છે. કહેશે કે ત્યારે અત્યારના રચાતા અંથે તે તો ગૂઢ શબ્દો પરના નથી કે તેસુધારી શકે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં તે પણ તેમને સુધારી શકે તેમ નથી. કારણકે અત્યારે જે જે અંથે લખાય છે, તે પરમાર્થ બુદ્ધિપર રહીને રચાતા નથી; પણ સ્વાર્થ બુદ્ધિ ઉપર રહીને રચાય છે. તેમ સંપૂર્ણ અંગોના પણ રચાતા નથી. કહેશે કે સંપૂર્ણ અંગના એટલે શું? તેના ઉત્તરમાં કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન એવા ત્રણ વેદોને વિષે કાંડ છે. તે એ ત્રણે કાંડો જેમાં હોય તેને સંપૂર્ણ અંગોનો ગ્રંથ કહેવાય. અને જેમાં ન હોય તે અપૂર્ણ અંગનો ગ્રંથ કહેવાય. હાલમાં જે જે ગ્રંથો રચાય છે તે સંપૂર્ણ અંગોથી રચાતા નથી; પણ કોઈમાં જ્ઞાન તો કર્મોપાસના નહિ, કોઈમાં કર્મ તો ઉપાસના ને જ્ઞાન નહિ અને કોઈમાં ઉપાસના તો કર્મ ને જ્ઞાન નહિ. અને કોઈમાં બન્ને કાંડો જોવામાં આવે છે. પરંતુ ત્રણે કાંડ સાથે લખાતા નથી. વળી કેટલાક તો કપોલકલ્પિત એટલે મનસ્વી વાક્યો પર રહી પ્રમાણ વિનાના ને માત્ર શૃંગાર રસનુંજ જેમાં વિવેચન કરવામાં આવેલું છે, એવા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અને કેટલાક વિષય વાસનાને વધારી મનને વિચ્છેદ કરી આખરે જીવનું અહિત કરે તેવા રચાય છે, તેથી તે પણ પાંચ મહા ગુરૂંઆ આદિ જીવોને સ્વધર્મની સ્મૃતિ કરાવે તેમ નથી. તેમ સમજી પ્રસંગોપાત અમારી મનોર્મિ ચંચલ થતી કે કોઈ સારો યોગ્યતા ભરેલો અને સરળતાથી સમજી શકાય અને જીવોને સ્વધર્મની સ્મૃતિ થઈ આવે તેવો અને સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય થઈ શકે એવો ગ્રંથ રચાય તો ઠીક, નહિ તો અધર્મ રૂપ દાવામ્નિ સળગેલો શાંત પડશે નહિ એવું વિચારી રચવાની આકાંક્ષા થયા કરતી; પણ અંતઃકરણોની ઉર્મિ પ્રવૃત્તિ પર જતી અને વળી પાછી પડતી એમ બન્યા કરતું. કહેશે કે તેમ થવાનું કારણ શું? તેના ઉત્તરમાં ગ્રંથ છે કે અમોએ યાત્રામાર્ગની દિક્ષા લીધેલી હોવાથી જ્યારે ગ્રંથ રચવાની પ્રવૃત્તિ કરીએ ત્યારે વેદોમાં રહેલા વિધિનિષિધોનું વર્ણન કરવું પડે તે અમને અઘટિત છે. એવા ન્યાયને સમજી અમારી ચિદ્વૃત્તિ પશ્ચાત્ પડતી તે છતાં કારણ પરત્વે અમારે તેને રચવો પડ્યો છે. પૂછતા હો કે તમારા અંતઃકરણની અભિલાષા લેશ માત્ર નથી તો હવે તમો કેવી રીતે ગ્રંથને લખી શકશો? એ શંકાના સમાધાનમાં ભલે કોઈ કાર્યમાં ઇચ્છા કે વાંચના હોય અગર ન હોય તો પણ કારણપરત્વે કાર્યોત્પત્તિ થાય છે. પૂછશે કે વિના ઇરાદે કારણપરત્વે કાર્યોત્પત્તિ થાય છે ને થતું હોય તો એવું સિદ્ધાંત થવાને કોઈ દૃષ્ટાંત છે? એ પુછો

તો તેના સમાધાનમાં દ્રષ્ટાંત એ કે જેમ વાઙમાં ઉગેલી કૌય નાનની એક વદલી હોય છે, અને તે તિવ્ર સ્વભાવની પણ હોય છે છતાં તેનો ઇરાદો એવો નથી હોતો કે હું રસ્તે જનાર માણુમને સ્પર્શ કરી કપ્ટ આપું. તો પણ વાયુરૂપ કારણે કરી તેમ થાય છે. વળી જોશો તો જે સમુદ્ર છે, તેના મનનો ઇરાદો એવો નથી હોતો કે હું મારામાંથી તરંગો ઉછાળું તો પણ વાયુરૂપ કારણે કરી તેમ થાય છે. માટે મનના ઇરાદાની કાંઈ જરૂર પડતી નથી. પરંતુ કારણ પરત્વે કાર્યોત્પત્તિનો સંભવ છે. તમોએ કૌય તથા સમુદ્રનું દ્રષ્ટાંત આપી સિદ્ધ કરી આપ્યું પણ એ બંને દ્રષ્ટાંત જડનાં અપાયાં છે. છતાં જડને અંતઃકરણ હોતાં નથી તેથી તે સંકલ્પ વિકલ્પ કેવી રીતે કરી શકે? એવી શંકા થાય તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં વેદાદિ કેાઈ શાસ્ત્રોનો મત એવો નથી કે કેાઈ સ્થળે દ્રષ્ટાંત આપવું હોય તો જડનું ન આપવું અને ચૈતન્યનું આપવું એવો ભેદ શાસ્ત્રોથી નથી; કેમકે દ્રષ્ટાંત તો મિથ્યાજ હોય છે. પણ તેના સિદ્ધાંત પર લક્ષ લઈ જવાનું છે. તેમ છતાં પણ કેાઈના મનને સંશય રહેતો હોય તો ચૈતન્યમાં પણ કારણ પરત્વે કાર્યોત્પત્તિ થાય છે. જોશો તો જે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તે નિર્ગુણ, નિરાકાર, નિરામય, અજન્મા અને સુખદુઃખથી રહિત છે. તો પણ ઉત્પત્તિ કાળ રૂપ કારણે કરી, નિર્ગુણ છતાં સગુણ નિરાકાર છતાં સાકાર, નિરામય છતાં સર્વમય, અજન્મા છતાં જન્મ મરણના આક્ષેપવાળા તેમ સુખદુઃખથી રહિત છતાં સુખદુઃખમય જોવામાં આવે છે. માટે ચૈતન્યમાં પણ તેમ બની આવે છે. પૂછતા હો કે ત્યારે તમારી વચમાં કેાણુ કારણુ આવ્યું કે જેથી તમારી અંથ રચવા વિષેની અભિલાષા નહિ હોવા છતાં રચવો પડ્યો. તેના પ્રત્યુત્તરમાં અમારી વાંછના નહિ હોવા છતાં જે રચવો પડ્યો છે તે વિના કારણે નથી. અર્થાત્ તેનું કારણ છે. તે એ કે પાંચ મહા ગુરૂઓ આદિ તેમના અનુયાયીઓ સ્વધર્મથી છૂટા પડી જઈ ઉલટી ક્રિયાથી ચિંતવેલા ફળને પ્રાપ્ત નહિ કરી શકવાથી પસ્તાવો કરતા જોવામાં આવે છે. તેને સ્વધર્મ ચુકત કરી સન્માર્ગે દોરવાના હેતુથી તથા સળગેલા દાવાગ્નિને શાંત કરવાના હેતુથી આ અંથ રચવો પડ્યો છે. પૂછશો કે ઉલટી ક્રિયાથી ઉલટા ફળને પ્રાપ્ત કરી પાછળથી પરતાતા જીવોને જોઈ અમને ખેદ થવાથી આ અંથ રચ્યો છે. એમ કહ્યું, પરંતુ ઉલટી ક્રિયા કેાંને કહે છે તે જાણવાની ખાસ અગત્ય છે. તેના સમાધાનમાં અમારું કહેવું એ છે જે-કંઈક જનો તેલની આશાએ ઘાણી ઘાલી બળદ જોડી ઘણા શ્રમથી વેગુને પીણતા જોવામાં આવે છે, છતાં તેઓ તેલને મેળવી શકતા નથી અને પાછળથી પસ્તાય છે, તેને પણ અમે જોઈએ છીએ. કંઈક જનો કેાલુ ઘાલી બળદ જોડી

શ્રમ પૂર્વક વાંસને પીલતા નિહાળવામાં આવે છે. અને જ્યારે ગોળ, મીસરી વગેરે પ્રાપ્ત થતું નથી ત્યારે તેઓ પાછળથી પસ્તાય છે. તે પણ અમારા જોવામાં છે. કંઈક જનો અમર થવાની આશાએ વિષના ખ્યાલા પીએ છે. અને અમર નહિ થતાં અંતકાળે પરતાવો કરે છે, તેને પણ અમોએ જોયા છે. કંઈક જનો સ્વર્ગની આશા રાખી વિષયોને સેવે છે. તેથી તેને તે નહિ મળવાથી પાછળ પરતાય છે. તેવા પણ અમારી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેમ કેટલાક ખાળોમાં સુગંધી શોધનારા અને કેટલાક કંથેરોમાં કેળાં શોધનારા અર્થાત્ ઉલટી ક્રિયા કરી ફળને નહિ મેળવનારા માત્ર પસ્તાવાનેજ પાત્ર થનારા હજારો જોવામાં આવે છે. એ રીતે ઉંધે ઘડે પાણી ભરનારાઓની દયાજનક સ્થિતિ જોઈ અમને ખેદ થવાથી તેનું પરિણામ યથેચ્છ નહિ આવે એવો વિચાર થવાથી અને દીર્ઘદૃષ્ટિએ જોતાં માતાપિતાઓ આચારબ્રૂટ થયાં છે, પુરોહિતો અસ્ત્રકારથી અજાણ્યા રહ્યા છે, શ્રોત્રિઓ આડંબરી થઈ ગયા છે, ધર્મગુરુઓ વિષથી માલમ પડે છે, અને બ્રહ્મનિષ્ઠો શોખીન થયા છે. તે સુધર્યા સિવાય તેમના અનુયાયીઓ સુધરશે નહિ. એવા ઘાડા વિચારથી ગ્રંથ રચવો એવા નિશ્ચય પર આવી રચવાની પ્રવૃત્તિ કરી છે. એ અમારું મુખ્ય કારણ છે. કહેશે કે પ્રથમ તમારી ગ્રંથ રચવા વિષેની ઉર્મિ લેશ માત્ર પણ નહિ હતી છતાં અત્યારે આગ્રહપૂર્વક થઈ છે, તેનું કારણ શું? એ પૂછો તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં મુખ્ય કારણ તો એજ છે કે કારણ એક છતાં તેના બે બેદ છે. તે એવા કે એક કારણ અને બીજું મહાકારણ. કહેશે કે કારણ શું અને મહાકારણ એ શું, અને તે એક છતાં બેનો બેદ પડવાનું કારણ શું? તેના પ્રત્યુત્તરમાં બેદ પાડનાર તો પ્રારબ્ધ છે. પણ વચમાં કારણ આવ્યું, કે મહાકારણ આવ્યું તે કેમ સમજાય? એવી શંકાના સમાધાનમાં જ્યારે કારણ વચમાં આવે ત્યારે અંતઃકરણની પ્રેરણાએ કરી ઇંદ્રિયો સર્વ સર્વનું કામ કરવા લાગેલી હોય છે, છતાં અંતઃકરણની વૃત્તિ પાછી પડી ઇંદ્રિયા કાર્ય કરતી બંધ પડી જાય અને એ કાર્યની અથ ઇતિ થાય નહિ; ત્યારે જાણવું કે વચમાં કારણ આવ્યું છે. અને જ્યારે અંતઃકરણની વૃત્તિ પાછી નહિ પડતાં તેવીને તેવીજ સળગ રહે અને ઇંદ્રિયો પણ કાર્ય કરતી બંધ પડે નહિ અને કાર્યની સમાપ્તિ પર્યંત હોઈ નહિ ત્યારે પ્રારબ્ધ રૂપ મહાકારણ વચમાં આવ્યું તેમ સમજવું. કહેશે કે ત્યારે તમારા વચમાં હમણાં કારણ આવ્યું છે કે મહાકારણ? તેના ઉત્તરમાં આજ દિન સુધી તો અમારા વચમાં કારણ આવેલું તેણે કરી અંતઃકરણની ઉર્મિ પાછી પડી, પ્રવૃત્તિ પર આવતી નહિ. પણ હમણાં તો પ્રારબ્ધ રૂપ મહાકારણ વચમાં આવેલું છે; નહિ તો ગ્રંથ રચવા વિષે અંતઃ-

કરણની ઉર્મિ અત્યંત ઉભરાય નહિ. પણ જ્યારે ઉભરાઈ છે ત્યારે તો અવશ્ય મહાકારણ વચમાં આવ્યું છે. એ સિદ્ધ થાય છે. એ કોઈ એમ કહેતા હો કે ગ્રંથ રચવા વિષે તમારી ચિદ્વૃત્તિ કેટલે આગ્રહ પહોંચી છે. તેના ઉત્તરમાં અમારી ચિદ્વૃત્તિ કેટલે આગ્રહ પહોંચી છે. તે અત્રે દર્શાવીએ છીએ કે ઉત્તમ સંસ્કાર પાળવા સારૂ, વિદ્વાન કરવા સારૂ, શુચીઓ પળાવવા સારૂ, આષડ પાઈ રોગનો નાશ કરવા સારૂ એટલાં કારણોમાં માતાપિતા ક્રોધના આવેશમાં આવે છે; તેથી તેમના વાત્સલ્યનો નાશ થતો હોય, વિદ્યાગુરૂ કોઈ પ્રકારનું શિક્ષણ આપતાં વિદ્યાર્થીને તાડન કરે તેથી તે કૂર સ્વભાવના ગણાતા હોય, સદ્ગુરૂ સદ્બોધ આપતાં શિષ્યનો તિરસ્કાર કરે છે તેથી તે અવિવેકી મનાતા હોય, સૃષ્ટિના લય વખતે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કાગરૂપે થઈ જગતનો નાશ કરે છે.

તેથી તે દયાહિન. ગણાતા હોય, વળી લય કાળે સમુદ્ર કાંઠાને છોડી એક બીજાને મળી જઈ જગતને બોળી દે છે, તેથી તેની માઝાનો નાશ થયો એમ કદાચ મનાતું હોય, આપદ્કાળમાં આગ્રહપૂર્વક શુચીઓ પાળ્યા છતાં ભ્રષ્ટતા આવી જતી હોય, તેથી ધર્મ નાશ થયો એમ ગણાતું હોય, તો અધર્મરૂપ દાવાગ્નિ શાંત કરવા સારૂ અને સર્વ પ્રકારે સર્વના શ્રેયને અર્થે ગ્રંથ રચવાથી અમારા યતિપણનો નાશ થતો હોય તો ભલે સુખેથી થાવ પણ ગ્રંથ રચવો એ અમારો દૃઢ નિશ્ચય છે. પુછશો કે મહાત્માઓ શું ગ્રંથ રચી શકે છે ? તેના ઉત્તરમાં

મહાત્માઓ કંઈ એક વિચારના હોતા નથી પણ જુદા જુદા વિચારના હોય છે. કેટલાક મુનિવ્રત ધારણ કરી બેસી રહેનારા કે તે પુછ્યાનો ઉત્તર પણ ન આપી શકે તેવા પણ હોય છે. ને તેઓ એમ સમજે છે કે બીજાનું ગમે તેમ થાવ પણ અમે અમારું કંડ્યાણ કરી શકીશું એજ ઘણું છે, એમ સમજી એકજ સ્થળે બેસી રહે છે. કેટલાક ગુફા કે ગેહમાં જીવન વ્યતિત કરે છે. તે એમ સમજે છે કે સઘળું વિશ્વ પ્રારબ્ધાધિન જીવે છે, મરે છે, અને ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેમનું પ્રારબ્ધ તેમની પાસે ને આપણું આપણી પાસે રહ્યું. એકાંત જીવન ગાળવું એ સર્વોત્તમ છે. એવા વિચારના પણ હોય છે. કેટલાક ધીમધીમ એટલે નગારા સમાન પણ હોય છે. નગારું જેમ એક ખુશુ માં પડ્યું રહે છે, તેમ મહાત્માઓ પણ કોઈ એકાંત કેટલી અગર ખુણામાં પડ્યા રહે છે. પણ જ્યારે નગારા પર આવી કોઈ ગેડી મારે અને જેવો ઘોર નીકળે તેમ મહાત્માને આવી કોઈ પ્રશ્ન પૂછે ત્યારે ઉત્તર આપે તેવા પણ હોય છે. અને કેટલાક પરમાર્થ બુદ્ધિપર રહી જીવનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થઈ શકે તેવી પ્રવૃત્તિમાં જીવન વ્યતિત કરે છે. અને કેટલાક જ્ઞાન રહિત વિવેક વિનાના વેશધારી પોતાનું કે પરનું કંડ્યાણ ન કરી શકે એવા જગતને બોલ

૩૫ થઈ પડનારા એવા નામધારી મહાત્માઓ હોય છે. શિક્ષા કહે છે કે મહાત્માઓમાં પણ જે પરતું અને પોતાનું શ્રેય કરી શકે તેઓ ઉત્તમોત્તમ મહાત્મા મનાય છે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે મહાત્માઓ અંથ રચી શકે છે. પૂછશો કે આ અંથ તમે કેવી પ્રતિજ્ઞા પર રહીને રચશો? તેના ઉત્તરમાં આ અંથ અમો સત્યના શિખર ઉપર બેસી રચીશું તેમ કોઈ પ્રકારની આશા કે તૃષ્ણા રાખી લાખીશું નહિ. ધન મેળવવા કે માનની ખાતર અથવા તો વિદ્રતા દર્શાવવા પણ લાખીશું નહિ. વર્તમાનમાં મતભેદ કરીને પંથોની સંખ્યા ચારસોને ત્રેતાગીસ ચાલતી ગણતરીમાં આવી ગઈ છે. તેમાં કેટલાક વૈદિક અને કેટલાક અવૈદિક જોવામાં આવે છે. છતાં વૈદિકને અવૈદિક અને અવૈદિકને વૈદિક કહીશું નહિ. તેમ જેનું જેવું પરિણામ હશે તેવું સત્ય રીતે જણાવીશું. તેમ પરમાર્થ માર્ગને દૂર મૂકી સ્વાર્થ માર્ગ પર રહી રચીશું નહિ. જીવોની જીવદશા નષ્ટ થવા સાડે અને ઇશ્વર વ્યતન્ય અને મુક્ત એવાં નામ એળંગી પરબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થવા સાડે રચીશું. કહેતા કહેતી આંભળીને કે પરબ્રહ્મોના વચનો ચોરીને અથવા વચનોને ફેરફાર કરીને રચીશું નહિ. તેમ મનસ્વી એટલે કપોલ કલ્પિત વચનોથી પણ લાખીશું નહિ. પણ અમારા સ્વાનુભવ પર રહીને રચીશું એ અમારી પ્રતિજ્ઞા છે. પૂછશો કે આ અંથ તમે રચશો તે કોના અને કેટલા અનુભવો ઉપર રહીને રચશો? તેના ઉત્તરમાં આ કોઈ પ્રાચીન કે આધુનિક અંથ નથી પણ અમો અમારાં તથા અમો અમારામાંથી અન્ય, એ સર્વોનો જન્મ ન હતો તે પહેલાંના, પછી જે કારણથી ગર્ભમાં આવવું થયું તેના પછી ગર્ભમાં કેલકરાર કર્યા બાદ જન્મ ધારણ કર્યાના તે પછી જીવિત વ્યતિત કર્યાના, પછી મરણને શરણ થયાના અને મરણને શરણ થયા પછી જીવોની જે જે ગતિઓ થાય છે; તેના અમોને ઘણા કાળના અને ઘણા જન્મના જે જે અનુભવો થયેલા છે, તે સર્વોનો અદ્ભુતાનુભવ એટલે આશ્ચર્યકારક અનુભવોના કોષ ૩૫ આ એક અંથ છે. તેને અમાડે જીવન ચરિત્ર અથવા તો કારણ કોશ કહીએ તો પણ ચાલે. પૂછશો કે એ અંથનો આશ્રય કરવાથી કળ શું છે? તો તેના ઉત્તરમાં આ અંથમાં કળ એકજ પ્રકારનું નથી પરંતુ ઘણું છે. તેથી તેનું વિવેચન અત્રે જણાવવામાં આવશે નહિ. પરંતુ તેનું અવલોકન કરનારને સઘળું જણાઈ આવશે. છતાં અત્રે સંક્ષેપમાં કંઈક જણાવીએ છીએ. તે એવાં કે આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક એવા ત્રિવિધ તાપે કરી પ્રજ્વલિત થતા જીવોને શાંત કરનાર સંસાર ૩૫ મહાસાગરમાં અજ્ઞાન ૩૫ અંધકારમાં ભૂતા પડેલા જીવોને સન્માર્ગે દોરનાર; તેમ

હવે કોણ છે? તેનું આવવું કયાંથી થયું છે? તેનું કર્તવ્ય શું છે? તેને કીએ માર્ગે વળવાનું છે, અને આખરે હવેને કરવાનું સ્થાનક કયું છે? તે આ અંત જણાવી આપશે. વ્યાસની રચેલી યુક્તિઓ અને વેદમાં રહેલા ભેદો તેમ વેદોમાં રહેલા વિધિનિષેધો આદિ તત્વાત્પત્તિ, વેદોત્પત્તિ અને જગદોત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ પણ આ અંત જણાવી આપશે. સંસાર રૂપી શૂંક રૂપમાં પડેલા હવેને ખેંચી કાઢનાર, કર્મવિપાક જણાવનાર અને સંસારના જન્મ મરણ રૂપ ભ્રમણ ચક્રો પર ચઢી ગયેલા હવેને સીડી રૂપે ઉતારનાર આ અંત છે. વળી આલોક, પરલોક અને અહં મમથી રહિત કરાવનાર તેમજ સંસાર રૂપી મહાસાગરમાં ગળકાં ખાતા હવેને નાવ રૂપે તારનાર પણ આ અંતજ છે. તેમ છતાં ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એવા ચારે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર અને મોક્ષના સાધન રૂપ જેને સાધન સીડી કહેવામાં આવે છે, તે પણ આ અંતજ જણાવી આપશે.

અમે ધારીએ છીએ કે આ અંત વિષે વાંચનાર પાંડિતો અમને કહેશે કે આ અંત રચનાર યથાર્થ વિદ્વાન નથી; કેમકે સુચક શબ્દો પર રહી નહિ લખતાં માત્ર સાધારણ શબ્દો પર રહીને રચ્યો છે તેથી સંપૂર્ણ વિદ્વાન ન હોવા ભેદ્ય એવું જરૂર કહેવાના છે. તો પણ અમને તેનો હર્ષશોક નથી.

શાથી કે માતા પિતાને રોટલો કે રોટલી અથવા પાણી એવું બ્રોડતાં આવડે છે તો પણ બાળકને 'લે તાતા', 'લે ભૂ' એમ કહે છે તેનું કારણ સમજવું ભેદ્ય, પરંતુ અમારો નિશ્ચય તો ભણેલાને સારું નિશાળ નથી. અને જ્ઞાનીઓને માટે જ્ઞાન નથી. તેમ જે વસ્તુની જેને પ્રાપ્તિ થઈ છે તે વસ્તુ તેને માટે નથી. એ લોકપ્રસિદ્ધ છે. વ્યાસે યુક્તિઓ પર રહીને અંતો રચ્યા છે; તેમાં કોઈના સારે કોઈનું નામ દાખલ કર્યું છે એ તેમની યુક્તિ છે. અને વેદ રચનારે ભેદ દર્શાવ્યો છે તે એવો કે અર્ચમાદિ છ પિતૃન લોકોનું ઋણ મટાડવા સારું તર્પણનો વિધિ કરેલો છે. છતાં તેમાં બાપદાદાનું નામ આપ્યું છે એ વેદોના ભેદ છે અત્યારના ટુંક યુદ્ધિના જનો તેમાં સમજ્યા નહિ અને તેના ઉત્કટ અર્થ કરી; અવળે રસ્તે દોરઈ ગયા, તે એટલા લગી કે મૂળ પુરૂષોના કહેલા અર્થોનું ગૌણપણું પણ શોધ્યું જડતું નથી! ભલે, આ અંતને સુચક કે સાધારણ માનો પણ જેમ માતાપિતા બાળકને ભૂ સારે જળ સિવાયનું બીજું કંઈ પણ આપતાં નથી. તેમ અમે પણ સાધારણ શબ્દો પર રહીને વેદોના સત્ય અર્થોનેજ સમજાવીશું, અર્થાત્ અન્યથા કપોત્તકલ્પિત વાક્યોથી રચવામાં આવેલ નથી.

હવે આ લખી દશવિદી પ્રસ્તાવના વિષે અમારો છેલ્લો અભિપ્રાય જણાવીએ છીએ કે “આ ગ્રંથ રૂપે તો વાંચો, સાંભળો, મનન કરો અને પછી તેનું નિદિધ્યાસન કરો,” છતાં ભૂલ તો પ્રજ્ઞા કે બૃહસ્પતિ સ્મરણમાં પણ હોય છે. તો પછી અમારા વિષે ન હોય તેમ કહેવાય નહિ. અર્થાત્ હોય તો ખરી. પણ વાંચનાર સુજ્ઞ જનોએ અમારી મનિપર દોરાર્થ અંતઃકરણનો દોષ છે કે હસ્ત દોષ છે. તેને ખરોખર સમજી, ભૂલ છે એવી ખાત્રી થાય તો તેને સુધારી વાંચવું, એ અમારી નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ છે.

ગ્રંથના સ્વરૂપનું નિરૂપણ

‘આતો નાવ ઘડયું છે એકસાર, ઉતારે ભવપાર,
છે મોક્ષ તણું દાર, ગ્રંથ એક નામ છે.
વળી સંસાર આદિનાં સુખ, તે સરવે રહે પ્રમુખ;
નિવારે સરવે દુઃખ, આખરનો વિશ્રામ છે.’ ટેક

(સાખી) ‘ક્ષત્રિયનું’ હથિયાર છે, મોક્ષિકનો શણગાર,
એ વિષુ નાવ ન અન્યકો, ઉતારવા ભવ પાર,
છે જ્ઞાસુ તેવા જનને માટ, રચ્યો છે રૂઠો ઘાટ,
સમાવવા ઉચાટ, સાક્ષાત હરિનું ધામ છે.’ આતો ૧.

(સાખી) ‘લેખ ઘણા સંસારમાં ગણુશો તો છે અથાગ,
ભણુતાં તો કંઈ ભવ જશે, તોય નહિ આવે તાગ;
ગ્રંથ નહિ પણ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ, અમૃત રસ કુપ,
વસ્તુ આ છે અનુપ, વિશ્વ વિભુનો ઠામ છે.’ આતો ૨.

(સાખી) ‘પાન કરે અમૃતનું, અમર કેમ ન થાય,
કલ્પવૃક્ષને સેવતાં, સુધા કેમ સ્પર્શાય?
આ રચી છે પરમારથની પાટ, વળી ગંગાનો ઘાટ,
સાર્વજનિક વાટ: પણ જ્ઞાસુનું કામ છે.’ આતો ૩.

(સાખી) ‘નથી દિપક કે મશાલ આ, છે રવિનો પ્રકાશ,
આનંદ સાગર ઉછળે, વિશ્વ કોષમાં ખાસ,
જાણે તે જવલ્લો જન કોઈ, સંસ્કારો કટી હોઈ,
એશે મનના મળ ધોઈ, હરિને મળવાની હામ છે.’ આતો ૪.

— અંથ પ્રબંધ —

પ્રસ્તાવનાનું સ્પષ્ટીકરણ

કહેશે કે અમે અમારી દ્રષ્ટિએ કરી જોઈએ છીએ તો હરકોઈ અંથના પ્રારંભની પૂર્વે પ્રસ્તાવના લખેલી જોવામાં આવે છે. તેને લખવાનું પ્રયોજન શું? તો તેના ઉત્તરમાં લખવાની જરૂર છે. જો ન હોય, તો આ સૃષ્ટીના ઉદયકાળથી તે અદ્યાપિ પર્યાંતમાં અસંખ્ય કવિઓ અને અસંખ્ય મહાત્માઓ પ્રગટ થઈ અત્યંત અંથોની રચના રચી છે તે સર્વેના પ્રારંભની પૂર્વે પ્રસ્તાવના લખેલી હોય છે, તે લખે નહિ પણ જ્યારે લખે છે ત્યારે તો તેનું પ્રયોજન હોવુંજ જોઈએ પણ તે કયે પ્રયોજને લખે છે, તેને કંઈક જનો જાણતા નથી કારણ કે અન્યના વિચારોને સમજવા એ સાધારણ નથી પણ તેને અમે જાણીએ છીએ કે તેમણે કીયા પ્રયોજને લખી દર્શાવી છે. તેનું અર્થ પ્રયોજન તો એ છે કે આ વિશ્વમાં પરમાર્થ, વ્યવહાર અને મિશ્ર એવા ત્રણ માર્ગો છે, એ ત્રણે માર્ગો પર રહીને અંથો લખવામાં આવે છે છતાં જેણે જે માર્ગ પર રહીને રચ્યો છે, તેમાં તેણે તે માર્ગનું રહસ્ય વર્ણવેલું હોય છે તે સઘળું તો નહિ પણ તેના કંઈક અંશ પ્રસ્તાવનામાં દાખલ કરવામાં આવે છે. દાખલ કરવાનું પ્રયોજન એ કે વાંચનાર જનોના વાંચવામાં પ્રથમથી આવે એટલે તેને તે પર રચી થશે. રચી થવાથી અંથને ગ્રહણ કરશે એટલે તેનું અવલોકન થશે અને અવલોકન થવાથી તેમાં રહેલું સઘળું રહસ્ય તેના સમજવામાં આવશે. તેમ રહસ્ય જાણવાથી તેનું કળ પણ મેળવી શકશે. એવા વિચારથી તેઓએ પ્રસ્તાવના લખી છે અને અમે પણ તેવા વિચાર પર રહીનેજ લખી દર્શાવીએ છીએ.

મંગલાચરણનું સ્પષ્ટીકરણ.

અમે પ્રાચીન તથા આધુનિક એ બંને અંથોમાં દૃષ્ટિગોચર થઈએ છીએ તો તેના આરંભમાં મંગલાચરણો લખેલાં જોવામાં આવે છે. તે કીયે પ્રયોજને લખે છે તે અમારા જાણવામાં નથી, એમ કદાચ પૂછતા હો તો તેના ખુલાસામાં અમે અત્રે જણાવીએ છીએ કે પ્રથમ તો મંગલાચરણ એટલે શું? એ અવશ્ય સમજવું જોઈએ. મંગલાચરણનો અર્થ શુભ આચરણ એવો થાય છે અને શુભાચરણનો અર્થ આચરણ આચરવાં એ છે. શુભાચરણને આચરવાના ચાર પ્રકાર છે. તે એવા કે જે આચરણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને અર્થે આશાતૃષ્ણા રહિત રહી

આચરવામાં આવે તેને ઉત્તમ પ્રકારનું માનેલું છે. જે આચરણ પરભરને અર્થે આચરવામાં આવે છે તે મધ્યમ પ્રકારનું સમજવું. જે આચરણ સ્વાર્થે આચરવામાં આવે છે, તે કનિષ્ઠ પ્રકારનું સમજવું; અને જે આચરણ પરના અહિંસાને સાફ આચરવામાં આવે, તે ભલે શુભાચરણ છે તો પણ તે અધમ પ્રકારનું છે તેમ સમજવું. એ રીતે ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ અને અધમ એવા તેના ચાર પ્રકાર છે. છતાં તેમાં ત્રણ પ્રકારની ક્રિયા રહેલી હોય છે તે એવી કે અધિષ્ઠાતા માનવા, સ્તુતિ કરવી અને મદદ માગવી એવી ત્રણ છે. તેમાં પ્રમુખ અધિષ્ઠાતા માનવા એ છે.

કેમકે અધિષ્ઠાતા માન્યા સિવાય લઘુત્વ આવે નહિ અને લઘુત્વ એજ કે જે અહંકાર ત્યાગનું સ્વરૂપ છે. માટે લઘુત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે અધિષ્ઠાતા માનવાની ખાસ જરૂર છે. અને માનવામાં ન આવે તો ગુરુત્વરૂપી અહંકાર ત્યાગ થઈ શકે નહિ અને અહંકાર ત્યાગ ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ કાર્યની અથ ઇતિ થવી અત્યંત દુર્ઘટ છે. તો પછી સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય કેવી રીતે કરી શકાય ?

હવે જે મદદ માગવી તેમાં પણ અધિષ્ઠાતા માનવાની જરૂર છે. કહેશે કે શી જરૂર છે ? તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં અધિષ્ઠાતા માન્યા સિવાય લઘુત્વ આવે નહિ, લઘુત્વ આગ્યા સિવાય સ્તુતિ થઈ શકે નહિ. સ્તુતિ થયા સિવાય કૃપા થાય નહિ અને કૃપા સિવાય મદદ મળે નહિ એવા તેનો ક્રમ છે. માટે અધિષ્ઠાતા માનવા એજ અગત્યનું કામ છે. મદદ સિવાય પોતાની સત્તા વડે કોઈ કાર્ય કરી શકવામાં શું સમર્થ નથી થઈ શકતો કે જેથી તેને મદદ માગવી પડે ? એવી શંકા થાય તો તેના ઉત્તરમાં મનુષ્યગમે તેટલો સમર્થ હોય તો પણ કેટલાંક કામ એવાં છે કે જેમાં બીજાની મદદ અવશ્ય લેવીજ પડે છે. જેમ કે કોઈ તારો છે. અને તે તરવાના કામમાં કુશળ છે. તો પણ તે નદી, નહેર, વહેણો કે કાસારને તરી શકે છે. તેનું કારણ એ કે તેનો કાંઠો જોવામાં આવે છે. પણ જ્યારે સમુદ્ર તરવા હોય ત્યારે તો અવશ્ય નાવની જરૂર પડે, કારણ કે તેનો કાંઠો જોવામાં આવતો નથી.

તેમ સંસાર સિંધુનો પણ છેડો હાથ લાગે તેમ નથી. તેથી તેને તરવામાં પણ શ્રી સદ્ગુરૂની મદદ અવશ્ય લેવી પડે છે. એજ પ્રમાણે અમે પણ સર્વ પ્રકારે સર્વનું શ્રેય કરવાને અર્થે અંથનો પ્રારંભ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ તેથી અહંકાર ત્યાગને અર્થે અધિષ્ઠાતા માની લઘુત્વ પ્રાપ્ત કરી, મદદ માગીએ એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી.

મંગળાચરણ

અધિષ્ઠાતા કેને માનવા અને સ્તુતિ કેવી રીતે કરવી? એવી શંકા કોઈના મનમાં હોય તો તેના સમાધાનને માટે અમો ખુલાસો આપીએ છીએ. કે તમારો પ્રશ્ન અત્યુત્તમ છે, કેમકે અત્યારના કેટલાક ગુરૂઓ શિષ્યો પ્રતિ કહે છે કે “જેવા, જાણુવા અને સેવવા યોગ્ય એક પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ છે તેને ભજો.” એટલું કહીને બાબુ પર રહે છે. પરંતુ જ્ઞાનથી કે ધ્યાનથી આ કે આવા તે જણાવતા નથી. માત્ર પરમાત્માને ભજો એ એકજ વાત. આથી જીવોને નિશ્ચય થતો નથી. કે જેથી પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે; પણ અમારો વિચાર વ્યાસે માયાને આગળ કરી પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સ્વરૂપ પાછળથી દર્શાવ્યું છે તેવો નથી. પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સ્વરૂપ પ્રથમથીજ દર્શાવી દેવું એવી અમારી અભિલાષા છે. અને અનિર્વચનીય એવી માયાને વેદોને અનુસારે પાછળથી દર્શાવવાનો અમારો વિચાર છે એ અમારો સત્ય સંકલ્પ છે.

પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપનું વર્ણન.

(શ્રગ્ધરા વૃત્ત)

દશ્યન્તે દાસનાયં યુગપદગણિતા સ્થંભસુત્ર પ્રયુક્તાઃ ।

મંગીતં દર્શયન્ત્યો વ્યવહર્તિમપરાં લોકસિદ્ધાંત સર્વામ્ ॥

સર્વાંત્રાનુ પ્રવિષ્ટાદભિનવભિભવા ધ્યાવદર્શ્યનુંબંધાત્ ।

તદ્વત્ સુપ્રાન્મ સંસાધ્ય વ્યવહરતિ જગદ્ભુભૃવઃ સ્વર્મહાંતમ્ ॥

ભાવાર્થ—જેમ કોઈ સ્તંભને વિષે ગોઠવેલા દોરડા વડે કાષ્ટની પુતળીઓ કેટલીક નાચ કરતી, કેટલીક વાજાંત્ર વગાડતી, કેટલીક ગાયન કરતી અને કેટલીક મલ્લ યુદ્ધાદિ અત્યંત પ્રકારના વ્યવહારોને કરતી લોક પ્રસિદ્ધ જેવામાં આવે છે. તેમ સર્વને વિષે પરોવાઈને રહેલા કોઈએ કળી ન શકાય તેવા સામર્થ્યવાળા અને સર્વ પ્રાણીઓને પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે ફળોને આપનારા એવા સુત્રામણા નામવાળાથી એટલે પરબ્રહ્મ પરમાત્માથી મુર, મુચ્ચર, સ્થર અને મહર્હાંક એટલે સંત્યલોક પર્યંતનું જગત જેમાં વ્યવહાર કરતું જેવામાં આવે છે તે જેવા, જાણુવા અને યજ્ઞવા તથા સ્તુતિપાત્ર છે. તેમ સમજી અમે તેમને અભેદ ભાવે નમસ્કાર કરેલો છે.

ઉપર પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું વર્ણન કરી ગયા પણ તે સંક્ષિપ્તમાં કયું હોય તેમ અમને સમજાયું છે. તેથી ચથાર્થ સ્વરૂપનું ભાન અમને થઈ શક્યું નથી માટે વિવેચન સાથે સંપૂર્ણ સ્વરૂપનું ભાન થવું જોઈએ; એમ પૂછતા હો

તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં એમ છે કે પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવામાં શેષ કે શારદા તે પણ હારી જાય તેમ છે. શાથી કે કોઈ માણસે આલમંથી પરતાં બુદ્ધિને ગણી શકાય તેમ નથી તે છતાં તેને ગણી શકે તેવો હોય, અથવા તો વરસાદથી પૃથ્વી પર ઉગેલાં વનસ્પતિઓનાં અંકુરોને ગણી શકાય તેમ નથી તો પણ તેને ગણી શકે તેવો હોય, તો પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરી શકે તેમ નથી. તે છતાં શ્રી મહાદેવે પાર્વતિ પ્રત્યે ગુહામાં રહીને જે સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તે અત્રે જણાવવામાં આવે છે.

હરિઃ ॐ સોઽહં હં નઃ તત્સત્ નિત્ય નિરંજન નિર્વિકારાય શાંતાય સર્વાત્મજે વિશ્વવિભૂતાય નમસ્કરોમિ ॥

ભાવાર્થ:- ઇત્યાદિ દ્વાદશ શબ્દો વડે નિર્વિશેષી સ્વરૂપ હોવા છતાં વિશેષણ લગાડીને વર્ણન કરી જણાવ્યું છે. તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે. પ્રથમ શબ્દ હરિઃ છે. તે હરિઃ નામે નહિ હોતો પણ અરિ નામે હોતો તેના હરિઃ શબ્દ થયો છે. પૂછશો કે અરિ શબ્દ છતાં હરિઃ થવાનું કારણ શું? તેના પ્રત્યુત્તરમાં અરિ એટલે શત્રુ એવો અર્થ થાય છે તે વિષે કોઈને શંકા થાય, કેના શત્રુ? તેના ઉત્તરમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર (ઈર્ષ્યા) એવા છવના છ શત્રુ છે તે એ છએ શત્રુઓના બળનું હરણ કરનાર હોવાથી હરરૂપી વિશેષણ લાગ્યું તેથી કરીને હરિ શબ્દ થયો છે. તેથી હરિઃ કહેવાય છે. બીજો શબ્દ ॐકાર છે. તેમાં ત્રણ માત્રાઓ રહેલી છે તે એ કે અકાર, ઉકાર અને મકાર એવી ત્રણ છે અને તે પર અર્ધઅર્ધાકારે મૂળ માયા રહેલી છે તેને ॐકારની અર્ધમાત્રા કહેવામાં આવે છે. અને તે પર જે ચિન્હ છે તે ચિન્હમય પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે તેને હરિની ઉપમા આપેલી છે. તે છતાં એ હરિને મળવાનું, જોવાનું અને જાણવાનું ॐકાર એ તેનું સાધન છે. ત્રીજો શબ્દ સોઽહં છે. તેનો અર્થ એ છે કે એ ચિન્હમય પરબ્રહ્મ પરમાત્મારૂપ હરિ તે સ્તંભથી તે બ્રહ્મ પર્યંત એકજ વ્યાપ્ત છે. એવું જ્યારે સમજવામાં આવે એટલે હું અને તું એવું દ્વતપણું ખીલકુલ રહેતું નથી અર્થાત્ સર્વમાં એક છે. એવું જ્યારે સમજાય એટલે મારાથી કોઈ અન્ય નથી અને મારામાં જે છે, તેજ સર્વમાં છે. એટલે સોઽહં ભાવ પ્રગટ થઈ; દ્રઢ નિશ્ચય થાય છે કે-તે હું છું તે સોઽહં. ચોથો શબ્દ હંસ છે. હંસ એ છવનું નામ છે છતાં પક્ષીની સંજ્ઞામાં તેને કેમ ગણ્યો હશે. એવી શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં જેને વિષે જેના જેવો ગુણ છે અને તે ગુણના પ્રમાણ પર રહીને ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેથી તેના સમાન કહેવું છે જેમ હંસ પક્ષી દૂધપાણી મિશ્ર થયાં છતાં માત્ર દૂધનો ઉપયોગ કરે છે અને જળનો ત્યાગ કરે છે. તેમ

જીવ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની સન્નતિ છે છતાં અહં મમના આવેશવાળો થવાથી જેમ ચાંદીમાં ત્રાંબુ મળવાથી રૂપુ એવું નામ પડે છે. તેમ જીવ એવું નામ પડયું છે. તે પણુ એ માયાની સન્નતિ નહિ હોવાથી માયા અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એ મિશ્ર થએલાને સ્વસ્વરૂપ ઓળખી તેને પૃથક કરે છે.

તેથી તેને હંસ કહેવામાં આવે છે. પાંચમો શબ્દ તત્સન્ન છે. તેનો અર્થ એવા થાય છે. કે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા બીજરૂપમાં અજરામર અને અવિનાશી છે. તેથી તેમને અનાદિની ઉપમા આપવામાં આવી છે. તે છતાં આ ગહન રચના રૂપ વિશ્વ, એ મૂળબિંબનું માયામાં પ્રતિબિંબ પડયું છે. અને જે પ્રતિબિંબ પડે તે જો ચેતન્ય બિંબ છે તે અચેતન પ્રતિબિંબ પડે છે. અને ક્રિયા, કર્મ કે શરીર એ સર્વે ઉલટુંજ આવે છે. તેથી મૂળબિંબ સત્યસ્વરૂપે અને સર્વજ્ઞતાવાળું હોય છે. છતાં તેનું પ્રતિબિંબ રૂપી જગત અસત્ય અને અદ્વૈત હોય છે. અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપે જે હરિ તે સત્ય અને સર્વજ્ઞ હોય છે. તેથી તેને તત્સન્ન કહેવામાં આવે છે. છઠો શબ્દ નિત્ય છે. આ શબ્દના વિવેચનમાં મનવાણીના વિષયવાળું અને ઇન્દ્રિયોના વિષયવાળું આ વિશ્વ અને જેને લોકલોક કહે છે. તે સર્વે મરણધર્મવાળું છે. અર્થાત્ એ સર્વનું રૂપાંતર થાય છે. તેથી આ જ્ઞાતૃબદ્ધી તે બ્રહ્મપર્યાંત સર્વ અનિત્ય છે. પણુ જે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપે હરિ તેમનું તેમ થતું નથી. તેથી તેને નિત્યની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે તેથી તે નિત્ય કહેવાય છે.

સાતમો શબ્દ નિર્ગંજન છે. તેનો અર્થ એવા થાય છે કે આ વિશ્વનું ઉપાદાન કારણ માયા છે. અને માયાનું ઉપાદાન કારણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપે હરિ છે. એ વિષે કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે માયા જગતને રચે છે પણુ અમારો મત તેથી વિરુદ્ધ છે. કેમકે માયા જડ છે. તેથી તે કેવી રીતે રચી શકે? પણુ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એવા હરિથી રચાય છે. તે વિષે અમારે એમ તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે માયાના સંબંધ સિવાય તે રચી શકે તેમ નથી કેમકે તત્વાદિ સાધનો માયામાં રહેલાં હોય છે. તેથી તેના સંબંધની જરૂર પડે છે. અને સંબંધ થયેથી માયા જડ છતાં ચેતનતાને પામી પોતાનાં સાધનો વડે જગત રચાય છે. અને રચેલા જગતમાં એ માયા મોહ રૂપે વ્યાપીને રહે છે તેથી જગત અધર્મ માયાથી હોય છે. અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા, તાદાત્મભાવે કરી તેમાં રહેલા હોવા છતાં જેમ જળને વિષે કમળ અસ્પર્શ રહે છે. તેમ માયાના વ્યંજનમાં આવતા નથી તેથી તે નિર્ગંજન કહેવાય છે.

આઠમો શબ્દ નિર્વિકારાય છે, તેનો અર્થ એ છે કે સત્વ, રજ અને તમ એવા ત્રણ ગુણ તે માયામાં ઉત્પન્ન થઈ વિશ્વમાં વ્યાપકપણે રહે છે.

* આલોકથી.

અને તેમાં રહેલા કર્મોના વિકારોવાળું જગત હોય છે. કહેશે કે તેના વિકારો કયા છે? તેના ઉત્તરમાં સત્વગુણમાં સત્વગુણી કર્મોના વિકારો, રજોગુણમાં રજોગુણી કર્મોના વિકારો અને તમોગુણમાં તમોગુણી કર્મોના વિકારો; એ રીતે ત્રણે ગુણો વિકારમય છે. તેથી બ્રહ્મા વિષયું અને રૂદ્ર એ વિકારવાળા છે. કારણ કે રજોગુણ પ્રધાન બ્રહ્મા છે, સત્વગુણ પ્રધાન વિષયું છે અને તમો ગુણ પ્રધાન રૂદ્ર છે. તેથી વિકારરૂપ કાર્યમાં સુખી દુઃખી થયાં કરે છે એ લોકપ્રસિદ્ધ છે. પણ તેથી પર જે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપ હરિ તેને વિષે તેવા વિકારો નથી, તેથી તે નિર્વિકારાય કહેવાય છે.

નવમો શબ્દ જ્ઞાતાય છે. તેનો અર્થ એવું સુચવે છે કે અધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક એવા ત્રિવિધતાપે કરીને પ્રજ્વલિત થતા જીવો જેમ કોઈ પાત્રમાં જળ ભરી ચુલા ઉપર મૂકી નીચે અગ્નિ સળગાવવામાં આવે અને એ પાત્રમાં નાખેલા કણો જેમ અશાંત રહે છે તેમ સંસારરૂપ પાત્રમાં જીવરૂપી કણો ત્રિવિધ તાપરૂપી અગ્નિ, અને તૃણારૂપી જળથી ઉછળતા જગતને લેશ માત્ર શાંતિ નથી. એવી અશાંતિ પરબ્રહ્મ પરમાત્મારૂપ હરિને વિષે નથી તેથી તે જ્ઞાતાય કહેવાય છે.

દશમો શબ્દ સર્માત્મને છે. તેનો અર્થ એ છે કે વિશ્વેત્પત્તિ કાળમાં માયા સાત સ્વરૂપે થાય છે. તે એવે કે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, કિટ પતંગ, વૃક્ષ અને પાષાણ એવાં સાત સ્વરૂપો તેમાં ચાર પ્રકારની ભાવનાએ કરીને ચૈતન્ય વ્યાપ્ત થાય છે તે એમ કે મનુષ્યમાં જ્ઞાન ચૈતન્ય રૂપે, પશુ પક્ષીમાં અજ્ઞાન ચૈતન્ય રૂપે, કિટ પતંગમાં સ્પર્શ ચૈતન્ય રૂપે અને વૃક્ષ-પાષાણમાં ગુણ ચૈતન્ય રૂપે, એ રીતે ચાર ભાવના વડે સાત સ્વરૂપમાં વ્યાપક થઈ અસત્ રૂપે જગત રચી તેમાં આત્મારૂપે રહી વિશ્વ દર્શાવ્યું છે. અને તે બહુરૂપે થયા છતાં અદ્વૈત રૂપે રહે છે. તેથી તે સર્માત્મને કહેવાય છે.

અગીઆરમો શબ્દ વિશ્વચિન્મય છે. આ શબ્દના અર્થમાં મનુષ્યાદિ સમગ્ર વિશ્વ સર્વ સર્વનાં કર્મો તથા ગુણો લઈને અવતરે છે છતાં તે વસ્તુપાત્રું તેનામાં ન હોય તો તેને વિભૂતિ ગણવામાં આવતી નથી. એમ કહીએ તો સંભવે નહિ. કારણકે પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સર્વવ્યાપીપણાને આધ આવી તેથી સઘળું વિશ્વ વિભૂતિ રૂપ છે. જ્યારે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એક છતાં સર્વમાં વ્યાપી રહેલા છે. અથવા તો સમગ્ર વિશ્વમાં વહેંચાઈ ગયેલા છે તેમ માનવું પડે. કેમકે સર્વમાં આત્મારૂપે થોડો થોડો અંશ રહેલો જેવામાં આવે છે. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ક્રાંતો રહેવા ન જોઈએ અને હોય તો પૂર્ણ હોવા ન જોઈએ, એવી શંકા કરનાર અજ્ઞાત દશાના છે તેમ જાણવું. કારણકે એક

દીવા છે, તેમાંથી કદી હજારો દીવા પ્રગટવામાં આવે, તો પણ મૂળ દીવામાંથી તેજ કદી કમી થતું નથી. તો પછી પરબ્રહ્મ પરમાત્મામાં એવો આરોપ કરવો તે વૃથા છે. તેથી તેને વિશ્વવિભૂતાય કહેવામાં આવે છે.

બારમો શબ્દ નમસ્કરોમિ છે. તેનો અર્થ એવો છે કે આ દૃશ્યમાન જગત જેનાથી પ્રાદુર્ભૂત થાય છે. તે એમ કે મૂળ સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્મામાંથી, જેમ દીપકમાંથી કાજળ અને તેજ એ બે જેવી રીતે પ્રગટ થાય છે, તેમ તે સ્વરૂપમાંથી પુરૂષ અને પ્રકૃતિ પ્રગટ થાય છે. પુરૂષને ગણપતિ, મહેશ્વર, શિવ, પુરૂષ; ઇશ્વર અને સાત્વિક અહંકાર એટલાં નામથી ઓળખી શકાય છે. અને તેની કલ્પનાથી જગત રચાયું છે. એટલે ચૈતન્ય પુરૂષ અને માયા એ બેના સંમેલનથી થયેલું છે. તેથી જગતને બ્રહ્મ, માયાના વિલાસરૂપ કહીએ તો પણ ચાલે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મહા મંગલરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સાક્ષાત્ હરિ છે. મંગલરૂપ પુરૂષ છે અને ઉપમંગલરૂપ સમગ્ર વિશ્વ છે. જ્યારે એક છતાં અનેક રૂપે થયા છે ત્યારે તો અગ્નિમાંથી નાના મોટા તડતડીયા ઉઠેલા તે અગ્નિથી જુદા હોય જ નહિ. મારે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા હરિથી ઉપમંગલરૂપ જગત અને મંગલરૂપ પુરૂષ-પ્રકૃતિ એ સર્વ એકથી બે અને બેથી વિચિત્ર રૂપે-અનંત છતાં અદ્વૈત રૂપે રહેલાને અભેદ ભાવે કરીને અમારો નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર છે. ઉપરના બાર શબ્દો વડે જણાવેલું સ્વરૂપ જોવા, જાણવા અને સમજવા યોગ્ય છે. પણ તે પ્રાપ્ત થવું ઘણું જ દુર્લભ છે કેમકે વસ્તુ મળવી કઠણ નથી, પણ વસ્તુ મેળવવાનું સાધન મેળવવું કઠણ છે. ત્યારે તેને મેળવવાનું સાધન કોણ હશે ? એ પૂછો તો તેનું સાધન માત્ર સદ્ગુરૂ જ છે. તેમને પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપ માની પ્રસન્ન કરવા કે જેથી મૂળ સ્વરૂપને મેળવી આપે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે પુજન, અર્ચન અને સેવા વડે શ્રીસદ્ગુરૂની પ્રસન્નતા મેળવવી એ જ પ્રથમનું કર્તવ્ય છે.

શ્રી સદ્ગુરૂ અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મામાં ભેદ નહિ ગણતાં અભેદ ભાવે કેવી રીતે માનવા તેનો વિધિ તથા તેમની સ્તુતિ કેવી રીતે કરવી તે અત્રે દર્શાવવું જોઈએ ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં જે વિધિએ જાણવામાં આવે તે વિધિ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે:—

यस्य देवे परा भक्ति यथा देवे तथा गुरौ ।

तस्यैते कथिताऽर्था प्रकाशंते महामनः ॥

ભાવાર્થ:—જે પ્રમાણે ઉત્કર્ષ અને અચળ ભક્તિ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપ હરિમાં કરવાની છે, તેવી જ રીતે ઉત્કર્ષ અને અચળ ભક્તિ શ્રી સદ્ગુરૂની

પણ કરવાની છે. પણ આવા ઉત્તમોત્તમ અર્થો મુમુક્ષુની ચિદ્વૃત્તિમાં પ્રતીત થાય છે એજ પ્રમાણે અમારી ચિદ્વૃત્તિમાં પ્રતિત થવાથી શ્રી સદ્ગુરુ વિજ્ઞાનદાહિક સર્વે સદ્ગુરુઓને અભેદ ભાવે કરી કે નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરી યાચના કરીએ છીએ કે ‘ હે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા હરિ ’ હે સાધન રૂપ શ્રી સદ્ગુરો; અમો અમારાં તથા અમો અમારાંથી જે અન્ય એ સર્વેના કલ્યાણાર્થે આજે અદ્ભુતાનુભવ નામે અંથ પ્રકાશ કરવામાં અમારી અપેક્ષા છે તેમાં અમારી બુદ્ધિનો વધારો થઈ ચિદ્વૃત્તિ સત્ય શિખર પરથી અન્ય સ્થળે ન જાય, અને અંથની અથેતિ કરી શકાય એવી બુદ્ધિ અમારાં અંતઃકરણોમાં ફેલાવો અથવા અમારી હૃદયગુફામાં રહેો કે જેથી અસત્ય માર્ગો પર અમારી મનોમિત્તો ન વળે. ઇત્યેશ્મ !

શ્રી સદ્ગુરુ સ્તવન !

સદ્ગુરુને પ્રતાપે મારે તરવું છે, બીજાને શું કરવું છે !

ધ્યાન તો સદ્ગુરુનું હૃદયે ધરવું છે, બીજાને શું કરવું છે !

ઘેરી જન્મળ મારા સદ્ગુરુએ કાપી રે;

અં તો નાવેથી મારે તરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૧.

સઠ ને સુકાન મારા સદ્ગુરુએ આપ્યાં રે;

સંસાર સિંધુમાંથી તરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૨.

ઈંગલા ને પિંગલામાં રમત રમાડી રે;

સુક્ષ્મણ્ણામાં હાવે કરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૩.

કેટી જનમનાં કલ્મીશ વાગ્યાં રે;

મન તો મગનમાં હાવે કરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૪.

દયા કરીને સીધો મારગ સોંપ્યો રે;

એ રે મારગમાં પગલું ભરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૫.

બ્રહ્મા ને બૃહસ્પતિએ ગુરુ ગમ લીધી રે;

તેને પગલે તો પરવરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૬.

ગુરુ વિના જ્ઞાન જેવું, તેલ વેણીમાં રે;

તેને પીલ્યાથી પાછું કરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૭.

હું ને મારાનો જેણે ત્યાગ કરાવ્યો રે;

વેદોને મારગે વિચરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૮.

પુન્ય ને પાપના પડદા ઉઘાડયા રે;
 સત્યની પુંઠળ હાવે ફરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૯.
 ભટકતાં ભવમાં અમને સંભૂતિ કરાવી રે,
 તેવાને શરણે મારે ઠરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૧૦.
 સાધુની સંગતિ ને સદ્ગુરૂની સેવા રે,
 ગુરૂ ગમમાં તો વિચરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૧૧.
 અદ્વૈતાનંદ પ્રગટયો ગુરૂને પ્રતાપે રે,
 હિંસા મારગથી પાછું ફરવું છે, બીજાને શું કરવું છે ! ૧૨.

તત્વોત્પત્તિ

~*~*~*~

જેને તત્વો કહેવામાં આવે છે તે તત્વો એટલે શું? કીયાં અને કેટલા છે અથવા તો તેઓનાં નામ શાં છે? એ પૂછો તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં જ્યારે પોતાને આઘ લાઇને સમગ્ર વિશ્વનું સર્વ પ્રકારે શ્રેય કરવું હોય તો તેણે તત્વજ્ઞાનનો લાભ લેવો જોઇએ. કેમકે તત્વો ઉપર આ સમગ્ર વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનો આધાર છે કેમકે તત્વોથી તત્વો ઉત્પન્ન થાય છે, તત્વો તત્વોને આશરે જીવે છે અને તત્વો તત્વોનો નાશ પણ કરે છે; માટે તત્વોને જાણવાની જરૂર છે. અને તે તત્વવેત્તાનું કહેવું પણ એજ છે. વળી તેમનું એમ પણ કહેવું છે કે તત્વોને નહિ જાણનાર પણ સમાન સમજવા. એમ કહેવાનું કારણ એ કે મેરૂંથી તે તૃણ પર્યંત તત્વોજ ફેલાઈ રેલાઈ રહેલ છે. તેથી તત્વો માત્ર સંજાતિય છે. અને જ્યારે જાતિને જાતિ ન આળખે ત્યારે તેને અજ્ઞાન સિવાય અન્ય શું કહેવું? એવી અમારી પણ માન્યતા છે. તેથી તત્વોની ઉત્પત્તિ પ્રથમ કરી દર્શાવવામાં આવે છે.

પ્રથમ જેને નિવૃત્તિનું સ્થાન એટલે અવકાશ કહેવામાં આવે છે. તેમાં રહેલો અંડકોશ તેમાંથી કેમકે પાંચ મહાભૂતો પ્રગટ થાય છે. તે એવી રીતે કે. પ્રથમ અવકાશથી આકાશ, આકાશથી વાયુ, વાયુથી તેજ, તેજથી જળ અને જળથી પૃથ્વી, એ રીતે પાંચ તત્વ પ્રગટ થાય છે. તેને પાંચ મહાભૂતો કહેલાં છે અને એ પાંચ મહાભૂતો પાંચ પ્રકારના રંગોથી સુજાત છે. તે એવી રીતે કે આકાશનો શ્યામ રંગ, વાયુનો નીલ રંગ, તેજનો રક્ત,

જળનો સ્વેત અને પૃથ્વીનો પીત; એ પ્રમાણે તેમાં રંગો રહેલા છે. તેને રંગપંચક કહેવામાં આવે છે. હવે પંચ મહાભૂતોના ગુણો દર્શાવવામાં આવે છે અને તે ગુણોએ કરીને તેઓનું ઓળખાણ પણ થઈ આવે છે. તે એવા કે જેટલો કઠિનતાનો ભાગ છે તેટલો પૃથ્વીનો સમજવો, જેટલો દ્રવિભૂત એટલો રસનો ભાગ છે તેટલો આપ એટલે જળનો સમજવો, જેટલો ઉષ્ણતાનો ભાગ એવામાં આવે છે તેટલો તેજનો સમજવો, જેટલો ભાગ હલાવવા ચલાવવામાં સામેલ છે તેટલો વાયુનો સમજવો અને જેટલો ભાગ પોલાણનો છે તેટલો ભાગ આકાશનો છે; તેમ જાણવું. એ રીતે તેની ઓળખ તથા ગુણો છે. તેથી તેને ગુણપંચક કહેવામાં આવે છે.

હવે પંચ મહાભૂતોથી પાંચ પંચક છે, તે કહેવામાં આવે છે. તે એવાં કે પ્રથમ પૃથ્વી પંચક તે એ કે અસ્તિ, માંસ, નાડી, ત્વચા અને રોમ એ પૃથ્વીપંચક સમજવાં. ખીન્નું જળપંચક તે એ કે, શોષિત શુક્ર, મુત્ર, રવેદ અને લાળ એ અપપંચક છે એમ સમજવું. અને ત્રીજું તેજપંચક તે એ કે આળસ, કાંતિ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા અને નિદ્રા એ તેજપંચક સમજી લેવું. ચોથું વાયુપંચક તે એ કે ચલન, વલન, ધાવન, ઉત્ક્રમણ અને પ્રસારણ એ વાયુપંચક સમજવાં. પાંચમું આકાશપંચક એ કે કટયાકાશ, ઉદરાકાશ, હૃદયાકાશ, કંઠાકાશ અને શિરાકાશ એ આકાશપંચક સમજવાં. એ રીતે પંચ મહાભૂતોનાં પંચક છે.

હવે જે એ પંચમહાભૂત તેમાં દરેક પોતપોતાનો અર્ધ ભાગ રાખી અર્ધના ચાર ભાગ ખીન્ન ચારમાં એક એક ભાગ મળ્યો તેનું સ્પષ્ટિકરણ કરવામાં આવે છે. તે એમ કે પ્રથમ પૃથ્વીનો અર્ધ ભાગ હાડકાંનો છે તેને મુખ્ય ગણેલો છે. તેનું કારણ કે એ પૃથ્વીનો ગુણ કઠિનતાને દર્શાવે છે, તેથી તે પૃથ્વીનો સિદ્ધ થાય છે. અને શેષ રહેલા અર્ધ ભાગના ચાર ભાગ તેમાંનો એક એક ભાગ ખીન્નમાં મળ્યો છે. તે એવી રીતે કે, શોષિત એટલે રૂધિર તેનો રંગ રાતો છે અને એ પૃથ્વીનો ભાગ છે છતાં જળને મળતો છે તેથી જળનો ગણવામાં આવ્યો છે. આળસ એ પણ પૃથ્વીનો ભાગ છે કેમકે જેમ પૃથ્વીમાં જડતા રહેલી છે, તેમ તેમાં પણ જડતાનો ગુણ છે તેથી પૃથ્વીનો સિદ્ધ થાય છે. પણ એ તેજને મળતું છે તેથી તેમાં ગણના કરી છે. સંક્રાંચન એ પણ પૃથ્વીની પેઠે જડના હેતુનું છે તેથી પૃથ્વીનો ભાગ છે, છતાં વાયુને મળતું આવ્યાથી વાયુમાં ગણના કરી છે. કટયાકાશ એ પણ પૃથ્વીનો ભાગ છે. શાથી કે એ મળને સંગ્રહ છે તેથી પૃથ્વીનો ભાગ તો છે, પણ આકાશને

મળતો આવવાથી આકાશમાં ગણુના રાખી છે. એ રીતે શોષિત, આગસ, સંકેચન અને કટયાકાશ એવા અર્ધ ભાગના ચાર ભાગ પૃથ્વીના છતાં એક એક ભાગ બીજાં ચારમાં મળતાં આવવાથી તેઓમાં ગણુના કરી છે.

હવે જળનો મુખ્ય ભાગ અર્ધો વિર્યનો છે. કેમકે જળ જેમ વૃક્ષાદિકને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ વિર્ય ગર્ભને ઉત્પન્ન કરે છે તેથી તે જળનું સિદ્ધ થાય છે. તે છતાં વિચારીએ તો જળનો રંગ જેમ શ્વેત છે તેમ વિર્યનો પણ શ્વેત છે. એ રીતે પણ જળનું સિદ્ધ થાય છે. અને તેનો શેષ ભાગ અર્ધો રહ્યો, તેના ચાર ભાગ થયા છે. અને તે ભાગ એક એક અન્ય તત્વોમાં મળ્યો છે. તે એવી રીતે કે, માંસ દ્રવિભૂત છે, તેથી જળનું છે. પણ તે પૃથ્વી સાથે મળતું આવ્યું તેથી પૃથ્વીનું કહ્યું છે. કાંતિ જળની છે કેમકે જળ મળવાથી તેની ફેરફારી થાય છે તેથી તે જળનું છે. પણ એ તેજની સાથે મળતું આવેથી તેજનું મનાયતું છે. ચલન જળની પેઠે ચલાયમાન છે, તેથી જળનું છે. પરંતુ વાયુમાં મળતું હોવાથી વાયુમાં ગણુના થઈ છે. ઉદરાકાશ જળને રહેવાનું સ્થાન છે તેથી જળનું છે, તો પણ આકાશને મળતું હોવાથી આકાશમાં ગણ્યું છે. એ રીતે એ ચાર ભાગ પણ અન્યના છતાં અન્ય તત્વોમાં ગણાયા છે.

હવે તેજનો અર્ધ ભાગ ક્ષુધા છે. કેમકે ઉદરમાં અગ્નિની પ્રબળતાએ કરીને ક્ષુધા છાગે છે તેથી તેજનું છે એ સિદ્ધ થાય છે. અને બાકીનો જે અર્ધ ભાગ રહ્યો તેના ચાર ભાગ તેમાંનો એક એક ભાગ અન્ય તત્વોમાં મળ્યો છે તે પણ એવી રીતે કે નાડીથી જ્વરની પરીક્ષા થાય છે પણ જળને મળતી હોવાથી જળમાં ગણત્રી થઈ છે. મુત્રમાં ગરમી રહેલી છે તેથી તે તેજનું છે પણ જળને મળતું છે તેથી જળનું કહ્યું છે. ઉત્ક્રમણ એટલે ઉભું થવું એમાં અગ્નિની પેઠે ઉર્ધ્વગતિ રહેલી છે તેથી તેજનું છે. પણ વાયુ સાથે મળવાથી વાયુમાં ગણાયું છે. હૃદયાકાશ સદા-સર્વદા હૃદયમાં ઉષ્ણતા દર્શાવે છે તેથી તે તેજનું છે. પણ આકાશને મળતું હોવાથી તેની આકાશમાં ગણુના કરી છે. એ રીતે તેજનાં છતાં અર્ધના એ ચારે ભાગમાંથી એક એક ભાગ અન્યને વિષે મળેલ છે.

હવે વાયુનો અર્ધ ભાગ ધાવન છે, એટલે દોડવું એ છે કેમકે વાયુ જેમ વેગથી દોડતો જણાય છે તેમ દોડનાર પણ તેવી ગતિ પર દોડે છે તેથી વાયુનું છે એમ સિદ્ધ થાય છે. અને શેષ રહેલા અર્ધ ભાગના ચાર ભાગ તે એ કે જે ત્વચા તેનાથી સ્પર્શ થાય છે તેથી તે વાયુની છે પણ

એ પૃથ્વીને મળતી છે તેથી પૃથ્વીની કહી છે. સ્વેદ તે ઘણો શ્વાસ ચાલવાથી પ્રગટ થાય છે અને તે વાયુથી સુકાય છે તેથી વાયુનો છે પણ તે જળ સાથે મળવાથી જળમાં ગણેલો છે. તૃષા એ વાયુના શોષણે કરી લાગે છે તેથી તે વાયુની છે. છતાં એ તેજને મળતી છે તેથી તેની તેજમાં ગણત્રી થઈ છે. કંઠાકાશ વાયુને જવા આવવાનું સ્થાન છે તેથી વાયુનું છે. પરંતુ આકાશને મળતું હોવાથી આકાશનું માન્યું છે. એ પ્રમાણે વાયુનાં છતાં અર્ધના ચાર ભાગે અન્યમાં મળ્યાં છે.

હવે આકાશનો અર્ધ ભાગ શિરાકાશ છે કેમકે શિરનો જેટલો ભાગ છે તેટલો પોલાણનો છે. અને જે અર્ધ ભાગ બાકી રહ્યો તેના ચાર ભાગમાંથી એક એક ભાગ અન્યમાં મળ્યો છે. તે એમ જે રાત્ર તેને કાપવાથી કંઈ કષ્ટ થતું નથી તેથી આકાશનો છે, પણ તે પૃથ્વી સાથે મળ્યું તેથી પૃથ્વીનું ગણ્યું છે. લાળ એ શિરાકાશમાંથી નીચે આવે છે, તેથી તે આકાશની છે. પણ તે જળ સાથે મળવાથી જળમાં ગણાઈ છે. નિદ્રાનો શુન્ય સ્વભાવ છે તેથી તે આકાશની છે. પણ તે તેજને મળવાથી તેજની કહી છે. પ્રસારણમાં વ્યાપકતા છે તેથી છે તો આકાશનું, પણ વાયુ સાથે મળવાથી વાયુનું કહેલ છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સર્વ સર્વનો અર્ધ ભાગ રાખી; અર્ધ ભાગના ચાર ચાર ભાગ અન્યોઅન્યમાં ગણાયા. તેનો ખુલાસો ઉપર પ્રમાણે છે. આને સંયોગપંચક કહેવામાં આવે છે.

હવે સમજવા સારૂ પંચ મહામૂતોનાં જુદાંજુદાં પંચકો કહેવામાં આવે છે. પ્રથમ આકાશનાં અંતઃકરણ પંચક, અંતઃકરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર. એ પાંચ પછી વાયુનાં પ્રાણપંચક તે એ કે પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, ઉદ્દાન અને સમાન એ પાંચ પછી તેજની જ્ઞાનેન્દ્રિયો પંચક, તે એ કે શ્રોત્ર, ત્વચ્છા, જિહ્વા, ચક્ષુ અને ઘ્રાણ એવી પાંચ છે. પછી અપની કર્મેન્દ્રિય પંચક, વાચા, પાણી, પાદ, શિશ્ન અને ગુદા એવી એ પાંચ છે. પછી પૃથ્વીનાં વિષય પંચક. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચ છે.

હવે પાંચ અંતઃકરણના દેવતા તથા તેના વિષયો કહેવામાં આવે છે. તે એવી રીતે કે પ્રથમ અંતઃકરણ, તેના દેવતા વિષ્ણુ અને રકુરણા તેનો વિષય છે. મન અંતઃકરણ, ચંદ્રમા દેવતા અને કલ્પના વિષય છે. પછી બુદ્ધિ અંતઃકરણ, બ્રહ્મા તેના દેવતા અને નિશ્ચય તેનો વિષય છે. પછી ચિત્ત અંતઃકરણ, નારાયણ તેના દેવતા અને ચિંતવન તેનો વિષય છે. તે પછી અહંકાર નામે અંતઃકરણ, રૂદ્ર દેવતા અને અહંકૃતિ તેનો વિષય છે. એ રીતે

અંતઃકરણોના દેવતા અને તેના વિષયો છે. હવે પ્રાણપંચકની ક્રિયાનું સ્પષ્ટિકરણ કહેવામાં આવે છે. તે એમ જે વ્યાન વાયુ સઘળા અંગના સાંધાને વાળે છે, અને સઘળા અંગમાં પ્રસરીને રહે છે. સમાન વાયુ નાભિ સ્થાનમાં રહી નાડી દ્વારાએ અજ્ઞાના રસને સર્વ શરીરમાં ફેરવે છે અને શરીરને રૂપુષ્પ કરે છે. ઉદાન વાયુ તે કંઠસ્થાનમાં રહી અન્ન તથા જળના રસને જીદા કરી આપે છે અને કંઠ દેશમાં સ્વપ્ન તથા હેડકી તેનાથીજ થાય છે. પછી પ્રાણવાયુ હૃદયમાં રહી એકવીસ હજાર અને છસેં શ્વાસોશ્વાસ ક્રિયા કરાવે છે. અને અપાન વાયુ તે ગુદા સ્થાનમાં રહી મળનો ત્યાગ કરાવે છે. એ રીતે પ્રાણપંચકની ક્રિયા અને તેમને રહેવાનાં સ્થાન છે.

હવે જ્ઞાનેન્દ્રિય પંચકનું સ્પષ્ટિકરણ કરવામાં આવે છે. તે એમ કે પ્રથમ શ્રોત્રેન્દ્રિય તેનો દિશા દેવતા અને શબ્દ વિષય છે. ત્વચા ઇન્દ્રિય, વાયુ દેવતા અને સ્પર્શ વિષય છે. જીહ્વા ઇન્દ્રિય, વરૂણ દેવતા અને તેનો રસ વિષય છે. ચક્ષુ ઇન્દ્રિય, સૂર્ય દેવતા અને તેનો વિષય રૂપ છે, પછી ઘ્રાણેન્દ્રિય તેનો અગ્નિકુમાર દેવતા અને તેનો ગંધ વિષય છે. એ રીતે જ્ઞાનેન્દ્રિયા, તેના દેવતા અને તેના વિષયો છે.

હવે કર્મેન્દ્રિય પંચકનું સ્પષ્ટિકરણ કરવામાં આવે છે. તે પણ એવી રીતે કે વાચા ઇન્દ્રિય, અગ્નિ દેવતા અને વાણી વિષય છે. પાણી ઇન્દ્રિય, ઇંદ્ર દેવતા અને તેનો લેવું દેવું એ વિષય છે. પાદેન્દ્રિયનો ઉપેન્દ્ર દેવતા અને તેનો જવું આવવું એ વિષય છે. પછી શિશ્નેન્દ્રિય તેનો પ્રજાપતિ દેવતા અને તેનો રતિભોગ એ વિષય છે. ગુદા ઇન્દ્રિયનો મૃત્યુ દેવતા અને તેનો વિષય મળ-ત્યાગ છે. એ રીતે પાંચ કર્મેન્દ્રિય પંચકના દેવતા અને તેના વિષયો ઉપર પ્રમાણ છે. હવે પાંચ વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ કહેવામાં આવે છે કે આત્મશ્રેયસાધકે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચેને અનર્થનું મૂળ સમજી ત્યાગવા જેવા છે.

હવે પાંચ ઉપપ્રાણ પંચકનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે. તે એવું કે નાગ, કૂર્મ, કૃકલ, દેવદત્ત અને ધનંજય એવા પાંચ તેમાં ક્રિયા પણ રહેલી છે. તે એવી કે નાગથી ઓડકાર આવે છે, કૂર્મથી આંખો મીંચાય અને ઉઘડે છે, કૃકલથી છીંક આવે છે, દેવદત્તથી બગાસું આવે છે અને ધનંજય મરણ થયા પછી શરીરને પુલાવે છે, એ રીતે ઉપપ્રાણમાં ક્રિયા રહેલી છે. હવે તત્ત્વોના ગુણોમાંથી તત્ત્વો ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે. તે એવું કે આકાશના સાત્ત્વિક ભાગમાંથી પાંચ અંતઃકરણો અને

પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો પ્રગટ થાય છે. રાજસ લાગમાંથી પાંચ વાયુ અને પાંચ કર્મેન્દ્રિયો પ્રગટ થાય છે. અને આકાશના તામસ લાગમાંથી પાંચ વિષયો પ્રગટ થાય છે. એ રીતે તત્વોના ગુણોમાંથી તત્વો ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે સ્થુલનાં તત્વોની સમજૂતિ આપવામાં આવે છે. તે એવી જે પ્રથમ આકાશનાં કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ અને લય એ પાંચ. પછી વાયુનાં ચલન, વલન, ધાવન, આકુચન અને પ્રસારણ એ પાંચ છે. પછી તેજનાં ક્ષુધા, તૃષ્ણા, આળસ, નિદ્રા અને કાંતિ એ પાંચ છે. પછી અપનાં શુક્ર, શોષિત, લાળ, મૂત્ર અને સ્વેદ એવાં પાંચ છે. પછી પૃથ્વીનાં અસ્થિ, માંસ, ત્વચા, નાડી અને શેમ એ પાંચ છે. એ રીતે સ્થુલનાં પાંચ પંચકની ગણના કરી છે.

હવે ત્રિપુટીની સમજ આપવામાં આવે છે. તે એમ કે આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક એવા ત્રણ વર્ગો છે, તેને ત્રિપુટી કહે છે. તે એ ત્રણે એકત્ર મળ્યા સિવાય કોઈ પ્રકારની ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જેમકે મન છે તે અધ્યાત્મ; તેનો દેવતા અધિદૈવ અને તેનો વિષય અધિભૂત. એ પ્રમાણે અંતઃકરણ તથા ઇન્દ્રિયોનું સમજૂ લેવું. હવે સમગ્ર તત્વોનું નિરાકરણ કરવામાં આવે છે. તે એમ કે આ સુષ્ટીમાં એવો કોઈ જોવામાં નથી કે તત્વોની સંખ્યા કાઢી શકે. કેમકે એક બીજામાં લોપ કરવાથી ન્યુન અને લોપ નહિ કરવાથી અધિક થાય છે. જેમકે જળ અને પૃથ્વી મિશ્ર હોય છે છતાં જુદાં ગણનારને બે થાય છે અને ભેગાં ગણનારને એક થાય છે. એવા કારણથી અધિક ન્યુન થઈ જાય છે. એથી સાચી સંખ્યા જડી આવે તેમ નથી. જોઈએ છાએ તો ઋગ્વેદમાં તેત્રીસ ગણેલાં છે, યજુર્વેદમાં ત્રેતાણીસ ગણેલાં છે, સામવેદમાં આગણીસ ગણેલાં છે, અથર્વવેદમાં ત્રણ ગણેલાં છે અને શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદમાં પંદર ગણેલાં છે. એ સિવાય કેટલાક નવ, કેટલાક પાંચ, કેટલાક સાત, કેટલાક અગ્નીઆર, કેટલાક સત્તર, અને કેટલાક તેરની સંખ્યા આપે છે. એવી જુદીજુદી સંખ્યા જોઈ ઉપરના કહેલા કારણથી અમને તેની શંકા નથી. કેમકે એ સર્વેનો મત અમાન્ય કરવા જેવો નથી, પણ અમારા અનુભવ પ્રમાણે તો આ ગહન રચના રૂપ વિશ્વ બધું તત્વ રૂપજ છે. કારણ કે તત્વોથી વ્યષ્ટિ રૂપ શરીરો અને સમષ્ટિ રૂપ જગત, સ્તંભથી તે બ્રહ્મ પર્યાંત તત્વો સિવાય કાંઈ નહિ. તત્વો વિષે ઘણા જનોની માન્યતા એવી છે કે તે જડ છે. પણ અમારી એવી નથી. શાથી કે અમારા મૂળ સ્વરૂપ રૂપી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા અવકાશ એટલે નિવૃત્તિ રૂપ મહા તત્વમાંથી આકાશ આદિ પંચ મહાભૂતોની સંતતિ રૂપ તત્વોએ કરી રચાયેલું છે. તે જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ કાચ ઉપર

પડે, અને કાચનું પ્રતિબિંબ ભીંત પર પડે તેમ અમારા મૂળ સ્વરૂપનું પ્રતિબિંબ મહેશ્વર પર પડે તેમનું પ્રતિબિંબ માયા રૂપ જગત પર પડ્યું છે. તેથી સમગ્ર જગત ચૈતન્યમય છે. ભલે ને જગત પ્રતિબિંબનું પ્રતિબિંબ છે તો પણ તેમાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું વ્યાપકપણું છે. અને જો તેમ ન માનીએ તો જગતના બીજ રૂપ મહાતત્ત્વમાં વ્યાપકપણાનો મોટો બાધ આવે, માટે સઘળું વિશ્વ ચૈતન્યમય છે. હવે સજ્જતિય વિજ્ઞતિય વિષે વિવેચન કરવામાં આવે છે. તે એવું કે આ દર્શાતું જગત તત્ત્વોથી રચાયું છે અને તત્ત્વો માયામય છે કેમકે તેઓ અચેતન છતાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માની સત્તા વડે ચેતન રૂપ થઈ તત્ત્વો રૂપે અત્યંત સ્વરૂપે થઈ વિશ્વની રચના રચાએલ છે, તો પણ ઘણા પ્રકારના સુવર્ણના ઘાટ સોની લોકો ઘડે છે. વળી કુંભાર ઘણા પ્રકારનાં પાત્રો ઘડે છે, છતાં સોનાના ઘાટમાં સોનું અને મૃત્તિકાના પાત્રમાં માટી ઉપાદાન કારણ હોય છે. છતાં સોની સિવાય ઘાટ અને કુંભાર સિવાય પાત્ર બની આવે નહિ; તેમ માયામય જગત રચવામાં કારણ રૂપ મહેશ્વરની અપેક્ષા છે, તેમ છતાં અમારા મત પ્રમાણે જગતનું, ઉપાદાન કારણ માયા અને કારણ રૂપ મહેશ્વર છે. એ બંનેના ઉપાદાનનું ઉપાદાન અને કારણનું કારણ વિશ્વ મૂળ બીજ રૂપે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. અને જ્યારે એમજ છે ત્યારે સજ્જતિય વિજ્ઞતિયનો ભેદ ક્યાં રહ્યો અર્થાત્ છેજ નહિ. એવું નિસંશય સમજી અમે એવા અહિત કરનાર ભેદને સંગ્રહો નથી પણ ‘સર્વં કલ્લિવર્દં બ્રહ્મ’ એટલે સઘળું વિશ્વ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપ છે, એટલું સમજીને શાંત થયા છીએ.

લય પ્રકરણ

કોઈ અમને એમ પૂછતા હો કે આ સ્થળે જગદોત્પત્તિ જણાવવી બેઈએ તેમ છતાં લય પ્રકરણ પ્રથમ દર્શાવવાનું કારણ શું છે ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં અમારું કહેવું એ છે કે આ ગ્રંથનો સાચો હેતુ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા દર્શાવવાનો છે. તેથી લય પ્રકરણ લખવામાં ન આવે તો મહાતત્ત્વ કોણ અને કેવું છે એ યથાર્થ સમજવામાં આવે નહિ માટે તેને લખવાની ખાસ જરૂર છે.

જેમ કોઈ એક પાત્રનો ગંજ છે તેમાં મોટું પાત્ર કયું છે તે એમને એમ સમજી શકાય નહિ. પણ જો એ ગંજને વિખેરી નાખી પુનઃ ગોઠવવામાં આવે અને જે પાત્ર કોઈ પાત્રમાં સમાય નહિ તેવું નજર તળે આવે ત્યારે આ મોટું છે એમ સમજાય તેમ પ્રથમ લય કરવામાં આવે અને સઘળું જગત લય થતાં જેમાં સમાવેશ થઈ જાય અને જેનો લય નહિ થતાં, જેનો સમાવેશ કોઈમાં થતો નથી એ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે એ સમજવાને માટે અત્રે લખવાની ખાસ અગત્ય છે. હવે આ વિશ્વનો લય કેવી રીતે થાય છે તે અત્રે દર્શાવવામાં આવે છે.

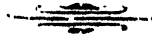
આ વિષે કંઈક જાણવાનું કહેવું થાય છે કે જગતનો નાશ થાય છે છતાં અમારા મત પ્રમાણે તેનો નાશ થતો નથી. કારણકે જેનો નાશ થતો હોય તે વસ્તુ પુનઃ ઉદય થઈ શકે નહિ માટે નાશ થતો નથી. પણ જેમ સમુદ્રમાંથી તરંગો કોઈ વખત કાંઠામાં અને કોઈ વખત કાંઠાની બહાર હોય છે, તેમ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપમાંથી જગત પ્રગટ થાય છે અને પાછું રૂપાંતરમાં જઈ તેમાં લય થાય છે એટલે રૂપાંતર થાય છે. પરંતુ નાશ થતો નથી. કહેશે કે રૂપાંતર કેવા સ્વરૂપમાં અને લય કેવી રીતે થાય છે ? તેના ઉત્તરમાં આ વિશ્વ પ્રથમ શાશ્વત કલ્પના પ્રારંભમાં પ્રગટ થયું હતું. અને એ કલ્પના અંતમાં તેનો લય પણ થઈ ગયો હતો. તેની મધ્યમાં પોતાના ગુણને આવેશે કરીને કરેલા કર્મોનો ભોગ કરવા સારૂ જગતના હબરો ઉચ નીચ અવતારો થઈ ગયા હતા અને તેના અંતમાં લય પામ્યા. તેમ છતાં પાછો કલ્પ બદલાયો ત્યારે પણ અમજ થયું હતું. એ રીતે કલ્પના પ્રારંભમાં જગતનું ઉદય થયું અને અંતમાં લય થયું એવો એ સૃષ્ટિનો ક્રમ બંધાયેલો છે તેથી તેમ થયા કરે છે. છતાં ગયા કલ્પના અંતમાં પણ તેવોજ બનાવ બન્યો હતો. પૂછશે કે કેવી રીતનો બનાવ બન્યો હતો ? તો તેના પ્રત્યુત્તરમાં તે બનાવ એવો કે

અત્યારે જેવું જગત જોવામાં આવે છે એવી હાલતમાં ગયા કલ્પના અંતમાં પણ હતું. અને તે સર્વ સર્વના કાર્યમાં ગુંથાયેલું છતાં ધીમે ધીમે સૂર્યનું આકર્ષણ વધવા લાગ્યું. છતાં તે પહેલાં વરસાદની છુદ્ડ સો વર્ષથી પડતી પણ ન હતી. તેથી શૂંક દશામાં આવી ગયેલું જગત સૂર્યનું આકર્ષણ વધવાથી આકર્ષવિકળ થવા લાગ્યું, અને જેમ જેમ સૂર્ય કળાયે કરો વધતો ગયો તેમ તેમ જગત અતિશય હેરાન થવા લાગ્યું. તે એટલા લગી કે જીવોએ કોઈ રથજો રહી શકાયું નહિ. ગુફા ગેહો પણ તપી ગયાં. પછી જીવોએ પ્રાણ તજવા માંડ્યા. એમ વૃક્ષાદિનો પણ નાશ થવા લાગ્યો, અને પશુ પક્ષી આદિ કિટ, પતંગોની પણ માડી દશા થઈ પડી. પછી સૂર્ય સોળ કળાય કરી સંપૂર્ણ તર્યો એટલે તો કાળોમાંથી ધુમાડા જેવી વરાળ છુટવા લાગી. પછી પાતાળમાંથી શેષના મુખની જ્વાળાએ કરી જમ ચુલા પરની તાવડી તપે તેમ પૃથ્વી તપવા લાગી. પછી પૃથ્વી ફેડી જ્વાળા બહાર આવી એટલે વાયુનો અત્યંત શોષ થવા લાગ્યો, અને તે ઓગણપચાસ રૂપ પાતાની સત્તા ચલાવવા લાગ્યા. તે એવી કે દશે દિશામાં અગ્નિ ફેલાઈ ગયો, તે સમયે ધૂમ્રથી બળતી જ્વાળા પણ ન દેખાય તેવો અંધકોટ થઈ રહ્યો. પછીથી અગ્નિ એટલો બધો પ્રબળ થયો કે જેમ સમગ્ર વિશ્વની હુતાશનિ બળતી ન હોય! તેમ દેખાવા લાગ્યું. એ રીતે સમગ્ર વિશ્વ અને સ્વર્ગ અદિ ત્રણે ભુવનના નિવાસીઓની એકજ ગતિ થઈ ગઈ. પછી બારે મેઘ, વિજળી આદિ સાધના સાથે હાથીની સૂંઢની પ્રમાણે ધારાઓથી વરસવા લાગ્યો એટલે પૃથ્વી સજળ થવા લાગી. તે એટલે સુધી કે સમુદ્રો પણ જળ સહન કરી શક્યા નહિ, અને મર્યાદા મૂકી એક બીજાને મળવા દોડ્યા. પ્રથમ સોવર્ષ સુધી અનાવૃષ્ટિ રહી અને સૂર્ય તર્યો. તે પછી સો વર્ષ સુધી વરસાદ વરસ્યો એટલે તો લોકલોક આદિ એક સૂર્ય સિવાય પ્રથમ ભરિમભૂત થઈ પછી જળના કોપથી બોળાઈ ગયું. તે એટલા સુધી કે વિશ્વની અધાણી સરખી પણ જણાવા લાગી નહિ. જે વખતે જળમય જગત થઈ ગયું તે વખતે જીવોની કોણ ગતિ થઈ એમ કોઈ અમને પૂછો તો તેના ઉત્તરમાં સર્વ સર્વના કર્મો સાથે અણું સમાન થઈ જઈ આકાશમાં ભમવા લાગ્યા. પછી માયાએ જેમ ચમક લોહને ખેંચે તેમ જીવોને ખેંચવા માંડ્યા એટલે તે જીવો માયાના ઉદરમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. તે સમયે જેમ હેરોયામાં રજ ઉડતી જણાય તેવા રૂપમાં જીવો જણાવા લાગ્યા. પૂછશે કે જીવોના સમુહ કેવી રીતે બંધાયા અને માયાના ઉદરમાં પ્રવેશ્યા તેનું સ્પષ્ટીકરણ થવું જોઈએ. એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એમ છે કે જેટલા સત્વગુણ પ્રધાન જીવો હતા તે સત્વગુણ રૂપ વિષ્ણુ સમુહ

માયામાં સમાયા. તેમ દેવો પણ સત્વગુણ પ્રધાન હોવાથી પોતાના ભોગના શેષ રહેલા પુન્યની સાથે તે પણ વિષ્ણુ સમુદ્ધમાં થઈ માયાના ઉદરમાં સમાઈ ગયા. અને જે રજોગુણી જીવો જેટલા હતા તે સર્વે રજોગુણ રૂપ બ્રહ્મામાં લય પામી તેઓ બ્રહ્મસ્વરૂપ રૂપે માયામાં લય પામ્યા. અને જે તામસ ગુણ પ્રધાન જીવો તે તામસ ગુણરૂપ એકાદશ રૂપે રૂદ્ર હતા તે એક રૂપે થઈ રહેલા તેના સ્વરૂપમાં લીન થયા. છતાં તે પણ રૂદ્ર સમૂહ રૂપે માયાના ઉદરમાં સમાયા. હવે જે જેમાંથી પ્રગટ થયું હતું તેના તેમાં સમાસ થતાં સમુદ્ધ બંધાયા તે નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે. તે એમ જે તારા ચંદ્રમાં, ચંદ્ર સૂર્યમાં, સૂર્ય તેજમાં અને તેજ વાયુમાં સમાઈને રહ્યા. પછી એકદમ પૃથ્વીને ગંધ વાયુએ હરી લીધો, એટલે પૃથ્વી જળ રૂપ થઈ ગઈ. પછી વાયુએ જળના રસને હરી લીધો, એટલે જળ તેજ રૂપે જણાવા લાગ્યું. પછી જે પ્રલયકાળનું તેજ એ તેજે તેજને હરી લીધું, એટલે એ તેજ વાયુમાં લય પામ્યું. પછી આકાશે વાયુના સ્પર્શને હરી લીધો, એટલે વાયુ આકાશમાં લય પામ્યો. તે પછી કાળે આકાશના ગુણને હરી લીધો એટલે આકાશ તામસમાં લય પામ્યું, ઇન્દ્રિયો, તેનાં પ્રેરક અંતઃકરણ અને તેના દેવતા સાથે વિપયો એ સર્વે અહંકારમાં લય પામ્યાં. પછી અહંકાર ત્રણ ગુણવાળો હોવાથી ત્રણ ગુણનાં કાર્ય સાથે મહત્ત્વમાં લય પામ્યાં. પછી મહત્ત્ત્વ પણ પ્રકૃતિમાં લય પામી ગયું. એ રીતે જગત માયામય હોવાથી માયામાં લય થયું. અને માયાકોષ કહેવામાં આવે છે. અને એ કોષ પરબ્રહ્મ પરમાત્મામાં લય થાય છે ત્યારે તેને વિશ્વકોષ કહેવામાં આવે છે, અથવા તે અંડકોષ પણ કહે છે.

ઉપરના કહેવા પ્રમાણે સમગ્ર વિશ્વનું રૂપાંતર થઈ સર્વ સર્વના ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં વિરામી ગયું. એ સમયે ક્રાંત કાળ સ્વરૂપે એક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા રૂપાંતર રહિત હતા. બાકીનું સર્વ રૂપાંતર પામી લયની ગતિને પામ્યું હતું. તે સમયે પ્રકૃતિનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ રહ્યું કે નહિ! એમ વિચારી કાળપુરૂષે જળ ઉપર દૃષ્ટિ કરી તો મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, કિટ અને પતંગ તેમાંના કેઈ જીવો કે ગુણ ચૈતન્યમાં વૃક્ષ પાષાણ એમાંનું કંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. ક્રાંત પોતે એકજ રહેલા જોઈ કાળરૂપ પ્રસન્ન થઈ પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ધારણ કરી યોગ્ય સમાધિમાં વિશ્રાંતિ લઈ પોતે પાઠી ગયા; એ પ્રમાણે જગતનું રૂપાંતર થાય છે.

જગદોત્પત્તિ

વર્તમાનમાં જગતની ઉત્પત્તિ વિષે મતમતાંતર ઘણા આસી રહ્યા છે. તે એવા કે, કંઈકનું કહેવું એવું થાય છે કે જેમ ચમક અને લોહ એ જડ છે, છતાં એક બીજાનો સંબંધ કરે છે, તેમ તત્વો પણ જડ છતાં, એક બીજાના આકર્ષણે કરી એકત્ર થાય છે અને જ્યાં પંચ તત્વ એકત્ર હોય, ત્યાં છટું જીવ તત્વ સ્વાભાવિક હોય છે. એવો ક્રમ બંધાયલો છે, તેથી તેમાં તેના કર્તાનો અભાવ છે અર્થાત્ જગતનો કર્તા નથી. કોઈ કહે છે કે નારાયણની નાલિથી કમળ પ્રગટ થઈ તેમાં બ્રહ્મા પ્રગટ થાય છે અને તે રચે છે. કેટલાક એમ પણ કહે છે કે હક્ષ પ્રજાપતિએ રચ્યું, અને કેટલાક મનુથી મૈથુન સૃષ્ટિ થઈ છે એમ પણ કહે છે. તેમ કેટલાક પુરૂષ તથા પ્રકૃતિથી થયું એમ પણ કહે છે. વળી કોઈ શિવ શક્તિથી, કોઈકોઈ કર્મોથી અને કોઈ અનાદિનું પણ કહે છે. તેમાં કંઈક જનોનું કહેવું એમ પણ થાય છે કે એ તો માયામાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે, અને કંઈકનું કહેવું એ તો પરબ્રહ્મ પરમાત્મા અને માયાનો વિલાસ છે. કેટલાક શક્તિનું નામ લે છે અને કેટલાક અનાયાસે થયું માને છે. એ પ્રમાણે અનેક મતમતાંતરે સાંભળવામાં આવે છે. તેમાં કયો મત સાચો છે એ ઘણાખરા જનોના સમજવામાં આવતો નથી, તેથી તે શંકાશીલ રહે છે. પણ એવી શંકા અમારા મનમાં નથી. કેમકે એ સર્વેનું જે જે મતો પર રહી કહેવું થયું છે, તે એ સર્વેના મતને અધ્યાત્મ રીતે એકત્ર કરતાં નહિ આવડવાથી શંકાશીલ રહે છે. પણ અમે તેને એકત્ર કરી શકીએ તેમ છીએ. તેથી અમે લેશ માત્ર શંકાશીલ નથી. ખરી રીતે જોતાં એમાંથી કોઈનો મત નકાર કરવા જેવો નથી. શાથી કે તેઓ સૃષ્ટિ ક્રમમાંથી એકએક અંગ પર રહીને વહેતા છે, છતાં એ સર્વેના અંગો રૂપી મતો એકત્ર કરવામાં આવે તોજ જગતની ઉત્પત્તિ થઈ શકે તેમ છે. નહિ તો થવી અત્યંત દુર્લભ થઈ પડે એમ છે. પણ જગત કેવી રીતે પ્રગટ થયું છે તે વિષે, જેવી રીતે થયું છે તેવી રીતે અમે સત્યને સિંહાસને ચઢી અત્રે જણાવી આપીએ છીએ. તે એમ કે જે નિવૃત્તિનું સ્થાન એટલે અવકાશ કહેવામાં આવે છે, એ સ્થાનમાં અંડના આકારે અત્યંત તેજથી ભરેલો એક ગોળો હોય છે. તેને અંડકોષ કહેવામાં આવે છે. એ અંડકોષમાંથી જેમ સમુદ્રમાંથી તરંગો પ્રગટ થઈ પાછા સમુદ્રમાં વિલિન થઈ જાય છે તેમ એ અંડકોષમાંથી અત્યંત બ્રહ્માંડો અને અત્યંત

સૃષ્ટિઓ પ્રગટ થઈ પાછી તેમાં સમાય છે. તેથી તેને વિશ્વના બીજ રૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની અકર્તા રૂપે ઉપમા આપેલી છે. કહેશે કે તેમાંથી કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં એમ છે કે એ અંડકોષમાંથી અર્ધું સ્વરૂપ સ્ત્રીનું અને અર્ધું પુરૂષનું એવું એક અત્યંત તેજસ્વી અને સમજી ન શકાય એવું સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. તેને ગણપતિ, મહેશ્વર, કર્તા, ઇશ્વર, સાત્વિક અહંકાર, શિવ, પુરૂષ અને ચૈતન્ય એવાં ઘણાં નામોની ઉપમા આપવામાં આવી છે. તે જેમ કુંભારે ઘડો કર્યો નથી તે પહેલાં તેના શરીરમાં (મનમાં કલ્પના રૂપે) હોય છે તેમ જગત રચાયું ન હોય તે પહેલાં શક્તિ ચૈતન્યના સ્વરૂપમાં હોય છે કહેશે કે તે કેવી રીતે પ્રગટ થાય છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રથમ શાશ્વત કલ્પના પ્રારંભને વિષે નહિતો સ્ત્રી વા પુરૂષ એવું અત્યંત તેજવાળું સ્વરૂપ પ્રગટ થએલું તે યુગલ સ્વરૂપમાં હતું છતાં તેનાં એ સ્વરૂપ દર્શાવ્યાં. તેમાં પુરૂષ ચેતનમય અને સ્ત્રીનું સ્વરૂપ અચેતનમય હોવાથી શબ્દવત્ થઈ પડ્યું. એટલે પુરૂષે પોતાની ચૈતન્ય શક્તિ વડે તેને સચેતન કર્યું એટલે તે ચેતનવાળું થઈ ગયું. એ પ્રમાણે શક્તિ-ચૈતન્ય છુટાં પાડવાથી પુરૂષ પ્રકૃતિ નામ પડ્યું પછી પુરૂષે પ્રકૃતિ પ્રત્યે કહ્યું કે મારે બહુરૂપ થવાની અપેક્ષા છે અર્થાત્ વિશ્વની રચના રચવી છે. માટે વચમાં નિમિત્ત પ્રગટ કરવાની જરૂર છે તેને તું પ્રગટ કરી શકીશ. કેમકે તારા ઉદરમાં સમસ્ત જગત રહેલું છે એટલું કહી પુરૂષ અંતર્ધ્યાન થયો. પછી પ્રકૃતિના સ્વરૂપમાંથી ત્રણ જોડકાં એટલે અર્ધું સ્ત્રીનું અને અર્ધું પુરૂષનું એવાં સ્વરૂપ પ્રગટ થયા પછી તેને છુટાં પાડી એ મૂળ પ્રકૃતિ પશુ અંતર્ધ્યાન થઈ ગઈ પછી એ ત્રણે જોડકાં અન્યોઅન્ય વિચાર કરવા લાગ્યાં કે આ સ્થાનકે કોઈ છે નહિ ત્યારે આપણને પ્રગટ કરનાર કોણ હશે ? એવી ચિંતા કરતાં કરતાં કેટલીક મુદત વીતી ગઈ. પછી એ ત્રણે જોડકાં પોતાના કર્તાને જોવા, જાણવાની અપેક્ષાની ચિંતામાં રહેલાં છતાં તેમના સાંભળવામાં આકાશવાણી આવી. તે એવી કે “તપકુરૂ, તપકુરૂ” તે સાંભળી એ ત્રણે જોડકાંએ તપ આરંભ્યું. તેને સા વર્ષ જતાં રહ્યાં અને ઇષ્ટનું આરાધન કર્યું. પછી તપનો અંત સમજી પુરૂષ રૂપ મહેશ્વર અને પ્રકૃતિ રૂપ મૂળમાયા એ ત્રણે જોડકાંનાં તપમાં પ્રગટ થઈ તેમને જગાડી કહ્યું કે તમારી શી ઇચ્છા છે ? ત્યારે એ જોડકે કહ્યું કે પ્રથમ તો અમે કોણ છીએ ? અમને પ્રગટ કરનાર કોણ ? અને કયા કારણથી અમને પ્રગટ કર્યા ? તેમ અમારાં નામ શાં છે ? છતાં અમારા ઉપર શી આજ્ઞા છે ? એ સિવાય અમારે કોઈ પ્રકારની અપેક્ષા નથી. એટલું સાંભળી મહેશ્વરે કહ્યું કે તમે ત્રણે ગુણો છો અને તમને પ્રગટ કરનાર આ પ્રકૃતિ અને હું પુરૂષ છું. એવું કહી

મહેશ્વરે એ જોડકાને છૂટાં પાડી તેમનાં નામ વિધાન કર્યાં. તે એવાં કે રજે-
ગુણરૂપ તમારું નામ બ્રહ્મા, અને તમારા સંમેલનમાં રહેલી આ સ્ત્રી તેનું
નામ સાવિત્રી છે. પછી બીજા જોડકાને છૂટું પાડી કહ્યું કે તમારું નામ સત્વ-
ગુણ રૂપ વિષ્ણુ છે, અને તમારા સંમેલનમાં રહેલી સ્ત્રીનું નામ લક્ષ્મી છે.
પછી ત્રીજા જોડકાને છૂટું પાડી કહ્યું કે તામસગુણ રૂપ તમારું નામ રૂદ્ર છે,
અને તમારા સંમેલન સાથે રહેલી સ્ત્રીનું નામ રૂદ્રાણી છે. એ પ્રમાણે તમારાં
નામ વિધાન છે. અને અમારી આજ્ઞા એ કે તમે સુષ્ટી રચો તેવા કારણથી
તમને પ્રગટ કર્યાં છે. પણ સત્વ ગુણરૂપ વિષ્ણુ અને તમે ગુણ રૂપ રૂદ્ર એ
બંનેમાંથી કોઈ રચી શકશો નહિ પણ રજેગુણરૂપ બ્રહ્માથી રચી શકાશે; કેમકે
એ રજેગુણનું કામ છે. અને તમને બંનેને અમારી આજ્ઞા છેકે બ્રહ્મા સૃષ્ટિ રચે
તેમાં તમારે મદદ કરવી. વળી હે બ્રહ્મા! તમને વિશેષે કરીને કહેવાનું
છે કે તમે સુષ્ટી રચો. કેમકે તમે અત્યારે નવી રચણા તેમ નથી. પરંતુ
કદપે કદપે રચતા આવ્યા છો એનો અમને અનુભવ છે. છતાં રચો કહેવાનું
કારણ એ છે કે એક સ્વપ્ન પર બીજું આવે ત્યારે પ્રથમનું આવેલું
ભૂલી જવાય છે અને એક જન્મ મટી બીજો જન્મ થાય છે એટલે પહેલા
જન્મની વાત સાંભરતી નથી. તેમ તમારો પણ પુનર્જન્મ થયો છે. તેથી ગયા
કદપની કૃતિ આ કદપમાં ન સાંભરે એ સુષ્ટિકમનો સ્વભાવ છે; માટે સંભારી
આપવાની અને આજ્ઞા કરવાની અમારે ફરજ પડી છે. બ્રહ્મા કહે છે, કે હે
પ્રભુ! સૃષ્ટિ રચવાના કામમાં મને દોરો છો છતાં કોઈ પ્રકારે હું અમુઝાઉં
ત્યારે મારે શું કરવું? મહેશ્વર કહે છે કે એ કામમાં કોઈ રીતે તમે મુંઝાઓ
તે વખતે મને સંભારજો એટલે હું પ્રગટ થઈશ. અને તેમાં જે સાધનની
જરૂર પડશે તે સાધન તમને મેળવી આપીશ. એટલું કહી મહેશ્વર અને
મહેશ્વરી એ બેઉ અતંદ્યાન થઈ ગયાં.

પછી કેટલીક મુદત ગયા બાદ મહેશ્વરના વચનને યાદ લાવી સૃષ્ટિ કેવી
અને કઈ રીતે રચવી તેની મનમાં ગોઠવણી કરતા છતાં છાસઠ ફેરા ગોઠવણી
કરી અને ભાગી નાખી. તેમાંથી શક્તિરૂપે છાસઠ શક્તિઓ માનસિક છાયા-
રૂપે પ્રગટ થઈ. પછી તે શક્તિઓ બ્રહ્મા સન્મુખ ઉભી રહી હાથ જોડી સ્તુતિ
કરવા લાગી. એટલે બ્રહ્માએ કહ્યું કે ‘તમે કોણ છો?’ ત્યારે તેઓ બોલી કે
હે બ્રહ્મા! અમે તમારા મનની ઉર્વાઓ છીએ, છતાં તમે આજ્ઞા કરો તેને
અનુસરવા અમે તત્પર છીએ. તે સાંભળી બ્રહ્માએ કહ્યું કે મારા ઇષ્ટે મને
સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કીધી છે. પણ તેમાં ગમ પડતી નથી કે કેવી અને કઈ
રીતે રચવી? ત્યારે તેમાંની જયા નામે જ્યેષ્ઠ ઉર્વા બોલી કે મહારાજ! મને

એક પ્રતાપી પુત્ર ઉત્પન્ન કરો અને તે એવો કે તે સર્વજ્ઞતાને પહોંચેલો હોય, એવો તત્વજ્ઞાની અને તમારી આજ્ઞાનો લોપ કરે નહિ તેવો પ્રગટ કરો. એ પ્રકારે માહામાયા રૂપ પ્રધાન ઉર્વાનું વચન સાંભળી બ્રહ્માએ *ઉત્સંગી પુત્ર પ્રગટ કર્યો. અને તેને કહ્યું કે તમારું નામ નારદ છે અને સૃષ્ટિ રચવાનું કામ કરવાનું છે. અમારી આજ્ઞા એ છે કે તમે તપ કરવા બાંધો! તે સાંભળી પિતાના પિતાને નમસ્કાર કરી તપ કરવા ગયા. પછી તપની સમાપ્તિ કરી સર્વજ્ઞતાને પામી સખળ થયેલા એવા નારદ બ્રહ્મા પાસે આવ્યા. તેને જોઈ બ્રહ્મા પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા હે પુત્ર! તમે મારી આજ્ઞા પાળી, તપની સમાપ્તિ કરી મારી પાસે આવ્યા તે બહુ લલું થયું. હવે તમને આજ્ઞા કરું છું કે તમે સૃષ્ટિ રચો નેજે કારણથી મેં તમને પ્રગટ કર્યા છે તેને અનુસરો.

એ વાત સાંભળી નારદને ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થઈ અને વિચાર કરતાં સમજાયું કે સૃષ્ટિ રચવી એ અત્યંત દોષયુક્ત છે. એવું તત્વજ્ઞાનથી વિચારી પિતાના વચનનો લોપ કરી નારદ નાશી ગયા. પછી બ્રહ્માએ તે પુત્રની દરકાર નહિ રાખતાં સનકાદિક એટલે અંગિભુત, ચાર પુરૂષો ઉત્પન્ન કર્યા. તે પુરૂષો બ્રહ્માની સ્તુતિ કરતા છતાં બ્રહ્માને કહેવા લાગ્યા કે અમને ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ શું? ઉત્પન્ન કોણે કર્યા? અને અમને આજ્ઞા શી છે? એટલે બ્રહ્મા બોલ્યા કે તમારું નામ સનકાદિ, સનતકુમાર, સનતસુજાત અને સનતનાંદન એવાં છે. તમને પ્રગટ કરનાર હું બ્રહ્મા છું, સૃષ્ટિ રચવાને માટે તમને પ્રગટ કર્યા છે. અને તમે તપ કરો એ અમારી આજ્ઞા છે. પછી એ ચારે પુરૂષો તપશ્ચર્યા કરવા ગયા. તપના અંત સમયે ફરતા ફરતા નારદ ત્યાં ગયા અને સનકાદિકોને તપ કરતા જોઈ કહ્યું કે તમે તપ શા માટે કરો છો? તે વારે તે પુત્રો બોલ્યા કે અમારા પિતાએ સૃષ્ટિ રચવાના અર્થે તપ કરવા મોકલ્યા છે. તે સાંભળી નારદે તેમને એવો બોધ કર્યો કે સૃષ્ટિ રચવી એ આપણો સ્વધર્મ નથી કેમકે એ કામ ધણું દોષભરેલું છે. બ્રહ્મજ્ઞાન એ કલ્યાણકારી છે. તેને મૂકી સૃષ્ટિ રચવી એ ઠીક નથી. એવું તેમને દૃઢ કરાવી નારદ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. પછી તે ચારે પુત્રો બ્રહ્માની પાસે ફરીને આવ્યા નહિ. તેથી બ્રહ્માને ચિંતા થઈ. તોપણ પછી બ્રહ્માએ પાછા દશ હજાર પુરૂષો પ્રગટ કરી તપશ્ચર્યા કરવા મોકલ્યા તે પણ નારદને બોધે કરી બ્રહ્મર્ષિની પદવીને પામી વિચરી ગયા, અને પાછા ન આવ્યા. ત્યારે બ્રહ્માએ નારદ ઉપર ક્રોધ કરીને શ્રાપ દીધો કે “સદા સર્વદા તમારી અંચલ વૃત્તિ રહેજો. અને એક મુહૂર્ત પણ એક સ્થળે રિથરતાએ રહેશો નહિ”. પછી બ્રહ્મા શોકાતુર થઈ વિચારવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું!

અંમ વિચારી એક અંગુષ્ઠિ એટલે પોતાનું બીજું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. તેણે બ્રહ્મા પાસે આજ્ઞા માગી કે મને શી આજ્ઞા કરો છો? તે સમયે બ્રહ્માએ કહ્યું કે તમે માઈ બીજું એક અંગ છો. અને તમને આજ્ઞા એ છે કે કર્મકાંડમાં તમારે કુશળ થઈને યજ્ઞાદિક કર્મોને અનુસરી તેના ક્ષણ રહિત ક્રિયા કરવાનું તમારે કામ કરવું. એ અમારી આજ્ઞા છે. તમાઈ નામ દક્ષ છે છતાં સૃષ્ટિ રચવાને અર્થે તમાઈ પ્રગટ થવા પાળું છે. પછી દક્ષ તે કામમાં પ્રવૃત્ત થયા. પ્રથમ દક્ષે પાછા પોતાના અંગીભૂત યજ્ઞના કાર્યને અર્થે છાસઠ પુરૂષો ઉત્પન્ન કર્યા. અર્થાત્ એટલાં રૂપ ધારણ કર્યાં. તેને દેવર્ષિઓની ઉપમા આપી અને જે બ્રહ્માના મનથી છાસઠ ઉર્વાઓ પ્રગટ થએલી હતી તે એ દેવર્ષિઓને આપી. અને તે યાજ્ઞિક કર્મ કરવા લાગ્યા. હવે બ્રહ્માના પુત્ર નારદ, સનકાદિક અને દશસહસ્ત્ર. એ રીતે દશસહસ્ત્ર અને પાંચ પુરૂષો છે. તેમાં નારદ ભક્તિ પ્રધાન અને ચારે સનકાદિકો બોધ પ્રધાન અને દશહજાર તેઓની વ્યવસ્થા સાંભળો. તેમાંથી સાત પિતૃ રૂપે, તર્ષણથી સંતુષ્ટ થયા. તેત્રીશ દેવરૂપે ભોગ ભોગવવામાં સંતુષ્ટ થયા. અને એક સહસ્ત્ર બ્રહ્મપરાયણ રહેવામાં સંતુષ્ટ થયા. અને એકસઠ પુરૂષો સંકર્ષણની સેવાપરાયણ થયા. ત્રેતાળીશ નારાયણ સેવાપરાયણે સંતુષ્ટ થયા. એ રીતે એકસોને પિસ્તાળીસ પુરૂષોની વ્યવસ્થા કહી અને જે દશ સહસ્ત્રમાંથી શેષ રહેલા છે તેમાંથી એક સહસ્ત્ર ધ્યાન પરાયણ થયા અને એક સહસ્ત્ર દક્ષના યજ્ઞમાં દેવરૂપે થઈ યજ્ઞદ્રવ્યના ભોગમાં સંતુષ્ટ થયા. એ રીતે બેહજારને ત્રણસે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એવાં ત્રણે ભુવનોમાં સ્થિતિ કરીને રહ્યા અને જે સાત હજારને સાતસે રહ્યા તેમાંથી પાંચ હજાર અને ચોરાશી પુરૂષો વાતબીજ નામે તપસ્વીઓ થઈ ગયા, અને સાત હજાર સાતસેમાંથી બાકીનાની વ્યવસ્થા આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે.

એ પ્રમાણે બ્રહ્માની સૃષ્ટિ સર્વ સર્વના ધર્મકર્મમાં કુશળ હતી, અને દક્ષની પ્રજા યજ્ઞાદિક કર્મો કરવામાં કુશળ હતી. અર્થાત્ બ્રહ્માની જ્ઞાનમય સૃષ્ટિ અને દક્ષની કર્મમય સૃષ્ટિ તે તેના ધર્મકર્મને અનુસરતી હતી જેટલી રચવામાં આવી છે તેટલીને તેટલી રહી છે. પરંતુ તેમાં વધારો થયો નહિ. ત્યારે બ્રહ્માને ચિંતા થઈ કે તેમાં વધારો કેવી રીતે થઈ શકે? એમ વિચારી વળી એક મરિચી નામે પુત્ર પ્રકટ કર્યો. તે પુરૂષને તપ કરવા મોકલ્યો. તે તપ કરીને પાછા આવ્યા બાદ બ્રહ્માને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે મને શી આજ્ઞા છે? પછી બ્રહ્માએ આજ્ઞા આપી કે તમે કર્મોપાસનામાં પ્રવૃત્ત થાઓ કે જેથી સૃષ્ટિનો વધારો થઈ શકે. તે એવા જે ફરી ફરીને રચવી ન પડે. પછી તે પુરૂષ કર્મોપાસનામાં એવા કુશળ થયો કે જેમાં મહેશ્વરને પ્રસન્ન થવું પડ્યું. કહેશે કે તે કેવી રીતે પ્રસન્ન થયા, અને તેથી શું ક્ષણ પ્રાપ્ત થયું?

તેના પ્રત્યુત્તરમાં એવી રીતે પ્રસન્ન થયા કે આકાશવાણીમાં કહ્યું કે તું ચિંતા કરીશ નહિ. તારી અને તારા પિતાની ચિંતાનો નાશ કરવા સાંકે શિવ રૂપ સ્વયંભુ મનુ એટલે તારૂં તથા તારા પિતાનું જે મન તે રૂપે મનુ થોડા કાળમાં પ્રગટ થશે. અને તેની સૃષ્ટિ કહેવાશે. તેનો વધારો થશે. પરંતુ તારા પિતાની અને દક્ષની સૃષ્ટિનો વધારો થશે નહિ. એવી આકાશ વાણી સાંભળીને મરિચી પોતાના પિતા પ્રત્યે સુચના કરી કે થોડા કાળમાં તારી અને તારા પિતાની ચિંતા હરનાર પ્રગટ થશે. માટે આપણે ચિંતા કરવાનું કાંઈપણ કારણ નથી. કેટલોક કાળ વિત્યા બાદ મરિચી પોતાનું નિત્ય કર્મ કરતા હતા, તેવામાં અતિશય પ્રકાશવાળો અને જેના પ્રકાશથી કાંઈ સૂઝે નહિ એવો એક તેજનો ગોળો ઉતરી સન્મુખ આવી પડ્યો તે જોઈ મરિચી ભયભીત થઈ, પોતાના પિતા બ્રહ્માને કહ્યું કે:

“મહારાજ! મારા નિત્ય-કર્મ કરવાના સ્થાનમાં કાંઈક આશ્ચર્યવત્ આવી પડ્યું છે. તેને તમે જુઓ!” તે સાંભળી બ્રહ્માએ તે સ્થળે આવીને જોયું તો ફક્ત તેજનું બિંબજ જોયું, પણ કંઈ સમજાયું નહિ. પછી જેમ ધ્યાનસ્થ થાય તેમ સ્થિર દ્રષ્ટિ કરી જોયું ત્યારે તેમાં દ્વિભૂજાવી એક પુરૂષ જોવામાં આવ્યો. એટલે બ્રહ્માએ તેની રતુતિ કરી, કે તરતજ તે પુરૂષ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવ્યો. એટલે બ્રહ્માને નિશ્ચય થયો કે આ પુરૂષ મારી ચિંતાનો નાશ અવશ્ય કરશે. એમાં સંશય નથી. પછી એ પ્રગટ થયેલા પુરૂષે પેલા ગોળાને સત્વર રત્ન આપી કે તમે મારા ઇંદ્ર છે. કેમકે હું તમારામાંથી પ્રગટ થયેલો છું છતાં આપને વિનંતિ કરું છું કે તમે આકાશમાં સ્થિત થઈને રહો. એટલે તરતજ તે તેજનું બિંબ આકાશમાં સ્થિર થઈને રહ્યું. તેને સૂર્યની ઉપમા આપી છે. ત્યાર પછી એ પ્રગટ થયેલા પુરૂષે બ્રહ્મા પ્રતિ કહ્યું કે તમારા તથા મરિચીના મનની આકાંક્ષાથી તમારું કંટ હરવાને માટે મારે સગુણ રૂપે પ્રગટ થવું પડ્યું છે. માટે હે બ્રહ્મા! તમારું જે કંટ હોય તે અમને વિદિત કરો. ત્યારે બ્રહ્માએ કહ્યું કે મારી ચિંતાને તમે જાણો છો છતાં હે મનુ! તમે જ્યારે પૂછો છો તો ચિંતા એટલીજ કે, મારા ઇંદ્ર મહેશ્વરે મને આજ્ઞા કરેલી કે તમે સૃષ્ટિ રચો તે આજ્ઞાને માન્ય કરી મેં કેટલીક સૃષ્ટી રચી છે, અને મારા અંગુષ્ઠિ-દક્ષે પણ રચી છે. છતાં તેની તે છે. પણ તેનો બીલકલ વધારો થતો નથી. તે સાંભળી મનુએ કહ્યું કે એમાં તમારી ચિંતા કરેલી નકામી છે. કેમકે તમારી તથા દક્ષની રચેલી પ્રજાનો વધારો કદી થાય નહિ. કેમકે તમારી બેઉની રચેલી સૃષ્ટિ બીજથી રચવામાં આવેલી નથી. પણ જ્યારે બીજથી રચવામાં આવશે ત્યારે વધારો થશે. તેનું કારણ એ કે બીજમાંથી બીજ થયા કરશે.

માટે મૈથુન સૃષ્ટિ રચવાની જરૂર છે. તે સાંભળી પ્રજ્ઞાએ કહ્યું કે મૈથુન સૃષ્ટિ રચવામાં તો મહાન દોષ છે તે હું સારી રીતે સમજું છું. કારણ કે એ રજેગુણ પ્રધાન સિવાય રચી શકાતી નથી. અને રજેગુણને આવરણે કરી જનો ભોગેન્દ્રાવાળા થઈ રોગના ભોકતા થવાથી અત્યંત કષ્ટ બોજામાં આવી પડે તેમ છે. વળી રજેગુણમાં અહં મમનું પ્રધાનપણું હોય છે. તેણે કરીને તે અનંત કાળ સુધી પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનને પણ જોઈ શકશે નહિ. માટે મૈથુન સૃષ્ટિ રચવા વિષે મારો મત નથી. જ્યારે પશુ રાખીને, જળ, ખડ, રહોત રાખીએ અને તેથી તે કષ્ટિત થાય છે. તેમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી તેનું પાલન ન થઈ શકે અને તેના સુખનાં સાધન પુરાં પાડી ન શકાય તો સંપૂર્ણ દોષનાં ભાગી ગણાઈએ માટે તેવી રચવા પર મારું લક્ષ નથી.

એ પ્રકારનાં પ્રજ્ઞાનાં વચન સાંભળીને મનુષ્યે કહ્યું કે મારું ઉત્પત્તિ સ્થાન મારા ઇષ્ટ સૂર્ય સાથે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. છતાં મને તેમની એવી આજ્ઞા છે, કે મૈથુન સૃષ્ટિ રચો, કે જેથી પુનઃ પુનઃ રચવી ન પડે અને બીજમાંથી બીજ થયાંજ કરશે. માટે ભલે તમે ન રચ્યો પણ તેને હું રચી આપું છું એમ કહી તે દક્ષની પાસે ગયા. દક્ષે તેમને સત્કાર કરી આજ્ઞા સાથે બીજઈ સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કરી કહ્યું કે તમે આગ્રહપૂર્વક એ સૃષ્ટિને રચો. તે સમયે પ્રજ્ઞા ની અને દક્ષની સ્ત્રિઓને કિયાના પ્રમાણ પર રહી પદવીઓ મળી તે અત્રે દર્શાવવામાં આવે છે. પ્રથમ જે દક્ષ. તેને પ્રજાપતિની પદવી આપી. પછી પ્રજ્ઞાને આદ્ય લઈ નારદ, સનકાદિક, દેવતાઓ દેવર્ષિઓ, ભૂદેવો, ઉર્ધ્વના દેવો, પાતાલના દેવો, પિતૃદેવો, પ્રજાર્ષિઓ અને વાલમીલ મુનીઓ અને તેમનાથી અન્ય જે સાત હજાર સાતસોમાંથી શેષ રહેલા તે સર્વ મળી વેદોને આધારે એવાં નિર્ણય કર્યો, કે જેણે સૌ યજ્ઞ યથાસ્થિત રીતે કર્યા હોય તેને દેવરાજ એટલે ઇન્દ્રની પદવી આપવી. તેવાને શોધતાં એક મમંજ નામે પ્રાદ્યણુ તેણે સંપૂર્ણ રીતે સૌ યજ્ઞની અથેતિ કરેલા, તેથી તેને ઇન્દ્રની પદવી મળી. પ્રજ્ઞાને વેદાચાર્યની અને દક્ષને કર્માચાર્યની તથા પ્રજાપતિની એવી બે પદવીઓ મળી. સનકાદિકોને ધર્માચાર્યની અને પ્રજ્ઞાનિષ્ઠો તથા શ્રોત્રિયો એવા બે વિશેષણવાળાને સફુરુની પદવી આપી. અને જે મરિચીના તપમાંથી પ્રગટ થયેલો મનુ નામે પુરૂષ તેને સ્વયંભૂ મનુ એટલે ભૂમૃતની પદવી આપી. આ પદવીઓ આપવામાં આવી છે તે તેઓની કૃતિ પર આધાર રાખીને આપવામાં આવી છે.

કે જેની કૃતિમાં અસદ્મનુ ગૌણપણું પણ રહેલું નથી તેને મળી છે. અને તેમ ન હોય ને આપવામાં આવે તો તેને સત્ય વિરૂદ્ધ એટલે વેદવિરૂદ્ધ ગણી

છે. પણ બ્રહ્માની અને દક્ષની એ બંને પ્રજામાં અસત્યનું ગૌણપણું પણ ન હતું અને નિશ્ચય નામે એક વેદ, અદ્વૈત નામે એક જ્ઞાન, બ્રાહ્મણ નામે એક વર્ણ, અહિંસા નામે એક ધર્મ અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા નામે એક ઇશ. એ રીતે પ્રજાઓ એક અદ્વૈતનેજ વરેલી હતી. અને મહેશ્વરના મુખદ્વારાએ પ્રગટ થએલો એવો જે બ્રહ્મ કલ્પ તેના બે ભાગ તેમાં એક કલ્પસુત્ર અને બીજો બ્રહ્મ સુત્ર તેના પ્રમાણ પર રહીને વર્તતી. અને જે ક્રિયા કરવામાં આવતી તે માટે કર્તવ્ય છે એમ સમજીને કરવામાં આવતી. પણ તેના કૃપાની ઇચ્છા રાખતી નહિ, તેથી તે ઉત્તમ પ્રજા ગણાતી.

હવે મનુની મૈથુન સૃષ્ટિ કેવી રીતે થઈ છે તે અત્રે જણાવવામાં આવે છે છતાં મનુ એકલાએ રચી છે તેમ નથી; પણ ઘણાઓની મદદથી રચાઈ છે. કેમકે એકલો કાંઈ કરી શકે એ અસંભવિત છે. અર્થાત્ ઘણા જનોની મદદ લેવી પડે છે. એક દિવસ મનુરાજા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે મૈથુન સૃષ્ટિ કેવી રીતે રચાશે. પણ તેમનો મનવાણીનો વિષય તે કાર્યમાં એમના બાળપણને લોગવતો હતો તેથી મુઝવણના મેરૂ તળે જેમ દબાયલા ન હોય તેમ કષ્ટમય હતા. તેવામાં ત્યાં બ્રહ્મા આવ્યા. તેમનો આદરસત્કાર કરી તેમને આસન આપ્યું. થોડીવાર પછી બ્રહ્માએ મનુને પુછ્યું, કે હે બુદ્ધિમાન! તમારે શોય કરવાનું કારણ શું છે? તે સાંભળી મનુ બોલ્યા કે મારા વિચાર પ્રમાણે જે સૃષ્ટિ રચવી છે તે કોઈ દિવસ ફરી રચવી ન પડે તેવી રચવાની અપેક્ષા છે કે બીજામાંથી બીજા પ્રગટ થઈ બાંધેલો ક્રમ ચાલતો રહે. એવા વિચાર પર મારું મન દોરાયું છે. એ પ્રમાણે બ્રહ્માએ મનુનું કહેવું સાંભળી થોડી વાર વિચાર કરી કહ્યું કે કોઈ પ્રકારનું કાર્ય કરવું હોય તો તેમાં ધીરજ રાખવાનું કારણ છે. પણ મુંઝાવાનું કામ નથી. મુંઝાવાથી તો કાર્યની મિદ્ધિ યથાર્થ થતી નથી.

પણ હે મનુ મારા કાર્યમાં મને મારા ઇષ્ટ મહેશ્વરે સર્વ કાર્યમાં તપ શ્રેષ્ઠ જણાવ્યું હતું. તેનો અનાદર નહિ કરતાં, જ્યારે મેં તપ કર્યું એટલે મારા ઇષ્ટ પ્રગટ થઈ મને તેનો ખુલાસો આપ્યો હતો તેથી મારી તથા દક્ષની સૃષ્ટિ રચાઈ છે. માટે ખરું જોતાં તમે, હું કે દક્ષ આદિ કોઈ ઇષ્ટની કૃપા સિવાય ક્તેહમંદ થયો નથી અને થાય પણ નહિ. કદાચ એ ઇષ્ટ પ્રત્યક્ષ ન દેખાય અને પરોક્ષ રહે તો પણ તે નિત્ય છે તેમ સમજી નિઃસંશય વિશ્વાસ રાખી, એ કાંઈ કરી શકે નહિ એમ ન જાણવું. અને જ્યારે પ્રગટ

થાય છે ત્યારે તેનું કારણ અને કાર્ય સમર્થ હોવા છતાં અનિત્ય અને અજ્ઞાન-મય હોય છે. માટે ઇન્દ્ર તથા ગુરૂની અવશ્ય જરૂર છે.

એવું બ્રહ્માનું વચન સાંભળીને મનુ તપશ્ચર્યા કરવા ગયા. પછી તપમાં એકાગ્રચિત્ત રાખી ઘણી મુદત સુધી એકાગ્રવૃત્તિમાં રહ્યા અને તપ કર્યું એટલે સવિતા રૂપે સૂર્યનારાયણે પ્રકટ થઈ, કહ્યું કે હે મનુ! તમારી શી ઇચ્છા છે! એટલે મનુએ કહ્યું કે મારે મૈથુનસૃષ્ટિ રચવી છે તેથી બીજની જરૂર છે. એવું મનુનું કહેવું સાંભળીને સૂર્યનારાયણ કહેવા લાગ્યા કે હે મનુ! જે બ્રહ્માની રચેલી સૃષ્ટિ છે તે સત્વગુણ પ્રધાન રાખી રચી છે. તેથી તે સર્વજ્ઞતાને વરેલી, અહંમમથી રહિત, છતાં આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકે તેવી છે. અને દક્ષની સૃષ્ટિ તેને રચવામાં રજેગુણ પ્રધાન છે. છતાં તેમાં સત્વગુણ મધ્યમપણે રહેલો છે. તોપણ સત્વગુણનાં કર્મો કરી, ક્ષણની ઇચ્છા નહિ રાખતાં એ સ્વધર્મને વર્તનારી છે. પરંતુ હે મનુ! તમે બીજથી પ્રગટ થનારી સૃષ્ટિ રચવા ચાહો છો, પણ તેમાં તો પ્રથમ રજેગુણ પ્રધાન રાખવો પડશે. અને તમેગુણ મધ્યમમાં અને સત્વગુણ તો માત્ર ગૌણપણામાંજ રહેશે. તેથી તમારી પ્રજા અજ્ઞાની અને અહંમમ વાળી થશે, અને અધર્મથી પાછી વાળવામાં તમને વધારે કષ્ટ પડશે. તેમ રજેગુણના ભોગોએ કરીને રોગોનું કષ્ટ પણ તે પ્રજાને ભોગવવું પડશે. તે છતાં બાળ, યુવા અને વૃદ્ધા એવી ત્રણ અવસ્થાઓવાળી થશે. પણ એમાંનું એક કષ્ટ બ્રહ્મા કે દક્ષની પ્રજાને નથી. માટે હે મનુ, તમે મારા બિંબમાંથી પ્રગટ થયા છો. તેથી તમારા સુખને માટે અમારું કહેવું થયું છે. અને જે સમજાય તો એ સૃષ્ટિ રચવાની વાત જવા દો. કારણ કે પ્રજા દુઃખી તો રાજા પણ દુઃખી અને પ્રજા સુખી તો તેનો રાજા પણ સુખી હોય છે. તે છતાં તે પર તમારો આગ્રહ છે તો ભલે હું રચી આપું છું. હવે તમારે તેની ચિંતા કરવી નહિ. એમ કહી સૂર્ય અંતર્ધ્યાન થયા અને મનુ સ્વસ્થાને ગયા. પછી મનુએ બનેલી હકીકત સઘળી બ્રહ્માને કહી એટલે બ્રહ્મા પ્રસન્ન થઈ બોલ્યા કે હે મનુ! એ સૂર્યને નારાયણ સમાન સમજવા. શાથી કે એ સૃષ્ટિનું બિજ શોધી લાવશે એમાં સંશય નથી. અર્થાત હું પણ બાણું છું કે એમાં એ સૃષ્ટિ રહી છે. પછી કેટલીક મુદત ગયા પછી સૂર્યનારાયણે વિચાર કર્યો કે મેં મનુને કહ્યું છે કે હું તમને મૈથુન સૃષ્ટિ રચી આપીશ. તે કામ મારી વિસ્મૃતિમાં રહી ગયું છે. એવો વિચાર કરીને દશે દિશા તરફ સ્વપ્રકાશ વડે દૃષ્ટિ ફેલાવી તો પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ.

પછી પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાન તરફ દૃષ્ટિ કરી અને તિવ્ર દૃષ્ટિથી જોયું તો આકાશના ભાગમાં જે અવકાશ એટલે નિવૃત્તિના સ્થાન તરફ જોયું એટલે એક આમ્રકળ જેવા આકારમાં અંડ જેવામાં આવ્યું. એ સિવાય અન્ય કાંઈ દૃષ્ટિએ પડયું નહિ. પછી સૂર્યે વિચાર કર્યો કે આ શું હશે, અને એ સિવાય બીજું કાંઈ દૃષ્ટિએ ચઢતું નથી. પછી એકાગ્ર થઈ ઝીણી દૃષ્ટિએ જોતાં તેમાં પીત રંગ ને આદ્ય લઘ પાંચ રંગ જેવું ભાસવા લાગ્યું પણ કાંઈ સમજ શકાયું નહિ. એટલે તેને ફેડી જોવાના નિશ્ચય પર આવ્યા. પછી તે અંડને સ્પર્શ કરી ઉપરની છાલ દૂર કરતામાં તો તેમાંથી રસ દ્રવીત થઈ નીચે પડયો અને તે ક્રીય જેવા ભાસતો હતો. તે જોઈ સૂર્યને આશ્ચર્ય જેવું લાગ્યું કે આ શું? પણ તેમાં આશ્ચર્ય જેવું એ બન્યું કે એ રસ કઠોરપણાને પામી પાછું જેવું હતું તેવું ને તેવું આકર્ષણ કરી બની ગયું. એ રીતે ત્રણવાર ફેંકતાં તેમનું તેમજ થયું એટલે સૂર્ય વિચારમાં પડ્યા. છતાં ધીરજ રાખી ચોથીવાર ફેંકતા પહેલાં પોતાના સ્વરૂપમાંથી એક પુરૂષ ઉત્પન્ન કર્યો. તે પુરૂષ હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો કે મને ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ શું છે? અને માંડે નામ શું છે? તેમ મને આજ્ઞા શી કરો છો? સૂર્ય બોલ્યા કે તમને પ્રગટ કરનાર હું સૂર્ય છું અને તમારું નામ વરૂણ છે. અને તમારે કામ કરવાનું એ કે તમે નીચે જઈ આ ફેંકેલા જળને તેના અધિષ્ટાતા રૂપે રહી તમારા આકર્ષણમાં રાખો. પછી તે પ્રમાણે તે પુરૂષે રમને પોતાના આકર્ષણમાં રાખ્યો પણ તે ઘાડાપણાને પામેલો અને છુટો નહિ પડતાં ક્રીયમય રહ્યો. ત્યારે પાછો એ સૂર્યે પોતાના સ્વરૂપમાંથી બીજો અંગુષ્ઠિ પુરૂષ પ્રગટ કર્યો. તેણે પણ હાથ જોડીને કહ્યું કે મારે શું કરવું અને મને કયા કારણથી પ્રગટ કર્યો છું? છતાં માંડે નામ શું? પછી સૂર્યે કહ્યું કે, તમે નીચે જાવ અને રસની સાથે ઘાડાપણું રહ્યું છે તેને તમારા આકર્ષણ વડે છુટું પાડી પાછું તે ચલવિચલ ન થાય માટે તમારા આકર્ષણમાં રાખો. એ તમારે કરવાનું છે અને તમારું નામ ધરાત્રાર્ય છે.

પછીથી શ્વેત રંગમાં વરૂણના આકર્ષણમાં રહ્યું તેને જળતત્ત્વની કહે છે અને જે પીત રંગમાં જળથી જુદું પડી કઠોરપણાને પામેલું છે, તેને પૃથ્વી તત્ત્વની ઉપમા આપેલી છે. એ રીતે જળતત્ત્વ વરૂણના આકર્ષણમાં રહ્યું અને પૃથ્વી ધરાત્રાર્યના આકર્ષણમાં સોંપી. તેથી એ તેના અધિષ્ટાતા છે. આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જળ અને પૃથ્વી એ મિશ્ર તત્ત્વ છે; હવે આકાશના તત્ત્વ કેવી રીતે પ્રગટ થયાં તે કહેવામાં આવે છે.

તે એમ કે જે સૂર્ય તેનાથી રસ દ્રવિત થયા પછી જે અંડ ઘણુંજ કઠોરતાવાળું હોવાથી તેને ફેડીને જોવાના ધરાદા પર આવી અતિશય

આકર્ષણ કર્યું. એટલે આમ્રફળ રૂપ અંડના ઘસારામાંથી અગ્નિ પ્રગટ થયો. તેને તેજ તત્વ કહેલ છે અને એ ગોટલા રૂપ અંડને ફેડતાં તેમાંથી સરૂર એવો શબ્દ નીકળ્યો. તેને વાયુ તત્વ કહેલ છે. અને એ આમ્રફળના ગોટલામાં રહેલું જે પોલાણ જોવામાં આવ્યું તે આકાશ તત્વ છે એવી કલ્પના કરી. એ પ્રમાણે અંડકોષમાંથી પાંચ મહાભૂત પ્રગટ થયેલ છે. પણ તેઓ એક બીજાથી છુટાં નહિ પડતાં મિશ્રપણામાં રહેતાં. તેથી તેને છુટાં પાડવા સારૂ બે અંશુગ્નિ પુરૂષો ઉત્પન્ન કર્યા. તેમનાં નામ વિધાન કર્યાં. તે એવાં કે એક દુરુરેતા અને બીજા કરભાજન. તેમાં જે દુરુરેતા તેના આકર્ષણમાં તેજ તત્વ સોંપ્યું અને તેના અધિષ્ટાતા તે થયા. અને કરભાજન સુનિના આકર્ષણમાં વાયુ તત્વ સોંપ્યું, તેથી તેના અધિષ્ટાતા તે થયા. તેમાં પીત રંગમાં પૃથ્વી. શ્વેત રંગમાં જળ, રક્ત રંગમાં તેજ અને નીલ રંગમાં વાયુ એવા ચાર તત્વોના જુદાજુદા રંગ વડે તેમનું આગળાણ છે.

ત્યારપછી સૂર્યે ગોટલા રૂપ અંડ કોષને ફેડીને જોયું તો તેમાં એક પડ જોવામાં આવ્યું તે કંઈક શ્વેત અને કંઈક શ્યામ રંગમાં જોવામાં આવ્યું. તે આ પાંચમું આકાશ તત્વ છે, એવી કલ્પના કરી, અને તેના અધિષ્ટાતા પોતે થઈ; પોતાના આકર્ષણમાં તેને રાખ્યું. પછી સૂર્યે એ અંડ-કોષમાં વધારે દૃષ્ટિ પડેલી; એટલે તેમાં અતિશય અંધકાર જોવામાં આવ્યો. છતાં પોતાના પ્રકાશ વડે જોતા છતાં કંઈ ન સમજાય તેવું છતાં ધીમેધીમે આગળ દૃષ્ટિ દોરવી તો તેમાં * ઓઘડ સમાન જોવામાં આવ્યું, એટલે પોતે અત્યંત આકર્ષણ કરી, તેને પણ ફેડ્યું. એટલે તેના બે વિભાગ જોવામાં આવ્યા. તેને જોઈ સૂર્યે વિવેક કર્યો કે આ મૂળ માયા છે. તેમ સમજી જેમ પ્રથમ આમ્રફળ રૂપી અંડ કોષના છોડાને, અવિદ્યા સમજી, ફેંકી દીધું હતું, તેમ સવિદ્યાને પણ ફેંકી દીધી. તે સમયે સૂર્યને એમ તો સમજાયું કે માયા આઘ અને અંત પર્યંત છે, પણ તે નિત્ય નથી.

કારણ કે એ પર પ્રકાશિત છે. તેને ત્યાગી આગળ દૃષ્ટી દોરવીને ખારીક દૃષ્ટિએ જોયું તો તેમાં અંકુર પુટેલો નજરે પડ્યો. તે જોઈ સૂર્ય પ્રસન્ન થયા ને પોતાના સમજવામાં આવ્યું કે માફ તથા આખા વિશ્વનું બીજા આ આમ્રફળ અંડજ છે, એમાં સંશય નથી. છતાં જે આ બે દાળો જોવામાં આવે છે, એ બે શુભાશુભ વાસનાઓ છે. અને તેના મધ્યમાં અંકુર રૂપે બીજ છે. એ રીતે મનન કર્યું. તે એવી રીતે કે આ આમ્રફળ કોશ તે જેમ કેરી પર છાડું છે તે અવિદ્યા માયા. અને જે રસ તે જળતત્વ. અને રસમાં

કઠોરપણું તે પૃથ્વી તત્વ, અને ગોટલાના ઘસારાનો અગ્નિ તે તેજ તત્વ, ગોટલાની મધ્યેથી જે શબ્દ કરનાર તે વાયુ તત્વ, અને જે ગોટલાની અંદર પોલાણ તે આકાશ તત્વ, અને જે ગોટલા તે મૂળ માયા. તેને સવિદ્યા અને અવિદ્યા કહીએ તો પણ ચાલે ને જે બે દાળો તે શુભાશુભ વાસનાઓ અને જે અંકુર છે, તે વિશ્વનું બીજ છે. પછી સૂર્યને જે જે અનુભવ થયો તે સર્વે આવીને મનુને કહી જણાવ્યો, અને કહ્યું કે સંસાર ઉદય થવાનું બીજ અત્યંત શ્રમે કરીને મને જડી આવ્યું છે. તેમાં જળ, માયા અને આત્મા તેમ શુભાશુભ વાસના એવી પંચ સંધિએ કરી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થશે. પણ તેમાં પ્રથમ પૃથ્વી તત્વની જરૂર છે. કેમકે જે પ્રજ્ઞાની અને દક્ષઆદિથી અત્યાર સુધીમાં જે કાંઈ પ્રગટ થયું છે, તે સર્વેને ચાલવા સારૂ પૃથ્વીના આધારની જરૂર પડતી નથી; કેમકે એ સર્વેનાં છાયારૂપે શરીરો છે. અને સત્ત્વગુણે કરી સર્વસર્વના આધાર ઉપર છે. તેમ છતાં સ્થૂળ શરીરો પણ નથી કેવળ સુક્ષ્મથી વ્યવહાર ચાલે છે. પણ જ્યારે તમારી મૈથુન સૃષ્ટિ થશે ત્યારે તો તેમને ચાલવા માટે પૃથ્વીની જરૂર અવશ્ય પડવાની, માટે પ્રથમ પૃથ્વી તત્વની અવશ્ય જરૂર છે. તે સાંભળી મનુ રાજાએ સૂર્યને કહ્યું કે હે પ્રભુ ! હું મારી દ્રષ્ટિએ કરી પૃથ્વીને જોતો નથી, તેમ ઓળખતો પણ નથી. પછી સૂર્યે પ્રજ્ઞાને આજ્ઞા કરી કે તમે જ્ઞાન માર્ગે કરી જોશો તો જડી આવશે. પછી પ્રજ્ઞાએ સૂર્યના કહેવા પ્રમાણે ચિત્તનાં એકાગ્રતા કરી, અને જોયું તો જળતત્વમાં શ્વેતરંગ જોવામાં આવ્યો અને તેમાં બીજા રંગોનો પણ ભાસ થયો. પછી પ્રજ્ઞાએ સૂર્ય પ્રત્યે કહ્યું કે, ભો નારાયણ ! મને તો એમાં પાંચ રંગોનો ભાસ પડે છે. તેમાં પૃથ્વી તત્વ કીયું તે મને સમજાતું નથી. પછી સૂર્યે તત્વોના ઓળખાણ માટે કહ્યું, કે પૃથ્વીનો પીત રંગ, જળનો શ્વેત રંગ, તેજનો રક્ત રંગ, વાયુનો નિલ રંગ, અને આકાશનો શ્યામ રંગ છે. એટલું કહીને સૂર્યનારાયણ અદ્રશ્ય થયા.

ત્યારપછી પ્રજ્ઞા તથા મનુ એ બંને પૃથ્વી પ્રગટ કરવા સારૂ ચત્ન કરવા લાગ્યા. તેમાં તેમને એમ તો સમજાયું કે જળને વિષે પીત રંગમાં પૃથ્વી છે. પણ તેણે કોઈ પુરૂષ ગ્રહણ કરી રહ્યો છે. માટે એવો ઉપાય શોધવો જોઈએ કે એ પુરૂષના હાથમાંથી એ પૃથ્વી મુક્ત થાય. નહિ તો તેના બંધનમાંથી મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી આપણા કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે તેમ નથી. એવા વિચારમાંને વિચારમાં ઘણી મુદત જતી રહી. તોપણ જળમાંથી પૃથ્વી બહાર આવી નહિ. એટલે પ્રજ્ઞા, મનુ અને દક્ષ એ ત્રણે મળી અન્યોઅન્ય તેને બહાર પાડવાનો ઉપાય શોધવા લાગ્યા અને પોતપોતાનો મત જણાવવા લાગ્યા. તે એવા કે યજ્ઞોના કૃષ્ણાથી કાય

થશે, એ દક્ષનો મત. આ કાર્ય તો જ્ઞાન સિવાય મુશ્કેલી તેમ નથી, એ બ્રહ્માનો મત. એવા મત સાંભળી મનુષ્યે કહ્યું કે વગર પુરૂષાર્થે આ કામ થશે નહિ. માટે પુરૂષાર્થ કરવા એ શ્રેષ્ઠ છે. પણ ખરે જોતાં તો કોઈ પ્રકારે એ પૃથ્વી જગથો બહાર દર્શાય તેમ થવું જોઈએ. પણ એનો સાચો માર્ગ શોધવો હોય તો એજ છે કે મારા ઇષ્ટ સૂર્ય અને તમારા ઇષ્ટ ગણપતિ રૂપ મહેશ્વર. તેમાં મારા ઇષ્ટની પ્રથમના તમારા ઇષ્ટ છે. માટે આમાં તેમની જરૂર છે. શાથી કે તેમણે પ્રથમ તમને આજ્ઞા કરી છે કે તમે સૃષ્ટિ રચો. માટે તેમની સંમતિ પ્રમાણે કરવું એ ઉચિત છે. એ પ્રમાણે મનુષ્ય કહેવું સાંભળી બ્રહ્માએ પોતાના ઇષ્ટ મહેશ્વર પ્રતિ લક્ષ્ય બેઠ્યું અને સ્તુતિ સાથે પ્રણાયામ પણ કર્યો. એટલે મહેશ્વર બ્રહ્માની અરજ લક્ષ્યમાં લઈને પોતાને વિષે રહેલી જે બ્રહ્મશક્તિ તેને આજ્ઞા કરી કે તમે સૃષ્ટિ રચનાર પુરૂષોને દ્રઢતા આપો કે જેથી કરી તેઓ હિંમત હારી કાર્યને પડતું મૂકે નહિ. એટલે તે બ્રહ્મા પાસે પ્રગટ થઈ, બ્રહ્માને બ્રહ્મત કરી સન્મુખ રહી કહેવા લાગી કે હે બ્રહ્મા મને મારા તથા તમારા અધિષ્ઠાતા એવા મહેશ્વરે પ્રેરી છે. માટે તમારા મનનો જે સંકલ્પ હોય તે મને કહો ? એટલે બ્રહ્માએ બ્રહ્મત થઈને જોયું તો તેના તેજથી અંબતા છતાં બ્રહ્મા કહેવા લાગ્યા, કે તમે સ્ત્રી છો કે પુરૂષ ? એ સમજાતું નથી કે તમે કોણ છો ? તે સાંભળી તેણે કહ્યું કે હું સ્ત્રી નથી, પુરૂષ નથી, તેમ નપુંસક નથી. પણ નામની સ્ત્રીલિંગને રૂપે એક બ્રહ્મ શક્તિ છું. છતાં મારા સરખું કામ હોય તે કહો. મને તમારા ઇષ્ટ મહેશ્વરે મોકલી છે. બ્રહ્મા કહે, કામ એ કે મને મારા ઇષ્ટ સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કરેલી છે. છતાં જોઈએ તેવી રચી શક્યો નથી. કારણ કે રચી શક્યો છું, પણ તેનો વધારો થઈ શકતો નથી. તેમ મારા અંગુષ્ઠિ દક્ષની પ્રજનનું પણ તેમજ છે. અને મનુની સૃષ્ટિનું તો, આચારણ સરખું પણ થયું નથી. માટે હે અંબે, અમે ત્રણે અમારા ચિંતવેલા કાર્યોમાં મુંઝાયેલા છીએ.

એ અમારું કષ્ટ છે તે સાંભળી બ્રહ્મા પ્રત્યે શક્તિ બોધ્યાં કે આમાં તમારે શોચના કરવાનું કારણ નથી; કેમકે એક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સિવાય કોઈ સર્વજ્ઞ કે, સર્વ શક્તિમાન થવા સમર્થ નથી. કે તે એકલો પોતાની સત્તા વડે ધારણું કામ કરી શકે. તે છતાં કરી શકે તો પણ યથાર્થ રીતે તો ન જ કરી શકે, એવી મારી માન્યતા છે. જોઈએ છીએ તો એ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં તો અનંત શક્તિઓ રહેલી છે. તેથી તેને અનંત શક્તિ ચેતન્યની ઉપમા આપેલી છે. પણ જેનામાં જેટલી ચેતન્ય શક્તિ તેવું તેનામાં બુદ્ધિબળ રહેવું હોય છે. છતાં તમારી, દક્ષની, સૂર્યની અને મનુની તથા મહેશ્વરની, એમાં જેની જેટલે દરબજે શક્તિ છે તેટલે દરબજે કામ કરી શક્યા છો. એ વિષે

હું સારી રીતે સમજું છું કે તમારી સૃષ્ટિ જ્ઞાનમય છે, દક્ષની કર્મમય છે અને સૂર્યની ઉપાસનામય છે. છતાં મનુની જે થશે તે અજ્ઞાનમય, અને એ સિવાયની પરબ્રહ્મ-પરમાત્માના સ્વરૂપમાં તો અનંત શક્તિઓ રહેલ છે. તે શક્તિઓનું સ્વરૂપ માંડે છે. છતાં હું પરપ્રકાશિત છું. અર્થાત્ હું તો જડ સ્વરૂપે છું. પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના પ્રકાશ વડે પૂર્ણ પ્રકાશિત છું. માટે તમે બ્રહ્મા, દક્ષ, સૂર્ય કે મનુ મારા સિવાય કાંઈપણ કરી શકવાના નથી. પણ હું જ્યારે તમારા શરીરમાં પ્રવેશ કરીશ, ત્યારે સશક્ત થઈ કાર્ય કરી શકશો. માટે તમારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા સાંડે હું આવી છું. છતાં પ્રથમ માંડે નામ બ્રહ્મશક્તિ કલ્પેલું હતું. પછી ઈચ્છા શક્તિ, પછી આદ્યશક્તિ, અને પછી ચૈતન્ય શક્તિ કલ્પેલી છે. હું પુરૂષ નથી, સ્ત્રી નથી, તેમ નપુંસક પણ નથી. પણ એ ત્રણે લિંગ મારાં સ્વરૂપો છે. માટે હે બ્રહ્મા ! તમારા, દક્ષના અને મનુના હૃદયમાં જ્યારે માંડે બળ વ્યાપશે, ત્યારે તમારા ધારેલા વિચારોને પાર પાડી શકશો. પણ તે અહંકારનો ત્યાગ કર્યાબિના, એટલે હું કર્તાપણું દૂર કર્યા સિવાય કાર્ય ની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે અમારા આદિ સર્વમાં શક્તિનું બળ છે. પણ અમારા આદિ કાંઈનું બળ નથી, એવો સાચો સંકલ્પ થશે, એટલે અહંકાર દૂર થઈ જઈ તમારા કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકશો. એવું માંડે માનવું છે. અને વળી હે બ્રહ્મા ! તમારી અને દક્ષની જે પ્રજા રચવામાં આવી છે, તેના વ્યવહારને હું સારી રીતે જાણું છું, કે તે જ્ઞાનમય અને ક્ષુધા, તૃષ્ણાથી પણ રહિત તેમ ધ્યાનમાં પણ મગ્ન રહેનારી છે. એ પ્રજા વિષયોથી અને માયાના મોહથી, તેમ પાપપ્રપંચ કે અધર્મ-અન્યાયથી પણ રહિત છે. શોક, મોહ, ભય, ક્રુદ્ધ કે હચાટ અથવા રોગાદિ કષ્ટોથી પણ રહિત અને સુખી છે. હે બ્રહ્મા ! તમારે દક્ષનું અને મન્વાદિ સર્વેનું કલ્યાણ થાઓ !

એટલો આશિર્વાદ દઈ એ ચૈતન્ય શક્તિ અંતર્ધ્યાન થઈ ગઈ. પછી બ્રહ્મા તથા દક્ષ એ પોતાની પ્રજાને ભોગ રહિત તથા રોગ રહિત તેમ સ્વર્ગ કે નરક તેને પણ નહિ જાણનારી, ત્યાગ પ્રાણાયામે કરી પરબ્રહ્મ પરમાત્મામાં રમણ કરનારી અને સંધ્યા, ગાયત્રી, તર્પણ, વૈશ્વદેવ અને પ્રાણાયામ તેમાં રચીપચી રહેલી. તેમ જ્ઞાન રૂપ યજ્ઞ કરી, અજ્ઞાન રૂપ પશુને હોમનારી પરમાનંદની પ્રાપ્તિ અર્થે યતન કરનારી, કલેશ રહિત જોઈ, બ્રહ્મા અને દક્ષ આનંદ માનતા; પણ તેની વૃદ્ધિ નહિ થવાથી ચિંતાતુર રહેતા. હવે મન્વાદિ જે જે સૃષ્ટિઓ થઈ છે તે અત્રે કહવામાં આવે છે. એક દિવસ સૂર્યે વિચાર્યું કે મનુ જળને દૂર કરી પૃથ્વી ખુદ્દરી દર્શાવવામાં શક્તિમાન થયા નહિ. એવો વિચાર કરી નિશ્ચય કર્યો કે એ કામ હવે મારે હાથ લેવું જોઈએ. એમ વિચારતાં યાદ આવ્યું કે

જ્યારે મેં અ'ંકોષ વિખેર્યો હતો ત્યારે એ તત્ત્વો પૃથક્ પૃથક્ કરી તેના અધિષ્ઠાતાને સોંપ્યાં હતાં. તે વખતે પણ એક બીજનો સંસર્ગ છોડતાં નહિ. અને પાંચે એક એકના સમૂહને છોડતાં નહિ. છતાં હવે તો એનું, એકબીજામાં ગૌણપણું પણ રહેવા દેવું નહિ. એવા વિચારથી પોતાના આકર્ષણ વડે છુટાં પાડે અને જીવે તો તેમાં પાંચેની સંધિ જોવામાં આવે એ રીતે દ્વાદશ સ્વરૂપથી દ્વાદશ ફેરી છુટાં પાડી પાડીને તિવ્ર દ્રષ્ટિએ જોયું તો પણ રજકણ જેટલું પાંચની સંધિ સિવાયનું જોવામાં આવ્યું નહિ. તે વારે એ દ્વાદશ સૂર્ય બીજા સામું જોતા છતાં ચિંતા કરવા લાગ્યાં. એવામાં એક પુરૂષ નજરે આવ્યો. તે ગણો તેજસ્વી અને પ્રતાપી હતો. તેને જોઈ દ્વાદશ સૂર્યો જરા આશ્ચર્યવત્ થયા. પણ તેમણે ધીરજ રાખી પૂછ્યું કે તમે કોણ છો? અને કયા કારણથી આગમન થયું છે? તે સાંભળી એ પુરૂષ જવાબ આપ્યો કે હું વિદ્યાધર નામનો કિં-પુરૂષ છું અને સર્વ પ્રકારની વિદ્યાને જાણનાર છું, અને મારા આગમનનું કારણ તમારું વિચાર રૂપી કષ્ટ તેના નાશને અર્થે છે. ગણપતિ રૂપ મહેશ્વરે મને મોકલ્યો છે. મારું ઉત્પત્તિ સ્થાન મહેશ્વર અને મારું પ્રખ્યાત નામ બૃહસ્પતિ છે. માટે તમારા મનના વિચાર રૂપી જે ચિંતા હોય તે કહો. પછી તે મૂળ સૂર્યો કહ્યું કે અમે દ્વાદશ સૂર્ય છતાં તમને ગુરૂ રૂપ માની નમસ્કાર કરતા છતાં પ્રશ્ન કરીએ છીએ કે આ જે પાંચ મહાભૂતો તે સેનસેન થએલાં જોવામાં આવે છે. તેને પૃથક્ કરવાની અમારી ઇચ્છા છે. તેને માટે હું એક છતાં દ્વાદશ રૂપે થઈ પ્રબળ પુરૂષાર્થ કરું છું તો પણ એ છુટાં પડતાં નથી અને એક સમુહમાં રહે છે. તેનું કારણ સમજાવું નથી એટલી અમને મુઝવણ છે. તો આપ સર્વજ્ઞ છો, માટે કૃપા કરીને કહો. એ પ્રકારે સૂર્યો પ્રશ્ન કર્યો, એટલે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે એ તત્ત્વોની ચમત્કૃતિને તમે જાણતા નથી. પરંતુ હું તેને જાણું છું કે એ પાંચ ભૂતો એક બીજામાંથી પ્રગટ થએલાં છે. તેથી તેમાં આત્મજપણું રહેલું છે. છતાં તે જ્યારે લય પામે છે, ત્યારે પણ એક સમુહમાંજ રહે છે. માટે એકથી તે પાંચ પર્યાંત પાંચ સિવાયનું કંઈ જડશે જ નહિ, એવા તેનો સ્વભાવ છે. જો કે રજકણ જેટલા ભાગમાં જોશે તો પણ તેમાં પાંચની સંધિ તો અવશ્ય હશે જ. કેમકે પ્રથમ આકાશ, આકાશથી વાયુ, વાયુથી તેજ, તેજથી જળ અને જળથી પૃથ્વી. એ પ્રકારે પ્રગટ થએલાં છે. અને જ્યારે લય થાય છે ત્યારે પણ જેમાંથી જેવી રીતે ઉપજે છે, તેવી રીતે તેમાં સમાઈ જઈ એકત્ર થઈ રહે છે. માટે તમે પૃથક્ કરવાનો વૃથા શ્રમ કરશો નહિ, અને કરશો તો તેમ બનશે પણ નહિ. એટલું કહી બૃહસ્પતિ સૂર્ય પાસેથી વિચરી ગયા અને તે બ્રહ્મા પાસે આવ્યા. બ્રહ્માએ સારી રીતે તેનો સત્કાર કરી બૃહસ્પતિને કહ્યું કે, હે દેવગુરૂ, મારી

તથા દક્ષની પ્રબલો વધારો થતો નથી. તેમ મનુની મૈથુન સૃષ્ટિનું પણ કાંઈ કામઠેકાણું નથી. પણ જ્યારે મારા ઇષ્ટે તમને મનના વિચારોની ચિંતા નાશ કરવા સારૂ મોકલ્યા છે, ત્યારે અમારા મનની તો એજ ચિંતા છે. તો તેનો તમે નાશ કરો. પછી બૃહસ્પતિએ પ્રહ્લાને કહ્યું કે મહેશ્વરે તમને સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કરી છે, અને તમે તથા દક્ષે રચી છે પણ ખરી, છતાં નિર્બીજે રચેલી છે. તેનો વધારો કરવા ઇચ્છો છો તે કેમ થશે ? પણ જો મનુની મૈથુન સૃષ્ટિ રચવામાં આવશે, તો તેનો વધારો થવાનો સંભવ છે. માટે મનુની સૃષ્ટિ કેવી રીતે રચાય, તેવા લક્ષ પર દોરવાની ખાસ જરૂર છે. તે સાંભળી પ્રહ્લાએ કહ્યું કે મનુની સૃષ્ટિ કેવી રીતે પ્રગટ થાય અને ફરી રચવી ન પડે, કે જેથી બીજાં બીજાં થયાં કરે, એનો કોઈ રસ્તો હોય તો અમને દેખાડો.

પછી બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે ગુરૂઓનો ધર્મ માત્ર રસ્તો દેખાડવાનો હોય છે, કરી શકવાનો હોતો નથી. કરી શકવામાં તો ફક્ત તમારા તથા મારા અને એથી અન્યના ઇષ્ટ મહેશ્વરનો છે. માટે તેમને પ્રગટ કરી પૂછો! એટલું કહી બૃહસ્પતિ ચાલતા થયા. પછી પ્રહ્લાએ એકાગ્રચિત્તથી મહેશ્વરનું ધ્યાન ધર્યું. એટલે પોતાની પ્રકૃતિ સાથે તે પ્રગટ થયા અને પ્રહ્લાને ધ્યાનમાંથી જગાડીને કહ્યું કે તમે મને કેમ યાદ કર્યો છો? મારે કરવાનું હોય તે કહો, હું તમારા કર્તવ્યથી પ્રસન્ન છું. તે સાંભળી પ્રહ્લા બોલ્યા, અને હર્ષનાં અશ્રુ સાથે કહેવા લાગ્યા કે હે ઇષ્ટ! મેં તથા દક્ષે સૃષ્ટિ રચી છે તેને જીવો. પણ તેમાં ખામી એ છે કે તેનો વધારો થતો નથી. અને છે તેની તે છે. તે સાંભળી મહેશ્વરે કહ્યું, તમારી તથા દક્ષની સૃષ્ટિનો વધારો થવાનો સંભવ નથી. કેમકે તમારી જ્ઞાનમય અને દક્ષની કર્મમય છે તે છાયા સ્વરૂપમાં, અને વિષયથી વિરહન છે. તેથી વધારો થશે નહિ, પણ વધારો થવામાં મનુનો વિચાર શ્રેષ્ઠ છે; માટે તેમને તમારે મદદ કરવી. કેમકે મૈથુન સૃષ્ટિ સહજમાં રચી શકાય તેમ નથી. શાથી કે તેનાં સાધન મેળવવાં ઘણાંજ કઠણ છે. તો પણ તેમાં હું મદદ આપું છું. એમ કહી પ્રકૃતિ સામું બેઠું. એટલે તેણે હાથ જોડી કહ્યું કે મને શી આજ્ઞા છે? મહેશ્વરે કહ્યું, તમે પૂર્વે ગયા કલ્પમાં સૃષ્ટિ રચી છે. તેથી તું તેના કમને જાણે છે. માટે તારા સ્વરૂપમાં લય કાળે રૂપાંતર થઈ જગત રહ્યું છે, તેને તું પ્રગટ કર. તે સાંભળી માયાએ પોતાના સ્વરૂપમાંથી બીજાં અંગીભૂત સાત સ્વરૂપો પ્રગટ કર્યાં. તેમાં એક મનુષ્ય રૂપે, એક પક્ષી રૂપે, એક પશુ રૂપે, એક કીટ રૂપે, એક પતંગ રૂપે, એક વૃક્ષ રૂપે ને એક પાષાણ રૂપે એ રીતે સાત સ્વરૂપો પ્રગટ કર્યાં. તે જોડતા રૂપે

સ્રીપુરૂષના સંમિલનવાળાં હતાં. અને તે જડ રૂપમાં પ્રગટ થએલાં જોઈ, મહેશ્વરે તેમાં ચાર પ્રકારની ભાવનાએ કરી પ્રવેશ કર્યો, તે એવી રીતે કે મનુષ્ય સ્વરૂપમાં જ્ઞાન ચૈતન્ય ભાવના, પશુ તથા પક્ષી સ્વરૂપમાં અજ્ઞાન ચૈતન્ય ભાવના, ક્રીટ તથા પતંગ સ્વરૂપમાં સ્પર્શ ચૈતન્ય ભાવના અને વૃક્ષ તથા પાપાણુ સ્વરૂપમાં ગુણ ચૈતન્ય ભાવના. એવી રીતે ચાર ભાવનાએ કરી ચૈતન્ય રૂપ મહેશ્વર તેમ વ્યાપ્ત થયા.

એટલે તે સ્વરૂપો અચેતન મટી સચેત થયાં. પછી તેઓ મહેશ્વરની સ્તુતિ કરતાં છતાં કહેવા લાગ્યાં, કે અમને કેણે ઉત્પન્ન કર્યાં ? કયા કારણથી અને અમારા પર તમારી શી આજ્ઞા છે ? તે સાંભળી મહેશ્વરે કહ્યું, તમને પ્રગટ કરનાર હું પુરૂષ રૂપે મહેશ્વર અને આ પ્રકૃતિ રૂપે માયા છે. પ્રગટ કરવાનું કારણ તમારા ઉદરોમાં પૃથક્ પૃથક્ - રૂપે જગત રહેલું છે તે બહાર દર્શાવો ! બીજી આજ્ઞા એ કે તમારા સ્વરૂપથી જે જે યોનિઓ પ્રગટે, તે તેના ક્રમ સાથે પ્રગટે કે પુનઃ રચવું ન પડે. એ સાંભળી જોડકાં કળુવ કરી મહેશ્વરનું પૂજન-અર્ચન કરી કહ્યું કે અમો કોની આજ્ઞામાં રહીએ ? પછી મહેશ્વર બ્રહ્માને સોંપી, જોડકાંને કહ્યું કે તમારે બ્રહ્માની આજ્ઞામાં રહેવું. એટલું કહી મહેશ્વર તથા મહેશ્વરી બંને અંતર્ધ્યાન થયાં. પછી કેટલેક દિવસે દક્ષ, સૂર્ય, મનુ, ઈંદ્ર, વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર સર્વેએ બ્રહ્મા પાસે આવી; પ્રથમ સૂર્યે પૂછ્યું કે હે બ્રહ્મા ! મનુની સૃષ્ટિ મૈથુન પર રહી રચવા વિષે તમારો શો મત છે ? તે સાંભળી બ્રહ્મા બોલ્યા કે તે વિષે મારો મત સંપૂર્ણ નહિ છતાં મારા ઇષ્ટે મને આજ્ઞા કરી છે કે તમારે મનુની મૈથુન સૃષ્ટિ રચાય તેમાં મદદ કરવી. તેથી સર્વાનુમતે મારો અભિપ્રાય સંપૂર્ણ છે. કેમકે એ સૃષ્ટિ નહિ રચાય ત્યાંસુધી સૃષ્ટિમાં વધારો થશે નહિ. એવું મારા ઇષ્ટ મહાસ્વરનું કહેવું થયું છે. પણ તેને વસવા સાથે પૃથ્વી અવશ્ય જોઈશે. કેમકે એ સૃષ્ટિ કારણ અને સૂક્ષ્મ દેહે કરી મારી અને દક્ષની પ્રજા છે, તેવી મનુની થશે નહિ. તે તો સ્થુળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એવા ત્રણ દેહથી પ્રગટ થશે. વળી અમારી બંનેની રચેલી સૃષ્ટિઓ છાયારૂપમાં અને દેવ દર્શિત છે. પણ મનુષ્ય દર્શિત નથી; તેથી એમને ચાલવાને પૃથ્વીના આધારની જરૂર છે નહિ. કારણ કે એ સર્વ સર્વના આધાર પર રહી ચાલનારી છે. પણ મનુની સૃષ્ટિ તેવી થશે નહિ; કે તે પૃથ્વી વિના પોતાના આધારથી ચાલી શકે ! અર્થાત્ તે તો સ્થુલ દેહે કરી પ્રગટ થશે. માટે પૃથ્વી પ્રગટ કરવી જોઈએ. એવું બ્રહ્માનું કહેલું વચન માન્ય કરી, સર્વ સર્વને સ્થાનકે ગયા. પછી કેટલીક સુદૃઢ ગયા બાદ સૂર્યનારાયણે સર્વનું આમંત્રણ કરી, જળશોષણ કરવાના ઈન્દ્રા પર

આવ્યા અને પોતાનાં સહસ્ર કિરણો અને સોળ પ્રકારની કળાઓ વડે વરાળ દ્વારાએ જળને આકાશ માર્ગે ખેંચવા માંડ્યું અને અગ્નિ સમાન સૂર્યના બળનું આકર્ષણ થવાથી ખેંચાયેલું જળ વાયુને સોંપવામાં આવ્યું.

એટલે વાયુ તીનાપણુને છોડી દઈ તેનું દળ બંધાવા લાગ્યું. તેને વાદળની સંજ્ઞા આપી છે. એ રીતે સઘળું જળ ખેંચાવાથી પૃથ્વી ખુદ્લાપણુને પામેલી છતાં નમ્ર સ્વરૂપમાં જોઈ ધરાચાર્ય સૂર્ય પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે હે અંગુષ્ઠિ મહારાજ ! મારી ઉર્વિને સજ્જળ રૂપથી નિર્જળ રૂપે કરવાનું કારણ શું છે ? ત્યારે સૂર્યે કહ્યું, કે એ પૃથ્વી બીજોને સ્પુરવાનું ક્ષેત્ર છે. વળી તેનાં પચાસ તો સ્વરૂપ છે. તે છતાં બીજોને સંધરવાં, સ્કુરાવવાં, પાછાં મૂળ સ્વરૂપમાં લાવી સંગ્રહ કરવો એવો તેનો સ્વભાવ છે. છતાં તે પંચરંગોથી સુશોભિત પણ છે. અને તેમાં ક્ષમારૂપી મોટો ગુણ છે. છતાં નમ્ર કરવી યોગ્ય નથી તોપણ મનુની સૃષ્ટિને વસવાનું કારણ છે. તેથી તેને નમ્ર કરવાનું કારણ આવ્યું છે. પછી ધરાચાર્યે પોતાના સ્થાનકે આવી, પૃથ્વીને નમ્રરૂપે શુષ્ક દશામાં જોઈ નારાજ સ્વરૂપમાં શોક પામ્યા. અને સૂર્ય જળનું શોષણ થયા બાદ સ્વસ્થાને ગયા. પછી કેટલીક મુદતે બ્રહ્મા અને સૂર્યના સમાગમ થયો. એવામાં ત્યાં નારદજીએ આવી બંનેને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી કહ્યું કે, હે બ્રહ્મા ! હે સૂર્ય ! એ જે વસુધા, એના ઉદરથી આખી સૃષ્ટિનું પાષણ રહેલું છે, એનું સ્વરૂપ અકળ છે. તેમ તે અત્યંત રત્નોથી ભરપૂર છે. મોટે એ વસુંધરાને અત્યારે નમ્ર સ્વરૂપમાં જોઈ અમારા જેવાને તો એ વાત કેવળ ખેદજનક છે. પણ હે સૂર્ય ! એ વસુધા તમારા આપેલા તાપથી તપીને પ્રહેવાન થાય ત્યારે તેને જળની જરૂર પડશે. અને તે જળ મળવાથી સગર્ભા થઈ એના ઉદરમાં ગુણ ચૈતન્ય રૂપે ચેતન અને વૃક્ષ પાષાણ રૂપે બે જોડકાંએ પ્રવેશ કરેલો છે, તે સ્કુરીને બહાર આવશે. એટલે એ બીજોમાંથી સઘળા વિશ્વમાં બીજમાંથી બીજ અનંતકાળ પર્થિત થયાં કરશે, અને રચવાની જરૂર વારંવાર રહેશે નહિ. પણ પુરૂષ હું કર્તાપણુને વરીને કંઈ કાર્ય કરવા ઇચ્છું છું ત્યાં લગી પરિપૂર્ણ લાભને મેળવી શકતો નથી. જુવો કે મારા ઇષ્ટ પિતા બ્રહ્મા અને તેમના અંગુષ્ઠિ દક્ષ, વળી મૂળ સ્વરૂપથી ઉપજેલા સૂર્ય અને સૂર્યથી ઉપજેલા મનુ, એમાંના તમે કેઈ કામની અથઈતિ કરી શક્યા નથી. કેમકે એ ત્રણેની સૃષ્ટિનો વધારો થતો નથી, અને મનુની સૃષ્ટિનું તો હજી ઠેકાણું નથી, એનું કારણ તમે જાણતા નથી પણ અમારા જાણવામાં છે. તે એ કે હું કંઈ છું એવા અહંકાર પર રહી કરવા બંધ છે, છતાં નથી સમજતા કે કંઈ સૃષ્ટિ નવિન રચવી પડે. કેમકે અમારા જેવા તત્ત્વવેત્તા બ્રહ્મનિષ્ઠો તો અનંત કોટિ સૃષ્ટિઓ કેમ રચાય છે તે જોવામાં આવેલી છે.

પણ તમે રચનારા ચાર પુરૂષોમાંથી એક પણ સમજ્યા નથી કે તે કેવી રીતે રચાય ? એવાં નારદનાં વચન સાંભળીને સૂર્ય તથા બ્રહ્મા કહેવા લાગ્યા, કે હે વીણાધર ! તમે જાણતા હો તો કહો કે તેનો વધારો કેવી રીતે થઈ શકે ? નારદે કહ્યું કે પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં અનંત કોટિ સૃષ્ટિઓ રહેલી છે, છતાં એ જો બહુરૂપે થાય તોજ તમારા ધારણા મનસુખા પાર પડી શકે તેમ છે. માટે તેમની સ્તુતિ કરો કે તે બહુરૂપે થાય, અને એ જ્યારે બહુરૂપે થશે, અને બીજ સ્વરૂપે જણાશે એટલે તમારે રચવામાં જરા પણ અગવડ પડશે નહિ. તમે ધારતા હશે કે જીદાંજીદાં તત્વોથી રચીએ, પણ તેમ બનવું અસંભવિત છે. કારણ કે જે મહાતત્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તે તત્વાતીત છતાં તત્વોની સાથે જોડાયેલા રહે છે. તે એવી રીતે કે જેટલા આકાશની સાથે તેટલા વાયુની સાથે નહિ, જેટલા વાયુની સાથે તેટલા તેજની સાથે નહિ, જેટલા તેજની સાથે તેટલા જળની સાથે નહિ અને જેટલા જળની સાથે તેટલા પૃથ્વીની સાથે નહિ, અને જેટલા પૃથ્વી સાથે તેટલા અવિદ્યા સાથે નહિ; પણ સર્વ કરતાં એ *શાંકરી વિદ્યા સાથે વધારે જોડાયેલા રહે છે. જેમ જળ સિવાય માછલું રહેતું નથી, પણ તે જળથી જુદું છે; તેમ તે તત્વોમાં રહેવા છતાં તત્વાતીત છે. માટે હે પિતા ! જ્યારે એ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા બહુરૂપે થશે ત્યારે પ્રજાનો વધારો થશે. માટે હું કર્તાપણું મૂકી દઉં, મૂળ સ્વરૂપને આરાધો. પછી સૂર્યે નારદને પૂછ્યું કે હે નારદ ! બ્રહ્માનું આરાધન કરવું અને અહંકાર ત્યાગી પુરૂષાર્થ કરવું, એ સિવાય બીજું કંઈ કહેવાનું છે ? નારદ કહે હા, કહેવાનું એ છે કે જે પંચતત્વો છે, તેમાંથી પ્રથમ જળ તત્વની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે તેમાં પાંચે ગૌણપણે રહેલા છે, માટે જળને પ્રધાનપણે રાખશો, એટલે તેમા માયા અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ગૌણપણે આવશે. તમે જજા તત્વને આકાશમાં ખેંચી વાયુના સ્વાધીનમાં ક્યું છે તેને પાછું તમારા આકર્ષણથી પૃથ્વી પર વરસાવો. એટલે વસુધરાના ઉદરમાં વૃક્ષ અને પાષાણ રૂપે બે જોડકાં સમાયલાં છે. તે સ્ફુરીને બહાર દર્શાશે. એટલું કહી નારદ અંતર્ધ્યાન થયા.

ત્યારપછી સૂર્ય અને બ્રહ્મા આદિ સર્વે પૃથ્વી તથા જળને મિશ્ર કરવાના નિશ્ચય પર આવી સર્વ સર્વને સ્થાનકે ગયા પછી એક દિવસે બ્રહ્માએ જોડકાંનો નિશ્ચય કર્યો તો પાંચ જોવામાં આવ્યાં, અને બેનો પત્તો લાગ્યો નહિ ત્યારે શોચના કરવા લાગ્યા. એટલે ત્યાં બૃહસ્પતિ આવ્યા. બૃહસ્પતિએ બ્રહ્માને ઉદાસ વૃત્તિએ જોઈ પૂછ્યું કે હે બ્રહ્મા ! તમે ઉદાસીન શા કારણથી છો ?

બ્રહ્માએ કહ્યું કે હે દેવગુરૂ! સૃષ્ટિના વધારા માટે મહેશ્વરે મને સાત જોડકાં પ્રગટ કરી આપ્યાં હતાં, તેમાંનાં પાંચ છે અને બે કોણ જાણે કયાં ગયાં તેના પત્તો નથી. ત્યારે બૃહસ્પતિએ ધ્યાન કરી જોયું. એટલે પૃથ્વીના ઉદ્ભવમાં સમાયેલાં જોવામાં આવ્યાં. પછી બ્રહ્માએ પણ ધ્યાનદ્વારાએ જોયું તો પણ તેમ જ ભારયું, અને તે સમય પૃથ્વીમાં એક રસ રૂપે વ્યાપીને રહેલાં ભારયાં.

પછી બૃહસ્પતિએ બ્રહ્માને કહ્યું, એ બે જોડકાંની તમારે ચિંતા કરવાની નથી. શાથી કે એ બેઉને સ્કુરવાનું સ્થાન પૃથ્વી છે, છતાં તે તેના સ્થાનમાં ગયાં છે; પરંતુ જળની જરૂર છે. માટે ચાહ્ય તે પ્રકારે પૃથ્વીને જળનો સંભોગ થવો જોઈએ. એટલું કહી બૃહસ્પતિ અંતર્ધ્યાન થયા. પછી એ પાંચ જોડકાંને સંભાળી મરિચીને સોંપ્યાં; પછી મરિચીએ પોતાના સ્વરૂપમાંથી અંગિભૂત એક પુરૂષ ઉત્પન્ન કર્યો. તે હાથ જોડીને મરિચીને કહેવા લાગ્યો કે મને પ્રગટ કરવાનું કારણ શું છે? માંડે નામ શું છે? મારે શું કરવાનું છે? મરિચીએ કહ્યું, તમારે અહર્નિશ એ જોડકાંની સાથે રહેવું અને તેની રક્ષા કરવી. કારણ કે, મૈથુન સૃષ્ટિ સ્વવાનો તેના ઉપર આધાર છે. પછીએ જોડકાંને લઈ જતી વખતે પુનઃ પૂછ્યું કે માંડે નામ વિધાન કર્યું નથી, તો હે પિતાશ્રી! તમારે કરી આપવું જોઈએ. પછી મરિચીએ કહ્યું કે તમાંડે નામ કશયપ એવું છે. એટલે કશયપ જોડકાંને લઈ ચાલતા થયા.

પછી કેટલેક દિવસે સૂર્યથી તપીને અકળવિકળ થતી છતી પૃથ્વી મહેવાન થએલી જોઈ, (અર્થાત અત્યંત જળની આતુરતાવાળી થએલી) સૂર્યે બ્રહ્માદિ સર્વેને આમંત્રણ કર્યું અને કહ્યું કે આપણે પૃથ્વીને સજળ કરવી છે. માટે સર્વ સર્વની સત્તારૂપ એકત્ર મળી ધારેલા કામની સીમાએ પહોંચવામાં ઉત્સાહ રાખવાનો છે. એવી સૂર્યની આજ્ઞા માન્ય કરી; બ્રહ્મા, સૂર્ય, ઈન્દ્ર, બૃહસ્પતિ, દક્ષ, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, મરિચી, મનુ વ્યાદિ પ્રગટ થએલી પ્રજા સર્વ એકત્ર મળી વૃષ્ટિ કરવા રૂપી કાર્યનો આરંભ કર્યો.

તેમાં પ્રથમ સૂર્યે એક કળાથી આરંભી વાયુમાં મિશ્ર થએલા જળને છુટું કરી, પૃથ્વી પર ફેંકવા સારૂ આકર્ષણ કર્યું. પણ વાયુ સાથે ગ્રંથી પડેલી વહુટી નહિ. ત્યારે બીજી કળા વડે આકર્ષણ કર્યું તો પણ જળ વહુટયું નહિ. છેવટે ત્રીજી કળા સુધી ગયા તો પણ જળ ન વહુટયું. ત્યારે ચૌથાંને પોતાનું બીજું અંશુષ્ઠિ રૂપ ધારણ કરી, કળાએ કળાએ વધતાં, તે સ્વરૂપોએ પણ ત્રીજી કળા સુધી જઈ આકર્ષણ કર્યું, તો પણ જળ વહુટયું નહિ. એ રીતે દ્વાદશ સ્વરૂપ ધારણ કરી દ્વાદશ કળાઓ વડે પોતાનો બનતો પ્રયાસ કરી ચૂક્યા; તો પણ ધારેલા કાર્યની સીમાને પહોંચ્યા નહિ.

ત્યારે હિંમત હારી વિષ્ણુ સન્મુખ જોયું. એટલે વિષ્ણુ પોતાના આકર્ષણના બળ વડે અત્યંત શ્રમ કરવા લાગ્યા. તો પણ જ્યારે જળ ન વહુટયું, ત્યારે પોતાના સ્વરૂપમાંથી બીજું અંગુષ્ઠિ સ્વરૂપ ધારણ કરી શ્રમ કરવા લાગ્યા. તો પણ તેમાં કંઈ વળ્યું નહિ. ત્યારે છવટે બાર સ્વરૂપ ધારણ કરી અત્યંત આકર્ષણ કર્યું. તેથી પણ ન વહુટયું ત્યારે ઇન્દ્ર સામે જોયું, એટલે ઇન્દ્રે પણ અત્યંત બળનું આકર્ષણ કર્યું, તો પણ જળનું ખુંદ પૃથ્વી પર પડ્યું નહિ. એટલે મુંઝાઈને બ્રહ્મા સામે જોયું. ત્યારે બ્રહ્માએ મનસા વાયા વડે એક ચક્ર ઉત્પન્ન કરી વિષ્ણુને આપ્યું કે એ ચક્ર વડે તમે વાયુને છિન્નભિન્ન કરો એટલે જળ છુટું થશે. એમ કહી એક બ્રહ્મશક્તિ પ્રગટ કરી તે ઘણી તેજસ્વી જોઈ સર્વે *આહુલમાન થયા કે શું થશે? પછી બ્રહ્મશક્તિના અભિ વડે તેમણે પણ આકર્ષણ કર્યું. તો પણ ધારેલો વિચાર પાર પાડી શક્યા નહિ. પછી રૂદ્ર સામું જોયું, તો રૂદ્રે આવી દષ્ટિ કરી એટલે જોવામાં આવ્યું કે જળની વાયુ સાથે ગાંઠ પડી ગઈ છે. માટે જ્યારે અત્યંત અગ્નિના તાપ વડે ઘાડાપણાને પામેલો વાયુ તીનાપણાને પામશે, ત્યારેજ કાર્યની સિદ્ધિ થશે.

એમ વિચારી તામસગુણ રૂપ રૂદ્રે સૂર્યને કહ્યું કે હે માર્તંડ ! આ કામ તમારાથી જ થવાનું છે; માટે હિંમત હારવાની નથી. તમે તત્પર થાઓ અને હું જોઈતી મદદ કરીશ; એટલે કાર્યની સિદ્ધિ થયા વિના રહેશે નહિ. એવું રૂદ્રનું કહેવું સાંભળી સૂર્ય પુનઃ પોતાનાં કિરણો વડે વાયુને અત્યંત તપાવવા લાગ્યા. અને રૂદ્રે પોતાના સ્વરૂપમાંથી ઇન્દ્રવજ્રા નામનો એક પુરૂષ પ્રગટ કર્યો. તેણે પોતાના મુખદ્વારાએથી છત્રીસ જ્વાલા રૂપ રૂદ્રીઓ પ્રગટ કરી. પછી બ્રહ્માએ કહ્યું કે હે વિષ્ણુ ! તમે સૂર્યને મદદ આપો અને હું પણ મારી બ્રહ્મશક્તિ વડે તેમને મદદ આપીશ. એમ કહી બ્રહ્માએ એક માનસિક સત્તા વડે એક વજ્ર ઉત્પન્ન કરી, ઇન્દ્રને આપ્યું ને કહ્યું કે આ વજ્ર વડે તમે પણ બળતો પ્રયાસ કરો. પછી એ ઇન્દ્રવજ્રાએ મહા તેજસ્વી અને સહસ્ર ધારાવાળું, તેમ અગ્નિ સમાન કિરણ રૂપ જ્વાલાઓવાળું એક હથિયાર પ્રગટ કરી આપ્યું અને કહ્યું કે આ હથિયાર નથી. પણ હું એક ઇન્દ્રવજ્રા નામનો પુરૂષ છું. છતાં હથિયાર રૂપે સદા સર્વદા તમારી પાસે રહીશ. એવી બ્રહ્માની મારા પર આજ્ઞા છે. એવું કહી તે આયુધ રૂપે થયો; એટલે તેને લઈ વિષ્ણુ સૂર્ય પાસે જઈ કાર્યમાં મદદ કરવા લાગ્યા.

પ્રથમ સૂર્યની સોળ કળાએ ઘાડાપણાને પામેલા વાયુને તપાવી તીનાપણામાં લાવ્યા. પછી રૂદ્રે પોતાના મુખમાંથી પ્રગટ કરેલી જ્વાલા રૂપ રૂદ્રીઓને

આજ્ઞા આપી. તેણે પોતાને બળે કરીને વાયુથી જળને છૂટું કર્યું. તે પછી વિષ્ણુના સુદર્શન વડે વાયુના ઓગણપચાસ વિભાગ કરી નાખ્યા. ઇન્દ્રના વજ્ર વડે કરીને જળના દ્વાદશ ભાગ થઈ ગયા. એ પ્રમાણે થવાથી, એકદમ વાયુની જળ સાથે ગાંઠ પડેલી છૂટી, એટલે મોટો અવાજ થયો, કે જેથી સર્વે ભયભીત થઈ ગયું, અને બ્રહ્માંડ ગર્જના કરી ઉઠ્યું. પછી જળ વર્ણ પૃથ્વી થઈ કે તરત બ્રહ્માને ત્યાંથી વૃક્ષ અને પાષાણ રૂપ બે જોડકાં, તેમાં જે વૃક્ષ રૂપે હતું તે જે જે જાતિનાં વૃક્ષો તે તે જાતિના બીજરૂપે જોડકાં બંધાઈ સ્ફુરવા લાગ્યાં. અને બીજું પાષાણ રૂપે જોડવું તે જે જે ધાતુઓ તથા પાષાણ રૂપે જોડવાં સહિત થઈ પૃથ્વીમાં મળી પૃથ્વીરૂપ થઈ ગયાં. હવે જે આકાશમાં એક વૃત્તિપર રહી સર્વ સર્વનું કામ બેલાની પર રહી કરેલું તેથી શ્રમિત થએલા સર્વે પુરૂષો સૂર્યમંડળમાં એકત્ર થઈ બેઠા છતાં; આકાશપર દૃષ્ટિ કરતાં અસંખ્ય દીપકની જ્યોત બળતી હોય તેવો અને જેમ અગ્નિના ભડકા થતા હોય તેવો, અને તેમાં કંઈક સાધારણ તેજવાળું તેજ શીતળતા ભરેલું બિંબ જોવામાં આવ્યું. તે છતાં ઘેર શબ્દ એટલા બધા થવા લાગ્યા કે જાણે હમણાં બ્રહ્માંડ તુટી જશે. એવા બનાવ બનતો જોઈ ઇન્દ્રે દૃષ્ટિ કરી, પણ તેમાં કંઈ સમજણ પડી નહિ ત્યારે બૃહસ્પતિને પૂછ્યું કે આવો બનાવ શાથી બને છે ?

બૃહસ્પતિએ બારીક દૃષ્ટિએ જોયું તો માલમ પડ્યું કે આ બનાવ તત્વાથી છે. મારે હે ઇન્દ્ર! તમે વાયુને છટા પાડાશો, તો એ ઘોંઘાટ બંધ પડશે. તે સાંભળી ઇન્દ્રે વાયુને છટા પાડવા સારૂ અત્યંત પુરૂષાર્થ કર્યો; તો પણ છટા પડયા નહિ. તે વાત રૂઝે જાણી ત્યારે પોતાનાં સ્વરૂપમાંથી એક પુરૂષ પ્રગટ કર્યો તેણે ઇન્દ્રને આવીને કહ્યું કે આ કામ તમારાથી થશે નહિ. પણ હું કરીશ એમ કહી તેણે ઘણા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા, પણ વાયુ છુટા પડયા નહિ. એટલે બૃહસ્પતિને પૂછ્યું ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે એ વાતમાં સર્વ-શક્તિમાન, ઇશ્વર છે. પછી તેમ કરવાથી ઇશ્વરની પ્રેરણાએ કરીને એક પુરૂષ મુનિ વેશમાં પ્રગટ થયો, તેણે સર્વને કહ્યું કે મને માલેશ્વરની આજ્ઞા થઈ છે કે દેવોના આરંભેલા કાર્યમાં મદદ કરો. હું એમનું અંગુષ્ઠિ સ્વરૂપ છું. માંડે નામ પુલોમા મુનિ છે. હે દેવો! તમારે મારી પાસે શું કામ લેવું છે ? દેવોએ કહ્યું કે આ વાયુઓના ઘોંઘાટથી અમે કાયર થયા છીએ; તે ઘોંઘાટ બંધ કરવામાં બનતો પ્રયાસ કરવા યોગ્ય છે. તે સાંભળી તે મુનિએ પૂરક કરી વાયુને ખેંચી આકાશમાં લોપ કર્યો એટલે સર્વ ઘોંઘાટ બંધ પડી ગયો અને સર્વ શાંત થયું.

પછી ચંદ્ર અને નક્ષત્રો વડે આકાશ સુશોભિત દેખાવા લાગ્યું; પણ અગ્નિના ભડકા જેવો દેખાવ થતો હતો; તે બંધ પડ્યો નહિ. ઉંચે ઉછળે

અને પૃથ્વી પર પડે એ રીતે સાત ફેરી પડવાથી મોટા મોટા સાત વ્યૂહ એટલે ખાડા પડી ગયા એવું જોઈ ધરાચાર્ય શોકાતુર થવા લાગ્યા. જરા શાંત થઈને વિચાર કર્યો કે પૃથ્વીમાં સાત વ્યૂહ પડી, જળ સઘળું ખેંચાઈ વ્યૂહોમાં ભરાઈ ગયું છે. અને જળ વહેવાથી મોટા મોટા રસ્તા પણ થઈ ગયા છે. જે પૃથ્વી સપાટ સુખદાયી હતી. તે ખરબચડી થઈ ગઈ છે. છતાં હજી શું બનશે. તે કહી શકાય નહિ એમ વિચારી એક પુરૂષ પ્રગટ કરી, તેને કહ્યું કે તારું નામ વિષીધર છે. તું મારે અંગીભુત છે. અને તારે કામ કરવાનું એ છે કે પૃથ્વીના રક્ષણ માટે, આકાશમાંથી પડતી જ્વાલાઓને કબજે રાખવી એ છે. પછી તે પુરૂષે કહ્યું કે તમારી આજ્ઞા હું માથે ચઢાવું છું એમ કહી તે આકાશમાં ઈન્દ્ર પાસે આવ્યો એટલે ઈન્દ્રે પૂછ્યું કે તમે કેાણ છો? વિષીધરે કહ્યું કે મારી ઉત્પત્તિ ધરાચાર્યથી છે અને મારું નામ વિષીધર છે. અને આકાશમાંથી પડતી અને ઉછળતી જ્વાલાઓને વશ રાખવાની મારા ઉપર ધરાચાર્યની આજ્ઞા છે. તેથી મારું આવડું થયું છે. એમ કહી પોતાના સ્વરૂપમાંથી અસંખ્ય નાગનાં સ્વરૂપો પ્રગટ કરી એ રૂદ્રીઓને બાંધી લીધી તેથી એ રૂદ્રીઓનો ઉપદ્રવ શાંત થયો.

ત્યાર પછી સૂર્યમંડળમાં સર્વે એકત્ર મળી બૃહસ્પતિને પૂછવા લાગ્યા કે હે ગુરૂ મહારાજ! આજે રચના જોવામાં આવી, તેનો વિવેક અમને સમજાવો! એટલે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે તેનો વિવેક આ યજ્ઞોદય મુનિ સમજાવશે. એટલું કહી બૃહસ્પતિ શાંત થયા.

પછી યજ્ઞોદય મુનિ બોલ્યા, હે દેવો! તત્વોનો મહિમા સમજાવો અતિશય કઠણ છે. કારણ કે તેમાં ઘણા સ્વભાવ રહેલા હોય છે. છતાં મારા સમજવામાં જે છે તે તમને વિદિત કરું છું કે મારું પ્રગટપણું યજ્ઞ સ્વરૂપમાંથી છે. તેથી યજ્ઞોદય મુનિ એવું છે. અને હું આસનજીત તથા અષ્ટાંગ યોગને જાણું છું અને જે આ યજ્ઞ છે. તે આ નવ પ્રકારની નિધિઓ ને અષ્ટાદશ સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેનું નામ ભૂસર્વા અને પ્રખ્યાતિમાં કુબેર છે. એ જે છત્રીશ શક્તિઓ રૂપે રૂદ્રીઓ તે રૂદ્રના સ્વરૂપમાંથી પ્રગટ થએલી છે. અત્યંત સત્તાવાન છે. જળ, વાયુની અંધીને છોડનાર છે. અને તેનું પ્રખ્યાત નામ વિદ્યુત છે. વળી હે દેવો! આ રૂદ્રો તો તામસ ગુણ છે. તે તમાગુણો હોવાથી સર્વનો નાશ કરવામાં સમર્થ છે. તેમ તેમનાં એકાદશ સ્વરૂપ છે. આ જે ધુધ્વળ વરણમાં બડકા સમાન ભાસે છે. તે સૂર્યના તેજથી તેજસ્વી છે. અને તે જળ તત્વમાં રહેલો પૃથ્વીનો ભાગ છે. તેમાં અમૃત સમાન અમી રહેલી છે. અને તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન વાયુ અને જળ તેની અંધીમાંથી છે. એનું

નામ ચંદ્રમા છે. અને આકાશમાં જે ટપકાં રૂપે ચળકાટ મારે છે. તેની ઉત્પત્તિ ચંદ્રમાંથી જે સમયે થઈ છુટતાં અવાજ થયો તેનાથી છે. એનું નામ નક્ષત્રો છે. આ વિષયુ સત્વ ગુણનું સ્વરૂપ છે. અને તેમનાં દ્વાદશ અંગો છે.

તેને વાસુદેવો સમજવા. માટે હે દેવો મારા સમજવા પ્રમાણે મેં તેમનો વિવેક કહી સંભળાવ્યો. પછી એક દિવસ ઇંદ્ર પોતાના સ્થાનમાં સર્વને આમંત્રણ કરી, સન્માન સાથે રહ્યું કે હે દેવો ! તમે મને સ્વર્ગનો રાજા ઠરાવ્યો છતાં સૃષ્ટિ એક પ્રકારે થતી નથી. કેમકે જુદા જુદા રચનાર હોય છે. અને જેનાથી જે રચાઈ તે તેને માનવી પડે.

માટે સર્વ સર્વનાં કામ સર્વ સર્વના સ્વાધીનમાં હોવાં જોઈએ. તે સાંભળી બ્રહ્માએ કહ્યું હે ઇન્દ્ર ! સઘળી મનુની પ્રજાનું બીજ જળ, માયા અને આત્મા છે. તેને તમે તમારા સ્વાધીનમાં રાખો. જુઓ કે જળથી પુદ્ગલ થાય છે. માયાથી મોહ થાય છે. અને ચૈતન્યથી હાલે ચાલે છે. એ ત્રણેને તમારા સ્વાધીનમાં રાખો. ત્યારે ઇન્દ્રે કહ્યું, જળ તો મારા સ્વાધીનમાં રાખી શકું; પરંતુ માયા ને ચૈતન્ય એ કેવી રીતે રાખી શકું ?

તે સાંભળી બ્રહ્માએ કહ્યું કે જળથી પુદ્ગલ અંધાય છે. અને પુદ્ગલ એ માયાનું સ્વરૂપ છે. અને એ પંચતત્ત્વોથી અંધાય છે. જ્યાં પંચતત્ત્વો હોય ત્યાં તેમાં સામાન્ય ચૈતન્ય હોય છે માટે જળને સ્વાધીનમાં રાખશે તો ત્રણે સ્વાધીનમાં રહેશે એવો ક્રમ છે. પછી એક વખતે ઇન્દ્રની સલામાં નારદજી આવ્યા તેમને જોઈ સર્વેએ સત્કાર કરી આસન આપી બેસાડ્યા પછી નારદને પૂછ્યું કે હે વીણાધર ! આપ ક્યાંથી પધાર્યા ? ત્યારે નારદે કહ્યું કે ભૂતલમાંથી એટલે ઇન્દ્રે પૂછ્યું કે હે મહામુનિ ! ભૂતલની શી ગતિ છે ? નારદે કહ્યું, હે દેવરાજ ! વસુધા સજ્જ થઈ જળ દશે દિશામાં વહ્યા કરે છે; અને વિગુતથી થયેલા મોટા મોટા વ્યૂહ રૂપ, જેને સમુદ્રો કહે છે, તે જળથી લહેરો લીધા કરે છે. પૃથ્વી પણ નીલ વસ્ત્ર રૂપ અષ્ટાદશ લાર વનસ્પતિઓને ધારણ કરી રહી છે. એ પ્રમાણે નારદનું કહેવું સાંભળીને તેઓ આનંદ પામ્યા.

ત્યાર પછી સઘળા ઇન્દ્રને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા કે મહારાજ ! *કોષ કોટિઓ અને તેના અધિષ્ઠાતાએ સર્વના સુખનું સાધન તમે છો એમાં અંશય નથી. મનુએ બૃહસ્પતિ પ્રત્યે ઇન્દ્રની સલામાં પૂછ્યું કે ગુરુમહારાજ ! આકાશવાસી પ્રજા, તેના કોષ કોટિઓ અને અધિષ્ઠાતાઓ જાણવાની અમા

અપેક્ષા છે; તે અમને સમજવો. તે સમે બૃહસ્પતિ ઓઢ્યા કે પ્રથમ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એટલે અંડકોષ, કોટિ અસંખ્ય અને અધિષ્ઠાતા પાતે છે. માયા નામે કોષ કોટિ બે, અને તેના અધિષ્ઠાતા મોહ. બ્રહ્મા નામે કોશ કોટિ દશ અને અધિષ્ઠાતા મહેશ્વર. વિષ્ણુ નામે કોષ કોટિ દ્વાદશ અને અધિષ્ઠાતા સત્વગુણ. રૂદ્ર નામે કોષ કોટિ એકાદશ અને અધિષ્ઠાતા તમોગુણ.

મેઘ નામે કોશ કોટિ દ્વાદશ અને તેના અધિષ્ઠાતા ઇંદ્ર, સૂર્ય નામે કોષ કોટિ દ્વાદશ અને અધિષ્ઠાતા અંડકોષ છે. અગ્નિ નામે કોશ કોટિ ત્રણ એના અધિષ્ઠાતા વાડવાનલ છે. પૃથ્વી નામે કોષ કોટિ પચાસ. તેના અધિષ્ઠાતા ધરાચાર્ય, જળ નામે કોષ કોટિ એક, તેના અધિષ્ઠાતા વરુણ. વાયુ નામે કોષ કોટિ આગણપચાસ તેના અધિષ્ઠાતા વર્તક, આકાશ નામે કોષ કોટિ પાંચ તેના અધિષ્ઠાતા અવકાશ, ચંદ્ર નામે કોષ કોટિ એક તેના અધિષ્ઠાતા સૂર્ય, નક્ષત્ર નામે કોશ કોટિ સત્તાવીશ તેના અધિષ્ઠાતા ચંદ્રમા, વિદ્યત નામે કોષ કોટિ છત્રીશ તેના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુધર, વિષ્ણુધર નામે કોષ કોટિ નવ, તેના અધિષ્ઠા ધરાચાર્ય, યજ્ઞ નામે કોશ કોટિ દશ તેના અધિષ્ઠાતા નારાયણ. ગુણ નામે કોષ કોટિ ત્રણ તેના અધિષ્ઠાતા મહેશ્વર, દક્ષ નામે કોષ કોટિ છ, અને તેના અધિષ્ઠાતા ઇંદ્ર, દેવો નામે કોષ કોટિ તેત્રીશ, તેના અધિષ્ઠાતા ઇંદ્ર. એ પ્રમાણે કોષ કોટિ અને તેના અધિષ્ઠાતા આપણા ઉર્ધ્વ ભૂમિકાના છે, તે મં તમને કહી જણાવ્યા એટલું કહી બૃહસ્પતિ આજ્ઞતા થયા. પણ મેઘ, વાયુ, સૂર્ય ને વીજળી તેને અનિયમિત ક્રિયા કરતાં જોઈ પ્રહ્લાદિ દેવોએ ટોળે મળી તેવાત ચર્ચાળી, એટલે ઇંદ્રે બારે મેઘને આજ્ઞા કરી કે તમારે વર્ષાઋતુ આવે, ત્યારે નિયમસર એકનેજ અમલ કરવો. અને સંવત્સરે સંવત્સરે, સર્વ સર્વનું કાર્ય કરવું. વાયુને કહ્યું કે તમારે પણ વારા પ્રમાણે સંવત્સરમાં કામ કરવું. વિજળીઓને પણ આજ્ઞા કરી, કે તમારે પણ તે પ્રમાણેજ વર્તવું.

પછી સૂર્યને કહ્યું કે હે સૂર્ય! તમારે શિત ઋતુમાં એક કળાએ રહેવું, વર્ષા ઋતુમાં બે કળાએ અને ઉષ્ણ ઋતુમાં ત્રણ કળાએ રહેવું; એ અમારી આજ્ઞા છે. પણ લય કાળમાં સોળ કળાએ સંપૂર્ણ થવું એ પ્રમાણે ઇંદ્રે નિયમો કરી આપ્યા પછી સર્વે સ્વસ્થાને ગયા. કેટલોક કાળ ગયા પછી બ્રહ્મા, દક્ષ અને મનુ એકત્ર મળી વિચાર કરવા લાગ્યા, કે હમુ લગી સૃષ્ટિનો વધારો જણાતો નથી એવો વિચાર કરે છે, એવામાં ત્યાં નારદ આવ્યા તેમણે પિતાને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે હે પિતા! હવે તમારે તમારા કામમાં શોચ કરવા જેવું નથી. બ્રહ્મા કહે હે નારદ, તમે કહ્યું કે શોચ કરવા જેવું નથી.

પણ અમારા કામમાં અમે સંપૂર્ણ ફેલોમંદ થયા નથી. નારદ કહે છે કે હે પિતા! તમારું કામ કેટલુંક થઈ ચૂક્યું છે. તેને તમે જાણતા નથી, પણ હું જાણું છું કે જે વૃક્ષ અને પાષાણ રૂપે બે જોડકાં હતાં તે ધરાચાર્ધના આશ્રયમાં રહી એક પૃથ્વી રૂપમાં મળી ગયું જે પાષાણ રૂપે હતું તથા બીજું વૃક્ષરૂપનું હતું તે પૃથ્વી અને જળને સંયોગે કરી અઢારભાર વનસ્પતિઓના બીજ રૂપે સ્ફુટ્યું છે. તેને ધરાચાર્ય તથા વરૂણ જાણે છે. માટે જો તમારે સૃષ્ટિના વધારો કરવો હોય. અને ધારેલા કાર્યની અથેતિ કરવી હોય તો હું કર્તાપણાને ત્યાગી, તમારા ઇષ્ટનાં આપેલાં જોડકાંમાંથી સૃષ્ટિ પ્રગટ થાય તેમ છે. તેથી તેમને આજ્ઞા કરો કે તમારામાં રહેલું જગત બહાર પાડો. એટલું કહી નારદ વધારે વખત નહિ ટકતાં ચાલ્યા ગયા.

પછી બ્રહ્માએ કશ્યપને બોલાવી કહ્યું કે, તમને સોંપેલાં જોડકાં લઈ અમારી પાસે આવો. તે પ્રમાણે કશ્યપ લઈને આવ્યા. પછી બ્રહ્માએ જોડકાં પ્રતિ કહ્યું કે, તમારા ઉદરમાં જે જે સૃષ્ટિઓ રહેલી છે. તે તે સૃષ્ટિઓ પ્રગટ કરો. તે વારે એ જોડકાંએ મહેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે પોતપોતાના સ્વરૂપમાંથી જોડકાં પ્રગટ કર્યાં. તે એવાં કે મનુષ્ય જાતિનાં જોડકાં ઘણાં નથી પણ એક જ છે. તેથી એક પ્રગટ થયું. પછી પક્ષી જાતિમાં જેટલી જાતન પક્ષીઓ છે. તે જાતિનું એક એક જોડકું થયું પણ જોડકાંમાંથી જે જે પશુઓ છે. તે તે જાતિનું એક એક જોડકું થયું. કીટ જોડકાંમાંથી જે જે જાતિનાં કીટો એટલે પેટથી ચાલનારાં તે તેટલી જાતનું અક્ક જોડકું થયું. પતંગ અને બીજા જીવમાંથી જે જે જાતના પતંગો છે, તે તે જાતનું અક્ક જોડકું થયું. એ રીતે અસંખ્ય જોડકાં પ્રગટ થયાં.

તેઓ સઘળાં સૂક્ષ્મ રૂપમાં હોવાથી દેવર્ષિ પ્રગટ થયાં અને તે સઘળાં આકાશમાં ફરવા લાગ્યાં.

તે પછી નારદના કહેવા પ્રમાણે આમંત્રણ કરી ધરાચાર્યને તેડાવ્યા અને કહ્યું કે પ્રથમ કોષ રૂપે બે જોડકાં તેની કાંટિઓ સાથે તમારા સ્વાધીનમાં વૃક્ષ અને પાષાણ રૂપે આવેલાં છે. છતાં આ પાંચ કોષ કશ્યપના સ્વાધીનમાં સોંપેલાં હતાં તેમાં મનુષ્યનું તો એક જાતિનું છે. પણ પક્ષી અને કીટ પતંગ તેનું તો એક નથી. પણ જે જે જાતિનાં પશુ, પક્ષી, કીટ અને પતંગો તેમાં દરેકનું જાતિવાર એક એક જોડકું છે. એ સર્વેને તમારા સ્વાધીનમાં વસુધરા પર લઈ જાઓ. એમ કહી રજેગુણ પ્રધાન, તમો મધ્યમ અને સત્ત્વ ગૌણ એ રીતે માયા પણ ત્રિગુણી, ગુણાનુસારે વ્યાપ્ત કરી, સઘળાં જોડકાંને લઈ ધરાચાર્ય પૃથ્વી પર આવ્યા.

પછી એ જોડકાં ક્ષુધા કે તૃષ્ણાના કષ્ટમય નહિ હતાં. તેમ સુખદુઃખને જાણનારાં પણ ન હતાં. તે સૂક્ષ્મ અને છાયારૂપે આનંદમય રહેતાં છતાં, ગુણોના વિકારથી અને માયા મોહથી મોહવાળાં અને ક્ષુધા તૃષ્ણાના કષ્ટવાળાં તથા સુખદુઃખને જાણવાવાળાં થયાં. એ જોડકાં આપ્યે ઘણી મુદ્દન થઈ ગઈ એટલે બ્રહ્મા, દક્ષ અને મનુ, ચિંતા કરવા લાગ્યા કે હજુ લગી ભૂતલનો કંઈ સમાચાર જાણાયો નહિ. એમ વિચારી બ્રહ્મા બીજું અંગુષ્ઠિ સ્વરૂપ ધારણ કરી વસુધા પર આવ્યા અને જોવા લાગ્યા. પણ કંઈ સમજણ પડી નહિ. કે આ શું છે? પછી તેનો ખુલાસો નહિ મળવાથી, પોતાની ચેતન્ય સત્તાથી તેને સચેત કરી બોલાવી, કે તારું નામ શું અને તારામાં ગુણ શો છે? એટલે તેણે નામ દીધાં અને દરેકમાં સાત સાતસેં ગુણ અને અવગુણ પણ તેટલાજ છે. તેમજ પ્રકૃતિઓ પણ સાતસેં છે. ત્યારે એ પુરૂષે પૂછ્યું કે તમારી જાતો કેટલી છે? અમારી ગતિ સ્વજાતિને ઓળખી શકે છે. પણ વિજાતિને ઓળખી શકતી નથી. હે મહાપુરૂષ! પોતે પોતાની ગતિને જાણવી એજ ઉત્તમોત્તમ છે. અને પરની જાતિ કે ગતિઓમાં પ્રવેશવું એજ કષ્ટમય છે. એમ કહી તે બ્રહ્માની બંધ થઈ.

પછી તે પુરૂષ ફરતા ફરતા ધરાચાર્ય પાસે આવ્યા. એટલે ધરાચાર્યે તેની સ્વાગતા કરી પૂછ્યું કે હે મહાપુરૂષ બ્રહ્મા રૂપે તમે કોણ છો? મારા સમાન કંઈ કામ હોય તે કૃપા કરી કહો. તે પુરૂષે જણાવ્યું, કે હું બ્રહ્મા નથી. પણ બ્રહ્માનો અંગુષ્ઠિ પુરૂષ છું છતાં બ્રહ્માએ મને પ્રેર્યો છે. મારું નામ ધન્વંતરી છે. પછી ધરાચાર્યે રોગરૂપ અને અત્યંત કષ્ટમય એક કન્યા કરી, તેને વરાવી એ રોગરૂપ કન્યા ધરાચાર્યના કહિવાથી વરવી તો પડી. પણ ઘણા ક્ષોભવાન થયા. અને ધરાચાર્યને કહેવા લાગ્યા કે, હે ધરાચાર્ય જે સ્ત્રી છે તે પુરૂષની સેવાના અર્થે હોય છે. છતાં આતો ઉલટી મારે સેવા કરવા જેવી છે. ત્યારે ધરાચાર્યે કહ્યું કે હે મહાપુરૂષ! જે જે પુરૂષો પ્રગટ થયા છે. તેમાં એક એક દુઃખ રૂપ કન્યાને કોણ નથી વર્યા?

જુવો કે પ્રથમ મહાતત્ત્વરૂપ અંડરોષ જેને પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ઉપમા આપેલી છે. તેમાંથી ગણપતિરૂપ મહેશ્વર પ્રગટ થયા. તે સાત્વિક અહંકાર રૂપ પ્રકૃતિને વર્યા છે. પછી પ્રકૃતિમાંથી ત્રણ ગુણરૂપ ત્રણ પુરૂષો પ્રગટ થયાં તેમાં બ્રહ્મા જગદોત્પત્તિ રૂપ સાવિત્રીને વર્યા છે. અને વિષ્ણુ તે ઉપાધિરૂપ લક્ષ્મીજીને વર્યા છે. રૂદ્ર તે ક્રોધ રૂપ રૂદ્રાણીને વર્યા છે, દક્ષ તે દાતાર રૂપ મેનાને વર્યા છે. સૂર્ય તે પર્યટન, નિરોધતાને વરેલા છે. ક્ષય રોગ રૂપ મિત્રા તેને ચંદ્રમા વરેલા છે. મરિચી ધ્યાન રૂપ ઇન્દ્રાણીને વરેલા છે.

અને જે ભક્તિ રૂપી કન્યા તેને નારદજી વરેલા છે. મનકાદિકો બોધ રૂપી કન્યાને વરેલા છે; અને જે તન તપીત નામની સ્ત્રીઓ તેને વાલખીલ મુનિઓ વરેલા છે. ઇન્દ્ર તે મોહ રૂપ ઇન્દ્રાણીને વરેલા છે. મુનિ મહાત્માઓ ક્ષમા રૂપી કન્યાને વરેલા છે, દેવો ભોગ રૂપી કન્યાને વરેલા છે, અને જે તત્વો છે તે છિદ્રલિધિ રૂપી કન્યકાઓને વરેલા છે. સમુદ્રો ગંભીરતા રૂપી કન્યાને વરેલા છે. વનસ્પતિઓ ગુણોને વરેલી છે. મનુ તથા કશ્યપ તેઓ પ્રજોત્પત્તિ નામની કન્યાને વરેલા છે. માટે હે ધન્વંતરી ! આ વિશ્વમાં પ્રગટ થઇને કર્મ કન્યાને વર્યા વિનાનું કોઇ નથી. અને હું પણ ધરાચાર્ય રૂપી કન્યાને વરેલો છું. છતાં કુંવારા કહેવામાં તો માત્ર પરમ તત્વરૂપ એક પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ છે. એટલી વાતચીત થયા પછી ધન્વંતરિ દેવલોકમાં પધાર્યા. હવે એ જોડકાં ધરાચાર્યની આજ્ઞામાં રહી પૃથ્વી પર ફરતાં ફરે; પણ જ્યારથી ગુણો અને અવિદ્યા માયાનું આવરણ થયું. એટલે તેમની બુદ્ધિમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો તે એવો, કે સૂક્ષ્મ તત્વોના શરીરથી છાયા રૂપે હતાં; તે સ્પૃગ શરીરમાં દર્શાવા લાગ્યાં.

પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રત્યક્ષ ન જોતાં, તે પરોક્ષ જોવા લાગ્યાં. જે યજ્ઞો અંતરના હતા, તે બહિર થવા લાગ્યા. અને તેના શેષ ભાગનો પ્રસાદ લીધાથી સ્વાદ સમજવામાં આવ્યો, એટલે આહાર કરવાને ઇચ્છાવાળાં થયાં. આહાર કરવાથી તૃપ્તા પણ ઉભી થઈ, અને જ્યારે અન્ન તથા જળ લેવાનાં થયાં એટલે તો લઘુ અને દીર્ઘ શંકાની પણ જરૂર પડી અને પછી તો સૂક્ષ્મ હતાં તે સ્પૃગ રૂપે થઈ ગયાં. પછી જેમ જેમ સ્વાદ જાણવામાં આવતો ગયો તેમ તેમ રાંધેલા અન્નનો પણ ભોગ કરવા લાગ્યાં.

વિષય માર્ગને તેઓ સ્વપ્નામાં પણ જાણતાં નહિ; શાથી કે તેઓ બાળ-વર્ણમાં હતાં. વળી ખાવું પીવું કે વસ્ત્ર પહેરવાં તેમાંનું તેમને કાંઈ ન હતું. માત્ર એક પ્રત્નજ્ઞાનજ હતું પણ જ્યાંથી ત્રિગુણી માયાનો સંસર્ગ થયો ત્યાંથી અહંમમરૂપ અવિદ્યાનો આવેશ થયો. એટલે વ્યાવહારિક ભાન આવવા લાગ્યું. પછી જે જે વસ્તુની જરૂર પડતી ગઈ તે તે વસ્તુનો સંગ્રહ કરવા લાગ્યાં. વળી તેમને કાળનું જ્ઞાન પણ હતું નહિ. તેમ અંધારા કે અજવાળાને પણ ઓળખતાં નહિ. વળી સ્ત્રી કે પુરૂષ અથવા રાત્રી કે દિવસનું તેમને ભાન પણ ન હતું. ભય કે નિદ્રા તથા અવિદ્યાનાં કર્મો જેવાં કે, કામ ક્રોધાદિક ષટ શત્રુની પ્રબળતા, તે પણ તેમનામાં ન હતું. પણ જ્યાંથી અન્ન-પ્રાશન કરવામાં ગયાં, ત્યાંથી એ સર્વ પાપ પ્રપંચ આદિ જૂઠ્ઠને સેવવા લાગ્યાં. ફક્ત એટલુંજ રહ્યું હતું કે, જ્યારે અંધારે હોય ત્યારે એ જોડકાં

જ્ઞાનમય જોઈ શકતાં. તેથી ન લોપાતાં શુદ્ધ રહેતાં. હવે જે બ્રહ્મા, દક્ષ મનુ ને નારદે તથા ધન્વંતરિએ સુચના આપી કે તમારો કરેલો શ્રમ સફળ થયો છે. કેમકે હવે મનુની સૃષ્ટિ જોઈએ તેવા રૂપમાં આવી ગઈ છે. માટે વધારે થવામાં અડચણ પડશે નહિ. પરંતુ હે પિતાજી ! તેમને જે જે સાધન જોઈએ, તે તમારે પૂરાં પાડવાં. નહિ તો તમો દોષભગી થશો. એટલું કહી નારદ ચાલતા થયા.

પછી એ ત્રણે પુરૂષોએ ભૂતલ પર આવી જોયું તો નારદના કહેવા પ્રમાણે જોઈ ત્રણે પુરૂષો પ્રસન્ન થયા. અને જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરી તેમને જોઈતાં સાધન પ્રગટ કરી આપ્યાં. અને તે પછી તેમને કાળનું જ્ઞાન થતાં સાડ સૂર્ય ઉપરથી સુદ અને વદ એવી બે પક્ષાં કહાપી. અને નેત્રના સાડ મચકારા પરથી એક પલક કહાપી. સાડ પલક પરથી એક ઉર્મા કહાપી. સાડ ઉર્મા પરથી એક પ્રહર કહાપ્યો, અને ચાર પ્રહરનો એક દિવસ કહાપ્યો. બે દિવસ (રાત્રિ દિવસનો) એક સૂર્ય અને ત્રીસ સૂર્યનો એક માસ તથા બાર માસનો એક સંવત્સર કહાપ્યો. હવે જુગનું પ્રમાણ તે એવી રીતે કે સત્તર લાખ અને ચોસઠ હજારનો એક સત્ય યુગ થાય છે બાર લાખ ને છનું હજાર સંવત્સરનો એક ત્રેતાયુગ કહાપ્યો છે. આડ લાખ અને ચોસઠ હજાર સંવત્સરનો એક દ્વાપર કહાપ્યો. ચાર લાખ અને અત્રીસ હજાર સંવત્સરનો એક કલિયુગ કહાપ્યો છે. અને એ ચારે જુગ મળીને એક ચોકડી કહાપી છે.

એ પ્રમાણે કાળનું જ્ઞાન થવાને માટે માત્ર સૂર્યજ છે. પછી બ્રહ્મા, દક્ષ અને મનુ હર્ષ પામતા પોતાના સ્થાને ગયા. હવે મનુની સૃષ્ટિમાં મનુષ્ય જાતિનું એકજ જોડલું પ્રગટ થએલું છે, કેમકે તેની કોટિ એટલે ઘણી જાતિઓ નથી. એટલે તેનું પુદ્ગલ રૂપ શરીર શી રીતે પ્રગટ થયું છે, તે અત્રે દર્શાવવામાં આવે છે, જ્યારે તેને અન્નનું પ્રાશન કરવાનો સમય આવ્યો. અર્થાત લોજન કરતાં થયાં, એટલે તેનો રસરૂપ વિકાર નાદી દ્વારાજી શરીરમાં ફરવાથી તેનો રેત બંધાયો. અને રથૂળની મજબુતી થવાથી કામ ઉત્પન્ન થયો. કામ જાગ્રત થવાથી છએ શત્રુઓનું આવરણ થવા લાગ્યું. એ પ્રમાણે જ્યારે તેની વર્તણૂક થઈ ત્યારે સુખદુઃખનો અનુભવ થવા લાગ્યો. પછી તેઓ કામને વશ થઈ વિષય કરવા લાગ્યાં. તેમાં કેઈ વખત સ્ત્રી પંચ ઋતુમાં આવ્યા. છતાં તે દ્રાવ બંધ થવા બાદ સ્ત્રી પુરૂષનો સંયોગ થવામાં આવ્યો. એટલે જે પુરૂષ તેનું વિચરૂપ સ્ખલિત થઈ સ્ત્રીના વિભાગમાં પડ્યું. સ્ત્રી જાતિમાં એવા ગુણ છે કે તે વિચરૂપ ઉર્ધ્વ માર્ગે ખેંચી લે છે. તેથી તેને ઉર્ધ્વરેતા કહેલી છે, અને તે વિચરૂપે ખેંચી લઈ કમળ કોષમાં સ્થિતિ કરાવે

છે. તેમાં જે વામ ભાગમાં સ્થિતિ થાય તો સ્ત્રીનું પુરૂષલ બંધાય, અને દક્ષિણ ભાગમાં સ્થિતિ થઈ હોય તો પુરૂષનું પુરૂષલ બંધાય. અને જે મધ્ય ભાગમાં સ્થિતિ થઈ હોય તો નપુંસક પ્રજા પેદા થાય, અને જે કમળકોષ કદાપિ કોઈ કારણસર ખીંચાયલો હોય તો તે વંચ્યા રહે. એવો સૃષ્ટિકર્મા નિયમ છે. પુરૂષનું વિર્ય અને સ્ત્રીનું રૂધિર એક રાતમાં મિશ્રિત થઈ ક્રીચ સમાન થાય છે, જે રાત્રિમાં બુદ્ધિજીવે એટલે પરપોટા જેવો થાય છે. પંચ રાત્રિમાં બદ્રિક્ષણ એટલે બોરના સમાન પણ દેખાય છે. પચ્ચીસ દિવસે અંડાકાર થઈને માંસનો પિંડ થાય છે. એક માસમાં શિર થાય છે. બે માસમાં હાથ તથા પગ થાય છે. અને જે અંગોના ભાગો તે પણ એજ માસમાં થાય છે. અને ત્રણ માસમાં અસ્થિ, ત્વચા, રોમ, નાસિકા, લિંગ, નેત્ર, કર્ણ અને ગુદા આદિ છિદ્રો બની આવે છે.

જ્યારે ચાર માસ થાય છે ત્યારે ત્વચા, રૂધિર, મેદ, માંસ, મજ્જા, અસ્થિ અને વિર્ય એવી સપ્ત ધાતુ થાય છે. પછી તે છઠ્ઠે માસે જરાયુ નામના ચર્મે કરીને માતાના ઉદરમાં ભ્રમણ કરે છે. અને સપ્ત ધાતુઓ સાથે જીવ પ્રગટ થાય છે. તેને સામાન્ય ચૈતન્ય કહેવામાં આવે છે. પછી માતા જે જે પદાર્થોનું ભક્ષણ કરે તેથી નાભિદ્વારાએ થઈને પોષણ થાય છે. અને દિન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિને પામે છે. કોઈ વખત શયન કરે છે અને કોઈ વખત જાગત રહે છે. છતાં એ સ્થાનકના જેવું કોઈ અયોગ્ય સ્થાનક નથી. કેમકે વિષ્ટા અને મૂત્રનો ભરેલો એક ખાડો કહીએ તો પણ ચાલે. વળી તેમાં અનેક જીવાની ઉત્પત્તિ પણ હોય છે. એ જીવો કુધાતુર થાય છે, ત્યારે કામળ શરીરને ચટકા ભરે છે, ત્યારે કષ્ટમય થઈ મૂર્છિત થઈ પડે છે. અને માતા જ્યારે શરીરને દાહ કરે તેવું ભોજન કરે છે, ત્યારે દાહની વેદના પણ થાય છે. અને કોઈ સમે કુધા લાગવાથી મળમાંસનું પણ ભોજન કરવું પડે છે. છતાં પોતાની નાભિ અને માતાની નાભિ જોડાયલાં હોવાથી ભ્રમણ સમયે પણ ઘાયુજ કષ્ટ થાય છે. તેમ ડોળયત્રે રહેવું પણ પડે છે. જ્યારે માતા ગરમ પદાર્થ ખાય છે ત્યારે ગરમી અને શીત પદાર્થથી શરદી પણ થાય છે. અને અત્યંત કષ્ટ કરીને કોઈ સમયે ગદાનિ પણ થાય છે. કોઈ સમયે માતાના શરીરમાં અવળું સવળું ફરવું હોય ત્યારે અવળું સવળું ફરાય ખરું પણ પોતાની શક્તિ વડે ઇચ્છાનુસાર ફરી શકાતું નથી. કોઈ વખત હૃદય સાથે શિખા ભરાઈ જાય અને કોઈ સમે માતાનાં આંતરડાં સાથે આંગળાં ભરાઈ જાય તો તેના કષ્ટનો પણ ભોગ કરવો પડે છે.

વળી કોઈ સમે સર્પાકાર, કોઈ સમે મત્સ્યાકાર, કોઈ સમયે કચ્છાકાર અને કોઈ સમયે શ્વાનકુંડળી આકારમાં રહેવું પડે છે. તેમ શરીરના અસમર્થ-

પણથી જેમ પાંજરામાં પૂરાયેલો પોપટ દિવસ નિર્ગમન કરે છે તેમ પરાધીનતામાં રાત્રિ દિવસ નિર્ગમન કરવાં પડે છે. ટુંકી જગ્યામાં ફરી પણ શકાતું નથી. મુંઝવણ થયાં કરે છે ને માતાના ઉદરમાં પાછળના સો જન્મનું ભાન થાય છે. તેથી પૂર્વજન્મને સંભારતો છતાં, તે જીવ મોટા શ્વાસે કરી નિસાસા મૂકે છે. એવાં અત્યંત કષ્ટોથી પીડાતો જીવ માતાના ઉદરમાં શાંતિ પામતો નથી અને અત્યંત કષ્ટ વેઠે છે. વળી પ્રસુતિકાળ આવે છે ત્યારે વિષુચિકા નામનો વાયુ ચલિત થઈ ઉંચું નીચું કરી નાખે છે એ કષ્ટ પણ સહન કરવું પડે છે અને શરીર કંપાયમાન થઈ અચેતન જેવું થઈ જાય છે.

તે સ્થળે મળ, મૂત્ર તથા વિષ્ટા હોઈ તેમાં અસંખ્ય જીવો કૃમિ ક્રીડાઓ ક્રીડા કરતા હોય તેમ જીવ પણ આમ તેમ ભ્રમણ કરે છે અને એ ક્રીડાનો ભાઈ થઈને રહે છે. ક્રીડાનો ભાઈ કહેવાનું કારણ તો એજ કે તે એક સ્થાનમાં પ્રગટ થઈ એકજ સ્થાનમાં રહે છે. વળી વિષુચિકા નામના વાયુના કંપારાથી કંપાયમાન થયેલો એવો જે જીવ; તે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરતો બંને હાથ જોડી કહે છે કે “હે પરમ દયાળુ પ્રભુ ! હું સમઘાતુથી બંધાયેલો, જેમ કુંભકર્તાની વાસનાથી ઘડો પ્રગટ થાય છે. તેમ મારું પણ થયું છે મારે હું અનાથ પર દયા લાવી આ મહાકષ્ટથી મને મુક્ત કરો.” તે રીતે જીવ સ્તુતિ કરે છે. તેમ જ્યારે અતિશય મુંઝવણ થાય છે. ત્યારે ગાંઠ સ્વરે રૂદન કરે છે. અને કહે છે કે પ્રભુ ! મને સહાય કરો. પણ જેમ ઉજ્જડ વનમાં કોઈ રૂદન કરે, તો તેને સુખ દુઃખ પૂછનાર પ્રભુ વિના કોઈ હોતું નથી તેમ ગર્ભસ્થાનમાં પ્રભુ વિના કોઈ તેનો બેઠ્ઠી હોતું નથી. અર્થાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ તેનો સહાયક છે. એવા અપવિત્ર સ્થાનમાં અત્યંત પવિત્ર હરિ કેવી રીતે પ્રગટ થાય કે જેથી સુખદુઃખ પૂછે ? પણ તેમ નથી, હરિ તો સત્યરાયર છે, કે જેના સિવાય શિરના કેશની અણી ચાંપીએ તેટલી જગ્યા પણ ખાલી નથી. તો પછી પવિત્ર કે અપવિત્ર સ્થાન તેમને કયાં રહ્યું ? અર્થાત્ પ્રભુને વિષે તો તેમાંનું કાંઈ નથી. વળી વિચારીએ તો શુદ્ધ અશુદ્ધ, ઉચ્ચ નીચ, ઉત્તમ, મધ્યમ કે કનિષ્ઠ, સુગંધી કે દુર્ગંધી, તેમ શુભાશુભ જે ભેદ તે તો અજ્ઞાની લોકોમાંજ હોય છે; પરંતુ હરિને વિષે હોતા નથી. તેથી તેને પ્રેમથી જ્યાં સંભારે ત્યાં પ્રગટ થાય છે. કોઈ દુષ્ટ કર્મ કરનારો ખરાબ જગ્યા પર રહીને સંભારે અને કોઈ ધર્મિષ્ઠ પુરૂષ પવિ જગ્યા પર રહીને સંભારે. એ બંને સ્થળમાં પ્રગટ થાય ત્યારે ધર્મિ, અધર્મિ કે પવિત્ર, અપવિત્રમાં ભેદ શો ? એ વિષે સુત્રાત્મા પ્રભુ હોવાથી ભેદ નથી, છતાં ભાસતો હોય તો તે વૃથા છે. કેમકે જે અપવિત્ર

સ્થાનમાં વસનારા અને અધર્મિ હોય તે તો હરિને સંભારેજ નહિ. પણ સુધર્મિઓજ તેને સંભારે છે, એમ સમજી લેદ રાખવામાં આવ્યો નથી.

ત્યારપછી એ જીવ પશ્ચાતાપ કરતો છતાં કહેવા લાગ્યો કે હે પ્રભુ ! આ સ્થાનનું કષ્ટ હવે મારાથી સહન થતું નથી. અને કીટોના ચટકાથી, મળ માંસના આહારથી અને અંધારાના કોપથી મુંઝાયો છું, માટે અહીંથી મને મૂક્ત કરો. વળી કોઈ વખત એવા વિચારમાં પણ આવી જાય છે કે આવાં કષ્ટ લોગવવાને આવા નરક રૂપ સ્થાનમાં મારે કેમ આવવું થયું, કે જેમાં અતિશય અંધકાર રહેલો છે. શરીરના અવયવો લઘુ કે જેથી કાંઈપણ થઈ શકે નહિ, તે છતાં સામાન્ય ચૈતન્ય હોવાથી પુરું જ્ઞાન પણ નહિ, એવો હું પ્રગટ કેમ થયો છું ? એવો વિચાર અજ્ઞાની કરી શકે નહિ પણ જ્ઞાની કરી શકે. કેમકે ચૈતન્યમાં અજ્ઞાન સંભવે નહિ, કારણ કે એ વાસનાદિ પંચભુતો અને બીજાં ઘણાંનો સંગ થવાથી આક્ષેપ રૂપે અંધાયલો તો છે, છતાં અહંમયથી રહિત હોવાથી પોતાનું સ્વરૂપ સમજે છે. કેવું સમજે છે કે આંદીમાં ભજોલા ત્રાંખાથી થએલું રૂપ જેમ આંદીની અપેક્ષા કરે તેવું રહે છે તેથી તે પોતાના સ્વરૂપનું ભાન લાવીને કહે છે કે અરે ! હું કાણ હતો. અને અત્યારે કાણ છું ? દ્રષ્ટા રૂપે હું નાટકનો ભોનારો હોવા છતાં નાટકનો કરનારો હુઃખી કયાંથી થયો ?

એ પ્રમાણે મૂળ સ્વરૂપનું ભાન લાવી વારંવાર કહેવા લાગ્યો કે હે પ્રભુ ! આ અંધનમાંથી મને મૂક્ત કરો. એ રીતે આતુરતા ભરેલી અરજ કરતો છતાં જીવ શાંત થઈને શયન કરે છે, કોઈ સમયે પરબ્રહ્મ પરમાત્માને વિષે ચત્ત એકાગ્ર કરીને હૃદયકાશમાં દૃષ્ટિ કરે છે. ત્યારે તેમાં ઘણો પ્રકાશ જોઈ તેમાં ચિદ્વૃત્તિ સ્થંભાવી રાખે છે. એટલે તેજમાં તેજવાળું અંગુષ્ઠ પ્રમાણમાં સ્વરૂપ દર્શવામાં આવે છે, આ કાણ હશે એવી શંકા થઈ. પછી તેના સર્વ અવયવો જોઈ નિશ્ચય કરે છે કે આ સ્થાનમાં મને સહાય કરવા સારૂ પ્રભુ પ્રગટ થયા છે, પણ હરિ તો અવયવો રહિત છે, છતાં અવયવો સહિત કયાંથી ?

વળી પ્રભુનું સ્વરૂપ નિર્ગુણ છે, ત્યારે આ સગુણ કયાંથી ? પણ ભગવાન તો નિર્ગુણ ને નિરામયજ છે. છતાં જ્યારે કારણસહ કાર્ય કરવું હોય ત્યારે સગુણ અને અવયવો સહિત પ્રગટ થાય છે. કારણનું કાર્ય થઈ રહ્યા પછી તે મૂળ સ્વરૂપમાં રહે છે. વળી તે કાર્ય કર્યા છતાં સંસારમાં લોપાતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે કુંભાર માટીના પિંડને આક ઉપર ચઢાવી તેનાં પાત્રો

તથા રમકડાં બનાવે છે, અને જ્યારે સાંજ પડે ત્યારે ભાગી નાખી પિંડ બનાવે છે. પણ તે પર મોહ રાખી રહેવા દેતો નથી, તેથી તે બંધાતો નથી. અને જે મોહથી રાખી મૂકે છે, તે બંધનમાં આવે છે.

તેમ પ્રભુ જે જે કાર્યો કરે, તે સગુણ રૂપે કરે, પણ મોહ રહિત થઈને કરે છે, તેથી એ બંધાતા નથી. અને જે જીવ છે તે મોહાવેશમાં બંધાઈ જાય છે. વળી જેમ નટ વેશ ધારણ કરે છે, છતાં તે વેશને વળગી રહેતો નથી. જ્યારે તે મૂળ સ્વરૂપમાં આવે છે, ત્યારે વેશની પરવા કરતો નથી, પણ એના મૂળ સ્વરૂપની કરે છે. તેમ એ પ્રભુ પણ કાર્યકારણ પરત્વે સગુણ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. અને કાર્ય કારણ થઈ રહ્યા પછી, મૂળ સ્વરૂપમાં ગયા બાદ, કાર્યકારણની ઈચ્છા કરતા નથી. તેથી તે બંધનમાં આવતા નથી, એવો વિચાર જીવ કરે છે. એવામાં જીવનો તાપ શમાવવા સારૂ હૃદયાકાશમાં પ્રગટ થઈને પ્રભુએ દર્શન દીધું. એટલે એ જીવ ઘણી આતુરતા ભર્યો સ્તુતિ કરતો છતાં કહેવા લાગ્યો કે હે દયાનિધિ! આ કષ્ટમાંથી મને મૂક્ત કરો. હું મૂક્ત થયા બાદ આ માર્ગમાં ફરીથી આવવાની સ્વપ્ને પણ ઈચ્છા રાખીશ નહિ. તેમ તમારા કરેલા ઉપકારને કદી ભૂલીશ પણ નહિ. અહર્નિશ તમારૂં સ્મરણ કરીશ. અને માયામાં ન ફસાતાં શાસ્ત્રચત્રને પાળીશ. અને મહાત્માઓનું સેવન કરી આપને ચરણ કીરીશ. એવું જીવનું કહેવું સાંભળીને અંગુષ્ઠ સ્વરૂપ ભગવાન કહે છે કે હે જીવ ! તને કષ્ટમય જાણી તારા કષ્ટોનો નાશ કરવા સારૂ મારે પ્રગટ થવું પડ્યું છે; મારે તારે ફરીને માતાના ગર્ભમાં ન આવવું હોય અને જન્મભરણથી રહિત થવું હોય તો આ એક ગર્ભગીતા સાંભળ અને સાંભળીને તું સારી રીતે પાળીશ એવો મારો આથે કોલકરાર કર. એટલે સંસારના જન્મભરણ રૂપી ભ્રમણ ચક્રો પરથી ઉતરી પરંપરાના પારને પામીશ.

તે સાંભળી બેઉ હાથ સંયુત કરી (હાથ જોડીને) જીવ કહેવા લાગ્યો, હે દયાળુ ! મારી યાચના તો એટલીજ છે કે હું કેટલો દિવસ ગર્ભમાં આવું નહિ મને જે માર્ગ જણાવશે તે માર્ગે હું ચાલ્યો જઈશ. અને આપની કરેલી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીશ નહિ. તે છતાં હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જે કરાર આપની સમક્ષ કબુલ કરીશ તે સઘળા પાળીશ. પછી ભગવાને કહ્યું કે હે જીવ ! જે ગર્ભવાસ છે તે એક નરકનો કુવો છે અને આ કુવામાંથી નીકળ્યા પછી સંસાર રૂપ એક મોટા ધરામાં પડવાનું છે. અને જે સંસારરૂપી ધરો તે નદી, નહેર કે તળાવ અથવા વહેવાનો ધરો નથી, પણ મોટા મહાસાગરનો છે. મારે માતાના ઉદર રૂપ ખાડામાંથી નીકળી, તેમાં પડ્યા

પછી મારા આપેલા નિયમો, કરારોને નહિ તોડતાં જેમ ગુમાસ્તો શેઠની ડુકાન ચલાવે, તેમ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. અને પોતાના કરેલા કરારોને સત્ય રીતે પાળી પોતાનું ભરણપોષણ કરી લે છે. તેમ તારે પણ કરારોને પાળી વ્યવહાર કરવો. પણ તે અવિવેક કે અસત્ય પર રહીને કરવો નહિ. તેમ અહંમમ અથવા આશા તૃષ્ણાને ત્યાગી, છેવટે મૂળ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરવાની છે. અને જો તેમ નહિ થાય તો માતાના ઉદરનું કષ્ટ સો ધણું છે, અને એથી સો ગણું સંસાર વ્યવહાર જીવન ગુજાર્યાનું છે, અને તેથી સો ગણું મરણ સમયનું છે. એ સઘળાં કષ્ટ ભોગવવાં પડે છે. શાથી કે જે જે જીવ છે તે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, અહંકાર, કાળ, કર્મ અને સ્વભાવ એ તેના સંગી છે. અને જ્યાં જીવ દશા છે ત્યાં તે હોય છેજ. જીવ તેના પાશમાં પડી, અસત્યને વરી ભ્રષ્ટતામાં આવી જઈ કૃત્યાકૃત્ય કરીને, જરા મૃત્યુના પાશમાં પડી, અધમ દશા પર આવી જાય છે. પછી પોતાના કર્તવ્યને ચુકી જઈ નસારમાં ભમ્યા કરે છે. પણ તેની સીમાને જીવ પહોંચતો નથી. ભગવાન કહે છે, હું જીવ ! આ ગર્ભસ્થાનમાંથી મૂકત થઈ ભલે સંસાર રૂપ મહા વ્યુહમાં જાઓ, પણ તમે તમારા મૂળ સ્વરૂપને ભૂલશો નહિ. એ ભૂમિકા એવી છે કે ચહાય તેવો ધારણાવાળો હોય તોપણ લપસી પડે છે. માટે ઘાડા સેવાળમાં જાળવી જાળવી પગ મૂકવા જેવું છે. તેથી તે સાચવજો કે જેથી તેમાં ખુંચી ન રહેવાય. છતાં એ સંસાર સમુદ્રને તરી પેલી પારને પહોંચી શકાય તેવું એક સાધન છે, તેને સાંભળો. મનન કરો પછી તેનું નિદ્ધિયાસન કરજો. એટલે સંસારના પારને પામશો. એ સાધનના પ્રમાણમાં ચાલનાર, સંસાર વ્યવહાર કર્યા છતાં સંસારમાં ન લોપાય તેવું છે. તેને ગર્ભગીતા કહેવામાં આવે છે. તે તને સાંભળાવું છું, તે એકાગ્ર વૃત્તિએ કરી હવે સાંભળ.

ગર્ભ ગીતા

જીવ કહે છે, કે હું પ્રભુ ! મહા જ્ઞાનરૂપ જે ગર્ભગીતા તે તમે મને વિસ્તારથી કહો. તેમાં કયા કયા ધર્મો રહેલા છે, અને કરારો કેટલા છે કે તેને જાણી હું પાળી શકું; માટે કૃપા કરીને આપે કહેવું જોઈએ. તે સાંભળવાની મારી જાણા છે. એ પ્રમાણે જીવનું કહેવું સાંભળીને, શ્રીભગવાન બોલ્યા.

કે હે જીવ! સંસારાર્ણવ તરવો મહા દુષ્કર છે. કેમકે તેમાં અનેક પ્રકારનાં આવરણો રહેલાં છે. તેથી તેને તરવાને માટે સારા સાધનની જરૂર છે. તેનું ખરૂં સાધન આ ગર્ભગીતા છે. તેને તું એકાગ્રચિત્તે સાંભળ. જેથી અનાયાસે ભવોદ્ધિને તરી શકીશ.

જ્યારે સંસાર વ્યવહારાદિ અહંમમપણના મોહો કરી કષ્ટ આવે, ત્યારે જીવ વૈરાગ્યને પામી, સર્વ વસ્તુપર અભાવ કરી, પ્રશ્ન કરે તે એવો કે:-

ગર્ભવાસે જરામૃત્યૌ કિમર્થે બ્રમતે જનઃ ।

કિમર્થ લભ્યતે જન્મ કથયસ્વ જનાર્દનઃ ॥

ભાવાર્થ- અરે! આ ગર્ભવાસમાં આવી મળમૂત્રાદિ દુર્ગંધીમાં રહેવું ને તેનો આહાર કરી જીવવું, તથા જન્મ લઈ આખરે મરણને શરણ થવું; આ કષ્ટ શા કારણથી આવ્યું? વળી હું દષ્ટારૂપે મહાસુખીયો અને સ્વતાંત્ર હતો; છતાં દુઃખી અને પરતાંત્ર કેમ થયો? અને હે જનાર્દન! હે ભગવાન! મારો જન્મ થવાનું કારણ શું? એવો પ્રશ્ન ઉઠે પણ તેનો ખુલાસો ન મળે ત્યાં સુધી એ જીવ મુંઝવણના મેડ તળે દબાયલો રહે છે. પણ જ્યારે કોઈ તત્ત્વજ્ઞાની સદ્ગુરૂ મળી આવે, તે વખતે એ પ્રશ્ન તેમને વિદિત કરે, એટલે તે ઘણા દયાળુ સ્વભાવના હોવાથી તેઓ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે. તે એવો કે,

માનવો મુદ્ધવુદ્ધિર્હિ સંસારેણ વિલિપ્યતેઃ ।

આશામેકં ન ત્યજ્યંતિ જીવને ધન સંપદાઃ ॥

ભાવાર્થ-હે જીવ! સંસારના જીવો તે પોતાના અજ્ઞાનાવરણે કરી મૂઠ બુદ્ધિના હોય છે. તેથી અહંમમરૂપ અંધનમાં પડી સંસારમાં લોપાઈ જાય છે. પણ જો તે એક આશાને અંધનરૂપ બાણી તેને ત્યાગે તો તે મહદ્ લાભને પામે. પણ તે તૃષ્ણાને ત્યાગી શકતો નથી, તેમ અનિત્ય રૂપ જે ધન, તેને જીવનરૂપ માની સંપાદન કરે છે. તેથી કરીને તેના મોહના અંધનથી છૂટી શકતો નથી; અને મહા કષ્ટના બોજમાં રહેવું પડે છે. સંસાર મહા ગહન રચનાથી રચવામાં આવ્યો છે, અને તે દુઃખરૂપ છે. તે એવો કે મહાજળનો ભરેલો એક મહાસાગર છે. તેમાં પડેલા જીવને અમુંઝવણ તો થાય તે છતાં એવા કોણ નિર્ભાગી હોય કે આશાની આશા ન રાખે? અર્થાત્ આશા તો રાખે પણ જ્યાં લગી નાવમાં ન બેસે ત્યાં સુધી ગળકાં ખાધાં કરે, તેમ સંસારમાંથી બહાર નીકળવાને સારૂ કોઈ તત્ત્વજ્ઞાની સદ્ગુરૂ મળે નહિ, ત્યાં લગી જન્મ મરણથી રહિત થવું દુર્લભ છે. તેમ સમજી તેવાને શરણે જઈ પ્રશ્ન કરે તે એવો કે:-

આશા કેન જિતા લોકે સંસાર વિષ બંધનાત્ ।

કેન કર્મવિપાકેન લોકો મુચ્યતે બંધનાત્ ॥

ભાવાર્થ:-હે ભગવાન! સંસારના જીવો અનેક પ્રકારના વિષયોથી બંધાયેલા હોય છે. તેથી નિર્માલ્ય થઈ એવા વિચાર પર આવી ન્તય છે. કે આ લોકમાં આશાને જીતે તેવો કોણ છે ? પરંતુ કેમ જીતાય ? કયા કર્મો કરી વિપાકમાં પડવું પડે છે? શું કરવાથી બંધનમાં પડેલા છુટે? એવા સંશયો થયાં કરે અને જ્યારે મુંઝાય ત્યારે જેમ રાગી રોગથી પીડાયલો હોય, ત્યારે તે નાડી-વૈદ્યની પાસે જવાથી ઔષધિ મળી જેમ રોગમૂક થાય છે. તેમ જન્મ-મરણાદિ રોગરૂપ સંસાર વળગી ગયેલો છે. એમ બાણી વૈદ્યરૂપી તત્ત્વજ્ઞાની પાસે જઈ પોતાનો કષ્ટરૂપ પ્રશ્ન વિદિત કરે, એટલે તે તત્ત્વજ્ઞાની ઔષધ રૂપ પ્રત્યુત્તર આપે જેવો કે:-

આશા કર્મ પરિત્યજ્ય નિરાશા પ્રહીતં યદિ ।

નિષ્કર્મ કર્મ કર્તવ્યં પ્રાણી નૈષ ચિલિપ્યતે ॥

ભાવાર્થ:- હે જીવ! આ શરીર ગુણ-માયાથી બંધાયવું હોય છે. તેથી માયાને મોહે અને ગુણોના કર્મોએ કરીને ભલે એ કર્મોને કરે છતાં તેનાં ફળોની આકાંક્ષા રાજે નહિ પણ; સદા સર્વદા માફ કર્તવ્ય છે તેવા સ્વધર્મને સમજી કરે તો એ પ્રાણી આ સંસારમાં લોપાતો નથી. તે જીવ શુભાશુભ કર્મોને ત્યાગી, અહિંસક ધર્મને અનુસરનાર મહાપદને પહોંચે છે.

ભગવાન કહે છે, હે જીવ! શાસ્ત્રો કે મહાત્માઓના મુખદ્વારથી નીકળેલાં વચનોને અથવા પોતાના અનુભવમાં આવેલાં સંસારનાં કષ્ટો તેથી કંટાળીને જેમ સિંહના ભયથી બીજાં પક્ષીઓ તે રાતને ત્યાગી અન્ય રાતનો આશ્રય કરે એ પ્રમાણે વ્યાવહારિક ગુરૂઓનો ત્યાગ કરી, તત્ત્વ જ્ઞાનીને શરણે જઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે:-

કામક્રોધમ્ભ લોભમ્ભ મમહંકરણં સદા ।

પતે મનસિ વર્તેતે કર્મનાશ કથં હરે ॥

ભાવાર્થ:-હે પ્રભો! આ જે બળતા વનના સુખ જેવો સંસાર, તેના પાશમાં પડેલા જીવો તે પોતાના મનસાથે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, અને અહંકાર એવા છ શત્રુઓ છતાં મિત્રતાની ગ્રંથી પડી ગયેલી હોવાથી સંસારની દર્શાતી એવી જે અનિત્ય વસ્તુઓ તેનું ભાન કરાવી અને વ્યાવહારિક મોક્ષ રહિત કર્મોને કરાવે છે. અને તે કર્મો મનથીજ થાય છે. ત્યારે તે કેવી રીતે

નાશ પામે? માટે હે તત્ત્વદર્શી તે મને કૃપા કરી જણાવો. એ પ્રમાણે જેમ ક્ષુધા કે તૃષ્ણા અથવા તાપથી પીડાયેલો પ્રાણી કંઈપણ વૃક્ષને શરણે આવે ને તે શીતળતાને પામી ક્ષુધા તૃષ્ણાના કષ્ટથી મૂકત થાય છે. એ પ્રકારે કંઈપણ રૂપ તત્ત્વજ્ઞાની મળવાથી પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી આવે છે. શાથી કે જેમ બાળકની આતુરતા માતા બાળે છે. તેવી રીતે જીવની આતુરતા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ બાળે છે. તેથી તે સમજીને તેનો ઉત્તર આપે છે. કહેશો કે આતુરતા હોવા ન હોવા શું? પૂછ્યાનો ઉત્તર નથી આપવાનો? તેના ઉત્તરમાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓને ના નથી; છતાં સમુદ્રમાં સંતાડેલું, ક્ષાર પૃથ્વીમાં વાવેતર કરેલું, કુપાત્રને દાન આપેલું અને જેમ બાળમાં ગંગાજળ શુભ થઈ જાય છે તેમ આતુરતા જોયા સિવાય તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અનધિકારીને પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા નથી. પણ તે જો અધિકારી છે તેમ બાળે. તો તેનો પ્રત્યુત્તર આપે છે. તે એવા કે:-

ब्रह्माग्निर्वदन् तत्सर्वं कर्मलेप कथं पुनः ।

निर्मलं च मनो भूत्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥

ભાવાર્થ:-હે જીવ! જ્યારે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તે શુભ અને અશુભ એવાં બંને પ્રકારનાં કર્મોને કરતો નથી. અને નથી કરતો તો તે તેનો ભોક્તા પણ થતો નથી. શાથી કે બ્રહ્મજ્ઞાન વડે નિર્મળ થયેલું છે મન જેનું, એવો તે ફરીને જન્મ મરણના આવેશમાં ન પડતાં મૂકતદશાને પામે છે. એવો મારો સિદ્ધાંત છે.

લગવાન કહે છે હે જીવ! સંસારનાં અનિત્ય સુખમાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ભોગ ભોગવવાના મગે છે. ત્યાં લગી તેમાં રચીપચી રહે છે. પણ સર્પને રમાડવાથી કે ઝેરને પ્રાણી જોવાથી જેમ તે પરથી અભાવ લાવી તેને ત્યાગી ડંસ થયેલા નાગનું અને ચઢેલું ઝેર ઉતારવાના હેતુથી, ગાર્ડી કે વૈધની પાસે જાય છે. તેમ સંસારના વિષયરૂપ સર્પોના ડંસથી, ચઢેલા ઝેરને ઉતારવા સાફ શ્રેત્રિય તથા બ્રહ્મનિષ્ઠને શરણે જઈ પ્રશ્ન કરે તે એવો કે:-

मनसा पुण्यपापानि आशौचंशौचकं ह्ययं ।

मनस यस्य वर्तते कर्मनाश कथं हरेः ॥

ભાવાર્થ:-હે પ્રભો! આ જે કારમી એટલે ગાંધર્વ નગર જેવી, ખીલેલા બાગ જેવું નપુંસક રૂપની દેહ, તેમાં આકાશ તત્ત્વના આત્મિક ભાગમાંથી જનક છે જેનું, એવું જે નપુંસક લિંગનું મન, તેને વિષે પુન્ય અને પાપ તથા શૌચ અને અશૌચ, સદા સર્વદા રહેલાં હોય છે, છતાં શરીરાદિ ઈન્દ્રિયો

તેના તાત્કાલિક હોય છે, તેથી તેના કહેવામાં તેઓ વર્તે છે તો હવે હે જ્ઞાની પ્રભુ! કર્મનો નાશ કેવી રીતે થઈ શકે? હે જીવ! આહાર, લય, નિદ્રા, અને મૈથુન એ કયા પ્રાણીમાં નથી? અર્થાત્ સર્વમાં છે; છતાં જે બ્રહ્મજ્ઞાન થયું તે તો મનુષ્ય યોનિમાંજ હોય છે, પણ તેમાં ભેદ છે. તે એવા કે વ્યાવહારિક પારમાર્થિક અને બ્રહ્મજ્ઞાન એવા ત્રણ પ્રકારના જ્ઞાનભેદ છે. તેમાં વ્યાવહારિક જે જ્ઞાન તે કનિષ્ઠ પ્રકારનું છે. પણ વ્યવહારમાં ઉત્તમ ગણાય છે. અને જે પારમાર્થિક જ્ઞાન તે મધ્યમ છે, છતાં પરમાર્થમાં ઉત્તમ ગણાય છે. આવાં બે પ્રકારનાં જે જ્ઞાન તે તો સહેજમાં થઈ આવે છે. પણ બ્રહ્મજ્ઞાન એ સહેજમાં મળી આવતું નથી. કેમકે તે ઘણું કઠિન છે તો પણ પુરૂષાર્થીને કઠિન નથી. વિચારીએ છીએ તો જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની ક્રિયા તો એકજ રીતે થાય છે. તો પણ તેમાં ભેદ છે, તે ભેદ તત્ત્વજ્ઞાની ગુરૂ સિવાય મળી આવે તેમ નથી. અને કર્મસંયોગે કરી જ્યારે મળી આવે ત્યારે તે સમજાવે છે. તે એવી રીતે કે:—

જ્ઞાની સર્વ કૃતં કર્મ બ્રહ્મ શ્રી ગુરુચિંતને ।

મંકલ્પોપિ ચ નાસ્ત્યૈવ પુનર્જન્મ ન શ્ચિન્તે ॥

ભાવાર્થ:—જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એ બંનેની ક્રિયાઓના વ્યવહાર તો શારીરિક ઇન્દ્રિયોથી એકજ પ્રકારે કરી થાય છે. પણ તેમાં વિચાર ભેદ છે. તે એ કે જેમ મંજારી પાતાનાં બચ્ચાને ઝાલે છે, તે સમયે એના પંજ તથા મુખ, એ બેનો ઉપયોગ કરે છે. તેમ જ્યારે ઉંદરને ઝાલે છે, ત્યારે પણ એ બેનોજ ઉપયોગ કરે છે. પણ તેનો વિચાર જુદો જુદો હોય છે. તે એવા કે, જ્યારે પાતાનાં બચ્ચાને ઝાલે છે ત્યારે તેનો રક્ષણ કરવાનો વિચાર હોય છે. અને જ્યારે ઉંદરને ઝાલે છે ત્યારે તેનું હનન કરી આહાર કરવાનો વિચાર હોય છે. એ પ્રમાણે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની ક્રિયાને એકજ રૂપમાં દર્શાય પરંતુ તેના વિચારમાં ભેદ હોય છે.

માટે હે જીવ! જ્ઞાની પુરૂષો ક્રિયા તો કરે છે; છતાં ગુરૂનાં કહેલાં વાક્યોનુ ચિંતન કરતા છતાં બ્રહ્મના ચિંતન સાથે કર્મોનાં ફળોને અર્પણ કરે છે, અને જેનાં સુત્રોથી હિંસક કે અહિંસક એવા બંને પ્રકારનાં કર્મો કરવાના સંકલ્પો નાશ થએલા છે. એવા જ્ઞાની જનોના પુનઃ પુનઃ જન્મ થતા નથી. તે છતાં જેઓના આશા તૃપ્તિ રૂપ સંકલ્પો પણ જાની રહેલા છે. એવા અજ્ઞાની જનોના વારે વારે જન્મ થયાં કરે છે. એ પ્રમાણે ગત સિદ્ધાંતનો ભાવાર્થ અત્રે મેં તને આલતા સિદ્ધાંતમાં કહી જણાવ્યો.

માટે હે જીવ! સંસારાદિ વ્યવહારમાં ભલે અનિત્યાદિ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થઈ હોય, ને તે એવી કે સ્ત્રી, તન, ધન, પુત્ર પૌત્રાદિ અને અતિશય માન સાથે સમગળતા પ્રાપ્ત થઈ હોય તો પણ, જ્યાં લગી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં લગી સર્વે નિરર્થક છે. શાસ્ત્રી કે, એવો પ્રશ્ન ઉઠે તો તેના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે:-

ब्रह्मज्ञान परं विद्या ब्रह्मज्ञान परं तपः ।

ब्रह्म ज्ञान परं सिद्धि न भूतो न भविष्यति ॥

ભાવાર્થ:-આ સૃષ્ટિમાં વિદ્યાઓ ઘણા પ્રકારની છે. છતાં સવિદ્યા રૂપ જે બ્રહ્મજ્ઞાન તેની તુલ્ય એક પણ નથી. તેમ યોગ વૈરાગ્યમાં તપશ્ચર્યાઓ ઘણીજ બાતની છે; પરંતુ બ્રહ્મજ્ઞાન જેવી એકપણ તપશ્ચર્યા નથી. સૂત્રોને વિષે સિદ્ધિ-ઓનું પણ વર્ણન કરેલું છે. અને તે ધર્મ, અર્થ અને કામ એવા ત્રણ પદાર્થોને આપવામાં સમર્થ છે. પણ જે બ્રહ્મજ્ઞાન તે તો ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ પદાર્થોને આપી શકે છે.

એવું એક મોટી સિદ્ધિ રૂપ છે. છતાં તે કેવું, એ કહી શકાય તેમ નથી. હે જીવ! ભલે ઉત્તમ, મધ્યમ કે કનિષ્ઠ એમાંના ગમે તે વર્ગમાં જન્મ થયો હોય તો પણ સર્વને બ્રહ્મજ્ઞાન થવાનો અધિકાર છે. અને તેના સિવાય કોઈ બાતિમાં ઉત્તમતા પામવાનો અન્ય કોઈ ઉપાય નથી. તે કહી જણાવે એવાને શરણે જવું:-

नाना शास्त्र पठनं लोको नाना देव प्रपूजनं ।

ब्रह्मज्ञानं विना जिव सर्व कार्यं निरर्थकं ॥

ભાવાર્થ:- કોઈ જીવે વેદાદિ અનેક પ્રકારના ગ્રંથોનું અવલોકન કરી જીવંદાપે કરી રાખેલું હોય અથવા તો અન્ય કંઈજાણીને બીજાઓને જણાવતા હોય તો પણ શું? કેમકે જ્યાં સુધી બ્રહ્મજ્ઞાન થયું નથી ત્યાં લગી જેમ ખરતી ઉપર શાળ ભરેલી હોય છતાં તે માત્ર ફોટારોનોજ અધિકારી હોય છે, પણ ચોખ્ખો નહિ. અથવા તો તે પર ચંદનનાં કાષ્ટ ભરેલાં હોય તો પણ તે ચંદનને નહિ બાણુતાં કેવળ ભારનેજ જાણે છે; તેમ પંડિત અથવા તો વેદાંતીઓ તેને વેદાદિ શાસ્ત્ર માત્ર ભાર રૂપજ છે. વળી કોઈ જીવ આખી સૃષ્ટિના દેવોને પુજે, તે એટલા લગી કે રજકણુથી તે મહાન પહાડના સ્વરૂપમાં પુનઃન કરે, અર્ચન કરે, અને આસ્થા રાખે તેથી તે દેવો આસ્થાએ કરી કહાચિત્ રજકણુથી તે મહાન પહાડ જેવડા અને જેટલા આખી સૃષ્ટિના દેવોતે પુજે, તોપણ પોતાની આસ્થા વડે તેઓ દુઃખ, અદુઃખને આપવા સમર્થ થાય પણ મોક્ષના

આધનમાં તેઓ અસમર્થ હોય છે. કેમકે તેઓ વિધિનિષેધને વરલા હોવાથી ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પદાર્થોને આપી શકે છે. પણ ચોથું પદ જે મોક્ષ તેને આપી શકતા નથી. અર્થ એ છે કે જેમ વેળુને પીલવાથી તેલની પ્રાપ્તિ થતી નથી અથવા તો વાંઝને પીલવાથી, ગોળ, મીસરી કે સાકર મળતી નથી, તેમ બ્રહ્મજ્ઞાન સિવાય અન્ય જ્ઞાનોથી મુક્ત દશાને પામી જન્મ મરણથી રહિત થવાતું નથી. હે જીવ ! ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એવા ચારે ફળોમાં આ સ્તંભથી તે બ્રહ્મપર્યંત જે કાંઈ મળવાતું કે ચાચવાતું તે બ્રહ્મજ્ઞાન થયું એટલે કાંઈ બાકી રહી જતું નથી. અર્થાત મોક્ષને માટે તો કેવળ બ્રહ્મજ્ઞાન જ છે. અને તે બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય એવા સદ્ગુરૂ સિવાય પ્રાપ્ત થતું નથી તેનું પ્રમાણ:—

આચાર ક્રિયતે કોટી દાનં ચ ગીરિ કાંચનં ।

પરં તત્ત્વં ન જાનાતિ મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુર્વિના ॥

ભાવાર્થ:—ભલે કોટી પ્રકારનાં આચારોને પાળે અને પર્વતોના સમાન સુવર્ણનું દાન આપે છતાં તેના વિવેકને બાણનાર જે સદ્ગુરૂ ન હોય તો તે વૃથા જઈને ઉલટા ફળને આપે છે. છતાં પરમ તત્ત્વ એટલે જે બ્રહ્મ તેને આગળથી અનુભવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી દાન કરેલું પણ વૃથા છે. વળી એ બ્રહ્મ તત્ત્વને બાણવામાં સાધન રૂપ જ્ઞાન છે. અને જ્ઞાનના દાતા ગુરૂ છે. તેથી ગુરૂ સિવાય મુક્તિ જડતી નથી અને મુક્તિ સિવાય મૂકિતની આશા રાખવી તે પણ વૃથા છે.

હે જીવ ! કેટલાક જીવો પોતાના શ્રેયને અર્થે ઉપચારો શેષે છે. અને સંપૂર્ણ શ્રમ કર્યા છતાં પણ લાભ મેળવી શકતા નથી. તેનું કારણ કે તેઓને સદ્ગુરૂ મળવાનો સમય આવતો નથી. પણ જે કોઈના પ્રારબ્ધ યોગે સદ્ગુરૂ મળી આવે છે; તો તેઓ ચિંતવેલા કાર્યની સફળતા મેળવી શકે છે. પણ તે લાભ દેવી જીવોને મળી શકે છે. છતાં જેઓ આસુરી જીવો છે, તેમને સદ્ગુરૂઓ તો નહિ પણ અસદ્ગુરૂઓનો મેળાપ થવાથી ઉલટે માર્ગે ચઢીને જન્મને ગળાડે છે. અને તે અજ્ઞાને કરી એમ સમજે છે કે આમ કરવાથીજ મોક્ષ છે, તેમ સમજી ક્રિયાઓ કરે છે, તો પણ તેનો યથાર્થ લાભ મેળવી શકતા નથી. તેનું કારણ એ કે, જે જેનું સાધન ન હોય તો તે કાર્યની અન્ય સાધન સિદ્ધિ કરી આપતું નથી તે એમ કે:—

કોટી યજ્ઞે કૃતે વાપિ કોટી દાનં ગજાદયં ।

ગૌદાનં ચ સદૃશ્ચાણિ મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુર્વિના ॥

ભાવાર્થ:- કદાચિત કોઈ કરોટો યજ્ઞો કરે અને કરોટો વાવોને ખેંદાવે, તેમ કરોટો હાથી ઘોડાનું દાન કરે અને હજારો ગાયોનું દાન કરે તો પણ શું ! એ સર્વે દાન કરવામાં વિધિઓને જણાવનાર ગુરૂ ન હોય તો તેની કૃણ સિદ્ધિ થતી નથી: તે તો સદ્ગુરૂ મળવાથીજ થાય છે. ને નિષ્કામ એટલે કૃણ રહિત કર્મ કરવાં તે લાભ પણ શ્રી સદ્ગુરૂથીજ મળે છે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે સર્વ પ્રકારનો જે લાભ મેળવવાનો તેના સાધનરૂપ કેવળ શ્રી સદ્ગુરૂજ છે.

હે ભુવ ! વળી તેને સમજાવું છું કે આ સંસારમાં આવીને જન્મ મરણના કષ્ટનો નાશ કરી શકાય છે. કારણ કે જે જે જાતના અનુભવો તે સર્વે આ સંસારમાંથીજ થાય છે. પણ જો ભુવ તેમાં રહી અહંમમથી રહિત કૃણની આકાંક્ષા રહિત ક્રિયા કરીને મોહમાં બંધાય નહિ, અને કોઈનું અહિત કરવાની અપેક્ષા રાખે નહિ તેમજ શુદ્ધ ચિત્તથી ક્રિયાઓ કરે તો તેનું કૃણ કયારે મળે છે. તે જણાવું છે કે:-

ન મોક્ષ ધારણં વેશં ન મોક્ષ કર્મ ધારણં ।

ન મોક્ષ મસ્મ લેપેન મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુર્વિના ॥

ભાવાર્થ:-જો કદાચિત ગુરૂગમ આવ્યા સિવાય વેશ ધારણ કર્યો હે કર્મોને ધારણ કર્યો હોય, ભસ્મનું લેપન કર્યું હોય, અથવા જે જે પ્રકારનાં સાધનો મેળવ્યાં હોય તે પણ ગુરૂની યુક્તિ જણાયા સિવાય મુક્તિ તો શું પણ તેનું સાચું કૃણ પણ મળતું નથી.

માટે વ્યવહારિક સુખ કે પરમાર્થિક સુખ એ બંને સદ્ગુરૂથીજ મળે છે, એ નિઃસંશય છે.

હે ભુવ ! જો ભુવનું રૂકું કરવું હોય; તો તેણે જે જે પ્રકારનાં કર્મો, તેને વિષે રહેલાં કૃષ્ણો કેવળ અનિત્ય છે, જગત મિથ્યા છે, બ્રહ્મ સત્ય છે અને આ મન વાણીના વિષયવાળું જગત તે કેવળ ઈન્દ્રિયજન સમાન છે. એમ સમજવું. અને તેને ત્યાગ કરાવી ભુવની જે જે ફરજો છે તે જણાવી, મોક્ષ અપાવનાર ગુરૂ વિના કોઈ અન્ય છે નહિ. એવું નિઃસંશય સમજી તેને શરણે રહેવું કે જેના શરણથી જે સાધને કરી મોક્ષ થાય તે સાધન જણાવી આપે.

ન મોક્ષ પઠિતે શાસ્ત્રે ન મોક્ષ કર્મ ધારણે ।

ન મોક્ષ કર્મ ધર્મેષુ મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુર્વિના ॥

ભાવાર્થ:—મનુષ્યે અહાય તેટલાં શાસ્ત્ર જાણે અને અહર્નિશ તેનો પાઠ કરે, તેમાં લખેલાં તેનાં વૈદિક કર્મોને કરે, અથવા તો તેમાંના ધર્મોને પાળે તો પણ શું ? કેમકે પોતે વાંચીને તેનો પાઠ કરે, તેથી યોગદાન શુકના જેવું જ્ઞાન થાય, પણ તેના રહસ્યને સમજી શકાય નહિ. તેમ જે કર્મો કરવામાં આવે અથવા તો ધર્મ પાળવામાં આવે, તે શાસ્ત્રોક્ત છે કે નહિ, તેનો વિવેક પોતાની મેળે સમજી શકાતો નથી.

તેથી સદ્ગુરૂની અવશ્ય જરૂર પડે છે. વિચારીએ તો વિવેક સમજ્યા સિવાય વ્યવહારની ક્રિયા કરેલી હોય તો પણ નિષ્ફળ જાય છે, તો પછી પરમાર્થ માર્ગની ક્રિયામાં લાભની અપેક્ષા રાખવી એજ અજ્ઞાન દશા છે. પણ વ્યવહાર કે પરમાર્થ એ બંનેમાં ફળની ઇચ્છાવાળાએ સદ્ગુરૂને સેવવા એજ યોગ્ય છે.

હે જીવ ! સંસારરૂપ મહાનાટકમાં તમે જાગ્યો. પરંતુ એ નાટક માત્ર જોવાનેજ લાયક છે. પણ તેમાં મળી જઈ કરવાને લાયક નથી. કેમકે જ્યારે જોનારા નાટક કરશે ત્યારે કરનારા શું કરશે ? એમ સમજી તેમ કરવામાં લક્ષ હેવું નહિ. અને પાત્રું મૂળ સ્વરૂપમાં આવવું હોય તો અમારાં વચ્ચેનાં આશ્રય પર રહેવું. તે પ્રમાણે સદ્ગુરૂ હોય તે કાંઈ કે:--

ન મોક્ષશ્ચ ગવાલંભે ન મોક્ષ સોમયાજ્ઞને ।

ન મોક્ષ અશ્વમેચેન ન મોક્ષ મદિરા ગ્રહે ॥

ભાવાર્થ:—કાંઈ પુરૂષ ગાયોની પાછળ અહોરાત્રિ પ્રદક્ષિણુઓ કરે, અથવા તો તુલસી કે પીપળાની પાછળ ફર્યા કરે તો પણ તે મોક્ષનું સાધન નથી. ત્યારે શું તે નિષ્ફળ જાય છે ? એવી શંકાના સમાધાનમાં નિષ્ફળ જતું નથી, અર્થાત ફળ તો મળે છે. પણ મોક્ષ સિવાયનું વ્યાવહારિક સુખ મળે છે. ને જ્યારે તેનાથી મોક્ષ સુખ નથી મળતું, ત્યારે સોમયાગ કે અશ્વમેધ અથવા તો શાકત માર્ગમાં રહી મદિરાનું ગ્રહણ કરવાથી, તો કયાંથીજ મળે ?

એમ સમજી હિંસક માર્ગ પર એક પણ પગલું ભરવું નહિ. હે જીવ ! સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો, અને મત વ્યવહારો હોય છે. અને ઉલટા-સુલટી ફળોને દર્શાવનારા અસદાચાર્યો ઘણા છે. તે એવા કે વેદ વિરુદ્ધ અને કપોલ કલ્પિત વાક્યો, વળી તે મોક્ષનાં સાધન નહિ છતાં તે મનાવનારાને શરણે સમજીને ન જવું.

ન મોક્ષ ધ્રમણ તીર્થે ન મોક્ષ મંત્ર યાજ્ઞને ।

ન મોક્ષ કંદહારેણ મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુર્વિના ॥

ભાવાર્થ—આ સુગ્રિમાં દશ હજાર સાતસેં ને વીસ તીર્થો છે. તે કરવાથી તથા મેરૂ પર્વતની પ્રદક્ષિણા કરવાથી અને અહર્નિશ મંત્રો જપવાથી, અથવા તો અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

ભલે, કોઈ વાયુભક્ષીને રહેતા હોય, અને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓને બાણી સુગ્રિમાં પૂજતા હોય, તો પણ શું? કેમકે એ સર્વ વ્યવહારમાં ખુંચાવી રાખનાર છે. એ મોક્ષનાં સાધન નથી, પણ જ્ઞાનનાં સાધન છે; કેમકે કર્મ અને ઉપાસના કર્યા સિવાય જ્ઞાન થતું નથી અને જ્ઞાન સિવાય મોક્ષ થતો નથી; માટે જે જેનું જે સાધન હોય તે સાધનથીજ તે કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે વિધિઓને સમજાવનાર જે હોય તેને સદ્ગુરૂ બોલવા. અને તેવાની કૃપાથીજ મોક્ષ મળે છે. છતાં અસદ્ગુરૂ જે હાથ લાગી જાય, તો જેમ ઘાસનું સાધન દાતરડું છે એવા વિવેકને દુર મૂકાવી; ઘાસને બદલે દાતરડાને ઉપયોગમાં લેવરાવી, ઘાસનું ઓગળાણ નહિ પાડવા દેનાર, તેવા અસદ્ગુરૂઓનો દૂરથીજ ત્યાગ કરજો.

હે જીવ ! આ સંસારરૂપી મોટા બંદિખાનામાં પડેલા જીવો તેમાંથી મુક્ત થવાને સારૂ, ઉપચારો તો કરે છે, તે એવા કે—

न मोक्ष कोटि महाद्रे न मोक्ष दान रत्नस्मात् ।

न मोक्ष वनवासेन मुक्तिर्नास्ति गुरुर्विना ॥

ભાવાર્થ—કદાચિત્ કોઈ મહારૂઢ કે અતિરૂઢ કરે, તો પણ તેના વિધિઓ જણાવનાર ગુરૂની જરૂર છે. અને તેમાં રત્નો આદિક જે જે દાન આપવાં, તેના વિવેકોને સમજવા સારૂ પણ શ્રી સદ્ગુરૂની જરૂર છે. ભલે વનમાં જઈ એકાંત સ્થળમાં નિવાસ કરે, તોપણ મનના વેગોને શમાવવા સારૂ, ખાસ ગુરૂની જરૂર છે. આ પરથી સમજવું કે, ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે મળવામાં સાધનરૂપ શ્રી સદ્ગુરૂજ છે. એવું નિઃસંશય સમજીને જેઓ સંસારમાં પડે છે, તેઓ જન્મમરણ રહિત થાય છે.

હે જીવ ! આ વિશ્વમાંથી મનુષ્ય દેહિ કરીને માયા સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે. છતાં પામવા યોગ્ય તો મારું સ્વરૂપ એકજ છે, પણ તેને પામવાના રસ્તા ઘણા છે, તેથી કરીને જીવો અકળાયાં કરે છે. તેનું કારણ એ કે, સંસારમાં મતભેદ કરીને ઘણા માર્ગો જણાવેલા હોવાથી જેમ ઘણા દીવામાં મારો દીવો કયો? અને હું કયે દીવાને અજવાળે ફેડું છું? તેની સમજ પડે તેમ હોતું નથી. પણ જે સદ્ગુરૂ મળે તો તેમાંથી એક દીવો ઉચ્ચકાવી લેવરાવીને નિશ્ચય કરાવે, ને કહે કે આ દીવાના અજવાળે તું ફેરે છે. એમ કહી

ખાકીના દીવા રાણા (બંધ) કરી નંખાવે. એટલે રહેલા દીવાને અજવાળે હું કંઈ છું એ સિદ્ધ થશે.

ન મોક્ષ યજ્ઞ મૌનેષુ ન મોક્ષ દેહ દંડને ।

ન મોક્ષ ગીયતે ગીતા મુક્તિર્નાસ્તિ ગુરુચિન્તા ॥

ભાવાર્થ—કેટલાક મોક્ષાર્થે, વસ્ત્રવિહિન એટલે નમ્મ ફરે છે. અને કેટલાક મૌનવ્રતને ધારણ કરી બોલતા નથી. કેટલાકયેક શરીરનેજ દંડ દીધાં કરે છે; એટલે કે ઉંઘે મસ્તકે નીચે તાપ કરી ઝુંલવું, ભાલાપર સુવું, બેસવું, ઉંચા હાથ કરી તેને સુકવવા, નખ વધારવા, પંચામ્રિ તાપવો ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો શરીરે સહન કરે છે. ને કેટલાક રાત્રિદિવસ ગીતાનું અધ્યયન કર્યાં કરે છે, તો પણ યથાર્થ લાભને મેળવી શકતા નથી. તેનું કારણ સદ્ગુરુ મળ્યા વિનાનું જ છે. કેમકે તે જો મળ્યા હોય, તો તેના ભેદોને સમજી શકાય, નહિ તો કેવી રીતે સમજી શકાય ? તેથી તેના વિવેકોને સમજવા સાડે બ્રહ્મનિષ્ઠને શ્રાવિય એવા બે વિશેષણવાળા સદ્ગુરુની જરૂર છે; નહિ તો મોક્ષનો માર્ગ, એવા સિવાય મળતોજ નથી.

હે જીવ ! જે સંસારમાં તમારે જવાનું છે, તે સંસાર મહાબળરૂપ અવિદ્યા-માયાથી ફેલાઈ-રેલાઈ રહેલો છે. તેમાં પડવાથી જીવો કેવા થઈ જાય છે કે—

યાવદ્ બુદ્ધિ વિકારેણ પરં તત્ત્વ ન વિચિન્તે ।

યાવદ્ બ્રહ્મ ન ચિન્તંતિ તાવદ્ ચિન્તં સ્થિરં નાહિ ॥

ભાવાર્થ—એ અવિદ્યામાયાના આવરણે કરીને, જીવોની બુદ્ધિ વિકારવાળી થાય છે. તેથી તે પરમ તત્ત્વને જાણી શકતા નથી. જ્યાં સુધી બ્રહ્મનું ચિંતન ન કરે ત્યાં સુધી ચિત્તની સ્થિરતા થાય નહિ, અને ચિત્તની સ્થિરતા ન થાય, તો મૂળ સ્વરૂપમાં આવવું એ ઘણુંજ દુર્ઘટ છે. તેથી જેમ નટડી નાચે, ગાય અને હાથની અદા પણ કરે છે છતાં લોકોની પાસેથી કાંઈ લેવાની ઇચ્છાવાળી હોય છે. વળી તે લોકોને ન જોતાં તેનું ચિત્ત કેવળ એક દોસ્તમાંજ હોય છે. એ પ્રમાણે સંસારમાં જન્મીને જેનું ચિત્ત મારા વિષે છે, તે મારા સ્વરૂપને પહોંચે છે.

હે જીવ ! આ સંસારમાં અવતરેલા પ્રાણી માત્રને પોતાના મૂળ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવા માટેજ તેઓની ઉમેદ હોય છે; પણ તેઓ વિષયોરૂપી-ચગડોળમાં ચઢેલા હોવાથી ઉંચા નીચા થયા કરે છે; પણ તે સ્થિરતા ઉપર આવતા નથી; અને અસ્થિર ચિત્તવાળા રહે છે. સર્વ શાસ્ત્રાનુમતે, અને મારા અનુભવ પ્રમાણે

અસ્થિર ચિત્ત કરીને પ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે ચિત્તને સ્થિત કરવાનું કારણ છે પણ તે કેમ થાય તેનો ખુલાસો શ્રી સદ્ગુરુ હોય તે આપે કે:—

અભ્યંતરે ભવેત્શુદ્ધિ ર્યદા મલ્લ વિમાર્જન ।

પ્રક્ષાલ્યતે મનોર્યદિ તદા ચિત્તં સ્થિરં ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ:—પ્રથમ અંતઃકરણોથી અંતરની શુદ્ધિ કરવામાં મનના દોષો રૂપી મળનું વિસર્જન કરવું. એ રીતે મનને ધોવાથી ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે. આ પ્રમાણે થયા સિવાય, જેમ કેશની આણી સમુદ્રમાં ઘોળી બહાર ખંખેરવાથી સમુદ્ર ખાલી થતો નથી, તેમ અંતર શુદ્ધ થયા વિના કર્મો રૂપી જળનો અને શરીરરૂપી સમુદ્રનો પાર આવે તેમ નથી. હે જીવ! ચિત્તની સ્થિરતા થવી, તે સહેજ શકે તેમ નથી. કેમકે જેમ સોની ત્રાકડા પર રવાને ગોઠવે છે, અથવા તો ડોલ ચંત્રની વસ્તુને પવન રોકવાની સ્થિરતા પર લાવે છે, ત્યારે જ એ વસ્તુઓ સ્થિરતામાં આવે છે. છતાં જો આ ચિત્ત તે તો એનાથી પણ ચંચળ છે, તેમ સમજી તેને સ્થિર કરવા માટે પ્રશ્ન કરે.

અભ્યંતરે કથં શુદ્ધિ કથં મલ્લ વિમાર્જનં ।

મનો મલ્લયુતં નિત્યં કથં ચિત્તં સ્થિરં ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ:—વિશ્વના જીવો આગ્રહપૂર્વક કદાચિત્ ઉપરની તો શુદ્ધિ કરી શકે, પણ અંતરની થવી ઘણી કઠણ છે. કેમકે મનના મળને દૂર કરવા એ કંઈ સાધારણ નથી. સંસારાદિ વ્યવહારનાં જે કર્મો, તે તો મનમાં જ રહેલાં હોય છે. તેથી કરીને મનમાં મેલ હમેશાં થએલો હોય છે, તો પછી, અંતરની શુદ્ધતા, મનની શુદ્ધતા અને ચિત્તની સ્થિરતા એ કેવી રીતે થઈ શકે ? એવો પ્રશ્ન કરે—

તે વખતે જો સદ્ગુરુ હોય તે કહે કે, હે ભાઈ ! તારો પ્રશ્ન એવો છે કે ચિત્તની શુદ્ધિ કેમ થાય ? પણ તેમાં તારે હિંમત હારવાની નથી.

શુદ્ધાત્મા ચ તપોનિષ્ઠા જ્ઞાનાગ્નિ મલ્લ નાશનં ।

મનોશુદ્ધિ ગુરોર્વાક્યાત્ તસ્માત્ ચિત્તં સ્થિરં ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ:—પ્રથમ તો આત્મા શુદ્ધ છે, એવો નિશ્ચય કરે અને તપસ્વીના જેવી નિષ્ઠા રાખી વ્યવહારનાં કળેટાને સહન કરી સત્યના શિખર ઉપરથી ડગે નહિ. તેમ છતાં પ્રહ્મનું ચિંતન કરે છે, એવો જો યોગી, તે જ્ઞાન રૂપી અગ્નિએ કરી મનના મળોને ભસ્મીભુત કરી નાખે છે. પણ આ સર્વે લાભ શુદ્ધનાં વાક્યો પર વિશ્વાસ રાખવાથી જ મળે છે. માટે હે જીવ!

ખરૂં સમજવાનું તો એ કે શાસ્ત્રા અને સદ્ગુરૂનાં વાક્યો પર વિશ્વાસ રાખવો એજ છે. કેમકે સંસાર રૂપ સમુદ્રને તરી પરંપરાના પદને એથી જ પહોંચી શકાય છે. અને પુનઃ જન્મ મરણનું કષ્ટ ન રહેતાં મુક્તિની દશાએ આવીને ભગવત્પદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

કર્માર્મ ધ્વયં બીજં કામાદિ દદ્ધં બંધનં ।

કેન કર્મ વિપાકેન લોકો મુચ્ચન્તિ બંધનાત્ ॥

ભાવાર્થ:— આ સૃષ્ટિ અનંત કાળથી ચાલેલી છે. છતાં તે એવી ને એવી જ ભેવામાં આવે છે. પણ તેનો નાશ થઈ સંસાર રહિત કોઈ ભૂમિ ભેવામાં આવતી નથી. તેનું ખરૂં કારણ તો એજ છે કે અનેક પ્રકારની કામનાઓથી જીવો દૃઢ બંધાય ગયેલા હોય છે. તેથી સારાં નરસાં કર્મોની વાસના રૂપી ફળો એ એ સંસારનાં બીજ રૂપે થઈને વિશ્વને ઉત્પન્ન કરે છે, એવું મારા સમજવામાં છે. માટે હે સદ્ગુરૂ ! આ કર્મવિપાક રૂપી સંસારનાં જન્મમરણાદિક કષ્ટો તેના બંધનમાંથી મુક્ત થનારા જીવો, તે કેવા પ્રકારે કરીને થાય છે, તે કૃપા કરીને કહો ! કે જેથી કરીને હું સંસારમાં જન્મને પામી, બંધનમાં ન આવી, પુનઃ મારા મૂળ સ્વરૂપને પામી સુખીયો થાઉં ! એમ સાંભળીને શ્રી સદ્ગુરૂ ઉત્તર આપે છે કે:— હે જીવ ! ભલે જીવો કર્મો કરે, પણ તેના વિવેકને સમજી શકાય તો તે બંધનકારક થતો નથી. જેમકે:—

યોગી કર્મ સદા શૌચ જ્ઞાનં મનસિ ભાવયન્ ।

બ્રહ્માગ્નિર્ભુજતે બીજં બીજો યોગી મુચ્ચયતે ॥

ભાવાર્થ:— જે યોગી પુરૂષો છે, તે પણ કર્મોને શું નથી કરતા ? અર્થાત્ કરે છે તો ખરા, પણ તેઓ કેવી રીતે કરે છે, તે તું સાંભળ. પ્રથમ એ જે કર્મ કરે તે શુદ્ધ ચિત્તમાં રહીને કરે. અને બ્રહ્મજ્ઞાનના આવેશે કરીને નિર્મળ થએલું મન છે જેનું, એવા યોગી પુરૂષો અહિંસક કર્મોને અનુસરે છે. તેમ છતાં તેઓ જે જે ક્રિયાઓ કરે છે તે અજ્ઞાનને તજી જ્ઞાનની ભાવનામાં રહીને કરે છે. ને તે કરતી વખતે, ઇરાદાપૂર્વક કે ફળેચ્છા રાખી કરતા નથી, તેથી એમ સમજવું કે, સાફ કે નહાફ કરવાની ઇચ્છા જ થતી નથી, એજ બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રતાપ છે. એ પ્રતાપે કરીને શુભાશુભ કર્મોનાં ફળ રૂપી જે બીજ છે, તે બળીને ભસ્મીભુત થાય છે. તેથી તેમનો પુનર્જન્મ થતો નથી, અર્થાત્ મૂળ સ્વરૂપમાં પ્રવેશી જાય છે. તે કહી જણાવે.

યોગીનાં સહજાનંદો જન્મ મૃત્યુ ન વાંચ્છતિ ।

વિધિ નિવેધો રહિતો ભગવદ્ગુપો દિર્યતે ॥

ભાવાર્થ:— જે થોગી પુરૂષો છે, તે સહજાનંદ સ્વરૂપે હોય છે. ને તે એવા કે જેને કલેશનું તો સ્વપ્ન પણ હોતું નથી. તેમ શોક, મોહ, ભય અને કષ્ટ, તેનાથી રહિત હોવાને લીધે સત્ચિત્ત અને આનંદ વડે ‘સચ્ચિદાનંદ’ રૂપે વિધિ નિષેધથી રહિત રહીને તે ભગવત રૂપ થાય છે. તદ્દનંતર તે મૂકત દશામાં આવીને જ્યાં લગી પ્રારબ્ધ હોય છે, ત્યાં લગી તેને અનુસરી જીવ મૂકત દશામાં રહી, આશા તૃષ્ણાને નિર્મૂળ કરે છે. વળી હે જીવ ! એવા પુરૂષોને જોઈને જે છ ભૂમિકાના લોકો તે મનુષ્ય જન્મની આશા રાખે છે. ને તે એવી કે, એક વાર જો મનુષ્ય જન્મ મળે તો આપણે પણ એવા સ્વરૂપને પામીએ. એવી તેઓ વાંચના કરતા છતાં ‘જય જય’ શબ્દને ઉચ્ચારે છે.

હે જીવ ! ભલે, સંસાર રૂપી મહા ધરામાં પડો, પણ જો તેને તરતાં આવડે તો તેને આ ‘ગર્ભ ગીતા’ રૂપી એક નાવ ઘડીને આપ્યું છે. ને તેથી તેને તુંખીવત્ તારશે. માટે આ શિક્ષા વલ્લભ ધન માની, જો તારા જીવનું જીવન સુધારવું હોય, તો તારે આ ગીતામાં કહેલા નિયમોનો આશ્રય કરવો એજ ઉચિત છે. વળી વિશેષ એ કે, સંસારમાં અત્યંત વેશધારીઓ વસે છે. તેને તું તારી દૃષ્ટિએ કરીને જોજે. તેમાં હું પણ એક વેશધારી છું. એવી ઈચ્છા કે અભિલાષા રાખીશ નહિ, ને રાખીશ તો એજ બંધનકારક છે. તે છતાં વેશને ધારણ કરે તો જે વેશ ધારણ કર્યો હોય, એજ વેશની ક્રિયા કરજે, પણ અન્ય વેશની કરીશ નહિ. કારણ કે એક વેશમાં બીજા વેશની ક્રિયા થાય તે બંધનકારક છે. તમે તમારો દેશ તજી વિદેશમાં વિચરો છો, માટે પરદેશીઓનો વિશ્વાસ ન કરશો.

હે જીવ ! આ સંસાર રૂપી વિદેશને વિષે ભવાટવિ નામે, તૃષ્ણા રૂપી એક મહત્ વ્યાપારણ્ય છે. પરંતુ તે એવું છે કે, જીવ માત્રોને વ્યાપાર રહિત રહેવા દેતું નથી અને તેના મુનીમ તરીકે છ ગુમાસ્તાઓ પુરૂષાકૃતિમાં છે. તેઓ એવા છે કે અરૂપી છતાં, ગાફી વિદ્યા સારી રીતે જાણી શકે છે. જેપી કે પરકાયામાં પ્રવંશી પ્રથમ સુખ ભોગવાવરાવે છે, પછી કષ્ટનો ભોગ કરાવે. માટે તેઓનો ભરોસો રાખવા જેવો નથી, કેમકે તેઓ અસદ્ગુરૂ રૂપે ઉલટો વ્યાપાર કરાવી, ખોટ રૂપ તમારું અહિત કરનાર છે. માટે તેઓને ત્યાગી વ્યવહાર કરજો. વ્યાપાર કરતાં પહેલાં વસ્તુને ઓળખશો નહિ ત્યારે તેનો ભાવ તો ક્યાંથીજ જાણશો ? માટે આ સંસારમાં ઘણા તો નહિ, પરંતુ કાંઈ કાંઈ, સ્વદેશી ગુરૂ રૂપી દલાલ છે. તેમાંથી કાઢો જોઈ પાસે રાખી માલ જોરશો એટલે તેમાં ટોટો ન આવતાં, લાભને પાત્ર થશે. એટલું સમજાવી અંશુષ્ટિ ભગવાન અતંદર્યાન થયા.

વેદોત્પત્તિ

૧.૧૩૪૫૮૮

ગર્ભને વિષે પ્રાદર્શિત થએલા અંગુષ્ઠિ ભગવાન અંતર્ધ્યાન થયા બાદ જ્યારે એ ગર્ભને દશ માસની અવધિ થઈ ત્યારે વિષુવ્વિકા નામના વાયુને પ્રબળે કરીને અતિશય જીવ આદુક્ષમાન થવા લાગ્યો અને તે ઉંઘો ચતો થવા લાગ્યો. અને પછી પડદે પડદે ગોથાં ખાતો પરમાર્થ દ્વારમાં પુદ્ગલની સ્થિતિમાં એટલે ભરતક નીચે અને પાદ ઉંચે એ રીતે શરીર સુંદર અને અશુચિવાન બહાર પડયા બાદ, તે મુર્છાગત થઈને પડે છે. થોડી વારે તે રૂદન કરવા લાગે છે. તે સમયે તેની જનુની અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં હોવાને લીધે તે બાળક સુખી છે કે દુઃખી તેનું જ્ઞાન તેને હોતું નથી પણ તે સમયે જે ભવાટવી તેનાં સ્વરૂપ વિશ્વમાં અનંત હોય છે. ને તે આશાતૃષ્ણાવાળાં હોવાથી તેઓ બાળકની આસના વાસના કરતાં છતાં તેની બહિર્શુદ્ધિ કરીને તેની પ્રસૂતાને સોંપે છે,

એ પ્રમાણે મનુષ્યની યોનીનો જન્મ છે. એ રીતે માનવ તેમજ પશુ, પક્ષી, કીટ, પતંગ; વૃક્ષ, અને પાષાણ તેની પણ વૃદ્ધિ થવા લાગી. ને તેની દિન પ્રતિદિન વરતી વધતી જતી જોઈ ભૂતળમાં આવનારા દેવો આદિ ઋષિઓ તેમણે બ્રહ્મા, દક્ષ અને મનુ તેમને સુચના કરવાથી તેઓ અત્યંત આનંદને પામી તેની વ્યવસ્થા કરવાની ગોઠવણ કરવા લાગ્યા. જેવી કે જેના વિષે કેવળ સત્વ ગુણ રહેલો હોય તે બ્રાહ્મણની સંજ્ઞા આપવી અને જેને વિષે સત્ત્વગુણ મિશ્ર રજોગુણ રહેલો હોય છે. તેને ક્ષત્રિયની સંજ્ઞા આપવી. જેના વિષે રજોગુણ અને તમો ગુણ રહેલો હોય તેને વૈશ્યની સંજ્ઞા આપવી અને જેને વિષે કેવળ તામસ્ત ગુણજ રહેલો હોય તેને શૂદ્રની ઉપમાં આપવી; એ રીતે ચાર વર્ણની કલ્પના કરી.

પછી બ્રહ્માએ મનુને કહ્યું કે મારા ઇષ્ટે મને બે સૂત્રો સમજાવ્યાં છે. તે પ્રમાણે મારી તથા દક્ષની પ્રજા વર્તે છે. પરંતુ તમારી પ્રજા નિયમમાં રાખવી કઠિન છે. તેને માટે વિધિ નિષેધ જણાવવાની જરૂર છે. ને તે મારા બાણવામાં સારી રીતે છે. તેને વેદ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે. તેના નિયમો તમારી પ્રજા પાળશે એટલે સંસારમાં સુખી થઈ આખરે પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનમાં જઈ સુખી થશે.

વર્તમાનમાં અજ્ઞાની જનોથી તે મહાન પંડિતો પર્યંત વેદની સાક્ષી આપે છે. કહે છે કે વેદમાં કહ્યું છે, તેનું કારણ માત્ર વેદની મહત્તાજ છે. અહો !

તે કેટલી વિશેષ છે કે જેમ વાદી કે વાદ્યરી સાધુને નામે પુબ્ધ છે. તેમ કપોલ કલ્પિત વાક્યો હોય તો પણ વેદને નામે પ્રતિપાદન કરાય છે, છતાં એ વેદનાં છે કે શુંબનાં, તેને કાંઈ પૂછતું નથી. જેમ સૂર્ય અસ્ત થયો હોય છતાં પ્રકાશ રહિત ઝાંખો જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ વચમાં વાદળ હોય છે તેમ વેદ અસ્ત નહિ છતાં અસ્ત જેવા તેજ હિન જોવામાં આવે છે. તે માત્ર અવિદ્યતાને લીધેજ. નહિ તો એના પ્રકાશમાં લેશ માત્ર ન્યૂનતા નથી. આવી એક જનક સ્થિતિને દૂર કરવા સારૂ, વેદ એટલે શું? એ કયાંથી અને કેવી રીતે પ્રગટ થયા છે. તે અત્રે જણાવવામાં આવે છે.

જે સમયે મનુની મૈથુન સૃષ્ટિનો વધારો થવા લાગ્યો તે સમયે બ્રહ્માએ મનુને કહ્યું કે મારા ધૃષ્ટે, પોતાના મુખમાંથી સરસ્વતી ઉત્પન્ન કરી, પરાવાણીમાં એક બ્રમકલ્પ નામે કલ્પ રચી આપ્યો છે. અને તેનાં દ્વિવિભાગ, તેમાં એક કલ્પસૂત્ર અને બીજું બ્રહ્મસૂત્ર. એવાં બે સૂત્રો રચી મને આપ્યાં છે. તેમાં જે કલ્પસૂત્ર તે વિષે કર્મો પ્રતિપાદન કરેલાં છે, અને બ્રહ્મસૂત્રમાં, બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. તે બે સૂત્રો મને સમજાવ્યાં તે સમયે મને કહ્યું હતું કે પ્રથમ આ કલ્પ સૂત્રમાં રહેલા કર્મો તે તમે સૃષ્ટિ રચો ત્યારે સૃષ્ટિના જીવોને કરાવવાં અને તેમાં રહેલા વિધિનિર્ણયો સમજાવવા. પછી તેમને બ્રહ્મસૂત્રનું જ્ઞાન કરાવવું. એટલે તે જીવો પોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનને જોઈ, જાણી, કષ્ટ નહિ પામતાં જે સ્થળમાંથી પ્રગટ થયાં છે. તે સ્થાનમાં વિરામશે. અને તે જીવો રખડતા રહેશે નહિ.

એ રીતે તેમણે આજ્ઞા કરેલી તે પ્રમાણે મારી ને દક્ષની પ્રજા વર્તે છે. પરંતુ હે મનુ ! તમારી પ્રજા તે સૂત્રોના પ્રમાણમાં વર્તી શકશે નહિ. માટે તેને સારૂ આ બે સૂત્રોમાંથી ચાર વિભાગ કરી તમને આપું તેના પ્રમાણ પર પ્રજાને રાખવી એ તમારું કર્તવ્ય છે. અમ કાઢી ચાર વિભાગ કરી આપ્યા. તે એ કે કલ્પ સૂત્રના બે ભાગ, એક ઋગ અને યજુર; અને બ્રહ્મસૂત્રના બે ભાગ એક સામ અને બીજો અથર્વ. એ રીતે ચાર કોષની કલ્પના કરેલી છે, તે એવી રીતે કે ઋગ કર્મોનો કોષ યજુર મંત્રોનો કોષ; સામ ઉપાસનાનો કોષ અને અથર્વ સ્તુતિનો કોષ છે. એ પ્રકારે ચાર કોષ રચીને મનુને આપ્યાં છતાં એ ચાર વેદ નથી; પણ નિશ્ચય નામે વેદ તો એકજ છે. મનુ કહે છે, ત્યારે તેને વેદની સંજ્ઞા આપવાનું કારણ શું છે? બ્રહ્મા કહે છે જેમ ઋષિના વંશજોને મુળ પુરુષની ઉપમા અપાય છે, જેમ પુત્રને આત્મજ કહેવામાં આવે છે; તેમ વેદની સંતતિને વેદ કહેલા છે.

વળી વેદની સંતતિ ઘણી હોવાથી તેને વેદવૃક્ષથી સંજ્ઞા આપેલી છે. અને ઘણી સંતતિ થવાનું કારણ એ કે મનુની સૃષ્ટિનો વધારો થવાથી તેમાં

મતભેદ દર્શાવા લાગ્યા. તે વખતે કાળાનુસારે કેટલાંક મુળ વેદની સાક્ષી સાથે રચવામાં આવ્યાં. એટલે પ્રથમ બ્રહ્મકલ્પ પછી તેનાં બે સૂત્રો અને પછી તેના ચાર કોષ; એ પરાવાણીનાં હોવાથી તેમાં સમજી ન શકે તેવી બુદ્ધિના જનો થવાથી બ્રહ્માએ પશ્યતિ વાચ્યા પર રહીને શ્રુતિઓ રચી કે જેથી સમજી શકાય. પછી સરળતા માટે છ સૂત્રો રચ્યાં. જેવાં કે પ્રથમ અદ્વાક્ષરવાણુ, બીજી સંદેહ રહીત, ત્રીજી સારથી ભરેલું, ચોથું ચારે પાસ લાગુ પડનારું, પાંચમું ફેરવી ન શકાય તેવું અને છઠું દુષણ રહીત. એ સર્વને વેદની સંતતિ સમજવી.

એ સિવાયની પણ વેદની સંતતિ છે. જેવી કે પ્રથમ શિક્ષાકલ્પ. તેનાથી અક્ષરોની શુદ્ધિ થાય છે. બીજી કલ્પશાસ્ત્ર. તેનાથી કર્મોનું જ્ઞાન થાય છે. ત્રીજી વ્યાકરણ. તેનાથી શબ્દોનું જ્ઞાન થાય છે. ચોથું નિરૂકત. તેનાથી શબ્દોની સ્પષ્ટતા થાય છે. પાંચમું છંદ શાસ્ત્ર. તેનાથી વૃત્તોનું જ્ઞાન થાય છે. છઠું જ્યોતિષ શાસ્ત્ર. તેનાથી કાળનો નિર્ણય થાય છે. તે સઘળી વેદની સંતતિ છે.

છતાં અનેક શ્રુતિઓ, સહિતાઓ અને ચાર મંત્રાવળીઓ. એ સર્વે દેવવાણીથી પશ્યતિ વાચ્યાં પર રહીને રચવામાં આવેલ છે.

પછી મનુની સૃષ્ટિ મતભેદ કરીને ઘણા અંશે રચવામાં આવ્યા છે. જેવાં કે દશોપનિષદ્, ષટ્દર્શન, સ્મૃતિઓ, નીતિઓ અને પટલો તથા ચાર કારણ કોષ એટલે ઉપવેદ જેને કહેવામાં આવે છે. તે મનુના સમયમાં ઋષિ લોકોના રચેલા છે. અને તે મધ્યમા વાચના ગણાય છે. જોઈએ છીએ તો મનુના પહેલાંની સૃષ્ટિ ધર્મકર્મમાં, તથા બ્રહ્મનિષ્ઠપણામાં કુશળ છતાં મતભેદવાળી ન હતી. તેથી તે સત્મય ગણાતી. અને અસત્ત્વ ગૌણપણું પણ તેમાં ન હતું. તેથી તેમને દેવવાણી ગણેલ છે. અર્થાત્ સત્યના શિખર પરથી ઉતરતીજ ન હતી.

તેમ છતાં તેઓનાં વચનોમાં વધઘટ થવાનો સમય મનુની પ્રજામાં મતભેદ થવા લાગ્યો. જેવો કે કંઈકની મતિઓ ઉલટી ફરીને કહેવા લાગી કે “ આ સૃષ્ટિમાં જાણુવા કે ભજવા તથા યજ્ઞવા યોગ્ય બ્રહ્મ નથી. પણ બ્રહ્માની શક્તિ છે. કેમકે જો બ્રહ્મામાં શક્તિ ન હોય તો તે કંઈ કરી શકે તેમ નથી. માટે બ્રહ્માની જરૂર નથી.” આવા વિચાર પર આવી કેટલીક મનુની પ્રજા શાકત માર્ગને અનુસરવા લાગી. અને મૂળવેદમાં તાત્રિકાક ઉમેરી, જે વેદ અહિંસક હતો. તેને હિંસક ઠરાવ્યો. તે એટલા લગી કે નરંભેધ, અશ્વમેધ, અજ્ઞમેધ, સુત્રામિષ્ટ એટલે મધ્યપાન કરવું, અને છેવટે ગૌમેધ પણ દાખલ

કર્યો. આ સર્વે ઘણી વિદ્વત્તાવાળાનું ઉમેરણ કરેલાં વચનોની યુક્તિથી ઠંકા-યલો મૂળ વેદ, અત્યારે હાથ લાગે તેમ નથી.

પછી મનુની પ્રજા વધારે મતભેદ વાળી થતી આવતી જોઇ, તેમને હિંસક માર્ગમાં જતી અટકાવવા સારૂ શાકત પુરૂષોએ ઘણાં ઉપશાસ્ત્રો રચ્યાં છે. જેવાં કે પાક શાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્રાદિ ઘણાં ગ્રંથો રચ્યા છે. હવે જે ઉપર ચાર કોષ કહ્યા છે, તેમાં પણ ફેરફારી થઇ છે. ઋગ્ નામનો કોષ તેમાં માત્ર કર્મોનુંજ પ્રતિ-પાદન કરેલું હતું. તેમાં એક કૌશિક નામના બ્રાહ્મણે ઘણાં બ્રાહ્મણોની સંમતિથી ઋગ્નાં કર્મ, યજુનાં મંત્ર, સામનો યોગ વૈરાગ્ય અને અથર્વની સ્તુતિ એ પ્રમાણે ઋગ્ નામનો જે કોષ હતો તેને ઋગ્ નામનો, ચારે સમૃદ્ધિ મળવાથી તેને વેદની સંજ્ઞા આપી છે. એ રીતે ઋગ્ કોષનો ઋગ્વેદ થયો છે. પછી જે યજુર્ તે મંત્રનો કોષ હતો છતાં એક શ્વેનાશ્વતર નામના બ્રાહ્મણે ઘણાં બ્રાહ્મણોની સંમતિ સાથે, યજુના મંત્રો, ઋગ્ કર્મ, સામનો યોગ વૈરાગ્ય અને અથર્વની સ્તુતિ એવી ચાર સમૃદ્ધિ એકત્ર કરી, યજુ નામે કોષ હતો, તેને વેદની ઉપમા આપી. તે પછી જે સામ તે યોગ વૈરાગ્યનો કોષ હતો. તે એક વાતાયન નામના બ્રાહ્મણે ઘણાં બ્રાહ્મણોની સંમતિ સાથે. સામનો યોગ વૈરાગ્ય યજુનાં મંત્રો અને ઋગ્ કર્મો અને અથર્વની સ્તુતિ એવી ચારે સમૃદ્ધિ એકત્ર કરીને સામનામનો કોષ તેને વેદ ઠરાવ્યો છે.

ત્યાર પછીનો જે અથર્વ તે સ્તુતિનો કોષ હતો. છતાં એક કુનથ નામના બ્રાહ્મણે ઘણાં બ્રાહ્મણોની સંમતિ સાથે, યજુના મંત્રો, ઋગ્નાં કર્મો, સામનો યોગ વૈરાગ્ય, અને અથર્વની સ્તુતિ. એવી ચાર સમૃદ્ધિ એકત્ર કરી અથર્વશીર નામનો કોષ હતો, તેનો વેદ કહ્યો. એ પ્રમાણે ચાર કોષ હતા તેના ચાર વેદ કહ્યેલા છે.

ઉપર કહેલા ચાર કોષ રૂપ ચાર વેદ મનુપ્રતિ બ્રહ્માએ કહ્યેલા તેમાં કાળ બળે શાકત માર્ગે એટલે શક્તિ માર્ગના બ્રાહ્મણોએ, કંઈક તાંત્રિક અને કંઈક પોતાનાં મનસ્વી એટલે કપોલ કલ્પિત વાક્યો, પોતાની વિદ્વતાથી મેળવી, વેદ અહિંસક હતા તેને હિંસક ઠરાવ્યા છે. માટે જેઓ તેના અનુયાયીઓ હોય તેણે, હિંસક મંત્રો મૂળવેદના નથી, એમ સમજી તેનો ત્યાગ કરવો અને અહિંસક મંત્રોનું ગ્રહણ કરવું. એવો વિધિ સમજી વર્તવું તે ઉચિત છે. પછી કેટલીક મુદતે મનુની પ્રજા જેમ જેમ વધતી ગઇ, તેમ તેમ મતભેદે કરી, એકમતની સીડીને છોડી દઇ, ઘણા મતો પર દોરાઇ જવા લાગી. તે સમયે મનુએ એક કાયદો રચ્યો, તેને મનુસ્મૃતિ કહે છે અને તે લોકપ્રસિદ્ધ છે.

ત્યારપછી ચાર ઉપવેદ રચવામાં આવ્યા છે. જેવા કે જ્યારે મનુની સૃષ્ટિને મકાન બાંધી રહેવાની જરૂર પડી, ત્યારે એક સ્નાપેય નામના મુનિએ ઘણા બ્રાહ્મણાનુમતે એક રથાપત્ય નામનો વેદ રચ્યો. અને મકાનો રચવાનું ભાન કરાવ્યું. જ્યારે આત્મજ્ઞાનમાં ખામી આવી અને એક બીજા સાથે યુદ્ધના પ્રસંગો આવવા લાગ્યા, ત્યારે એક કાલેય નામના મુનિએ, ઘણા મુનિઓના અનુમતે ધનુર્વેદની રચના રચી. વળી તે પ્રજા જ્યારે અતિશય ભોગે કરીને રોગથી પીડાવા લાગી, ત્યારે એક કલ્પશ નામના મુનિ વડે ઘણા બ્રાહ્મણોના અનુમતે આયુર્વેદ રચવામાં આવ્યો. જ્યારે એ પ્રજા આદિને ગાયનની જરૂર પડી, ત્યારે એક કમુખ નામના મુનિએ ઘણાઓના મતે કરી ગાંધર્વ વેદની રચના રચી. એ રીતે ચાર વેદ રચવામાં આવ્યા છે તેને ઉપવેદ કહે છે.

હવે મુળના કોળામાં થયેલી ફેરફારી ચાર ઉપવેદ, સ્મૃતિઓ અને ન્યાય એ સર્વે મધ્યમા વાચના છે. તે પછી એ પ્રજા સત્યાસત્ય અને ધર્માધર્મ તથા મૂળ ભાષામાંથી છુટી પડવા લાગી તેમ જ્ઞાન ધ્યાનથી પણ વિખુટી પડવા લાગી, ત્યારે વાલ્મિકાદિ, વ્યાસ વગેરે એ સરળતાથી સમજી શકાય એવા માર્ગ પર રહી કાવ્યો તથા પુરાણો બાંધ્યાં; અને એ સિવાયનાં કેટલાકે કાવ્યો, કળાઓ અને ઇતિહાસો તથા પાઠ, પ્રતિષ્ઠાઓ અને અન્ય પુરાણો રચ્યાં. તે વૈષ્ણવી વાચનામાં છે. અને તે પછી જ્યારે મૂળ ભાષાથી વિખુટા પડી, અજ્ઞાન દશાના પગથીઆ પર આવી જવાના અરસામાં, બુદ્ધિમાન પુરુષોએ ગદ્ય, પદ્ય, છંદ અને રાગ રાગણીમાં બહિર્મુખ વાચના પર રહીને, રચી જણાવ્યા છે. માટે દેરા કાળાનુ સારે, કારણ પરત્વે, કાર્યમાં ફેરફારી થતી આવે છે. જેવી કે, ઇશ્વર મુખદ્વારાએ પરાવાણીના, દેવમુખવાણીએ પર્યતિ વાચના, ઋષિમુખ દ્વારાએ મધ્યમા મનુષ્યરામુખદ્વારાએ વૈષ્ણવી વાણીના અને મનુષ્ય જેવાના મુખ દ્વારાથી બહિર્મુખ વાચના એ રીતે પૃથક્ પૃથક્ રચનારા અને પૃથક્ પૃથક્ વાચના પર રહી રચનાતા આવ્યા છે. વેદનું મૂળ સ્વરૂપ સત્ય છે અને તે પરાવાણીમાં વૃક્ષ રૂપે છે. જેવી રીતે કે જે ઝંકાર તે એનું મૂળ છે અને નિશ્ચય એનું થડ છે. ચાર વેદ નામે કોષ એ એની મૂળ શાખાઓ છે અને સંહિતાઓ તથા ઉપનિષદો એ તેની ઉપશાખાઓ છે. શ્રુતિ, સ્મૃતિ એ તેની ડાળીઓ છે. કાવ્યો, ઇતિહાસો એ તેની ઉપપાખાંડીઓ છે અને કાવ્ય, પુરાણો તથા ગદ્યપદ્યાદિ છંદો અને વાર્તાઓ એ તેની લઘુ ડાળીઓ છે. વિધિ નિષેધ એનાં પાંદડાં છે. શુભાશુભ કર્મ ક્રિયા તે એનાં સુવાસ અથવા કુવાસ રૂપી પુષ્પો છે. તૃષ્ણાને તોડી શાંતિમાં આવવું એ તેનો રસ છે અને જે શુભાશુભ કર્મ ફળો તે જન્મ મરણ રૂપ બીજો છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ તેનાં ફળો છે. અને

જે વાણીનો વિલાસ છે, તે સુખદુઃખ રૂપ તેનાં કાષ્ટ છે. અને સુવાક્ય-કુવાક્ય એ તેનાં છાંડાં છે. એ પ્રમાણે વેદ એ એક વૃક્ષ રૂપ છે. માટે સંસાર રૂપ સમુદ્રને તરી પરંપરાના પદે પહોંચવું હોય, અને જીવદશાથી વિરક્ત થઈ, ઈશ્વર દશામાં પ્રવેશ કરવો હોય, તથા સંસારના જન્મમરણ રૂપ ભ્રમણ ચક્ર પરથી ઉતરી મૂળ સ્થાનને પામવું હોય, તો તેને સાચા સાધન રૂપ એક વેદજ છે.

વિશ્વવેશ વર્ણન

ઉપર જે વેદની ઉત્પત્તિ કહેવામાં આવી, તેમાં એમ કહ્યું કે, વિધિ નિષેધ એ બે તેનાં પાંદડાં છે. પણ વિધિ નિષેધ તે શું, તે જાણવાની જરૂર છે. કેમકે તે સમજવામાં ન આવે, ત્યાંસુધી આ કરવું અને આ ન કરવું, એ સમજાય નહિ. અને તે ન સમજાય ત્યાંસુધી જીવ પાતાનું જીવન સુધારી શકે નહિ. તેમ ત્યાગ કે ગ્રહણ, ધરાદો કે અમલ કાંઈ થઈ શકે નહિ. જેને નર્ક કે સ્વર્ગ સુખ કે દુઃખ, તેમ નિવૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિ આપનાર માત્ર વિધિ નિષેધોજ હોય છે. તેથી તેને અત્રે લખવાની જરૂર છે.

હવે જે વિધિ નિષેધોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે સર્વ જીવોને માટે છે. આ વિશ્વ નાટક રૂપે છે અને જે મહા નાટક તે એજ છે. પરંતુ જ્યારે નાટક રૂપે કહેવામાં આવે ત્યારે તો તેમાં વેશોનું વર્ણન પણ કરવું પડે. એ નિઃસંશય છે.

વિધિ નિષેધ એ પણ વેશોને લાગુ પડે છે. માટે વેશોનું વર્ણન કરવું ઉચિત છે. કેમકે વિધિ રૂપ મહાનાટક જ્યાંથી રચાયું છે, ત્યાંથી ગુણુ માયા પરથીજ રચાયું છે અને તે ગુણુ, તથા માયા ત્રિવિભાગી હોય છે. અને તે ગુણુમાં પણ અકેકમાં ઉત્તમ, મધ્યમ ને કનિષ્ઠ એવા ત્રણ વિભાગ હોય છે. ગુણુ જ્યારે ત્રિવિભાગી છે, ત્યારે તેમાં રહેલાં કર્મો પણ ત્રિવિભાગી હોવાં જોઈએ. માટે એ ત્રણેને સમજી જીવોને આગળ પગલું ભરવાનું છે, તેને વિધિ નિષેધ સમજવા.

હવે જે જે વેશો ધારણ કરવામાં આવે છે, તે તે વેશોની અદા રૂપ સ્વધર્મ અંટલે વિધિ તે જાણાવવું જોઈએ, એમ સમજી અત્રે જણાવીએ છીએ. જે કે તે ન જાણાવવામાં આવે તો જીવો ઉલટા મુલટી ક્રિયા કરી, સ્વધર્મને ન સમજી, પરંપરાના પદને પહોંચે નહિ. આ રતંબથી તે પ્રજ્ઞ પર્યંત સર્વેને વિધિ નિષેધ લાગેલા હોય છે, તેથી તેનો વિવેક સમજવાની ખાસ જરૂર છે. તે એમ કે, નિરાકાંઠ, નિષ્કર્મ્ય, અવાચ્ય, શાન્ત, સનાતન નિર્ગુણ અને દૃષ્ટારૂપે દોષાદોષ દર્શાવા છતાં, સામાન્ય રીતે વર્તવાપણું એ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું કર્તવ્ય છે, પછી મહેશ્વરરૂપે સાત્વિક અહંકાર, તેમનું કર્તવ્ય સત્ય સંકલ્પે કરી, વિશ્વ રચવાની કલ્પના કરવી અને પુરૂષ-પ્રકૃતિના સંમેલનથી અજ્ઞાનરૂપ જગતની ઉત્પત્તિ કરવી એ તેમનું કર્તવ્ય છે. જે સવિદ્યા-માયા તેણે જીવોને પ્રજ્ઞની સાથે ઐક્યતા કરાવવી એ તેનું કર્તવ્ય છે. અને જીવોને મોહભ્રમમાં રોકી રાખવા, એ અવિદ્યા-માયાનું કર્તવ્ય છે. સંસારમાં જીવોને સંસ્કારરૂપ પાશોથી બાંધી, અહંમમરૂપ બંધનથી ન છુટવા દેવા, એ રજો ગુણનું કર્તવ્ય છે. જીવોને શુભાશુભ કર્મોમાંથી, સત્વ ગુણી કર્મોના અનુયાયી

કરવા, વર્ગાનું મુખ અપાવવું, એ સત્વ ગુણનું કર્તવ્ય છે. સંસારની ચડણ કરેલી વસ્તુઓનાં અનુભવ થયા બાદ વૈરાગ્યને ઉપભવી, ત્યાગ કરાવવો એ તામસ ગુણનું કર્તવ્ય છે.

રમેગુણમાં રહી, સૃષ્ટિના વિધિનિષેધોના વિવેક જણાવવા, અને સૃષ્ટિનો વધારો કરવા ઇચ્છા રાખવી, સંસ્કારોથી જગતને બંધન કરી ખસવા ન દેવું એ બ્રહ્માનું કર્તવ્ય છે. બ્રહ્માની રચેલી સૃષ્ટિમાંથી સત્વગુણી જીવોને ખેંચી લઈ, નવી સૃષ્ટિ રચવી અને પોતાના સ્વરૂપવાળા કરવા એ સત્વગુણુ પ્રધાન વિષ્ણુનું કર્તવ્ય છે. ત્યાગ-વૈરાગ્ય દર્શાવી જપતપ પરથી અભાવ કરાવી સંસારનો લય કરવો અને તે જીવોને વધવા નહિ દેવા એ રૂદ્રનું કર્તવ્ય છે.

ધર્મોનું સંરક્ષણ કરી, તે ધર્મોના પોતાના શરીરપર અમલ કરવો, અને જગતના જીવોનું શુભ ઇચ્છવું એ બ્રહ્મર્ષિઓનું કર્તવ્ય છે. ધર્મ, અર્થ, કામ એ ત્રણ પદાર્થ મળવા મુલભ છે. પણ એથી પદાર્થ મોક્ષ મળવો તે અતિ દુર્લભ છે. છતાં જીવોને તેનું ભાન કરાવી આપવું, એ દેવર્ષિઓનું કર્તવ્ય છે. પ્રભુનું પાલન કરવું, તેઓનાં વર્ણાશ્રમના ધર્મો જણાવવા, અને તે પ્રમાણે વર્તણૂંક કરાવવી, એ રાજર્ષિ મનુનું કર્તવ્ય છે. દેવરાજની પદવી ભોગવવી; વિદ્યુત, વાયુ, દેવો એ સર્વેને સ્વાધીનમાં રાખવા, તેમજ અનેક પ્રકારના ભોગો સાથે પૃથ્વીના જીવોને જીવાડવા માટે જળ વરસાવવું એ ઇન્દ્રનું કર્તવ્ય છે. વિશ્વ માત્ર મિત્ર છતાં અંધકારે કરી અંધ રહે છે તેને સ્વસ્વરૂપે કરી પ્રકાશ કરી આપના, કાળ જ્ઞાન દર્શાવવું, પોતાની ઉજ્જ્વળતા વડે જગતને જીવાડવું એ માર્તંડ એટલે સૂર્યનું કર્તવ્ય છે.

પોતાના શરીરમાંથી અમૃત ઝરાવી જગતને જીવાડવા વૃદ્ધિ પમાડવી, રાત્રિને સ્વતેજે કરી દીપાવવી, અને ઉડગણ રૂપ પરિવાર સાથે સર્વને શાંતિ આપવી એ ચંદ્રનું કર્તવ્ય છે. સંધ્યા, ગાયત્રી, તર્પણ, સૂર્યઅર્ધ્ય વૈશ્વદેવ અને પ્રાણાયમ ઇ. કર્મોસહ જનોનું યજ્ઞદિક કર્મોએ કરી ભદ્ર વાંચવું, એ બ્રાહ્મણનાં વ્યવધર્મ છે. તેજમાં મસ્તપણું, પ્રભુનું પાલન, ન્યાયે વર્તવું, ગૌ-બ્રાહ્મણની રક્ષા એ ક્ષત્રિઓનું કર્તવ્ય છે. ગૌબ્રાહ્મણ દેવ, ધર્મકાર્ય, ધર્મસ્થાન સદાવ્રતો ઇ. પર ધર્મબુદ્ધિ રાખતી એ વૈશ્યનું કર્તવ્ય છે. ત્રણે વર્ણની સેવા દેવાર્ચનમાં વસ્તુઓ અર્પણ કરવી, હરિનું નામ ઋરણ કરવું, દેવાશ્રયથી પંચ કર દૂર રહી દર્શન કરવું; દેવ, બ્રાહ્મણ અને પવિત્ર કરવામાં આવેલી વસ્તુ તેનો અપર્શ કરવો નહિ, તે શુદ્ધનું કર્તવ્ય છે. ગાય, બ્રાહ્મણ, તુલશી, પીપળો, બીલી, દેવ અને વેદિકા તેને સ્પર્શ ન કરવો એ અતિ શુદ્ધનું કર્તવ્ય છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર અને અતિશુદ્ર તે સિવાય જે અધમ વર્ણ તેણે ઉપરની વર્ણોની સ્પર્શ ન કરવો અને થઈ જાય તો અત્યંત ક્ષોભવાન રહેવું, એ તેનું કર્તવ્ય છે. એટલે જેઓ શ્વાનાદિ પશુઓમાં મૃતક શરીરોને ગળે કરી અહર્નિશ દુર્વાસમાં નિવાસ કરતા હોય તેવાઓ, એ છ વર્ણો પૈકી કોઈને પણ જાણ્યે અજાણ્યે સ્પર્શ થાય તો તેણે અત્યંત કલેશમાં રહેવું; એ તેનું કર્તવ્ય છે. અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રીઓને ત્યાગ, શિખાસૂત્રસહ મેખલાગ્નેન ધારણ કરવી, ગુરૂસેવા સાથે વિશ્વાસ રાખી વેદાધ્યયન કરવું, એ બ્રહ્મચારીનું કર્તવ્ય છે. ચાતુર્માસ એટલે અષાઠ મુદ્દી પુણીમાંથી નિશ્ચય કરે, કે પાતાની સ્ત્રી છ, છતાં તેની સાથે ભોગને ત્યાગી, એના હાથની સંધેલી રસોઈ, જેમ કોઈ અન્ય ભિક્ષા મને આપે છે, એવા મન ઉપર રડીને, માત્ર ભિક્ષાનેજ લે; તદાંતર, પોતે અશોકવાન રડી સર્વ જીવોના પર કડ્ડણુગુપ્તું ભોગવવું અને ચાર માસ લગી કૌપિન બંધ રહેવું, એટલે બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ ગૃહસ્થનું કર્તવ્ય છે. શિખાસૂત્ર સાથે શુભ કર્મો કરે, તીવ્ર વૈરાગ્યમાં રહે, સ્ત્રીપુરૂષે ગુરૂશિષ્યની વૃત્તિપર રહેવું, અચળપણે ઇષ્ટને આરાધવા તે વાનપ્રસ્થનું કર્તવ્ય છે. શમ, દમ, તિતિક્ષા, દયા, ક્ષમા, શાંતિ, ઉપશમ, મુમુક્ષતા, અને સમાધાની એ નવ ગુણોથી યુક્ત રહેવું તે સંન્યાસીનું કર્તવ્ય છે. અહર્નિશ પતિની સેવામાં તત્પર રહેવું, તેને ઇશ્વરથી અધિક જાણવા, ક્રોધ કંકાસથી રહિત રહેવું, એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. ઉતરેલા શણગારોને ધારણ ન કરવા, સાધુવૃત્તિપર રહેવું, વિષયવૃત્તિને ત્યાગ કરવા, તાંબુલ ન ખાવું, અને અહર્નિશ વૈરાગ્યને સેવવા એ વિધવાનું કર્તવ્ય છે.

સર્વ સંશયથી રહિત, કંઠા સહિત પિશાચવત્ અત્યાસત્કથી વિરક્ત બ્રહ્મચિંતન, વિવેકને ત્યાગ, વિષયોથી વિરક્ત એ પરમહંસાનું કર્તવ્ય છે.

કોઈ ધનથી રહિત, છતાં અન્યને ધનવાન જોઈ મુખી થવું એ નમ્ર-વાનનું-ગરીબ અવસ્થાનું કર્તવ્ય છે.

હમેશાં વર્ણાશ્રમોના ધર્મોને અનુસરવું, રાજના કાયદામાં રહેવું. રાજનું અહિત ન ઇચ્છતાં, રક્ષા કરવી એ પ્રજાનું કર્તવ્ય છે.

અતિશય સાધનો વડે કષ્ટને ભોગ કરવો, પરજીવના શ્રેયાર્થે પ્રજાગર રહેવું અને આશાનૃણુથી રહિત થઈ ઇષ્ટનું સ્મરણ કરતા રહી, આત્મસાક્ષાત્કાર કરી, બ્રહ્મનિષ્ઠ બની સાધુતા પ્રાપ્ત કરવી એ સાધુઓનું કર્તવ્ય છે.

સ્વધર્મ બાળવો, શીત. વૃષા અને ઉષ્ણ એ ત્રણે ઋતુઓનાં કળ્પોને માન કરવાં, દહાસને રહેવું, દહ સંકલ્પે કરી જન્મ ગુભરવો એ સિદ્ધ તપ-સ્વીઓનું કર્તવ્ય છે.

પાતાના સ્વાધીનમાં કે પરસ્વાધીનમાં રહેવું થતું હોય તેમાં પરસ્વાધીન જેવું કદ નથી. કેમકે અંતરવેલ પરવૃક્ષના રસથી જીવે છે, તેમ બાળકો માતાપિતાના આશ્રયમાં ગુણદુઃખનો ભોગ કરે છે તો પણ તે આનંદમય રહે છે. તે બાળકોનું કર્તવ્ય છે.

કુટુંબ પોષણાર્થે પ્રધાનપત્નું ભોગવતું પડે છે. છતાં પાપ, પ્રપંચ અને ગુણાદિ ને ત્યાગી સંસારનો યથેચ્છ રીતે નીતિમય અનુભવ કરવો એ યુવાવસ્થામાં કર્તવ્ય છે.

મનુષ્યો આ સંસારની જાળમાં ગુંથાયલા હોય છે, છતાં તે પરથી વૈરાગ્યને પામી, મોહને ઘટાડવો, સર્વ વસ્તુપરથી અભાવ કરવો, ઇશ્વરપર ચિત્તને લગાડવું અને હરિશરણે જવું એ વૃદ્ધાવસ્થામાં કર્તવ્ય છે.

પુણ્ય પાપને ન દર્શતાં માત્ર પાતાના કાર્યનેજ જોવું એવા અજ્ઞાન પર રહીને ક્રિયા કરવી, વિવેક કે અવિવેકને ન સમજવો, એ જીવનું કર્તવ્ય છે.

અધર્મોનો નાશ કરવો, યુધર્મોની સંતતિને વધારવી, સર્વને પોતા સમાન કરવા ઇચ્છવું એ ઇશ્વરોનું કર્તવ્ય છે.

સત્યાસત્ય, ધર્માધર્મ અને પુણ્યપાપથી રહિત થવું, સર્વ પ્રકારની વાસનાઓથી રહીત રહેવું એ મૂકતાનું કર્તવ્ય છે. પાતાના સિવાય અન્ય વસ્તુને દેવતા નથી, મુર્તિરૂપે રહે છે. “ પંચમહાભૂતોનું શરીર છે, માફ નથી ” એમ માની સંસાર વ્યવહારાદિ કર્મોના ભાનથી રહીત, બ્રહ્મચિંતનમાંજ મસ્ત એ બ્રહ્મદશાનું કર્તવ્ય છે.

નિષેધ વર્ણન.

—:૦:—

ઉપર વેશવર્ણન સાથે તેઓનાં કર્તાવ્ય, વિધિપર રહીને સમજાવ્યાં. પણ જ્યાં સુધી નિષેધ એટલે શું તે સમજવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી જીવો યથાર્થ લાભને મેળવી શકે નહિ તેથી તેનું વર્ણન અત્રે કરી દર્શાવવામાં આવે છે.

કોઈ જીવનું હનન ન કરવું. માંસને માટે પશુઓને ન હણવાં. પશુઓના મેદને હોમી પશુયાગ ન કરવા. પશુયાગ થતો હોય તો તેના પ્રસાદને ત્યાગવો. પરત્તીનું ગમન ન કરવું. પરધનનું હરણ ન કરવું. ધર્મનું ઉહ્નધન ન કરવું. તેમજ શાસ્ત્રો, ગુરૂ તથા મહાત્માઓના વાક્યનું ઉહ્નધન ન કરવું, પરવૃત્તિનું છેદન ન કરવું. ઉન્મત્તપણું ન રાખવું કે જેથી કોઈને હાનિ પહોંચે. શાસ્ત્રો થકી નિંદાએલી ક્રિયાઓને ન કરવી અને સદા-સર્વદા એવો સંકલ્પ કરવો કે એવાં “ નિષેધ કર્મ કરનારા અમારા કુળમાં પ્રગટ ન થાઓ. ”

શાસ્ત્રો થકી નિંદાયલી વસ્તુનું લક્ષણ ન કરવું. કોઈ જીવ પોતાને તાબે હોવા. છતાં તેના ગુન્હાની શિક્ષા ન આપવી. અપરાધીનો પક્ષ ન કરવો. સાધારણ કાર્યમાં મહાન ક્રોધ ન કરવો. તથા શત્રુનું સેવન ન કરવું, સમય જોઈને ન અનુસરવું એ પણ એક દોષ રૂપ અવિવેક છે.

સ્ત્રીઓની સેવા ન કરવી, તેમજ સ્ત્રીઓની ખુદ્દિને અનુસરવું નહિ. પોતાનું લલ્લું ઇચ્છીને બીજાનું ખુરૂ ન કરવું. જે યાચવાને અયોગ્ય છે, તેની યાચના ન કરવી. સ્વમુખે કરી પોતાનાં વખાણ ન કરવાં. આવા દોષો તે સભ્યજનોમાં હોતા નથી.

કોઈ સમયે કષ્ટ આવી પડે તો પણ બ્રહ્મચરણ આચરવાં નહિ. સ્થિતિ નિર્ભાજ હોય તો સમ્રાજની સાથે વૈર કરવું નહિ. સામાને વાત સાંભળવાની આસ્થા નથી, તો તેની સાથે વાત કરવી નહિ. જે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી, તેને ઇચ્છવું નહિ. સ્વપુત્ર વધુ સાથે હાંસી મશ્કરી કરવી નહિ, એવો ન્યાય છે; તો પછી ગમન તો થાય જ કેમ ? પોતાનું કામ બગડતું હોય તો પણ લોકા-પવાદ શિર પર લેવો નહિ. વળી વ્યભિચારમાં માનની ઇન્દ્રા રાખવી, એવી મૂર્ખાઈ દૂર કરવી. પરસ્ત્રીની સાથે ગમન ન કરવું. જો કોઈ વિષયી હોય તો તેની સાથે શાસ્ત્રનો વાદ કરી ન કરવો. આપણે જે વાતમાં જેવું સત્ય જાણતા હોઈએ, તેને ત્યાગી કંઈક અન્ય જોલણું નહિ. આવા દોષોમાં વિવેકી જનો આવતા નથી.

કોઈ માણસ જાણે કે આ સત્ય છે. તેને ત્યાગી અસત્ય વધવું નહિ. જેનું પરિણામ ધર્મ. અર્થ કામ કે મોક્ષ એમાંનું એક પણ આવે તેમ ન હોય તેનો વાદ ન કરવો. પોતે જાણતા હોય કે આ સત્ય છે, તો પછી તેને અસત્ય કસ્વાની ઈચ્છા રાખવી નહિ. જે વસ્તુ શાસ્ત્રથી વિધિવત્ છે, છતાં કાળને અનુસરી તેમાં ભ્રષ્ટતા આવી ગઈ હોય અથવા તો તેના ઉદયઅસ્તમાં પ્રાયશ્ચિત્ત જોવામાં આવે, તો તેને ત્યાગવી. સમુદ્રમાં વસ્તુ પડી ગઈ હોય તેમજ દેહથી પ્રાણનો વિયોગ થયેલો હોય, તેનો શોક કરવો નહિ. સ્વધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલો, તેવા કુપાત્રને દાન આપવું નહિ. કાચ, મન અને મુક્તાકાંક્ષાદિક રત્નો તે કારણસર ખંડિત થયેલાંને સાજાં કરવાની ઈચ્છા રાખવી નહિ. ક્ષારની જમીનમાં બીજ વાવવું નહિ. અને વાવ્યું હોય તો તેને ઉગવાની તૃષ્ણા રાખવી નહિ. ખોટાં આચરણ આચરવાં નહિ. અને આચર્યાં હોય તો તેની ધારણા રાખી શાસ્ત્ર પ્રકારે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું, પણ મહત્ત્વા વિચારોથી દેહનો ત્યાગ કરવો નહિ.

પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને સ્વધર્મની વિસ્મૃતિ ન કરવી. પરની નિંદા કરવી એ નર્કનું સ્થાન છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. અને કોઈનું અહિત ન કરવું. કોઈ જીવનો તિરસ્કાર ન કરવો. પરાઈ સંપત્તિ જોઈ નારાજ ન થવું. સ્વહસ્તે કરી કોઈ જીવનો નાશ ન કરવો. કોઈ સમયે ક્ષુધાથી પ્રાણ વ્યાકુળ થતો હોય તો શાસ્ત્રથી નિર્દેશ વસ્તુ એટલે મદ્યમાંસનું ભક્ષણ ન કરવું. હંમેશાં શસ્ત્ર ધારણ કરનારાએ તામસ ગુણને સેવવો નહિ. સુવર્ણ તેલ અને માંસ તેને ચારવાં નહિ. કોઈ કહેશે કે એ સિવાયની વસ્તુને ચારવી કે કેમ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં એ કે, તૃણથી મેરૂપર્યાંત ચારવું તે નિષિદ્ધ છે.

છતાં એ ત્રણ તો ચારવાંજ નહિ, ને પરમાંસનો આહાર ન કરવો, તેમ પર આત્માને ક્ષાલ પમાડવો નહિ. વિના અપરાધે કોઈને પીડા ન કરવી. પોતાનું ન મુધરતાં બીજનું બગાડવું એ મહાન દોષ છે. સર્વ પ્રકારે અનુકુળ હોવા છતાં સદ્ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો. હાંમી કે મશ્કરીમાં પણ પરજીવને કદ આપવું નહિ. એવા દોષો સારા પુરૂષોમાં નિષિદ્ધ છે.

વિશ્વમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ વર્ગો છે, છતાં ઉત્તમ વર્ણના કે ઉત્તમ કર્મના અધિકારીઓએ નીચ વર્ણના કે નીચ કર્મના આશ્રિત થઈ સેવા ન કરવી. ગમે તેવો કાળ હોય તો શરીરના રક્ષણુર્થે ગમે તેવી સ્થિતિમાં રહીને દેહનું રક્ષણ કરવું, પણ સ્વધર્મને ત્યાગવો નહિ. કોઈ ખેડુત પોતાના ક્ષેત્રને છોડી દઈ, અસદ્ધ કષ્ટોને સહન કરી, સારા બીજોનું વાવેતર કરે અને તેમાં પુષ્કળ

અન્ન પાકે તો પણ શુ? કારણ કે તે દાણાનો ભોગદારી તો મૂળ ધણીજ છે. તેમ સમજી સ્વધર્મને ત્યાગી પરધર્મમાં ફેગટ મહેનત કરવી નહિ, અર્થાત્ પરધર્મને સેવવો નહિ.

મનુષ્યોમાં જ્યાં યુધ્ધી અજ્ઞાન હોય છે ત્યાં યુધ્ધી પરધર્મનો આશ્રય કરે છે, પણ જ્યારે સમજે છે ત્યારે તે સમજીને સ્વધર્મને સેવે છે. મનુષ્યોનું શરીર અશાશ્વત-અનિત્ય છે. તેથી ભલે શરીર મલિન રહે પણ મન મલિન રાખવું નહિ. શરીરની મલિનતા શરીરનેજ બાધકર્તા છે, પણ મનની અશુચિ તો જ્ઞાનને બાધ કરનારી છે. તેમ મોક્ષના માર્ગને પણ રોધ કરનારી છે. ગુરૂ મહાત્મા અને પંડિતો તેનો સત્કાર કરવો પણ તિરસ્કાર કરવો નહિ.

સૃષ્ટિમાં પ્રાયશ્ચિતો ઘણાં છે. પણ સર્વોપરિ પ્રાયશ્ચિત તો પરનો આત્મા દ્વારાવો એ છે. તેથી તેવી વર્તાણુંક ન કરવી. આ વિશ્વમાં કાર્યકારણને માટે કાષ્ટોની જરૂર પડે છે. છતાં વૃક્ષોનું મૂળસહ છેદન કરવું નહિ. વિશ્વનું બીજ જળ છે. કેમકે તેમાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ સમજી વાવ, કુવા, કાસાર અને સરિતા ઇં કોઈ જળાશયોનું છેદન કરવું નહિ; તથા તેને મલિન પણ કરવાં નહિ. જે વસ્તુ ચિત્તનો ભ્રંશ કરે એવી હોય તેનો સત્વર ત્યાગ કરવો. કોઈ માણસ પવિત્ર છે અને તે ભક્ષાભક્ષ કરતો નથી; તો તેને બળાત્કારે કે, ગુપ્ત રીતે ભ્રષ્ટ કરવો નહિ. માતા, પિતા, ગુરૂ, બ્રાહ્મણ, દેવ, શાસ્ત્ર, તુળશી, વેદિકા, વૃદ્ધ, પંડિત અને મહાત્મા ઇંને વંદવા; પરંતુ તેમની અવજ્ઞા કરવી નહિ તેમ તેમને પોતાના ચરણનો સ્પર્શ કરવો નહિ, અને જો થયો હોય તો તેને નમસ્કાર કરવો.

કુળને ક્ષયરોગ આપનાર ગોત્રગમન છે. છતાં કોઈ પ્રશ્ન કરે, કે તો શું પરગોત્રની કન્યા સાથે ગમન કરવું? તેના પ્રત્યુત્તરમાં, જે સ્ત્રી સાથે લગ્ન થયું હોય, તેને સ્ત્રી, અને તે સિવાયનીને પુત્રી, ભગિની અને માતૃ સમાન જાણવી, પણ ગોત્રગમન તો ન જ કરવું.

વિશ્વ રચાયું ત્યારથી કુટુંબોની બાંધણી બાંધાએલી છે. તે એકબીજાના કષ્ટમાં ભાગ લેવા સારું છે. તેથી તેમાં કલેશ કરવો નહિ. જ્યાં જ્ઞાતિવ્યવહારો હોય તેમાં પટેલ+ હોય છે અને તેમાં તકશર પડે છે, ત્યારે પંચ મળે છે. તેમાં ભણી એકનું હિત અને બીજાનું અહિત, લાંચ લઈને પણ કરવું નહિ.

ગૌવિક્રય અને કન્યાવિક્રયનું ધન લક્ષણ કરવામાં આવે તો તે માંસ તુલ્ય છે. તેમ સમજી ઉત્તમ પુરૂષ તેમ કરે નહિ. તેમ તેના વિક્રયમાં લાગી કિંમત સરખી પણ કરતા નથી.

શુક, શ્વાન, લીંટ, લાળ, દંતધાવનની ચીરી અને વાયસ તેનો સ્પર્શ થયા પછી સ્નાન કરવું.

દેહચંડાળ એટલે ચંડાળ કોમમાં અવતરેલો, અને કર્મચંડાળ એટલે વર્ણાશ્રમના ધર્મને ત્યાગેલો. તેમાંથી જે દેહચંડાળનો સ્પર્શ થયો હોય તો સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે, પણ કર્મચંડાળનો સ્પર્શ થયો હોય તો તીર્થના મહાજળમાં સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થવાય છે.

વિશ્વમાં સર્વે અકાત્મક રૂપે સંબંધીઓ છે. તેમ સમજી કોઈનો દ્રેષ કરવો નહિ. અને ક્ષૌર, સૂતક, શબસ્પર્શ, ગુરૂમરણ, સ્વકુટુંબાદિ ગોત્રમરણ અને સંન્યાસી સિવાયના ત્યાગીનું મરણ થયું હોય તો; અને તેના શબનો સ્પર્શ થયો હોય તો સ્નાન કર્યા સિવાય રહેવું નહિ. ગમે તેવી હાનિ થાય તો પણ મિત્રનો દ્રોહ કરવો નહિ. આહે તેવા આપત્કાળમાં પણ શરીરનો પ્રાણ-ત્યાગ કરવો નહિ, કેમકે તે આત્મહત્યા ગણાય છે.

ઘણા માણસોમાં બેઠા જતાં, આપણા વ્યસનને માટે એ ભૂમિને ત્યાગી અન્ય સ્થળમાં જવું પડે, અને જેનાથી લગ્નવાતુ હોય તો તે વ્યસનને ત્યાગવું.

જેઓ અશક્ત થા સશક્ત હોઈએ તો પણ પરતું દબાવી ન પડવું. કોઈ માણસને જોતાં તેનામાં સાધુત્વ દર્શાતી હોય તો તેવા પુરૂષને નમસ્કાર કરવા પણ તેમને હુલાવવા નહિ. ભલે શત્રુરૂપે છે, ને તે રણસંગ્રામમાં સામે ઉભેલો છે, તોપણ તેની અકસ્માત-દગાથી ઘાત કરવી નહિ. અર્થાત્ પુદ્ગલ સમય સિવાય તેને હણવો નહિ. જે વિશ્વાસ તેજ પરમાત્માતું સ્વરૂપ છે. માટે વિશ્વાસુને દગો દેવો નહિ અને અજ્ઞાનીને કુસ્તે દોરવો નહિ. જેને નેત્ર નથી તેની હાંસી મરકરી કરી રંબડવો નહિ, કે જેથી તે કષ્ટના ઓજામાં આવી પડે. કોઈ માણસ ગમે તે જાતનું વ્રત કરતો હોય, તો તેને ભંગ કરાવવું નહિ. તેમ શિશુવ્રતના જેવું વ્રત નથી; કારણકે શાસ્ત્રમાં તેને એક વ્યંભરૂપ ગણેલું છે. તેથી તેનો ભંગ કરાવવો નહિ.

વિશ્વમાં જે જે જાતનાં વ્યસનો છે, તેટલી જાતના વટાળ સમજી ત્યાગવાં. ગદ્યા પુરૂષે પાતાના દોષ દૂર કરી પરના ગુણોને ગ્રહણ કરવા. તેમ

અમણ તેઓ પરના દોષને જોતા નથી. વ્યભિચાર એ મહા દુર્ગુણ છે, તેના જેવા ખરાબ દુર્ગુણ એકે નથી. શાથી કે ધન-વિત્ત અને માન તથા મોક્ષનો માર્ગ એ ચારેને હાનિ કરે છે. જે સ્થળે વ્યભિચારનું સ્થાપન ન હોય, તો તે સ્થળે કરવું નહિ તેમજ કોઈ સ્ત્રીપુરુષને નમ્ર નીરખવાં નહિ. પશુયોનિમાં જન્મ થવાનું સાધન પશુ-ગમન છે તેથી તે ન કરવું. પોતાના ઉદર પોષણાર્થે પશુ-પંખીઓને કુક્રિયા સમજાવવી નહિ. ચંદ્રાય તેવા દુઃખ કાળમાં પણ વેશધારી ન થવું; તેમ દેવના વેશ ક્યારેય ન ધરવો. અને સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કરી તમસા કરતા હોય તો તે કરનાર અને જોનાર બંને નર્કવાસી ગણાય છે. તેથી તે ન જોવું.

પોતાનું કામ બગાડીને પણ પરનું હિત કરવું. પણ પોતાનું સુધારી પરનું અહિત કરવું નહિ. એવા દોષો શુભજનોમાં હોતા નથી. સંસારમાં છ ભૂમિકાને ત્યાગી સાતમી ભૂમિકાને પામવા સાડું સાધનરૂપ તત્ત્વજ્ઞાન છે. તેને ત્યાગી અન્ય જ્ઞાનના આશ્રિત થવું નહિ. સંસારમાં વદવાના ચાર પ્રકાર છે. જેવા કે-અન્ય-મય, પ્રિયમય, ધર્મમય, અને ચાથું હરિનામમય એ રીતે એક એકથી ઉત્તમ છે; તેને છોડી અન્ય રીતે જોડવું નહિ. જેનું પરિણામ શ્રેયમય, આનંદમય અથવા અત્સંગમય ન હોય તો તેવો વાદ કરવો નહિ લગ્ન કરી ગૃહસ્થાશ્રમમાં એકપત્નિ-વૃત્તરૂપ પ્રહ્લયર્થપણાથી સદ્ગતિ થાય છે.

ગોત્રની કન્યા સાથે લગ્ન કરવું નહિ. પણ જે ભૂલથી થયું હોય તે પુત્રિ-ભગિનિની પેઠે તેનું પાલન કરવું. જે જે પ્રકારના નિષેધો રૂપ વેદમાં પ્રાયશ્ચિત્તા લખેલાં છે તે સર્વેનો આત્મા કદપાવવો તેને વિષે સમાસ થાય છે. માટે કોઈ પ્રાણીનો આત્મા દુભાવશો નહિ.

પૂર્વના સંસ્કારે ધનપ્રાપ્તિ થઈ હોય તો દાન રહિત રહેવું નહિ. દાન આપવું તો નિરાશ્રયીને આપવું. પરંતુ ધનવાદને આપવું નહિ. ધન છતાં પર-માર્થ નહિ કરનારા, અનુકુળ છતાં આત્માનું આજ્ઞાપણ નહિ કરનારા અને દયાને નહિ વરેલા તેઓને કૃપણ જાણી ત્યાગવા. જેઓએ સંસારમાં સર્વ સત્તા મેળવી છે, છતાં જેણે પરમ તત્ત્વને જાણ્યું નથી, તો તેના જેવો બીજો અજ્ઞાન નથી. તેથી તેવાનો સંગ કરવો નહિ. જે ધર્મ છે તેજ વિશ્વનું રક્ષણ કરનાર છે. તેથી તેને એવવા જેવું છે. પ્રાણીમાત્રને પાપ, પ્રપંચ અને શુદ્ધ એ સંસાર-રૂપ સમુદ્રમાંથી તરવા દેનાર નથી તેથી તેને એવવાં નહિ.

કાર્યકારણ માટે કોઈ દેવને યજવા હોય તો તેના ક્ષણદાતા પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. છતાં મહિન દેવોને યજવા નહિ. પરમાર્થ માર્ગમાં અંતરાય કરનાર આવરણોને દૂર કરવાં અને તે માર્ગને શેકવો નહિ.

કોઈ પૂરૂપ વિવેક પર રહીને કાંઈ કહેતા હોય છતાં આપણે તેમાં ન અમન્યા હોઈએ તો પણ તેનો તિરસ્કાર કરી તેને ઉવેખવાં નહિ.

શરીર પ્રારબ્ધ કર્મો કરી તેનો ભોગ કરવા થયું છે. માટે ભાવિને મિથ્યા કરવું નહિ. જીવિકા ચલાવવા સાડ માણસને કર્મો કરવાં પડે છે. પણ ચંડાળી કર્મો કરી પાતાનો નિર્વોહ કરેવા નહિ. ચકલામાં મૂકેલા ઉતારનું ભોજન સાડું છે પણ બ્રહ્માર્પણ કર્યા સિવાયનું સાડું નથી, તેથી તે કર્યા સિવાય જમવું નહિ, આંગણેલું અન્ન નિષિદ્ધ છે, તેથી તે જમવું નહિ. કેમકે જે બ્રાહ્મણ ને શુદ્રનું અન્ન પ્રાશન કરે તેટલા દોષને પાત્ર થાય છે. પાક થએલું અન્ન શ્વાન કે મંજરનો સ્પર્શ થએલું હોય, તો તે અલક્ષ સમજી ત્યાગવું ને ઉપ-ચોગમાં લેવું નહિ.

જમતી વખતે કોઈ રસમય પદાર્થમાં જંતુ પડે અને તે પ્રાણુરહિત થયું હોય તો તેને માંસ તુલ્ય જાણી ભોજનમાં લેવું નહિ. અત્યંજના હાથનું જમવું. એ નિષિદ્ધ છે. તેમજ જે ઘરમાં વૈશ્વ દેવ થતો નથી એવા અન્નને જમવું નહિ. શાસ્ત્રમાં, સાળ કોળીએ એક કોળીઓ જંતુ ભોગ કાઢીને જમવું. છતાં જેના ઘરમાં પંચભાગ વીસરે છે, તેથી તેવા દોષ ભોગી રહેતા નથી. માટે પંચભાગ આપ્યા સિવાય રહેવું નહિ.

શાસ્ત્ર પ્રચારે જે મનુષ્યો આદિ કોઈ વસ્તુ લોકોમાં નિંદા પાત્ર હોય તો તેનું સંવન કરવું નહિ. કેટલાક ક્ષેત્રોમાં જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, ને તેમાં મરે છે, તેનું જોવામાં આવે તો તે ક્ષેત્રને માંસ તુલ્ય સમજી ત્યાગવું. વળી અજ્ઞાનતાથી તામ્રપાત્રમાં પચકે દધિ ભર્યા છતાં તેમાં ખાંડ મળેલી હોય તો તેને મદ્યપાન સમજી તેનું લક્ષણ કરવું નહિ. તેમજ રાંધેલા ભાત અને દહિં તેનું પણ લક્ષણ કરવું નહિ. પાત્રમાં પાત્ર મૂકીને ભોજન કરવું નહિ. તેમ હથેળીમાં લઈને બીજે હાથે વા આંગળીથી ચાટવું નહિ. કારણ કે તે લક્ષ્મિનો નાશ કરનાર છે. સ્ત્રીઓએ પતિની સેવા કરવી. પણ તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ અને પરપુરૂષ સાથે પ્રીતિ તો ક્યારેય પણ કરવી નહિ. કોઈ સલાહ પૂછવા આવે તો તેને મનમાં મેલ રાખી આપવી નહિ. કોઈનું અંતઃકરણ દુભાય એવું વાક્ય કદી બોલવું નહિ શરીર રહીત થવું પણ સ્વધર્મ રહીત થવું નહિ. પાતાનું કાર્ય બગાડીને પણ પરમાર્થનું કામ કરવું. વ્યવહાર કે પરમાર્થના કાર્યમાં મંદ કે મુસ્તપણું રાખવું નહિ.

હંમેશ મિતાહાર કરવામાં આવે તે અત્યુત્તમ છે. કહેશે કે મિતાહાર એટલે શું ? તેના ઉત્તરમાં બે ભાગ અન્નથી, એક ભાગ જળથી, અને એક ભાગ વાયુને જવા આવવા માટે ખાલી રાખવો તેને મિતાહાર કહે છે. આ વિશ્વમાં સર્ગાં કુટુંબી કે રાજાની અવજ્ઞા થાય તો તેનું કષ્ટ સહન કરવું; તો પણ અતિથિની અવજ્ઞા કરવી નહિ. જે જે પ્રકારની ક્રિયા કરવી તે અપવિત્ર રીતે ન કરવી. અણુગણ જળ, તે મધપાન સમાન છે અને વિષયા વિનાનું અન્ન તે માંસ તુલ્ય છે. માટે જળને ગળવું અને અન્નને વીણવું; તે સિવાય વાપરવું નહિ.

સ્નાન કરવું તો બે વસ્તુ સિવાય કરવું નહિ. કોઈ દિવસ નગ્ન સ્નાન કરવું નહિ. અને સ્ત્રીઓએ મુક્ત કેશે ચકલાં ઓળંગવાં નહિ. બહુવાદી થઈ અન્યને શ્રમ આપવો નહિ. સ્વકુળ ધર્મનો નાશ કરી મર્યાદા રહીત રહેવું નહિ. માતાપિતાએ બાળકોને ઉછેરવામાં બેકાળજી રાખવી નહિ. મનુષ્યને સર્વ પ્રકારે જ્ઞાતા થવાની ખાસ જરૂર છે; તો પણ સ્વધર્મથી અજ્ઞાતપણું તો રહેવું જ ન જોઈએ.

ઉપર કહેલા દોષો સારા પુરૂષો સંધરતા નથી. એ જન્મ મરણને આપનાર હોય છે, તેથી તેને ત્યાગવા.

ગૌ, ગુરૂ, વયોવૃદ્ધ, સ્ત્રી, ધર્મનું પુસ્તક, ભગિની, માતાપિતા કોઈ ભોખ, તુલશી, પીપળો, આસન, દેવયજ્ઞનનાં પાત્રો, વેદિકા, વેદિકાનો અગ્નિ, પુજનનો કળશ, રાજ, રાજ્યગાદી, પુષ્પ, દેવ, તીર્થવાસી, અને ધનિક ઈત્યાદિની અવજ્ઞા ન કરતાં સત્કારપૂર્વક નમસ્કાર કરવા. અને તેઓને પોતાના ચરણનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ. ને જો થયો હોય તો નમસ્કાર કરવો. અગ્નિને વિષે મળમૂત્ર કરવું કે થુંકવું નહિ. સ્નાન સર્વાંગ સિવાય કરવું નહિ. તેમજ શિખાસહિત સ્નાન કરવું કોઈ એમ કહેતા હોય કે ઉપરથી સ્નાન કરે શુદ્ધિ થતી નથી, માત્ર અંતઃકરણો ચોકખાં રાખવાનાં છે, પણ બહિર્શુચિની જરૂર નથી; એ તેમનું કહેવું નકામું છે સ્નાન થયા પછી મનુષ્યોનું મન શુદ્ધ થાય છે. ને વાળે તો તત્કાળ સત્કર્મમાં વળે છે. માટે તેની જરૂર છે, તેથી તેને ત્યાગવું નહિ.

સ્વમુખે કરીને બ્રહ્મ વાક્ય બોલવું નહિ. કદાચિત્ ચંડાળ સાથે વાતચિત્ કરવાનો સમય આવે તો તેની હરકત નહિ. પણ કર્મચંડાળ સાથે તો રાખવોજ નહિ. શરીરને કોઈ પ્રકારનો સ્પર્શસ્પર્શ થયો હોય, તો થોડા જળમાં સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થવાય છે. પણ કર્મચંડાળનો સ્પર્શ થયો હોય ત્યારે તો મહાજળમાં સ્નાન કરવાથી શુચિ-પવિત્ર થવાય છે. નાવિક, ઢીંમર, અતિશૂદ્ર; ગળીઆસ મોચી, અને હજામ એટલાનો સ્પર્શ થયો હોય તો સ્નાન કરવામાં પ્રમાદ

રાખવો નહિ. મૈથુન થયા બાદ સ્નાન થયું ન હોય તો તે દિવસની કરેલી ક્રિયાનો નાશ થાય છે. તેથી તેમાં આગસ રાખવું નહિ. શરીરને કોઈનું આવરણ થાય તો તેને શાંત કરવો. પણ પરજીવ ઉપર દ્રોહ કરી ગૌહત્યા, બાળહત્યા, સ્ત્રીહત્યા વિશ્વાસઘાત, અને પરને વિષ દેવું, પાને વિષ પ્રાશન કરવું, તેમ જ કોઈ જીવની ઘાત કરવી, એવા વિચારો સ્વપ્ને પણ ન લાવવા.

આપણાથી કોઈનું અપમાન થવું ન જોઈએ તેમ કોઈને માથે મિથ્યા અપવાદ ન મૂકવો. આપણે ધનવાન નહોઈએ તો ધનવાનના સમાન કામ ઉપાડવું નહિ. ઉપજ કરતાં ખર્ચ વિશેષ ન કરવું. ધન અધર્મે કરીને મેળવવું નહિ. ખોળ, રંગ, ચર્મ, લીલાં તથા મુકાં ઘાસ અને લીલા વૃક્ષનું છેદન કરી, તેનો વ્યાપાર કરવો નહિ. મધ, માંસ, મધુપુષ્પ રાજગરો અને તેલ ઇંના વ્યાપારો કરી ન કરવા, તેમજ તેના વેપારીને ત્યાં રહી ઉદર નિર્વાહ ન કરવો. સદ્ગુરુ-પના વાક્યનું, દેવસ્થાનનું અને સદ્ગુરુશાસ્ત્રનું તથા ધર્મનું અને ધર્મસ્થાનનું ખંડન કરવું નહિ.

શરીરનો નાશ થાય તો હરકત નહિ, પણ કુટુંબનો નાશ કરવો નહિ. તેમજ મિત્રનો પણ નાશ કરવો નહિ. ગોત્રગમન, માતૃગમન, દામ્પત્યગમન, વેશ્યા-ગમન ઇતિ ત્યાગ કરવાં. આપણે માંસનું ભોજન કરીએ તેટલો દોષ ઉચ્છિષ્ટ અન્નમાં છે. અને કોઈ પવિત્રને માંસ ખવરાવીએ તેટલો દોષ ઉચ્છિષ્ટ અન્ન બીજાને આપવામાં છે, તેથી તેમ આવરવું ન જોઈએ.

જે વ્યાપારમાં પરમાર્થપણું દર્શાતું ન હોય, તેવા લોહાદિ વેપારો કરવા નહિ. વિદ્યા વિક્રય કરવો એ પણ દોષ રહીત નથી, તેથી તે ન કરવો. કોઈ જીવ સાથે હાંસી કે મરકરીમાં પણ તેનું મન દુઃખાય તેમ ન કરવું. પાતાની પાસે અગ્નિ હોય તો તેને એવાં આચવવા કે જેથી વન આદિ કાંઈ (ક્ષાલ થાય તેવું) દગ્ધ ન કરી શકે.

સંસારમાં પ્રાયશ્ચિત્ત તો અનેક પ્રકારનાં છે. પણ તેમાં જે ઇરાદા પૂર્વક થયેલાં હોય તો તેની પ્રાયશ્ચિત્તી નથી. તો તે ન કરવું. કામનાઓનાં પ્રાયશ્ચિત્ત અને કોષ્ઠનાં પ્રાયશ્ચિત્ત ઇરાદાપૂર્વક ન કરવાં. આગસનાં પ્રાયશ્ચિત્ત એ મધ્યમ ગણાય છે, તેનો પણ નાશ થાય છે. નિદ્રામાં થએલાં હોય, અબદ્ધપણામાં થએલાં હોય કે અનાયાસે થએલાં હોય. ઇતિ પ્રાયશ્ચિત્તો શાસ્ત્રજ્ઞાનને અનુસરી નાશ થાય છે. પણ તીર્થને વિષે કરેલાં હોય તેનો નાશ થતો નથી. વળી મતિભ્રંશનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેને પણ સેવવું નહિ. આપણે કોઈ કારણસર બ્રહ્મતામાં આવ્યા

હોઇએ તો શુદ્ધ થવાની આશા રાખવી, પણ ખીજને બ્રહ્મ કરવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. કેઇ અરાની જીવ હોય, તો તેને અશુચિ માર્ગે વાળવો નહિ. યોગિજનોનો તિરસ્કાર ન કરવો.

ગાઢા શબ્દથી અથવા તો કેઇ મોટા અવાજથી કેઇ જીવોને ત્રાસ આપવો નહિ, તેમજ વિના અપરાધે હણવું નહિ. વળી એક જાતના રસમાં ખીજો મેળવવો નહિ. અને રાત્રિએ ભોજન કરવું તે માંસ તુલ્ય ગણેલું છે, તેથી તે વર્જવું. કેઇ ન્યાયને અર્થે બોલાવે તો તેમાં અન્યાય થાય તેવું કરવું નહિ. લાંચ લેવી નહિ. જુઠી સાક્ષી પુરવી નહિ. માટે જે વિવેકી જનો છે તે એવા પ્રાયશ્ચિત્તમાં કેઇ દિવસ આવતા નથી. પારકી થાપણ ઓળવવી નહિ. પરદ્રવ્યને છીનવી-લૂંટી લેવું નહિ. તેમ ચારીને દગલખાજીથી ખીજને ફસાવી તેનું ધન હરી લેવું નહિ. ચુના વગેરેની ભઠ્ઠી ન કરવી. મનુષ્ય જીવતો હોય તો તેનાં આપેલાં વસ્ત્રો ગ્રહણ કરવાં, પણ મૃતકનાં વસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાં નહિ કેમકે તે લેવાનો અધિકાર અધમાધમને છે. પંથીદાન વિં અંતકાળે લેવાં નહિ. લોહ, અડદ, તિલ કે કપાસ આદિ જે નિષિદ્ધ છે તે ઉત્તમ પુરૂષોએ ગ્રહણ કરવાં નહિ.

ધૃતપુર કાંસપાત્ર, તથા લવણાદિ, સુવર્ણ, ધાતુનો બનાવેલો નાગ અને પ્રતિમા તે દાનમાં લેવાં નહિ. ગૌ, હસ્તિ કે મહિષી અથવા તો અશ્વ કે ગોધાતું, તેમ તેને સાટે સુવર્ણાદિ દ્રવ્ય અપાતું હોય, તો પણ તે લેવું નહિ. તેમ વતીને ચાલનારા જનોએ કદાચિત્ કેઇ પ્રતિમા લેવામાં આવી હોય તો તે પુબ્ધમાં રાખવી. પણ તેનું ખંડન કે વિક્રય કરવો નહિ. પણ એવા દોષો પવિત્ર પુરૂષોમાં હોતા નથી. ચંડાય તેવું કબ્જ સહન કરવું, પરંતુ વિષ પ્રાશનથી કે કંઠપાશથી શરીરનો નાશ કરવો નહિ. વળી શસ્ત્રઘાતથી કેઇનો નાશ કરવો કે કરાવવો પણ નહિ. પરમાંસનું ભક્ષણ કરવું નહિ, તેમજ કેઇને વિના અપરાધે પીડવું નહિ.

સંસાર દુષ્ટ કેને કહેવો, તેના ખુલાસામાં પોતાનું કાંઈ સુધરતું ન હોય અને ખીજનું બગાડે તેને દુષ્ટની સંજ્ઞા આપી છે. તેથી તે દોષને ત્યાગવો. હાંસી કે મસ્કરીમાં કેઇનો પ્રાણ ત્યાગ થાય તેમ કરવું નહિ. મરણ ક્રિયાનું દ્વાદશ માસ પર્યાંતનું અન્ન, તે નિમિત્તનું ત્યાગવું. કેઇ તોળેલી વસ્તુ, લવણ દાન, તેને માંસના બગેબર સમજી ત્યાગવું. આખા દેશને હણતાં જેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે, તેટલું એક રાજાને હણવાથી થાય છે, માટે તેનું હનન કરવું.

મનુષ્યના જન્મને બગાડનાર માત્ર ઇન્દ્રિયો છે માટે તેને શકવી. કોઈ પણ દેવ, તેની આજીવિકામાંથી રસોઈ થએલી હોય ને તે જમવામાં આવે તો તે જન્મ લગીનાં મુકૃતો તથા ભક્તિ કરેલી વૃથા જઈ, પતિવાયવાળો થાય છે. તેથી તેને પ્રસાદ માનીને પણ ન લેવી.

પ્રાણીમાત્રને સામાન્ય જ્ઞાન તો હોય છે; છતાં વિશેષ જ્ઞાનને માટે ગુરૂ કરવા પડે છે. તેમાં જે હું અને મારામાં રચીપચી ગએલા હોય, તેવાઓને ત્યાગવા. અને જો કોઈ દેવ ઉપર અભાવ આવ્યો તો તેનું દેવાર્ચન કરવું નહિ. છતાં જે દાર્શનિક છે; તેની અવજ્ઞા કરવી નહિ. અને શત્રુની સેવા ન કરવી. પણ શત્રુ છતાં સત્યમય અને દાનો હોય તો તેનું વેર તથા સેવા કરવા ભૂલવું નહિ.

માતા પિતાએ જાળકેને અભણ રાખવાં નહિ. દાના પુરૂષની સાથે શત્રુવટ સારી પણ મૂર્ખની મિત્રાચારી સારી નહિ. આપણી સ્થિતિ સારી હોય તો ગરીબોને આશ્રય આપવો પણ તેઓને દબાવવા નહિ. તેમજ રાજ્યના કાયદાનો ભંગ કરી ચાલવું નહિ. જે સ્ત્રી સાથે લગ્ન થયું છે, તેનો પરિત્યાગ કરવો નહિ. તેમજ ચકલામાં બેસી ભોજન કરવું નહિ. અને ન્યાયનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. જેટલું માન બીજાનું આપણે માનીએ, તેટલુંજ માન આપણું છે, તેમ સમજી રાજ્યથી તે રોક પર્યંત કોઈનું અપમાન કરવું નહિ.

સ્ત્રીઓને પાંચ પાપી સાથે વ્યવહાર કરવો પડે છે: તે એ કે:-ચુલો, પાળીઆર, ઘંટી, ખાંડણીઓ અને સાવરણી. એ પાંચ હિંસક સ્થાન છે, તેથી તેને સંભાળીને કામ કરવું. પણ પોતાના કામને જ ન જોવું. જેઓ વેદ ભણીને મુખે બોલવામાંજ વેદોને બાળુતા હોય. પણ તેમાં કહેલા પ્રમાણે તેની વર્તણૂક ન હોય તો તેવાને અર્વેદિક સમજી ત્યાગવા, પણ તેમની નિંદા ન કરવી.

સર્પ, વ્યાધિ, સિંહ કે શસ્ત્રધારી શત્રુ તેનાથી ન ડરતાં તેમને સંગ કરવો સારો પણ દૂરાચારી એવો જે વર્ણશંકર હોય તેવાનો સ્વપ્ને પણ સંગ કરવો નહિ. કોઈ સંસારનો ત્યાગી ત્યાગ માર્ગમાં પ્રવેશેલો હોય, ને તે વૈરાગ્યને હડાવી પુનઃ સંસારમાં આવેલો હોય, તો તેને યોગબ્રહ્મ બાળી દૂરથી ત્યાગવો.

મનુષ્યોને જ્ઞાન થવાની આવશ્યકતા છે છતાં અજ્ઞાની રહી કપટભેષનું સેવન કરવું નહિ. તેમ ઘરની સેવાના મહાદેવ પાર્થશ્વર અને અસ્થાપિત એટલે સ્વયંભુ તેને ધરાવેલું નૈવેદ્ય લઈ શકાય છે. પણ જે સ્થાપિત થએલું ખાંણ, તેનું નિર્માલ્ય કે થાળ તેનો ત્યાગ કરવો; તેમજ વિષજીને ધરાવેલો

થાળ આ જીવીએનો હોય તે પણ ત્યાગ કરવાનો છે પરંતુ સેવક જમી શકે છે. તિસ્કારનું અન્ન હોય તેને ત્યાગવું. આખા વિશ્વની સાથે જીતવાની તૃષ્ણા રાખવી નહિ. તેમ યોગિની સાથે પણ જીતવાની આશા રાખવી નહિ. તેમ સમગ્ર વિશ્વના જીવોનો તિસ્કાર લેવો નહિ.

સોળણ, લાગ અને કપાસ તેને ચોરવાં નહિ. ત્યારે શું બીજી વસ્તુને ચોરવી? ના તેમ નથી પણ આનો પ્રતિવાય વિશેષ છે. જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનથી અભણ્યા છે, રોગના નિદાનને ભણતા નથી, તેવા વૈદનું ઔષધ ખાવું નહિ. ઘણાં મનુષ્યોમાં ભોજન કરવા બેઠા હોઈએ, તો તે સમયે કોઈ વસ્તુ પર ભાવ વિશેષ હોય તો પણ બીજાઓના કરતાં વિશેષની માગણી કરવી નહિ. તેમ પીરસવામાં વહેરોવંચો કરવો નહિ. વળી ગૃહદાહ, તૃણદાહ, વનદાહ અને આત્મદાહ એ કોઈ દિવસ કરવાં નહિ. નિર્દયપણું રાખી કોઈનું ધ્યાન ચુકાવવું નહિ. કુસંગનો સંગ કરવો નહિ. દિપકનું ધૂત, કીડીઆરાનો કણ, શ્રીફળનું જળ અને શિખાનું ટપકેલું જળ, તેમજ સંધ્યા કરેલું જળ, તે પ્રાશનમાં આવવાં ન જોઈએ.

સૂર્ય સામે દંતધાવન, લઘુશંકા કે દીર્ઘશંકા કરવી નહિ. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, ને વૈશ્ય તેણે ભલે દેહરહિત થવું, પણ સંધ્યારહિત થવું નહિ. શાસ્ત્રોનું ઉલ્લંઘન ન કરવું, દેવની નિંદા કે બ્રહ્મ ઉપાસના ન કરવી. પક્ષી પાળી તેને બંધનમાં ન રાખવું, અને અમંત્રિક પૂજન કરવું નહિ. એવા દોષો પવિત્ર જનોમાં પ્રવેશી શકતા નથી.

સંસારમાં મનુષ્યને માથે ત્રણ પ્રકારનાં રૂણ હોય છે; જેવાં કે દેવરૂણ, પિતૃરૂણ અને મનુષ્યરૂણ. તેનાથી મુક્ત થવું પણ રૂણી રહેવું નહિ. પરમાર્થમાં કૃપણું ભરવું નહિ. ગૃહસ્થના ઘરમાં અન્નાશ્રય, જળાશ્રય અને ભૂમિઆશ્રય એ ન મળે તો તેને અધમ આશ્રમ માની ત્યાગવો.

વ્યવહારના જે જે સંબંધો છે તે યથેચ્છ રીતે પાળવા પણ તે સાથે વિરોધ રાખવો નહિ. અને સ્ત્રીપુરૂષમાં પણ વિરોધ હોવો જોઈએ નહિ. શરીરની માંદગી હોય, અથવા તો વિદેશને વિષે કાલાનુસારે જવું થયું હોય, તો વિદેશથી ધેર આવ્યા પછી અને માંદગી ગયા બાદ પ્રાયશ્ચિત ન કરવા વિષે પ્રમાદ રાખવો નહિ.

ખાગકની આપેલી વસ્તુ, દિવાનાની આપેલી વસ્તુ અથવા તો કર્મબ્રહ્મની આપેલી વસ્તુ, તેમજ દુર્વ્યસનીની આપેલી વસ્તુ, એટલામાંથી કોઈના હાથનું પ્રાશન કરવું નહિ.

વર્ણાશ્રમના ધર્મોનો ત્યાગ નહિ કરતાં, નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મોથી બ્રહ્મ થવું નહિ. કોઈ ક્રિયા શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ કરવી નહિ, તેમજ કરાવવી પણ નહિ. શરીર પર ગમે તેવી આપત્તિ આવે તો પણ વર્ણાશ્રમ તોડી બ્રહ્મ થવું નહિ, તેમજ કોઈનું લીધેલું ધન કે મળુરી અહિત કરવી નહિ.

પોતાની પાસે ધન હોય તો દાન કરવું પણ દેવું કે ચારી લાવીને કરવું નહિ. દાન કરવું તે ફરજ બાળીને કરવું, પણ ફળની અપેક્ષાએ કરવું નહિ. દાન આપીને કે પરમાર્થનું કોઈ કામ કરીને પોતાના મુખે વખાણ કરવાં નહિ. તેમજ કોઈ વાહન ઉપર બેસીને તેને માર મારવો નહિ. જળ અગ્નિ કે દેવસ્થાન આદિ કોઈ સ્વચ્છ જગ્યામાં મળામૂત્ર કે બળબા નાખવા નહિ.

જેને આમંત્રણ કર્યું હોય તે સિવાય અન્યને ભોજન આપવું નહિ. રાજાએ પ્રજાનું પાલન કરવું. દુષ્કાળના સમયમાં તેનું રક્ષણ કરવું. તેમ ન થાય તો તેને રાજા માનવો નહિ. ધણીએ પૈયુનું અરક્ષણ કરવું નહિ, તેમ માતૃપિતાએ બાળકનું અરક્ષણ કરવું નહિ.

રાત્રીનું સંધેલું વાસી અન્ન પ્રાતઃકાળે જમવું નહિ. સાધુ સાથે ક્રોધ કે વેર કરવું નહિ. તે છતાં થયું હોય તો તેનો બદલો વાળવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. પોતાની ભૂલથી સત્યનું અસત્ય વદાયું હોય તો પોતાના બોલને સત્ય કરવા વિષે આશ્ચર્ય કરવો નહિ.

શરીરની ત્રણ અવસ્થાઓ હોય છે તેને ઓળખીને પગલાં ભરવાં પણ અન્ય અવસ્થાનું કાર્ય કરવા ઇચ્છવું નહિ.

ધર્મસ્થાનનો વહિવટ કોઈ દિવસ કરવો નહિ. અને કરવો તો બહુ કાળજી-પૂર્વક કરવો. કોઈ નિંદવા લાયક હોય તો પણ તેની નિંદા કરવી નહિ. જે કોઈ અજ્ઞાનમય છે છતાં તે અજ્ઞાનમય ક્રિયા કરતો હોય તો તેને જ્ઞાનથી માહિતગાર કરી અટકાવવો. તેમ ન બને તો તેનો ત્યાગ કરવો. વિષ અથવા વિષથી ભરેલાં બનવરોથી દૂર રહેવું, પણ તેનો પ્રસંગ કરવો નહિ. પ્રારબ્ધ કરીને કોઈ અંધ-પાંશુલ હોય, તો પણ તેના પૂર્વ દોષોને ન બેતાં આશ્રય આપવો, પણ તિરસ્કાર કરવો નહિ. આપણા કરતાં કોઈ વધારે જ્ઞાતા હોય, તો તેને ગુરુ માની ગુણ લેવા. પણ તે પર દ્રેષ કરવો નહિ. કોઈ આપણા દોષ જણાવી આપે તો તે પર ક્રોધ ન કરતાં દશાવિલા દોષોને દૂર કરવા તેમાંજ મહત્તા છે. આ જે નિષેધ વર્ણન કરી જણાવ્યું, છતાં વિધિરૂપે જણાવ્યું નથી. તેથી સંશય થતો હોય કે વિધિ કેવી રીતે સમજવી અને નિષેધ કેમ સમજવો, એવો સંશય થતો હોય તો તેના ખુલાસામાં નિષેધમાં વિધિ, અને વિધિમાં નિષેધ, એવા સંમેલન સાથે વિધિનિષેધ છે. તો પણ તે સમજવામાં આવે તેમ છે. પણ ક્યારે સમજવામાં આવે છે, કે જ્યારે કોઈ હંસરૂપ સદ્ગુરુ મળે, એટલે જેમ

હંસ પયપાણી ભેગું થયેલા ને જુદું કરે છે. એવી રીતે કે, પયને પી બાય, અને જળને છંડી બાય છે. તેવા ગુરૂ મળે અને તેમને શરણે જવાય તો વિધિ નિષેધના ભેદને સમજી શકાય એ નિઃસંશય છે. માટે તેમાં સદ્ગુરૂની જરૂર છે. આ જે નિષેધનો લેખ લખી જણાવ્યો છે તેમાં નહિ કરવું એ વિધિ અને કરવું એ નિષેધ એ પ્રમાણે સમજી લેવું. આ પરથી એમ ન બાણવું કે વેદોને વિશે વિધિનિષેધ આટલાજ છે; પણ ઘણા છે છતાં અહીં સંક્ષેપમાં દર્શાવ્યા છે. અને જે બાકી રહેલા છે તે ગ્રંથના આદિ, મધ્ય અને અંતમાંથી સમજાશે.

વિશ્વમાં પ્રાણીમાત્ર જે જે અવતરેલા છે, તે સર્વે વિધિનિષેધને વરેલા હોય છે. પણ તેના વિભાગને સમજ્યા સિવાય મિશ્રપણે વાપરવાવાળા, જીવ-દશામાં જન્મ ગુબ્ધરી વારંવાર જન્મ-મરણના ભોગ કરવા છતાં, સુખદુઃખના સાંગી રહે છે. અને તે જ્યાંસુધી વિધિનિષેધના વિભાગને સમજે નહિ, ત્યાં લગી સંસારરૂપ સમુદ્રનો પાર પામી જન્મ-મરણરૂપ ભ્રમણચક્રે પરથી ઉતરવાનો સમય આવે પણ નહિ. પણ જ્યારે હંસરૂપ કોઈ સદ્ગુરૂનો મેળાપ થાય, અને તે વિધિ-નિષેધના વિભાગને સમજાવે, અને વિધિઓને ગ્રહણનું ગ્રહણ અને નિષેધને ત્યાગનું એવા વિવેકને સમજાવી સત્યની સીડી પરથી ઉતરવા દે નહિ, તેમ પોતે પણ વિધિને છોડી સત્યથી દૂર ખસે નહિ, ત્યારે ઈશ્વરદશા આવી સમજાવી. અને તે સ્વર્ગનો ભોગદારી હોઈને અન્ય જીવોને પણ સ્વર્ગનો ભોગદારી કરે છે. પણ તે મૃત્યુ લોકમાં છે ત્યાં લગી ભૂદેવરૂપે શુભ ક્રિયાઓ કરનારો, અને શરીર વંખેરાયા પછી પોતાનાં કરેલાં શુભ ક્રિયોને ભોગવે છે. અને તે ભોગ ભોગવી રહ્યા પછી મૃત્યુ લોકમાં જન્મે છે, એ પણ આવાગમનનો માર્ગ છે. અને જ્યારે પરમહંસ ગુરૂની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે વિધિ-નિષેધ એ બંનેનો નિષેધ કરાવી ક્રિયા અને કર્મનો આંતરશુદ્ધતાથી ત્યાગ કરાવી, કેવળ બ્રહ્મમૂર્તિરૂપ કરીને, સારાસાર વિચાર પણ ન રહે, સર્વત્ર બ્રહ્મદર્શન દર્શાય અને દેહાધ્યાસથી રહિત થાય તેને મુક્ત દશા જાણવી. ને તે પ્રારબ્ધવશાત્ શરીર રહે ત્યાંસુધી મુક્તદશાનો ભોગ કરી, પછી કેવલ બ્રહ્મદશામાં નિવાસ કરે છે. કહ્યું કે મુક્ત દશામાંથી બ્રહ્મ દશામાં જવાય છે, માટે સત્ય રીતે સમજી લેવું કે જીવદશા ગયા સિવાય ઈશ્વરદશા આવે નહિ. અને ઈશ્વરદશા ગયા વિના મુક્તદશા આવે નહિ. તેમજ મુક્તદશા ગયા સિવાય બ્રહ્મદશા આવે નહિ.

અહીંયાં એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે, વિધિનિષેધનો જ્યારે પરમહંસ ગુરૂ ત્યાગ કરાવે છે. ત્યારે તેને પ્રથમ ગ્રહણ કરવામાંજ ન આવે તો શું? તેના પ્રત્યુત્તરમાં એમ છે કે મુક્ત દશામાં ત્યાગનું પ્રધાનપણું છે. તેથી જો પ્રથમ ગ્રહણ કરેલું ન હોય તો; પછી ત્યાગવાનું શું રહ્યું! માટે ગ્રહણમાંજ ત્યાગ હોય છે. કેટલાક વેદના નિશ્ચયને જાણતા નથી. પણ તેનો

નિશ્ચય તો એવો છે કે પ્રથમ ગ્રહણ કરે ને તેના અધિષ્ઠાતા રજો ગુણ રૂપ બ્રહ્મા છે. તેથી તેનું શરણ લેવું જોઈએ. અને મધ્યમાં તે ગ્રહણ કરેલાનો અનુભવ કરે. તેના અધિષ્ઠાતા સ્તવ ગુણરૂપ વિષ્ણુ છે. તેથી તેનું શરણ લેવું જોઈએ. અને સત્યાસત્ય જે ત્રીજી અવસ્થા તેને વિષે ત્યાગ કરે; તેના અધિષ્ઠાતા તમો ગુણ રૂપ રૂદ્ર છે. તેથી તેને શરણે જવું જોઈએ. એ પ્રમાણે નિશ્ચય નામના વેદનો સિદ્ધાંત છે. આ પરથી સમજવું કે પ્રથમ ગ્રહણ કરવું, મધ્યમાં અનુભવ કરવો, અને પાછળથી તેનો પરિત્યાગ કરવો એ તેનો સિદ્ધાંત છે. પણ બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય એવા જે વિશેષણથી સંયુક્ત સદ્ગુરુ ન મળે ત્યાં લગી જીવનું જીવન મુઘરે તેમ નથી. માટે સદ્ગુરુની જરૂર છે. અંસારમાં ખારીક દ્રષ્ટિએ જોતાં, સર્વ પ્રકારનો લાલ ગુરૂથીજ મળે છે, એ સિદ્ધાંત છે. પણ સંશય એ છે કે પંચતત્વો, ઇન્દ્રિયો, તેની ક્રિયાઓ, તેના દેવતા અંતઃકરણો; તેના દેવતાઓ અને તેની ક્રિયાઓ તથા, આત્મા અને માયા એ સર્વેના શરીરોમાં સરખાં હોય છે, છતાં ગુરુ-શિષ્યનો ભેદ પડવાનું કારણ શું? હું જાણું છું કે, અદ્વૈત છું. તેમ તમને જાણું છું કે સર્વજ્ઞ છો, છતાં અંતર જણાવનાર કોણ? તે સમજ પડતી નથી. એવા પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં એમ છે કે, આ પ્રશ્ન સાધારણ નહિ કે જેથી તરત ઉત્તર આપી શકાય. પરંતુ વિચારવા યોગ્ય છે. તેમ છતાં તત્વજ્ઞાનીઓને મુશ્કેલ નથી, તેથી તે તેનો ઉત્તર આપે છે કે, તે એવો જે આ ગહન રચના રૂપ વિશ્વને વિષે ચાર પ્રકારના જીવો હોય છે. તે એકે બુદ્ધના, ઉદ્ભિજના, અંડજના, અને જરાયુના એ રીતે ચાર ખાણોમાંથી, ચાર પ્રકારના જીવોની ઉત્પત્તિ છે. તેમાં મનુષ્ય જન્મને શ્રેષ્ઠ ગણેલો છે. તેનું કારણ, આહાર, લય, નિદ્રા અને મૈથુન એ સર્વેમાં સરખાં હોય છે અને સામાન્ય જ્ઞાન તે પણ સર્વેમાં સરખુંજ હોય છે પણ બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી અને તેના અધિકારી થવું, એ મનુષ્યમાં વિશેષ હોય છે. તેથી તે ઉત્તમ છે.

ઉત્તમ છે, તો પણ તે જોયા કે જાણ્યા સિવાય જ્ઞાનના અધિપતિ થવાય તેવું નથી. કેમકે બ્રહ્મા કે ગૃહસ્થપતિ સરખા પણ ગુરુગમ લીધા સિવાય સમજી શકે તેમ નથી. કોઈ માણસ હમેશાં સારા વિચારો પર રહી, અંથોને વાંચે અને તેમાં સારી રીતે સમજે તો પછી ગુરુનું શું કારણ છે? તેના ઉત્તરમાં જેની બુદ્ધિ શિશુવત્ છે, તેને એવા વિચાર આવે. નહિ તો ગુરુ સિવાય, બ્રહ્માના સો વર્ષ મુઘી પણ જીવને જ્ઞાન થાય નહિ, અને થાય તોપણ ગુરુ ભાગ રહી જાય છે, તેથી યથાર્થ ગણાય નહિ, તેનો સિદ્ધાંત કરવાને સારૂ આ એક નીચેનો સારકો લખવામાં આવે છે. તે પરથી સમજાશે.

ગુરૂ નિર્ણય

(સોરઠો) ‘ગુરૂ વિનાનું જ્ઞાન, આવરણે રજ વાળીએ;
રજમય ભૂ દર્શાય, વસ્ત્ર રહિત રમ ગાળીએ.’

ભાવાર્થ:—આ સોરઠાનો અર્થ એ છે, કે આંખરાના આવરણાથી ગમે તેટલી ભૂમિને વાળીએ, તો પણ સૌ દેરા વાળવાથી રજ રહિત કરી શકાય નહિ. જેમ વસ્ત્રોથી રસ ગાળવામાં આવે અને તે શુદ્ધ ગણાય છે, તેવા બીજા કોઈ વસ્તુથી ગાળી શકાતો નથી. જેમ આવરણીથી વાળેલું ઘર રજરહિત થતું નથી તેમ સદ્ગુરૂ સિવાય નિઃસંશય જ્ઞાન ઓકળું મળી શકતું નથી.

વળી જીવને સંસાર રૂપ સમુદ્ર તરવાને નાવ રૂપ શ્રી સદ્ગુરૂ જ છે. કેમકે આ દર્શાતા વિશ્વના ગુરૂ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર એ ત્રણ ગુણ રૂપે ત્રણે ગુરૂઓ જ છે. તો પણ તેમના ગુરૂ પરબ્રહ્મ હોય છે. તેનું પ્રમાણ નીચેના શ્લોકે કરીને સમજવું.

ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણુ ગુરુર્દેવ મહેશ્વર: ।

ગુરુરૈક પરિબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥

ભાવાર્થ:—જે સમયે અંડકાશમાંથી નવ તત્વો પ્રગટ થયાં, તેમાંથી ૮ તત્વોનો જે પુરૂષ તે પરબ્રહ્મ છે, અને એ ત્રણેનો ગુરૂ છે. તેની ઉત્પત્તિ એવી રીતે છે કે અપ, તેજ, આકાશ, વાયુ, પૃથ્વી અને આત્મા. એ ૬ તત્વોનો પુરૂષ અને નવ તત્વમાંથી શેષ જે રહ્યાં, તે સમગ્ર અને ઐક્યકારના આકારમય, તેમાં કંઈ સમજી ન શકાય તેવું અતિશય તમમય ભાસતું હતું. પણ જે પુરૂષ તે ઘણા સૂર્યના પ્રકાશમય હોય, એ પ્રકૃતિરૂપ માયાને શુદ્ધ કાચ સમાન પ્રકાશ કરી, (અહીં પ્રશ્ન એ છે કે ત્રણ ગુણોનું વર્ણન કરતાં પ્રકૃતિને પ્રકાશ કરવાનું કારણ શું?) એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કારણ એ કે ત્રણે ગુણોનો સમુહ એક છે, ત્યાં યુધી ગુણુમાયા એવું તેનું નામ છે. એથી તે જુદાં પરી શકે તેમ નથી. અને જેને પ્રકૃતિમાં કહેવામાં આવે છે તેનેજ માયાનું સ્વરૂપ જાણવું. તેમ તેનો મોહ પમાડવો, એ સ્વભાવ છે. પ્રથમ એ ત્રણ ગુણ માયામાં હતા, અને એ માયા જ્યારે પુરૂષથી પ્રકાશમય થઈ, ત્યારે તેમાં ત્રણ પુરૂષા દર્શાયા. તે એ કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર. એ ત્રણે ગુણ રૂપે ત્રણ પુરૂષોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. છતાં તેઓના સ્વભાવ તથા ક્રિયાઓ શી છે તે કહેવામાં આવે છે.

પ્રથમ રજો ગુણ રૂપ બ્રહ્મા. તેનો નિશ્ચય એ છે કે વિશ્વના સઘળા જીવોને સંસ્કારોથી બાંધીને અહંમમ રૂપ મહા વ્યૂહ એટલે મુખદુઃખના ભોગ કરાવવા; અને હજારો કાળ લગી તેઓને તેમાંથી ન નીકળવા દેવા, એવા તેમનો દ્રઢ નિશ્ચય છે. વળી સંસાર ન ખુટી જાય અને આબાદ રહે તેમ, શીરના કેશની આણી ચાંપીએ એટલી જગ્યા જીવો સિવાયની બાકી ન રહે તેવા વિચારના તે હોય છે, પણ તે વિચાર તેમનો લક્ષ થતા મુઘીનો છે, પછીનો નથી.

પછી સત્વગુણરૂપ વિષ્ણુ. તેમનો નિશ્ચય એ છે કે સૃષ્ટિના જીવોને, ધર્મ-ગુરૂ રૂપ પાતે રહી, અસદ્માર્ગોના કર્મોના ત્યાગ કરાવી સન્માર્ગોના કર્મોમાં વાળીને આખરે દેવલોકની પંકિતનો વધારો કરવો, અને તેમનાં કરેલાં કર્મનાં ફળ ભોગવાઈ રહે, એટલે પાછા સૃષ્ટિમાં નાખવા અને ખેંચવા એ તેમનો નિશ્ચય છે.

અને જે તામસ ગુણરૂપ રૂદ્ર. તેમનો દ્રઢ નિશ્ચય એ છે, કે જીવોને વૈરાગ્યના આશ્રિત કરી, બ્રહ્મ કરેલા સંસ્કારોના ત્યાગ કરાવી વ્યવહારાદિ તૃપ્તિઓના ત્યાગ કરાવવો અને આ સ્તંભથી તે બ્રહ્મપર્યંત જે જે જીવોમાં આવે છે તે સર્વે જેમાંથી પ્રગટ થયું હોય તેમાં તેનો લય કરવો; એ તેમનો સ્વભાવ છે. એ પ્રમાણે ત્રણ ગુરૂઓના દ્રઢ નિશ્ચયો અને તેમના સ્વભાવો છે. હવે એ ત્રણેના ગુરૂનું વર્ણન જણાવવામાં આવે છે. તે એવી રીતે કે, જેને મોહશ્વર એવા નામની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે, તેમનો દ્રઢ નિશ્ચય એ છે કે આ સ્તંભથી તે બ્રહ્મપર્યંત દર્શાતું એવું જે વિશ્વ, તેને કંટીને ઉઠ્ઠાવ કરવું, ને તેના વિવેકો બ્રહ્માને જાણાવવા એ તેમનો નિશ્ચય છે. અને તેમના ગુરૂ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. તે અનંતકોટિ બ્રહ્માંડ પોતાના સ્વરૂપમાંથી, જેમ સાગરમાંથી તરંગો ઉઠાય થાય છે અને પાછા તેમાં સમાય છે, તેમ અનંત સૃષ્ટિઓ પોતાના સ્વરૂપમાંથી ઉઠાય થાય છે અને સમાય છે. તેને દ્રષ્ટારૂપે જોવી, એ તેમનો સ્વભાવ છે. એ રીતે વિશ્વના ત્રણ ગુરૂઓ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રૂદ્ર છે. અને તેમના ગુરૂ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સર્વવ્યાપી છે. એ રીતે ગુરૂ પરંપરા ચાલતી આવી છે.

માટે જેઓને સંસારરૂપ સમુદ્રને તરી પરંપરાના પારને પામવું હોય અને જન્મ મરણરૂપી ભ્રમણચક્ર પરથી ઉતરવું હોય, તો તેઓએ ગુરૂ સિવાય એક પગલું ભરવું ન જઈએ. આ પરથી નિશ્ચય થયો કે આદ્ય, મધ્ય અને અંતમાં ગુરૂ જ છે. કેમકે તે સિવાય કંઈ કાર્ય મુઘરે તેમ નથી.

વિચારીએ છીએ તો આખા વિશ્વની વસ્તુઓને ગણતાં અંત આવે તેમ છે. પણ ગુરૂના ગુણનો અંત આવે તેમ નથી. ભલે પરમાર્થ માર્ગ કે વ્યવહાર

માર્ગ એ બંનેમાંથી ગમે તે હોય તો પણ ગુરૂ સિવાય આલે તેમ નથી. તે આ નીચેના દોહરા પરથી સમજાઈ આવે તેમ છે. માટે તે પર લક્ષ લેવું.

(દોહરા) વેદ વિના નિશ્ચય કરે, ગુરૂ વિનાનું જ્ઞાન;
વેળ પીલે તેલ કયાં, એ સમજે નિદાન.

ભાવાર્થ:—વેદના વચનો સિવાયનું નિશ્ચય કરેલું, અને ગુરૂ સિવાયનું મેળવેલું જ્ઞાન, એ બંને જેમ વેળને પીલેથી તેલની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેમ અહીં ગુરૂ સિવાય કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, એ સિદ્ધાંત સમજાવું. તે છતાં પણ આ નીચેના ‘મનહર’ વિશેષ સાબીત કરી આપશે. તે એવું કે:—

ગુરૂ વિના જ્ઞાન, મુંઝો જીલવા વિષુ બોલે જેમ,
તેજ વિષુ મણિ, શશિ વિષુ નિશા જાણીએ.
મૂળ વિષુ વૃક્ષ, પાયા વિષુ ધામ ચણે જેમ,
ચક્ષુ હિન જીવે, વેદ વિષુ જે પ્રમાણીએ.
વેળને પીલ્યાથી જેમ, તેલને કદિ નવ પામે;
ગુરૂ વિષુ જ્ઞાન પ્રીકું, ખરેખરી વાણીએ.

એ પરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ગુરૂને સેવવા એજ ઉચિત છે. છતાં એ વિંધ કોઈ કહેતા હોય, કે સંસારના ઘસારાથી અનુભવે કરીને અમને શું જ્ઞાન નહિ થાય? (અવશ્ય થવાનું.) માટે અમારે ગુરૂ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તેના ઉત્તરમાં એવું ધારનારાની ભૂલ છે. કેમકે જ્ઞાન તો થાય પણ તે દત્તાત્રેય જેવ ત્યાગીને થાય; એવો દાખલો લઈએ તો પણ તેમણે પ્રથમ શંકરને ગુરૂ કર્યા હતા. છતાં અનુભવ જ્ઞાન સિદ્ધ થવાને માટે અનુવિંશંતિ ગુણોને અલગ કર્યા છે. માટે ગુરૂ તો અવશ્ય જોઈએજ.

જે કે કાર્ય કારણના અસંખ્ય ગુરૂઓ છે, તેમાં તે ન હોય તો દુઃખાશ્રુતિ થવી જોઈએ નહિ. તેનું પ્રમાણ છે, તો તે નીચેના શ્લોક પરથી નિશ્ચય થશે.

ગુરુ દિન ન કો વિદ્યા ગુરુ દિન ન કો તપ ।

ગુરુ દિન ન કો સિદ્ધિ ગુરુ દિન ન કો ધનમ ॥

ભાવાર્થ:—સંસારમાં પરમાર્થ કે વ્યવહાર એ બંને પક્ષોમાં કુંવર ગતિએ જવાને માટે જે ગુરૂ છે એજ સીધી સીડી છે. શાથી કે ગુરૂ વિના કોઈ પ્રકારની વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. તેમ તપ પણ દુઃખ આપે તેમ નથી. તેમજ સિદ્ધિ સિદ્ધિ એટલે ધનપદ્ધિ સંપત્તિ એમાંનું કાંઈ ગુરૂના વેવિક

સમન્વયા સિવાય, પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. કેમકે જ્યાં જ્ઞાન જ ન હોય, તો બળ કે યશ અથવા કોઈ પ્રકારની શાંતિ તો ક્યાંથી જ હોય.

તેમ આત્મજ્ઞાન રૂપ મહાસિદ્ધિ તેનું તો દર્શન જ કેમ હોય ? મારે એ સર્વ પ્રકારનો લાભ ગુરૂથી જ મળે છે.

કેટલાક જીવો એમ સમજે છે કે ગુરૂ ક્યાં એટલે આપણી ફરજ મટી અથવા તો સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મળી ગઈ. પણ તેમાં જે ભેદ છે, તે સમજવામાં ન આવે તો ગુરૂ ક્યાં હશે તો પણ વૃથા છે. શાથી કે જેમ અપથ્ય વસ્તુને સેવવાથી લાભ તો નહિ પણ ગેરલાભ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ ભેદ સમજ્યા સિવાય જેણે જેણે ગુરૂ ક્યાં હશે તેઓ અલાભને જ પ્રાપ્ત કરી શક્યા હશે; કેમકે આ જગત રચાયું છે ત્યાંથી જ દ્વિવિભાગી રચાયું છે. તે પ્રથમ વિધિનિષેધ કરીને સમન્વયું છે. છતાં સમજવામાં ન આવ્યું હોય તો પુનઃ કથી જણાવીએ છીએ. તે એમ કે સત્ય અને અસત્ય, સાર અને નસાર, ઉદય અને અસ્ત, ઉચ્ચ અને નીચું, કરવાનું અને ન કરવાનું, ઇંદ્ર પ્રમાણેથી આખા વિશ્વની દોરવણી દોરાએલી છે.

એ પ્રમાણે ગુરૂરૂપ પણ દ્વિ વિભાગી હોય છે; તેમાં એક સદ્ગુરૂ અને બીજા અસદ્ગુરૂ. તેમાંથી અસદ્ગુરૂને ત્યાગી સદ્ગુરૂનું ગ્રહણ કરવા જેવું છે.

જીવો અવપ્રમતિના હોય છે. તેથી સદ્ગુરૂ કોણ અને અસદ્ગુરૂ કોણ તેને ઓળખી શકતા નથી. તેથી તેમનાં લક્ષણો કહેવામાં આવે છે. પ્રથમથી જ ગુરૂ, મહાત્માઓથી મળતા લાભ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તે સઘળા સદ્ગુરૂઓથી જ મળી આવે છે. અને તેમાં કંઈ બાકી રહેલા છે, તે વિશેષ કરીને કહેવાની જરૂર છે. તેથી કહી જણાવવામાં આવે છે. જે સદ્ગુરૂ હોય તો તેને શિષ્યો કરવાની અપેક્ષા હોતી નથી. છતાં કોઈ જીસાસુ શરણે આવે અને અધિકારી જણાય તો તેનો જેટલો અધિકાર હોય તેટલું જ્ઞાન આપે. છતાં ભલે તે બોધ કેનાર એમ માને કે એ મારા ગુરૂ છે. પણ જે, “હું તેનો ગુરૂ છું,” એવો સંકલ્પ કરતા નથી, અને અધિકારી જાણી બોધ કરે તો પણ તેના બદલાની આકાંક્ષા રાખતા ન હોય, તો તેને સદ્ગુરૂ જાણવા.

વળી જે સદ્ગુરૂ હોય તે તો ધનની તૃણા સ્વપ્નમાં પણ ન રાખે અને દેવયોગે તેનું સ્વપ્ન આવી જાય તો સ્નાન કરી શુદ્ધ થાય છે. તે સમજે છે કે જ્યારે સ્વપ્નની લક્ષ્મી અશુદ્ધ કરે છે, ત્યારે તેને પ્રત્યક્ષ તો કેમ જ રાખવી ? તેમ સમજી દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરતા નથી. વળી તે પોતાના સ્વધર્મને સમજે છે,

તેથી શિષ્યો તન, મન, ધન, એ ગુરૂની આગળ સમર્પણ કરે છે. તે એટલા લગી કે તૃણથી તે મેરૂં પર્યાંત અજર કરતાં નથી. પણ જે સદ્ગુરૂ હોય તે તે તેમાંનું કાંઈપણ પ્રતિગ્રહ કરે નહિ. એવા ધર્મને જાણનાર સદ્ગુરૂ છે તેમ જાણવું. કોઈ સમયે કાળાનુસારે સુખદુઃખ આવે તેને સમજીને કાળાંકેપ કરતા હોય, અને પોતાના કર્તવ્યથી ડગતા ન હોય, તેમ આહર્નિશ પરજીવોનું ભલું કરવાની ઈચ્છા છે જેની, તેવાં સદ્ગુરૂ જાણી શરણે જવું. નિંદા કે સ્તુતિ માંભળીને રાજી કે કરાજી થતા નથી એવા સહનશીલ જે હોય તેના આશ્રયમાં રહેવું.

વળી વિશ્વમાં કામકોધાદિ જીવના છ શત્રવો છે. તેને જીત્યા છે જેણે, એવા શૂરવીર અને આહંમમ રૂપ જે મહાબંધન, તેનાથી વિરક્ત રહેનારા એવા જે સદ્ગુરૂ, તેના આશ્રિત થવું. તેમ ઘટ, મઠ અને પટ એ બંધનકારક ત્રિપુટી છે. તે એ કે ઘટ એટલે માંડું શરીર તેનું બંધન, અને મઠ એટલે માંડું મકાન તેનું બંધન, અને પટ એટલે અનેક પ્રકારનો મોહ તેનું બંધન; તે એ ત્રણે પ્રકારનાં બંધનથી વિરક્ત હોય તેને સદ્ગુરૂ જાણી શરણે રહેવું.

જે કે કોઈ દેશાવરી કરવા માટે નીકળે અને જાગના રસ્તા પર જવાનું હોય, એટલે સમુદ્રની મુસાફરી કરવાની ઈચ્છાવાળાએ સારા નાવિકની શોધ કરવી જોઈએ. તે એવાકે, જેણે ઘણી વખત મુસાફરી કરી હોય, ન જેનું નાવ આજુ, સઠ, મુકાન, પણ નવાં હોય, અને જે ખારવા તે પણ ચુસ્તી-રહિત હોય. આ પ્રમાણેના સાહિત્યવાળા નાવિક હોય તો તે દેશાવરી કરાવીને પાછા મૂળ સ્થાનકે લાવે; માટે એવા નાવિકરૂપ ગુરૂ મળે તો તેને સદ્ગુરૂ જાણી શરણે જવું. કે જેથી સંસાર સમુદ્રને તરી શકાય.

એ વિષે મહાસૂત્ર એટલે બ્રહ્મસૂત્ર કહે છે કે સદ્ગુરૂમાં અમારાં કંઈલાં લક્ષણો નીચે પ્રમાણે છે.

બ્રહ્માનંદં પરમ સુખંદં કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિં ।

ત્રંદાતીતં ગગન સપ્રણં તત્ત્વમસ્યાદિલક્ષ્યં ॥

પર્કં નિત્યં ચિમલમચલં સર્વદા સાશ્રિભુતં

માવાતીત ત્રિગુણારહિતં મહાગુહં તં નમામિ ॥

ભાવાર્થ:—જેના શરીરને વિષે શેમશેમમાં બ્રહ્માનંદ વ્યાપી રહેલો છે. જેનું સ્વરૂપ અર્થને પરમ સુખ આપનારું છે. વળી તે કેવળ જ્ઞાનની મૂર્તિ છે, સંસારમાં અનેક પ્રકારે માયાનાં દ્વંદ મચી રહ્યાં છે. તો પણ તેનાથી જે વિરક્ત છે અને ગગન જેટલે ઉંચી છે

હથી જેનીએવા અને સામવેદનું મહાવાક્ય તત્ત્વમસિ તેને આઘ લઈને ચારે વેદના મહાવાક્યો પર લક્ષ છે જેનો, નિત્ય એક બ્રહ્મ જ છે એવા નિશ્ચયથી ચળતું નથી મન જેનું, એવા પવિત્ર મનવાળા અચળા ને આખી વિશ્વની ક્રિયાના કબ્જા હતાં, કાર્યો કરવાની ઇચ્છા નહિ રાખનારા, સર્વ પ્રકારની ભાવનાઓથી રહિત તેમ ત્રણ ગુણથી પણ અનીત, એવા હે સદ્ગુરુ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

એ પ્રમાણે જેના વિષે ગુણો રહેલા હોય તેને સદ્ગુરુ જાણવા. પાંચુલને પણ મળે એથી વધારે શું છે? તેમ અંધને નેત્ર મળવાથી શું વધારે? નિર્ધનને ધન મળવાથી શું વધારે? રોગીને અમૃતરૂપી ઔષધ મળવાથી શું વધારે? રોગીને રોગ મળવાથી શું વધારે? વંડાને પુત્ર મળવાથી શું વધારે? મૃધાનુરને ભોજન મળવાથી શું વધારે? અને તૃષાવંતને જળ મળવાથી અન્ય વધારે આનંદ મનાતો નથી, તેમ મુમુક્ષુજનને ઉપર કહેલા એવા સદ્ગુરુ મળે તો તેથી વધારે અન્ય આનંદ શો! પણ જેના જન્મનાં પુણ્ય ઉદય હોય તેનેજ મળી આવે છે. અને તેવાં શરણે રહેવું એજ ઉચિત છે.

વિશ્વમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની જીવોના બે ભેદ છે. તેમાં અજ્ઞાનીઓ મરણુના ભયથી પ્રબળર રહે છે. અને જ્ઞાનીઓ જન્મના ભયથી પ્રબળર રહે છે. એમ ઉલટા મુલટી બને દુઃખી તો છે, પણ એ બંને પ્રકારના ભયોને નાશ કરી પ્રબળરથી રહિત કરનાર એજ મહાન સદ્ગુરુ દેવ છે. પ્રથમ આસદ્ગુરુનું વર્ણન કરી જણાવું, તે સમજવામાં આવ્યું, છતાં પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે સદ્ગુરુનાં લક્ષણો પરથી અમે તેને જાણીશું કે આ સદ્ગુરુ છે. છતાં આસદ્ગુરુનાં લક્ષણો જાણવાં જોઈએ કે તે જાણી તેને ત્યાગવામાં આવે અને જીવો ગુણી થાય. આ પ્રશ્ન પ્રસન્ન થવા જેવો છે. કેમકે જીવોનું જીવન સુધારનાર છે; તેનું કારણ જો આસદ્ગુરુ ઓળખવામાં ન આવે તો તેને શરણે પડી જીવો અત્યંત કષ્ટના બોજમાં આવી પડે તેમ છે માટે જરૂર છે.

પ્રથમ તો પ્રવૃત્તિમાં રચીપચી રહેલા હોય અને કેવળ માયાના મબુર થઈ, અહર્નિશ દ્રવ્યની લક્ષિત કરવામાં પ્રબળર હોય છતાં તેઓને નિવૃત્તિનું સ્વાનું તો આવે જ ક્યાંથી? જ્યારે એ નિવૃત્તિ પરાયણ નથી તો પછી બીજાને કેવી રીતે કરી શકે. એવું નિસંદેહ સમજીને તેવાથી દૂર રહેવું કેમકે એ જ આસદ્ગુરુનું સ્વરૂપ છે. જેઓ ધન, સ્ત્રી રૂપ બંધનથી છુટા ન હોય, કાર્યકારણોમાં મત્રિદિવસ જેને તૃષ્ણા છે, અને અહંમમરૂપવજ સાંકળથી બંધાયેલા હોવાથી

મુક્ત થવાને અશક્ત છે; તેમ પુત્ર પૌત્રાદિ પશુઓની સેવામાં દિવસ નિર્ગમન કરતા છતાં જેને હરિનું ઓળખાણુજ નથી એવા અજ્ઞાની અસદ્ગુરૂઓનો પરિત્યાગ કરવો. જેઓ ચાંચુના ચોખા અને મનના મેલા. ક્ષત મુખના ઉચ્ચારરૂપ જેઓમાં જ્ઞાન રહેલું છે. છતાં એ જ્ઞાનથી તેનાં અંતઃકરણે વદે તેવી વર્તાયુંક ન હોય, તેવાઓને અસદ્ગુરૂ જાણી ત્યાગવા.

જેઓ ઘણા શિષ્યો કરવાની અપેક્ષા ધરાવતા હોય છતાં તે જે કંઈ જ્ઞાન શીખ્યા હોય તે પરને ઓધ કરવા માટે જ. પરંતુ પોતાને માટે નહિ. તેમ સમજી અન્યને ઓધ કરે તે કેવળ પોતાના ઉદરનિર્વાહને માટે જ; તેવાઓને અસદ્ગુરૂ જાણી ત્યાગવા. જેને સંસારના અનિત્ય મુખભોગોની અત્યંત અપેક્ષા છે; અને જે જ્ઞાન છે, તે અમારો વ્યાપાર છે એવું અંતરમાં સમજીને જ્ઞાન આપી તેને માટે દ્રવ્ય લઈ મુખભોગોની ચાહના કરવાવાળા અને મનસ્વી જ્ઞાન આપી દ્રવ્યનું હરણુ કરી, તે એમ માનતા હોય કે તેઓનું ગમે તે થાઓ પણ માફ તો કસ્યાણુ થાય છે, એવા જેના વિચારો છે; તેવાઓને અસદ્ગુરૂ જાણી ત્યાગવા. વળી જેઓ જ્ઞાનના વ્યાપારીઓ થઈ દુકાનો માંડી તેમાં માળાઓ અને પ્રસાદરૂપ માલ ભરીને આગ્રહપૂર્વક શિષ્યરૂપ ધરાંકોને શોધતા હોય અને માત્ર જેમ પોપટના અચ્ચાને બધિવાન કરી માત્ર ત્રીતારામ બોલતાં મોંઢેજ શીખવનારા, એવા વિવેક રહિત જ્ઞાન આપનારા, એવા અસદ્ગુરૂઓને શરણુ જવું નહિ. વળી પોતાના મતે કરી શાસ્ત્રોથી વિરૂદ્ધ ઓધ આપનારા અજ્ઞાનીઓને પોતાના વાડ તરફ ખેંચનારા અને સન્નાસ્ત્રોન ઉર્વેખાવી ઉલટે માર્ગે દોરનારા, તેમજ 'પરમાત્માનું' સ્વરૂપ બાબુ પર મૂકાવી વેદ મત દર્શાવનારાઓને અસદ્ગુરૂ જાણવા; અને જેઓ તૃપ્તારૂપી અજ્ઞાનીઓના હૃદયમાં અજ્ઞાનરૂપી અગ્નિ મૂકીને તેની જીંદગીરૂપ ધનને નાશ કરનારાઓ અસદ્ગુરૂઓ છે. માટે તેવાઓથી ચેતતા રહેવું.

જેઓ ધન, તન, દારા, મુત, વિત્ત અને સંસારના સંબંધો સાથે રચી પચી રહેલા હોય, અને અજ્ઞાનીની માફક છતાં, તેઓને ક્રિયા કર્મ છોડાવી વેદશાસ્ત્રોને નિંદાવતા હોય, અથવા તો દેહાભિમાન સહ અહં વ્રજ્ઞાસ્મિ એ યજુર્વેદનું મહાવાક્ય અવાચ્ય છે, એવું સમજાવતા ન હોય, તેને અસદ્ગુરૂ જાણવા. પાપ, પ્રપંચ અને જીઠ એ ત્રિપુટી સહ લક્ષ્મીને સંધરતા છતાં, અર્થ દોષ નિવારણમ્ એવો ઓધ કરતા હોય, તથા મોક્ષને બાબુ પર મૂકી ધર્મ, અર્થ ને કામને પ્રધાન રાખી પ્રબોધતા હોય તો તેને અસદ્ગુરૂ જાણી ત્યાગવા.

જેઓ પ્રપંચી જ્ઞાનનું ભાષણ કરી, અન્ય જીવોને શાસ્ત્રોની સીડી પરથી ઉતારી પોતાના સ્વભાવ પર રહી, કંપાલ કલ્પિત વાક્યો વડે બીજાઓને ભક્ષા-ભક્ષ કે દૂરાચરણોનાં વ્યવહાર સાબીત કરી આપતા હોય, એવાઓને અમહુગુરુ એમજ ત્યાગવા

એ પ્રમાણે જેનાં આચરણો જોવામાં આવે તેને અમહુગુરુ જાણવા, છતાં હૃદયથી આચાર્ય પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે,

આચાર્ય પદ્ધતિ.

આ વિદ્યમા મનુષ્યોને પામવાના ચાર પદાર્થો જેવા કે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. એવા ચાર છતાં જે મોક્ષ છે તે સર્વોપરી છે. તેને મળવાનું જ્ઞાન છે. અને જ્ઞાનનું સાધન કર્મ અને ઉપાસના છે. એ પ્રમાણે એકબીજાનાં સાધનો છે. હવે જે કર્મ અને ઉપાસના તેના અધિષ્ઠા આચાર્ય છે, અને જ્ઞાનના અધિષ્ઠા બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય છે. તેથી ધર્મ, અર્થ અને કામ તેને મળવવાનાં સાધનઃ કર્મ અને ઉપાસના છે. તેથી તેને જાણાવવામાં આચાર્ય પ્રમુખ હોય છે. કેમકે તે તેનાથી મળે છે. અને જે મહા મુલ્યવાન મોક્ષ તે તો માત્ર શ્રી અદ્ભુગુરુથીજ મળે છે. માટે તેવાને સંવવા તે ઉચિત છે. એઓ વેદવેદિ સર્વ શાસ્ત્રોનો મત છે:-

જય જય ગુરુદેવકી જય,
જય જય ગુરુદેવકી જય.

ૐ શાન્તિઃ ! શાન્તિઃ ! ! શાન્તિઃ ! ! !

વશિષ્ઠાશ્રમ.
આયુ.

}

સ્વામી શ્રી અદ્ભુતાનંદ.

સાધન સીડી

અનેક જન્મોના પરિપાક વડે મનુષ્યરુપિમાં જન્મ પામીને, તેમાં પણ બ્રાહ્મણ યોનિમાં જેનો જન્મ થયેલો છે તે છતાં મોક્ષની ઇચ્છા થવી હૃલ્લભ છતાં, થયેલી છે જેને એવા મુમુક્ષુ શ્રી સદ્ગુરુને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરી પૂછે, કે હે વિજ્યાનંદાદિ ! મર્વે સદ્ગુરુએને પ્રણામ કરતો છતાં પ્રશ્ન કરે છે. તે એવો કે સંસારમાં આનંદો અત્યંત પ્રકારના છે. છતાં મોટામાં મોટો આનંદ કયો છે ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય એ બેથી સંપૂર્ણ એવા સદ્ગુરુ તેનો જવાબ આપે છે. તે એવો જે સંસારમાં બીજા સર્વે આનંદો સમુદ્રના ટીપા જેવા છે, પણ જે બ્રહ્માનંદ તે સમુદ્ર રૂપ છે. તેમ સમગ્ર તે આનંદ પ્રગટ કરવો એ સર્વ જનોનું કામ છે.

પણ તે તેના સાધનો સિવાય પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી. તેથી એક-બીજાના સાધનો સમજવાને અને બ્રહ્માનંદને પ્રાપ્ત કરવાને આ એક પદવડે કરીને “સાધન સીડી” જણાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ તે સિવાય બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. એ નિઃસંશય છે.

સાધન સીડી

(કુંડળીઓ) વિશ્વ વિષે વિચારતાં, આનંદ તો છે અનેક,
પણ સહુ સિંધુ બુંદ સમ, બ્રહ્માનંદ વિશેષ.
વિષુ શોધે પણ કાંકરા, નજરે ચઢે હજાર.
મણિ જડે છે કોઈકને, વેદ શાસ્ત્ર ઉચ્ચાર.
વેદ શાસ્ત્ર ઉચ્ચાર, નથી પડ્યો તે વાટમાં,
સહેજે આવે હાથ, નથી વેચાતો હાટમાં.

(કુંડળીઓ) નથી મળતો તીર્થો કરે, ન મળે ગંગાસ્નાન,
નહિ પૃથ્વી પ્રદક્ષિણ, કોટિક દીધે દાન.
જપ, તપ, યજ્ઞ યાગો કરે, ન મળે કર્મો માંય,
શુચી પાણે સો ઘણી, તોય ન તેની છાંય.
તોય ન તેની છાંય, શોધે તત્વના લાટમાં,
સાધન સીડીમાંય, જડશે જ્ઞાનના ઘાટમાં.

(ઓપાઈ) આડા અવળા જે આથડે, તેને હાથ તે કયાંથી ચઢે,
અન્ય રસ્તામાં ખોયો મણિ, અન્ય રસ્તે શોધે જે ઘણી.
એ મૂરખ કેમ પામે વસ્ત્રઃ ચાળી ધુળ દુઃખાડે હસ્ત,
તોએ હાથ ન લાગે મણિ, એથી શી મુખર્મી ઘણી!
બ્રહ્માનંદની ઇચ્છા હોય, (તો) સાધન ત્રીડી સમજે સાય,
સમજવીશુ કહીએ કથી, એ વિણ સાધન બીજું નથી.

(દોહરા) સાધન વિણ સંસારમાં, પ્રાપ્ત કશું નહિ થાય,
શ્રમ કરેલો જેટલો, સઘળો વૃથા બાય.
બ્રહ્માનંદ રહે બ્રહ્મમાં, સાધન બ્રહ્મસ્વરૂપ,
બ્રહ્મરૂપ થયા વિના, ડા'પણુ સઘળું કૃપ.
બ્રહ્મરૂપ થવું મહેલ નહિ, કહીણુ ઘણું છે એહ,
વિરલા પુરૂષો થાય છે; દીધો હજારે છેહ.

(ગીતિ) અહં મમ પ્રથમ ત્યાગે, ભેદાભેદમાં કદીએ ના આવે,
ધન સ્ત્રીને ત્યાગી, દંદ માયા કદી ન મચાવે.
ષડિવકારો શાસ્ત્રે, અંગના અંગમાં સમજીને અરપે,
જે જે વિશ્વની ઇખણા, વસ્ત્ર રૂપ મુષક થઈને કરપે.
વર્ણાશ્રમ કે સંખંધો, ઉદય અસ્તના ધર્મથી વિરકત,
દેશ કાળ નથી જેને, અજ અમર અવિનાશી અવ્યક્ત.
રાગદ્વેષ નથી જેમાં, શુચી અશુચી માન કે અપમાન,
અદ્ભુત આનંદ રૂપે, અવ્યય અનાદિ અચ્યુત ભગવાન.

(સોરઠો) કેટીક વર્ષ વહી બાય, બ્રહ્મ સ્વરૂપ થયા વિના,
સ્વપને ના દર્શાય, બ્રહ્માનંદ જન કોઈને.

(દોહરા) સાધન બ્રહ્માનંદનું, સમજવ્યું શુભ રીત,
પણુ તેના સાધન વિના, સમજી ટ્યો વિપરીત.
સર્વજ્ઞતા આવ્યા વિના, બ્રહ્મરૂપ કયાં હોય !
સર્વજ્ઞતા કોને કહે, સમજે વિરલો કાય.

(ઓપાઈ) વિશ્વ વિષે તત્ત્વો જેટલાં, શ્રોત્રિય થઈ સમજે તેટલાં,
શુણુ તત્ત્વોના જે જે હશે, તે સઘળા અંતરમાં વસે.

સર્વ તત્ત્વતું તત્ત્વજ જેહ, બ્રહ્મનિષ્ઠ થઈ સમજે તેહ,
પર અંતરનો જે વિચાર, સમજી તે શું કરે વ્યવહાર.
શંકાતું સ્વપ્નું નવ થાય, દષ્ટિ પડેથી સમજી જાય,
એવી ગતિ પર ઉગે ભાણું, સર્વજ્ઞતા તવ આવી જાણું.

(સોરઠી કુંડળી) સાધન સર્વજ્ઞતા તાણું, જ્યાં લગી ના'વે હાથ,
ત્યાં લગી શાણું સમજવું, ભરી ધુમાડે બાથ.
ભરી ધુમાડે બાથ, હાથમાં કાંઈ આવે નહિ,
શ્રમ સૌ વરથા જાય, જગ મથનમાં ધૂત કહી ?

(હરિગીત) સાધન સર્વજ્ઞતાતાણું, શંકાશીલ મટવું સર્વદા,
જેજે જીવે કે સાંભળે, તેમાં શંકા ના ઉપજે કદા.
વાચ્યાર્થને વળગે નહિ, લક્ષ્યાર્થમે તે સમાય છે,
તેથી કરીને મન તણા, સંશય સર્વ છેદાય છે.
આમ, આવું શા થકી, એ સંશય મનમાં ના રહે,
સર્વજ્ઞતા આવી ગઈ, અદ્ભૂત આનંદ એ લહે.

(મનહર) અસંશયી થવા સાર, અગત્ય સાધન તણી,
સાધન વિના તો સિદ્ધિ, કામની ક્યાં થાય છે !
કારણોને જાણવાં એ. સાધન શાસ્ત્રોની મધ્યે,
તેને સેવવાથી, શંકાશીલ ક્યાં રહેવાય છે.
મનુષ્ય માત્રોને જીવે. નેત્ર ચાર આખ્યાં હરિ,
ઈન્દુને બાનુ એ બન્ને, બહારનાં ગણાય છે.
વિજ્ઞાન વિવેક, એ એ અંતરની મધ્યે રહે,
અંતરનાં રહેનારાંથી, કારણો જાણાય છે.
બહારના ચક્ષુએ જનો, કાર્યને તો જોઈ શકે,
પણ તેથી કદીએ, ક્યાં કારણો જાણાય છે.
માટે કારણોને જાણી, અસંશયી થવા માટે,
સમજે તો કારણોને, જાણો એ ઉપાય છે.

(દોહરા) પ્રશ્ન કરો નહિ જ્યાં લગી, કારણ કેમ સમજાય,
એનું સાધન એજ છે, એ વિણ વરથા જાય.

પ્રશ્ન કરો પ્રીતે કરી, કારણ સમજવા માટ,
પુરાર મહાત્મા પુરુષે, ઘડયો સમજવા ઘાટ.
અનાદર તેનો કરી, ઉલટો ચાલે જેહ,
પ્રશ્ન કરતાં નહિ આવડે, કારણ સમજે નહિ.

(ચોપાઈ) પ્રશ્ન કરવા ઘડીઆ ઘાટ, વિધિરૂપ સાધન તે માટ,
જ્યાંલગીવીધિ નહિ સમજાય, ત્યાંલગી ચોગ્ય પ્રશ્ન નહિ થાય.
માટે પ્રથમ સમજવી એહ, દેવો ન પડે પ્રશ્નને છેહ,
પ્રકાર પાંચથીપ્રશ્નો થાય, વિધિ વિના તે કયમ સમજાય.

(મનહર) જાણતો ન હોય જન, તેથી કે શું પ્રશ્ન કરે,
જાણવાની લાલસા તે, ઉત્તમ જણાય છે.
પાતે સમજે છે પણ, અન્યનં જણાવા માટે,
પ્રશ્ન જન કરે છે, તે ઉત્તમ જણાય છે.
પાતે સમજે છે, છતાં પરની પરિક્ષા માટે,
પ્રશ્ન કરે જન તે તો, મધ્યમ પ્રકાર છે.
વળી કોઈ પ્રશ્ન કરે, પર અપમાન માટે,
કુતર્ક કરે તે, શાસ્ત્રે અધમ અપાર છે.

(કુંડળીચો) વિધિ વિના પ્રશ્ન કરે, કારણ ને સમજાય.
માટે વદ વિધિ શીખવી, એમ વદે છે ન્યાય.
સત્યયુક્ત ને ધર્મયુક્ત, પ્રીય યુક્ત જે વાંછ,
તે પછીની હરિ નામ યુક્ત, વેદે કરી પ્રમાણ.
વેદે કરી પ્રમાણ, ઉત્તરોત્તર શુભ જાણીને,
જેમાં ન આવે કલેશ, વદવી એવી વાણીને.

(સોરઠી કુંડળી) સદ્ગુરૂ સાધન સમજવું, એ વિષુ ન મળે કયાંય,
પરથમ તેને પરખીને, પછી પકડવી બાંય.
પછી પકડવી બાંય, અસદ્ગુરૂ કર આવશે,
ધન ચારીને હથ્થ, ચઢેલા કોણુ બચાવશે.

(દોહરો) અવરોહણની રીતથી, સમજાવી શુભ રીત,
હવે આરોહણ પક્ષપર, રહી કહે કદપ અચીત.

સદ્ગુરૂથી વિધિ, પ્રશ્ન વિધિવત્ થાય,
પ્રશ્ન થએ મુખ ઉપજે, કારણ સૌ સમજાય.
કારણ સૌ સમજ્યા થકી, રહે ન સંશય એક,
સંશય છેદ થયા પછી, સર્વજ્ઞતા વિવેક.
સર્વજ્ઞતા આવી ગયે, બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય,
બ્રહ્માનંદ તેમાં વસે, બ્રહ્મ થએ દર્શાય.
સાધન સીડી ઠેઠની, મોક્ષરૂપ કહેવાય,
એ સીડી પર નહિ ચઢે, ત્યાં લગી ગોથાં ખાય.

(ઓપાઠ) પ્રથમ સદ્ગુરૂને ઓળખે, પછે રહે તેવાને પખે,
ઓળખવાનું જે ઓળખાણુ, તે સમજવે મહાનિર્વાણુ.

(દોહરા) વણુ શોધે રસ્તા વિષે, કંકરનો નહિ પાર,
પણુ શોધે વિરલા જડે, હીરામણિના હાર.
તેમ અસદ્ગુરૂઓ ઘણા, *ઉર્વિમાં અથડાય,
સદ્ગુરૂતો કોઈને જડે, ધન, સ્ત્રીથી અલડાય.

ઉપરની સાધન સીડી સમજવાને માટે આરોહણ રીતે પ્રથમ ગુરૂથી વદ્વિધિ, વદ્વિધિથી પ્રશ્નો કરવાનો વિધિ, પ્રશ્નોથી કારણો સમજવાનો વિધિ, કારણોથી અસંશયી થવાપણું, અસંશયી થવાથી સર્વજ્ઞતાપણું, સર્વજ્ઞતાથી બ્રહ્મસ્વરૂપ થવાપણું, બ્રહ્મસ્વરૂપ થવાથી બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ પ્રમાણે એક એકનાં સાધનો છે. તેમાં પ્રથમ સાધન શ્રી સદ્ગુરૂનું શરણુ છે, તેથી તેને બ્રહ્મણુ કરવું ઉચિત છે.

કદપ સુત્ર

(દોહરા) આ લોક જેનો મુધર્યો, પરલોક મુધર્યો જાણુ;
સર્વ લોક આ લોકમાં, એ સમજણુ વિણુ હાણુ. ૧
સંસાર રૂપ છે તાપણી, તાપી ન શક્યો જેહ,
સ્વર્ગ લોક હુતાશની, કેમ કરી તાપે તેહ. ૨
સંસાર સિંધુ તરી ગયો, પછી શું તરવું અન્ય ?
જશ લીધો આ લોકનો, તેની જનેતા ધન્ય ! ૩

સંતરવો સાર સહેલ નહિ, વમજો વસે અપાર;
 શરીર-વહાણ ડોલે ઘણું, મન-નાવિક ખાય હાર. ૪
 વિશ્વ સકળ દુઃખ વૃક્ષ છે, મળમાં પણ નહિ સુખ;
 ડાળ પાન ફળકુંડ રસ, પંચાંગે પણ દુઃખ. ૫
 મુખ છે સરસવ જેટલું, દુઃખ છે ડુંગર સમાન;
 વિધવાના વિષય સમુ, સમજી લ્યો નિદાન. ૬
 જન્મતાણું દુઃખ છે ઘણું, શત ઘણું મર્ણુનું જાણું;
 તેથી શત ઘણું જીવડું, શાસ્ત્ર વાક્ય પરમાણુ. ૭
 દવ સળગે જ્યાં દશ દીશે, સહસ્ર સર્પના ડંશ;
 કાંટી વૃશ્ચિક વેદના, પડે વિશ્વમાં હંસ. ૮

હંસનું સ્પષ્ટિકરણ.

(દોહરા) મંદ કોશ અકૃત્ય સદા, નિરાકાર પરબ્રહ્મ,
 તેથી શક્તિ ચૈતન, સદા વદે નિગમ. ૧
 ચૈતન બહુ રૂપે થઈ, પડે આતમા નામ,
 પ્રથમ પ્રથમ દર્શાયો, તોપણ આત્મારામ. ૨
 આત્મા અહંમમવાન થઈ, જીવ રૂપ કહેવાય,
 માયા શુણ તેમાં મળી, હંસરૂપ થપ જાય. ૩

જન્મ લેવાનું કારણ. (દોહરા)

શુણ માયા સંમેલને, ત્રિવિધ કર્મો થાય;
 વિધિ નિષેધો વેદમાં, ઉલટા મુલટા ન્યાય. ૧
 ચૈતન તેમાં ચિત્ત ધરે, શુભાશુભ બીજ રૂપ;
 વ્યવહાર પ્રેત વગગી પડે, મટે ત્રિભોવન ભૂપ. ૨
 ભૂલે ભાન પોતાતણું, કોણ હું ના સમજાય;
 તેથી મન પરવશ પડી; વાસનામાં વિંધાય. ૩
 જેની જેવી વાસના, તેનો તેવો દેહ;
 ઉત્તમ મધ્યમ ને કનિષ્ઠ, પ્રગટે નહિ સંદેહ. ૪

વાસનાનું સ્પષ્ટિકરણ. (ચોપાઈ)

શક્તિ ચૈતન બ્રહ્મમાં જેહ, પુરૂષ પ્રકૃતિ રૂપે તેહ,
 માતા પિતા તે જનનાં જાણ, વિશ્વ ઉપજે વેદ પ્રમાણ. ૧

જોડવું માતપિતા કહેવાય, તેથી પ્રભ પ્રગટ થાય,
સત્વ પ્રધાને બ્રાહ્મણ થશે સત રજનયથી ક્ષત્રીય હશે. ૨
રજતમ મીથ્રે વૈશ્ય તું બાણ, તમો એકથી શુદ્ર પ્રમાણ,
ચાર વરણ ગુણ કર્મે કથી, એ વિણ શાસ્ત્રે નિર્ણય નથી. ૩
માતપિતાનો જે ગુણ હોયે, ભોગ સમયમાં સ્ફેરે સોય,
ગુણ કાળને ક્રિયા સાર, તે સૌ જન્મે થઈ વસ્તાર. ૪

ધર્મિષ્ઠ પ્રજેત્પત્તિ. [દોહરા]

ઋતુ ગયા પછી સપ્ત દિન, મધ્યે દે ઋતુ ફાન,
આયં મધ્યાન પ્રાતઃ તજે, તજે ગ્રહણ અભિધાન. ૧
વૃત દિવસ વિધિએ તજે, તજે ઋતુવિણ ભોગ,
તજે દિન આદ્ર સંવત્સરી, તે વિણ હોય સંભોગ. ૨

ગુણનું વર્ણન. (દોહરા)

સત્વગુણ પ્રધાનમાં, થાય ભોગ જે કાળ,
ધર્મ ધોરંધર હરિજન. પ્રગટ થાય તે બાળ. ૧
શ્વેત પીત ઘઉં વરણમાં, કાયા તેની હોય,
કર્મ તે વંદિકે આગરે, પરમારથ ચિત્ત પ્રોય. ૨
રજોગુણ પ્રધાનમાં, પ્રભ પ્રગટ સંભોગ,
પરધન હરસે પ્રીતથી, રેશે શરીરે રોગ. ૩
પીત શ્યામ કે રક્તમાં, વરણ બાળનું થાય,
હું માઈ તજમે નહિ, વરે ન્યાય અન્યાય. ૪
લૌકિકે ધર્મો આગરે, ખાય ન ખર્ચે કાંય,
માઈ માઈ મુખ વહે, લાંબી પસારી બાંય. ૫
તમો ગુણ પ્રાધાનમાં, ભોગ કરે જે કાળ;
ધુમ્ર શ્યામ કે માંજરો, તેથી પ્રગટે બાળ. ૬
ધનહિન કેધાતુર અને, પરને હુઝ કરનાર;
લોભી લંપટ લાલચુ, પરજીવને હરનાર. ૭
મધ માંસાહારી થશે, ચોરી ચાડી જર ભુઠ;
નિશદિન પરધન ચિંતવે, પરદારાની પુઠ. ૮

કાળ સંયોગની પ્રજા (દોહરો)

પ્રાતઃકાળ યોગે કરી, પ્રગટ પ્રજા જે થાય;
 સૂર્ય તણે શ્રાપે કરી, બળતી રહે તે કાય. ૧
 સૂર્યની સામું જો જીવે, સૂર્ય નહિ દર્શાય;
 સ્વેત કેશ સૌ અંગના, રક્ત વરણ થઈ જાય. ૨
 મધ્યાને વિષય કરે, દૈત્ય વર્ગ પર જાય;
 વિચિત્ર અંગે ઉપજે, બુદ્ધિહિન તે થાય. ૩
 સંધ્યાકાળ ભોગે કરી, પ્રજા ઉદ્ભવે જેહ;
 કુડ કપટ પાપી ઘણી, હોય રાક્ષસી દેહ. ૪
 ધર્મતણું ખંડન કરે, પરને પીડે તેહ;
 માતપિતા ગુરૂ આધવ, સૌને દેશે છેહ. ૫
 મધ્ય નિશા ભોગે કરી, પ્રજા પ્રગટ જે થાય;
 નીચે ટુકે અવયવે, પ્રગટ અશોભિત કાય. ૬
 ધર્મધર્મ સમજે નહિ, કરે કપટમાં વાત;
 જર્જર લગી સામા તણે, વળતી મારે લાત. ૭

ક્રિયાભેદ પ્રજોત્પત્તિ (દોહરો)

વિષય ભોગ સમે કરી, વિર્ય છંદ થઈ જાય;
 દ્વિ વિભાગ ન્યારા થયે, પ્રજા દ્વિ પ્રગટ થાય. ૧
 વામ ભાગમાં જો પડે, પુત્રી પ્રગટે સોઈ;
 પુત્ર હોય દક્ષિણ પડયે, સૃષ્ટિ ક્રમ કહે સોય. ૨
 મધ્યભાગમાં જો પડે, હોય નપુશક બાળ;
 કલ્પ મુત્રનો ન્યાય એ, મુત્ર તેરમે ભાળ. ૩

ગર્ભ ગળવાનું કારણ (દોહરો)

દ્રાવન પંચરાત્રી તણે, અંપુરણ વહી જાય;
 ઉંચે ચઢી ગર્ભસ્થાનમાં પડ તેનું અંધાય. ૧
 અગ્નિ અતિશય તેહમાં, પુફ્ફળ વિર્ય ન હોય;
 ગર્ભ જળે એ કારણે, સાંજ્યે વિચારી જોય. ૨

વંચાનું કારણ.

કમળ હોય કુલક્ષણ, આર્ધ મુખે રહે સદાય;
સંધંધ ન વિર્ય, ગર્ભસ્થલે, તેથી રહે વંચાય. ૧

અન્ય જન્મવાનું કારણ. (દોહરો.)

સંભોગે કંઈ કાર્ણસર, કમળે રેત વિટાય;
સર્પ સમા આકારનું, પુદ્ગળ બંધન જાય. ૧
જેવાં જીવનાં કર્મ છે, તે રસ્તે ઉત્પત્ત્ય;
કંપમુત્ર ન્યાયે કરી, કહી ઉદયતા સત્ય. ૨

ગર્ભનું કષ્ટ. (દોહરો.)

રોગચંત્ર દુર્ગંધીમાં. રહેવું પડે નવ માસ;
કરડે ક્રીડા કરમીયા, વસવું જઠરા પાસ. ૧
નર્કસ્થાન નવ માસનું, મળ માંસનું લક્ષ;
અમુજજી એ સ્થાને ઘણી, અનુભવ તે પ્રત્યક્ષ. ૨
જ્ઞાન થાય શત જન્મનું, કષ્ટ સહ્યું નહિ જાય;
થશે પોકાર હરિ તણો, શ્રી હરિ પરગટ થાય. ૩
જેમ તેજ ત્રિલોકનું, છે અંગુષ્ઠી પ્રમાણ;
અંશ પોતાનો જાણીને, દયા કરી કહે વાણ. ૪
શાંતિ રાખ મુલક્ષણા, કરાર કર મુજ સાથ;
મહા જેલે જઈ પાળવા, પોતે પોતાને હાથ. ૫

*

*

*

*

કરાર સઘળા સાંભળી, કબુલ કર્યે સૌ તેહ;
નવ માસ પુરણ થયે, ગર્ભ કષ્ટનો છેહ. ૧
જન્મ સમય પણ કષ્ટ છે, મધ્યમાં પરદા ચાર;
ઉર્ધ્વ આર્ધ થવું પડે, મળે પરમારથ દ્વાર. ૨
જન્મ સમે રોવું પડે, તેનું કારણ એહ;
કોણ હતો આ શું થયું, ક્યાંથી પ્રગટયો દેહ. ૩
ગળથુથી જ્યાં ગળે પડી, શાંત થઈ સમજાય;
જ્ઞાન હતું જે ગર્ભનું, વિસ્મૃત થઈ જાય. ૪

સ્વરૂપ જ્ઞાન ત્યાગી જઈ, મળે વિશ્વમાં આપ;
 પુત્ર થાય પ્રગટ થયે, વહોરે બહુ પરિતાપ. ૫
 પરદેશી મળી એકઠાં, મનની ગોષ્ઠિ થાય;
 જાણાનું બંધે સર્વકો, આવી ઐક્યતા સાય. ૬
 માતપિતા રૂપે થઈ, પ્રથમ અવસ્થા માંય;
 સંબંધ જણાવે પ્રેમનો, પડે અવિદ્યા છાંય. ૭
 માફ તાફ સર્વ કો, સમજાવે સંબંધ;
 મિથ્યા કરીને કલ્પના, બાંધે ઉલટા બંધ. ૮
 પરવશમાં રહેવું પડે, એથી અન્ય ન હુઃખ;
 મટી સ્વતંત્ર પરતંત્રમાં, સ્વપ્ને ક્યાંથી સુખ. ૯

માતાપિતાથી થતાં કષ્ટો. (દોહરા)

પૂર્વ તણા સંસ્કારથી, જે કદી નિર્ધન હોય;
 ધાવણ, ચાવણ, ઓઢણ, શોધે ન મળે સોય. ૧
 અનાથ હોય અતી ઘણી હોય સ્વભાવે કુર;
 એ પણ કાષ્ટ ઓછું નથી. માર પડે મેળુર. ૨

માતાપિતાના સ્વભાવનું કષ્ટ. (દોહરા)

અતિલોભી જે તે હશે, જે ગુરૂ માતપિતાય;
 ખાવા પીવા પહેરવા, ન મળે કષ્ટીત કાય. ૧
 ક્રોધ કરીને મારશે, ન ગણે બાળનું અંગ;
 બાળક પણ તેવું થશે, જેવા સંગનો રંગ. ૨

+ + + +
 ખાવા પીવા પહેરવા, ન મળે તો પણ સુખ;
 માત કે સ્ત્રી વ્યભિચારણી, એ સમ અન્ય ન હુઃખ. ૧
 ઈશ્વર પાસે ચાચના, જે કરવી હોય જ્ઞાત;
 કોટી કલ્પે ના મળો, સ્ત્રી કે પુશ્વલી માત. ૨

+ + + +

રૂણ કરી મરનારો પિતા, પુત્રને શત્રુ સમાન;
 તરવા સમય મળે નહિ, આવત લગી અવસાન. ૧

રૂપવંત સ્ત્રી હોય જો, કરે હજારો દ્રષ્ટ;
 વિભળ થાય તે કોઈ દિન, એ પણ વૈરનું કષ્ટ. ૨
 પુત્ર મુરખ કદી નીપજે, એથી આપને દુઃખ;
 નામ લખવે કુળતણું, એથી પણ શું મુખ. ૩
 માત હોય વ્યભિચારણી, પુત્રની શત્રુ એહ;
 લાજ ગુમાવે લોકમાં, જીવત મૃતક દેહ. ૪
 હોય સમજણો પુત્ર જો, દ્રેષથી દે શિક્ષાય;
 દયાહિન વ્યભિચારણી, ઘાત કરે ક્ષણમાય. ૫
 પતિ પુત્ર કે આંધવ, સંબંધ ન રાખે લેશ;
 ધર્માધર્મ સમજે નહિ, જર વિણ સૌ પર દ્રેષ. ૬

x x x x
 જરને તેડવા મોકલે, લઈ કાકા ભાઈ નામ;
 ન જાય તો લે મારવા, સ્વાધિનનો કયાં ઠામ. ૧
 સમજે પુત્ર પણ શું કરે! ડરથી દેરા ખાય;
 મુખે વદી કંઈ નવ શકે, અંતરમાં અમુઝાય. ૨
 એથી કષ્ટ નથી અન્ય કો, મર્ણુથી અધીકું જાણુ;
 લજ્જા કુળ ધન નામની, થઈ પડે છે હાણુ. ૩

x x x x
 તેમાં પૂર્વ સંચય કરી, જર ગર્ભ રહી જાય;
 આક્રી કષ્ટમાં ના રહે, નામધારી પ્રજાય. ૧
 વર્ણશંકર શાસ્ત્રો લખે, કુટુંબે કલંકી એહ;
 બીજ ભેદ એક ક્ષેત્રમાં, વાળ્યે ઉગશે તેહ. ૨
 ગુણહિણ કુળમાં ઉપજે, સૌને દુઃખ કરનાર;
 ગૌના મુખનું ગવાંનક, શ્વાન રૂપે હરનાર. ૩
 કદળી વનમાં જો પડે, બીજ આવળનું જેમ;
 કાંટા ભાગે ચરણમાં, કુળમાં કલંકી તેમ. ૪
 કુળ જનને જીવત લગી, પ્રગટ થયો ક્ષય રોગ;
 ભોગજોગે કદી જો મળે, વર્ણશંકર સંજોગ. ૫

x x x x
 એથી અન્ય દુઃખ છે નહિ, જોશો તો સંસાર;
 સુખરૂપ સ્વાને નથી, વેદ શાસ્ત્ર ઉચ્ચાર. ૧
 x x x x

ખહોળા કુટુંબ પરિવારથી, કશુંએ ન તેમાં મુખ;
ઘણાં શરીરનાં ગુમડાં, તેમ તેમ અધીકું દુઃખ. ૧
રહે પડે હોય માંદગી, મરે દુઃખી મુખી હોય;
તેથી પણ મુખ કયાં હશે, જ્ઞાને વિચારી જોય. ૨

* * * *

ધાંના ત્યાં પાંના નહિ, પાંના ધાંના ન જોડ;
જે ઘરમાં જોડું નથી, એથી ન અદકી ખોડ. ૧
નર પશુવત વસુ વિના, શોભે નહિ વ્યવહાર;
ધન વિણ બહુ વસ્તાર જે, તે યમદંડને ભાર. ૨
ખાવા પીવા પહેરવા, ન મળે એકે મેળ;
એથી પણ દુઃખ અધિક શું! પીયે અપ્રીણ પર તેલ. ૩
તેમાં પણ ઋણવાન જે, પિતા ન હોય શિરછત્ર;
ખાળ કુટુંબને પાપવું, તે શુષ્ક વૃક્ષ જેમ પત્ર. ૪

* * * *

પ્રાણુ સર્વના અન્ન સમા, નથી નિર્વાહ ન થાય;
તેના પાષણ કારણે, પ્રધાન મન મુંઝાય. ૧
લેણદાર પણ દિનપ્રતિ, આવી માગે રોક;
ખાવા ખરચી હોય નહિ, એ પણ અધિકો શોક. ૨
માન ન રહે પ્રધાનનું, સમય આકરો હોય;
તેથી પડે તે મુકવું, શત્રુ મિત્ર શું સોય. ૩
ઉઝી ઉધાર કરવા પડે, ખોળાનું પડે ખડ ધાન;
દાનનાથી વિનય કરી, દૂર મૂકીને માન. ૪
ભલે હોય પિત્રાઈ કે, મૂકી માન મર્જાદ;
કદી તેણે આપ્યું હશે, અપાય ન કરે વિખવાદ. ૫
વિણ ઉદમ શું આપવું! એથી મન મુંઝાય;
આથી કદ અન્ય કે નહિ, કયાંથી લાવી અપાય! ૬

* * * *

જન્મ હોય કુઆમમાં, ન મળે વૈદ્ય ધનવાન;
તેથી પુરાણી પંડિતો, નહિ મહાજનને માન. ૧
ઉઝી ઉધાર મળે નહિ, નિદ્રા ન આવે નેટ;
હોય કે ન હોય કે સમે, તોય ન છોડે પેટ. ૨

રંક રાય કે મહાતમા, અન્ન સમા છે પ્રાણ,
પશુ પંખી જીવ માત્રને, અન્નનો આશ્રય જાણ. ૩

+ + + +

જે વનમાં ફળ ના મળે, ત્યાં રહીને શું ખાય ?
તે વન ત્યાગી તરત તે, ફલવત્ વનમાં જાય. ૧
એવો ન્યાયનો લેખ છે, ઉદર પોષણને માટ,
ગામ તજી વિદેશમાં, ચઢવું કંઈક ઘાટ. ૨
ક્યાં જવું કુણ દેશમાં, એવા ઘાટ ઘડાય,
વસ્ત્રી પણ વળશે સદા, વાડ વૃક્ષ દર્શાય. ૩
સંબંધ હોય ઢળતે જળે, જે રાખે ખાલાશ,
તે દિશા દિલ ચિતવે, એ મનનો અભ્યાસ. ૪

+ + + +

સંપુરણ વિદ્યા નથી, નથી કળા કે પદ્ય,
પ્રધાન પુરૂષની મહેનતે, પોષણ હોય પ્રત્યક્ષ. ૧
ખંડાળું કુટુંબ રાખો નથી, પડતે સગું ન થાય,
નાનો મોટાને ગુણ કરે, તે આટા લુણમેં જાય. ૨
ઉંચ નીચના આશરા, લેવા પડે જરૂર,
ઉંચું નીચું કે વહે, પડે સમાવણું ઉર. ૩
પર વતન પરદેશમાં, થઈ રહેવું વિધિ થેહ,
જે જે કહે કરવું પડે, નાખી પરવશ દેહ. ૪
ભાઈ ભાણેજ સંબંધી સહુ, ખાવા સરખાં સર્વ,
મહત્ત્વ ન કરે વડિલને, દુઃખ રૂપ મોટું પવ. ૫
રાત્રિદિવસ વડિલને, નિદ્રા ન આવે લેશ.
પ્રાતર દળણું શોધવા, ક્યાં કરેવા પરવેશ. ૬
મારાં ભૂખ્યાં મન રહે, એ માયાની રીત,
કુટુંબ પોષણને કારણે, કંઈક વેર કંઈ પ્રીત. ૭

+ + + +

વડીલ સ્ત્રી દળણું દળે, કુટુંબનું ભરવા પેટ,
વડીલ વેંઝાયાં કરે, અભેટ સાથે ભેટ. ૧
પડે પરનાં ઘર આગવાં, ન ઘટીત કરવું કર્મ,
ઉદર પોષણને કારણે, દૂર મૂકીને શર્મ. ૨

એ પણ કષ્ટ અધિક છે, સૌ સંચાર કહે.
 વળી વિદ્યા ભણાવતાં, મહેતાજી થઈ રહે. ૩
 કે સમે કથા પુરાણને, વાંચે પુરાણી થાય,
 કે સમે ખેતી આદરે, ખેડુત તવ કહેવાય. ૪
 કે સમે વૈદકમાં વળે, વૈદ્ય કહે સૌ લોક,
 વેશ ઘણા ધરવા પડે, કંઈક હરખ કંઈક શોક. ૫

÷ ÷ ÷ ÷

બ્રાહ્મણ હોય તેથી કરી ઉપવિતનો અધિકાર,
 શાસ્ત્ર વિધિ કરતાં ઘણો, હોય વ્યવહારિક ભાર. ૧
 દશા દુર્ગળથી દ્રવ્ય નહિ, દ્રવ્ય તણો વ્યવહાર,
 વસુ વિનાનો નર પશુ, વૃદ્ધોનો ઉચ્ચાર. ૨
 શાહુકારે ધીરે નહિ, પાસે ન કોડી એક,
 એથી અમુકજી અન્ય શી ! કેઈ પેર રાખે ટેક. ૩
 કલ્પાંતે ભગવાન છે, સદા કરે છે સ્હાય,
 કોઈના હૃદયમાં ઉતરે, ગાડી ચાલતી થાય. ૪
 નયમ ત્યમ સમયને સાચવે, ૨ દૃષ્ટાએહરિ તેહ,
 વરિલ સ્ત્રીના શ્રીમંતની ચિંતા પ્રગટે દેહ. ૫

+ + + +

તે સમે મૂળ દેવા તણા, દેરા ખાય શાહુકાર;
 નયમ ત્યમ સમજવી કરી, પહોંચાડે ઘરદાર. ૧
 શ્રીમંત વ્યવહાર સાચવે, શાસ્ત્ર વ્યવહારિક જેહ,
 કુટુંબ પાપણને કારણે, દિન દિન દાઝે દેહ. ૨
 મારાં મારાં મનથકાં, રખે તે દુઃખીયાં થાય,
 એ માયાના મોહથી, ક્ષણભર નવ અંપાય. ૩
 પુત્રિ હોય પરણાવવી, એની પણ ચિંતાય,
 બંધુ કુવારા જોઈને, નિશદિન દગ્ધે કાય. ૪
 કુળ તો ઉંચું હોય નહિ, મક્ત મળે કન્યાય,
 ધન પણ પાસે હોય નહિ, જન્મ કુવારો ભય. ૫
 કન્યા હોય કન્યા મળે, કે રૂપીયા રોક,
 એ જ્ઞાતિની રીતથી મક્ત હજારે કોક. ૬

પુત્રી ભગિનિ કે ભત્રીજી, જો કોઈ સાટે હોય;
તેમાંથી કોઈ આપીને, પડે પરણવું સોચ. ૭
વડિલ હોય જે ઘર વિષે, તેને ચિંતા થાય;
શ્વેત કેશ જોઈ બંધુના, અહોનિશ મન મુંઝાય. ૮
પુત્રિ હોય પોતા તણી, સાટે દેઈને મગ;
અડધી ઉંમરે બંધુનું પોતે કરાવે લગ્ન. ૯

x + + x

લોકલાજ કે કુળમદે, કરવું પડે છે કામ;
તે પછી પડે સંભાળવું, મૂળ પોતાનું ગામ. ૧
ત્યાં પણ અંતર ના ઠરે, અત્રોદક બળવાન;
ત્રીજું ગામ પડે શોધવું, માટું જોઈ નિદાન ૨
ફક્ત ઇશ્વરને આશરે, પડે પુરવા વાસ;
હરિ પ્રતાપે સર્વમુ, પુરણ થાય સહવાસ. ૩
અવસ્થા જન માત્રની, એકને એક ન હોય;
બ્રમણ ચક્કર મુખ દુઃખનાં, ફરતાં આવે સોચ. ૪
જગકર્તાએ જગ રચ્યું, મુખદુઃખનો વ્યવહાર,
કોઈ દિન ધનહિન દાંમણો, કોઈ દિન ભરભાંડાર; ૫
બેલ થયે બંધુ રળે, તે પોતાની પાસ;
હિમાબ શોધે વડિલનો, લોભી થઈને ખાસ. ૬

+ + + +

સમજાવે શાણો થઈ, ધન ન રહે તમ પાસ,
રચ્યું જેટલું વડિલનું, પાસે રાખે ખાસ. ૧
મન મેલારી સંગ્રહે, વસ્તુ વાળરા જેલ,
મનમેં કંઈ નથી આપવું, અલગ રાખે તેલ. ૨
વડિલ ન સમજે કપટમાં, સ્વમન રહે અવિરૂધ,
ચાખ્ખું દિલ સમજે સદા, ઉજવળ એટલું દુધ. ૩
પોળે શાહુકારો ગ્રહે, જ્યાં જ્યાં મૂકે ધન,
તે પોતાના નામપર, મલિન રાખી મન. ૪

(ચોપાઈ) જેમ લોકનો મેળો મળે, જેમ નદિમાં પાણી ભળે,
સમય ગયેથી એ મુકાય, ઋણાનું બંધે ભેળાં થાય. ૧

જેનું પ્રારબ્ધ પુરું થયું, તે જન ત્યાંથી અટકી રહ્યું,
 સૃષ્ટિ કર્મના એવા બંધ, રહે નહિ તુટે સંબંધ. ૨
 સંસાર રૂપ આંખાનું વૃક્ષ, દષ્ટાંતે જોગો પ્રત્યક્ષ,
 જીવો કળો પરથમ મોરમાં, કંઈક ગરી પડશે કોરમાં. ૩
 કંઈક ગરગડ રૂપી રોગ. કંઈક જીડીયે વાયુ જોગ,
 એમ કરતાં જો જે રહી જશે, વેડી પકડીને વેડશે. ૪
 જો કબજે નહિ આવે જોડ, પાકી નીચે ગરગે તોડ,
 એવા કમથી છે સંસાર, તુટે સંબંધ નહિ લાગે વાર. ૫

(કોહરા) પરણ્યા કુંવારા હશે, વસ્તારી કે વંઝ,
 નાના મોટા સર્વકો, કાળની સૌને અંચ. ૧

* * * *

સ્વામી વિણની સ્ત્રી જેહ, નિર્ધણીયણ કે'વાય,
 પરણી હોય જે ચાકડે, તેની આશ્રિત થાય. ૧
 સાધુ સમ વિધવા થઈ, અન્ન વસ્ત્ર ને ઘર,
 એ વિણ તૃણા રહિત છે, ગયા ઉકેલે થર. ૨
 આજીવિકા લગ્ન સમ, પોતાનો શણગાર,
 કુળ કલંકી લે હરી, અબગાનો આધાર. ૩
 કરે લાંઘણ કે માગણી, કદી દિવસને રાત,
 અન્ન નહિ ક્યાં જીવિકા, ભલે ને પાટે જાત. ૪
 કુલિન હોય પણ શું કરે, અન્ન વસ્ત્ર નહિ જોડ,
 જ્ઞાતિ વિરોધે જવું પડે, સૌને દેઈને છેડ. ૫

* * * *

પરણ ચઢે પૂછે ઘણું, ધન માગે કહે નાય,
 અર્ધી ઉમર વહી ગયે, કોઈ ન દેય કન્યાય. ૧
 વડિલ કુળના અભિમાનથી, ભલુ બંધુનું ચ્હાય,
 સ્વપુત્રિ પરને દઈ, પરણાવવા મન સાય. ૨

(ચાપાઈ) થયું લગ્ન જ્યાં સ્ત્રી મળી, ધર્મની વૃત્તિ આધી ટળી,
 દવમાં સૂર્ય તપે છે જેમ, વિશેષ વૃત્તિ મેલી તેમ. ૧

ઉકરડે અન્ન ઉગી જાય, જોઈએ તેવી વૃષ્ટિ થાય;
 વૃદ્ધિમાં શી ખાકી રહે, કલ્પસૂત્ર નિશ્ચયથી કહે. ૨
 જેવો પુરૂષ તેવી પણ નાર, જોડું મળે પરલવ સંસ્કાર;
 'ધર્મી' પુરૂષ ને 'ધર્મી' નાર, અધર્મીને અધર્મી દાર. ૩
 જરમાં જ્યાં આવી ફાંકડી, લગિની માત ભોજનઈ રાંકડી;
 સ્વાસ્થ્ય સિદ્ધ થયો જેટલે, ગુરૂ થઈ ખેસે તેટલે. ૪
 ઉપકાર અળગો રાખશે, કટુ કવચન મુખથી ભાખશે;
 જુણ ગળી જઈ રાખે વેર, ઉપર અમૃત અંતર ઝેર. ૫
 રૂધિર માંસ પરથમ ખાઈ જશે, તોય હાડ કરડવા જાય;
 થનક થનક નચાવે નાર. નર નાચે નવ લાગે વાર. ૬
 જેમ નાચતું હોય માંકડું, ધર્મ વિષેથી ચિત સાંકડું;
 માઈ માઈ હરનિશ કરે, કુકર્મે ભંડારે ભરે;
 એવો પુત્ર કે બાંધવ હોય, મુખે કરી નવ ખેસે કોય. ૭

(દોહરા) જન્મ તણે રાગો સકળ, નહિ રાખેલો સાધ્ય;
 વિશ્વાસે વળગી રહે, આખી ખાધી ખાધ્ય. ૧
 જ્યાં જ્યાં નાણું મૂકીયું, વચમાં ન રાખે રામ;
 કોઈ સ્થળમાં નવ નીસરે, વડીલ કેડે નામ. ૨

(ચોપાઈ) કૃતઘની શી કરવી વાત, જ્યાં જોઈએ ત્યાં વિશ્વાસઘાત;
 સમજી વડીલ સમીને રહે, અંતર દુઃખ કોને જઈ કહે. ૧

(દોહરા) જાણે ગામ કંઈક પ્રથમતું, કંઈક જાણે અન્ય ગામ;
 પણ ત્રીજું જાણે નહિ. વડિલ રણેલા દામ. ૧
 સાચાના સોગન દેઈ, ન્યાયને મૂકી ફર;
 ગુણ ગળી ઉલટું વહે, ત્યાં ક્યાં હરિ હજુર. ૨
 એવો આ સંસાર છે, કષ્ટ તણે ભંડાર;
 દુઃખ દુંગર શીર ગરગડે, સંબંધનો એ ભાર. ૩

* * * *

કષ્ટ રૂપ સંસારતું, વર્ણન કેમે ન થાય;
 શેષ અને જે શારદા, તે પણ થાકી જાય. ૧

તો પણ પૂર્વના મહાત્મા, જેનાં નિર્મળ મન,
સંક્ષેપે સમજવવા, કાંઈક કરે કથન. ૨

(દોહરા) શીળી હોય શરીરમાં, વાયુ જ્યાં પસરાય,
તે સ્થાને તે હોય છે, કોઈ પાસે મુવાય. ૧
એવો આ અંસાર છે, સકળ કષ્ટનું મૂળ,
મુખ શોધ્યે જડશે નહિ, જેમ સર્વાંગે શુળ. ૨

(ચોપાઈ) દુઃખનો દરીઓ છે સંસાર ઉલ્લેચતાં નૈ આવે પાર,
ભોમિ કળ ઉગેલાં હોય, ગાણી શકે તેને જન કાંય. ૧
અથવા બુદ્ધ ગણે વરસાદ, કરી ગણતરી મેળવે જ્યાત,
તેવો છે, નહિ કદી કોઈ થાય, કાંટો ગણતાં કોરડી જાય. ૨
જીવો ધનિક પણ દુઃખ છે ઘણું, રખે કોઈ ચોરે આપણું,
નિર્ધનને પણ કષ્ટ અપાર, સાચવવા જગના બેઠવાર. ૩
ભણ્યા તોય ભટકારો ઘણો ભાવ ન પૂછે કોઈ આપણો
વિના ભણેલા ગોથાં ખાય, જન્મારો એળે વહી જાય. ૪

(દોહરા) પુત્ર મુરખ જો નીપજે, એથી ન આવે મુખ,
જીવન પર્યાંત વેડવું, પડે પિતાને દુઃખ. ૧

(ચોપાઈ) પરણેલા પરતાવો કરે માગ્યાં ઘરેણાં કયાંથી ધરે ?
કુંવારા પણ કજીયો વરે, વહુ વિણથી પાણી કુણુ ભરે ? ૧
રાત દિવસ ચિંતામાં વસે, તેવાને મુખ ક્યાંથી હશે ?
કહે પરણ્યા નવ જન્મ્યા જરી, આ શસ્યા કયાં કંઠે ધરી ? ૨
જીવો વાંઝીયા ઝુરે ઘણું, કોઈ ન મુખ જીવે આપણું:
અહુર્નિશ અજંપા થાય, આ જન્મારો એળે જાય. ૩
એવા વિચારો આવે ઘણા, ભોગ પૂર્વના છે આપણા;
ધિક આ વંઝાનો અવતાર, નહિ પુત્રી કે નથી કુમાર, ૪
સંસારે શું કહેવું કથી, લેશ માત્ર તેમાં મુખ નથી;
અનુભવી પૂર્વના મહાત્મા કહે, મુકે સાઠે રસ કયાં રહે! ૫

(દોહરા) મરણ થયે દુઃખ છે ઘણું, ફરી ન દેખે મુખ,
રોગોથી રોકાય છે, એથી પણ કયાં મુખ. ૧

(ચાપાઈ) સઘળો લવ દુઃખીઓ બાણજો, સમજીને તેમાં માણજો,
જેને ઝાઝો છે વસ્તાર, તેના કપટ તણો નહિ પાર. ૧
ખાવાપીવા પહેરવા સહુ, વળી દીકરા માટે વહુ,
અહર્નિશ સુખ જંપન જરી, હૃદયની ઉપર મોટી છરી. ૨
કંઈક કહે ધર રહેવા નહિ, કહો હવે વસીયે ક્યાં જઈ,
ઝાઝાં ધર જે જનને હશે, પડ આખડમાં દુઃખી થશે. ૩
ગાંડાને પણ કપટજ ઘણું, નથી વિશ્વમાં કોઈ આપણું,
હાથા જનને પણ દુઃખ હોય, જરા જંપવા દે નહિ કોય. ૪

(દોહરો) કોઈને કષ્ટ કુસંપનું, કોઈને ધન ચોરાય,
કોઈને હશે રાજ તાણું, કોઈને પ્રગટયે લા'ય. ૧

(ચાપાઈ) શોભિતને નજરનું દુઃખ, કુરૂપ અપમાને નહિ સુખ,
દાતા દીધે દુઃખીયા થયા, અદાતા કદરી દુઃખ રહ્યા. ૧
ગુણવંતાનાં ખેચે મૃજ, અવગુણીને નિંદાનું શુળ,
રાજ તે પણ દુઃખીયા ઘણા, રખે શત્રુ જાગે આપણા. ૨
વિશ્વ સકળ છે દુઃખનું રૂપ, વિણ વારિનો જેવો કૂપ,
કોઈને રોગ શરીરે થશે, કોઈને ઘેર કુભારજા હશે. ૩
કોઈને ઘેર કુલક્ષણી નાર, કોઈના ઘરમાં ન મળે આહાર,
કોઈને વહેમ પ્રેતાદિ કષ્ટ, કોઈને સંબંધી કેરું સ્પષ્ટ. ૪

(દોહરો) વિશ્વ વૃક્ષ ઉપર ચઢી, વળી જીવો જન કોય,
હાળે હાળે કષ્ટ છે પણ, પત્રે પત્રે સોય. ૧

(ચાપાઈ) એ જે જે વર્ણવીઆં દુઃખ, એ સર્વેમાં એક પ્રમુખ,
મહા નિર્વાણ કહે એમ કથી, આથી અન્ય મોટું દુઃખ નથી. ૧

(દોહરો) ખાવા પીવા પહેરવા, ન મળે તો પણ સુખ;
ત્રી, માતા વ્યભિચારીણી, એથી ન અદકુ દુઃખ. ૧
વિધિ નિષેધ બહુ વેદમાં, ગણ્યે ન આવે તાગ;
સર્વ શાસ્ત્રને અનુમતે, વર્ણુશંકરનું અથાગ. ૨
ન્યાં જોશો ત્યાં દેખશો, પુંશ્વલી નાર અનેક;
સતીઓ તો સંતાઈ ગઈ, મળે લક્ષમાં એક. ૩

સત જુગમેં એક રાજકુ, ન મળે એની ભેડ;
 તો પણ એવી પવિત્રમાં, આવી ગઈ એક ખોડ. ૪
 સતવંતી સાચી હતી, પણ ભુલી એક દિશ;
 જન્મદગ્નિના ક્રોધથી, તનુજે છેદયું શીશ. ૫
 ત્રતામાં સતીઆ ઘણી, ચીતા સમી ન એક;
 તો પણ સતીપણ તણો, ધર્મ ન પોકરો ઠેક. ૬
 અશસ્ત્રપર્શ પર પુરૂષનો, પર સ્વાધીન ખટ માસ;
 એ પણ દુષણ એ વિષે, આવી ગયું છે ખાસ. ૭
 દાપરમાં જે દ્રૌપદી, પાંચ પુરૂષ એક નાર;
 બેશો ઝીણી દ્રષ્ટિએ, છે ઉલટો વ્યવહાર. ૮
 વેદ શાસ્ત્રને અનુમતે, એક પુરૂષ બહુ નાર;
 એમાં દુષણ એ જ છે, વરી પાંચ ભરથાર. ૯
 એક એક દુષણ એ વિષે, એવા જુગની માંય;
 કળીમાં સતીઆ શાધીએ, તે મળવાની કયાંય. ૧૦

(ચાપાઈ) પ્રથમોધ્યાય ગીતાની મધ્ય, ચાળીસથી ત્રણ શ્લોકે સઘ;
 તેની મધ્યમાં લખીયો લેખ, કાઠી ન શકે મારી મેખ. ૧
 કુળદુષિત જે દારા હશે, તે ઉદરથી પ્રજા થશે;
 પતિ વીર્ય વિણ પરગટ થાય, વર્ણુશંકર તે પ્રજાય. ૨
 ગર્ભ વિષે માતાને દુઃખ, જન્મ સમે કયાંથી હોય મુખ;
 જેહ સમે એ પ્રગટ થશે, માતૃપિતાને કલેશજ હશે. ૩
 ધર્મ તણાં પુસ્તક જેટલાં, અકસ્માત બગશે તેટલાં;
 દેવ સેવામાં જે જે દેવ, સ્થાનક છોડી જશે તતખેવ. ૪
 એક મતીલી હોય તે સદા, સર્વને દેનારી આપદા;
 એન ભાઈ માતાયુ સાર, શ્વાન મહિષથી ઝાઝો ખાર. ૫

(દોહરા) ગીતામાં સંક્ષેપથી, વર્ણન કીધું સાર;
 કડપે શાખા તેરમાં, નવ સૂત્રે નિરધાર.
 બ્યભિચારથી ઉપજે, પ્રગટ થયું હોય બાળ;
 વર્ણુશંકર તે પ્રજા, સ્વકુળ કેરો કાળ.
 જન્મીને આ જન્મમાં, શાં શાં કરશે કામ;
 કથન કરે સંક્ષેપમાં, એટલેથી વિસરામ,

નહિ સંગત હોય ઉંચની, ગમશે નહિ સતસંગ;
સતદિવસ રે' બળતરા, સદા ગમે કુસંગ.

વર્ણશંકરને સમાન થવા કોઈ ઇચ્છતું નથી, ત્યારે તેને કોની

ઉપમા આપવી, એ વિષેનું વર્ણન.

(અમારાને અવગુણે ગુણમાં ગુણ ધણા હેજી. એ રાગ)

વર્ણશંકર જનનેરે, કોની દેવી ઉપમા હેજી.

(સાખી)

જીવ સકળની જાતમાં, ઉત્તમ નર અવતાર,
વિવેકહિન જે માનવી તે ગર્ધવ રૂપ ગમાર.

વર્ણશંકર જનને રે કોની દેવી ઉપમા હેજી. ટેક.

ગર્ધવ કહેશે કારણે, મને ગણે ન શકને તોલ;
એને તોલે હું નથી, કરી કિંમતને બોલો બોલ. વર્ણશંકર૦ ૧

સ્વામીની સેવા વિષે, કદી કચુર કડું નહિ કયાંય;
જેમ તેમ કરી ઉદર ભડું છું, જે મળી આવે જ્યાંય. વર્ણશંકર૦ ૨

કિંમત કદી હાડું નહિ ને હરધડી રહું હોશિયાર;
ભયથી દૂર ખસું નહિ, અને વળી ઉઠાવું ભાર. વર્ણશંકર૦ ૩

ગર્ધવ સમ નહિ ગુણ સમજીને, ઉપમા આપી આન;
ત્યારે તે શક સમજવો, વરણશંકર જ્ઞાન સમાન વર્ણશંકર૦ ૪

જ્ઞાન કે' એ સમ હું નથી, જન સમજી લે મુજ કામ;
ગુણનો અવગુણ ના કડું, નથી કરતો લુણ હરામ. વર્ણશંકર૦ ૫

અદ્ય આહાર મળી જાય તો, પણ મુજને રહે સતોષ;
ટુકડા અન્નને કારણે, હું સાચવું સઘળો કોષ. વર્ણશંકર૦ ૬

કોઈ ન જાણે જાગતું, પણ અંચળ સમજું શોર;
છાનો આવે છળ કરી, તોયે તરત જણાવું ચોર. વર્ણશંકર૦ ૭

હાયાને જોરે કરીને, હુશ્મન રાખું દૂર;
કોઈ વકાર્યો ચોધણું, મુજમાં પ્રગટે છે જોર. વર્ણશંકર૦ ૮

ઇન્દ્રિયજીત રહીએ અમો, વળી સદા માસ અગીઆર;
સૂદ્ધલકિત સ્વામી તણી, અંતર નહિ અન્ય વિચાર. વર્ણશંકર૦ ૯

- વર્ણશંકરની ઉપમાએ, અમને કયમ ન દેવાય;
 હુણુ હરામી જેહ જન, તે વાયસ સમ કે'વાય છેક; વર્ણશંકર ૧૦
- વાયસ કે' ગુણુ માદ્યસ, તે શઠ સમા નથી
 મુજ સમ આ સંસારમાં, પણ વીધિમાં નથી વિવેક. વર્ણશંકર ૧૧
- આહાર કદી આવી મળે, તો સૌને કરીએ સાદ;
 જમીએ જન આઝા મળી, પણ કરીએ નહિ વિખવાદ. વર્ણશંકર ૧૨
- વળી અમારા કુટુંબમાં, રહેતો નથી વિરોધ;
 દશે દિશા દષ્ટિ ફેરે, ને ચક્ર દષ્ટિ પરી શોધ. વર્ણશંકર ૧૩
- ઉચરીએ નહિ જીલથી, અનરથ કાંઈ ઉચ્ચાર;
 વિદ્યા કાગ વચન વિષે, તેનો સમજે વિરલા સાર. વર્ણશંકર ૧૪
- કરીએ ન કોઈને દરશતાં, અમે વનિતા સંગ વિહાર;
 નીતિ અમારી નાતમાં છે, કોઈ કોઈ પર નહિ ખ્યાર. વર્ણશંકર ૧૫
- કિંમત સમજી કાગની, જન સમજી કરો વિચાર;
 વર્ણશંકરને કહ્યો પછે, ધ્રુવડ સમો ગમાર. વર્ણશંકર ૧૬
- એવું સાંભળી ઉચર્યો, જે રાત્રિ કેરો રાય;
 જુવો અમારી નાતમાં તો, પ્રીતિ નીતિ ન્યાય. વર્ણશંકર ૧૭
- સર્વ વસે છે સંપથી, ને સલા તે સરસ ભરાય;
 સલા ભરાઈ હોયે સામટી, પણ બહુ બકવાદ ન થાય. વર્ણશંકર ૧૮
- ભાષા પણ બહુ જાતની, તે વસે અમારે દેહ;
 મુખથી નામ મનુષ્યનું, સાંભળી શીખીયે તેહ. વર્ણશંકર ૧૯
- મુવો મુવો મુખથી વહુ, તો શિશ્રથી તે મરી જાય;
 આશિષ દેઉ આનંદથી, તો તે જન સુખીયો થાય. વર્ણશંકર ૨૦
- વળી અમારી જાતમાં, આઝા જાદુના જંત્ર;
 જૈન જતિ સમજે સકળ, તેલ તણા સૌ તંત્ર. વર્ણશંકર ૨૧
- એક અંગના તેલથી, કાજળ અંગન થાય;
 ડાટયું હોય ઉડું ઘણું, તોયે અવની ધન દેખાય. વર્ણશંકર ૨૨
- ખીજા અંગના તેલથી, વળી કાજળ આંજે કોઈ;
 કાયા કોઈ દરશે નહિ, તે અદશ્ય તે જન હોઈ. વર્ણશંકર ૨૩
- ચમત્કારો અનેક છે, ઉલુકની મધ્યે અપાર;
 વર્ણશંકર અધમની ઉપમા, નવ દેશો લગાર. વર્ણશંકર ૨૪

વિવેકહિનની ઉપમામાં, શોધી કહાડયો સાપ; જેને નજરે દેખીને, જન પામે સૌ પરિતાપ.	વર્ણશંકર૦	૨૫
સર્પ કહે મુખ માદ્યજ્ઞ, વિખથી છે વિકરાળ, પણ ઉત્તમ ઓસડ મળે તો, ન હોય કોઈનો કાળ.	વર્ણશંકર૦	૨૬
શરીરધારી સર્વને છે, શત્રુ તણે સંતાપ; આયુધ આખ્યાં ઈશ્વરે, છે ઉગરવાને આપ.	વર્ણશંકર૦	૨૭
શીંગ દાંત નખ કોઈને, કોઈ કાંટો કોઈ આંચ; ઝેર કર્યા કોઈ જીવમાં, એથી ન આવે આંચ.	વર્ણશંકર૦	૨૮
ડશીએ દુઃખ દેનારને, સાચવીએ નિજ દેહ; મંત્ર ઔષધિ માનીએ, તરત હોય જો તેહ.	વર્ણશંકર૦	૨૯
વસમો જન્મ્યો વ્યાલથી, ધિક્ક જનની કુખ; વર્ણશંકર વૃથા નડે, વણ વાંકે દે દુઃખ.	વર્ણશંકર૦	૩૦
અમને શઠ એવા તણી, ઉપમા નવ ઘો લેશ; તારે તે પત્થર સમા, જ્યાં ત્યાં મારે ઠેશ.	વર્ણશંકર૦	૩૧
પત્થર કહે પામર સમા, નથી અમો નિરધાર; અમથી આખા વિશ્વમાં, પુરણ પર ઉપકાર.	વર્ણશંકર૦	૩૨
સરોવરમાં શલ્યા વડે, તો સૌ ધોવે છે વસ્ત્ર, પત્થર થકી ઘસાય છે, સર્વ લોકનાં શસ્ત્ર;	વર્ણશંકર૦	૩૩
મહેલ મંદિરને મૂર્તિઓ, મુજ પાષાણની થાય; કારિગર મુજ આશરે, ચલવે આ જીવિકાય.	વર્ણશંકર૦	૩૪
વળી પત્થરના બહુ બને, ધર્મ તણાં જે ધામ, કર્ડે કિંમત કંચનતણી, તોળે વસ્તુ તમામ.	વર્ણશંકર૦	૩૫
ચક્રમકથી લોહુ ચળે, ચમત્કાર છે એજ; પાવક પ્રગટે ચમક છે, અને તરતજ આપે તેજ.	વર્ણશંકર૦	૩૬
જેશો પત્થર જાતમાં; ઉપજે વસ્તુ અમુદ્ય, પારસ આદ્ય ચિંતામણી, કોઈ ન તેને તુલ્ય.	વર્ણશંકર૦	૩૭
જોતાં પત્થર જાતમાં, એવા ગુણ છે અપાર, વર્ણશંકર સમ ગણી, કદી નંદા ધિક્કાર.	વર્ણશંકર૦	૩૮
મુખ મીઠું મનમાં કપટ, વિવેક વિણ જે જીવ, મળ સરખો તે માનવી, છાંણ સમાન સદૈવ.	વર્ણશંકર૦	૩૯

ગોખર કહે મુજમાં ઘણા, ગુણ છે સૌથી સાર;	
પરખો મારા પિંડમાં, પુરણ પર ઉપકાર.	વર્ણશંકર૦ ૪૦
ખાતર નાંખો ક્ષેત્રમાં, રૂડી થાય રસાળ;	
ગારથી ઘર લીંપાય છે, ને દીસે ઝાક ઝમાળ.	વર્ણશંકર૦ ૪૧
અવગુણ મુજમાં છે નહિ, જ્ઞેશો કરીને વિવેક;	
નહિ વર્ણશંકર સમ, પણ છાર સરીખો છેક.	વર્ણશંકર૦ ૪૨
છાર કે'છે હું છું લલ્લી, જીવો અંગપર ચોળે ઈશ;	
ચપટી મંત્રીને ચોપડે, તો જાય વૃશ્ચિકનું વિષ.	વર્ણશંકર૦ ૪૩
ભસ્મ કહે હું પવિત્ર છું, વળી પ્રાદ્ધાણ ચોળે ભાલ;	
પ્રથમ સ્મર્શ મારો કરીને, સંધ્યા કરે ત્રિકાળ.	વર્ણશંકર૦ ૪૪
રખેજે કદી રાખમાં તો, સળે નહિ અન્ન સોય;	
ગુણ ઘણા છે રાખમાં તે જાણે છે સૌ કોય.	વર્ણશંકર૦ ૪૫
ભેખ પણ ભસ્મ ધરે ઘણા, જે ભજનારા ભગવાન;	
પણ વર્ણશંકર લોકમાં તેને માનો મેંશ સમાન.	વર્ણશંકર૦ ૪૬
કાજળ કહે મારા થકી તો, ઘણા ગ્રંથ લખાય;	
કવિ જન બહુ કવિતા રચે, ગોવિંદના ગુણ ગાય.	વર્ણશંકર૦ ૪૭
અબળા આંજે આંખમાં, રૂડુ દિસે રૂપ;	
મારે મન સરખું સહુ, ભલે ભિલુક હોય કે ભુપ.	વર્ણશંકર૦ ૪૮
સારા ગુણથી શોભતો, જગમાં જે નવ હોય;	
મૃદુ સમા જે મૃદુજન, જગમાં કહે સૌ કોય.	વર્ણશંકર૦ ૪૯
માટી કહે ગુણ માદ્યરા, કાંઈ જાણે કુંભાર;	
પાત્ર બને બહુ પેરનાં, મુખ પામે છે સંસાર.	વર્ણશંકર૦ ૫૦
ઈંદ્રો, નળીયાં, કેડીઓ, એ આવે સૌને કામ;	
છે ધરણી માટી તણી, સૌને છે વિશ્રામ.	વર્ણશંકર૦ ૫૧
ગુણ માટીમાં છે ઘણા, માટે આપવું માન;	
વર્ણશંકર હોય, જે માનો તૃણ સમાન.	વર્ણશંકર૦ ૫૨
તૃણ કહે ગુણ માદ્યરા, એવા નથી અશુદ્ધ;	
પશુ ચરે પાણી પીયે, ને ઉત્તમ ઉપજે દુધ.	વર્ણશંકર૦ ૫૩
કૃપા પાત્ર કિરતારની, સરજેલી સૌ વસ્ત;	
આવે ઉપયોગમાં, શોધી જીવો સમસ્ત.	વર્ણશંકર૦ ૫૪

હિતકારી પ્રાણી તણું, અનહિત વાંચે ઉર;
 વર્ણશંકર દુર્ગુણી, તેનાથી રહેવું સદા દૂર. વર્ણશંકર૦ ૫૫
 ગુણ હિણુ હોય વેળુ સમા. સજ્જનમુ નહિ સ્નેહ;
 વિવેક જનથી, વાકમાં, ના'વે વર્ણશંકર જન તેહ. વર્ણશંકર૦ ૫૬
 એવા જનથી વેગળા, (હરિ) જે અદ્ભૂતાનંદ;
 અભગળે સ્તન તે સમા, મરે કુટી માયા કેડું દ્રંદ. વર્ણશંકર૦ ૫૭

કુળકલ્હકીની કૃતિથી ત્રાસેલી સ્ત્રીઓનો પ્રભુ પ્રત્યે પોકાર ! (કાફી)

પ્રભુ બહારે ધાબે રે, વર્ણશંકરનું કષ્ટ ઘણું,
 સહન નથી થાતું રે, તમ આગળ કેટલુ ભણું— ૧૬૦
 પ્રાતઃકાળે ઉઠતાં, કરે ધણી કંકાશ,
 ગાળ દઇ ઉઠે મારવા, આપે છે બહુ ત્રાસ;
 સહન કેવી રીતે રે, કરું હવે દુષ્ટ તણું. પ્રભુ૦ ૧
 જમવા ખેસું જે સમે, ઉપજાવે છે શૂળ,
 ભર્યા ભાંણાના અન્નમાં, નંખાવે છે ધૂળ;
 ગાળોને વરસાદે રે, મુખ ના'વે એક ક્ષણું. પ્રભુ૦ ૨
 હું મારા ઘરમાં રહું, નથી ભાગ કે લાગ,
 તો પણ દે નહિ જપવા, કનડે છે અથાગ;
 દુઃખે દહાડા કહાડું રે, સંધણાં સંધું દગણાં દળું. પ્રભુ૦ ૩
 જળ ભરવા જ્યારે જઈ, વાસે ખડકી દ્વાર,
 ખૂંભો પાડું ખારણે, શિર પર જગાનો ભાર;
 તો પણ ના ઉઘંટે રે, મુખનું તો નહિ સમાણું. પ્રભુ૦ ૪

(પદ બીજું)

અરજ એક બીજી રે, અંતરભરી ઉરે ધરો,
 કર જોડીને કહું છું રે, હાવે તો મારી સહાય કરો— ૧૬૦
 બચમાં સંધે સંધણાં, મુજ મારગ રોકાય,
 આડે અવળે ધઇ જઈ, તરત મારવા ધાય;
 આ દુઃખ કોને કે'વું રે, અંતરનો અતિ ઉભરો. અરજ૦
 લોકોનાં દગણાં દળી, પરનાં સંધી અન્ન,

પઈ પઈસે દુઃખ વેઠીને, સંચેલું જે ધન;
 થાપણ મૂકી નાપે રે, કેને આખ્યા કહી રે' પરો. અરજ ૦ ૨

વળી વકારે છોકરાં, તેનો પણ બહુ ત્રાસ,
 કાયર થઈ ઘર વાગીને, ભાડે કડે નિવાસ;
 તોયે ગુખ ના આવે રે, આથી સારો સિંધુ ધરો. અરજ ૦ ૩

વાસણ એસું માંજવા, નજર ચુકી જવાય,
 ના નેમાંથી વાસણો, કંઈકે ઓછાં થાય;
 કયાં ગયું એમ કે'તાં રે, ગાળોનાં મેરૂં શિર ગગડ્યો. અરજ ૦ ૪

(પદ ત્રીજું)

અરજ ત્રીજી મારી રે, તમે વિના કે'વી કંઈ,
 દુઃખમાંને દુઃખમાં રે. ઉંમર મારી અડધી ગઈ— ટેક ૦

કેવી કરણીમાં વસે, પોતાનાં સંતાન,
 પરને માથે દોષ દે, બાંધીને અનુમાન;
 પોતાની કરણી કેવી રે, આંખ કાઢી જુવે નહિ. અરજ ૦ ૧

નહિ સગાં નહિ સાગવાં, માત તાત કે ભાઈ,
 એન ભાણેજ કેઈય નહિ. દ્રવ્યની માત્ર સગાઈ;
 બંધુનું ધન દળાવે રે, ઉછીનું પણ આપે નહિ. અરજ ૦ ૨

કુટુંબની અબગા તાપી, આ ભવિકા જેહ,
 માગે. બાંધ ના મગે, જાય નાત વિરોધે તેહ;
 લગ્યા કુળની લોખી રે, ઉઠર પાપણ રહ્યું નહિ. અરજ ૦ ૩

લોક લાજથી ના ડરે, કરે કર્મ અવહિત,
 વિધિને મેલી વેગળી ગ્રહે નિષેધિ રીત;
 ઉલટે મારગ ચાલે રે, ધન અથે ભટકે અહી તહિં. અરજ ૦ ૪

જગત દુઃખરૂપ છે તેનું વર્ણન.

(તમે ભજ્યા નહી ભગવાન હેન કરીને.....એ રાગ.)

વિશ્વ અકળ દુઃખ વૃક્ષ છે ને, મૂળમાં પણ છે દુઃખ,
 ડાળ પાન ફળ ફલ રસ, એ પંચાંગે નહિ સુખ;
 દુઃખનો દરીઓ, જેમાં શાન્તિનો નહિ લેશ,
 અગનનો ભરીયો, તે મધ્યે પડ્યો જે ભવ;

તે નથી કરીઓ, કરી સમજી જાય જન કોઈ,
જવલ્લો જીતીઓ હોજી. ૧

મુખ છે સરસવ જેટલું, અને દુઃખ છે કુંગર સમાન,
વિધવાના વિષય સમું છે, સમજી લ્યો નિદાન;
નથી મુખ તેમાં, અઢાવીસ નર્કનાં કષ્ટ વસે છે એમાં,
તું સર્વમાં આત્મારામ, વિના અન્ય જો માં;
એથી આવે કષ્ટનો અંત, વચન વિધિ તણાં હો જી. ૨

જન્મ તણું દુઃખ છે ઘણું, ને શતગણું મર્ણનું જાણું,
તેથી શતગણું જીવનમાં, છે વેદ વાક્ય પ્રમાણ;
અંતર ધરજો, મન કોઈનું નવ દુભાય એવું કરજો,
સદ્ગુરૂ શાસ્ત્ર તણાં જે, વાક્યને અનુસરજો;
એ જન્મ ધર્યાનો લાભ, મનુષ્ય અવતારનો હો જી. ૩

દવ સળગ્યો હોય દશે દિશા, અહસ્ય સર્પના ડંશ,
કોટી વીંછીની વેદના, જ્યાં પડ્યો વિશ્વમાં હંસ;
વેદના વ્યાપી, પડે માયાનો પાશ, શંકે કોણ કાપી,
કાળ કર્મનો નાવે પાર, ભટકે અઘાપિ:
જ્યાં લગી જીવને અહભૂતાનંદ ના મળે હોજી. ૪

(દોહરા) કારણ બહુ વૈરાગ્યનાં, ગણતાં નાવે પાર,
પણ તે સર્વે ગૌણ છે, પ્રધાન ગણીયાં સાર. ૧

નોટીસ એક બ્રહ્મ સૂત્રમાં, પડે કારણ મોહાર,
અંતર જાય ઉઘડી, વૈરાગ્ય પ્રગટે સાર. ૨

ગયાં વરસ વારિ વિષે, રહ્યાં ન નિશ્ચે હોય,
મરણ પછી કંઈ નવ બન, ચતુર વિચારી જોય. ૩

સંસ્કારી જન જેહ છે, તેને અસર થાય,
અસંસ્કારી સમજશે, તે પણ ગોથાં ખાય. ૪

÷

÷

÷

÷

પૂર્વ તણા સંસ્કારથી, અનાયાસ સતસંગ,
સામે ટોક ગુરૂગમ તણી, ચઢે ખેળ જઈ રંગ. ૫

મિથ્યા સંસાર સમજીને, ઉદય હોય જો ભાગ્ય,
એ વિચારે વિચરે, તે ઉત્તમ વૈરાગ્ય. ૬

ધક્કા લાગે ધન તણે, દીન દશ થઈ જાય,
 ખાવા પીવા ખેરવા, ન મળે, કળે કાય. ૭
 જીવે મુખ આચાર્યનું, વિશ્વે મન મુગાય,
 વૈરાગ્ય પ્રગટે અંગમાં, રજ, મધ્યમ કેવાય. ૮
 સ્ત્રી પુત્ર કુટુંબના, કલેશથી આવે દુઃખ,
 તે વૈરાગ્ય તમે ગુણી, કનિષ્ઠમાં કયાં મુખ! ૯
 રૂંચો રાગ હોય જો, અથવા નિર્લજ્જ કર્મ,
 એ થકી હોય વૈરાગ્ય જો, અધમ ત્રિગુણી પર્મ. ૧૦

(ચાપાઈ) જ્યાં લગી નાંવે મુહુર્ત દિન, ત્યાં લગી તલપે જળવિણુ મીન,
 પૂર્વ લેખ દિન આવી જાય, અતી વૈરાગ્યે છુટો થાય. ૧

(ત્રાટક) મરવાનું મનુષ્યાદિને માથે જડ્યું,
 તે તો દેહના અંગમાં આવી અડ્યું;
 જીવે મહારથી મોટા ગયા છે મરી,
 ગયા મરત સમસ્ત ભંડારો ભરી. ૧
 જીવે રાવણે મર્ણુનું કષ્ટ સહ્યું,
 ગયો નંદને નાણું સમુદ્રે રહ્યું;
 સિરણાકર્યપુને બળી, બાંણુ ગયો,
 સહસ્રાર્જુન તે પણુ ચુર્ણુ થયો. ૨
 સદા મર્ણુમાં રંકને રાવ વસે,
 બચે મર્ણુથી એવા તો કોઈક હશે;
 બ્રહ્માનંદી તે એકજ વાર મરે,
 અદ્ભુતાનંદ વિણુ મરે (ને) અવતરે. ૩

(દોહરા) અક્કલ આપ વિચારશે, કાળ ન ચૂકે ચોટ,
 મુષક મન સમજે નહિ, શ્રદ્ધે બિલાડો કોટ, ૧
 કરે વણુજ વેપારીઓ, લાલ શહજીને માટ,
 ખોટ આચેથી બળાળે, પછી કરે ઉચાટ. ૨

ઈંદ્રવિજય છંદ

સાંજ્ય વિષે પ્રશ્નનો પ્રતિ ઉત્તર,
 સંસાર સુખ નથી કાંઈ સાચું;

જાણે છે કાળ ન મૂકે કદી પણ,
અંતર અજ્ઞાનથી રહે કાચું.
વ્યવહાર યુગમાં રાચી રહે શક,
કાળ અચાનક કુટશે ડાચું.
પેઢી ગણીશ તો પાર ન પામીશ ?
બાપ ને દાદા ગયા કેમ નાચું,
અહ્મૂતાનંદ વિણ ભૂલો પડ્યો જીવ,
જાણી શક્યો નહિ ચૈતન સાચું.

(છપ્પા) ઉપાસના કર ઇષ્ટ, સંબંધ સત સાથે સાંધી;
ભલે થતી હોય ન્યુન, તો પણ હરિ લેશે સાંધી. ૧
સતથી સંબંધ ન અન્ય, શાસ્ત્ર સર્વકે કહે છે;
મોક્ષ મારગની માંદા, સત્ય સમરથ થઈ રહે છે. ૨
સત્ય યુક્ત ક્રિયા થશે, તેને સત્ય પ્રમાણવી;
અહ્મૂતાનંદ સત્ય વિના, ક્રિયા જુઠી જાણવી. ૩

(ચાલ ચાતુરીની.)

જેમ છે તેમ થાય નહિ, તો શ્રમ મિથ્યા જાય છે,
વિપરીત ફળ તે ભોગવે, નિર્લાંગી જન ગણાય છે. ૧
કરે કરાવે જેહ જન, નિર્વાંશ થઈને તે રહે;
દંભ ક્રિયા જેહ છે, તે કર્મ વિપાકજ કહે. ૨
કુંભી પાકે તે પડે, જન શાણો તે સમજી જશે;
અહ્મૂત આનંદ પામવો, તો દાંભિક ક્રિયા ત્યાગશે. ૩

(છપ્પા) સત્ય સંબંધી જેહ, મોક્ષનો મારગ જાણે,
સત્ય સંબંધી તેહ, ઉલટો મત નવ તાણે. ૧
સત્ય સંબંધી જેહ, રજ્જુમાં વળ છે જેવો,
સત્ય સંબંધી જેહ, હીર અર્થી હોય તેવો. ૨
જો રજ્જુ સળગાવીએ, વળ તેમાંથી નવ તજે,
અહ્મૂતાનંદ ઉપજે, સાજ મોક્ષનો એ સજે. ૩

(દાણ માગે રે દાણ માગે.....એ રાગ)

ખાંતિ એવી રે ભઈએ એવી,
જેનાં પુરણ પાપ તેણે સેવી રે. ખાંતિ. ટેક.

બ્રાંતિ રજ્જુનો સર્પ કરી લાવે, તે તો આકાશમાં પુષ્પ દર્શાવે રે.	બ્રાંતિ.	૧
બ્રાંતિ ધુન્નના પહાડ જેવી દીસે, દર્શી અંઝવાનું નીર કોણ પીશે રે.	બ્રાંતિ.	૨
દરશો દ્રવ્યો થકી સાચું નથી કાંઈ, ભાસે બ્રાંતિમાં તો કાંઈનું કાંઈ રે.	બ્રાંતિ.	૩
અદ્ભુતાનંદ મળે બ્રાંતિ નવ હુલે, સત્ય શું છે તે તો જડે ઉખાઉને રે.	બ્રાંતિ.	૪

(આપાઠ)	પટ કરમમાં લાગ્યો રહે, નાનું મોટું કાંઈ ના લહે; વેદ તણે પાળે આચાર, સત્યમાં રહી કરે વ્યવહાર.	૧
	વેદ વિહિત કર્મો આચરે, શુદ્ધાદિક ભોજન ના કરે; બ્રહ્મ સદનમાં નિશદિન બુવે, હું મારું અંતરથી ખુવે.	૨
	લોભરૂપ શત્રુને તજે, નિશદિન નારાયણને ભજે; ચતુરાશ્રમ જે પોતા તણા, તેમાં તો નવ રાખે મણા.	૩
	સમદેષિ સત્યની પર પ્રીત, સ્વર્ગને દષ્ટે નહિ અનિત; એ બ્રાહ્મણ અદ્ભુતાનંદ, ટળી ગયું માયાનું દ્રંદ.	૪

(હરિગીત)

સૌ શાસ્ત્ર પોકારી કહે, વિચારમાં દિન જાય છે, કર્તવ્ય તો કર રહી ગયું, પશ્ચાત્ રહી પસ્તાય છે; સરોવરનું માછલું, સમજે ન જળ સુકાય છે,	સૌ. ટેક,
કંઈક જન મુખથી કહે, આગળ જતાં કરશું અમો, વિચાર મોળા જેડના, કેમ સાચવી શકશે સમો; પશ્ચાત્ પડતાં માર્ગ ભૂલી. ભટકતા ભવમાં ભમો.	સૌ. ૧
કાળ પાછળ સર્વને છે, ઘાલી મુખમાં આવશે, સમજ તેની નહિ પડે, એક દિન અચાનક આવશે; પગી પગ ભેતો ફરે, તે સમે દાવ ન ફાવશે.	સૌ. ૨
ક્યાં છે ભડસો દેહનો ! કંઈ જાય; જશે ને કંઈ ગયા ! મહાન મોટા મહારથી. તે કાળથી રંક જ થયા; રામકૃષ્ણાદિ શરીરો, મંથરો પણ ક્યાં રહ્યા ?	સૌ. ૩

આજસુ અવધી લગી, તે આગે આગે ધાય છે,
પ્રજ્ઞા વિપ્લુ રૂપ આદિ, કાળે ક્યાં રહેવાય છે ?
તેમાં તે અન્યનું શું ગળુ ? અફભૂત આનંદ ગાય છે. સૌ. ૪

ગીતિવૃત

મોક્ષ કરી લે મુખથી, વાત કર્યામાં જનનું શું જાયે;
જેમ તેમ જન્મ શુભરે, સત્ય વિનાની સિદ્ધિ કયમ થાયે. ૧
વ્યવહારે વળગીને, પાપ પ્રપંચો કરે તે મનગમતા;
વિષયો મુઘા ગર્જીને, સમય વિષે તે ક્ષણું નથી શમતા. ૨
સુંઠ કાંકરી જડતાં, કહો તેથી કેમ ગાંધી કહેવાયે;
મીઠળ બાંધી ફર્યાથી, તેથી કન્યા ક્યાંથી મળી જાશે. ૩
સત્ય સંબંધમાં રહેવું, સંસારીને એ તો નથી સહેલું;
શુચી સત્ય ન પળાશે, વિશ્વ નામ છે મૂળ થકી મેલું. ૪
જનનો ભવ બીગાડે, ભર ધરાદા વિષુ કંઈ નવ થાયે;
અફભૂતાનંદ અરથે, લેખ લખેલો વેદની વાચાએ. ૫

(દોહરા) પૂર્વ મહાત્મા સર્વકો, વહી ગયા છે વચન,
જન્મ ધર્મનો લાભ એ, વિષયો કરે છેદન. ૧
જો કદી વિષય ચિંતવે, વારી ન રાખે ચિત્ત,
નિયમસર વરતે નહિ, દશા હોય વિપરીત. ૨
શ્વાન જીવો તો શરદમાં, દુઃખી રહે નિશદિન.
હસ્તિ અબડી મૃગચરો, મચ્છા ભ્રમર અતીશ. ૩
નિયમ રહિત તો મનુષ્ય છે, વહે વિષય દિન રાત,
સ્વપ્ને તેને મુખ ક્યાં, અર્પે તેમાં જાત. ૪
એક એક એ સર્વમાં, વિષયથી હાનિ થાય,
અફભૂતાનંદ ક્યાં મળે, ચંપ વિષય પર ધાય. ૫

ગીતિ.

અગ્નિ કાષ્ટ પડયેથી, સ્ત્રી પુરૂષોથી તૃપત નથી થાતી;
તેમ તે મૃત્યુ જગતથી, તૃપત નથી સમજી લે એ ભાતી. ૧

(દોહરા) કોઈ કંકુ કેશર તાણું, કોઈ કરે અરચાય,
કોઈ ઉભું આડું કરે, કોઈ ચંદને અરચાય. ૨

વેદ વિષે નિર્ણય નથી, જે આવું તિલક થાય,
મત ભેદોથી જુજવાં, પંથોમાં દરશાય. ૩
તિલક કરે માળા ધરે, તોય ન રીઝે રામ,
અંતર મેલુ જ્યાં લગી, કશું ન મુઘરે કામ. ૪

ઈન્દ્રવિજય.

તામસમેં વૈરાગ થયો હોય,
અંત લગી તે શરીરે નિવાસે:
ત્યાગ ન થાય એ તામસનો,
સઘ ત્યાં લગી રંગને રૂપ પ્રકાશે. ૧
અંત લગી વૈરાગી રહે પણ,
તામસને તે કદી નહિ છેડે;
રાજ સમા પણ એવી ગતિ,
વૈરાગ રહે પણ એ વરઘોડે. ૨
સંસાર મુખ સદા ચિંતવે પણ,
વ્યવહાર વાત વિષે ચિત્ત ઢાળે;
મરણ લગી વૈરાગ રહે પણ,
વિષયો અંતરથી નવ ટાળે. ૩
સાત્વિક વૈરાગ શુદ્ધ સદા.
કે જે અંત લગી સત્યને નહિ ત્યાગે;
માયા તણાં ઉભરાંણુ ચઢે પણ,
વિષય પાત્ર ભટોભટ ભાગે. ૪
અંત લગી એનો એજ રહે પણ,
વૈરાગ ત્રણે ના મોક્ષ કરાવે;
સત્વમાં મુખ રજેમાં પ્રવૃત્તિ,
તમે વિષે કષ્ટ એ ગુણ કહાવે. ૫
વેદનું ભાગ્ય કથે નિશદિન એ,
અંતર સાન વિના કેમ ખોલે;
પરંપરાનો આધાર છે વેદજ,
અદ્ભુતાનંદ વિના પણ તોલે. ૬

- (ચોપાઈ) તિરસ્કાર જગ જનના સર્વ, સહન કરે મૂકીને ગર્વ;
કુટુંબ પોષણનાં જે જે કષ્ટ, સત્યમાં રહી ભોગવવાં સ્પષ્ટ. ૧
- પાપ પ્રપંચને દષ્ટે ધરી, દગો ન દેવો સત્યને વરી;
લોભે કરી ન હરવું ધન, વિભળ ન કરવું કદીએ મન. ૨
- ગુણ ગળી અવગુણી થાય, એ મોટો અન્યાય કે'વાય;
ઉપકારનો અપકાર કરાય, અદ્ભૂતાનંદ દૂર પળાય. ૩

* * * *

- ભલે સ્ત્રી કે માતા હોય, વ્યભિચાર મારગમાં જોય;
તેને ત્યાગવી શાસ્ત્રે કહ્યું, નહિ તો કટ નહિ જાયે સહ્યું. ૧
- વ્યભિચારણી માતા હશે, તો વરણશંકર બંધુ થશે;
સર્પરૂપ તે પ્રગટ થશે, રૂધિર માંસ સઉનું શોષશે. ૨
- પય પાએલું સૌ વિસરે, સર્પ પાળેલો ડંસ જ કરે;
વણુશંકર તણી શી વાત, કેવળ નામનાં કાંવે ભ્રાત. ૩
- કુટુંબનું પોષણ નહિ કરે, અનાથ અમળાનું ધન હરે;
ન્યાં નાખે ત્યાં અવળો હસ્ત, માડું માડું કહે સમસ્ત. ૪
- રાંકને રંજાડી સહુ હરે, લોકમાં શાણો થઈને ફરે,
કુળને લાંચન ન ગણે જરી, અનાથને દે કંઠે છરી;
એ વિણ અધર્મનો નહિ પાર, તેવી માત તજે નિર્ધાર. ૫
- (દોહરો) સ્ત્રી હોયે વ્યભિચારિણી, વણુ ધર્મ લોપાય;
પ્રથમ ધર્મ પોતે તણ, અન્યને ભોળવા રહાય.

(ચોપાઈ) વ્યભિચારિણી દારા થશે, સ્વધર્મ તે સ્વામિનો જશે,
પ્રજે થયે પરવારે પુન્ય, અધર્મમાં નવ રે'શે ન્યુન.

(દોહરો) જેની મા વ્યભિચારણી, પુત્રી તેવી થાય,
અધર્મિ સંજો કરી, બીજ અંકુર ન જાય.

- (ચોપાઈ) વ્યભિચાર સમ અનર્થ નથી, યજુર્વેદ એમ કે' છે કર્થી
વિશ્વમાં કે'વાનું ખાસ, વણુશંકરનો નૈ વિશ્વાસ. ૧
- જો સ્વપ્ને જોવાયું મુખ, તો જાગ્રતમે આવે દુઃખ;
અદ્ભૂતાનંદ મળશે નહિ, કે'વાની તે સઘળી કહી. ૨

- (દોહરા) અશ્વ થકી તો પંચ કર, વૃષભ થકી કર સાત,
મહીષથી કર દ્વાદશ, *વેડાંગ વીસ વિખ્યાત. ૧
- હસ્તિથી કર પંચ દશ, વ્યાધ થકી પચાસ,
સિંહ થકી સો કર વસો, ફરી જનથી દેશ તજ ખાસ. ૨
- એ સર્વે તજવા તણાં, આખ્યાં છે એધાણ,
વર્ણશંકર પરજા થકી, તજવી દુનીઆ પ્રાણ. ૩

હરિગીત છંદ.

- કામ ક્રોધ ને લોભ મોહજ મદ અને અહંકાર છે,
ખટ શત્રુઓ તેને કહે, પણ અન્ય અન્ય પ્રકાર છે. ૧
- મોહ રૂપે મિત્ર થઈને, વિશ્વ સઘળું વેતરે,
રહે સદા એ શરીરમાં, પણ કામ શત્રુનું કરે. ૨
- જે જેમાં ઉદય થયો, તે જન તેવો થઈ રહે,
ભેશો તો વિશ્વામિત્રને વળી ક્રોધ વશ સર્વે કહે. ૩
- તપ વર્ષ સાઠ હજારનું, શ્રમ સર્વ તે વરથા ગયો,
લવ હતો સતસંગી પણ, તે વસિષ્ઠની આગે થયો. ૪
- વળી ગયા હરિશ્ચંદ્ર દારે, સત્ છોડાવા કારણે,
હરિજનને મહા કબ્જ દીધું, પોતે પણ દુઃખ પારણે. ૫
- સત્ મૂકાવી નવ શક્યા, પણ સપ્તામણમાં આવીયા,
તો પણ ધન હરિશ્ચંદ્રને, બ્રહ્મ સોગનથી મૂકાવીયા. ૬
- ક્રોધ સમ ચંડાલ નહિ, ક્રોધની ગણ્યે સીમા નથી,
અતિ દુર્ગુણ એહમાં, અહમુતાનંદ કે' કથી. ૭

- (મનહર) નંદ જેવા નૃપતિ, આ વિશ્વ મધ્યે આગે થયા;
જગતને લુટી સિંધુમાં ભર્યો ભંડાર તે. ૧
- કોહીનુર પાસે તેથી, સમુદ્રે મારગ દીધો;
ચારાઈ જવાથી કબ્જ પામ્યો છે અપાર તે. ૨
- નંદ ભિદ્રાવશ થયો, મણી પર હસ્તે ગયો;
હાય હાય કરતો તે ધન લેવા ધાયો છે. ૩
- વિષ્ણુ મણિ મહાસાગરે, મારગ ન આપ્યો જ્યારે;
કોડી કોડી કહે તો કાળ, મુખમાં સમાયો છે. ૪

તીલાણી સાખી.

રાવણને હતી બહુ રાણી, પણ સીતાથી પામ્યો સંતાપ;
મોહ રૂપ શત્રુ નવ જીત્યે, મરણ પડ્યો તે આપો આપ. ૧
નારદ સ્મૃતિ એમ વદે છે, મોહ તજે તો જનની ધન્ય;
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટે તેમાં, મોહ રહિતથી નિર્મળ મન. ૨

ઉપજાતિ છંદ.

મદાંધ થઈને મહા કષ્ટ સેવ્યું,
હિરણ્યા કંશે કષ્ટ માગીને લીધું. ૧
હરિને સ્થળે રવ શરીરે પૂજવા,
પ્રહલાદ ભકતને અતિ કષ્ટ દીધું. ૨
અંતે જીવો સુખ તેમાં શું આવ્યું,
વ્યાધે હણ્યો, કાર્ય કંઈએ ન સીધું. ૩
મદ સ્વારીઅ સુખી દરરયો ન કોઈ,
અદ્ભુતાનંદાર્થે કંઈએ ન કીધું. ૪
અહંકાર સેવ્યો દૂર્યોધનાદિ,
તણ રાજ્યને તે થયો યુદ્ધ વાદિ. ૫
કુટુંબનો નાશ બેઠો કરીને,
સુખાસને તે ન બેઠો ઠરીને. ૬
અંતે જીવો લાભ મરણે ગયો છે,
અદ્ભુતાનંદ ખોઈ નર્કે ગયો છે. ૭

(દોહરો) ષટ શત્રુ સંસારમાં, સમજી તજવા ભોગ;
સ્વપને જન સંવે નહિ, અદ્ભુતાનંદ ભોગ. ૧

(છાંપો) સમજ તું સાચું જીવ, કહું તે ઉરમાં ધરજે !
આ અવસર નહ મળે, સત્ય મારગ સંચરજે. ૧
સાંધા જે સંસાર દટવા, મહા જખરા છે,
આ અવસર આ કાળ, માન તું એજ ખરા છે. ૨
માયાના આવરણ થકી, દાસપણું કરવું પડે,
માટે સમજી જા હવે, કાળ નગારાં ગડગડે. ૩

(દોહરો) માયા મેવો મીઠડો, છોટે અંત મુબ્બુ;
હશે બિચારા શું કરે, માત ઉદરે પા'ણ. ૧
શુદ્ધ મારગે વાળવી, જો માયાને હોય;
ચિત્તને સ્થિર કરી રાખવું, શાસ્ત્ર વદે છે સોય. ૨

(હરિગીત છંદ.)

સાંભળ જીવ મુબ્બુ કહું તને, અંતઃકરણે ધારજો;
માયા પ્રબળ અપાર જગ વિષે વારંવાર વિચારજો. ૧
ફેલાઈ રહી સકળ વિશ્વવપુમાં, જગસમ તે મળી જાય છે;
રસવાળી રસવાન સૌને કરીને સર્વાંગે પ્રસરાય છે. ૨
છાયામાં સઉ વિશ્વ વચ્ચી રહે, વિષુ છાયાદીસતી નથી;
તેને વશ કરવાને શુભ જનો, અહર્નિશ તે મરે મથી. ૩

સોરઠી કુંડળી.

પરથમ મન ઉતારવું, ડોળ ચંચળી હેઠ,
ચિત્ત સત્ય ચુકતે કરી, બુદ્ધિ મધ્યે ઠેક;
બુદ્ધિ મધ્યે ઠેક, સત્યની સાથે મેળવો,
ગાંડાં ડાહ્યાં સાથ, અહોનિશ તેને હેળવો. ૧
અંતઃકરણ બુદ્ધિ વિષે, સત્ય મળે તેમાંય,
સંમેલન થઈ આગળે, પડે બ્રહ્મની છાંય;
પડે બ્રહ્મની છાંય, મળે લાલ સૌથી ઘણો,
મુંગો આકર ખાય, અદ્ભુતાનંદ એ બહોળો. ૨

વિદ્યુત માલિનિ છંદ.

એક અમે કર્યો પ્રશ્ન માંડુકય ઋષિએ, પારાશર મુનિ પ્રતિ,
સમજવું તુજને માયાનું પ્રબળ હું, તેની છે ગહન ગતિ. ૧
બ્યાપી છે તે વિશ્વ સકળ મધ્યમાં, તે લાંબી કેટલી હશે,
સમજે તો સમજવું તેનું પ્રબળ હું, તે સમજી સંદેહ જશે. ૨
તેના ઉત્તરમાંય સત્ય સમજવું, આગળ રૂપે તે રહે,
માયા નહિ ત્યાં કયાંથી, જગત છે શાસ્ત્રો સદાએ કહે. ૩
માયા રૂપે જગત સત્ય સમજવું, સ્મૃતિતણે એ લેખ છે,
આગળ વિષુ કયમ સાંધો, એ વેદોમાં વિવેક છે. ૪

કારણ કાર્યને સર્વ દશ્ય, વિષયો મધ્યે વસે,
જીવ તું વિષયો ત્યાગ કરીશ જદપિ માયા પ્રબળ કયાં હશે. ૫

દેશી-દીડી

અજ્ઞાની તે અમુઝાય, ઠોકરો માયાની ખાય,
નિશદિન હાય હાય, ટળે નહિ તનથી. ૧

સાંધા જ્યાં ન છુટા પડે, માયામાં તે આવી અડે,
દ્રષ્ટિ કર્યે જેર ચઢે, મૂકે ન જો મનથી. ૨

સમો આવો ને મજો, જો સીધે મારગ પજો,
ત્રિવિધિના તાપ ટળે, ધ્યાસ કરે જ્ઞાનનો. ૩

બંધનો સૌ છૂટી જાય, માયા થકી મુક્ત થાય,
અદ્ભૂતનંદ મળી જાય, એ છે એક સાનનો. ૪

(ઢોહરો) દિન દિન ધ્યાસ કર્યા થકી, વ્યસનો દૂર પળાય;
વૃત્તિઓ સૌ સંકોચતાં, માયા તે વશ થાય. ૧

તત્વજ્ઞાન જેને થયું, સમજ્યો સાર અસાર:
અદ્ભૂતનંદ પ્રગટ થયો, તે નિર્દોષી ધાર. ૨

સાંખ્યાચાર્યે એ કહ્યું, સમજી સાચો ભેદ;
જગમાં નિર્દોષી થવા, કરવી વાસના છેદ. ૩

(છાંપો) સાંભળ ત્રાયું જીવ, સત્ય તે કોને કહેવું?
જેવો મન વિચાર, તેવું વાક્ય ઉચરવું! ૧

ગુણાનુવાદે જન, સત્યાસત્ય ખોલે છે,
ભાનાભાન થઈ જઈ, અંતર એવું ખોલે છે. ૨

કારજ પણ તેવાં કરે, જ્યાં ત્રણે એક તાર છે,
અદ્ભૂતનંદ ત્યાં વસે, સત્યમયનો પ્રકાર છે. ૩

(મનહર) સર્વ શાસ્ત્રો અનુમતે, આધાર મળે છે એનો;
ક્રિયા જને કરવી તે, કપટ રહિત જે. ૧

અહિંસામાં ક્રિયા થાય, તેની માને ધન્યવાદ;
અવજા ન કરે કોની, સત્યની સાહિત્ય તે. ૨

એ પ્રકારે કરે તેની, ઉત્તમ ક્રિયા છે સદા;
શુભ ક્રિયા તેને કહે, અસત્ય રહિત જે. ૩

સત્ય વિના અદ્ભૂતાનંદ, નહિ કદી મળે;
તેથી સત સાહિત્યને, સેવવું સદાય તે. ૪

(દોહરો) સમજ્યા વિણની સખળતા, મિથ્યા રાખે ટેક;
અદ્ભૂતાનંદ ન્યાયમાં, ગુન્હો ન ગુજરે એક.

(મોતીદામ છંદ)

સ્વધર્મને જન ત્યાગી, મુખ કદીએ ન થાયે;
સમજ વિના જન તે, માત્ર મુરખા ગણાયે. ૧

કુમારગ વળીને ચિતવ્યું, સ્થળ ન પામે;
સ્વધર્મ વિણ મનુષ્યો, કહોને ક્યાંથી વિરામે. ૨

શાખાશ છે જડને, ઈન્દ્રિયો સૌ મુધર્મે;
નિશદ્દિન વળગી રહે, પોતપોતાને કર્મે. ૩

કોટિ કદપ ગયે, તે ન સ્વધર્મ ત્યાગે;
મનુષ્ય સ્વધર્મ ત્યાગે, અદ્ભૂતાનંદ ભાગે. ૪

(દોહરો) બૃહદ્દારણ્યકમાં એ કહ્યું, કર્યું કર્તવ્ય જેહ;
પરધર્મે વળગી કરે, ભયનું સ્થાનક તેહ. ૧

અશુભ આચરણ એજ છે, સમજે ભવનો પાર;
સાર ચિંતામણી એ કહે નહિતર ખાશો માર. ૨

શાસ્ત્રો શા માટે કર્યાં; સર્વ સમજવા રીત;
સમજીને પગલું ભરે, તેને શું વિપરિત. ૧

ન્યાય વિષે પણ એ લખે, ગુન્હો થએલો જેહ;
ભોગ કરેથી છૂટશે, કરે ભોગવે તેહ. ૨

કરે ભોજન ઉદર ભરે, અન્યને લાલ ન થાય;
ઉલટું પગલું નહિ ભરે, વળી ત્રિભોવન રાય. ૩

સત્ય શિખર પર હરિ વસે, અસત્યમાં વરતે કેમ;
છુટે છુટો કરગરે, કોઈ દિન થાય ન એમ. ૪

હરિગીત છંદ. [પ્રશ્ન]

મુરખજન મુખથી કહે, કરવાનું તે કરીએ અમો;
રમવા કે જમવા તણાં તો, સ્થાનકો હરશે તમો. ૧

વળી ભોગ જે સંસારના, દિલ ચહાય છે તેમ થાય છે;
કરવાનું જે આ વિશ્વમાં, તે તો સકળ બની જાય છે. ૨
જન્મ ધર્યાનો લાભ જે જે, કાર્ય કારણમાં રહે;
એથી અમો નથી વેગળા, એમ કંઈક જન મુખથી વહે. ૩

હરિગીત છંદ [ઉત્તર]

જે મુખ છે સંસારનું, આખર નથી એ કામનું;
સંતોષકારક એ નથી, પરમારથમે વિશ્રામનું. ૧
પરમારથ માર્ગની સંપતિ, તે લેશ દર્શાતી નથી;
એ ભોગમાં અતિ રોગ છે, પટ શાસ્ત્ર તે કે છેકથી. ૨
ભણ્યા તો પણ મોક્ષ ક્યાં રહે, અભાણ્યાએ મર્મથી;
તુર્યા વસ્થા નવ ઓળખે, પાછા પડે એ સ્વર્ગથી. ૩
કાર્ય કાંઈ નવ મુઘરે, જાય કેવળ જે ઉદર ભરી;
તૈતિર ઉપનિષદ્ વિષે, વાળુ તે એવી ઉચરી. ૪

(સારડી કુંડળી.)

રાખ વિષે રોળાઈ ગયો, ખોયો મણિ અમુલ્ય;
જન્મ અકારથ વહી જશે, જે જન ખાશે ભૂલ્ય. ૧
જે જન ખાશે ભૂલ, અવસર રૂટે નહિ મળે;
સમજે વિરલો સિંહ, અહ્ભૂતાનંદમાં ભળે. ૨

(સારંગી)

મળે હજારે એક એવા નર જે શોધીયે;
ધન્ય જેનો વિવેક, સત્યમાં જે સંતાઈ રહ્યા. ૧
x x x x
જુદો જગતની માંય, શ્રાપ થયા છે જેહને;
ભોગ કર્યા સૌ તોડ, કોઈએ ન દીધો છેહને. ૧
વિભુ કદી રાજ હોય, ગુનેહો કદિ નહિ નજરે;
એથી સમર્થ કોણ, અન્ય પાપ કરેલાં પરહરે. ૨

(સારડી કુંડળી)

કોઈ કહે સમજ્યા વિના, અનાયાસના દોષ;
નહિ ઉપાયે થઈ ગયા, પછી કરે અફસોસ. ૧
પછી કરે અફસોસ, વિધિ કરે તે જાય છે;
ધર્મ શાસ્ત્રની મધ્ય, તેનો નીવેડો થાય છે. ૨

- (દોહરો) અહંપદ પર સ્વારી કરી, કરે ઇરાદે દોષ;
ઇશ્વર રાજી રહે નહિ, ઘણા શાસ્ત્રોનો ઘોષ. ૧
- રામાયણમાં લેખ છે, લક્ષ્મણ મુર્છાવંત;
દ્રોણાચળ લેવા ગયા, પવનપુત્ર હનુમંત. ૨
- અહંકૃત મન ઉદય થયું, ઉપન્થો એક વિચાર;
મુજ સરખો નવ હોત તો, કોણ સહત આભાર. ૩
- અમરવલ્લી ક્યાં હતી, ક્યાં લક્ષ્મણ શરીર;
એ અહંકાર અંતર થયે, ખીન્યા લક્ષ્મણ* વીર ! ૪
- ભરતે જોઇ વિચારીયું, કોઈ રાવણનો યોધ;
રામની સેના ઉપરે, નાખે કરીને ક્રોધ. ૫
- ખાણ વધુટયું આપથી, પડીયો ભોમિ મધ્ય;
ગુન્હો સહન હરિ કેમ કરે. સત્યની ખાંધી હદ. ૬
- સમજીને શમવું ઘટે, એજ મુખ્ય તો ધર્મ;
અહંપદથી કરવાં નહિ, શાસ્ત્ર વિરોધી કર્મ. ૭
- (સોરઠો) ગુના કીયા ગુજરત નહિ, દોષ લીધે સખે કિતાબમાં;
સખસે સખલતાઈ, રામ કૃષ્ણ જેસે હુવે. ૧
- કંઠુયે નમનમાં લેત, આપડી ભોગ કીયા સખી;
કીમ્મીકું દોષ ન દેત, શાસ્ત્ર સાર સખ સમજ કે, ૨
- (ત્રાટક) પર સ્વાધિનતામાં રહેવું સદા,
જેનો નિરણેમાં નિર્ણય રે છે સદા. ૧
- જે અધિષ્ઠાનું વાક્ય આશ્રિત શ્રેષ્ઠ;
અંતરને વિષે સ્વધર્મ લહે. ૨
- એવા નિશ્ચયથી પગલું ભરવું;
નિત્ય સત્યનું સેવન આચરવું, ૩
- એવા વર્તનથી મુખ આવે ઘણું;
ઘણા શાસ્ત્રોના ઘોષથી સત્ય ભણું. ૪

(સોરઠી કુંડળી.)

અધિકારી જે ભોક્ષનો, રાખે સત્ય વિચાર;
અદ્વૈત વિષુ તે ને મળે વેદ રહસ્ય ઉચ્ચાર.

* રામચંદ્ર હનુમંતનો અહંભાવ દૂર કરવા સ્વલ્પુ ખાતા ભરતને પ્રેરણા કરી.

વેદ રહસ્યે ઉચ્ચાર, જ્ઞાન વિષુ હરિ પ્રસન્ન નહિ;
 પ્રભુ પ્રસન્ન વિષુ જાણુ, અદ્વૈતતાનંદ છે કહીં. ૧
 સંસારી સુખ કારણે, કરે તે દેવ યજન,
 તે ઇચ્છા પુરણુ કરે, ભૃગુતણું વચન.
 ભૃગુતણું વચન તે થકી મોક્ષ મળતો નથી;
 મનની પ્રાંતિ છોડ અદ્વૈતતાનંદ એ થકી. ૨

[ઢોહરો] જ્ઞાન સાધન છે મોક્ષનું, સાધન અન્ય ન એક,
 એથી મોક્ષ છે હાથમાં, વરદા ખીજા અનેક. ૧

[સર્વેયા] જગતની મધ્યે કષ્ટ ઘણું છે, ગણુશો તો પણ ના'વે છેક,
 શાસ્ત્ર સર્વના અનુમતેથી, પ્રધાનમાં જડી આન્યું એક;
 કુળ દૂષિત સ્ત્રીથી પ્રગટે, તેનું કષ્ટ છે અપરંપાર,
 તે માટે પરથમ સમજીને, દૂરથી કરજો નમસ્કાર. ૧

પિતા વીર્ય વિષુ પ્રગટ થાય, તેને જાણો વર્ણશંકર બાળ,
 હોય કદાચિત ઉત્તમ કુળમાં, તો પણ તે છે કુળનો કાળ;
 જેમ ઘડામાં વિષ ભરીને, ઉપર અમૃત હોય લગાર,
 તે માટે પરથમ સમજીને, દૂરથી કરજો નમસ્કાર. ૨

પાલન પોષણુ કર્યું હશે, તો પણ તે જનને દેશે દુઃખ,
 માફ માફ સર્વસ્વ માફ, કરી હરશે કુટુંબનું મુખ;
 અધર્મનું ધન પ્રાપ્ત કરીને, ભરશે પાપ તણા ભંડાર.
 તે માટે પરથમ સમજીને, દૂરથી કરજો નમસ્કાર. ૩

લોભ રૂપ મહાસાગરમાં, ગળકાં ખાતો રે'શે નિશદિન,
 શરદ શ્વાન સમ કામે ગાભરો, પરસ્ત્રી સુ જ્યમ જળ ને મીન;
 માત તાતને અન્ન વસ્ત્રો નહિ, બંધુ વર્ગને કરે ખુવાર,
 તે માટે પરથમ સમજીને, દૂરથી કરજો નમસ્કાર. ૪

મુખે ન્યાયને ચાલશે ઉલટો વિશ્વાસી પર કરશે ઘાત,
 ગર્જ હશે ત્યાં લગીએ તેનો, ગર્જ મટેથી મારશે લાત;
 વ્યસન સર્વમાં શુરોપુરો, ત્રત્ય બોલતાં લાગે ભાર,
 અદ્વૈતતાનંદ એથી વેગળો, દૂરથી કરજો નમસ્કાર. ૫

- (આખી) કર્મ લેખ કબી નહિ મીરિ. કરનહી કોટી ઉપાય,
બધ ઘટ કહ્યું હોતી નથી, કદપ સૂત્ર કે ન્યાય. ૧
- (ધોંસા) કરમકી રેખા બડ ભારી, ગતિ ઇન કર્મનકી ન્યારી,
કરે સોઈ પાવેગા સમહી, નાંહી છુટન હારા કબહી. ૧
- બિચારી કે પાપ પુન્ય કરના, બિધિ ઓર નિષેધસે ડરના,
મોક્ષકા મારગ હે ન્યારા, પાપ અરે પુન્ય સરપ ભારા. ૨
- પુન્યકે ભોગ જનમ લેના, દેવનકી પંકિત મેં રહેના,
પુન્યકા ક્ષય હોવે જખહી, મનુષ્યકા જન્મ હોત તબહી. ૩
- પાપકા ભોગ બગા જંગી, ઇસનપે સુખનકી તંગી,
અહ્મુતાનંદ ન્યાય એસા, દેખ દ્યો બેદ બચન કેસા. ૪
- (આખી) દેખો રામ અરે કૃષ્ણનું. મુખ હુખકા સંજોગ:
મંથર હો કર પ્રગટ હય. તો બી કરત કમકા ભોગ. ૧
- (ધોંસા) મીરિ નહિં કર્મનકી રેખા, લેખ રામાયનમેં દેખ્યા,
રાજ્ય સખત્યાગ કીયે અપને. લગેબ મહાબનમેં તપને. ૧
- કષ્ટકા બોજ બહુત સહના, દેહકું બહુત દિન દહના,
કરમગતિ કેસી હય ન્યારી, દેખ દ્યો અંતર બિચારી. ૨
- સતિનકું રાવણુને હેરી, કર્મસે ઇન બુદ્ધિ ઘેરી,
મરગકી ચોલીપે દષ્ટિ, ઇનમેં બહુત આઈ કષ્ટી. ૩
- પરબસ કષ્ટ સદ્યાં ભારી, સંત દ્યો અંતર બિચારી,
અહ્મુતાનંદ રત્ન ખાની સમ. રહો સુખકી એધાની. ૪
- (આખી) પ્રતાપ ભાનુ રાજબલ. પુરબકો હય ખૈર,
રાવન હોઈકે પ્રગટ ભયે, બયે આય લંકકે ઈર. ૧
- (ધોંસા) કૈકેયી કે બંધુ બડ ભારી, હરન કીયે જનક દુલારી,
રોષકર રાવનકું મારા, પૂર્વકે ખૈરસે સંહારા. ૧
- ભૂમીકા મરન રીતે જૈસે, કરણી કર શકતા હૈ તૈસી,
બાલીકું બીન ગુન્હે મારા, છુડાયા બાનર જન્મારા. ૨
- કૃષ્ણકા પ્રગટયના જખહી, બાલી વ્યાધ ભયા તખહી,
ખૈર દે, કરકે આનંદ પાયા, છુટત નાંહી હોવે રંક રાયે. ૩

કરમકી રેખા બડગાઢી, એસે કુન કર શકતા કાઢી,
પ્રારબ્ધ કી અંથી દેહા, ભોગબિન નાંહી હોતી ખેહા.

૪

(સાખી) નૈષધનાથ જેસે મુધર્મિ, અસત ન જીનકે પાસ,
જીસીકે મન અધર્મકી, કબીએ ન આવત બાસ.

૧

(ધોંસા) લેખકી બાતહી કયા કરની, હીખો તો બડાપતી ધરની,
મત્યકા સંબંધ કર શકતા, ઈસીકુ અપના કર રખતા.

૧

દમયંતી બડી સતી બનો, લીખ્યા હય ગ્યાસે પરમાનો.
કરમગતિ આય બડી જગ હી દુતકી ઈચ્છા ભઈ તબહી.

૨

ફતમેં હાર ભઈ બાની, કરમ ગતિ બાતી નેં બખાની,
બાર બરસ બનમેં રહેના, બોમ્બી શિર કછનકા સહેના.

૩

કલિકા દોષ વિધન ભારી, અસ્ત બીન ભટકત નરનારી,
ભોગ સબી કર્મનકી રતીયાં, પૂર્વકા કર્મનકી બતીયાં.

૪

(સાખી) દેખો પાંડવ ધર્મ રાજકી, કેમ્બી દ્રઢતા પેખ,
કર્મ કરે કાંઠિ નાહિ, કરે અબ ગ્યાસ બચનકે લેખ.

૧

(ધોંસા) બડા મુધર્મિ મુદ્ધ મનકા, તમાસા દેખો ઈસ તનકા,
જન્મસે કષ્ટ બહુત પાયા, શિરપે કૃષ્ણનકી છાયા.

૨

તો બી કાંઠિ ન શકયા કહાઢી, ગતિ હય કર્મનકી ગાઢી,
બન બન ભટકત એહી પ્રીરતે, દઢ કષ્ટ અંતર નાહિ ધરતે.

૩

કષ્ટકે બોજ બહુત સહેતે, બડે હો છપાય કર રહેતે,
ઔર જૈસે હોકર રહેતે, નગર બૈરાટ જીસે કહેતે.

૪

મુખ અરૂં દુઃખકા હોઈ ભોગી, જૈસે મહન કરત બેગી,
ત્રયોદશ અર્ષ તક દુઃખી, પ્રારબ્ધ ભોગ રહો મુખી.

૪

(સાખી) અનેક જનને પૂછતાં, અનેક રતે કહે;
પણ તે અર્થે પેટને જ્યમ ત્યમ ઉત્તર દે.

(ચિંપાઈ) વૈદ કે'શે વ્યાખ્યો છે રોગ, બેશી કે'શે બ્રહ્મ સંજોગ;
બુવા કે'શે વળગ્યું ભૂત, બહુ જબડે છે બાત કપુત.

૧

જતિ કે'શે કરી આજું ભેર, કહે લોકને મૂંઝા શોર;
બ્રહ્મ રાક્ષસ કે વળગ્યો જંદ, પણ એ સૌ ઉદરને કંદ.

૨

સમજે તો સઘળા છે ંહેમ, કર્મ લેખ તે મટશે કેમ;
અદ્ભુતાનંદ એમાં નથી, પૂર્વ મિમાંસા કહે છે કથી. ૩

(સાખી) સમજ્યાખી સંશય ટળે, પ્રગટે જ્ઞાન અધ્યાગ,
જન્મ ધર્મો લાલ જે, સમજ્યો કર્મ વિપાક.

ચોપાઈ.

કર્મ વિપાક સાંભળજો સહુ, સમજો તો સમજાવી કહું;
પરસ્ત્રી પર ચિત્ત જે જન ધરે, રાસલ થઈને તે અવતરે. ૨

અત્યંત વહાલા જેને ભોગ, તેહનું ફળ ભોગવશે રોગ;
કુળની કન્યા સાથે સારું દુષ્ટ તંત્ર કરશે નિર્ધાર. ૨

તે પાખી ઉદ્ભવે અવતરે, ક્ષય રોગ તે અંગે ધરે;
ખાળવધ કરનારો જેહ, દુષ્ટ રોગ ભોગવશે તેહ. ૩

શ્રીનો વધ જે જન કરનાર, બુદ્ધિહિન ઉદ્ભવ કરનાર;
માતા સાથે કરે ગમન, ઉદ્ભવે અંગે જીવો તદન. ૪

પ્રાણીની કરનારો ઘાત, ગળત કોડ હોયે સાક્ષાત;
અદ્ભુતાનંદ વરવો હોય, તો એવા દોષ ન કર્યો કોય. ૫

જન્મતાં વહેરો વંચો કરે, નળખંધ વાયુ તે ઉદર ધરે;
અન્ન સાથે દેનારો ઝેર, પશ્ચાદ્ધાત શરીરે ઠેર. ૬

પરની નિંદા જે જન કરે, રક્ત પીત તેને શીર ધરે;
પરધનના હરનારા જેહ, કંડુક રોગ ભોગવશે તેહ. ૭

પરદારાનું હરણ કરનાર, વિદ્વેષ્ટિક રોગે વરનાર;
પરજીવની હિંસા જે કરે, વારંવાર મરે અવતરે. ૮

પાક થયેલું ચોરે અન્ન, સંધે વાયુથી અટકે તંન;
ચોરે તેલ કે જો કોઈ હીમ, તે ન અન્ન પચવાનું નીમ. ૯

વીળ અપરાધે જે દે ગાળ, તે જન અહોનિશ સેવે ખાળ;
એવા દોષ જે જન ન કરે, તો અદ્ભુતાનંદ મુખે વરે. ૧૦

જ્ઞાંતની સાથે રાખે વેર, ઉર્ધ્વ વાયુનું પ્રગટે ઝેર;
ચોરે ગોળ કે લાખ, કપાસ, તેનું હોય કોઠર ખાસ. ૧૧

ગરીબનું રંજડે જેહ, નિશા—અંધ જન હોયે તેહ;
ગ્રહ દાહ કરે જે ધણી, કષ્ટી હોય જળોદર તણી. ૧૨

પર શિરનું છેદન કરનાર, પોતાને પણ તેનો ભાર;
 પર વૃત્તિ છેદન કરનાર, અટકડી રોગ વરનાર. ૧૩
 પર વસ્તુને લીધેચારી , પરભવ વીળ ઘાળીને પીયે;
 વેશ્યા સાથે કરે ગમન, ઉદ્ભવ હોયે રોગ વમન. ૧૪
 ભંગ કરાવે જે ઉપવાસ, તે પ્રગટે વેશ્યાનો દાસ;
 એવા કર્મથી અળગો રહે, અદ્ભૂતાનંદનું મુખ ગ્રહે. ૧૫

÷ ÷ ÷ ÷

પરવૃત્તિમાં જે પગ ધરે, રૂધિર માંસનું પાનજ કરે;
 રજસ્વલાનું સંધ્યું જમે, નિશા અંધ થઈને તે ભમે. ૧
 જે જન ખાય દેવાલય લાંચ, ઉદ્ભવ હોય અગ્નિની આંચ;
 સાતિનો જે ભંગજ કરે, તે નર્ક વિષે ક્રીડો અવતરે. ૨
 રજસ્વલા સાથે સંભોગ, રક્ત પીતનો પ્રગટે રોગ;
 ભુઠી સાહેલી પુરે જેહ, કંટક થઈને અવતરે તેહ. ૩
 ઉંચ કુળ ને નીચાં કર્મ, છોડી દે પોતાનો ધર્મ;
 પક અંગમાં પ્રગટે તેહ, દુર્ગંધીવાળો હોય દેહ. ૪
 નિશા વિષે બાળે પુર ગામ, અચંદ્રાદિક રહેવા નહિ ઠામ;
 એવા દોષ અંતરથી ટળે, અદ્ભૂતાનંદ સહેજે મળે. ૫

+ + + +

હુંટફાટનું કર્મ જે કરે, ઉદ્ભવે, વસ્ત્ર વિહોણું કરે;
 ધર્માચાર્ય નામ જ્યાં ઠરે, શિષ્ય અતીશે પોતે કરે, ૧
 મોક્ષ અપાવી શકે નહિ કદા, ધ્યાન રૂપ ભોગવશે મદા;
 ક્રીટ રૂપે એ શિષ્યો ધરે, રૂધિર માંસ ગુરૂનું ભક્ષણ. ૨
 બંનેમાં કોઈ મોક્ષે ન જાય, ગુરૂ ધર્મ જે પરનું ખાય;
 કપટ કરીને જે છેતરે, વસ્ત્ર વિહોણું દનાનજ કરે. ૩
 નમ્ર જે પરનારીને ભુવે, ગુહ્ય ગાંઠે ન મુખે મુવે;
 સ્વામિ પર પ્રીતિ નહિ નાર, પર પુરૂષ શું રાખે ખ્યાર. ૪
 વ્યભિચાર જે નારી કરે, તો શુકરી થઈને તે અવતરે;
 એવા અધર્મની ન પડે છાંય, તો અદ્ભૂતાનંદ અંતરમાંય. ૫

÷ + ÷ +

- ચારીમાં નિશદિન છે ચિત્ત, રાંછ વાયુ હોય ખચીત;
ગોત્ર કન્યાનુ લગ્ન જે કરે, શુક્રેશ થઈને તે અવતરે. ૧
- ધર્મ હોય કરાવે જેહ, શીખા રોગ સણકાનો તેહ;
પરસ્ત્રીમાં પ્રીતિ ધરે. પાકે કાન ને કીડા ખરે. ૨
- વિંધે ખવરાવે પરને કદા, ગંડમાળની હોય આપદા;
જે કોઈ શોષે પરનું શરીર, તેને પ્રગટે હાડ ગંભિર. ૩
- પર જીવની પર દ્રોહ જે કરે, જાનું રોગ તે અંગે વરે;
કુલ કપટ પંચાતે ભળે, તે વારંવાર ગરભમે ગળે. ૪
- સ્થાપનનું ઉથાપન કરે, તો વાત પીતને રોગે વરે;
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટને માટ, કદી ન ચઢશે અધરમ ઘાટ. ૫

* * * *

- ઉપર પ્રીતિ અંતર ઝેર, અન્યની ઉપર રાખે વેર;
તે પાપી પરભવમે સાર, નીચ યોનીમે લે અવતાર. ૧
- રૂઢી પંચમાં પક્ષ જે કરે, વાનર થઈને તે અવતરે;
ગૌ વિક્રય પંચાત્યે કરે, સર્પ થઈ રસગતો ફરે. ૨
- કન્યા વિક્રયનું ધન ખાય, દાહનો રોગ હોય તેની કાય;
હીલાં વૃક્ષ છેદે કો ઘણી, આપત્તિ શિર પર આવે ઘણી. ૩
- દવ સગગાવે રાન મોઝાર, તેનો હોય *કબંધ અવતાર;
પરની ચાડી જે જન ખાય, આંખે વાકદવાળું થાય, ૪
- નિત્ય ચિત્ત ચિતવે પર મુંદરી, તેને રોગ હોયે ઉંદરી;
જે અદ્ભુતાનંદની આશ, તો તો અવકૃત્ય છોડો ખાસ. ૫

* * * *

- જે છેદે પશુઓનાં પુચ્છ, તેને મોંઢે ન હોયે મુચ્છ;
જીવતાં મૃતે ખાળે તન, સડી જાય છે તેનું તન. ૧
- બાળે કે આ સાચું છે, જુહું ખીબ આગળ કે';
તે પાપી પરવારે પુણ્ય, ખુદ્ધિ તેની હોયે ન્યુન. ૨
- સબને હણનારો જેહ, પારધી થઈને પ્રગટે તેહ;
સંત તણી જે બિંદા કરે, શ્વાન યોનીમાં જન્મજ ધરે. ૩

મળમુત્ર કુટે કરનાર, +કુકટ થઈ *ઉર્વિ કરનાર.
મલિન મંત્ર જપે જન કદા, ભૂત પ્રેતમાં ભમવું સદા. ૪
માતપિતાને જે દે ગાળ, પોને અવતરે થઈને બ્યાલ,
અદ્ભુતાનંદ મળવા કાજ, એવા અવશુભ કરવા ત્યાજ. ૫

+ + + +

દ્વધર્મને ત્યાગી જન કરે, નરક વિષે પગ પહેલો ધરે;
વેદ શાસ્ત્રની નિંદા કરે, બગલો થઈને તે અવતરે. ૧
અણુસમજે કોઈને દે ઝેર, તો પણ તે નહિ છૂટે વેર;
અબળમાં કંઈ પ્રાયશ્ચિત થશે, તો પણ તેનો પડછાં હશે. ૨
માટે સમજી પાપ ન કરે, વિચારી વહાલા પદ ધરે;
નથી સહેલ આ મારગ બ્રાત, નથી સહેલ કરવાની વાત. ૩
મત્ય વિનાનું જે જે થશે, તે તો લુણ્ણ આટામાં જશે;
બ્રમથી લોકો ભમે છે ઘણા. નજરે જોયામાં નહિ મળા. ૪
સંશય મનના શરવે તબે, ટાળી વહેમને ભાગ્યજ ભજે;
અદ્ભુતાનંદ એથી થશે, કપટ મનુષ્યાં વિલસી જશે. ૫

+ + + +

જગમાં સમજી લ્યો સૌ કોય, કર્મફળોથી મુખદુઃખ હોય;
કુમારી કન્યામુ રમે, પશુ થઈ વગડામાં ભમે. ૧
પરનાં *દગ ફેરે જન જોહ, અનંગ અંધ થઈ પ્રગટે તેહ;
પરજીવની હિંસા કરનાર, ઉદ્ભવ તે બૂડી મરનાર. ૨
વિશ્વાસઘાત કરે જે ઘણી, બુદ્ધિ અદ્ય હોયે તે તણી;
કુહ કપટ જેને મન હશે, પીત પીયો તે ઉદર થશે. ૩
પરદુઃખ દરશી રાજી રહે, કરમી કેરું કષ્ટજ સહે;
અભક્ષા ભક્ષ કરે જે જન, દાહ રોગ પ્રગટે તે નાન. ૪
ગર્ભપાત કરાવે જેહ, પત્ય રોગે રાકાશે તેહ;
અદ્ભુતાનંદ મળવા માટ, કદિ ન ચઢવું એવે ઘાટ. ૫

* * * *

બાળવધ કરનારો માર, હશે કઠોદરનો વિકાર;
નાયક નખર તણે હણનાર, રોજી હુડપચીનો વરનાર. ૧

- પરધનનો હરનારો હશે, વાયુ ગોળે તન રોકશે;
નવાંણતું ધન જે વાવરે, સંધિના દુઃખને તે વરે. ૨
- નરોવરની જે તોડે પાળ, તેને કોડ હશેજ કપાળ;
શસ્ત્ર વડે પરધાતજ કરે, હુંડો થઈને જગમાં ફરે. ૩
- પરના ચરણનો વધ કરનાર, હોય પાંગળો તે નિરધાર;
પર ભોમિનો હરતા હશે, પરભવમાં તે ખુંધો થશે. ૪
- વિદ્યાનો અહંકારી જેહ, થાય તોતળો નહિ સદેહ;
અદ્ભુતાનંદ ઇચ્છો કોઈ, કદ્દાં કરમ સેવા નહિ કોઈ. ૫
- + + + +
- દેવતાણું અપમાન જે કરે, રોગ ભગંદરને તે વરે;
જે કોઈ પરને દે છે છેહ, રોગ કિડિયારનો દેહ. ૧
- કરે ભજનમાં જે કોઈ ભંગ, શુળ નીસરે તેને અંગ;
સંત જનોની નિંદા કરે, વાંસા પાડું તેને વરે. ૨
- સદાચરણુ જ્યાં સારાં નથી, વૃશ્ચિક ડંસ કરે સર્વથી;
ભાગે પરને ગૃહસ્થા ધર્મ, શાસ્ત્ર વિરોધી કીધાં કર્મ. ૩
- પરનિંદામાં પગલાં ભરે, ધાતુનાશ તેને શિર ઠરે;
પરદાસનું હરણુ જે કરે, મુત્ર કચ્છને રોગે મરે. ૪
- સરસ્વતીને ચારે કોય, રોગ નિસાસાનો ત્યાં હોય;
કલ્પ સૂત્રને વચ્ચે પળે, અદ્ભુતાનંદ મહેજે મળે. ૫
- + + + +
- ભંગ યજ્ઞનો જે જન કરે, રોગ હડકવાનો શીર ધરે;
પર વિવાહમાં ઉપગ ધરે, ઉદ્ભવ કુખડો થઈ અવતરે. ૧
- ગૌ ગ્રાહ્યણુને જે દે ગાળ, પડે જીવ થઈ કોઈક ખાળ;
ગુરને ગાળ આપ જે ધણી, ઉદ્ભવે રાજા નાંખે છણી. ૨
- શુભ કર્મમાં ઉલટો ફરે, ઉભો રહી લઘુશંકા કરે;
મુર્યની સન્મુખ દાતાણુ કરે, મુષક રૂપે તે અવતરે. ૩
- દીર્ઘ શંકા કરે સૂર્ય સન્મુખ, માંજરો થઈ ભોગવશે દુઃખ;
નમ્ર ન્હાય ઉભો મુતરે, એક જીવ હિંસા શિર ધરે. ૪
- વિભેગ કરાવે કોઈને કદા, કાસ શ્વાસની હોય આપદા;
જો સમજી મૂકે એ દ્રવં, તો પામે અદ્ભુતાનંદ. ૫

હોય સૂર્ય, જન ભોગ જે કરે, તેનો ગર્ભ જો નારી ધરે,
પ્રભ ભયંકર પ્રગટે સાર, આખર કુળનં દુઃખ દેનાર. ૧
જળથી જળચરનો વિદોહ, કરે નિત્ય પરાયે દ્રોહ,
પરની વસ્તુ કપટે હરે, વાયસ થઈને તે અવતરે. ૨
મન મેલાથી દે વિશ્વાસ, પરભવ હોયે વિત્તનો નાશ,
વિણ અપરાધે પરને દે દુઃખ, હોય ભયંકર તેનું મુખ. ૩
ધર્મસ્થાનનું ધન જે ખાય, સારથુ શોગે તે શોકાય,
પર થાપણુ જે ઓળવનાર, નોખ થઈ તે અવતરનાર. ૪
ધર્મ થકી પગ પાછો ધરે, કચ્છપ થઈને તે અવતરે,
કહ્યા વિવેકથી ઉલટો પળે, અદ્ભૂતાનંદ ક્યાંથી મળે. ૫

÷ ÷ ÷ ÷
જે નારી નિત્ય પતિને દમે, થઈ ગરોળી ભીંતે ભમે;
પરપુરુષસુ કરે વ્યભિચાર, ઉફલવે વંઝાનો અવતાર. ૧
દાન દેઈ અહંકાર જે કરે, દાન તણું ફળ સહેજે હરે;
જીવ જંતુનું સ્થાનક હોય, ઉણુ જળ નાખે જે કોય. ૨
પરજીવની દાહ જે કરે, ઉલુક યોનિમાં અવતરે;
ગર્ભપાત કરનારે જેહ, વંઝા થઈને અવતરે તેહ. ૩
પર જીવોનું બંધન કરે, પાલનમાં પગ પાછો ધરે;
ભર્યે ભાર ઉપર દે માર, બંદીખાને પગ ધરનાર. ૪
શ્રીફળનું જળપાન જે કરે, દીપકનું ધૂત પ્રાશન કરે;
બુદ્ધિહિન પરગટશે સહી, અદ્ભૂતાનંદ મળશે નહિ. ૫

+ + + +
કીડીયારાનો કણ જે ખાય, બુદ્ધિહિન જન નિશ્ચે થાય;
શિખા જળ ટપકેલું જેહ, સંધ્યાનું મુંઘેલું તેહ. ૧
કદાચિત પ્રાશનમાં ભય, જડમતિનો પરગટ થાય;
પરધન તે પત્થર ભણુજો, માયામાં સમજી માણુજો. ૨
પૂર્વ પાપ જે જેનાં હશે, તે તો આવી આગળ થશે;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર મથે, પાછાં ન હોં વેદો કથે. ૩
અવતારાદિ જન જેટલા, કરે ભોગવે છે તેટલા;
મનુષ્ય કલ્પના મિથ્યા જશે, વેદ વચન તે આગેજ થશે. ૪

જે જન સમજી ભરશે પાય, અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ થાય;
પછી ગમે તેવું આચરે, સર્વને કર્મ તણો આશરે. ૫

* * * *

માયાની આ છે અવગાઈ, સમજે તેને છે સવગાઈ;
અણુ સમજણથી છે અદ્ભુત, કર્મમાં સમજે નહિ કપૂત. ૧

પૂર્વ કર્મ કદીએ નવ મટે, કોટિ કલ્પે ન વધે ઘટે;
જે જેનાં જે કરેલાં કર્મ, આવી મળશે ન રાખે શર્મ. ૨

દિવસ એકની કર્મની ગતિ, આઘી પાછી થાય ન રતિ;
કર્મ ભોગ જ્યાં પુરણ થશે, આ કાયા વિખેરાઈ જશે. ૩

પ્રજ્ઞા કલ્પનો એ છે સાર, સર્વને કર્મ તણો આધાર;
વિધિ નિષેધો વેદે કહ્યા, સમજ્યા તે જન મોક્ષે ગયા. ૪

અણુસમજના જન જેટલા, જન્મ મરણ સંવે તેટલા;
શાણા સમજી ભરને પાય, અદ્ભુતાનંદ પરગટ થાય. ૫

x x x x

પ્રાપ્તિ પૂર્વ તણી જો હોય, તો આવી તે મળશે સોય;
લક્ષ્મી માટે વલખાં કરે, વિચારના ભંગરો ભરે. ૧

વિના ભાગ્ય એ ક્યાંથી મળે, પાસે જાય તો પાછી પળે;
ખાતું પીતું સુખને દુઃખ, કર્મે કરી રહેશે પ્રમુખ. ૨

વિના સમજનું એ નહિ જડે, અણુસમજી નિશઠ્ઠિન આથડે;
કાસીદુ કરતાં નવ હઠે, સાચું કહેતાં અંતર ભઠે. ૩

સમય વિનાનો તે શું કરે, વરદા મિથ્યા જગમાં હરે;
વિના સમય કારજ કયમ થશે, વિચાર વાયે ઉડી જશે. ૪

ઋતુ વિનાનું કળ કયમ મળે? વૃથા જીવ જઈ કીચે કળે;
કહાચિત જો કાળ સમજાય, અદ્ભુતાનંદ પરગટ થાય. ૫

+ + + +

પૂર્વ લેખમાં જે કંઈ હશે, તે આવી તુજ આગળ થશે;
રાખ ભરૂંસો ભાગ્યજ તણો, નથી કારગજ કંઈ આપણે. ૧

મેઘ માવઠે વરસે જેહ, કોણ સાધનમાં લેશે તેહ;
જળ પડેને સુકઈ જાય, ખેતી સાધન કંઈએ ન થાય. ૨

ચોમાસામાં વરસે કદા સઉને સવળો એ સર્વદા;
તેમ સમય વીણુ કરવી આશ, મન મનમુખા કરે નિરાશ. ૩

એ પ્રમાણે સમજે કોઈ, તે જન જગમાં મુખીયો હોય:
નહિ તો શ્રમ કરી દિન ખુચ, જેમ સમૃદ્ધિ સ્વપને જીવે. ૪

માટે સમજી શાણો થા, કદપસૂત્રની કીરતિ ગા;
લાગ્ય લજેથી શાંતિ વળે, અદ્ભૂતાનંદ એ થકી મળે. ૫

+ + + +
ચોમાસે જળ વરસે ખુબ, દીસે દુનીઆ દુખાદુખ;
દશ દિશામાં જળ દર્શાય, પ્રગહમાં પણ નવ સમાય. ૧

ખેતીકાર મનમેં મલકાય, વિશ્વ સકળને હર્ષ ન માય:
શિઆળે શીતળતા બહુ, પડે ઠંડને છુજે સહુ. ૨

પ્રગટે શેરડી સાકર ગોળ, ઘઉં ચણા ને સર્વ કઠોળ;
ઉનાળે ઉંડાં જળ બય, નદી સરોવર જળ મુકાય. ૩

પડે તાપ વણુ તોલ્યો અતિ, મુખ સંભાળે બેગી જતી;
અણુસમજી ઉતાવળ કરે, તેથી કષ્ટ કેમ પાછું ફરે. ૪

માટે જીવ નિશ્ચે કરી બાણ, કર્મે ખોટ વૃદ્ધિ કે હાણ;
અદ્ભૂતાનંદ લેવો હોય, જંબળો મૂકો સૌ કોય. ૫

* * * *

પૂર્વ કર્મના જે જે ભોગ, સમય સમયે આવે સંભોગ;
આગળ કે પાછળ નહિ થાય, સમય આવતામાં વરતાય. ૧

સમય વિના ઉતાવળ કરે, અંતે પગલાં પાછાં ભરે;
રાખે ભરૂસો ભાગ્યજ તણા, તો તું શ્રેષ્ઠ સર્વેથી ભણ્યો. ૨

ખેંચાતાણુ મન સાથે ખરી, નિવૃત્તિને મેલી પરી;
મદિરાનો જ્યમ નિશો કરે, બેભાની થઇ જગમાં ફરે. ૩

હું હું કરતો તે નવ હઠે, બોલાવ્યા પહેલો બાજઠે;
મદને ઘોડે થઇ અસવાર, અહંકારે કરતો વ્યવહાર. ૪

ભાન પોતાનું ભૂલી ગયો, ખરે મહીને ખોટો થયો;
ઘણું વર્ચાં માયાનાં ફંદ, તેમાં ગયો અદ્ભૂતાનંદ. ૫

સ્વારથમેં સંતાયા રામ, નિશદિન ચિંતવે કોટિક કામ;
ક્રુધા, તૃષ્ણા આદિ બહુ દુઃખ, ભેઈ પ્રેમદાને પલકે મુખ. ૧

ગુણે ગુણ જે સાથે મળે, જેમ હસ્તિ કીચડમે' કળે;
વ્યવહાર વ્યસન વળગ્યું જેટલે, અંધાપો આંધો તેટલે. ૨

મુખ દુઃખનો માંડયો વેપાર, વેઠ પરાઈનો વહે છે ભાર;
પર પોતાનું માની ફરે, નિવૃત્તિમે' ક્ષણ નવ કરે. ૩

ખરી જીવાનીની જાળ, ખોઈ જીવાની થઈ જા બાળ;
નહિ તો વિશ્વે રજાતો રહીશ, હરિ રૂપે કદિએ નહિ થઈશ. ૪

કદીએ ન જડશે તુજ સ્વદેશ, અનંત કાળ રહેશે વિદેશ;
વિદેશ જ્યાં લગી છૂટે નહિ ! અદ્ભુતાનંદ મળવો કઢી ? ૫

(દોહરા) કોઈ કહે પુરૂષારથ, કોઈ કહે છે ભાગ્ય;
સમર્થ કેને માનવું, એની સૌને આગ્ય. ૧

અણુસમજીના ઉભરા, જીજ્ઞાસા જે દરશાય;
ભેદ સકળ ભાગી જશે, કલ્પ સૂત્ર સમજાય. ૨

ભાગ્ય કરે, કોઈ નવ કરે, હરિ કરે તે ભાગ્ય;
વીણ સંશય સમજવીયું, નિદ્રામાંથી જાગ્ય. ૩

ઘટે વધે નહિ એહમાં, કરશે કોટી ઉપાય;
જ્ઞાની કે અજ્ઞાનીને ભોગવ્યે સિદ્ધિ થાય. ૪

જ્ઞાને કરી ક્રિયા ઘટે, કર્મ બંધ થઈ જાય,
આખર સીમા જ્ઞાનની, અન્ય નથી ઉપાય. ૫

(આપાઈ) જશે જીવાની આવે જરા, દિવસ જાણજે તે આકરા;
લોહપતાઓ ઉપજે ઘણી, ઘણા દિવસની અસર લાણી. ૧

નીસરે મુખ થરથરતાં વેણ, ગળવા લાગે બન્ને નેણ;
જશે કાનને નાકજ ચુત્રે, સાડું નરતું કંઈએ નવ જીવે. ૨

વ્યવહારીમુ વાતો કરે, કોણ રીતે વિણ શક્તિ ફરે;
કોઈ કહે તે સમજી રહે, વિણ શક્તિથી દેહને દહે. ૩

કરે વિચારો મન મુંઝાય, બુદ્ધબુદ્ધ જળમાંય સમાય;
સ્ત્રી કે પુત્ર અદેખાઈ કરે, શ્વાનની માફક ભોજન કરે. ૪

તિરસ્કાર સહેવાનો કાળ, અદ્ભુતાનંદ સામું ભાળ;
નહિ તો જાણજે માઠી દશા, રહીશ રજાતો વીસે વસા. ૫

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

બાળ હતો ત્યારે મુઝતું મુદ્દલ બહુ અને માડું કશું નવ જાણે;
માન બસાઈ ઈર્ષા કદીએ નહિ, સાચ કે જીઠ ઉરે નવ આણે. ૧

ખાય દુકારે પરાયો ખમી રહે, અંતર કોષ કદી નહિ આવે;
સ્વાદ અસ્વાદ કશું સમજે નહિ, ખટ તે રસ ઉરે નહિ લાવે. ૨

સ્વારથ સાર કરો નથી અંતર, રાગ કે દ્રવ્ય કરે નહિ કાંઈ;
બ્રહ્મ સ્વરૂપ જે બાળ સમાશ્રિત, એવી અવસ્થા સદા મનમાંહી. ૩

યૌવનમાં પણ બાળ સમોવડ, અંગ ઉપાડ કરે ન કદાપિ;
વૃદ્ધપણે પણ બાળ સનાતન. અદ્ભૂતાનંદ હરિ રૂપ અનાદિ. ૪

(ચોપાઈ) નામ તણો નિવેડો કરે, તો તો નામ એ સાચું ઠરે;
બુઠાં નામ બાકી જાણજો, સમજી તેમાં મત તાણજો. ૧

નાલચંદ જોયા છે ઘણા, પર ઘર ઘાલ્યામાં નૈ મળ્યા;
ભલો નામ ને બુઠાં કર્મ ધર્મમાં દીસે અધર્મ. ૨

વિદ્યારામ નહિ અક્ષર એક, ભુરા ભાઈના શ્યામ વિવેક;
મીઠો નામ ને કડવી વાણ, નામ જીવો મરશે નિર્વાણ. ૩

હરિ મરણથી હારી ગયા, ભોગીદાસ ભીખારી થયા;
જોગીદાસને સ્ત્રીઓ ઘણી, કોડી ન ઉપજે નામે મળી. ૪

કોડી કરતો હીરો ફરે, ભીખો રાજ્યાસન પગ ધરે;
સ્થુછોડ પણ ભરતા બ્યાજ, રાજારામ કરે પર કાજ. ૫

ઘેલાભાઈ કરે પંચાત, નાનાભાઈની સઘળે ખ્યાત;
ડાહ્યા નામ ડહાપણ નૈ જરી, જો જોશો કોઈ નરણાં ભરી. ૬

÷ ÷ ÷ ÷
વાડીનો વરઘોડો દેહ, ઉપરથી તો સુંદીર તેહ;
ઝીણી દષ્ટે જે જન જુવે, મિથ્યા માની સુખે સુવે. ૧

ગંદી કાયાનો શો ગર્વ, ચર્મે મઢીયું દીસે સર્વ;
લીંટ લાળ ને માંસ રૂધિર; દુર્ગંધી વાળું શરીર. ૨

વિદ્યા મુત્ર ભરેલું મેલ, તે સાથે શાં કરવાં ગેલ;
ઘણા ઘણા ગોથાં ખાય છે; પગ મુરખ તેને રહાય છે. ૩

અનંત કોટી જનના દેહ, ચાલી ગયા તે દેહને છેહ;
રહ્યા નથી ને રૈશે નહિ, સમજે તો સમજાવું કહી. ૪

કોડ વાર શું કહેવું કથી? કોઈનું આદ્યું રહેવું નથી!
અદ્ભૂતાનંદને જો વરો, મિથ્યા દેહને મેલી પરો. ૫

÷ + ÷ +
તારે માટે ક્રિયા કરી. જે જોઈએ તે પ્રગટયું હરિ;
ઉત્તમ મનુષ્યનો અવતાર; બહુ કંઈ કીધી કિર્તાર. ૧

ખાવા પીવા રહેવા માટ, તારે શાનો છે ઉચાટ !
 સમય સમયના મુખને કાજ, તરપર રાખ્યો સર્વે સાજ. ૨
 તિમિર ટાળવા સૂરજ ધર્યો, શીતને માટે ઇંદુ કર્યો;
 વિરામ માટે નિશા કરી, ધનને માટે ધરણી ધરી. ૩
 અન્ન જળ સરભાવ્યાં ઘણાં, સનકે રમવા થ જમવા તણાં;
 ક્ષ્ણ ક્રીધાં કરવા પ્રાશન, સમજીને પાતાનો જન. ૪
 જે છે તે તુજ મુખને માટ, તારે તેનો શો ઉચાટ;
 જે વસ્તુ સરજી જગ ઘણી, જો હવે અદ્ભુતાનંદ ભણી. ૫

*

*

*

*

વચ્ચમાં જે વરઘાટે ચઢે, આખર ઉથલી નીચે પડે;
 મનને જે લડાવે લાડ, તે જનનાં ભાગે છે હાડ. ૧
 નિશક્તિ તે અપે નહિ જરી, એમું મહા ભંડારો ભરી;
 મુજ શિર પર મારાંની વેડ, સર્વેને પહોંચાડું કેડ. ૨
 શું કહેં ને શું ના કહેં ? શું કરવાથી પડે પાધડું !
 કેટિ કલ્પની એંચાતાણુ, જેમ કાવે તેમ જોલે વાણુ. ૩
 વિષ અમૃતનું પાન જ કરે, થઈ ગાભરો જગમાં ફરે;
 સંગ કુસંગો કરશે ઘણા, ક્રિયા કર્મમાં તો નહિ મણા. ૪
 વ્યવહારમાં તરત હસુર, પરમારથમાં અતિ અમુર;
 રાત દિવસ રણવામાં ભમે, પરમારથની વાત ન ગમે. ૫
 ચઢે જીવાની કેડેં ઝર, કોઈ મું પ્રીતિ ને કોઈ મું વેર;
 મર્કટને જ્યમ મહિરા પાય, દશે દિશામાં ફોરી ધાય. ૬
 માફે માફે કરતો ફરે, પાપ પુણ્યમાં પગલાં ભરે;
 જરા જપ નહિ ભટકે ભોગ્ય, પાન જ્યમ વટોળે વ્યોમ. ૭

(દોહરો) કંઈક અંતરના ઉભરા, કંઈક કરે ઉચ્ચાર,
 ક્રિયા પણ ઉલટી કરે, એ જગનો વ્યવહાર. ૧

(છંદો) તારથ કરવા જાય, મેલ મનનો નવ મૂકે;
 દો પડે પરનાર, તેહને જોઈને ઝૂકે. ૧
 પતંગ પડે છે જેમ, તરત દિપકને દેખી;
 ચંચળ કરીને ચિત્ત, નેત્રને નાંખે રોકી. ૨
 પ્રીતિ પુરણુ કારણે, તાર્થોમાં આવે ઘણા;
 ક્યાં અદ્ભુતાનંદ ! અધર્મમાં જ્યાં નહિ મણા ? ૩

(ગીતિ) કંઈ કહેવું કંઈ કરવું, એ મુખાંત્રી કુણુ આગે કહેવી ?
ઉલટાં કર્મ કરીને, જુઠ પ્રપંચ તણી કરણી એવી. ૧

(છાંપા) કોઈ બેઠારવા માટ, કોઈ આવે વેપારી;
કોઈ ચારવા વસ્ત, કોઈ પર દારા ચારી. ૧
કંઈક ધુતારા ઢોંગ, કરીને તીર્થે આવે;
કોઈ તાનમાં ગાય, પર નારી લલચાવે. ૨
એવા અનેક આવી મળે, કુદે વાળી કાછડા;
દોષ દોષે દોષે નહિ, મ્હાલે છુટા વાછડા. ૩

(ચાંપાઈ) તીર્થ તાણું જન લે છે નામ, સાધનમેં તો બીજાં કામ;
આડાં અવળાં ભમતાં કરે, તીરથને શિર ખાતું ધરે. ૧
કરતાં દોષ પાછું ના જુવે, દિપક લેઈ પડે છે કુવે;
જે શાણો કોઈ સમજી જાય, તો એવા જનથી દૂર પળાય. ૨

(છાંપા) કોઈ ખાસડાં માંચ, પગ પરમાણું ખોળે;
અનેક વિષયને કાજ, અનેક મળે છે ટોળે; ૧
જાણે ભક્તિભાવ, વાપરે છે મનમાં ભારી;
તાળીએ તાળી લેઈ, કુદે આંખો અણુસારી. ૨
ભાવ બીજો ભક્તિ કરે, ગણે વિષયમેં દોકડા;
કંઈક વિષય અંધ ગાભરા, કરે માજનીયા બોકડા. ૩

(દોહરો) મન મેલું મુખમેં હરિ, કહો ભલું કયમ થાય ?
અંતર ભીંજાયું નથી, ધીરૂં પડી એ કાય !

(છાંપા) ભકતાંણી થઈ ભાવ, દશવિં સૌને ભારી;
નાખી નેણનાં ખાણુ, પલકમાં નાખે મારી. ૧
ટીલાં તાણે ટેક માળ, તુળશીની ઘાલે;
મારે લટક લલચાઈ, સામાને તાળી આલે. ૨
જાપ જપ જગતીશનો, આંખે અણુસારા કરે;
એવા ઉલટા ભાવથી કુલટા કોણુ રીતે તરે ? ૩

(દોહરો) સાર ન સમજે તીર્થનો, તીર્થ કેઈ પેર થાય !
મ્હછા કાંઈ અને નામ કંઈ કુટીલપણું કહેવાય. ૧

- (છાપો) તીર્થ વિષે જન કોઈ, કરે અધર્મ કે અન્યાય;
મૂકે કુળ મર્યાદ, હોય પુરૂષ કે કન્યાય. ૧
- પાપ નાશને માટ, વળી તો નિર્મળ થાવા;
મૂકી મનના મેલ, સ્વર્ગપુર મધ્યે બાવા. ૨
- ત્યાં જઈ બાંધે ગાંસડી, પાપ તણી પ્રીતે કરી;
અણસમણ નર નારીઓ, અંતે ક્યાં બેસે ઠરી. ૩
- + + + +
કોઈ મચે છે તાળ, અને તાંબુરા લેઈ;
કોઈ સંગીત, સિતાર. મુર વેણુના દેઈ. ૧
- કોઈ મરદાંગ, રવાજ, ગાંઝ લઈ જાંતર વગાડે;
કોઈ કરમાં કિરતાળ, રંગમાં રાગ રમાડે. ૨
- ભક્તિ મારગ એ નથી, ખુણે રહી બે લગે;
હરિથી અબલણું કંઈ નથી, મેલ મનનો હરિજન તળે. ૩
- (ચાપાઈ) માન શિખામણ માહરી, જ્ઞાત તો સમજાવું સાચી વાત;
આળસ મૂકી સમજી બાવ, મટી ભટકતા શાણા થાવ. ૧
- હરિને રાજ કરવા હોય, જાંબળો છોડો સૌ કોય;
અનેક વાજત્રો વાગશે, તોપણ હરિ કયમ રાજ થશે. ૨
- (છાપો) પ્રભુ રાજ નહિ થાય, ઉપરનો ભાવ દેખાડે;
પ્રભુ રાજ નહિ થાય, અનેક વાજત્રો વજાડે. ૧
- પ્રભુ રાજ નહિ થાય, કોટિક તીરથ કરતાં;
પ્રભુ રાજ નહિ થાય, પીંપળે ફેરા ફરતાં. ૨
- પ્રભુ રાજ રહેશે સદા, ઉજવળ અંતર બે થશે;
સત્યમય બે પ્રેમ પ્રગટે, તો કંઈ હરિની હશે. ૩
- (દોહરો) બાથોડાં બહુ મારતા, દ્રગથી બહુ દર્શાય;
ભોળપણે ભટકી મરે, તોય ન હરિ સ્પર્શાય. ૧
- (છાપો) કોઈ પુજે હનુમાન, કોઈ પુજે છે શક્તિ;
કોઈ પુજે શિવસજ, કોઈ વિષ્ણુની ભક્તિ. ૧
- કોઈ પુજે ગણનાથ, કોઈ ભૈરવ આરાધે;
કોઈ પુજે વૈતાળ, કોઈ વાંતરને સાધે. ૨

જેનું મન જ્યાં ચાંટીયું, કોડવાર શું કહું કથી?

પણ અદ્વૈત સમજ્યા વિના, મોક્ષ મળવાનો નથી!

૩

(ચાપાઠ) મતભેદ જ્યાં આજા હોય, સત્ય વસ્તુ નવ લાધે કાય;
મારા તારામાં તે કળે, કોઈ દેવ તેને નવ ફળે.

૧

(છાપો) પરણામી હે રાજ! વૈશ્ણવ શ્રીકૃષ્ણ ભજે છે;
શક્તિ એવક કહે, ભજે તો એમાં મજે છે. ૧
કબીર પંથી કહે, સાહેબ છે સૌથી મોટા;
દાદુ પંથી કહે, જગતમાં સર્વે જોડા. ૨
જેનું ચિત્ત જેમાં ઠર્યું, કોડવાર શું કહું કથી?
સાચે હીલે સંભ્યા વિના, સાધન ફળવાનાં નથી! ૩

(દાહરં) ભટકારો ભાગે નહિ, આત્મજ્ઞાન નવ થાય;
કોટિ કાળ ભટક્યાં કરે, જન્મ મરણ નવ બાય. ૧

(છાપો) કોઈ કહે છે જાવ, કાશીએ હરિ વસે છે;
કોઈ કહે છે હરદાર, હરિ તો ત્યાં નિશ્ચે છે. ૧
કોઈ બહરી કે દાર, કોઈ ઝોલે ઝુલાવે;
કોઈ દારીકા માંય, એમ જીવને ભૂલાવે. ૨
મુરખ હોય તે જન ભમે, સઘળે વ્યાખ્યો છે સદા;
સમજે તે શોધે નહિ, રોમરોમમાં સર્વદા. ૩

(ચાપાઠ) હરિ વ્યાપક છે સર્વે સ્થળ, અજ્ઞાનીને નહિ તે કળ,
અમજે તો અમજને રહે, નહિ તો વરથા દેહને દોહ. ૧
નથી સમજતો મુરખ જેહ, ઉલટી ખોળ કરે છે તેહ;
અજ્ઞાની ભવ ભટકી મરે, જ્ઞાની થાય તે મુખમેં ડરે. ૨

(છાપો) અવની તળ આકાશ, વિશ્વ અર્ધે વ્યાપ્યો છે;
વેદે વરણુઓ જેહ, તે ખટ શાસ્ત્રે છાપ્યો છે. ૧
આદ્ય અનાદિ જેહ, વર્ણનમેં લીધો છે;
સ્થાવર જંગમ માંય, અર્ધે ડોકો લીધો છે. ૨
રોમ છિદ્ર સમી જગો, ખાલી નવ દેખું અંધા;
જ્યાં જોશો ત્યાં એજ છે, શામાટે ભટકો તમા. ૩

- (ચોપાઈ) તૃપ્તિના ડુંગર દર્શાય, એથી તે શું રૂડુ થાય ?
જડનું જતન કરાવે સદા, એ તે કેમ હરશે આપદા. ૧
- જડની પુંકળ ફેરા ફેરે, ચૈતન કેરી નિંદા કરે;
અંધા આગળ દિપક ધરે, તે અજવાળું કોને કરે? ૨
- (છાંપા) પંથ તણા આચાર્ય, મન પોતાના તાણે;
ધર્મ ફેલાવા કાજ, પોતાને વાટે આણે. ૧
- દર્શાવે છે દેવ, ઘણું જ્ઞાનો ભાળે છે;
ઉદર પોષણને માટ, ઘણા ફાંસા નાળે છે. ૨
- શણગાર ધરાવે શ્યામને, વાઘા શીવડાવે તમો!
આશા રાખે આપણી, મોટા કેમ માનું હમો? ૩
- (ચોપાઈ) નાચા હરિ તે નવ કવચાય, કે એકજ વસ્તુમેં પુખ્તય;
પુજન ધાય છે પોતા તાણું, સત્ય વચન શાસ્ત્રોથી ભણું? ૧
- વેદથી ભાવન પોતા તણી, મુરતિમાં આવે છે બાણી;
વેદ શાસ્ત્ર એમ કે છે કથી, ચૈતન વિણ કંઈ સાચું નથી. ૨
- (છાંપા) નવરાવે નરિ કોય, અપુજ રહે છે આપે;
નવ ધરાવે ધાગ, કુધાતુર રહે સ્થિર સ્થાપે. ૧
- જગ ધરાવે દોષ, વસ્ત્ર પણ કોઈ પહેરાવે;
વળી પરે કુખવાસ, તે વહેંચ્યામાં આવે. ૨
- મંદિર પડે કદી ઉથલ્લી. ત્યારે દેવ દબાય છે;
પોતે ન શક્તિ નાસવા, ખીન્ન બચવા ચ્હાય છે. ૩
- (દોહરો) વિપ્ર મુખ દ્વારે કરી, વેદ મંત્ર ઉચ્ચાર;
પ્રાંતમાં ચૈતન ધરે, પ્રગટે જુગદાધાર. ૧
- વેદ મંત્ર ઉચ્ચારથી. ભલે થયા ભગવાન;
ચૈતનથી બોલે નરિ જડ રહે એ અપમાન. ૨
- (છાંપા) કહો છો કે ભગવાન, મંત્રથી સ્થાપન કીધા;
વિધિ સહ વિવેક. અધિકારો સહ દીધા. ૧
- પંથે કર્યા પ્રમાણ, તેથી તે પ્રભુજ થયા છે;
તેની નિષ્ઠા જ્યાર ત્યાંથી હરિ આવી રહ્યા છે. ૨

પાપાણે ચૈતન ધરે, પ્રભુ જ્યાં પેદા થાય છે.

પણ બોડ્યા ચાડ્યા વિના, એ મૂર્ત અમુચાય છે!

૩

(દોહરો) ચૈતનમાં ચૈતનપણું, જડમે જડતા હોય,

મૂળ ભેદ એ વેદમાં, કહાડી ન શકે કોય ?

૧

(છાંપા) પેસે નહ જ્યાં પવન, ત્યાં ચૈતન મૂકે છે;

મરે અંતરનું કોય, ત્યારે કેમ ચૂકે છે ?

૧

પ્રભુ જ્યાં પ્રગટ થાય, તો મનુષ્યમાં તે શું કરનું ?

એમ જો બનતું હોય તો ચૈતન તેમાં ધરવું.

૨

પ્રભુને પેદા જે કરે, તેને પરમેશ્વર કહો;

ભવમાં ભવતારણ હરિ, આત્મ તત્વ જ્ઞાને લેહો.

૩

(દોહરો) મીન મરે તરસે સદા, રહે છે જળ મોહાર;

અજ્ઞાની અમુચાકને, ભટકે ધર ને બહાર.

૧

(છાંપા) કંઈક છોડી ધરબાર, બાવા થઈ બહાર ફરે છે

કંઈક જંગમને વેશ, ઘંટ લેઈ જ્ઞાન કરે છે.

૧

કોઈ પ્રહારચારી ભેખ, ધરીને દરશે ભમતા;

કોઈ સંન્યાસી દંડ, લઈને રાખે સમતા.

૨

કોઈ જતી કોઈ સેવડા, કંઈ દિવાના થઈ ગયા;

જો કોઈ સમજે સાતમાં, તો મન વૈરાગ્યે, આરહ્યા

૩

[ચાંપા] ભલે ધોળાં કે રાતાં ધરે, ભલે શ્યામ કે પીળાં કરે;

ભલે કાપાયની ઇચ્છા હોય, તો તે ધારણ કરવાં ચાય.

૧

મન રંગાયું જેનું હશે, તે હરિ આગળ સાચું થશે

જુઠો વેશ જે ધારણ કરે, તે સિંહાસન નૈ પગ ધરે !

૨

ભલે ગમે તે રંગે રહો, હું માફ મુખથી નવ કહો !

અંતર ઉજવળ સત્ય સંબંધ, તેથી છૂટે ભવના બંધ.

૩

છિન્ન લિન્નનો મારગ જેહ, અજ્ઞાનીને અવગાં તેહ;

સમજે તો સવળામાં મુખ, નહિતર તો એનું એ દુઃખ.

૧

જડ ચૈતનનો ભેદ સદાય, સ્પષ્ટી કમનો એ છે ન્યાય;

ચૈતનનું જડ કદીએ ન થાય, જડને ચૈતન કેમ મનાય.

૨

વેદ વાક્યમાં એ છે ભેદ, કદી શકે કાણુ તેહનો છેદઃ
 પણ અજ્ઞાનીનો આશરો. હપ્તાંત રૂપે તો છે ખરો. ૩
 અજ્ઞાની માટે મુરતિ લક્ષ લગાડવા પુરતીઃ
 જ્ઞાન પુરતું જેને થાય, પછી કરે મુરતિ વિદાય. ૪
 ખરું ન સમજે હોય અજ્ઞાન, ખસેડ્યું નહિ ત્યાંથી ભાન;
 નથી નિંદા પણ સત્ય છે એવું, સમજે તેના ભવનો છેહ. ૫

(દોહરા) સંસારીનું મુખ મંગ, અંતર અટકે આશ;
 ભલે પ્રતિમા પૂજતો, જગમાં ભોગ વિદાસ ૧
 અંતર થાયે ઉજળું જે સત્ય હરિ સમબય;
 માતું વ્યરૂપ જડવા પછી. મુર્તિ કેમ મનાય. ૨
 આખરની સાચી નથી, જ્ઞાની સમજે ભેદ;
 અજ્ઞાનીનો આશરો, કદીએ ન કરવા છેદ. ૩
 પ્રમણા મનની ભાગશે, ટાળશે દેહ અભિમાનઃ
 હું મારપણું નહિ રહે, તો ચૈતન એ ભગવાન. ૪

(વ્યાપાર) સમજો તો શાયું છે સિદ્ધ, જે માને તેને નવનિધ,
 જેનું જે રૂં પ્રારબ્ધ હશે, તેને તેવો નિશ્ચય થશે. ૧

(ભેખરે કિતરો નવ ભરજરી એ રાગ)

વનિતાઓ ક્યમ વસત. તાગિની માત સમાન;
 એકાગ્રદશી ઈશ્વર ભજો, તેને અર્પી દેઈ ભાન વનિતાઓ ૦
 અખળા પણ પ્રખળા થઈ જશે, પુરૂષારથ પર પ્રેમ;
 ધીરજ ધરેથી ધાયું થશે, દૂર કરશે સૌ વહેમ. વનિતાઓ ૦ ૧
 વ્યવહારે વળગી રહા, અસત્ય સમજી આ સર્વઃ
 અવસર આવો ફરી નહિ મળે, માનો મોટેરૂં પર્વ. વનિતાઓ ૦ ૨
 પરમારથને પ્રીછજો, ભલે કરજો વ્યવહાર;
 અંતર લોપાસો ન હે, તેથી થશે ભવપાર. વનિતાઓ ૦ ૩
 તમ પરે હરિ કરૂણા કરે, ગાઓ શુણુ પરપ્રહ્મ;
 વેદ વિવેકે વર્તશો. ન જીવો કામીનાં કર્મ. વનિતાઓ ૦ ૪
 વનિતાઓનો વ્યવહાર એ, સ્વામી હરિની સમાન;
 શિક્ષા આ અદ્યુતાનંદની, રખે બુદ્ધતાં ભાન. વનિતાઓ ૦ ૫

૫૬ (રાગ કાશ્મીની હોરીનો)

જ્ઞાન વિનાનો દેહ મુંઢિર શોભે નહિ રે-જ્ઞાન વિના ટેક.
 દેવ વિના જ્યમ દેવળ દીસે, ગતિ વિના ગજ જેમ,
 વિવેક વિણ જેમ પંડિત દીસે, સત્ય વિના સતી તેમ:
 રસ વિણ જેવી મહી રે, જ્ઞાન વિના આ દેહ. ૧
 સઘન વન જેમ ફળ વિનાનું, મુકતાફળ તેજ રહિત;
 ધ્રુવવિદ્યા વિણ અવર જે વિદ્યા, દેહ તે ચૈતન વિહીત:
 મૈત્ર્ય વિના નૃપતિ સહી રે, જ્ઞાન વિના આ દેહ. ૨
 ભાવ વિનાની ભક્તિ કરે જેમ, વિદ્યા વિના નર બાળ,
 ઘાન વિના ધનવાન ન શોભે, દયા વિના જ્યમ પ્રાણ;
 ગુરૂ વિના જ્ઞાન કહીએ, જ્ઞાન વિના આ દેહ. ૩
 વેદ વિનાનો મિશ્રય જેવો, કુમુદો મુગંધિ રહિત,
 ચંદ્ર વિનાની રેણી ન શોભે; મનુષ્ય તે માન વિહિત:
 અદ્ભુતાનંદથી ગુરૂગમ અહીરે, જ્ઞાન વિના આ દેહ. ૪

૫૬ [કદમની કુંજમાં મેરો, કંગનો નીકસી ગયો રે-એ રાગ]
 પરનારીના રેનેહથી, નથી જગમાં છુટ્યો જન કોઈ, ટેક. ૧
 ઇન્દ્ર સરીખા વશ ઇન્દ્રિને, રહ્યા તે અહલ્યાયુ મોહી;
 સહસ્ર ભગની પ્રાપ્તી થઈ [ત્યાં] બેઠા પોતે પત બોઈ. ૨
 ચંદ્ર સરીખા અંચળ થઈને આવ્યા'તા લાંછન લેઈ
 અદ્ભુતાનંદ ઉદય થાય જેને, તેનું કારજ સિદ્ધ હોઈ. ૫૬. ૩

ધ્રાણ. [આપાઈ ત્રીતાલી]

અમૃતથી અમર નવ થાય રે. ત્યારે અમૃતનો શો મહીમાય રે,
 મળે જ્ઞાને અજ્ઞાન રહેશે રે. ત્યારે જ્ઞાન મગ્યું કોણ કહેશે રે. ૧
 સમવાથી ન શાંતિ થાય રે, ત્યારે સમવાનો શો મહિમાય રે,
 મળે સદ્ગુરૂ ભવ ન જાય રે, ત્યારે સદ્ગુરૂ સેવ્યે શું થાય રે. ૨
 કર્યે ભોજને ભાગી ન ભૂખ રે, એનું કોણ આગે કહેવું દુઃખ રે,
 શૂરો થઈ પગ પાછો ભરે છે રે, ત્યારે શૂરમાં કયાં શૂરો ઠરે છે રે. ૩
 વાગે *મોહિવર ન યેસે જેહ રે, કેમ નમેશે નવ કહેવો તેહ રે,
 મુકતાફળમાં જે તેજ નવ હોય રે, તેની કિંમત કરે નહિ કાયરે. ૪

હોય ભકત ભકિતના નહિ લેશ રે, ફરે ભટકતો ચારે દેશ રે,
 પ્રાધ્વાણ થઈ પ્રહરને નવ જીવે રે, મિથ્યાભિમાનમાં દિન ખુવે રે ૫
 ગજયું સુખ સાકરથી નવ થાય રે, ત્યારે સાકર ખાધે શું થાય રે,
 નામ મહાત્મા ને અહંમય હોય રે, તેને મહાત્મા ન કહી શકે કોય રે. ૬
 હોય મનુષ્ય ન સમજે મર્મ રે, જેણે જાણ્યા ન મોક્ષના ધર્મ રે,
 અદ્ભુતાનંદનો એ ઉચ્ચાર રે, જેમાં જેપણું તેને નમસ્કાર રે. ૭

નાચળી (નોકરી કરીન સિંધાયાદીરે, નોકરી કરીન હાલકર યા.....એ રાગ)
 સમજ મન સાચું કહું તુજને રે, સમજ મન સાચું કહું તુજને,
 અંતરની કહું વાત ખરું જે, ભાન્યું છે મુજને. સમજ૦ ૧
 ગગતા ઘરમાં વાચ કર્યો છે, સુખ તેમાં શાનું હો મનવા,
 સમજવું તુજને સમજે તો, કોઈ નથી કે'નું. સમજ૦ ૧
 એ મારગમાં કાળી નાગણી, ડાઘ કરે સહુને હો મનવા,
 મારી નજરની આગે ડસીયા, ગણતરી નહિ બહુને. સમજ૦ ૨
 પારાશર મુરારજ જે મધવા, ચંદ્રને પણ ડસીયા હો મનવા,
 ભોળોનાથ કૈલાસપતિ તે, ભીલડી જેઈ ધસીયા. સમજ૦ ૩
 વરાળ સકળને સડન કર્યું છે, જેર અઢયું ભારી હો મનવા,
 એવી નાગણી કરકણી, તે નાખે છે મારી. સમજ૦ ૪
 પ્રહ્મા ડસીયા, વિષ્ણુ ડસીયા, ડસીયા, સૌ તારા હો મનવા,
 જેને ડસી તે લેઈ ફરે છે, વેડયો ના ભારા. સમજ૦ ૫
 ડસ્યા વિનાના જઈશ જગતમાં, વિરલા દર્શાયે હો મનવા,
 જેર તો એનું આશા તૃણા, અહંમમ સ્પર્શાએ. સમજ૦ ૬
 પેટ શયુ પણ એના અનુચર, દુગુણું સૌ લાવે હો મનવા,
 અદ્ભુતાનંદ વિણ વ્યસની સૌ, માયાથી કહાવે. સમજ૦ ૭

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

અંદ વિના જ્યમ રેણી ન શોભત, તેજ વિના મુક્તાકળ જેવું;
 દિપક વિણ જુવા જ્યમ મંદિર, નીર વિના સરોવર હોય જેવું. ૧
 પ્રાણુ વિના જ્યમ દેહ અકારજ, દેવળ દેવ વિના નવ શોભે;
 ઐન્ય વિના નૃપતિ નથી શોભતો, મનુષ્ય ન શોભે પરે અતિલોભે. ૨
 માન વિના મનુષ્યા જન્મને ધિક, વિના મુગંધી કુમુમ ન પ્યારો;
 અદ્ભુતાનંદ કહે નિર્માલ જે, નીતિ વિનાનો [તો] વ્યવહારજ ખારો. ૩

(દાહરો)

નીતિ વિષુ નિર્માલ છે. સદા સમજવું સત્ય;
નથી નીતિ જે સ્થળ વિષે, સદા વસે આદત. ૧
વણુ નીતિ અંસારમાં, રહે રજગતો રાન;
સાર અસાર ન સાંપડે, શાણો પણ બેભાન. ૨
નીતિ તો છે શિરમણી, સર્વ શાસ્ત્રના સાર;
બિંક જીવ્યું આ વિશ્વમાં નીતિવાળુ વ્યવહાર. ૩
વિવેક પણ તેમાં વસે, નિશ્ચિન નીતિ હોય;
અહમ્તાનંદ ભવ ટળે, શાસ્ત્રો ન નિંદે કોય. ૪

સોરઠી કુંડળી.

વિવેક જેના ઘર વિષે, વસે દિવસને રૈન,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સર્વકે, સદા મળે મુખ ચૈન.
સદા મળે મુખ ચૈન, આદર્શ જ્યાં વસે છે;
ક્યાં અહમ્તાનંદ વિવેક નહીં ત્યાં ધસે છે. ૧
બોખન મદ ધન ઉભરે, આવે ને વળી જાય,
આમાસે સરિતા બુવો, સમય થયે સમાય.
સમય થયે સમાય સમજે તેને મુખ છે;
વિષુ અહમ્તાનંદ, નહિ સમજાણ એ દુઃખ છે. ૨
હરિ રાજ રહેશે સદા, સમદર્શી જે થકી,
માન બડાઈ કપો, ત્રણનો કાંઠે જે વંશ.
ત્રણનો કહાડે જે વંશ, અંતર ઉજવળ જે થશે;
મળે અહમ્તાનંદ, સદ્ય કરૂણા હરિની હશે. ૩

હીંડી વૃત.

એક પ્રેમ તે અચળ પદ આપે, પુરણ પ્રેમથી તે ભવ દુઃખ કાંપે;
નથી પ્રેમ ત્યાં ક્યાં વિષુ ઢશાયે, ક્રિયા કર્મ કર્યું સઉ તણાયું જાયે. ૧
હશે પ્રેમ ત્યાં તો વસે પ્રાણનાથ, હોય પ્રેમ તો મળે છે સત્ય સાથ;
ન હોય પ્રેમ ત્યાં તો કલેશમાં વસાય; વિના પ્રેમ હરિ માર્ગને ન રહાય. ૨
વિના પ્રેમ કશ્યો મળે નહિ મેળ, વેળ્યુ પીટ્યા થકી જેમ નથી તેલ;
જેવું ભરમમાં અપાય અવદાન, જેવું ધન તે વિનાનું આપે દાન. ૩
જેવું દેવળ તે દેવ વિના ભાસે, જેમ દિપક વિના ભોવન પ્રકાશે;
તેજ દીન જેમ મણિ હોય પ્રીતિ, જેમ મહાર મધ્યે હોય નહિ સિકકો. ૪

અદ્ભુતાનંદ વિના પ્રેમ કયાં પ્રભુ, વિભુ પર પ્રેમ વિના કયાંથી મળે મુખ;
પુરણ પ્રેમ વિના પ્રભુ નવ દીસે, અન્ય ઉપાયથી આભ નવનિસે. ૫

સારહી કુંડળી.

આથ સૃષ્ટિમાં શોધીએ, મળે હજારે એક;
પરદેશીની પ્રીતમાં, ટુળી જાય વિવેક. ૧
ટુળી જાય વિવેક, પરવરવું પરપંચમાં;
નહિ અદ્ભુતાનંદ, વસવું અગ્નિ અંચમાં. ૨

[આપાડ] અહંકાર જે જનમાં નથી, પ્રેમ બન્યો જગમાં સર્વથી;
સત્યમાં અત્ય છે જેનાં કર્મ, સર્વ શાસ્ત્રનો જાણ્યો મર્મ. ૧
અહંકાર વિણ જે જે કરે, તે આ મારગમાં પગ ધરે;
અદ્ભુતાનંદ આવી જાય, અહં ત્યાગી વિશ્વંસર સ્થાય. ૨

* * * *

પુરૂષમાં ઉત્તમ જે જન હશે, જેમ હશે તેમ તે માનશે;
અવર બિચારા જે આથડે, દશે દિશા બાથોડાં ભરે. ૧
જેનું જેવું ભાગ્યજ હશે, તેને તેવા નિશ્ચય થશે;
જે આવે અદ્ભુતાનંદ, સત્ શાસ્ત્ર કાંપે ભવ બંધ. ૨

રાગ ઉદ્ભવ ગીતાનો.

વર્ષ દ્વાદશનો જે જંગ, થયો તેરમે વરસે અંજંગ;
જાતાં સારને સાર સર્વથી, અદ્વૈત વિના અન્ય નથી. ૧
એકથી જે કદી બીજે થાય, તો તો વહુને વળાવુ બે જાય;
જેના મનનું તે સગડગ હશે, તેનું કારજ તે કેમ સીધશે? ૨
નિશ્ચય વિના તો સિદ્ધ ન થાય, બોખ વરેડુ કુપમાં જાય;
દહ મન સાથે બંધાયું જેહ, તુટે પણ ના વધુટે એહ. ૩
હોય અપરાધી દરશે અન્ય, તેને ચારાશીનાં દરશન;
કાચા કુંભમાં જળ જે ભરાય, બંને જાય તે અર્થ ન થાય. ૪
ધરો ગળતાં રહે નહિ પાણી, બે માન્યાથી છે હર્ષની હાણી;
અજ્ઞાની તેને જીવ રૂપ જાણે, સર્વજ્ઞતાથી ઇશ્વર પ્રમાણે. ૫

કોઈ જન કહે ન્યારો છું તુંય, પાળ તારાથી સમજું છું હુંય;
અદ્ભૂતાનંદ વિણ અન્ય થાય, જન્મ મરણ કદાપિ ન જાય. ૬

* * * *

ન્યારો નહિ તો તું કેને લજીશ, એ સંદેહ હું કેમ તજીશ;
ન્યારો કહું તો બીજો થઈ જાય, તેથી જન્મ મરણ કેમ જાય. ૧

કર્મે કરી કે'વાયો છે જીવ, છુટે કર્મે તે જાણવો શિવ;
બંદીખાને પડ્યો જન જેહ, બંદેવાળ કહેવાયો તેહ. ૨

છુટે ત્યારે તે એનો એ થાય, પૂર્વ નામ કહી બોલાવાય;
જેમ નટવો ધરે વેશ ઘણા, હર્ષ શોકમાં તો નહિ મણા. ૩

જ્યારે વેશને દે છે તે છેહ, ત્યાર પછે તે એનો એહ;
તેમ કર્મથી અળગો થાય, મટી જીવ તે ઈશ્વર કે'વાય. ૪

અર્થ જનને તે અર્થે અમો, કહીએ સર્વ સાંભળજો તમો;
વર્ણાશ્રમનો તે શો છે મેળ, મહારે સરખાં કંથેર ને કેળ. ૫

વાંસ, શેલડી એક જણાય, રંગ જુદા છાંયા એક થાય;
અદ્ભૂતાનંદ ત્યાં લિંગ એક, નર નારી વ્યંદળ ત્રીવિવેક. ૬

* * * *

કોણ વર્ણમાં આછું છે તત્ત્વ, કોણ વર્ણમાં આછું છે સત્ત્વ;
લવમાં લજે તેના લગવાન, નીતિ લક્ષિતવાળાનું છે માન. ૧

મતભેદ વૃથા અહંકાર, અસત્યનો વહે શિર બાર;
સો વાર હું શું કહું કથી? કંકુ કાળજ એ જુજવાં નથી. ૨

એ સૌ અજાને ભેદાભેદ, મતભેદોથી છેદાછેદ;
જે સ્થળમાં હું માફ નવ હોય; ત્યાં તો બંધુ વર્ગ સૌ કોય. ૩

આદ્ય એક ને અંતમાં એક, મધ્યમાંય વિરોધી વિવેક;
જ્યારે સવળી તે સમજણ થાય, ત્યારે પર પહું મટી જાય. ૪

છે પોતાનું પણ પરનું કહ્યું, તેથી પરનું આગે આવી રહ્યું;
એવી થઈ ગઈ છે અવળાઈ, સમજાય તો સર્વ છે ભાઈ. ૫

શોક હર્ષનો સાથ કે'વાય, સમયે કોઈ આવે ને કોઈ જાય;
અદ્ભૂતાનંદથી લવ જાય, જામ ટાળીને લવ તરાય. ૬

+ + + +

હાંવં ખરી ખાત્રી થઈ છે મુનેરે, સમજે તો હું સમન્તવું તુનેરે;
બીજાં છે એમ ન જાણ તુંયરે, હું તે તુ અને તું તે છું હુંયરે. ૧

હતું ઝેર રાણાજીને મન્યરે, પણ મીરાંને મન ભગવાન રે;
મટી ઝેરનું અમૃત થયું છે રે, હતું વીખ પણ નાત્રી ગયું છે રે. ૨

સત્ય સાથે જેને અતિ પ્રીત રે, તેને હાથ સદા નવનિત રે;
નિશ્ચિન નિવૃત્તિમાં રહે છે રે, પ્રમાદનું મહા મુખ લે છે રે. ૩

મારી જ્ઞાતિ હવે કોઈ નથી રે. હું તો શ્રેષ્ઠ કહવાઈ સર્વથી રે;
મારે અંસારીના શા વ્યવહાર રે, જો હું રાખું તો ખોડિ મુજ ભાર રે. ૪

બહુ દાંડા બાથોડાં ભયાં રે, મારાં તારાં અતીશે કર્યાં રે;
અંસારીનું મુખ તદ્દન રે, હવે એ દેશ ફરકે ન મન રે. ૫

ભવ ભટકણ ભાગી ગઈ રે, નિવૃત્તિ કલેશની થઈ રે;
અદ્ભૂતાનંદ શાંતિ મળી રે, આશા તૃષ્ણા તે આશી ટળી રે. ૬

*

*

*

*

અંસારી જનને જેવું ગમે, તેવું સમજી ભલે મનમેં સમે;
જેને જેવું થાયે અનુમાન, તેવું તે જન માનો નિદાન. ૧

જેને જે આવે અનુકુળ, ભલે નાખો અમો પર ધુળ;
ભલે ભાવથી પુજન કરો, ભલે ક્રોધ કરો આકરો. ૨

જે જનની જેવી હશે રીત, ભલે કરો તે વેર કે પ્રીત;
સગાં સંબંધી જે જે હોય, દાંવો અમ પર કરશે ન કોય. ૩

જે જે હોય તમારો વ્યવહાર, તુટયો ત્યાંથી છટયો છે સંસાર;
આપ મેલ જાગુ થઈ ગઈ, સગઈ તમારી તમો પાસે રહી. ૪

સગા કોઈનો નથી કોઈ સંગી સદા એકલો હું સહભંગી;
જાણા દિવસ બાથોડાં ભયાં, અસંખ્ય મારાં તારાં કર્યાં. ૫

પાપ રહિત કરેલાં મેં કર્મ, આ કાળે ફળ્યો છે તે ધર્મ;
થયો અદ્ભૂતાનંદ અંબધ, ગયાં પડ્યા મટયો હવે અંધ. ૬

+ + + +

ભાનુ ઉદય થયો મારે આજ રે, તામસ સકળ થયું છે ત્યાજ રે;
જ્ઞાન દીપક પ્રગટ જ્યાં થયો રે, અંધ કોય તે નાસી ગયો રે. ૧

જેવા હશે સંસારના જનરે, તે સ્વભાવે જોશે મુજ તન રે;
હું પણ તેમને પેખ્યા પેખ રે, અન્યો અન્ય તે દેખ્યા દેખ્ય રે. ૨

ન્યાત જાતના જે જે લોક રે, ભલે માનો હરથ કે શોક રે;
સગાં મિત્ર કે જ્યાં યોગખાણુ રે, ભલે નિંદા કરે કે વખાણુ રે. ૩
પૂર્વે રમતો અત્યંત રમ્યા રે, દુઃખ મુખનાં આંચકા ખમ્યા રે;
સાચી સગાઇ સર્વેની બ્રાત રે, નથી કરવો વ્યવહારીનો સાથ રે. ૪
ઝાલી ભવ સિંધુ તરવાની વાટરે, નિચ રનાન તરવેણીને ઘાટ રે;
બહીર નદીઓ બહીરના દેવ રે, તેની પરનો છુટયો અહમેવ રે. ૫
ઝાંઝીલીને તાંતુલ છડ્યારે, રૂકપાસીઆ જ્યમ છૂટા પડ્યારે;
અદ્ભૂતાનંદનો લીધો લાવોરે, અમે પર કોઈનો નથી દાવો રે. ૬

÷ ÷ ÷ ÷
ભલે સેજ જે હોય અનુકુળ, ભલે હોય પાથરવામાં ધુળ;
ભલે મળે કંઈ ભોજન મિષ્ટ, ભલે મળે કંઈ કોદર પિષ્ટ. ૧
સૌને અદ્વૈત દર્શીએ અમે, ભલે દ્વૈત ભાવે જીવો તમે;
પરથમ ક્રિયાઓ કીધેલી જેહ, અંતરથી વિસર્જન તેહ. ૨
જે જે અનુભવ્યુ તે જીહું સહું, અમે વેહ્યું તે હું મને કહું;
હું તું ભેદ અંતર નથી રહ્યા, સર્વ સદેહ શાઓ થકી ગયો. ૩
નથી દેવ કે મનુષ્યનો સાથ, હુંની આગળ પસાઈ હું હાથ;
જેમ હાથી કોઈ ખાડીમેં જાય, કળે ખીચમેં નિર્બળ થાય. ૪
તે જે હસ્તિ ઉધામામાં ભળે, તેમ તેમ અધીકો એ કળે;
વળી કરોળીએ ખાંધી જાળ, જીવ આવી પડે કોઈ કાળ. ૫
તે જે બળથી નીસરવા જાય, તેમ તેમ અધીકો બંધાય;
અદ્ભૂતાનંદે ભવ ખોયો જ્યારે નાંખ્યો ઉદધિમાં દેહને ત્યારે. ૬

÷ ÷ ÷ ÷
આ સંસારને જીહો જાણીયો રે, તારે તે વચ્ચે લીટો તાણીયો રે,
જીટયો પણ જેમ છ'છેડયો સાપ રે, પાછળથી આપે પરિતાપ રે. ૧
ભલે શરીર મુખી દુઃખી હોય રે, પાપ પુણ્ય પોતાતણું સોય રે,
અમે મારગ અમારો જેહ રે, હવે લીધો છે સંભાળી તેહ રે. ૨
હવે અમે તમારા કયાં હઈએ રે, વારે વારે કથનમેં શું કહીએ રે?
તમેને અમે જીહા કંઈ નતા રે, આપણુ બંને જણુ અજ્ઞાની હતા રે. ૩
જ્યારે સદ્ગુરુએ આપ્યું જ્ઞાન રે, ત્યારે કોણુ હતો ને કંઈનું જ્ઞાન રે;
થયો જે સમે સત્યનો સંજોગ રે; ત્યારે મટયો ત્રિદોષનો રોગ રે. ૪

મારું 'મારું' અંતરમાંથી ઘટયું છે, ત્યારે કષ્ટ સમુગથું મટયું છે;
આ તો કરવું આ ના કરવું જેહ છે, ઘટી ગયું સૌ અંતરથી તેહ છે ૫
નથી કંઈ હવે કરવો વિચાર છે, નથી ભરવો અહંપદનો ભાર છે;
અહ્મુતાનંદને જે ન લેહો છે, મુખ હુઃખ સંસારનાં સહો છે. ૬

+ + + +

હાથે ભરવા નથી ભંડાર છે, શેર એકનો મારો આહાર છે;
સૌથી નિર્ભય થઈને હું રહ્યો છે, શાએ શત્રુ વિનાનો કહ્યો છે. ૧
દિશા દશ તો દર્શાતી નથી છે, દિશા એક દર્શાય સર્વથી છે;
જ્યાં જોવું ત્યાં એકને એક છે, સઘળે એક તણો છે વિવેક છે. ૨
મૂઠી એકને બહુધા જે જોશે છે, તે તો પાક મૂઠી મદા રોશે છે;
અધિકારો જોયા અમે ઘણા છે, પણ અમારા ભાગ્યમાં નહિ મળારે. ૩
એવો રૂડો અવસર કયાંથી મળશે છે, માફં જીવું તે ઘર કયારે ટળશે છે;
આ ઘર તરછોડી હું જઉં જયારે છે, આણુ લીગી થઈ રહું ત્યારે છે. ૪
કરીને ના આવું એ ઘરમાં અમે છે, સત્ય વાત સાંભળજે સૌ તમે છે;
સાચું મન અને સાચો જોગ છે, સાચો મોહને સાચો શોક છે. ૫
મળે અહ્મુતાનંદ સાચાં કમ છે, માયા સાચી સાચાં ચિત્ત શ્રમ છે;
જ્યાં જીવું ત્યાં સત્ય સરદાર છે, સઘળી મેદની સત્યને આધાર છે. ૬

+ + + +

સાચી કરણી સાચા સદગુરૂ, સાચાં વાયક સાચાં ઉરૂ;
સાચા અધ્યવાનંદ સાહાય, કયમ તે જગમાં ન પરભાય. ૧
નિશદિન સત્ય જે પાસે વસે, તો સિદ્ધિમાં શી બાકી હશે ?
જુડા જોગમાં તો બજે જાય; સંસારી જનથી હળવો થાય. ૨
વહે સાચું પણ અહે ઉલટી વાટ, ધોખી શ્વાન નહિ ઘર ને ઘાટ;
એમ થયે કરીને શો લાભ, ન રહે અવનિ કે ન રહે આભ. ૩
કપટ ભેખે કરીને જે કળ્યા, હતા પ્રથમ તેનાથી પણ ટળ્યા;
ન રહે માયા કે નવ રહે રામ, નર્ક સ્વર્ગથી પણ ત્રીજું ઠામ. ૪
સાચો જોગ જે મનનો હોય, સારો નર તો કહે નહિ કોય;
અહ્મુતાનંદ સત્ય સંબંધ, ત્યાં ન હોય માયા કેડં દંદ, ૫

(દોહરો) જુડામાં જગદીશ કયાં, શોધે ન મળે મેળ,
સઘળા જન્મ કુટુંબ મરે, પણ વેળુમાં કયાં તેલ ! ૧

ઉપર જોગ અંતર કપટ, કરે જુઠા વ્યવહાર;
એ છે જોગ વેપારનો, ગયો ન હોય અહંકાર. ૨

હું માઝં અંતર વિષે, કરે ક્રોધ ને દ્વેષ;
દષ્ટિ જ્યાં ચાકખી નથી, ધીક પડયો એ વેશ! ૩

અ મરગ બહુ કઠિન છે, સત્ય રીતે નવ થાય;
જુઠામાં જગદીશ ક્યાં, અદ્ભૂતાનંદ જાય. ૪

ઉંચા નીચા ડુંગરા, વળી પથરની રેખ;
કોઈ જન ગઢ પર્વત કહે, મન હમારે એક. ૫

નામ પડે છે જુજવાં ભૂલે જન જે અજાણ;
સદ્ગુરૂથી સમજણ મળી, મારે સૌ પાપાણ. ૬

સોની જે સોનું ઘડે, ઘણા કરી ઘાટ વિવેક;
જોતાં ઘાટ નવા નવા, સર્વમાં મુર્ખણ એક. ૭

વણે વસ્ત્ર કોઈ અવનવાં, નામથી નવ ગણાય;
અદ્ભૂતાનંદ જોગથી, મુતર સત્ય મનાય ૮

(ચાપાઈ) નામ આકારે પાત્રા ઘણું, પણ તે સર્વે મૃત્તિકા તણું;
ભાગે પાત્ર મૃત્તિકા થઈ જાય, ઉપાદાનમાં જઈ સમાય, ૧

સૂર્ય કિરણ સઘળે પ્રસરે, આખર તે મધ્યે પરવરે;
તેમ પ્રહ્લનું ચેતન જેહ, પ્રહ્લ વિષે વિરમે છે તેહ. ૨

પ્રહ્લ ચેતન તે પ્રહ્લમાં મળે, ને તત્ત્વ તત્ત્વમાં જઈને ભળે;
અદ્ભૂતાનંદ પરગટ થાય, જન્મ મરણ તે જનનું જાય. ૩

(મનને શિખામણ.)

આખર તો તું મારો થઈશ, હઠી હઠી મન તું ક્યાં જઈશ?
જગત બિચારું છુટું થશે, ઘર વિનાનું ક્યાં જઈ વસે. ૧

જે જે વસ્તુનો જ્યાં ઠામ, ત્યાં જઈ તે કરશે વિશ્રામ;
જેથી બન્યો છે આ સંસાર, જેનો સકળ ચાલે વ્યવહાર. ૨

જે જેના અંતરથી ટળે, તે! અદ્ભૂતાનંદ સહેજે મળે;
અદ્ભૂત આનંદ જેમાં વસે, દ્વૈતપણું તેનું દૂર થશે. ૩

[ચાપાઈ] હતો પ્રગટ નહિ ક્યાંથી થયો, ઘર પરાયે પેસી ગયો;
પર વસ્તુને મારી કહે, મૂળ ભેદ મનમાં નવ લહે. ૧

વેદ શાસ્ત્ર એમ કે છે' કથી, જખરાને તું જોતો નથી;
કાળ બેઠો છે સૌની પાસ, કાલ તણી શી ખોટી આશ. ૨

પ્રાતઃકાળે તે શું થશે, વિચાર વાયરે ઉડી જશે;
ધારીશ કાંઈ ને થાશે કાંય, શીદને લાંબી પસારે બાંય. ૩

જીવનું ધાર્યું થાતું હોય, તો દુઃખને નવ સંચે કોય;
મરનારાંનું રાખી શકે, સહાય કરે જન દુઃખની તકે. ૪

મનુષ્ય કરે તે કરતા હોય, તો હરિને લેખે નહિ કોય;
કિરતાર અહંકારથી દૂર, જ્યાં સત્ય છે ત્યાં રહે હજુર. ૫

પાંચ રંગ દર્શાતા હશે, તો પણ છાયા એકજ થશે;
અદ્ભુતાનંદમાં એક સાર, એક રંગ માન્યે ભવપાર. ૬

+ + + +

અહં મમ જેને હૃદયે ઠરે, તે સંસાર વિગે પગ ધરે;
જે જે તે ઈશ્વરથી થાય, વૃથા જીવ તણાયો જાય. ૧

કરતા હરતા સૌના હરિ, સર્વ શાસ્ત્રને વાદે કરી;
ના માનું તો અખનં માર, કદી પડીશ નહિ પેટ્ટે પાર. ૨

તજી નાવ જે સિંધુ તરે, આખર થાકી ટુપી મરે;
અદ્ભુતાનંદ મળવા સાજ, હું મારું તે કરવું ત્યાજ. ૩

* * * *

જન્મ સમે વૈરાગી હતો, ગૃહસ્થાશ્રમી વચ્ચમાં તું છતો;
અતે તું વૈરાગી વંશ, તો પણ તારે છે પરદેશ. ૧

પરદેશીની પ્રીતિ કરી, શોક મોહ નવ જાંચો જરી;
મારાં મારાં મિથ્યા કર્યાં, તૃષ્ણાએ તુજ પુંડળ કર્યાં. ૨

જેમ વેશ્યા વાંસે ધન લગી, ધન રહિતથી બેસે ફગી;
સગાં સંબંધી સઘળાં જેહ, ખાવા પીવા મળીયાં તેહ. ૩

ઋણાનું બંધ જ્યાં પુરે થશે, સૌ સૌનો મારગ અલશે;
સો ફેરાની એકજ વાત, ખર્ચ ખદોડી મારશે લાત. ૪

એ સંબંધની રીતિ કહી, એથી અન્ય કંઈ સમજીશ નહિ;
અદ્ભુતાનંદ ત્યાં ક્યાં હોય, સમજે તો સમજાવું સોય. ૫

+ + + +

મરણનું દુઃખ માને છે જેહ, તારી મુરખતા છે તેહ;
જેમ ટોક મેળાએ જાય, દશે દિશાથી લેળા થાય. ૧

રસ્તે માથ મગે છે ઘણા, વૈર પ્રીતિમાં તો નૈ મણા;
સર્વ સર્વને રસ્તે પળાય, તેમાં શેઠ તે શાનો થાય ? ૨
પૂર્વ જન્મને સંચય કરી, આવે છે તે તો અવતરી;
નથી તરેલા જન જેટલા, અવતરે વિશ્વે તેટલા. ૩

÷ ÷ ÷ ÷

મરણ પછી કીયા જે કરે, અંધની આગે દિપક ધરે;
માયા પીવાના વ્યવહાર, મરનારને માથે ભાર. ૧
મરનારને પહોંચે એહ, ખાતરી કોણ કરી આપે તેહ;
અહભૂતાનંદ સાચું ઠયું, સાડું નરમું સ્વહસ્તે કર્યું. ૨

+ + + +

રજ્યું હતું તે સર્વે રહ્યું, માથે પુણ્યને પાપજ ગયું;
રહેનારું તે સાથે ન જાય, સદાય એવો સત્યનો ન્યાય. ૧
પણ જે જે પાછળથી કરે, વ્યવહાર સાડ કે મોટમ ધરે;
કરનાં કરેલાં કર્મો જેહ, મુખ કે દુઃખ આપે છે તેહ. ૨
પાછળ કરે તે સ્વમુખ માટ, મરનારનો નહિ ઉચાટ;
શું ખાશું ભાગ્યશાળી હતા ? કયારે પાછા થાશે છતા. ૩
પાછા થયા એમ સૌને કહે, પોતાના દુઃખથી દેહ દહે;
જો સમજે તો શાનું દુઃખ ! અરાને કરમાયું મુખ. ૪

* * * *

જનું થવું એ કર્મની ગતિ, આઘી પાછી ન થાયે રતિ;
એવો છે અવળો સંસાર, પોતે કરે અન્વેષ શિર ભાર. ૧
મરનારે કોણ આગળ કહ્યું, કે માડું કાયદું ખાડી રહ્યું;
પણ પાછળ નો છે વ્યવહાર, મિથ્યા મરનારને ભાર. ૨

+ + + +

ઘણા દિવસ રહ્યો રાંકડો, ઘણા દિવસ ક્યો કાંકડો;
ઘણા દિવસ ધનવંતો શેઠ, કંઈક કાળ પેટ અર્થે વેઠ. ૧
ઘણા કાળ મનમોહ ક્યો, ઘણા કાળ સ્થિરતાએ ઠયો;
લક્ષ ચોરાસી ચોનિ જેહ, તેહનું કષ્ટ વેઠ્યું તુજ દેહ. ૨
કાળ, કર્મનો ના'વ્યો પાર, તો પણ નહિ છૂટ્યો સંસાર;
મનુષ્ય જન્મ આવ્યો છે જેહ, તરવાનું સાધન છે તેહ. ૩

તેમાં હરિ ઓળખાણુ ન થયું, તો આયુષ્ય વહેતે પુરે ગયું;
જ્ઞાન હીપકથી તિમિર ઘટે, અદ્ભુતાનંદ અથડાવું મટે. ૪

(દોહરો) મરૂ મરૂ સૌ કો કહે, મનથી મરે ન કોય;
જો કદી મન મારી મરે, પુનરજન્મ ના હોય. ૧

(ચોપાઈ) ખરેખરો મરનારો જેહ, ફરી જન્મ કેમ ધરશે તેહ;
જ્યોતિમાં જ્યોતિ જે ભજે, તે જન પુનરપિ કોને મજે ? ૧

રોહ રખડતો કરમી જેહ, અકર્મીનો હોય ન દેહ;
શી ચિંતા કરવાની હવે, અદ્ભુતાનંદ નિધિ નવે. ૨

+ + + +
જોગી થઈને સાધે જોગ, મળે રાજ એ મહોરો રોગ;
હજે તજેનો શિરપર ભાર, તેથી કયાં છૂટે સંસાર ! ૧
જોગથી રિદ્ધિ સિદ્ધિ મળે, તે જગ નૃપ કે ગૃહસ્થમાં ફળે;
પાપ પુણ્યનો મારગ એહ, અદ્ભુતાનંદ નહિ પણ દેહ. ૨

* * * *

ફરી ફરી ધરવા અવતાર, એ કે કરી તણા વ્યવહાર;
તેથી શું કારજ મુઘ્યુ, જન્મી સાર્થક કંઈ ના કર્યું. ૧

સાધી જોગ જપે જગદીશ, ત્યારે સમજવું રીઝયા ધણિ;
વળી જોગનું સાધન જેહ, ખરેખરું કહું જે છે તેહ. ૨

જગ વિષે કંઈ વસ્તુ પડે. તરત કુંડાળે પાણી બંદે;
ઓકળીઓ પડતી દર્શાય, જાગની જગ મધ્યે સમાય. ૩

સ્થિરતા તેવી મનની થાય. અસત્ય હોય તે દૂર પળાય;
એ રીતે અંતર સ્થિર થશે, તો અદ્ભુતાનંદ આવી જશે. ૪

* * * *

એક ચિત્તથી ધ્યાન જો ધરે. ભકિત મૂળ પુરૂષની કરે;
મન કરે બુદ્ધિમાં દલીન, બુદ્ધિ અનુભવમે પ્રસન્ન. ૧

એક તાર હરિ સાથે થાય, તો અંતરમાં હરિ દર્શાય;
દીનમાં દીનપણું જો હશે, તેને દર્શન નિશ્ચય થશે. ૨

વિના પ્રેમથી જે જન કરે, ભરે પગલાં પણ પાછો ફરે;
અદ્ભુતાનંદ વિષુ સંસાર, ખંદીખાનું છે નિરધાર. ૩

તારાં કર્મની શિક્ષા જેહ, કાળ સરવ જાણે છે તેહ;
પુરણ થયેથી ઘૂટે થઈશ, કર્મ હિન હરિ પાસે જઈશ. ૧
નવાં કર્મ જો કીધાં હશે, તો જ કલેવર પરગટ થશે;
કૃત્યા કૃત્ય કરેલાં જેહ, તે ભોગવવા પ્રગટે દેહ. ૨
અકર્મી અણલિંગી હશે, વીણુ બીજે કેમ પરગટ થશે;
અદ્ભૂતાનંદ રૂપે ઘાટ, મનુષ્યા જન્મ તો શો ઉપાટ ? ૩

(દોહરો) માફં માફં સૌ કરે. મળી ટેળે સૌ સાથ;
હુખ વહેંચી લેતાં નથી, ખાલી પછાટે લાથ. ૧

(આપાઈ) કષ્ટ પરાયું આવે સૌય. તો લેવા નહિ તત્પર કૌય;
તેમ બંન નહિ જાણે સર્વ, તેથી લેવાનો મન ગર્વ. ૧
જો કહી કોઈને કરડે નાગ, બીજાં નાસવા જાણે લાગ;
અન્ય તણી સાંભળ ન લે, મન જીવતો જાણે દે. ૨
એવે વિચારે જગના જન, મિથ્યા ડોળ કરે તફન;
અદ્ભૂતાનંદ સાથે સંબંધ. ખાલી સૌ માયાનું દંઢ. ૩

+ + +

હાલ કાળનું આ દષ્ટાંત, સૌના અનુભવનું સિદ્ધાંત;
ખલેગ રોગનું આવરણ થયું, વહાલ તે વહેતે પૂરે ગયું. ૧
તેવા સમયમાં જોયા સંબંધ, સાચા જુઠા સઘળા બંધ;
સગાં બરાં પણ પાસ ન જાય, આકર પાકર પાણી પાય. ૨
પ્રગટે રોગ કોઈ પાસ ન જાય, મુખીયા આગે ફેરા ખાય;
અત્ર જગ વિણ કષ્ટે ઘણું, મન જાણે નથી કોઈ આપણું. ૩
કહે અડવે હડકાયો રોગ, વળી આપણા મગજો ભોગ;
એમ વિચારી પાછા પળે, કંઈક મજુરો હાથે બળે. ૪
સગાં સંબંધી જે જે હશે, ખાવા લેવા તત્પર થશે;
જો પાસે નહિ કોડી એક, જો જો સંબંધીનો વિવેક. ૫
વર્તમાનનું અન્ય દષ્ટાંત, સાંભળજો રાખીને ખાંત;
મરણ તણી કંપનીઓ થઈ, હાથાની પણ જુદી ગઈ. ૬
નામ લખાવી ટાળે શોક, ભરે રૂપેયા ગણી ગણી રોક;
જે નામે જન પૈસા ભરે, ત્યાંથી જાણે એ કયારે મરે. ૭

દેખી દ્રવ્ય જન અંધા થાય, એથી સંબંધ સૌ દૂર પળાય;
માત્ર સંબંધ જ્યાં દ્રવ્યનો હશે, ત્યાં અદ્ભુતાનંદ કયાં વસે. ૮

*

આ જગ સૌ માયાની બળા, ખરું કહું તો લાગે જવાળા;
છે મિથ્યા જન આવી કહે, વૃથા મુરખ દેહને દહે. ૧

નીર ઝાંઝવા જેવું બાણ, ધુમાડો પરવત પરમાણુ;
છતે દોરે માને સાધ. ભ્રમણથી પામે પરિતાપ. ૨

એવી ભ્રાંતિ જેને થાય, એક છતાં પણ બંને બય:
સમજી ભ્રમણા ત્યાગી દે, અંતર ભાવથી હરિ હરિ કહે. ૩

x

x

x

+

પરજન બેઠને પલંકે મુખ, પરમુખ બેઠ નવ માને દુઃખ;
પરનિદા પરધન પરહર, તે આ મારગમાં પગ ધરે. ૧

સર્વનું ભદ્ર સદા જન આપ, તે જન મુખીયો હોય સદાય;
વારંવાર કહ્યું છે કથી, ભારી કે હળવો કોઈ નથી. ૨

ઉંચ નીચ અજાની જ્ઞાન; ખસેડવું એ પરથી ભાન;
જે જેવા આ જગમાં હશે, તેના નિવેડો તેવા થશે. ૩

તોડનું કર્મ ભોગવશે તેડ, ત્હાડું કર્તવ્ય હોય કર તેડ;
જે જન વિટળ વાદમાં ભળે, તો અદ્ભુતાનંદ કદી નહિ મળે. ૪

+

+

+

+

અન્ય તાણી પડપૂછ ન કરે, તે જન જગમાં બેઠો તરે;
દોષ અદોષ ન પરના બુવે, મુખમાં હર્ષ દુઃખમાં ન રવે. ૧

સદા સંબંધી સઉને ગણે, તે જન બ્રહ્મ સંબંધી બણે;
જે શમરથામાં સમજી જાય, તો સંત બની ટુંકારો ખાય. ૨

ઉલટો ઉત્તર ન આપે કશો, તો તો પરબ્રહ્મ હૃદયે વસ્યો;
અદ્ભુતાનંદ એને બાણ: વેદ શાસ્ત્રનું એ પ્રમાણ. ૩

કારણ એક સમજવું સાર, તે સમજ્યાથી ભવનો પાર;

+

+

+

+

જે કોઈનાથી પરગટ થાય, આ સૃષ્ટિ મધ્યે દર્શાય. ૧

મન વાળી વેષયમાં વસે, એ તે સર્વ જશે ને થશે;
સગુણ રૂપમાં સમજો તેડ, અદ્ભુતાનંદનો કયાં દેહ? ૨

+

+

+

+

- નથી દર્શાવે છે જગમાંય, સ્થાવર જંગમ સઘળે છાંય;
આણું માત્રમાં વ્યાપક એહ; સચરાચર દર્શાયો તેહ. ૧
- જન્મ મરણમાં ન આવે હરિ, સકળ પેદ વાગ્યા ઉચરી:
આઘ અનાદિ જેને કહે, મહાવાક્યના જ્ઞાતા હોહે. ૨
- નથી કશું ત્યાં એ છે સાર, સત્તા રૂપ જગત મોઝાર:
અછતા રહીને અરવે રચ્ય, હરિજન હોય તે તેમાં પચ્ય. ૩
- નિર્ગુણ રૂપ તેને કહે, અહમ્તાનંદ વિણ કયાં હોહે;
સૌ હરિથી હરિ કોઈના નથી, શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ છે સર્વથી. ૪

(દોહરા) સર્વોપરિ પરબ્રહ્મ જે, નથી કોઈ સાક્ષી સમાન:
અહમ્તાનંદ જે મંગ, થાય સ્વરૂપનું ભાન. ૧

- (ચાપાઈ) જે જનમદ વરઘોડે ચંદ, આખર ઉથલી હેડળ પડે;
ગુણ સમજીને ગાંઠે પીયે, હરિજન હોય તે એથી બીયે. ૧
- ભંગી અપ્રીણી જે જન થાય, અંગ અકલથી હિન ગણાય;
શરીર શાપ, રૂધિર મુકયે; દષ્ટિ ચારી ઉપર જંગ. ૨
- મફર માનમનો સંગી હોય, કરે વિશ્વાસ ન ઠોઠા કોય;
મદપાન કરતા જે જન, સ્થિરતા ન હોય કદી તેનું મન. ૩
- એ વિણ જગમાં વિષય અનેક, સઘળા હરનાર વિવેક:
સમજી કાંઈ કરવાનું નથી, શમી જવાનું છે સર્વથી. ૪
- વિશ્વ વ્યસન જે અંગે અંડ, તે જન ડેડ ગપેલો પડે;
કોટિ કરૂપ એમ બીજો વડી, અહમ્તાનંદ આનંદ મળશે નહિ. ૫

÷

÷

÷

÷

- એક દિવસ કંકણીઆ ઘર્ષણ, એક દિવસ તું રાણીઆ રડીશ;
એક દિવસ મળે રાજ્યાસન, એક દિવસ નહિ ખાવા અન્ન. ૧
- એક દિવસ ચઢતા તોખાર, એક દિવસ વહેવાનો ભાર;
એક દિવસ મુવાને સેજ, એક દિવસ ભોમિની લહેજ. ૨
- એક દિવસ રણવાનો ક્રમ, એક દિવસ ખોવાનો ધ્રમ;
એક દિવસ વાજાં ગડગડે, એક દિન કર છાતી પર પડે. ૩
- એક દિવસ વરઘોડે ચંદ, કોઈ દિન રાંક રસ્તામાં પડે;
એક દિન અરવે કરશે સલામ એક દિન સર્વનો ઘર્ષણ ગુલામ. ૪

એક દિન સર્વનું પામીશ માન, કોઈક દિન પામીશ અપમાન;
એક દિન ઠાસો કોઈજ રહીશ, એક દિન ધનવંતો કહેવઈશ. ૫
વિધ ધર્મ એવો બાળજે, સમજી અસત એમાં માણજે;
અનિર્વચનીનું એ સૌ દ્રંદ, એમાં ન હોય અદ્ભુતાનંદ. ૬

÷ ÷ ÷ ÷
નુજ મનથી જાનળી થયો, પ્રથમ દશાને વિસરી ગયો;
પ્રથમ કરેલા ગર્ભમાં કોલ, તેમાંનો નથી પાળ્યો બોલ. ૧
બાહ્યું ન પાળે જે કોઈ નર, તેનાથી બીજો કોણ ખર;
કરી કોલ બે કોલી થાય, કુંભીપાક નરકે તે જાય. ૨
બાલેલું પાળે જે ઘણી, અંથી ન બીજો જગમાં મળી;
જાત વચન જે જનનું હશે, જન્મ અકારજ તેહનો જશે. ૩

ધિક જીવ્યું તેહનું સંસાર, કદીએ ન પામે ભવનો પાર;
વચન અસત નવ હોયે જ્યાંય, અદ્ભુતાનંદ પ્રગટે ત્યાંય. ૪

+ + + +
મુખ માણે ને કર્મ કઠોર, રાગવા ઉપર આજું ભેર;
નારિ દિવસ જન રોગો રણે, ભાગ્ય વિના કોડી કેમ મળે? ૧

પૂર્વ લેખ સ્વમુખે થાય. તે વસ્તુ કયાં નાસી જાય;
થશે થવાનું સમજી એમ, શોચના કરવાનું હ્યો નેમ. ૨

કરતા હરતા ભાગ્યજ કાં, હાલ્યા થઈ મન સમજી રહો;
વિશ્વ વપ જો અંગે અડે, અદ્ભુતાનંદ હાથ ન ચડે. ૩

= = = =
શોધે વ તુ જન આપોઆપ, અંતરમાં ન મળે પરિતાપ;
પ્રીત રીત મુખ અથવા દુઃખ, આવી ઉભું રહે સન્મુખ. ૧

જેનો જે સંસ્કારજ હશે, તે લેશે દેશે સરવે થશે;
ભાગ્ય વિનાની લક્ષ્મ જેહ, પૂજે અરચે ન મળે તેહ. ૨

ભાગ્યે મળેલી જો તે હશે, ઠેશે મારી દૂર નહિ જશે;
કર્મ ફળે જે પરગટ થાય, ભોગ થયા પછી દૂર પળાય. ૩

એવો કોણ નિર્ભાગી રાય. કર્મ લેખ મિથ્યા કહે કોય;
અદ્ભુતાનંદની રાએ આશ, ભાગ્ય ઉપર રાખ્યો વિશ્વાસ. ૪

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

વિશ્વાસ વિના જન ભક્તિ કરે, જેમ વેળુને પીલીને તેલજ કરે;
ગુરૂ નાવ ગયા ભવન્નાગરમાં તરવાને પડે જેમ બેસીને પાહાડે. ૧

ચિત્ત વિના ચતુરાઈ કરે જેમ, ભરમ વિષે અવદાન તે આપે;
ખાંધે સદાશ્રીત ધન વિના જેમ, વંઝા સ્ત્રી પુત્ર ખોળામાં અલાપે. ૨
હોય મનુષ્ય જે માન વિના, અવતાર શે કારણુ ધારણુ કીધો ?
વિદ્યા વિના જેમ દોર ફરે, એક વેશ નકામો મનુષ્યનો લીધો. ૩
જ્ઞાન વિના જીવણું ધીક જીવન, સાધન સાર કશે નવ જાણે !
અદ્ભૂતાનંદમાં ભાવ વિના, જેમ રોઝડું મહાવનમાં મુખ માણે. ૪

+ + + +

(સારકી કુંડળી) નારી દઢ રાખે ઘણું, કામે કાચી હોય,
નેણુ બાણુના મારથી, જીવે જવદલો કોય;
જીવે જવદલો કોય, પડે ઇશકના ફૂપમાં,
પારાશર મુરરાજ રાવણુ સ્ત્રીતા રૂપમાં. ૧

કર પ્રીતિ પરબ્રહ્મની, વૈર કામ ને કોધ,
મારે તો તું કાળને, માયા સાથ વિરોધ;
માયા સાથ વિરોધ, દુરાચરણુ ત્યાગે સદા,
મજે અદ્ભૂતાનંદ, વસે મુખમાં સર્વદા. ૨

(સાખી) માયા મેવો મીડડો, ચાખ્યેથી ચપટાય;
ભોલવણી એની ઘણી, સમજેથી મુખ થાય.

(ધોંસા) અરે તું દોષ તણો ભંડાર, નાગણી ડસન કર્યો સંસાર,
મહારથી મોટાને મારી, ઉઘાડી નરક તણી બારી;
અરે તું મંદ હાસ જોઈ, અમુલ્ય વસ્તુને ખોઈ. ૧

(સાખી) અમૃત સરણું પાન, તબવી ઝેર હળાહળ પાય;
બ્રહ્માનંદને દૂર કરાવી, તું ચપળા મુખ ચડાય.

(ધોંસા) હવે નથી હઠવાનો હારી, કઈ નહિ તુંજ સાથે ચારિ,
ફસાવી નાખ્યા કંઈક નરકે, પડ્યા તે મહાદુઃખને ગરકે;
વેઢના ઉપજવે ઉંડી, સદા તુંજ દષ્ટિ રહે કુડી. ૨

(સાખી) નીચ પ્રસંગ થયા પછી, હોય મુકૂતનો નાશ;
તુજને દેખીને ત્રિયા, હવે હું કયમ પામું ત્રાસ.

(ધોંસા) ન ધીરું તુજને હું કે વાર, ખાઈને ઘણા કર્યા ખુવાર,
પલકમેં પાડે દઢધરી, ગતિ છે તારી બહુ ન્યારી:
કરે છે તારે મન હાંચી, પડે છે કાળતણી કાંચી. ૩

(આખી) નિશ્ચે તારો જેહ છે, હું સમજ્યો છું સાર,
જ્યાંથી દઢ નિર્ભય થયો, તુજ અખગાનો શો ભાર.

(ધોંસા) હવે નથી હઠવાનો હારી, દર થઈ કેમ કરું ખ્યારી,
અવગુણ જોઈ ન્યાગી તુજને, હેત કેમ ઉપજે હવે મુજને:
તમાસા તારા હું જોઈ, અહભૂતાનંદ વિના ફાઈ. ૪

(મુનો તુમ ચાર પરદેશી...એ રાગ.)

ગુમાની ગાફલ હોતા હે, તેરા તો કેન બેલી હે. ટેક.
કરત પરનારમે હાંચી, લગી હે કાલકી કાંચી-ગુમાની. ૧
ફિરત હે મોહકી મુકમેં, પડેગા કાલકે મુખમેં-ગુમાની. ૨
ફિરસ્તા હે ચલેગા ચાર, રખ્યા નહિ ખ્યાર ચા ખુદાસે-ગુમાની. ૩
ખરાઈ જોહાત કરતા હે, પાપુસે પેટ ભરતા હે-ગુમાની. ૪
અહભૂતાનંદ બીન ઐચી; ન દેખે બલક હે કેચી-ગુમાની. ૫

(દોહરો) જોગી જોગ જાણે નહિ, નથી કાળથી દૂર,
આખુરમબુ જોગી કહે, જોગ નથી અંકુર. ૧

(ચાપાઈ) માંચો જોગી જે કોઈ હશે, કાળ તણા મુખમાં કયમ વસે?
દર્શી કાળને દૂર જે રહે, અહભૂતાનંદ તેને કહે. ૧
સ્વરૂપ જોતાં સાચું જડે, મુરખ હોય તે જન આથડે,
વસ્તુ શોધમાં વસ્તુ મળે, અહભૂતાનંદ ભેળો ભળે. ૨

(સારડી કુંડળી) કોઈ કહે કિરતાર હું, જીવ દશામાં જોર,
કથન માવથી એ નથી, છે માયાના ચોર;
છે માયાના ચોર, અહભૂતાનંદ વિણ ફરે:
પાછળથી પરતાય, ખોટે બોધે છેતરે. ૧
વેશ ધરે શ્રી કૃષ્ણનો, દર્શાવે સૌ ઝોળ,
લેઈ સારડી ચાળા કરે, જુકે આકમ ઝોળ;
જુકે આકમ ઝોળ, ચાળા પાડે ચોપથી:
કયાં અહભૂતાનંદ, હરિની લજ્જા લોપથી. ૨

પ્રેમી થઈ પાછા પડે, થઈ માયાના દાસ,
ચોક્કસ ચિત્ત રહ્યું નહિ, પડ્યા કામને પાસ;
પડ્યા કામને પાસ, કૃપણ સ્વાંગ તે કયાં રહ્યા!
વિણ અદ્ભૂતાનંદ, ભાર એ કેમ જશે સહ્યા! ૩

ભવાનગ ખીધો જીવો, વાળ્યું જીમનાં ઝેર,
અનેક દૈત્ય સંહારિયા, ટાળ્યું જગ અંધેર;
ટાળ્યું જગ અંધેર, એવા તો શ્રી કૃપણ છે,
વિણ અદ્ભૂતાનંદ વેશધારીનો પ્રશ્ન છે. ૪

દાસ થઈ ભક્તિ કરે, તો તો ભાગી બલ,
ચાળા પાડે ચાર છે, હાપણ પડીઈ ચુલ;
હાપણ પડીઈ ચુલ ગુમાર તેને જાણવા,
નહિ અદ્ભૂતાનંદ, સેવક કેમ પ્રમાણવા. ૫

નારી નીરખે નેત્રમાં, મુખથી હરિજીણ ગાય,
ચાળા પાડે કૃષ્ણના, એ સિદ્ધિ કેમ થાય ?
એ સિદ્ધિ કેમ થાય, ઘણા કટુના ગર્કમાં,
ખિન અદ્ભૂતાનંદ, ભક્ત હોય પણ નર્કમાં. ૬

સીતારામ મુઠો કહે, ઓઢ્યાથી ખંધાય,
પડવું પડે છે પાંજરે, સમજ્યેથી મુખ થાય;
સમજ્યેથી મુખ થાય, એકાંત ભક્તિ ઉજળી,
નહિ અદ્ભૂતાનંદ, કાલે કુલે રહે કળી. ૭

શણગાર ધરાવે શ્યામને પહેરાવે બહુ વસ્ત્ર,
થાળ ધરાવે પ્રેમથી વળી આપે કર શસ્ત્ર;
વળી આપે કર શસ્ત્ર, વેદ વિહિન પુજન કરે,
મત્ય અદ્ભૂતાનંદ, તેમાં પગ પાછો ભરે. ૮

પ્રતિષ્ઠા જ્યારે કરે, વેદ વચન પરકાશ,
તે વચનોને અનાદરે, કયમ રીઝે અવિનાશ ?
કયમ રીઝે અવિનાશ, વિધિ મૂકે વેગળી,
વિણ અદ્ભૂતાનંદ, બ્રાન્તિમાં બેઠા ભળી. ૯

વ્યવહારો વળગી રહે, ધરે મોક્ષમાં ટેક,
ખોળે બહુ જડશે નહિ, મળે હજારે એક;
મળે હજારે એક, મત્સંગી કયાંથી મળે,
વિણ અદ્ભૂતાનંદ, હું, મારે ખીચ્યે કળે. ૧૦

પવિત્રતા પાળે ઘણી, શુચિ સર્વે જ્ઞાર,
પવિત્રતા પાછી પડે, જે વળગે વ્યભિચાર;
જે વળગે વ્યભિચાર, પરની નિંદા જે કરે,
વિણ અદ્ભુતાનંદ, પણ પહેલો નરકે ધરે. ૧૧

તિરસ્કાર ત્યાગી તણે, જન્મમાં એકજ વાર,
ભકિત સારા ભવ તણી, વણસતાં નહિ વાર;
વણસતાં નહિ વાર, લાંબકર્ણ થઈ અવતરે,
હોય અદ્ભુતાનંદ, એવી અવજ્ઞા નવ કરે. ૧૨

હરિ સેવામાં જે રહે, સફળજનમાં હોય,
જે વ્યભિચારે આવરે, ભ્રષ્ટ્ર જાણવો સોય;
ભ્રષ્ટ્ર જાણવો સોય, થાળ પણ તેના હાથનો,
ન લે અદ્ભુતાનંદ, હોય જે વૈષ્ણવ સાથ. ૧૩

ત્યાગી ત્યાગ કરાવશે, ઘરખારી ગુણવાન,
હશે વિષયથી ગાલરા, એ સંસારી ભાન;
એ સંસારી ભાન, પ્રભ પ્રગટમેં પુરા,
વિણ અદ્ભુતાનંદ મોજ શોખમાં શુરા. ૧૪

કલ્યાણ એ કયાંથી કરે, કોણ કલ્યાણનું રૂપ,
હું માંડું મનથી નથી, હોય જ્ઞાનના કુપ;
હોય જ્ઞાનના કુપ, સદ્ગુરુ તો તેને કહો,
અદ્ભુતાનંદ વિણ વેઠય. કદના ભોળ ના સહો. ૧૫

ભકતાણીઓ ભમતી દીસે, ટીલાં તાંણે ટેક,
માળાઓ કંઠે ધર, જેના પ્રભુ અનેક;
જેન પ્રભુ અનેક, ફાંસુ ફરતી જાય છે,
નહિ અદ્ભુતાનંદ, ત્યાં હરિ કયાં દર્શાય છે? ૧૬

આંખે અણગરા કરે, લટકે ભારતી ગાય,
ભજન કરાવે નર્વન, ફેગટ ફેરા ખાય;
ફેગટ ફેરા ખાય. અંતર ઉભરા અનંત છે,
વિણ અદ્ભુતાનંદ વિષય એ ભગવંત છે! ૧૭

ભજન કરે પાદ ભાવથી હરિ હરિ કહે દિનરાત,
તત્ત્વ નિયમ પાળે ઘણા, ગાળે તેમાં જાત;
ગાળે તેમાં જાત. એમ થયે હરિ ના મળે,
લેખે પાને વ્યજાય અદ્ભુતાનંદ આવો ટળે! ૧૮

ધરે પાય શાસ્ત્રો પરે, પતિની આશા ભંગ,
પ્રીતમ તો પરખે સદા, ઉદ્ભવ વેશ્યા અંગ;
ઉદ્ભવ વેશ્યા અંગ, ધર્મ ગયા પછી શું રહ્યું?
નહિ અદ્ભૂતાનંદ; તેનું તો સર્વસ્વ ગયું. ૧૯

વિબુઢ થાય કદી કામની, શિર પરલે અપવાદ,
લજ્જા લોપે શાસ્ત્રની, મૂકે કુળ મરજદ;
મૂકે કુળ મરજદ, પુંશ્ચલી તેનં બાણવી,
હોય અદ્ભૂતાનંદ, દષ્ટિ પરે ના આણવી. ૨૦

પતિ તણ હરિને ભજે, તો પણ વ્રતનો ભંગ,
નર્ક મળે તે નારને, વિભુ કરે નહિ સંગ;
વિભુ કરે નહિ સંગ, નિર્ભાગી તે બાણવી,
હોય અદ્ભૂતાનંદ, તો અંતર નવ આણવી. ૨૧

સત્ય વિના ક્રિયા કરે, વેદ વિના નિઃસંશ,
ધર્મ વિનાનો પંથ જે, નથી વેદનો અંશ;
નથી વેદના અંશ, અંદ્ર વિના નિશા કદા,
અદ્ભૂતાનંદ વિષુ નાર, સમજી લેવી સર્વદા. ૨૨

કરે અમલના કોગળા, મુખ મીઠું કેમ થાય,
અગ્નિને સ્પર્શ્યા થકી, શીતળતા કયમ રહાય;
શીતળતા કયમ રહાય, સમજે તેને મુખ છે,
જે અદ્ભૂતાનંદ, નહિ આવે કદી દુઃખ છે. ૨૩

અહિંસાન એક હરિ, પરનિંદા નવ થાય,
ગણુ ટળે આ દેહથી, લાલ તે કયાં લેખાય;
લાલ તે કયાં લેખાય, ન્યુનતા તેમાં શી રહે!
હોય અદ્ભૂતાનંદ, વિસ્તારી વેદો કહે. ૨૪

નારી નીચ સ્વભાવની, કામે કાચી હોય,
નેન બાણના મારથી, જીવે જવલ્લો કોય;
જીવે જવલ્લો કોઈ, સમજે જન શાણો હશે,
સંગ અદ્ભૂતાનંદ, કદીએ નહિ પાસે વસે. ૨૫

ઈન્દ્ર અંદ્ર પારાશુર, શંકર ને બ્રહ્માય,
પરનારીના પાશમાં, એવા દઢ લખ્દાય;
એવા દઢ લખ્દાય, લજ્જા લોપે દોકની,
નહિ અદ્ભૂતાનંદ, નારી ગાંસડી શોકની. ૨૬

લીંટ લાગ ન મુત્ર છે. વળી નર્કની ખાણ,
પરદારાની પ્રીતથી, હોય હર્ષની હાણ;
હોય હરષની હાણ, ખત્તા ખવરાવે ઘણા,
જે અદ્ભુતાનંદ પ્રગટે તો ન રહે મણા. ૨૭

સૌથી સારી સર્પણી, તેથી સાડું વેર,
તેથી સાડું ખડગ છે, તેથી સાડું ઝેર;
તેથી સાડું ઝેર, પ્રાણ હરે છે શરતમાં,
વિષ્ણુ અદ્ભુતાનંદ, પરનારી નાખે નર્કમાં. ૨૮

પરનારીની પ્રીતમાં, મુખે ન નિદ્રા હોય,
ભંગ કરાવે રંગમાં, મુખી ન દરશ્યો કોય;
મુખી ન દરશ્યો કોઈ, ધન લક્ષ્મણો લોપ છે,
વિષ્ણુ અદ્ભુતાનંદ, પર સ્ત્રી કાળો કોપ છે. ૨૯

મીઠું બોલે મુખ થકી, અમૃતમાં છે વીળ,
સમજે જે કોઈ સાનમાં, શાસ્ત્રો દે છે શીળ;
શાસ્ત્રો દે છે શીળ, પરનારીને પરહરી,
મળે અદ્ભુતાનંદ, જે હરિને નરણાં ભરી. ૩૦

નમે, નમ્યામાં ફેર છે, અધિક નમે નાદાન,
દુરિજન તે દોહા નમે, ચિત્તો, ચાર, કમાન;
ચિત્તો ચાર કમાન, નમવાથી દુઃખ થાય છે,
વિષ્ણુ અદ્ભુતાનંદ, મૂરખ ખત્તા ખાય છે. ૩૧

વાલાં વેરી કરીશ મા, નહિ નિદ્રા નિશાન,
ભોજન પણ ભાવે નહિ, વણુ મોતે અવસાન;
વણુ મોતે અવસાન, વૈર કષ્ટનું મૂળ છે,
અદ્ભુતાનંદ મુખ, પેટ ચોળ્યાથી શુળ છે. ૩૨

કપરો માથે કાગ છે, નહિ નાઠાનો લાગ,
અંતે એ કેમ છોડશે, વણુસી જાશે બાગ;
વણુસી જાશે બાગ, જે જન સમજે આ સમે,
સત્ય અદ્ભુતાનંદ, બૂલાં શા કારણુ ભમે. ૩૩

સત્ય બ્રહ્મ મિથ્યા જગત, એ નિશ્ચય નવ થાય,
દષ્ટિ કરતાં વેદમાં, સર્વે સંશય જાય;
સર્વે સંશય જાય, બ્રહ્મ ચૈતન ભરપુર છે,
અદ્ભુતાનંદ ઈશ, જેહુ ભજે જન શુર છે. ૩૪

જગત પ્રકૃતિમાં વસેએ. સમજણની જરૂર,
આખર તે એમાં પચે: માયા તણા મનુર:
માયા તણા મનુર, તે જન ગોથાં ખાય છે,
સત્ય અદ્ભૂતાનંદ, સમજ્યે વિશ્વ તરાય છે. ૩૫

સગુણ પ્રભુ અનેક છે, નિર્ગુણ ચૈતન એક,
સગુણ લય પામે સદા, *સામે સત્ય વિવેક:
સામે સત્ય વિવેક, એમાં કંઈ સંશય નથી,
જ્યાં અદ્ભૂતાનંદ, સમજી લે તે મર્મથી. ૩૬

(સાખી) ધમમાં અટકે જે ધણી પરને દે પીગાય;
અદ્ભૂતાનંદ ના મળે લવમેં ગોથાં ખાય. ૧

ધર ધર શીદ લટકી મરે, મહા જ્ઞાન પ્રકાશ;
વેદાંતિ બ્રહ્મનિષ્ઠ કો, જા સદ્ગુરૂની પાસ. ૨

એ જે તેના અનુભવી, ત્યાંથી મળશે જ્ઞાન;
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટે તો એ પર અર્પે જ્ઞાન. ૩

તત્ત્વ સાર સમજ્યા વિના, કદી ન સુધરે કાય;
અદ્ભૂતાનંદ ક્યાં લહે, જ્યાં ન નિવાસે ન્યાય. ૪

બહારની ઇન્દ્રિ વશ થયે, અંતરની શુચિ હોય;
અદ્ભૂતાનંદ આવશે, કરે ઐક્યતા કોય. ૫

(સારકી કુંડળી) જાહ્ય ઇન્દ્રિ કુછ દેખી કે, મનકુ જા સમજુત;
મનપે આવત બ્રહ્મતા, હોઈ જાત મોહપાત.
હોઈ જાત મોહપાત કરમ કરન ઇચ્છા કરે;
ખીન અદ્ભૂતાનંદ બેદ બચન ઉર નહિ ધરે.

(સાખી) તત્ત્વસારથી શું કહું, નહિ બોલ્યાનો લાગ,
અદ્ભૂતાનંદ જો મળે, તેનું મોટું ભાગ્ય. ૬

(ચાપાઈ) સામ વેદ કહે તત્ત્વમસિ, પ્રજ્ઞાનંદ બ્રહ્મ રધુ રહે વસી,
અથરે અયં આત્મા બ્રહ્મ. યજુ આહં બ્રહ્માસ્મિ નિગમ. ૧

ચારે વેદની એકજ વાણી, જે સમજે તે જન સુખાણી;
તત્ત્વજ્ઞાન વિણ તે નવ જાહે, ત્રીડી વેદ રહિત ક્યાં ચહે. ૨

મૂઢ મનુષ્ય અનાદર કરે, વૃક્ષ વિણ વઢલી પગ ક્યાં ધરે;
અદ્ભુતાનંદ પર ચિત્ત જાય; અર્થ ચારનો એક સમજાય. ૩

* * * *

પ્રથમ તત્ત્વ સકળ દર્શાય, તે પછી જન જ્ઞાની કહેવાય;
પણ જે જ્ઞાની પુરણ થયો, નથી જોયો આ જગમેં રહ્યો. ૧

એવા જનમાં કિરિયા થાય, વિધિ નિષેધ તેમાં નહિ ન્યાય;
એવો તત્ત્વજ્ઞાની જે બણે, ઇન્દ્રિય વિષયને પરથમ છણે. ૨

કાંઈના પર નવ રાખે વેર, પ્રીતિ પણ સમજી લે ઝેર,
ન રહે ખોટું કે ખરું કશું, નથી રાવું કે કદીએ હસું. ૩

દરશે નહિ ગુણકા કે સતી, મનસુ નહિ આશ્રિત કે પતિ;
જીવે નહી ઉદય કે અસ્ત, હરિ રૂપે દરશે સમસ્ત. ૪

મરતું કે અવતરતું જેહ, સ્વપ્ન વિષે ના લાવે તેહ;
જ્ઞાન સિંહ દર્શાવો હોય, એક આત્મા સર્વે સોય. ૫

કદી કીડી કે કુંજર જીવે, આત્મ દરશી સંદેહ જીવે;
પંચ વિષય પણ બૂલી જાય, તેની કિરિયા કાંઈ ન થાય. ૬

અદ્ભુતાનંદ પ્રગટે હંસ, તો તે દશા પામે પરમંસ;
ચારે વેદ છ શાસ્ત્રો ભર્યો શ્રેષ્ઠ સર્વથી તે જન બપુયો. ૭

(સાખી) ભણી ગણીને ભુલી જાય મહા તત્ત્વમાં જઈ સમાય;
અદ્ભુતાનંદ પરગટ થાય સકળ વિશ્વ જઈ લાગે પાય. ૧

(ચાપાઈ) દારૂખાનુ દરશે જ્યાંય, બહુ જન ભમતા દિસે ત્યાંય;
અગ્નિ પ્રગટે પાસ ન રહે, રાખે અમારી દેહને દહે. ૧

નાશે નહિ જન પ્રલયકાર, રહે બીજ રૂપે ઝંકાર;
તે પણ પ્રગટયો ત્યાં સમાય, અદ્ભુતાનંદ પરગટ થાય. ૨

સારું નરસું જગમાં જીવે, કાંઈ ન દેખત જીવત મુવે;
વિશ્વ વ્યસનથી છૂટો થયો, બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં પેસી ગયો. ૩

અંધો ખેરો જે નજ હોય, નાટક જોવા આવે સોય;
નથી જોતો ને નવ સંભળાય, એમ સમજી શું જોવા જાય. ૪

છતાં જાય તો પણ શો લાવ? તે અસરનો નહિ ઉઠાવ;
સાડું નરસું દરશે સર્વ, અન્યને કહેવાનો નહિ ગર્વ. ૫
વિધિ અવિધિ સમજે ખરો, ગેંદ ઉપાધી ફેંકે પરો;
દેહ દિવ્ય રૂપે થઈ જાય, અષ્ટ પ્રકૃતિનો બંધાય. ૬
અંતઃકરણ આકાશે મળે; અદ્ભુતાનંદમાં તે ભળે;
અવળાનાં સવળાં થઈ જાય, જીવ મટી શિવ રૂપે થાય. ૭

÷ ÷ ÷ ÷
જીવ શિવ ભેદ મટે મન તણો, સમજ્યો તે બ્રહ્મરૂપે બણ્યો;
કોણ તમો જન પૂછે કોય, તો ઉત્તર નવ આપે સોય. ૧
સમજીને અંતરમાં રહે, બ્રહ્મરૂપ તે વેદજ કહે;
જીવત મર્ણુ એ બ્રહ્મની દશા, સામ વેદ કહે વીસ વસા. ૨
અહં બ્રહ્મ પણ એ અહંકાર, સમજે પણ ન કરે ઉચ્ચાર;
તુર્યાતીતનો એ વ્યવહાર, વેદ પરા તે જનને ધાર. ૩
વિશેષણ પણ વળગે નહિ અવ્યય રૂપ તરછોડે નહિ;
વેદ ચાર એ કે'છે કથી, અદ્ભુતાનંદ ખીજો નથી. ૪

(દોહરો) નગર એક નવ દ્વારનું, કરે પ્રજા બહુ વાસ,
કરે રાજ્ય એ નગરનું, બહોર જગમાં ખાસ. ૧
જો કદી નગરને છોડીને, ચાલ્યો જાય રાજન;
તે હોય રાજા વિશ્વનો; વેદનું એ વચન. ૨
બ્રહ્મથી માયા દૂર છે, બ્રહ્મ ખીજ અંકુર;
પંચ રંગના પુષ્પમાં, જીવો રંગ ભરપુર. ૩
માયા ભેદ અપાર છે, બ્રહ્મ વિષે નહિ તેહ;
ખીજ રૂપ મહા તત્ત્વ છે, અદ્ભુતાનંદ એહ. ૪

ઈંદ્રિયજય છંદ.

ઈંદ્રિયા યજ્ઞમાં દક્ષ પ્રજાપતિ, બેઠા હતા ત્યાં સદાશિવ આવ્યા;
શિર નમાવ્યું નહિ જ્યારે શંકરે; દક્ષ પ્રજાપતિ ક્રોધજ લાવ્યા. ૧
જેવું અપમાન અમારું શિવે કર્યું, તેવી અવજ્ઞા કરું દીલ ધારી;
બંધ કરું યજ્ઞભાગ એ શિવનો, વિનાશ વિપરીત બુદ્ધિ વિચારી. ૨
આમંત્રણ પત્ર લખ્યો મુર સર્વને, શંકરને નહિ પત્રજ આપ્યો;
દેવો જતા જોઇ પૂછ્યું ઉમા સતિ. બાણ્યું પિતાગૃહે યજ્ઞાનંદ સ્થાપ્યો. ૩

સતી કહે આપો આજ્ઞા સદાશિવ, મારા પિતા ગૃહે યજ્ઞ કરે છે;
 તે સૂણીને શિવે શીશ ધુંળાવી, નથી બાવું એમ શિવ વહે છે. ૪
 કહ્યું ન માનતાં; ભંગ કરી તૃત, આઘ્યાં જહાં પ્રહ્મા યજ્ઞ કરાવે;
 રથાપન દરશ્યું નહિ પતીતું જવ, ઉમા તણે અંગ જવાળા પ્રબળે. ૫
 દક્ષ કહે નિર્લાજને લાજ ન, વ્યવહાર રીતિ કશીએ નવ બાણું;
 બાલવું ચાલવું લેણ કે દેણ, વિધિ કે નિષેધ વિના મન માણું. ૬
 ત્રિલોકનાથની નિંદા મુણી, સતી (એ) યજ્ઞના કુંડમાં દેહ પ્રબર્યો;
 યોગના યજ્ઞમાં દેહ પ્રલય કરી, હાહાકાર ત્રિલોક વિસ્તાર્યો, ૭
 સાંભળી કાળ સ્વરૂપે થયા શિવ, અનંત પ્રહ્લાદ ભયભિતિ;
 જટા પછાડી વિભ્રદ્યુ શંકર, દક્ષનું શિર છેદ્યું ધરી પ્રીતિ. ૮
 અબ્બ શિરથી તેને ક્રીધા સજીવન, પુરાણ યજ્ઞ સદાશિવે ક્રીધા;
 યોગીયુ રાઢ્ય કર્યે કળ એ મજ્યું અહમૃત આનંદ હલાવ ન લીધો. ૯

(દોહરો) સર્વમાં સળંગ પ્રકાશમાન. સકળ લોકનો નાથ;
 દૃષ્ટુ વિષે નવ સંભવે, મરણ પારધી હાથ. ૧
 ભવીસાત્રમાં એ લખ્યું, કરે ભોગવે લોક;
 જીવ મૃત્યુર કે મુક્ત જે, નહિ હવે નહિ શોક. ૨

(ગારડી કુંડળી)

તર્ક નામ સૌ કો' કહે, ભવિષ્ય બીજું નામ;
 કોઈ કહે છે કલ્પના, ત્રિવિધ એક પરિણામ.
 ત્રિવિધ એક પરિણામ, બે કદી વાંચી જાણશે;
 અનુભવ કરતાં અનેક, પ્રથમ વિચારો આણશે. ૧

(દોહરો) અનુભવ વિણ અનુમાન નહિ, અનુભવ હોય ત્યાં હોય;
 ભવિષ્ય એને સૌ કહે, સંશય મનના બોય. ૧
 કાળજ્ઞાન પ્રમાણુ દે, તેમાં લખ્યો છે લેણ;
 વળી પ્રકરણુ ખટદશ વિષે, દૃષ્ટિ કરી જન દેખ! ૨

(મનહર છંદ) શ્રીકળ જળને જેમ પવન શોષતો નથી,
 અત્યંત સેવન થકી, કાળ નથી શોષતા;
 ભૂત ને ભવિષ્ય વર્તમાન સહુ સમ બાણે,
 * સમીચીન બાણવાથી, આનંદ હોય કોષનો.

અદ્ભુતાનંદથી ન કાળ કદી લઈ શકે,
કાળજ્ઞાન કહે આ તો લેખ નથી દોષનો. ૧

(છાપો) અધિકારી જે જ્ઞાન, સમદર્શતા પામે;
અનુગ્રહનો આધાર, કર્યેથી ઉત્તમ કહાવે,
ન કરે જન અપમાન, ઉંચ કે નીચ ન દેખે,
સર્વમાં આત્મારામ, અન્ય કશુંએ નવ પેખે.
પરકબેટ કબિટ રહે, એવા જન જે હોય છે;
અદ્ભૂત આનંદમાં રમે, અધિકારી જન હોય છે. ૧

(દોહરો) મોક્ષ માર્ગ જેથી મળે, ધર્મશાસ્ત્ર ઉચ્ચાર;
જ્ઞાન સાધન છે તેહનું, તે સંગે ભવપાર. ૧

(ચાપાઈ) રોગથી રોક્યો જે જન, અમૃતનું કરશે ભોજન;
તો પણ સ્વાદ વિનાનું કહે, રોગ ભાર જે શિર પર વહે. ૧
તેમ જે જન અજ્ઞાનમાં ભળે, અસત્યથી સત્ય આધું પળે;
માને ખરો પણ પ્રીત ન થાય, અસતવાદમાં તે વીંટાય. ૨
ઉલુક અંધપણું ભોગવે, સૂર્ય ઉદય (તે) કોણ રીત બુવે?
રાત્રિને માને તે દિન, દિવસની રાત્રિ જેને મન. ૩
સત્યથી રાત્રિ દિવસ ન હોય, દિવસની રાત્રિ કહે નહિ કોય;
યોગદર્શન એમ કે'ઈ કર્યા, અદ્ભુતાનંદ એમાં નથી. ૪

(ગરબી) સત્ય વચન સૌ શાસ્ત્રો પાકારી કહે,
ક્રિયા તણા વર્ણનમાં ત્રણ પ્રકાર જો;
ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ ત્રણ વિધિએ કહ્યા,
એ ત્રણેના પૃથક પૃથક વ્યવહાર જો.—સત્યવચન ૧
કૃણ રહિત તે ઉત્તમ ક્રિયા બાણવી.
પર ભદ્રાર્થે મધ્યમ સમજો એહ જો;
સ્વકારણની કનિષ્ઠ ઉત્તમ હોય તો,
ત્રણ ક્રિયાઓ ત્રણ પ્રકારના દેહ જો.—સત્યવચન ૨
પ્રકાર તેના મનસા વાચા કર્મણા,
એ ત્રય વિધ પર રહીને ક્રિયા થાય જો;

પણ જો કોઈ ત્રણેની કરી શકે એકતા,

કદપ મુત્ર કે' અદ્ભૂતાનંદ સ્હાય જો.-સત્યવચન૦ ૩

(દાણ મારે, દાણ મારે.....એ રાગ.)

કુળ કર્મે' રે કુળ કર્મે', જન સમજે તો છે શાસ્ત્ર કેરે મર્મે' રે-કુળ કર્મે'૦
કુળ ઉંચમાં ને કર્મ કરે ખોટાં, જોશો શાસ્ત્રમાં તો જડે નાનાં મોટાં રે-કુળ૦
તજ ધર્મને અધમ ગ્રહી ચાલે, પડે આમુરી તે કર્મને પાલે રે-કુળ૦
હોય ઉત્તમ ને ક્રિયા કરે નીચી, એવા વર્ણુશંકર વહે આંખય મીચી રે-કુળ૦
મંદ મુરત જે નિર્ભાંગી એમ જોલે, સદ્ય બાણજે એતખેલાને તોલે રે-કુળ૦
અસત્યવાદીઓ એવો અહંકાર રાખે, અદ્ભૂતાનંદનો સ્વાદ ક્યાંથી ચાખે રે-કુળ૦

(ચાલ ચાતુરીની)

એક પૂર્વનું દ્રષ્ટાંત આ અમરીપ જે રાજા થયો;
શ્રીમદ્ભાગવત મધ્યમાં ઉત્તર વેદ વ્યાસે કહ્યો.
અમરીપની એકાદશીથી, દંદ્ર આસન ડોલીયું;
દુર્વાસાને મોકલ્યા, તપ ભંગમાં ચિત્ત પ્રાવીયું.
ભોજન કરવું માહરે, કહી સ્નાનને અર્થે ગયા;
પંચામૃતથી પારણાં બાણી, દુર્વાસા ત્યાં આવીયા.
પંચામૃતનું પાન કીયું, દુર્વાસાએ તે બાણીયું;
મુજને મૂંઝી ભોજન કીધું, અંતર મધ્યે આણીયું.
ત્રાપ દેવા થયા તત્પર, મુદ્દર્શન દષ્ટે થયું,
ભમવું ત્રિલોકમાં પડ્યું, કષ્ટ નવ બચે કહ્યું.
નારદ કેરા બોધથી, અમરીપ પાસે આવીયા,
ચક્ર *કૃત્યા દર થઈ, મહાકષ્ટથી મુકાવીયા;
વૃતારકનો લેખ એ, તે વચનને જે જન પળે,
સૌ કપટ બચે વેગળાં, અદ્ભૂતાનંદ તેને ના મળે.

(દોહરો) દિવસ હોયે જ્યાં લગી, ત્યાં લગી બેસે વૃત;
રાત્રિનું ઉદયાત નહિ, શાસ્ત્રે રાખો શરત.
એકાદશી ઉદયાતમાં, દ્વાદશીએ ભોજન;
ત્રયોદશી હોય પારણાં, શતવૃત હોય હનન.
આધુનિક નહિ એકાદશી, છે પૂરવનું વૃત
ભાગવતની પૂર્વ હતું શાસ્ત્રે નાખો શરત.

* ક્રોધ, ક્રપ, દોષ, પાપ

વ્યાસે જે ભાગવત રચ્યું, દ્વાપરનું પ્રમાણ;
તે પહેલાં અમરીષ થયા, એ લેવું એધાણ.
તે પહેલાં હરિશ્ચંદ્ર છે, હતું વૃત તે કાળ;
તે પહેલાં મનુ હતા, વૃતારકમાં ભાળ.
જન્મ નંતો ભાગવત તણે, ભેદ મને એ બૂલ;
મૂળ પદ્ધતિમાં નથી, ઉલટા અર્થ અનુદ્ધા.
મારી બાંધી ધર્મમાં, ઉલટું કરાવે કાચ;
બળાતકારે જે કરે, તે કદી સાચુ ન હોય.
વિધિ સત્ય સમજ્યા વિના, કદી ન સુધરે કામ;
આખર તે પાછું પરે, વળી ન રીઝે રામ.
પવિત્ર રહી હરિને ભજે, નિશા બાગરણ ભેગ;
એકાદશ ઇંદ્રિય તણા, તજે આહાર ને ભોગ.
નિરાહાર એકાદશી, દશમી દીન એક ભુક્ત;
ભુક્તા એક દ્વાદશી, મૂળ વૃતની એ ભુક્ત.

[સારહી કુંડળી]

મતભેદે સંસારમાં, સત્ય ગયું સંતાઈ;
મારગ રોક્યો મોક્ષનો, પેશી ગઈ અવગાઈ.
પેશી ગઈ અવગાઈ, સત્ય શોધ્યું ક્યાંથી જડે?
પેટ તણા પરપંચ, આવીને આડા પડે.

[મનહર છંદ] મનની સ્ફુરણા કાંઈ, અન્યસુ વહવું કાંઈ,
પ્રપંચ રચીને પાતાતણું, ભલું ચલાય છે;
પ્રતિના જનોને જે, ભુલાવી ખોટી આશા આપે,
“વેદને રહસ્યે” તેજ પ્રપંચી ગણાય છે,
આખરે તો સત્ય એક, સાખ્ય પુરી આપે સદા,
પ્રપંચ કચેથી જનો, નર્કમાં પળાય છે.

[હરિગીત] મોક્ષ કે વ્યવહારમાં, જણાયું તેટલું જ્ઞાન છે,
બણ્યા વિનાનું શાસ્ત્ર સાખે, સમજવું અજ્ઞાન છે;
આદ્યથી તે અંત સુધી, સદાનો વ્યવહાર છે,
પરમાર્થ કે વ્યવહાર છે, પણ સત્ય એ સરહાર છે;
વળી જેમ છે તેમ સમજી લે, એવું તે જેને ભાન છે,
સ્વર્ગ શાસ્ત્રનો સાર એ કે, બણ્યું તેટલું જ્ઞાન છે.

+ + + +

આ વિશ્વમાં જે જે કરે, પણ જ્ઞાન પર આધાર છે,
જ્ઞાન વિષુ પાછા પડે, “ ભૃગુભાવના ” ઉચાર છે;
શસ્ત્ર વિદ્યા વિષુ શૂરા, શત્રુને કેમ જીતશે ?
હું મરણથી ડરતો નથી, છું રહિત મરણની રીતસે;
આવરતા યશ રૂપી મારો, મરણમાં મુજ ખ્યાર છે,
આ વિશ્વમાં જે જે કરે. દૃઢ જ્ઞાન પર આધાર છે.

(કવિત) મરણીઆ શું ન કરે ? મરણથી જે ન ડરે;
મુરો તો કદી નવ ડરે શિર સાટે.
મનગુણ મન તણા, યુદ્ધમાં નહિ મણા;
શેર બાહાદુર એક જશ માટે.
મન તણી આશ જે, શત્રુને ત્રાસ દે;
જીતની આશો, ચઢ પ્રહ્લ ધાટે.
અદ્ભુતાનંદ આનંદ જે કંદે;
માયા તાણું દાંદ, જીતીને ખાટે.

(માલિની છંદ) સમજી કરે ક્રિયા, સમજીને ભોગવે છે,
સમજી પડે કૃપ, કષ્ટને જંગવં છે.
બહાર નીકળવાની. લેશ ઇચ્છા ન રાખે,
અમલ તણા ચારો. મુખ કટુક ન ભાખે.
અનુભવ મળવાથી, મુખ કે દુઃખ ન હોવં,
મન સમજી શમવું. સર્વથા સર્વ કેયે.
અદ્ભૂત આનંદમાં. મુખ સર્વે રહ્યું છે.
કૃત જીવન કેરું કર્મ સર્વ પૂર્ણ થયું છે.

—૧૨૩૪૫૬૭૮—

શ્રીકૃષ્ણનો સંદેશો.

પદ ૧ હું.

(રામ સદમણ વનમાં સીધાવતાં એ રાગ)

પરથમ ગરવા તે ગણપતિ વિનવું,
સરસ્વતિને લાગુ પાય, વિમળ વાણી થાય, સંદેશો શ્રીકૃષ્ણને! ટેક
અમને ખુદિ અનુપમ આપજો:
શ્રીકૃષ્ણના ગુણ ગવાય. અમૃત્ય ન વહાય. સંદેશો ૧

મધ્ય રાત્રિએ સ્વપ્ન આપ્યું હતું;	
આચાર્ય મહા પ્રભુજીને અંગ, પોઢ્યાંતા પલંગ.	સંદેશો ૨
એમને સ્વપ્નમાં એવું કહ્યું હતું;	
મારી લીલાનો કરજો વિસ્તાર, આ વિશ્વ મોજાર.	સંદેશો ૩
એવા સ્વપ્નની વાણી અંતર ધરી;	
કર્યો પુષ્ટિ માર્ગનો પ્રકાશ, લૌકિકનો વિલાસ.	સંદેશો ૪
સંવત ઓગણી ત્રેસઠની સાલમાં;	
માધ યુદ્ધી પાંચમ રવિ દિન, એવું તું આસન.	સંદેશો ૫
ગુરુ ગોવિંદલાલ પ્રતાપશ્રી;	
થયા પ્રગટ શ્રી કૃષ્ણ તે વાર, જે દેવ મોરાર.	સંદેશો ૬
મોર મુગટ પિતાંજર શોભતાં;	
મકરાકૃત કુંડળ કાન, દીસે ભીને વાન.	સંદેશો ૭
બ્રહ્મસૂત્ર, કટિસૂત્ર શોભતાં;	
વૃક્ષ સ્થળમાં લક્ષ્મીજીનું ચિન્હ, જગતથી અભિન્ન.	સંદેશો ૮
અમને ઓળખાણુ પ્રથમ આપ્યું હતું;	
ગુરુ ગોવિંદલાલજીએ જેવું સ્વરૂપ જોયું તેવું.	સંદેશો ૯
ઘણા દિવસનો વિયોગ ભાગી ગયો;	
હર્ષ આંખુની કરીને પ્રણામ, નીરખ્યા ઘનશ્યામ.	સંદેશો ૧૦
હરિ હમીને અમો પ્રત્યે કહ્યું;	
સર્વ સમક્ષ ઉચરીએ તેહ; વિભુ વદ્યા થેહ.	સંદેશો ૧૧
કહેજો ભકત સંદેશો કાને ધરે;	
જેથી અદ્ભુતાનંદ અદાય ખરે ન કદાય.	સંદેશો ૧૨

પદ ૨ જી.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

મારા ભકતને જઈ કહેજો એટલું;	
વાહલા થઈ શાને વાળો છો વેર, હવે રાખો મોહર,	૨૬૦
સંદેશો સ્વિકારજો.	
મારું વિશ્વે વગોણું શાને કરો;	
વેદ માર્ગમાં ઉલટું ગણાય, હાંસીમાં તણાય.	સંદેશો ૧

અલૌકિક કૃત્ય જે માહરાં;	
તેમાં સમજ્યા ન કોઈ લવલેશ. ઉપરના જોઈ વેશ.	સંદેશો ૨
સાચા ભકત જે મારા આ વિશ્વમાં;	
તેના ઉપર અનિશે ઉમંગ, જાણું મારું અંગ.	સંદેશો ૩
મારા મૂળ સ્વરૂપને ન આગળ્યું;	
જેમ વાગીદે મુસળ જાય, ન દ્રષ્ટે દેખાય.	સંદેશો ૪
તેમ મારું સ્વરૂપ તણાઈ ગયું;	
આગળ્યો ન ત્રિભોવન જીવ, જે આદ્ય અનુપ.	સંદેશો ૫
હું તો સાગરમાં નિવાસતો;	
હતું નારાયણ મારું નામ, વળી ઘનશ્યામ.	સંદેશો ૬
જ્યારે બ્રહ્માદિ દેવે સ્તુતિ કરી;	
વેદવચને શ્રુતિને આધાર, કરીને પોકાર.	સંદેશો ૭
ગૌ રૂપે વચુધા પોકારતી;	
નેત્રે આંખુ અનિશે ઉદાસ, પામી ઘણો ત્રાસ.	સંદેશો ૮
કહ્યું કષ્ટ સહન મેં થતું નથી;	
વધ્યો દ્રષ્ટનો મુજ પર ભાર, અધર્મી અપાર.	સંદેશો ૯
એમની અરજમાં એવું વદ્યા હતો.	
ધારણુ કરીશ મનુષ્યનાં વેશ, અધર્મી હણેશ.	સંદેશો ૧૦
પ્રગટ્યો વચન વહેતું (મારું) પાગવા;	
વદ્યા વચનનો થાય ન ભંગ, ગણાય ન કુઠંગ.	સંદેશો ૧૧
કહેજો સત્ય સ્વરૂપ સમજ્યા વિના;	
કહીએ નહિ મળે અદ્ભુતાનંદ, માયાના વર્થે કંદ.	સંદેશો ૧૨

પદ ૩ જી.

(આધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને.....એ રાગ)

ભકત થઈ સૂઝ્યા મુજ સત્ય સ્વરૂપને,	
વેદ વિહિત કર્મે કચવાવો મન જો;	
ઉલટે મારગ વર્ષ વિધિનાં સા લગી.	
મન અમારું થતું નથી પરસન જો.	ભકત થઈ ૦ ટેક.
લૌકિકની રીતિથી અમને ના ભજો,	
અલૌકિકમાં સદા અમારો વાસજો;	

- જન્મ અમારો જગત વિષે કેમ મંલવે,
જન્મે તે જન્મ અવશ્ય થાય છે નાશ જો. ભકત થઈ ૦ ૧
- વિશ્વ નો'તું તે પહેલાં તો હું હતો,
વ્યાપક સઘળે વિશ્વ છતાં આ કાળ જો;
જગત જતાં પણ હું તો એના એ રહું,
થતો નથી હું વૃદ્ધ યુવા કે બાળ જો. ભકત થઈ ૦ ૨
- કાળ, કરમ કે દેશ મને ચડતાં નથી,
જળ કેમળ વત્ વ્યાપક હામે હામજો;
નિરામય નિરંજન પર માયા થકી,
આદ્ય અનાદિ અરૂપ મારું નામ જો. ભકત થઈ ૦ ૩
- અનંત કોટિ પ્રભાંડ મુજ અંગમાં,
મેદની સઘળી રહી છે મુજ આધાર જો;
અત્ય માનો તો સર્વ તણે હું બાપ છું,
પુત્ર પરાયો ગણીને જોયો ભાર જો. ભકત થઈ ૦ ૪
- નહિ છતાં જે માતા પિતા દર્શાવીયાં,
તે સમજાવવા સૃષ્ટિ કમની રીત જો;
શિક્ષા દેતાં મુજ જિર પર જોડે ધર્યો,
જન્મ ધર્યાનાં ગાવા લાગ્યાં ગીત જો. ભકત થઈ ૦ ૫
- મનુષ્યમાં પણ અજાની પ્રાણે નહિ,
જન્મ સમયની માતા કેરી સુંડ જો;
મુજ માતા માની કેમ બેઠેચી ખાવો છો ?
ઉલટી રીતે કેમ ફરે મુજ પુઠ જો. ભકત થઈ ૦ ૬
- તે ન મજ્યાથી શા માટે રીસાવ છો ?
મુતિકા ગૃહનું જળ પણ કેમ ખીવાય જો !
વૃદ્ધિ મુતક માન્યામાં પાછા પડ્યા,
ધર્મશાસ્ત્રમાં વિરૂદ્ધ વાતે જાય જો. ભકત થઈ ૦ ૭
- મનુષ્ય તણાં આચરણે મુજમાં પાડવ્યાં,
માતપિતાએ માની લીધો બાળ જો;
સમજ્યાં નહિ કોણ આ અપ્રાદશ વર્ષનો !
માયાવી કેમ સમજે દુષ્ટનો કાળ જો ? ભકત થઈ ૦ ૮
- સમજ્યા બિણ ભયભીત થયાં તે દંપતિ,
તે સમજી મેં ઉત્તર આપ્યો ત્યાં જો;

મન મથુરા ચિત્ત ગોકુળ તન દ્વારામતી,
કારણ જણાવ્યાં કારાગૃહની માંહા જો.

ભકત થઈ ૯

તો પણ જોયાં દંપતિ લયથી મુજતાં,
તે સમજ્યાં નહિ કંસાદિકનો કાળ જો:

તે વારે મેં દંપતિને સમજાવીયાં,
મને ન સમજો જન્મ્યો નાનું બાળ જો.

ભકત થઈ ૧૦

મનુષ્ય રૂપે પ્રગટપણું જે માહરૂં,

કરવા માટે દુષ્ટ તણે સંહારજો;

વળી વિશેષ ધરણી ભાર ઉતારવા.

ધર્મનું સ્થાપન, ભકત તણે ઉદ્ધાર જો.

ભકત થઈ ૧૧

જે જેને પૂર્વે વરદાનો આપીયાં,

તે તેનું કૃણ દેવા પ્રગટયું તન જો:

કંઈક જનોને અરુણતાનંદ આપવા,

દ્રષ્ટ જનોને કરાવવા પતન જો.

ભકત થઈ ૧૨

પદ ૪ થું.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

ઉપરને દરદેશે મુજને ના ભજો,

કાર્યને જોતાં કાંઈ ન આવે હાથ જો;

વાચ્યાર્થને વળગ્યે કાંઈ નવ મુધરે.

જેમ ભરી હોય ધુમાડાને બાથ જો.

ઉપરને ૦ ટેક.

દંપતિને સમજાવ્યાં બહુ વિધિએ કરી.

તો પણ તેને પુત્ર પ્રગટનું ભાન જો;

મુંદીર સ્વરૂપને જોઈ દંપતિ હુઃખીયાં થયાં.

દુષ્ટ કંસ નહિ આપે જીવત દાન જો.

ઉપરને ૦ ૧

તે કારણથી ચિત્તની સ્થિરતા ના રહી.

કષ્ટિત જોઈને સમજાયા કરી મહેર જો;

મુજને મૂકી આવો ચિત્ત-ગોકુળ ગામમાં,

પુત્રી પ્રગટી નંદ આડીને ઘેર જો.

ઉપરને ૦ ૨

મુજને મૂકીને પુત્રી અહીં લાવજો,

એમ કહી હું થયો બાળ સ્વરૂપ જો;

- લેઈ જવાને અટકયું મન વમુદેવનું,
રક્ષક નેઈને થઈ ગયા તડપ ને. ઉપરને ૩
- અટક્યા તે સમજી મેં ધારણ મૂકીયું,
રક્ષક સઘળા થયા ચિત્ર સ્વરૂપ ને;
લેઈ જતાં જમનાંજી આડાં આવીયાં,
ઉતર્યા પણ ન જાણ્યો ત્રિભોવન ભુપ ને. ઉપરને ૪
- મુજ માયાના અંજનથી અંજઈ ગયાં,
ભેદ ન જાણ્યો ઉલટા મુલટી ખાળજે;
અગાધ મારી માયાના પ્રભાવથી,
જશોદા આદિ હર્ષ થયો તે કાળ ને. ઉપરને ૫
- દેવ તણાં દુહ્વંલી નભમાં વાગ્યાં હતાં,
કમળ ખીલ્યાં તાં પર અભિની માંદ્ય ને;
જય જયકાર થયો તો લોકલોકમાં,
તેમાંનું વ્રજ જન સમજ્યાં નહિ કાંઈ ને. ઉપરને ૬
- લૌકિકની રીતિથી આનંદ માનીઓ,
જસોદા સમજ્યાં પ્રગટ થયો મુજ તન ને;
એ સમજીને અંતરમાં આનંદીયાં,
વિષ્ણુ સંસ્કારે કેા સમજે ભગવાન ને ? ઉપરને ૭
- તનુજ સમજી જસોદા જીવ હુલાવતાં,
એક દિવસ સન્મુખ નેઈ કીધું હાસ ને;
અનંત કોટિ બ્રહ્માંડો મુજ અંગમાં,
દર્શાવ્યાં તોયે ભુત પ્રેતનો ભાસ ને. ઉપરને ૮
- કૃષ્ણ નામ પણ કૃષ ધાતુ છે માહરી,
સત્ય રીતે તો કૃષિ તણાં કરનાર ને;
કૃષિકાર વાવે ઉછેરે ને લણે,
તેમ હું ઉદય પાલન જગ સંહાર ને. ઉપરને ૯
- સંકલ્પો મારા તે મુજ મન જાણતું,
કંઈક સમજતા તત્વજ્ઞાનીઓ જેહ ને;
વળી જાણતા શિવ બ્રહ્માદિક દેવતા,
માયાવી જન રીઝ્યા નેઈ મુજ દેહ ને. ઉપરને ૧૦
- જડ વૃત્તિના જીવો શું સમજી શકે ?
સમજે વિરલા શુભ જેના સંસ્કાર ને !

કોઈ બંધેણે રૂપાળા રૂડા કૃષ્ણ છે,
કોઈક બંધેણે જ્યોત્સનાનંદ કુમાર બે.

ઉપરને ૧૧

આ સંદેશો કહેજો મારા ભકતને,
નેહોતો મનુષ્ય પણ પ્રગટયો તો ભગવત જો;
મારૂં મૂળ સ્વરૂપ ખરૂં સમજ્યા વિના,
અદ્ભુતાનંદ મળશે નહિ કોઈ દિન બે.

ઉપરને ૧૨

પદ ૫ મું.

(મારે યોના સમૌરે સૂરજ ઉગીયો. એ રાગ.)

મારા ભાવિક ભકતોને કહેજો એટલું,
કોઈનો મેં નથી કર્યો અપરંધ;
પગલું વેદ વિરૂધમાં ભર્યું નથી,
જેથી મારી કૃતિમાં આવે બાધ.

મારાં ૧૬૬.

હું તો પ્રગટયો તો શિક્ષાને કારણે.
જણાવા વિધિ નિષેધોને માટે;
વિવેકી જન આચરણે કેવાં આચરે,
અવિવેકી તે ઘડે કેવા ઘાટ.

મારાં ૧

એ બે પદ્માબા ભેદ જણાવતાં,
લક્ષ્યા અર્થે ન જોયું લગાર;
શિખામણ હેતાં મને સપડાવીઓ.
મારા મનક પર લાવી મૂક્યો ભાર.

મારાં ૨

વિશ્વ વિપ્ર વગોણું માડું થાય છે,
નથી કર્યું મેં અહિંતનું કામ;
ધુધરા ભમરડી ચકરડી રમ્યો નથી.
રમો તમો ને હ્યો છો માડું તામ.

મારાં ૩

કો' છો આડા થઈને આજોડતા,
વળી નાચતા રોતા નંદ દ્વાર;
માટી ખાતા મઢી માખણ ચારતા,
કળ્યા લાવતા વારંવર.

મારાં ૪

એવી ચેષ્ટા મારામાં કેમ સંભવે !
મેં તો દર્શાવી બાળકોની રીત;

અબદ્ધ હોય તે આચરણે એવા કરે,
શિક્ષા આપતાં સમજ્યા વિપરીત.

મારાં ૫

કો' છો બાંધ્યાતા જશોદાએ દામણે,
મારું વૈરાટ વિશ્વ સ્વરૂપ;
તેને બાંધવા કોઈ સમરથ નથી,
કા'વું અકળ સ્વરૂપ અનુપ.

મારાં ૬

હું તો બાંધાયો નળ કુબેર કારણે,
શ્રાપે યમદા અર્જુનનો અવતાર;
ઓખલ ભરવીને વૃક્ષથી મૂકાવીયા,
કર્યો બનેનો ક્ષણમાં ઉદ્ધાર.

મારાં ૭

મારી કૃતિનું કારણ સમજ્યા નહિ,
જેઈ કાર્યને કાઢ્યા મારા વેશ;
તેમાં અજ્ઞાની જન તે અંજઈ ગયા,
એથી સાચા સંતાયો મારો દેશ.

મારાં ૮

વિશ્વે વડુ વગોણું મારું ક્યાં કરે !
વિવેકી જનને મુખે સંભળાય;
દુર્વે રામ રૂપે મેં સીતા તણ,
અપકીર્તિ સહન કેમ થાય !

મારાં ૯

પ્રગટયો પરમારથ મારગપ્ર રાત્રવા !
નોતો પ્રગટયો અવહિત કરવા કર્મ;
કો' છો માસીને મારી પયપાને કરી,
મારી કહતાં ન આવે કેમ શરમ ?

મારાં ૧૦

મારે માટે પુતનાએ બહુ બાળક હણ્યા,
વણ અપરાધ કંઈને પુત્રાહન;
એવું સમજીને મેં તેને પ્રાણે દરી,
અણુઘટતું કંઈ નહિ હું કોઈ દિન.

મારાં ૧૧

મેં તો પગલાં ભર્યાં છે જે જે વિશ્વમાં,
ધર્મ શાસ્ત્ર વેદોને આધાર;
ઉલટું સમજી અવજ્ઞા મારી ક્યાં કરે ?
અદ્ભૂતાનંદ મળવાનો ઉધાર.

મારાં ૧૨

પદ ૬ ફ.

(રાગ કુંપર પ્રમાણ)

સમજી ભજશે તો ભવનું મહેણું ભાગશે,
ટાગશે જન્મોજન્મનાં જે દુઃખ;
મનુષ્યા દેહ આલ્યાનાં ફેરો ફરો,
ગંથી પામશે અવિચળ મુખ.

સમજી ૧

માત તાત ભગની કે ભાત માહરે,
નથી કુળ કુટુંબ પરિવાર;
મગાં મહોદર જ્ઞાતિ મારે છે નહિ,
માયાતીત નિરંજન નિર્વિકાર.

સમજી ૧

અવ્યકત અનાદિ ત્રિગુણાતીત હું
સર્વાતીત સર્વોત્તમ મારું નામ;
આપક જગકમળવત્ બધા વિશ્વમાં,
અગમ અગોચર અવકાશે મુજ ઠામ.

સમજી ૨

આતમ અખંડ સ્વરૂપે હું તો સર્વદા,
પ્રગટયો દુષ્ટોનો કરવા સંહાર;
અમુધ જનને અનોપમ બુદ્ધિ આપવા,
સત્યનો સમભવવા વ્યવહાર.

સમજી ૩

પ્રગટ સમે હું અષ્ટાદશ વર્ષનો,
મારા કર્તવ્યની કહી દીધી'તી વાત;
એવો બાળક જન્મીને કોણ બોલીયો,
કોઈ એક દશાંશ સાક્ષી હાયક ખ્યાત.

સમજી ૪

અંબધ કહો તો નંદજીને મારે ક્યાં હતો !
તો પણ મનમાં માની લેતા તન:
એ અજ્ઞાને કષ્ટો ઘણેરાં વેડીયાં,
એ સૌ કરવાં પડ્યાં'તાં સહન.

સમજી ૫

કો' છો સાઠી લઈ મંદીરમાં ન પેસવું,
બીને બાળ લાલ ભગવાન;
જગમાં બીકણ મુજને ઠરાવીયો,
એથી અન્ય કીધું અપમાન ?

સમજી ૭

તરણાવત શકટાસૂર મેં સંહારીયા,
અધામુર બધામુર જેહ;

- વળી ઘેનુકા સુરને વિદ્યારીયો,
 વૃષભાસુરનો પણ કરીયો મેં છેહ. સમજી ૮
- કો'છો ગેંદ ગેડીની રમત રમ્યા,
 મને રમવાની લેશ ન્હોતી હોંશ;
 પણ હું એ જે રમતમાં ભળ્યો હતો,
 હુતી જમનામાં કાળી રૂપે ફાંસ. સમજી ૯
- ઠટો જાણી બુજીને મેં ફેંક્યો હતો,
 જમનાજના મોટા વ્યુહ માંય;
 તેને ખ્હાંને કાળી નામ નાથીયો,
 તેમાં અન્ય ન સમજ્યા કાંય. સમજી ૧૦
- કાળી નાગ જીતી નસાડી મૂકીયો,
 વાળ્યું જમનાં સરિતાનું ઝંર;
 તેણે ભૂલી વગોણું માડું ક્યાં કરે ?
 માંખણ ચોરો ગોવાળો ઘેરેઘેર. સમજી ૧૧
- કીર્તિ સાટે અપકીર્તિ મારી થાય છે,
 તેથી પ્રગટે નહિ અદ્ભુતાનંદ !
 ઉલટે મારગ ચિંતવ્યુ સ્થાનક નહિ મળે,
 વિના છુટે એ માયાના ફંદ. સમજી ૧૨

પદ ૭ સું.

[અમારાને અવગુણ રે ગુરુજીમાં ગુણ ધણ રે.....એ રાગ]

- રસ લીલાના ભોગી રે, સંદેશો શ્રીકૃષ્ણનો રે.
 હવે તમે સમજીને ભરજો પાય;
 વગર વિચારી ક્રિયા રે મુજને રૂચે નહિ રે.
 જગત જનોમાં અપકીર્તિ મારી થાય. રસ લીલાના ૦ ટેક
- સઘળા વ્રજ મધ્યેરે, રાધા નામે કોઈ ન'તી રે,
 ન્યાળી જોશો સઘળા તે ભાગવત માંહ;
 સાક્ષી સાચી તેમાં રે, મારા જન્મ કર્મની રે,
 પડવી જોઈએ, ગોકુળ લીલામાં તેની છાંય. રસ લીલાના ૦ ૧
- તો પણ મારી સાથેરે, ક્યાંથી લાવી પાડવી રે,
 કો છો કે કુમારીસુ કામણ કરનાર;

- વેદ શાસ્ત્ર આદિ રે, ન્યાય નીતિ મેં રચી રે,
તે હું કયાંથી અભવ્યર્થ ભંગ કરનાર ? રસ લીલાનાં ૨
- મુજને ગીતા મધ્યે રે, જોગી રૂપે વર્ણવ્યો રે,
તેને ત્યાગી રાધા રમગુ કરી ગાય;
સમજણ વિણ બકવાથીરે પ્રત્યવાગી થાવ છો રે,
નિદોષીને જો કદી દોષ દેવાય. રસ લીલાનાં ૩
- કો' છો દાણી થઈને રે, પરનારીને રોકતા રે,
મુરખ ભકનો ગાલ પુરાણથી ગાય;
ગોકુળ ગામે રાગ રે, નંદ તે તો નહિ હતા રે,
વિના દકથી દાણી થઈ કેમ રોકાય ? રસ લીલાનાં ૪
- કંઈક ચિત્રકારે રે, મનની થઈ ચિતર્યો રે,
તેને જોઈને ભ્રમિત થયા મારા ભક્ત;
અસત્યનુ સત્ય સમજી રે, જનો પ્રવાહ પડ્યા રે,
કંઈતા કંઈતી, ગાયામાં અપદાયું જન્ન. રસ લીલાનાં ૫
- કો' છો નંદ દારે રે, નવલાખ મુરબિ રે,
એવા નવ નંદ ગોકુળની માંહા;
લાખ એકાથી ગાયો રે, લખી નથી કો સ્થળે રે,
ઃ લક્ષ્યાર્થે સમઘ રાકી તે કયાંય ? રસ લીલાનાં ૬
- અતિશયોક્તિ વાક્યે રે, અજ્ઞાની છેતર્યા રે,
અજ્ઞાની તે પ્રવાહ પડીને ખેંચાય;
નંદજીના ઘરમાં રે; ભંડારો ભર્યા નૈતારે;
વાનુભવથી સત્ય અમારો ઉચાર. રસ લીલાનાં ૭
- કો' છો પર્વત પૂજ્યો રે ઇન્દ્રાદિ ઉવેળીને રે,
નો' તું કર્યું મેં ઇંદ્રદેવોનું અપમાન;
જીવન છે જેનાથી રે; તેને ઈશ્વર માનવા રે,
વ્યવહારિકને ઘટેતું કરાવાને ભાન. રસ લીલાનાં ૮
- ઇન્દ્ર ઉલટું સમજી રે, મારા ઉપર કોપીયો રે;
રેલઈ જતાં રાખ્યું મેં ગોકુળ ગામ;
સર્વની સમક્ષે રે, ગોવર્ધન ધારીયો રે,
તો પણ મુજને ઓળખ્યો નહિ ઘનશ્યામ. રસ લીલાનાં ૯

ગર્વ ઉતર્યો રે એ રીતે * મધવા તણો રે,
પ્રહ્લાને પણ શંકા રહી મન માંહ્ય;
પરિક્ષાને માટે રે, હરિ ગયા વાછડૂ રે,
મેં શોધાવ્યાં પણ નવ દરશ્યાં કયાંય. રસ લીલાનાં ૧૦

મુજ માયાના બળથી રે નવાં પરગટ કર્યાં રે,
તો પણ તેની કોઈએ ન જાણી પેર;
વરષ એક વિત્યું રે, પ્રહ્લાદિક મૂઠ થયા રે,
પાછાં આપે ઉતર્યું કર્તાવનું ઝેર. રસ લીલાનાં ૧૧

મુજ સમ વર વરવાને રે; ગોકુળની આળીકા રે,
કાત્યાયની વ્રત કર્યું મળી બાળ;
પ્રથમ વ્રત વિધિ રે ગર્જે સમજાવી હતી રે,
તેમ છતાં પણ, વિસ્મૃતિ થઈ તે કાળ. રસ લીલાનાં ૧૨

કાત્યાયન વ્રતમાં રે, ખામી દીઠી જે સમે રે.
અમુજ બાળા નગ્ન કર્યું હતું સ્નાન;
સૂર્ય શ્રાપ માટે રે, મેં તેનાં વચ્ચે હર્યાં રે,
નોતું મને નગ્ન જોવાનું અભિમાન. રસ લીલાનાં ૧૩

સો સો નમસ્કારે રે, ચીર પાછાં આપીયાં રે,
કારણ તેમાં વ્રત ન નિષ્કળ જાય;
ઉલટું કારણ સમજીને રે, અનુકરણ ના કરો રે,
એ કરવાથી હાંસી અમારી થાય. રસ લીલાનાં ૧૪

ધંધરી ચરિત્રો રે, અતી ઘણાં અટપટાં રે,
સમજી શકે, સંસ્કારી જન જે હોય;
ધંધરી ગતિ વિના રે, ધંધર કૃત જાણે નહિ રે,
કારણ સમજે તેવો કોઈ વિરલો હોય. રસ લીલાનાં ૧૫

કહેજો કે સંદેશો રે, લકત મારા ઉર ધરે રે.
જેથી અફૂલૂતાનંદ ખસે ન કદાચ;
જમણ વચ્ક પરથી રે ઉતરી વિગમશેરે,
જન્મ મરણનું કષ્ટ સમૂળ જાય. રસ લીલાનાં ૧૬

૫૯ ૮

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

શિક્ષાનો સંદેશો રે, પ્રેમીને પહોંચાડજો રે
કહેજો હવે ઉમારજો ન પળાય;

ખીલડાને ત્યાગી રે, કણજો આધો ધન રે,
વિણુ આધારે, એક તે કણમાં દળાય.

શિક્ષાનો ૦ ૨૬૬.

રાસ લીલાઓ ઉલટુ સમજ ના કરે રે,
મેં તો જણાવ્યો કુછંતીનો વ્યવહાર;
નિર્લજ નરનારી રે, કામી આપું આચરે રે,
શિક્ષા દેતાં, મુજ શિર મૂક્યો ભાર.
ધર્મ શાસ્ત્ર સીતે રે પ્રથમ હું ઉચર્યો રે,
આ તો નંદોયે પતિવૃત્તાનો સ્વધર્મ;
પતિને તજીને રે, પર પુરૂષનું રમે રે,
અર્થા બીજો, અન્ય નથી અધર્મ.

શિક્ષાનો ૦ ૧

શિક્ષાનો ૦ ૨

એકદશમે સ્કંધે રે, ઉદ્ભવ પ્રત્યે મેં કહ્યું રે,
પરસ્ત્રીના, સંગીના ન કરેવા સંગ;
તેનો પણ જો સંગી રે, તેનો સંગ ના કરેરે,
જેથી ન આવે, નર્ક તણો રે પ્રસંગ.
વિશ્વે પ્રગટી કાર્યો રે, દશ્વરી મેં બહુ કર્યાં રે.
તો પણ મને, બાળ્યો નથી અવિનાશ;
મથુરાથી કંસે રે, મુઠ્ઠીચાણુર મોકડ્યા રે,
તંબાનો મેં કણમાં કર્યો હતો નાશ.

શિક્ષાનો ૦ ૩

શિક્ષાનો ૦ ૪

જમનાજીને ઘાટે રે, નંદજીને ગ્રાહ્યે ગ્રહ્ય રે,
સર્વે જોતાં, મુક્ત કર્યા કણમાંભ્યઃ
કાળયવનનેરે, હાથે મેં વિતારીયો રે,
તો પણ જનો, સમજતા કયાંયનું કયાંય.

શિક્ષાનો ૦ ૫

અકુર આવ્યા રે, હેત કરી તેડવા રે,
તેમની સાથે, ગયો મથુરા ગામ;
વિણુ સંસ્કારે રે, મને કોણ ઓળખે રે,
રાજ્ય ઉતારા, માંહ્ય કર્યો તો મુકામ.

શિક્ષાનો ૦ ૬

કહો છો ધોબી માર્યો રે, વસ્ત્રો કેરે કારણે રે,
અંથી માફે, બીજું તે કોણ અપમાન ?
વરુ વિનાનો રે, શું હું કરતો હતો રે ?
અષ્ટાદશ સિદ્ધિ સ્વરૂપે ભગવાન.

શિક્ષાનો ૦ ૭

પણ મેં તેને માર્યો રે, અપમાન કરણે રે,
પરમારથમાં, પાછો ભર્યો તો પાય;

યાચકને આપો રે, ન આપો મરજી પરે રે,
અપમાન ન કરવું (એ) શિક્ષાય. શિક્ષાનો ૮

કહો છો કાળી, ઘેલી, રે, કુખળસુ મોહી રહ્યા રે,
ચંદન ચર્યું તું તેથી થયાંતા પ્રસન્ન:
તેનું અંતર કારણે રે, કેઇ સમજ્યા નહિ રે;
પૂર્વે રામા અવતારે હતો ભગવન. શિક્ષાનો ૯

એક સમાને વિષે રે, હું તો દશરથ દ્વારમાં રે,
બેઠો હતો, કરવાનું દાન ધાવન;
કેકેયી કેરી દાગી રે, નામે હતી મંથરા રે,
રજવાળી શુદ્ધ કર્યું ભોવન. શિક્ષાનો ૧૦

* ઉછંગપણથી રે રજ નાંખી મુજ પરે રે,
ઠપકો દેતાં, કુઠંગે કર્યો તો ઉચ્ચાર;
કુખળ કહેતામા રે, કુઠંગી તે થઈ હતી રે,
પછી આવી, અનુગ્ર માગ્યો તે વાર. શિક્ષાનો ૧૧

શ્રાપનો અનુગ્રહ રે કૃષ્ણાવતારે થશે રે.
ચંદન ચર્યે, પામીશ મૂળ સ્વરૂપ;
વચન વહેલું પાળ્યું રે, મોહ તે પર નહિ હતો રે,
ચંદન નિમિત્તે શ્રાપ વાળી મુદ્ધાર્યું રૂપ. શિક્ષાનો ૧૨

મારા નાશને માટે રે; મદ્વહતિ મોકલ્યા રે,
તો પણ તેને, જીતી કર્યોતો સંહાર;
એટલા પણ પ્રાકમથી રે, મુજને ના ઓળખ્યો રે,
કે આ નિશ્ચે, પ્રગટયા છે જુગદાધાર. શિક્ષાનો ૧૩

કહો છો મામો માયેં રે, માસાળ માંડે નથી રે,
ત્યારે માહરે મામાનો કયાંથી સંબંધ ?
પ્રગટપણું છે માડું રે, દુષ્ટોને સંહારવા રે.
પ્રેમ પાસે, મિથ્યા મચાવો છો દ્વંદ. શિક્ષાનો ૧૪

માટે પ્રેમી ભકતો રે, સમજીને પગલું ભરે રે,
નહિ તો ભકિત, આટા તે લુણમાં જાય;
સ્વરૂપ સાચું માડું રે, શાસ્ત્રથી સમજ્યા વિના રે,
અદ્ભૂતાનંદ મળશે નહિ રે કદાચ. શિક્ષાનો ૧૫

૫૬૯

(વારી જવું રે રંગ બળાણીઓ રે એ રાગ)

કહેજો સંદેશો કૃષ્ણે કહ્યા રે,
હવે તમે સમજીને ભરજો પાય;
કવચિત જન સમજે માહરા કૃત્યમાં રે.
પડે પાછા જીહ્વરૂપિતિ પ્રહ્લાય.

કહેજો ૦ ૧૬.

જોગી, ધ્યાની પણ પાછા પડે રે,
ભેદી, પંડિત, પુરાણી જેહ;
વાચ્યાર્થી મુજને ના ઓળખે રે,
લક્ષ્યા અર્થી તે પામે છેહ.

કહેજો ૦ ૧

કહે જો વેશ ધરી લજવો મન રે,
તેમાં હાંસી અમારી થાય;
મેં તો દાવાનળ પીધો હતો રે,
તમેથી તે કેમ પીધો બાય.

કહેજો ૦ ૨

મારો વેશ ધરી ફરતો હતો રે,
જીકું ડોળ કરી હંમેશ;
તે પૌગંડને (મેં) સંહારીયો રે,
હતો મરૂ દેશ તણે નરેશ.

કહેજો ૦ ૩

તેની પક્ષ કરી આવ્યો હતો રે,
સમરથ કાશી રાજા બહાર;
તેને મારી મુદર્શન મૂકીયું રે,
કાશી કરીતી ભરમાકાર.

કહેજો ૦ ૪

મુજને વણાશ્રમ અડતાં નથી રે,
તો કયાં ઉપવિતનો અધિકાર ?
તો પણ તે મારે લેવો પડ્યો રે,
જણાવા દિજ તણે આચાર.

કહેજો ૦ ૫

કહો છો નરકાસુરને મારીને રે,
સોળ સહસ્ર વર્ષાંતા નાર;
તેનો ભાવારથ સમજ્યા નહિ રે,
વિષ્ણુ સમજ્યેથી વહે નરનાર.

કહેજો ૦ ૬

હું છું જ્ઞાન સ્વરૂપ આતમા રે,
મુજ વૃત્તિ તે સોળ હજાર;

અને નરકામુર તે અહંકાર છે રે,
વૃત્તિ રૂપે, હરેલી નાર. કહેજો ૭

જ્ઞાને કરી અહંકારને મારીયો રે,
મારી વૃત્તિઓ સોળ હજાર;
તે સહૃવૃત્તિ સૌ મુજમાં ભળી રે,
વ્યાસનો આધ્યાત્મ એ વિચાર. કહેજો ૮

પરજ્યા કહો તો અધર્મ ગણાય છે રે,
જેમ કોઈ ચારે ચારેલી વસ્તુ;
રાજા પકડી મારે ચારને રે,
ચારેલી વસ્તુ કરે સ્વ હસ્ત. કહેજો ૯

વસ્તુ ચારાયલી જે જનતાળી રે,
તેને અર્પવી એવો ન્યાય;
પણ પાછી સાંપે નહિ નૃપતિ રે,
ભોગ કર્યેથી નર્ક પળાય. કહેજો ૧૦

એ પણ ન્યાય રચેલો માહરો રે,
વ્યયંભુ મનુ કેરે વેશ;
ક્રમતિ ન્યાય નીતિ સર્વે રચી રે;
કર્યો મેં ધર્મ તણા ઉપદેશ. કહેજો ૧૧

ધર્મ શાસ્ત્રની પણ એ આમન્યા રે,
જેનું છે તેને પાઘું અપાય;
ન્યાયથી કાણ રીતે રાખી શકું રે ?
પણ તે મારી હતી ક્યાં બંધ ! કહેજો ૧૨

કહો છા * અષ્ટાત્તર બીજ હતી રે,
તેમાં શત ઉર્વીચી જેહ;
તે તો સદા વસે મુજ અંગમાં રે,
નામે ઇશ્વરી ઉર્વા તેહ. કહેજો ૧૩

વળી કહો છા અષ્ટ પટરાણીઓ રે,
એ સૌ મૂળ માયાનાં રૂપ;
તેનો સંગ કરી જે પ્રગટે રે,
તે શિક્ષક—ઈશ્વર સ્વરૂપ. કહેજો ૧૪

અંકસા આ

કહ્યો એ સમજાણ મુગ આપશે કે,
 નહિ તો અમુજ્યપણે અટવાય;
 અમઘપણે અદ્ભૂતાનંદ નહિ મળે કે,
 તો પછી કયાંથી જન્મનો લાવ ?

કહ્યો ૧૫

૫૬૧૦

(રાગ ઉપર પ્રસંગે)

કૃષ્ણે કહ્યું છે તે કાને ધરો કે,
 કારણ સમજી ભરજો પાય;
 કાર્યને બેઠે કાંઈ ન મુઘરે કે,
 બુદ્ધિ ઉલટે મારગ બાય.

કૃષ્ણે ૦ ટેક.

કહો છો જરાસંઘથી હારીયા કે,
 નારી છૂટયા સત્તર વાર;
 જઈ સાગર મધ્યે સંતર્ક ગયા કે;
 એ વિણ અમજ તણા ઉચ્ચાર.

કૃષ્ણે ૦ ૧

મૃત્યુ ભીમસેન હરો હતું કે,
 તેહનો બાળી શકે કોણ ભેદ;
 જીત્યને નામે તેણે હણાવીઓ કે,
 હણમાં કરી નાખ્યો ઉછેદ.

કૃષ્ણે ૦ ૨

વળી દંતવક અને શિશુપાળ જે કે,
 તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે;
 વળી જરાસંઘ પેરી વિદારવારે,
 ઘણાંયો રાજ્યુ યજનો ઘાટ;

કૃષ્ણે ૦ ૩

પ્રથમ ગયા જરાસંઘ જીતવારે,
 ભીમની સાથે ભરાવી પાય;
 વરદાની પણ વેગે હણાવીઓ કે,
 હણાયા કંઈક રાય તે સાથ.

કૃષ્ણે ૦ ૪

પ્રથમ પુજન કેરે કારણે કે,
 બીજી બાદ્યો શિશુપાળ;
 મારી નિંદા કરી ભૂપાળમાં કે,
 તો પણ સહન કરી સો ગાળ.

કૃષ્ણે ૦ ૫

એકસો એકે મેં સંહારિયો રે,
એ વિણ બીજા બહુ રાજન;
કંઈક ધરણી ભાર ઉતારીયો રે,
મૂઠી ચક તે મુદર્શન.

કૃષ્ણે ૦ ૬

પછી મેં પાંડવની પક્ષે રહી રે,
કરાવ્યો કૌરવનો સંહાર;
અર્જુન કુળ હણતાં પાંચ પડ્યો રે,
મૂક્યો મેં સ્વધર્મના શિરભાર.

કૃષ્ણે ૦ ૭

કેવળ ભાર રહ્યો યદુવંશનો રે,
એવો અંતર કરીને વિચાર;
બ્રાહ્મણ પાસે શ્રાપ અપાવીયો રે,
નાશ કરાવી ઉતાર્યો ભાર.

કૃષ્ણે ૦ ૮

છેવટ માડું સત્ય સ્વરૂપ જે રે,
ઉદ્ધવને સમજાવ્યું તેહ;
પૂર્વનું વેર હતું વાલીતાનું રે,
તેને મેં આપી દીધો દેહ.

કૃષ્ણે ૦ ૯

દેહ કરેલું શરીરે ભોગવ્યું રે,
મુજને અડ્યું ન તે લવલેશ;
હું આત્મા એક સત્ય સ્વરૂપમાં રે,
કયો નિજ સ્થાન વિષે પ્રવેશ.

કૃષ્ણે ૦ ૧૦

વદે સૌ પ્રેમ ઘણા ગોપી તણા રે,
તેથી પતિવૃતાને ધન્ય;
પ્રેમથી પતિની સાથે પરવરે રે;
પ્રજાને પતિની પુંઠળ તન.

કૃષ્ણે ૦ ૧૧

ગોપી સૌ મથુરાને મારગે રે,
વળાવા આવી હતી બહુ નાર;
આંસુ લોતી સૌ પાછી વળી રે,
સંભાળ્યો સૌ સૌનો વ્યવહાર.

કૃષ્ણે ૦ ૧૨

કહો છો કાળે લુટી ગોપીકા રે,
ગોપી વસતી ગોકુળ માંઘ;
અર્જુન દ્વારામતિથી આથે રે,
લેઈ જતાં કાળે લુટી કયાંય !

કૃષ્ણે ૦ ૧૩

જે કહો ગોપી નહિ, હરી કન્યકા રે,

તો પણ સંભવે નહિ લવલેશ;

અબ્દ પ્રકૃતિ મુજ હૃદય તણી રે,

તેણે તો મુજમાં કર્યો તો પ્રવેશ.

કૃષ્ણે ૧૪

અને શત ઉર્વા અંતઃકર્ણની રે,

સમઘંતી અંતઃકરણા મધ્ય;

સોળા સહસ્ર જે વૃત્તિ માહરી રે,

સમાઈ સદૃશિતિ ચૈતન્ય અદ્ય.

કૃષ્ણે ૧૫

કેવળ ગાલ પુરાણા ન સાંભળે રે,

અસત્યશ્રી થયું પર ઉદાસ;

અદ્ભુતાનંદ એમાં ન ઉપજે રે,

કાંત્યું પીજ્યું થાય કપાસ.

કૃષ્ણે ૧૬

પદ ૧૧.

(આટલા સંદેશો મારા સદૃશ્યને કહેજે.)

સત્યના સંદેશો મારા ભકતોને કહેજે;

સદા સર્વદા હું છું સત્યના સાંગી રહું છું સદા ઉમંગી. મારાં ૧

વિવેકહિન ભક્તિ મુજને ના રૂચે;

તેવી કરવાથી પાછા અહોનિશ ફરજે, વિચારી પગ ભરજે. મારાં ૧

પ્રથમ બાળક ભણવા જાય નિશાળે;

છાણ માટીને ખરડા કરી આપે પ્રીત, તેને ઘુંટાય નિત્યે. મારાં ૨

પાતાની મેળે લખતાં આવડે જ્યારે;

તેને ધોઈને ખડી માંજે તેવા રે, એ વિવેક વિચારે. મારાં ૩

પણ જે જીવે ત્યાં મુખી ખરડાને ઘુટે;

ત્યારે તે ભણવા વિષે આઘાન જાય, કદીએ પાસ ન થાય. મારાં ૪

પ્રથમ પગથીઆને પકડી બેસે,

ઝાડ્યા પગથીઆને છોડે નહિ જ્યારે ઉંચે ચઢવાનો ક્યારે. મારાં ૫

ઢીંગલાં પાટકાં રમે રે કુમારિકા,

રાત્રિ દિવસ તે તો રાખીને પ્રેમ કદીએ ચુક નહિ નેમ. મારાં ૬

તોપણ પરહરે તેને પરણ્યા પછીથી;

સ્ત્રી પુરૂષનું સાચુ થાય છે ભાન, નાળે રમતને રાન. મારાં ૭

મુરખી હોયે રમે પરણ્યા પછીથી;
 તેવીને કહેજો સમજ કરી દે ત્યાગ, તો ઉદય થશે ભાગ્ય. મારાં ૮
 બાળકને પાણી અત્યંત વહાલું;
 પણ તે બાળક વર્ષ પાંચનું થાય, તે સૂતુ ન જણાય, મારાં ૯
 પક્ષીનાં બાળ હોયે ચરણ વિનાનાં;
 ચરણ આવેથી ન રહે માળાની માંદા. કુદે જ્યાં ને એ ત્યાં. મારાં ૧૦
 પાંખો આવેથી પગની ગરજ ન રાખે;
 પગને સંતાડી રાખે પાંખોની પાસ, પછી તે ઉડે આકાશ. મારાં ૧૧
 જે કોઈ જન કદિ જાય વિદેશે;
 તેને તો ઘર હોયે પતિવ્રતા નાર, સદા એવે ભર્થાર. મારાં ૧૨
 પતિને જમાડ્યા વિના ન જમે તે નારી;
 છબી પડાવે ધર્મ સાચવવા માટ; ઘટે ઉત્તમ ઘાટ. મારાં ૧૩
 છબી આપીને સ્વામી જાય વિદેશે;
 તેને ધરાવી નારી નિત્ય કરે હાર, માની લઈને ભર્થાર. મારાં ૧૪
 કેટલેક દિવસે સ્વામી ઘર પધારે;
 તો પણ તે નારી છબીને ધરી થાળ, જમી લે બુદ્ધિ ધાળ મારાં ૧૫
 તે જોઈને પતિ પત્નિની પ્રત્યે કે' છે;
 મુજને મૂકીને જમે વૃત્તનો ભંગ, એ તો સમજ કુદંગ. મારાં ૧૬
 અબુધ સ્ત્રી કે' કોપી, બોલો વિચારી;
 એ મુખે કરી તમે બોલો છો કેમ, પાળો પ્રથમનું નેમ. મારાં ૧૭
 એવી વિવેકહિન હોય જે નારી;
 તેનું કારજ કદીએ સિદ્ધ ન થાય; વિશ્વ વિષં અટવાય. મારાં ૧૮
 પ્રત્યક્ષ સ્વામી આવે, છબીને ત્યાગે;
 એવો જે નારી વિષં આવે વિવેક, તેના કપટનાં છંક. મારાં ૧૯
 કર્મ ઉપાસનાએ પ્રથમ પગથીઉં;
 જ્ઞાન થયા વિના અદ્ભૂતાનંદ, ન મળે આનંદ કંદ. મારાં ૨૦

૫૬ ૧૨

(રાગ ઉપર પ્રમાણ.)

કહેજો સ્વરૂપ સાચું સમજીને સેવે,
 સાચાને પૂજે અર્થે, માફ લે નામ, તેમાં મુધરે શું કામ ? સાચું ટેક

ધામ ધુમ ધતિંગ મને કદીએ ન રૂચે;
 તાળીઓ પાઉં વચમાં, જીવો કચરાય; તે કેમ સહેવાય. સાચું ૦ ૧
 કુદવા કરવાથી હું રાગ નથી રહેતો;
 હાડ ન હાલે. સંયમે ભકિત કરે છે, તેથી અંતર ઠરે છે. સાચું ૦ ૨
 ઉલટી ક્રિયાએ ક્યાં મુલકું ક્યાં મળશે ?
 કંઈ રે કેળાં તે તો શોધ્યાં કયં જડશે, રાને ર ને રખડશે. સાચું ૦ ૩
 સપ્તાહનું નામ લઈને ઉચ્ચ કરે છે;
 ભક્તોની ભરતી કરીને, પૃથ્વી ખુંદે છે, તાળી પાડી કુદે છે. સાચું ૦ ૪
 સાચી સપ્તાહ તો શુક્રદેવે કરી'તી;
 સાત દિવસમાં દીધું માણનું દાન. પરીક્ષિત બેઠા વૈમાન. સાચું ૦ ૫
 વેદોની મધ્યે ત્રણ હાંડ રચ્યા છે;
 કર્મ ઉપાસનાને ત્રીજું છે જ્ઞાન, તેનું થાય ન ભાન. સાચું ૦ ૬
 પ્રથમ કર્મ ઉપાસના સેવે;
 તે વિના જ્ઞાન કદી પ્રગટ ન થાય, શ્રમ તણાયો જાય. સાચું ૦ ૭
 જ્ઞાન વિનાની ગતિ કદીએ ન થાયે;
 એ વિના કોરી બીજા કરશે ઉપાય, એવો વેદોનો ન્યાય. સાચું ૦ ૮
 એકાન્ત ભકિત મને અનિરાય વહાલી:
 તેવી કરવાથી ઘણા રહું છું પ્રસન્ન તે આપું દર્શન. સાચું ૦ ૯
 જ્યાં લગી સાચી ક્રિયા સમજ ન થાયે;
 ત્યાં લગી તુપાકુટી કાળેને પેમે છે, સ્વપ્ને ધનને દેમે છે. સાચું ૦ ૧૦
 ભકિતને બહાને મારી ભવઈ કરે છે;
 હાંસી મશકરી માલરી વિશ્વમાં થાય, તે મેં કેમ સહેવાય. સાચું ૦ ૧૧
 કોણુ હું ? ક્યાંથી આવ્યો ? ક્યાં જઈ વિરામ્યો !
 એ સમજ્યા વિના અદ્ભુતાનંદ ન મળે કરવાથી કંદ. સાચું ૦ ૧૨

પદ ૧૩.

(ગરબા ગદ્ય એ શ્રી મહાદેવનો રે લોલ એ રાગ.)

કદીએ હું રીઝીશ નહિ ધર્મ ધતિંગમાં રે લોલ,
 પીલાય વાંસને ગોળ, પીસરીની આશ ?
 ત્યારે તેમાં સાકર તો ક્યાંથી મળે રે લોલ,
 ધોરડી પીડ્યા વિણુ તે ન મળે આસ.

કદીએ ૦ ટેક.

સુકતાકૃણ શોધે વનનાં વૃક્ષો વિષે રે લોલ,

ભટકી મરે પણ દરશે નહિ કોઈ દિન;

ગો હસ્તિ કે છીપ વિષે તે નિપજે રે લોલ,

એ સમજ્યા વિણ પામે નહિ કોઈ જન.

કદીએ૦ ૧

નાથે કુદે ગાયે હું નથી રીઝનો રે લોલ,

વારી વલોવે નવનિધ કયાં દર્શાય;

રહે હબરો વર્ષ વલોણું વલોવનાં રે લોલ,

શ્રમ કરે પણ સઘળો વરથા જાય.

કદીએ૦ ૨

ઘાણીમાં વેળુ પુરી પીટ્યાં કરે રે લોલ,

તલ વિણ તેમાં કયાં દરશાયે તેલ ?

ખાળ વિષે મુગંધી તે કયાંથી જડે રે લોલ;

સત્ય સમજણ વિણ મારો ન મળે મેળ.

કદીએ૦ ૩

અમરની આશ પણ વિખ ખાશન કરે રે લોલ,

અમૃત વિણ તે અમર કોણ પેર ધાય ?

ઉલટે મારગ ચિતગ્યું સ્થાનક નહિ મળે રે લોલ,

વેદ નીતિ અહર્નિશ એવું ગાય.

કદીએ૦ ૪

વર્ષ ડસન કરી રાફ વિષે પેશી ગયો રે લોલ,

ઝંર ચઢેથી તાલાવેલી તન;

પાછળથી પછી રાફને બહુ પ્રહારીએ રે લોલ,

તેથી વેર વળે શું વિચારો મન.

કદીએ૦ ૫

ચિત્રને દીવે અજવાળું કયાંથી હશે રે લોલ ?

માની લે પણ વસ્તુ કયમ દર્શાય !

કંઈ થડે જળ ભરવાથી જન કોઈની રે લોલ,

માફી ન આપે શાસ્ત્ર કે તરસ્યા જાય.

કદીએ૦ ૬

મુવર્ણની ગાયો કદી એ પાંપાડશે રે લોલ,

પૂજે અરચે પાંપાળે નિશ દિન;

અપૂર્ણ પણ તે નહિ હશે આકારમાં રે લોલ,

પણ ખ્યાલો પય ન મળે કરતાં જતાં.

કદીએ૦ ૭

કરતક મુદિ એકાદશીને દિવસે રે લોલ,

વૃંદા સાથે માહરું ધાય લગન;

વિધિવત્ પરણાવી મુજ પતિન કરો રે લોલ,

પ્રસાદ માની પછી કરે ભોજન.

કદીએ૦ ૮

કહું છે કે બંધાયા બળીના દ્વારમાં રે લોલ,
મુજ નામે ભવ બંધન છૂટી જાય;
આતુર માસે પ્રભુ પાતાળે પરવર્યા રે લોલ.
કારતક મુદ્દ એકાદશી છૂટા થાય.

કહીએ૦ ૯

કોણ પ્રગટયું શ્રાવણ વદ અષ્ટમીને રે લોલ.
કાળની અંતર, હું નથી એમ ન હોય;
જગતની આદિ મધ્ય વળી જે અંતમાં રે લોલ,
નથી કોઈ કાળમાં શાસ્ત્રા વહે નહિ કોય.

કહીએ૦ ૧૦

વૃત્તિ મનની મદાય એજ સ્વભાવની રે લોલ,
વસ્તુ જોઈ તે આકારે થઈ જાય;
જડને જોઈને જડરૂપે થઈ જાય છે રે લોલ:
ચૈતન્ય દરશ્યે જડતા દૂર પળાય.

કહીએ૦ ૧૧

આ મંદેશો કહેશો કે ઉરમાં ધરે રે લોલ,
અદ્ભુતાનંદ એ થકી પરગટ થાય;
જન્મ મરણનું શિરપર દુઃખ રહેશે નહિ રે લોલ,
મત્ય સમજી ભરવામાં આવે પાય.

કહીએ૦ ૧૨

પદ ૧૪.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

વિવેક વિણ જે પ્રેમ તે વૃથા જાણજો રે લોલ.
ક્રિયા કરેલી સઘળી અવરથા જાય;
માટે કહેજો સમજીને પગલું ભરે રે લોલ,
જેથી કરીને કારજ સિદ્ધ થાય.

વિવેક વિણ૦ ટેક.

નાગપંચમી વૃત્ત સર્વકા આચરે રે લોલ.
નાગ નિસર્યો દરશી નાસાનાસ;
કોઈક દબાવે, કોઈક પકડે સાંજુસે રે લોલ,
કોઈક મારે કોઈક આપે ત્રાસ.

વિવેક વિણ૦ ૧

ત્રિકાળી વરતો વૃત્તારકમાં લખ્યાં રે લોલ.
ભંગ વૃત્તને કાળ ગયે થઈ જાય;
એકાદશી કરી હોય તેરસમાં પારણાં રે લોલ,
મોક્ષિક જનનું વરત તણાયું જાય.

વિવેક વિણ૦ ૨

એકાદશી શુદ્ધ ભાવે અમરીષ કરી રે લોલ,
તેહના ફળથી ઓદ્યું ઇંદ્રાસન;
તેવે ત્રાસે દુર્વાસાને પ્રેરીયા રે લોલ,
આવી દુર્વાસા કહે ભો રાજન. વિવેક વિણુ ૩

જમીશ હું અહીં કહીને *નિત્ય કર્વા ગયા રે લોલ,
દ્વાદશી ઉપર તેરસનો તે દિન:
સમય થયો પણ દુર્વાસા આવ્યા નહિ રે લોલ,
એકાદશીમાં કરવું હતું વિધન. વિવેક વિણુ ૪

પંચામૃતાનું પ્રાશન અમરીષ કર્યું રે લોલ,
દુર્વાસાએ તે પર કીધો કોપ;
દુષ્ટ! મને મૂકી પરથમ ભોજન કર્યું રે લોલ.
આપમાં તત્પર, લજ્યા કરીને કોપ. વિવેક વિણુ ૫

મુજને કોપ થયો મેં કૃત્યા મોકલી રે લોલ.
તે પાછળ દોડવું સુદર્શન;
ત્રણ ભુવનમાં રક્ષાને અર્થે ભમ્યા રે લોલ,
આખર વિનવ્યા જે અમરીષ રાજન. વિવેક વિણુ ૬

વ્યાસ સ્વરૂપે શ્રીમદ્ભાગવતમાં લખ્યું રે લોલ,
સત્ય જણાવ્યો એકાદશી મહિમાય:
તેને ઉવેળી ઉલટે મારગ સંચરે રે લોલ,
શ્રમ કરેલો સઘળો નિષ્કળ જાય. વિવેક વિણુ ૭

પાંડવને મેં કળીનો ભય દર્શાવીને રે લોલ,
તેહનું કારણ અતિશે કરેલું પાપ:
નિવારણ અર્થે હિમાળે મોકલ્યા રે લોલ,
પાપ રહિત કરી ટાળ્યા સૌ પરિતાપ. વિવેક વિણુ ૮

વળી ઉદ્ધવને બદ્રિકાશ્રમ મોકલ્યા રે લોલ,
તત્વજ્ઞાનનો બોધ કરી તે વાર;
અંસાર રૂપી મહાસાગરથી તારીયા રે લોલ,
મુજ કરતાં અદકો પામ્યા અધિકાર. વિવેક વિણુ ૯

નમને પણ માહરી છે એવી આજ્ઞા રે લોલ.
સગુણની પ્રાપ્તિમાં કાંઈ નથી ન્યુન;

અહ્માનિષ્ઠ શ્રોત્રિય કોઈ સદ્ગુરૂ સેવીએ રે લોલ,
સેવજ્યો અવિચળ જે છે શિખર શુન્ય.

વિવેક હિણુ ૧૦

આ સંદેશો ગાય શીખેને સાંભળે રે લોલ,
વરતશે તેના મનની પુરીશ આશ:

સત્ય શિખર પર બેઠી સ્વમુખે કહ્યું રે લોલ,
તે જન કોઈ દિન પટે ન જમને પાશ.

વિવેક વિણુ ૧૧

ચૌદ પદે સંદેશો સંપુરણ કર્યો રે લોલ,

સત્ય સમજવા ભકત જનોને માટ;

જેથી અંતર અદ્ભુતાનંદ ઉપજે રે લોલ,

ઘડી આવી એક પરમારથની વાટ.

વિવેક વિણુ ૧૨

—૧૨૩૩૬૬૬—

શ્રીકૃષ્ણ આપેલી શિક્ષા

પદ ૧૫

[સદ્ગુરૂ મારી સહાય કરેને એક વાર રે. ઐ રાગ]

સદ્ગુરૂ શિક્ષક રૂપે શ્રી કૃષ્ણે શિક્ષા આપી રે;

વચનો શસ્ત્રે માયાના પાશ નાખ્યા કાપી રે.

૧

સત્ય માનેલું તરવે તે અમત્ય જાણાયું રે;

હું અને માઈ અંતરમાંથી તણાયું રે.

૨

પ્રથમ વચને માત, પિતા, ગુરૂ જેલ રે;

પવિત્રતાને અંબંધ દર્શાવનારાં તેલ રે.

૩

અમે જાણતાં આથી કરવાનું નથી અન્ય રે;

તેથી તેને માનતાં તન મન ધન રે.

૪

બીજે વચને ગુરૂ પુરોહિત કાન્યા રે,

ઉપવિતાદિ સંકાર સાળ સમજાવ્યા રે.

૫

વૃત વૃતાદેક પર કરાવીંતી પ્રીતિ રે;

નિત્ય નૈમીત્તિકની શાસ્ત્રાકત રીતિ રે.

૬

ત્રીજે વચને શ્રોત્રિય ગુરૂએ વિદ્યા આપી રે;

ન્યાય નીતિ સમજાવી સંશય નાંખ્યા કાપી રે.

૭

ચોથા ધર્મગુરૂએ ધર્મ જાણાવ્યા રે;

વિધિ નિષેધાના વિવેક જાણાવ્યા રે.

૮

ચોથે વચને ધર્મો જાણીને ધર્મ પાળ્યા રે;	
ચાર વચનના ગુરુચોચ મોક્ષ જતાં ખાળ્યા રે.	૯
ધર્મ અર્થ ને કામનાં સાધનો એ ચાર રે,	
તેથી ન ઉતરે જન્મ મરણનો ભાર રે.	૧૦
એવું કૃષ્ણે સમજાવ્યું અમને જે વારે રે;	
અચરજ પામી પ્રશ્ન કયો અમે ત્યારે રે.	૧૧
અદ્વૈતાનંદ કાણુ વિધે પરગટ થાય રે;	
તે મળવાનો અમને જણાવો ઉપાય રે.	૧૨

પદ. ૧૬

(રાગ ઉપર પ્રમાણ.)

પ્રશ્નને ઉત્તર શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો છું જેહ રે;	
પ્રકાશ કરીએ પ્રેમ ધરીને અમે તેહ રે.	૧
પાંચમે વચને આપ્યું સત્યા ત્યનું ભાન રે;	
મારા આદિ શરીરો ન જાણો ભગવાન રે.	૨.
જડ અસત્ય સમજીને તે કરજો ત્યાગ રે;	
તો તો સમજવે ઉદય થયું તમ ભાગ્ય રે.	૩
મારો જે આત્મા તે સત્ય પ્રમાણો રે;	
મન વાણીના વિષયનું અસત્ય અંતર જાણો રે.	૪
દ્રષ્ટિ ઉપર આવે એ માયાનાં સ્વરૂપ રે;	
તેમાં સત્તા રૂપ હું ત્રિભોવન ભૂપ રે.	૫
ચૈતન્ય આત્મા રૂપ વ્યાપક છું સદાય રે;	
નેતિ નેતિ કહીને નિગમ સદા ગાયે રે.	૬
એ સમજણથી અગિત્ય નિત્ય જણાયું રે;	
અસત્ય સઘળું સત્ય રૂપ-રેલે તણાયું રે.	૭
આટલા દિવસ સાંભળી કહેતા કહેતી રે;	
તેને ત્યાગ કર્યા વિણ અંતે ફેરેતી રે.	૮
વચન પાંચમે કૃષ્ણ તણે અનુસરીયે રે;	
સંગતી હાવે સદ્ગુરુ દેવ તાણી કરીયે રે.	૯

વિણુ વૈરાગ્ય કોણુ ઠસાવે રે;	
વિણુ વૈરાગ્યે, માયાને કોણુ નસાવે રે.	૧૦
સત્ય સમજણુ વિણુ માયાના પાશ ન ખુટે રે;	
સંસાર સિંધુ ઉલ્લેચે નીર ન ખુટે રે.	૧૧
શુદ્ધ વૈરાગ્યે અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ થાશે રે;	
સદ્ગુરુ ન મળે જન્મ અકારથ જાશે રે.	૧૨

શિક્ષાનું ગ્રહણ. પદ ૧૭

(આનંદ આનંદનો દિન આગ્યો કે.....એ રાગ)

અમને શ્રીકૃષ્ણુ જે જે કહેલું રે;	
તે તે સરવે અંતરમાં રહેલું રે.	૧
તેથી તાલાવેલી થઈ તનમાં રે;	
શોધવા સદ્ગુરુને એ મનમાં રે.	૨
તેથી અહોનિશ નિદ્રા ન આવે રે;	
છતી બાળે ભોજન તે ન ભાવે રે.	૩
મતભેદના પંથ અનેક રે;	
તેના પૃથક પૃથક વિવેક રે.	૪
ભેદવાદીને જોઈ મન ડરતું રે;	
તેથી અંતર પાશુ ઓસરતું રે,	૫
કંઈક ત્યાગીને વેશે જણાતા રે;	
પણ તૃપ્તિના પુરમાં તણાતા રે.	૬
કંઈક ધનના ધીંગડમલ દરશે રે;	
તેને જોઈને અંતર નવ હરંપે રે.	૭
કંઈક વેપાર મધ્યે વળેલા રે;	
કંઈક મોજશોખમાં ભળેલા રે.	૮
પછી પૂર્વને સંચે કરીને રે;	
જેથી આયુને ચિત ધરીને રે.	૯
પડપૂછમાં રાખી ન ખામી રે;	
હાથ લાગ્યા વિજ્ઞાનંદ સ્વામી રે.	૧૦

બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રોત્રીયપાત્રું જેમાં રે;	
કાંઈ ખાંપણુ ન દરશ્યું તેમાં રે.	૧૧
મહા કૃપાળુએ કર્ણા કીધી રે;	
સમજી અધિકારી દીક્ષા દીધી રે.	૧૨
કર્ણાળુ તે કર્ણા લાવ્યા રે;	
ઉપનિષદોના અર્થ જણાવ્યા રે.	૧૩
ત્યાગ વૈરાગ્યના જે વિવેક રે;	
સર્વે સમજાવ્યા એકાએક રે.	૧૪
આશિષમાં અહભૂતાનંદ રે;	
થશે દ્વર જે માયાનું દ્વંદ્વ રે	૧૫

સદ્ગુરૂના મેળાપનો લાભ (સપ્તી રૂપે) પદ ૧૮.

(રાગ....પરજીલીનો)

કોટી કલપની રે ભાગી અમારી ભૂખ.	
સદ્ગુરૂ શરણે રે, સૌ મળ્યુ.	ટેક.
ભવસાગરમાં રે ડુબતાં.	
ઝડપી આલ્યો અમારો હાથ;	
નાવ સ્વરૂપે રે આવી ને.	
તારી લીધી જાણી અનાથ.	સદ્ગુરૂ ૦ ૧
ભ્રમણ ચક્ર પર રે ચઢી હતી.	
ઉતારી દયા કરી અવિનાશ:	
જન્મ મરણનું રે કષ્ટ જે.	
વાચ્યું થઈ ચરણની દાસ.	સદ્ગુરૂ ૦ ૨
મરછ સ્વરૂપે રે હું હતી.	
ઝલતી વિશ્વ જાળની માંદા:	
મુષક રૂપે રે મુક્ત થઈ,	
પડી જ્યાં સદ્ગુરૂ કેરી છાંય.	સદ્ગુરૂ ૦ ૩
અંધ અરણ્યમાં રે હું પડી.	
ભૂલી ભટકાતી બહુ દિન;	
ત્રીધો મારગ રે સાંપડ્યો,	
સદ્ગુરૂએ આપ્યાં લોચન.	સદ્ગુરૂ ૦ ૪

ત્રિવિધ તાપે રે બહુ તપી,
અગ્નિ લાગેલો આપાસ;
શાંતિ પામી રે આ અમે,
થઈ જ્યાં સદ્ગુરૂ કેરી દાસ.

સદ્ગુરૂં ૫

અદ્ભુતાનંદ રે પ્રગટયો,
હાવે નથી રહી કંઈ ન્યુન;
ખોવઈ વસ્તુ રે સાંપડી,
પ્રગટયું પૂર્વ જનમનું પુણ્ય

સદ્ગુરૂં ૬

સદ્ગુરૂના મેળાપનો લાભ. પદ ૧૯

(સદ્ગુરૂ મારી સ્થાય કરોને એક વાર રે...ઐ રાગ)

- સાચી સમજણ સદ્ગુરૂ વિના કોણ આપે રે;
જ્ઞાન બડગ વિણ માયાના દોર કોણ કાપે રે. ૧
- હું મારાથી દૂર રહે દિલ ચોકળે રે;
પરમારથ પર રહી પર જીવને પાળે રે, ૨
- બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રોત્રિય સદ્ગુરૂ બાળો રે;
નાવ સ્વરૂપ તરણ તારણ પ્રમાણો રે. ૩
- શાંત જનમને પુન્યે મળ્યા હોય જેને રે;
નવ નિધિ અપ્રમા સિદ્ધિ મળી તેને રે. ૪
- તેવા જનની ભવની તે ભાવટ ભાગી રે;
નર દેહ પામી સદ્ગુરૂ સંગ તાળી લાગી રે. ૫
- પ્રીતિ જેણે સદ્ગુરૂ સાથે ન પ્રીધી રે;
જન્મ અકારજ આતમ ઘાત પદવી લીધી રે. ૬
- જ્યાં લગી બાણ્યા ન સદ્ગુરૂ સમર્થ રે;
અબ્દ ગળે સ્તન જેવો જન્મારો વ્યર્થ રે. ૭
- દવના દાઝયા શાંત તે કુણ વિધ થાશે રે !
ઉત્તમ દેહ પણ આટા તે કુણમાં બાણે રે. ૮
- ભાગે ના'વે મહા સિંધુ તરવા શખે આશ રે,
તેવા જન તો અંતે થવાના નિરાશ રે. ૯
- યાવદ સ્વાનુ અદ્ભુતાનંદનું ન આવે રે;
તાવદ જીવો માયાની ધૂન મચાવે રે. ૧૦

સદ્ગુરના મેળાપનો દ્રઢ નિશ્ચય. પદ ૨૦.

(અમારાને અવગુણુ રે, ગુરુજીમાં ગુણુ ધણા રે, એ રાગ.)

સદ્ગુરને પરતાપે રે, ત્રીધો મારગ સાંપડ્યો રે,
જેથી અમને, જડ્યો અમારો સ્વદેશ;
વિશ્વાસે વળગીને રે, સદ્ગુરને પગલે ચઢ્યો રે,
એથી અમારા, કાળ નહિ પકડે કેશ. સદ્ગુરને૦ ટેક.

નીતિ અને ભકિત રે, એ બે પાંખો જ્ઞાનની રે.
તેથી કરીને ઉંચ ગતિમાં જવાય;
એક પાંખાએ રે, પક્ષી કેમ ઉડી શકે રે ?
તે કુણુ રીતે ગગન આશ્રિત થાય. સદ્ગુર૦ ૧

નીતિ અને ભકિત રે, કેવી અમે પૃથ્વીયું રે.
ત્યારે અમને સમજાવી સઘળી રીતઃ
કહ્યું ખડિવદ્ધ બ્રહ્મજ રે, સર્વમાં એક આત્મા રે,
એ સમજીને સર્વેયુ કીધી પ્રીત. સદ્ગુર૦ ૨

માટે નીતિ ભકિત રે સેવો સદા સ્નેહથી રે,
એ બે ઉંચ ચઢવાનાં સાધન સદાયઃ
મધર મંકોરો રે જેમ બચડું ભરે રે.
પક્ષી ન મૂકે. મૃત્યુ પાતાનું થાય. સદ્ગુરને૦ ૩

સર્વેયુ વ્યાપક જોવા રે, ભકિત તો તેને કહે રે,
એ સમજણુ વિણુ. ભેદની ભકિત ગણાય,
એવી તો કરવાથી રે, બ્રહ્મા વર્ષ સા લગી રે;
અલ્પતાનંદ કદીએ નહિ પરગટ થાય. સદ્ગુરને૦ ૪

વૈરાગ્યનું અંગ. પદ ૨૧. (રાગ ઉપર પ્રમાણુ)

હવે નથી ગમતું રે, કુડા આ સંસારમાં રે,
ખારો લાગે, સકળ આ વ્યવહાર;
વેળુને પીટ્યાથી રે, તેલ અમને ના મળ્યું રે,
સિંધુને ઉલેચે, ના'વ્યો પાર. હવે નથી૦ ટેક.

વાંસને પીટ્યાથી રે, ગોળ મીસરી ના મળી રે,
ત્યારે તેમાં સાકરની શી આશ ?

- ખાળમાં મુગંધી રે, શોધી અમને ના જડી રે,
તેથી અમારું ચિત્ત થયું છે ઉદાસ. હવે નથી૦ ૧
- કંથોરોમાં કેળાં રે, શોધ્યાં અમને ના જડ્યાં રે,
નહિ મળવાથી, આકુળ વ્યાકુળ મન;
શીમળાને સેવ્યેરે, ફળ કંઈ અમને ના મળ્યું રે,
સેવન કર્યું, અર્પિત તન મન ધન. હવે નથી૦ ૨
- અસત્યને સત્ય સમજીરે, ઉઘે કુંભે જળ લઈયું રે,
તેથી અમારી તૃષ્ણા ન ગઈ લવ લેશ;
ઉમારગ અવલંબી રે, ચરણો ધાત્રી ગયા રે;
તોયે ન આવ્યો અમારો ચિતવેલો દેશ. હવે નથી૦ ૩
- મરણની કંપનીઓ રે, જ્યારે પ્રગટ થઈ રે,
જેને નામે નાણાં ભરે જન જેહ;
તે તો મનમાં જાણું રે, હવે એ ક્યારે મરે રે!
ફરતાં દેખી દિન દિન દાઝે દેહ. હવે નથી૦ ૪
- સગાને સંબંધી રે, પલેગ સમે સિદ્ધ થયાં રે,
સગાં ખરાં પણ; પાસે તે કોઈ ન જાય;
માત કે પિતાને રે, પુત્ર પણ વહાલો નહિ રે,
ચાકર પોકર, પાસે જઈ પાણી પાય. હવે નથી૦ ૫
- આડાં ને અવળાં રે, ફરતાં લીંટિ નાશતાં રે,
જે કદી અડીયે તો, છે હડકાયો રોગ;
માટે તેની છાયા રે, પડવા દેવી ના ઘટે રે,
નહિ તો આપણા, નિશ્ચય મગશે ભોગ. હવે નથી૦ ૬
- કંઈક મહાં રજ્યાં રે, વાટે ઘાટે ખાધરે રે,
કંઈક જનો બળતા મગ્ગરોને હાથ;
પિંડ કે સંકારોરે, દાહો સ્વ કુટુંબીના રે,
ક્યાંથી પામે, જાય ન કોઈ સંગાત? હવે નથી૦ ૭
- માત પિતા આદિ રે, સરવે મુખનાં ચાર છે રે,
સ્ત્રી પુત્ર કે બ્રાત્ર ને ભગિનિ જેહ;
મિત્ર કે સહોદર રે, ધન ધામ ધરણી જે રે,
અર્થ ન સારે અદ્ભુતાનંદ વિષ્ણુ કે તેહ. હવે નથી૦ ૮

પરમાર્થ માર્ગના સંખ્યા.

પદ. ૨૨.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

આતુરતાની અરણ્ય રે અદ્ભુત આનંદની રે,
હવે અમારે અન્ય ન જોઈએ કાંચ;
સંસાર સિંધુમાં રે ગળકાં ખાતા અમો રે,
શ્રી સદ્ગુણે જાલી અમારી ખાંદ.

આતુરતાની. ૧૬૦

માતા સાચી ધરણી રે પિતા ઇષ્ટ દેવ છે રે,
પત્નિ સાચી શુભ ક્રિયા તે આવે સાથ;
શુભ જે સંસ્કારો રે સાચો પુત્ર સમજવો રે,
જેથી કરી ઉત્તમ વસ્તુ આવે હાથ.

આતુરતાની ૧

દયા રૂપે ભગની રે, ધર્મ કેરું મૂળ એ રે,
મૂળ ધરમનું ગ્રહણ કર્યું સુખ થાય;
મિત્રો તત્ત્વજ્ઞાની રે, સહોદર સાધુઓ રે,
ધન સાચુ આતમ તત્ત્વ ગણાય.

આતુરતાની ૨

ધામ રૂપી કાયા રે, ધરણી રૂપ ધારણા રે,
આખર તો છે, એ સમજણમાં યુગ;
અડધી ઉમર વીતી રે, કરવાનું તે ના થયું રે,
અસત્યને સત્ય માને અપરિમિત દુઃખ.

આતુરતાની ૩

પરથમથી ના જાણી રે, કાયા વાડી કારમી રે,
સાચી જાણી, સેવન કર્યું નિશ્ચિન;
હવે તો સમજાયું રે બહુલી વણસી જશે રે,
નહિ ટકવાની કોટી કર્યેથી જતન.

આતુરતાની ૪

વાયુ વિનાનો રે, દીપક ટકે નહિ રે,
પવન થકી પણ, થાય છે તેનો વિનાશ;
મારે ને જીવાડે રે, સર્વેમાં એક આતમા રે,
એવી અમને, ખાત્રી થઈ છે હવે ખાસ.

આતુરતાની ૫

જે માન્યાંતાં, બહાલાં રે, વેરી તે જાણ્યાં હવે રે,
ઉલટી અન્ન પર, જેવું તે ચિત્ત ન જાય;
વેરી વા'લાં કરતાં રે, સરવે સિદ્ધિ આપડે રે,
જાણ્યો હવે, વેદ શાસ્ત્ર કેરો ન્યાય.

આતુરતાની ૬

ઘણાને દિવસથી રે, ધારણમાં ઘારીયો રે,
તેથી અમને પ્રગટયો ન અદ્ભુતાનંદ,
પોતાનો જન જાણી રે, નિદ્રાથી જગાડીયો રે,
ત્યાગ કરાવ્યા, મિથ્યા માયાના ક્ષંદ.

આતુરતાની૦ ૭

જગતનું મિથ્યાત્વ.

પદ ૨૩

(રાગ ઉપરનો)

દિલગીરતાની અરજ રે. હરિ મારી સાંભળો રે,
આપનું આપ્યું, સદ્ગુરુએ આજખાણ;
અન્ય સર્વે પરદેશી રે, દેશી માટે કાંઈ નથી રે,
વિના એક, આપ પુરૂષ પુરાણ.

દિલગીરતાની. ટેક.

પરદેશીની પ્રીતિ રે. તલસરાની તાપણી રે,
બુઝાઈ જતાં, તેને શી લાગે વાર;
નીર તો ઝાકળનું રે, સૂર્ય ઉગે ઉડી જશે રે.
ટુટી જશે, કાચા મુતરનો જયમ તાર.

દિલગીરતાની૦ ૧

કુંભ કાચા જેવી રે, કાચા તો જાણી હવે રે,
જળ ભરવાથી, જળને કુંભ જનાર;
મંઝારી ઉદરના રે, ખીર જેવો દેહ છે રે,
સ્વભાવ એનો, સદા જનાર થનાર.

દિલગીરતાની૦ ૨

કાચ કુંપા કાચા રે, વાદળ વંખેરઈ જશે રે,
એવો અમને, નિશ્ચય થયો છે નાથ;
જળ જુડી જાણી રે, માયા કેરી માવજ રે,
મળવા માટે, લાંબા પસારું છું હાથ.

દિલગીરીની૦ ૩

અદ્ભૂત આનંદ જાશે રે, જાવા નહિ દેઉ નાથજ રે,
અહણ કરીને, રાખીશ હું એક હાથ;
સમર્થ માટે અલ્યા રે, નહિ રો મારા હાથમાં રે,
જશે તો પણ, રાખીશ હૃદય સાથ.

દિલગીરતાની૦ ૪

શ્રી હરિની શોધ.

પદ. ૨૪.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

આતુરતાની અરજી રે, હરિ મહારી ઉર ધરે રે,
હરજી હવે, લેજોને અંતરમાંય;
લમતાં ઘણી લોભિ રે, તમને કંઈ જોયા નહિ રે,
વ્યથિ કે સમધિ, વિના પ્રભુ કયાંય. આતુરતા૦ ૧૬૦

કોઈ અમને કહેતું રે, વિભુ કાશીમાં વસે રે,
કોઈ કહેતું, વસે છે બદરી કેદાર;
કોઈ જનો કહેતા રે, જગન્નાથમાં વસે રે,
ત્યાં જઈ જોતાં, દરશ્યો નહિ રે દેદાર. આતુરતા૦ ૧

કંઈક જનો કહેતા રે, રામેશ્વરમાં જઈ જુવો રે,
કોઈ જન કે'તા દ્વારામતિમાં દયાળુ;
કંઈક તો દરશાવે રે, વસે છે આકાશમાં રે,
કંઈક જનો દર્શાવતા રે પાતાળ. આતુરતા૦ ૨

જ્યાં જોણે જણાવ્યા રે, ત્યાં ત્યાં લમ્યો શોધવા રે,
તે તે સ્થળમાં, દીઠા નહિ અવિનાશ;
દ્રષ્ટિ પર જે આંચું રે, સઘળું જડરૂપમાં રે,
તેને જોઈને, ખાત્રી થતી નથી ખાસ. આતુરતા૦ ૩

અદ્વૈતને પ્રતાપે રે, અદ્ભૂતાનંદ ઉલટયો રે,
હવે નથી, શોધવા દ્વિપ કે ખંડ;
ઉંચે કે નીચે રે, આસપાસ કોઈ સ્થલે રે,
વ્યાપક સઘળે દર્શાયા પિંડ બ્રહ્માંડ. આતુરતા૦ ૪

==:~::~:==

મનનો પરતાવો.

પદ. ૨૫

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

મોક્ષ રૂપી મહાપદ રે, મનુષ્ય યોનિમાં મળે રે,
તે કારણથી, ઉત્તમોત્તમ ગણાય;
એ વિષુ અન્ય યોનિ રે, કર્મેલોગ સ્થાન છે રે,
ઉંચા નીચાં, કર્મેથી તેમાં તણાય. મોક્ષ૦ ૧૬૧

બાળ અવસ્થા રે, રમતમાં રોળાઈ ગઈ રે.

જવાનીમાં સ્ત્રી ધન પુત્રસુ પ્રીત;

રમવા ને જમવારે, સ્થાનકોને કારણે રે,

વરવી પડતી, વિશ્વમાં નિત્ય અનિત્ય.

મોક્ષ૦ ૧

અવસ્થા વૃદ્ધામાં રે, કાંઈએ નવ નીપજે રે,

લોહપતાઓ, અંતર ઉપજે અનેક;

એવા એવા જન્મો રે, અનેક ગુજારીયા રે,

હજી ન આવ્યો, જન્મ મરણનો છંક.

મોક્ષ૦ ૨

કંઈક જન્મને પુન્યે રે, દેશ અમારો સાંભર્યો રે,

તાલાવેલી તેની અમારે તન;

વિના જાણે રસ્તે રે, પગલુ ભરી ક્યાં જવું રે,

પૂર્વ પુન્યે, સદ્ગુરૂ કેરી પડી છાંય.

મોક્ષ૦ ૩

વાલાં તે તો વેરી રે, વેરી વાલાં થઈ ગયાં રે,

વિષ થયું અમૃત, અમૃત તે વિષપાન;

ઉલટ મુલટ મારગ રે, સરવે સમજઈ ગયો રે,

અત્યાસત્યનું અમને કરાવ્યું જેણે ભાન.

મોક્ષ૦ ૪

મારું મારું કરતાં રે, મનખો તો વડી ગયો રે,

જોરવો પડતો, વ્યવહારે નિત્ય કલેશ;

અફભૂતાનંદ રે, તેમાં અમને ના મળ્યો રે,

આતુરતા એક, ક્યારે હરિસુ હોશ.

ભક્તિમાં શૂરપણું

પદ ૨૬

(દ્વારકામાં વાણવં વાગીયાં રે. ઐ રામ.)

અનઘડ ઉપર કાળ નગારાં ગડગડયાં રે,

શિખર ઉપર ફરકયાં શ્વેત નિશાન;

હવે ગાફલ રહી કેમ ઘોરીઓ રે.

ટેક.

શત્રુથી સંતાવું તે શા કામનું રે;

તેમ થયેથી અન્ય નથી અપમાન.

હવે ગાફલ૦ ૧

સન્મુખ રહીને લઢીએ શત્રુ સાથમાં રે;

જ્ઞાન સ્વરૂપી કરમાં લઈ હથિયાર.

હવે ગાફલ૦ ૨

સામંત રૂપે મન્મુખ રહીને ગળીયે રે;	
થઈને રહીયે શૂરાના સરદાર.	હવે ગાફલ ૩
શત્રુના હથિયારથી બચવા કારણે રે;	
ધર્મ સ્વરૂપી કરમાં ધરીયે ઢાલ.	હવે ગાફલ ૪
કાયર થઈને પગ પાછો ભરીયે નહિ રે;	
અહણ કરીએ પૂર્વ શૂરાનો ચાલ.	હવે ગાફલ ૫
પડતાં શિરને લડતાં ધડ કેમ વિસરે રે;	
તો પણ તે નર પાછો ન ભરતા થાય.	હવે ગાફલ ૬
કરી કેશરીયાં મારી દગ લકાવતા રે;	
ભલે અત્યારે મરણ અમારું થાય.	હવે ગાફલ ૭
મોઢવર વાગે મણિધર હોય તો ડાલશે રે;	
હોય નમંદા તે કયમ ડોલે લેશ	હવે ગાફલ ૮
કાયર જન તો ધરમાં રહી વાતો કરે રે;	
શૂરા હોય તે કરશે રણ પરવેશ.	હવે ગાફલ ૯
ચાર એકાદશ, પાંચ, સાત, ખટ જેહ છે રે;	
જ્ઞાન દોરથી કરી લેઈએ પ્રતિબંધ.	હવે ગાફલ ૧૦
પચીસને પણ પુષ્કળ શિક્ષા આપીયે રે;	
પુનઃ પુનઃ તે રચી ન શકે દ્વંદ્વ.	હવે ગાફલ ૧૧
યુક્તિ પ્રયુક્તિથી અનધડ જીતીએ રે;	
યમ રાજને જીતી પડીએ પાર.	હવે ગાફલ ૧૨
ભારી તેરમી આપણુ જઈ ઉઘાડીયે રે;	
તેમાં જે અવકાશ વિષે વસનાર.	હવે ગાફલ ૧૩
ઘણા દિવસનાં પડયાં વિખુટાં આપણું રે;	
આ અવસરમાં કરી લઈએ સંજોગ.	હવે ગાફલ ૧૪
ભેટને માટે ભૂધર આશા રાખશે રે;	
જે કર મુસ્તક અર્પે ભાગે વિજોગ.	હવે ગાફલ ૧૫
જીનો ગઢ જીત્યેથી કારજ સિધશે રે;	
હાલો ખાચર છોડી દે હથિયાર.	હવે ગાફલ ૧૬
એ યુક્તિ વિણ દાદો ખાચર નહિ મળે રે;	
માટે આપણુ કરીયે એ ઉપચાર.	હવે ગાફલ ૧૭

પરથમ વહાલાં સમજીને વળગ્યાં હતાં રે;	
સાચાં સમજી બહુ બહુ કીધી વેડ.	હવે ગાફલો ૧૮
સત્ય સમજ્યાથી વા'લાંને વેરી કર્યાં રે.	
વેરી વા'લાં કરે પહોંચાશે ઠેઠ.	હવે ગાફલો ૧૯
જુઠા જગની સંગતિ હવે કરીયે નહિ રે,	
હાડિ સ્વરૂપ ઓળખીયે અવિનાશ.	હવે ગાફલો ૨૦
એ શિક્ષા વિણ અદ્ભુતાનંદ નહિ મળે રે;	
માટે કરવો દ્રઢ વૈરાગ્યે વાન.	હવે ગાફલો ૨૧

અનુભવ સાથે સાધન સીડી.

પદ. ૨૭.

(ભમરા પેલો વધાવો મારે આવીયા...એ રાગ)

સજની સદ્ગુરૂની શિક્ષા ઉરમાં લાવીએ;	
આપણુ હળીમળી કરીએ સતસંગ રે, લાખેણી ઘડી નહિ મળે. ટેકો	
જેવો કૃપણ તે પક્ષનો અંદ્રમા;	
તેવો આવરહા ક્ષીણ થતો જાય રે.	લાખેણી૦ ૧
જે કંઈ સરિતાનું નીર આગળ વહી ગયું;	
તે પુનરથી નહિ દરશાય રે.	લાખેણી૦ ૨
જેમ કાસા રે વસનાડું માછલું;	
તે તો સમજે નહિ સંસાર જગ સુકાય રે.	લાખેણી૦ ૩
તેવો દિન દિન આવરહા ઓછા થાય છે;	
અવસર આવેલો પૃથા વહી જાય રે,	લાખેણી૦ ૪
સખી રે ઘર છોડે કોટી કડપો વહી ગયા;	
હવે સંભાળી લઈએ સ્વદેશ રે	લાખેણી૦ ૫
આપણે સ્વદેશમાં તો સુખીયાં થયાં;	
વસતાં મૂળ સ્વરૂપની માંદગી રે.	લાખેણી૦ ૬
પછી ગુણ માયાને સંગે કરી;	
આવી પડયાં ગરલ દુઃખ બળ રે.	લાખેણી૦ ૭
સખી રે જન્મીને જીવ્યાં નાની જેલથી;	
વળતી મળી છે સંસાર મોટી જેલ.	લાખેણી૦ ૮

પછીથી સંગ થયો જ્યાં જુઠા જગ તણો;	લાખેણીં ૯
થયાં ભટકતાં ભૂલ્યાં સ્વરૂપ રે.	
પરથમ સંબંધ નો'તો આ સૃષ્ટિ તણો;	લાખેણીં ૧૦
તો પણ જુઠી માયાને પડ્યાં પાશ રે.	
બહેની હું માફ નો'તું હૃદયે વચું;	લાખેણીં ૧૧
થયો અવિદ્યા ગુણોનો સંબંધ રે.	
સજની કુળ કુટુંબને જ્ઞાતિ જનો;	લાખેણીં ૧૨
મિથ્યા મનથી માનીને લીધાં તેહ રે.	
સજની સ્વાસ્થીયુ સૌ આવી મળ્યું;	લાખેણીં ૧૩
સ્વાસ્થ થઈ રહે અળગું થનાર રે.	
આપણુ કોઈ સમે બ્રહ્મા વિષ્ણુ થયાં;	લાખેણીં ૧૪
કંઈ વાર લીધા રૂદ્રોના અવતાર રે.	
આપણે કંઈ ફેરી દેવ રૂપ પ્રગટયાં,	લાખેણીં ૧૫
કંઈ વાર ભોગવ્યાં ઇંદ્રનાં આસન રે.	
સખી રે કંઈ વાર મનુષ્ય રૂપ અવતર્યાં;	લાખેણીં ૧૬
ઘણા મુખદુઃખના કર્યા ભોગ રે.	
તેમાં મનુષ્યત્વને આપણુ વીસર્યાં;	લાખેણીં ૧૭
ન થયું આતમરામ ઓળખાણુ રે.	
સખી રે કુટુંબ ઉદર પાષણુ કારણે;	લાખેણીં ૧૮
આપણે કર્યા છે પ્રપંચ અપાર રે.	
કોઈ વાર પશુની યોનિમાં આવ્યાં હતાં;	લાખેણીં ૧૯
તેમાં વેઠી'તી અતિશય બુઝ રે.	
બેની કોઈ સમે પક્ષિરૂપે પ્રગટયાં;	લાખેણીં ૨૦
તેથી ભટક્યાં'તાં રાન કુરાન રે.	
તેમાં અભક્ષ ભક્ષની વિધિ વિના;	લાખેણીં ૨૧
આપણે ભોગવ્યાં કષ્ટ અપાર રે.	
વળી કીટોની કાયા ધરી બહુ ભમ્યાં;	લાખેણીં ૨૨
એવા લીધા અધમ અવતાર રે.	
કોઈ વાર પતંગ રૂપે આપણુ પ્રગટયાં;	લાખેણીં ૨૩
વૃથા સમજ વિનાની બાળી કાય રે.	

સખી રે વૃક્ષ પાષાણુ રૂપે પ્રગટીયાં, સહ્યાં શીત, વૃષા ને અતી ધામ રે.	લાખેણી૦ ૨૪
આપણુ ઘણા જન્મો નં ઘણા કાળનાં; થયેલા અનુભવનો ગણતાં નાવે છેક રે.	લાખેણી૦ ૨૫
બેની કોઈક જનમને પુન્યે કરી; વળીને આવ્યો મનુષ્ય અવતાર રે.	લાખેણી૦ ૨૬
હાવે બૃહ થશે તો ભવ નહિ ટળે; તણ આગસને ભજીયે ભવતાર રે.	લાખેણી૦ ૨૭
સખી રે સાધન સીટીથી સર્વે મુઘરે; તેને સમજ્યેથી પડશે બેઠો પાર રે.	લાખેણી૦ ૨૮
પરથમ સંવીચે સદ્ગુરુ દેવને; સગુણુ ઇશ્વર સમજીને નિશ્ચિન રે.	લાખેણી૦ ૨૯
બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રોત્રિયથી વિધિ જડે; વિધિ વિના પ્રશ્નો કેમ થાય રે?	લાખેણી૦ ૩૦
પ્રશ્નો કરવાથી કારણો જણાય છે; કારણુ જાણીને મટીયે શંકા શીલ રે.	લાખેણી૦ ૩૧
શંકા ગયેથી આવે સર્વજ્ઞતા; સર્વજ્ઞતાએ હોય બ્રહ્મ સ્વરૂપ રે.	લાખેણી૦ ૩૨
સખી રે બ્રહ્મ સ્વરૂપે બ્રહ્માનંદ મળે. અદ્ભુતાનંદ તેમાં સમાય રે.	લાખેણી૦ ૩૩

=====

વૈરાગ્યનાં કારણો (સખી રૂપે)

પદ. ૨૮.

(મારે સોના સંભો રે સરજ હોયો.....એ રાગ.)

સખી આહો તો વસીયે વૈરાગમાં.
કરીયે મિથ્યા સંગ'ધીનો ત્યાગ;
નાસ્તિક નર નારીથી રહીયે વેગનાં.
નહિ તો શ્વેત વસ્ત્રે લાગે કાઘ. સખી૦ ટેક.

આ સૌ જુહી તે બાજુ જાણી હવે,
જેવો આતસ બાજુનો રંગ;

જેવા દીસે ધુમાડાના ડુંગરા.	
જેવો દીસે પતંગનો રંગ.	સખી૦ ૧
જેવી ઇંદ્રની બાળ છે અટપટી,	
જેવી વિદ્યુત ઉપજે અદ્ભુત;	
તેવી મિથ્યા કાયા માયા જોઈ વળી,	
જેતા જેતામાં આવે ને જાય.	સખી૦ ૨
મુખનાં સંખંધી સર્વે બાણ્યાં હવે,	
દુઃખના ખેલી છે દીન દયાળ;	
એવું સમજ્યાથી સરવે જુહું થયું.	
માટે ખાંધીયે પાણી પહેલી પાળ.	સખી૦ ૩
એવું સમજી સેવીયે સાચા સંતને,	
એ છે સંસાર સિધુ તરવા નાવ;	
અદ્ભુતાનંદ એથી પ્રગટ થશે;	
ફરીને નહિ મળે આવો રૂંઠા લાવ.	સખી૦ ૪

સમયની મુચના. (સખી રૂપે)

પદ. ૨૬.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

સખી અવસર આવ્યોતો કે આવશે,	
જીવન વિજળીનો ઝબકાર;	
કાયા મંઝારી ઉદરની ખીર છે,	
નિશ્ચય જાણી છે નથી ટકનાર.	સખી૦ ટેક.
કાયા કાયા બાવળ કેશ રેંટીયો.	
તેને સગતાં નહિ લાગે વાર;	
કાયા કાચો તે કુંભ જળે ભર્યો,	
ગળશે, નહિ રહે નામ ને આકાર.	સખી૦ ૧
જેતાં કંઈક ગયાને કંઈક જાય છે,	
કંઈક જશે તે નિશ્ચેતું નિશાન;	
કાળે ડોકો દીધો છે ચારે ખૂંટમાં,	
તેનું સહજુરૂપે આપ્યું છે લાન.	સખી૦ ૨

હવે ગાફલ રહી કેમ ઘોરીયે,
 સજીયે મોક્ષ મારગનો સાજ;
 સાધન સીડી મળી શી ચિંતા હવે !
 બ્રહ્મ રૂપે ભોગવીયે સ્વરાજ.
 સમજી વરીયે વિશ્વંભર નાથને,
 જેથી વિધવા પાણું નવ હોય;
 અદ્ભૂતાનંદ ત્યારે પ્રગટ થશે,
 જેથી વેરી ન ગંજે હોય.

સખી૦ ૩

સખી૦ ૪

મનની સ્થિરતા. (સખી રૂપે)

પદ. ૩૦.

(રાગ ઉપરનો)

સખી ભમવાની ટેવ ભૂલી જવી,
 ભમ્યે ભવ ભટકણ કેમ જાય !
 પરથમ સેવીયે સદ્ગુરુ દેવને,
 આવરણ માયાનું દૂર પઞાય.
 વસ્તુ કે પડી કંઈક શોધે નહિ જડે,
 એવા અનુભવ કોનં નવ હોય;
 છતાં મુરખ શોધે અન્ય સ્થાનમાં,
 તેથી પામેલું ત્રીકું નથી હોય !
 વસ્તુ તીર્થો કે દાનોએ નહિ મળે,
 ન મળે ભરી ખબરે કોઈ હાટ;
 જપ તપ કે યજ્ઞ યાગો કરે,
 ન મળે અસદ્ ગુરુઓની અવળી વાટ.
 આ કાંઈ દર્શાય છે બે *દ્રગો થકી,
 એ સૌ માયા તણું છે અંગ;
 તેને ત્યાગીને સત્તા રૂપે સેવીયે,
 તણ્યે માયા તણા જે કુઠંગ.

સખી૦ ટેક.

સખી૦ ૧

સખી૦ ૨

સખી૦ ૩

જ્યારે સદ્ગુરૂની કિરપા થશે,
ત્યારે દ્રષ્ટિ જશે આકાશ;
અહભૂતાનંદ અંગમાં વ્યાપશે,
ત્યારે દશાંશ પાતાની પાસ.

સખી૦ ૪

વસ્તુ પ્રાપ્તિનો આનંદ. (વૃત્તિ રૂપે)

પદ. ૩૧.

(રાગ ઉપરનો)

સખી આજનો દિન રળીયામણો,
જ્યોતો ઝળહળ જોવાને ચાલ;
જેને આનંદ સાગર ઉછળે,
આપણુ જઈ, જોઈ થઈએ નહાલ.
જે પદ જપ તપ તિરથ કર્યે ના મળે,
ન મળે કરતાં તે યજ્ઞ ને યાગ;

સખી૦ ૧

તે પદ શ્રી સદ્ગુરૂને ચરણે મળ્યું,
આવો ફરી ફરી ક્યાંથી મળે લાગ.

સખી૦ ૨

જેની ઋષિ મુનીઓ કરે અંખના,
શોધે ભોખ ધારીયો કરી ક્ષેપ;
તો પણ સ્વપ્નામાં જેને દરશે નહિ,
અરૂપ છતાં જે રૂપે અનેક.

સખી૦ ૩

પાંડિત પુરાણીયો તો પરખે નહિ,
પરખે હીરાને ઝવેરીયો જેમ;

બુવો કડછી પાકોમાં પેસી નીસરે.
પણ તે સ્વાદ ન જાણે તેમ.

સખી૦ ૪

શોધ્યે જડશે એ તત્ત્વના લાટમાં,
તત્ત્વવેત્તાનો થશે જ્યારે સંગ;

અહભૂતાનંદ ત્યારે પ્રગટ થશે,
જશે ખેળ, ને ચઢશે રંગ.

સખી૦ ૫

મરણના ભય વિશે.

પદ. ૩૨.

ભજન કરી દ્યોરે ભઈઓ, કાચો આ કાયાનો પઈઓ;
 બેઢી વણખી રે જાશે, પાછળથી પસ્તાવો ધાશે. ભજન૦ ૧
 મનુષ્યા દેહનું રે ટાણું, કાલે તો આવશે કાળનું આણું;
 અંતે જાણું રે ઉઠી, સાથે ન આવે ધુળની મુઠી. ભજન૦ ૨
 મસ્ત શું થઈને રે મહાલે, કાળની આગે કાંઈ નહિ ચાલે;
 મહા મનખાલા રે ગયા છે, કાળની આગે રંક થયા છે. ભજન૦ ૩
 મારે રહેતું રે ચેતી, અદ્ભૂતાનંદ વિષુ ફળેતી;
 સમરણ સાચું રે કરીએ, જગની શર્મ તણને ફરીએ. ભજન૦ ૪
 વિશ્વે દુરીજન રે ગહ્યાં, આજ લગી તે અંગે વવાયાં;
 સમજણ સાચી રે આવી, સદ્ગુરૂથી મળી આવી આવી. ભજન૦ ૫
 હૃદયનું તાણું રે ખોદ્યું, મોહને માયાનું ઘર ખોદ્યું;
 ત્રીડી સાધન રે મળીયું, ઉંચે ચઢવાનું દુઃખ ટળીયું. ભજન૦ ૬
 શુન્ય શિખર પર રે ખેડાં, આનંદના આગરમાં પેડાં;
 અદ્ભૂતાનંદ રે પામ્યાં, જન્મો જન્મનાં કિલ્મિશ વામ્યાં. ભજન૦ ૭

સ્વરૂપના ભાનનો આનંદ.

પદ. ૩૩.

(સદ્ગુરુ સ્વાય કરો એક વાર રે.....એ રાગ)

આજ સખી આનંદનો દિન આવ્યો રે;
 હરખે મેં તો મોતીને થાળે વધાવ્યો રે. ૧
 દહાવો મેં તો મનુષ્ય જનમનો લીધો રે;
 સંગ જ્યારે સદ્ગુરુ કેરો કીધો રે. ૨
 ઉપનિષદનો સાર સકળ સમજાયો રે;
 મારો આનંદ મહારા તે મનમાં સમાયો રે. ૩
 જે પ્રકારે મુંગો તે સાકર ખાય રે;
 મનમેં સમજે ખીજને કહી ન શકાય રે. ૪
 જો તે કહેતો માયાના જીવ તેને નીંદે રે;
 જેઓ પડેલા હું અને મારાને ફેંદે રે. ૫

ખાખરાની ખીસી તે ખાખરો વખાણે રે;	
તે બિચારી સાકરના સ્વાદને શું જાણે રે.	૬
વંઝા સ્ત્રી જેમ પ્રસવનું કષ્ટ કથે છે રે;	
તે તો સમજે પાણી વલોવા મથે છે રે.	૭
અદ્ભૂતાનંદ અનુભવ વિષુ કયાં મળશે રે;	
જન્મ મરણનો ફેરો તે કેઈ પેર ટળશે રે.	૮
સાચી સમજણ સદ્ગુરૂ વિષુ કોણુ આપે રે;	
જ્ઞાન ખડગ વિષુ માયાના દોર કોણુ કાપે રે.	૯
હું મારાથી દુર રહેજે દિલ ચોકમે રે;	
પરમારથમાં પ્રવેશી પરજીવ પોખે રે.	૧૦
પ્રહ્લનિષ્ઠ શ્રાવિય સદ્ગુરૂ જેહ રે;	
નાવ સ્વરૂપે તરણ તારણ તેહ રે.	૧૧
શત જનમને પુન્યે મળીયા હોય જેને રે;	
નવ નિધિ અષ્ટમા સિદ્ધિ મળી તેને રે.	૧૨
તેવા જનની ભવની તે ભાવટ ભાગી રે;	
નર દેહ પામી સદ્ગુરૂ તાળી લાગી રે.	૧૩
જેણે પ્રીતિ સદ્ગુરૂ સાથે ના કીધી રે;	
જન્મ અકારથ આતમઘાતી પદવી લીધી રે.	૧૪
જ્યાં લગી સમજે ન શીર સમરથ રે;	
અજા ગણે સ્તન જેવો જન્મ જાણો વ્યર્થ રે.	૧૫
દવના દાઝયા ગુરૂ વિના શાંત કેમ થાશે રે;	
ઉત્તમ દેહ પણ આટા તે લુણમાં જાશે રે.	૧૬
જ્યાં લગી સ્વપ્ન અદ્ભૂતાનંદનું ના'વે રે;	
ત્યાં લગી તો મિથ્યા સૌ ધુમ મચાવે રે.	૧૭

અનુભવ વિષુ ઓળખાય નહિ.

પદ ૩૪.

(મારા રે વેપારી વિરા વાહણ હંકારો.....એ રાગ)

સંતોની કૃતિ ખજ, કદીયે ન જાણે,
સમજ વિનાનો ઉલટો મત તાણે;
વર્ણશંકર જન તે તો, ખજને વખાણે રે.

સંતોની૦ ૨૬

વંઝા ન જાણે પુત્ર, જણવાના હુઃખને,	
રોગી ન જાણે તે શરીરના સુખને;	
રોગાગર ન જાણે, તરવા કે ભૂખને રે.	સંતોની૦ ૧
ખાળમાં રહેનારો કીડો, ખાળે સુખ માણે,	
ખાખરાની ખીસી સ્વાદ સાકરનો ન જાણે;	
પલાસના ગુંદરને અતીશે વખાણે રે.	સંતોની૦ ૨
રાનનો રહેનારો રાજ ભાગ્ય ખળે થાયે;	
આંણુ ફર ને ન્યાયાધિશ કહેવાયે;	
તો પણ તે ન જાણે રાજ્ય કેવી રીતે થાયે રે.	સંતોની૦ ૩
હાથી ન જાણે નેળે કયમ ગડાયે,	
ખાલક ન જાણે ચણા કેમ ચવાયે;	
વિષયી ન જાણે, ધર્મ કેમ પળાયે રે.	સંતોની૦ ૪
પુંશ્વક્ષી સ્ત્રી ન જાણે, સતીઓની રીતિ,	
રમે ગુણ ન જાણે સંબંધની પ્રીતિ;	
અદ્ભુતાનંદ મળ્યા, વિનાની અનીતિ રે.	સંતોની૦ ૫

ન તરી શકાય તેવો સંસાર.

૫૬ ૩૫.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

કાંઠો ન દરશ્યો તેને કોણ રીતે તરશો,	
કોણ રીતે તરશો, કેમ પાર ઉતરશો રે.	કાંઠો ૧૬.
નદી કે નહેર તરવા, સમરથ થાશો,	
અસાર વહેળકાને ઓળંગી જાશો;	
વિના નાવે મહાસાગરમાં ગોથત્ર ખાશો રે.	કાંઠો ૧
કંઈક આરામાં. કંઈક, મધ્યમાં ફરે છે,	
સામા આરામાં કંઈક ખાયો ભરે છે;	
તેને જોઈને અસંસ્કારી ડરે છે.	કાંઠો ૨
મોક્ષ રૂપી સ્થંભ શાસ્ત્રે, ઉભો કર્યો છે,	
અતિશે ઉંચો ને લીસો લાવી ધર્યો છે;	
ચઢીને ખેસે તે પર પ્રહ્લ પોતે ઠર્યો છે.	કાંઠો ૩

કોઈ દશ વીશ પંચ વીશ પગલાં ભરે છે,
 કોઈ આઘ અંત મધ્યમાંથી પડે છે;
 કંઈક જોઈ હારી, ત્યાંથી પાછા ફરે છે. કાંઠો ૪

પડિતો પુરાણી જોશી, પાછા પડયા છે,
 કર્મકાંડીઓ પણ બહુ રખડયા છે;
 અદ્ભૂતાનંદ વિના, વિભુ કયા જડયા છે રે. કાંઠો ૫

સંસાર સિંધુમાંથી હારેલા.

પદ ૩૬.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

સંસાર સિંધુમાંથી તેને કેમ તરાશે,
 કેમ તરાશે પેલી પાર જવાશે રે. સંસાર ૦ ટેક.

નાવ સાધન વિના, કોણુ વિધ તરશે ?
 સદ્ગુરુ વિના કયમ પાર ઉતરશે ?

નહિ તો તમે ગળકાં ખાતા કુખીને મરશે. સંસાર ૦ ૧

સંસાર રૂપી દવ, સળગી ઉઠ્યો છે,
 અજ્ઞાન રૂપી અગ્નિ અતિશે રૂઠ્યો છે;
 કામ રૂપી રાજા સૌની ઉપર ત્રુઠ્યો છે રે. સંસાર ૦ ૨

અસદ્ગુરુઓ તે વિશ્વે, અત્યંત ભમે છે,
 અજ્ઞાની જીવોતણું જીવન હરે છે;
 મોટા ભંડારો મહાત્મા થઈને ભરે છે રે. સંસાર ૦ ૩

એવાને શરણે પડી, શું તમે કરશે ?
 પથરને નાવે કેમ પાર ઉતરશે ?
 તમે ને તે વારંવાર મરશે અવતરશે રે. સંસાર ૦ ૪

અદ્ભૂતાનંદ કયાંથી પરગટ થાશે,
 હાથે ચઢેલો હીરો રાખે રોગાશે;
 મનુષ્યનો જન્મ ધર્યો, ભૂદયમાં ખોવાશે રે. સંસાર ૦ ૫

સંસારમાં મોટા થયેલા તરી શકશે નહિ.

પદ ૩૭.

[રાગ ઉપર પ્રમાણે]

ધનના ધીંગડમલ ગુરુઓ ન તરશે ન તારે,
 ન તરશે ન તારે એવા અનેક અત્યારે રે. ધનના ૦ ટેક.

જેશે તો જળમાં તરણાં, કેવાં તરે છે,
હળવાં છે માટે જળ પર ફરતાં ફરે છે;
મણિ ધાતુ પાષાણો તો તળમાં ડરે છે રે. ધનનાં ૧

મોક્ષને મારગ સદા, નવનિત કેરો,
ગોટા થયેલા જનને અધરો ઘણેરો;
કળતાં તો નહિ વાર જે, કોઈ બહોળો બણેલો રે. ધનનાં ૨

મેના મુખપાલો હસ્તિ, પાલખી ગાડી,
છડીઓ પોકારે ડંકા વાગે અગાડી;
તેવા તે તો કળશે હાથી, મુદ્દાં અંબાડી રે. ધનનાં ૩

ઝીણા ઝીણા જંતુ તે તો, ચાટ્યા જવાના,
જીવો મટીને શિવરૂપ થવાના;
મોક્ષ મારગમાં નહિ અટકવાનો રે. ધનનાં ૪

અદ્ભુતાનંદ એથી, કયાં મળી આવે,
મિથ્યા માયાની જ્યાં ધ્રુમ મચાવે રે;
વારે વારે આવે એ તો કૃતાંતને દાવે રે. ધનનાં ૫

સદ્ગુરુ વિના જ્ઞાન થતું નથી.

પદ ૩૮.

(વારી જડે રે રંગ અગ્નિપ્રીયા.....અ રાગ)

દ્રગ પણુ દિપક વિણ દરશે નહિ રે;
એવી અણ જનોની રીત;
સાધુ બળની બળર પડે નહિ રે,
જેને સદ્ગુરુમુ નહિ પ્રીત. દ્રગ પણુ ૧

નિત્ય ઉઠીને તે નિંદા કરે રે,
ન સમજે સાર અને અસાર;
જેમ તેમ બોલે એ બકવાદીયા રે;
હોય ન વિવેક ને વિચાર. દ્રગ પણુ ૨

વાંચ્યા અરથને વળગી રહે રે,
લક્ષ્યા અરથ ન મુઝે લેશ;
કાર્યને જોઈ તે કરશે કલ્પનારે,
કારણમાં ન કરે પરવેશ. દ્રગ પણુ ૩

મુરખને મુરતિ એ લગવાન છે રે,
પણ તે લક્ષ્યા અર્થમાં જાય;
ત્યારે તે આ નહિ આ જાણશે રે,
પણ એ સદ્ગુરૂથી સમજાય.

દ્રગપણું ૪

જડની પુંઠળ જઈ ફેરા ફેરે રે,
ચૈતન્યની કરશે નિંદાય;
અર્થનાં ઉપાન તો પગમાં હશે રે,
કોઈ પવિત્ર અડે અલગાય.

દ્રગપણું ૫

અદ્ભૂતાનંદ સત્ય સમજે મળે રે,
માટે લક્ષ્યા અર્થમાં જાય;
ફરી ફરી આ અવસર કયાંથી મળશે રે,
સમજી લેવો જન્મનો લઢાવ.

દ્રગપણું ૬

વ્યાસની યુક્તિ અને વેદનો ભેદ.

સદ્ગુરૂ વિના જડે નહિ,

પદ ૩૬.

(રાગ ઉપરનો)

સદ્ગુરૂ વિષ્ણુ સાચુ જડતું નથી રે,
એ વિષ્ણુ અસત્યમાં અથડાય;
કેટી કદપ લગી ભકિત કરે રે,
તો પણ આટા તે લુણમાં જાય.

સદ્ગુરૂ વિષ્ણુ ૧

કહે અમે ભકત છીએ વિષ્ણુ તણા રે,
કારતક મુદી એકાદશી દિન;
તુલશી પરણાવે પ્રીતે કરી રે,
હરિની સાથે કરાવે લગન.

સદ્ગુરૂ વિષ્ણુ ૨

પરથમ વિષ્ણુની પત્નિ કરે રે,
પછીથી પ્રસાદ માની ખાય;
એ અપરાધ ન આણે અંગમાં રે,
ભુવે નહિ ધર્મ શાસ્ત્રનો ન્યાય.

સદ્ગુરૂ વિષ્ણુ ૩

વળી વેવાઈ વળોક અપાય છે રે,
સાસુ સાહલો પણ બંધાય;

જે જે વ્યવહારો મનુષ્યો તણા રે,
અરખ્યા અંતરજામી માંદા.

સદ્ગુરુ વિણુ ૪

જેને સંબંધ નથી રૂઢિ તણો રે,
તેનું લગન થવાનું કયાંય ?

ઈશ્વર સકળ જગતના આપ છે રે,
કયાંથી પુત્ર પરાયા હાંચ ?

સદ્ગુરુ વિણુ ૫

જે કદી પુત્ર થઈને અવતરે રે,
તેણે કોણુ વિધ હરિ કહેવાય;
ઉલટું સમજ્યાથી શું મુઘરે રે,
ક્રિયા કરેલી વરથા જાય.

સદ્ગુરુ વિણુ ૬

અગ્નિ સંચે શીતળતા નથી રે,
શશી ને સેવા વિણુ કેમ સ્કાય ?
એ સમજ્યે અદ્ભુતાનંદ પામશે રે,
તેથી કલેશ સમૂળો જાય.

સદ્ગુરુ વિણુ ૭

સત્વગુણથી રચાયેલું જગત છે.

પદ ૪૦

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

સત્યની શ્રેણી પર સંસાર છે રે,
અસદ્ગુરુ સંગથી મેલો થાય;
નહિ તો સત્ય શિખર પર જઈ વસે રે,
સદ્ગુરુ વિણુ સઘળાં અટવાય.

સત્યની ૧

અંધાના ટોળામાં એક કાણીયો રે,
એ સૌ અંધનો રાજા થાય;
અંધને એક દિશા સૂઝે નહિ રે,
તેથી કાણો ભૂપ ગણાય.

સત્યની ૨

કાણીયાને આધીન સૌ આંધળા રે,
તેની પુઠળ સૌ દોર્યા જાય;
પણુ જે જે આંખોનો દેખતો રે,
આવેથી કાણો નાસી જાય.

સત્યની ૩

કોઈ કહે છે આતો કળી કાળ છે રે,
તેમાં દોષ થયેલા જેહ;

પાપી કળીયુગનો એ ધર્મ છે રે,
તેથી નહિ ભોગવવા તેહ.

સત્યની૦ ૪

એથી છૂટય મળી સૌ અંધને રે,
એ સૌ અસદ્ગુરૂ મહિમાય;
વળી કોઈ કે'છે મંદિરમાં જઈ રે,
દશ માળાએ દૂર પળાય.

સત્યની૦ ૫

કોઈ કહે સમે સમે દર્શન કરે રે,
તેથી જશે કરેલાં પાપ;
એ સૌ ગાલ પુરાણો જાણવાં રે,
અદ્ભૂતાનંદ વિણ ના અલાપ.

સત્યની૦ ૬

અસદ્ગુરૂથી સન્માર્ગ મળતો નથી.

પદ. ૪૧

[રાગ ઉપર પ્રમાણે]

ઉલટો મારગ અસદ્ગુરૂ તણો રે,
તેમાં અજ્ઞાની ખેંચાય;
વળગ્યાં વછટે નહિ જેમ આંખરાં રે,
પછીથી છોડ્યે ન છૂટાં થાય.

ઉલટો૦ ૧

સત્ય કે'તાં સ્હામા થઈ જાય છે રે,
મનથી માની લેઈ કંસાર;
પણ તે ખાય પશુતું બાકાણું રે,
એવો અજ્ઞાની સંસાર.

ઉલટો૦ ૨

મતભેદોથી પંથો ઉપજે રે,
જેવી કરોળીયાની જાળ;
જાળે જેમ મચ્છર જકડાય છે રે,
તે પછી છૂટ્યે ન આવે કાળ.

ઉલટો૦ ૩

તેમ પંથે બંધાયાં બાપડાં રે,
વાક્ય જાણ્યથી ન છૂટાં થાય;
આખર ખઈને એ ખોખુ કરે રે,
એવો અસદ્ગુરૂ મહિમાય.

ઉલટો૦ ૪

વાક્યની જાળે પરથમ બાંધશે રે,
પછીથી છૂટવું એ વિપરીત;

માટે વિચારી પાછા ફરો રે,
સમજી અસદ્ગુણની રીત.

ઉલટો ૫

મન કહંપના મત્રો આપીને રે,
ચેતક વચને કરશે નહાલ;
અથી અદ્ભુતાનંદ નહિ મળે રે,
કાનની પગમાં પહેર્યે જાણ્ય.

ઉલટો ૬

મરણુનો નિશ્ચય.

૫૬ ૪૨ સું.

(કોણ કરે જગત જુગમાં જીવન થોરા...એ રાગ)

મેલીને જીવું મરી, આ જગમાં રેવું નથી રે. મેલીને ૦ ટેક.

મારું મારું મિથ્યા કરો છો,
અહંપદના ભંડાર ભરો છો;

કોલ આગ્યા છો કરી. આ જગમાં મેલીને ૦ ૧

કંઈક તણું ઘર શાને ભંજડો,
રંક બિચારાને શાને રંજડો;

ખેતરી કયાં ઘો છરી. આ જગમાં મેલીને ૦ ૨

કાળના પાશમાં કોણ ન જલાયા ?

બળાતી જુવો છો કંચન કાયા;

કાળ ગયો છે ચળી. આ જગમાં મેલીને ૦ ૩

ચંચળતાથી લ્યો હવે ચેતી,

નહિ તો થાશે મોટી ફજેતી;

ચાલજો ચિત્તમાં ડરી. આ જગમાં મેલીને ૦ ૪

મનને શિક્ષા.

૫૬. ૪૩

(કાગી)

સદ્ગુરુ નાવ સાચું રે, તે ઉદ્ધિમાં ડુબે નહિ;

બાકીનું સર્વ કાચું રે, દર્શાતું નથી વળતું કહીં. સદ્ગુરુ ૦ ટેક

મોટી મુસાફરી કરવા માટે, મનની હોય મનસાચ,

સઠ મુકાનને ખારવા, એક ચિત્તના થાય;

હલેસાથી હંકારે રે, છીપાવે પેલે પાર જઈ.

સદ્ગુરુ ૦ ૧

ઢોરો તો તમે ઢોરભો, અમુક વસ્તુ જોઈ,
કાચ કથીર કે કીડીયાં, રખે ઢોરતા કોઈ;
કંઠાલ ડાહ્યો કરજો રે, વીરાઓ જેથી આવો ન વવઈ. સદ્ગુરુ ૦ ૨
કંગની નગરી દેઠ લગી છે, જીતે જવડલો કોઈ,
રાજ્ય સકળ છે વનિતા કેરું, આવો નહિ ધન ખોઈ;
ધનહિન થઈ બશોરે, ફરીને દેશ દરશો નહિ. સદ્ગુરુ ૦ ૩
એ માર્ગમાં અનેક લુંટારા, લુંટયા મહંત,
સપડાયા છૂટયા નથી, જ્યાં લગી આવ્યો અંત,
અદ્ભૂતાનંદ ન મળ્યે રે, દુનીયાં આખી કુખી ગઈ. સદ્ગુરુ ૦ ૪

કપટી ભેખીનું વર્ણન.

૫૬ ૪૪.

(રાગ કારી.)

કંઠણ કાળ આવ્યો રે, કે વેશધારી વધી રે ગયા;
કપટ ભેખી કોટીક રે, બળાત્કારે બાવા થયા. ટેક.
ઉપર સાધુ અંતર કપટ, મેલા મનની માંદા.
ધન હરવાના ધંધા ચલાવે, અંતર કાંચનું કાંચ;
સાચાનો ભવ બાળ્યો રે, અધર્મી આડા ઉભા રહ્યા. કંઠણ ૦ ૧
સત્ય મારગ સંતાડી મૂક્યો, ચઢ્યું અસત્ય ઉભરાણુ;
અજ્ઞાનીઓ નવ ઝાળખે, તરત પાથરે પ્રાણુ,
કપટ ભેખે કરીને રે, સાચા તેમાં સંતાઈ ગયા. કંઠણ ૦ ૨
કહે સાચું જીહું કરે, ધનમાં ધીંગડમલ,
પોતે કુમારગ પળે. અન્યને આપે અક્કલ;
મુખેથી મિથ્યા ભાખે રે, પણ હું મારામાં મોટી માયા. કંઠણ ૦ ૩
આશા ઉભરા અનેકધા, ખાઈ વધારે દેહ,
અદ્ભૂતાનંદમાં આડા આવે, સત્યને દેઈને છેહ;
એવા તો આ ભવમાં રે, સાચાને સાટે જીહા રહ્યા. કંઠણ ૦ ૪

જગતના જીવોનું અજ્ઞાન.

૫૬. ૪૫

(કારી)

આ દુનીયા દિવાની રે, દિપક લેપ ફૂલે પડે;
સમજે કે આ નહિ સાચું રે, આશાને લીધે આવી અડે. ટેક ૭

હું મારું ભાગ્યું નથી, સત્યનો નથી સંબંધ;
 ત્યાગ કરાવે અન્યને, પાને રહે પ્રતિબંધ.
 એવાને શરણે જાતાં રે, મુરખને કળ ન પડે. આ હુનીયા૦ ૧

વાંસને લઈ કોડુમાં પીણે, ત્યાં રસ ક્યાં દર્શાય,
 તો પછી ગોળ મીશરી અને, સાકર ક્યાં સ્પર્શાય ?
 વરદા મહેનત કરતા રે, અબુજજનો કંઈક આથડે. આ હુનીયા૦ ૨

વેળુ પુરે ઘાણીમાં ને ફેરવે, નિશદિન ખેલ,
 મુરખ મન સમજે નહિ કે, એમાં ક્યાંથી તેલ ?
 અકળાઈ મરે ઉઘા રે, અજ્ઞાની સાથે ચાકે ચઢે. આ હુનીયા૦ ૩

ખાય અમલને મુખ મલકાવે, ખોળે સાકરનો સ્વાદ,
 પીયે વિષ ને અમરની ઇચ્છા, એ મોટો વિખવાદ;
 અદ્ભુતાનંદ નાવે રે. ત્યાં મુઘી માયામાં સડે. આ હુનીયા૦ ૪

મનને ચેતવણી.

પદ ૪૬.

(વૈદલિ વનમાં વસવલે.....એ રાગ)

સત્ય સમજ મન માહરા, છે જવાતું જરૂર;
 આખર તો તું એકલો, છોડી દે મગરૂર. સત્ય૦ ૧

આ રે જગતમાં રહેવું નથી, એલું નિશ્ચય માન;
 એક દિવસ એવો આવશે, જવું પડશે સ્મશાન. સત્ય૦ ૨

જાણ થવા તું ને નહિ, નહિ રે' નામ નિશાન;
 તારી પૂર્વે, પૂર્વજે ગયા, તેમ તારૂં પણ માન. સત્ય૦ ૩

પુન્ય કે પાપ જે તાહરાં, એ વિણ કોઈ નહિ સાથ;
 સગાં સહોદર સર્વ કો', રે'શે પછાડી હાથ. સત્ય૦ ૪

પ્રિય વસ્તુ જે જે તાહરી, પડી રે'શે ઘર માંય;
 અતિ શ્રમથી ઉઠે કરી, તો પણ રે' જ્યાં ને ત્યાંય. સત્ય૦ ૫

અરે ! આ મનવા માહરા, જો તું ઉઘાડી ચક્ષુ;
 જુડી માયા જુડો દેહ છે, જો વિચારી પ્રત્યક્ષ. સત્ય૦ ૬

અસત્ય શાસ્ત્રે જેને કહ્યું, તેને અસત્ય જાણ;
 મુઢ મતિ વળગી રહે, એ ચોરાશી ખાણ. સત્ય૦ ૭

સાચી વસ્તુ સંપાડજે, કરી ખોજ;	
મિથ્યા આ સઘળી માનજે, દુનિયાની જે મોજ.	સત્ય૦ ૮
શુભાચરણને સંગ્રહી, કરવી ભક્તિ હંમેશ;	
એ થકી આ ભવસિંધુને, આખરે તું તરેશ.	સત્ય૦ ૯
પાપ પ્રપંચને પરહરી, મૂઝી દઇ અભિમાન;	
કામાદિ ૪૩ રિપુ ત્યાગીને, ધર ઇશ્વરનું ધ્યાન.	સત્ય૦ ૧૦
સારા તે સાર વિચારીને, કરવાનું જે તે કર;	
ત્રિગુણી મુક્તિ થયા પછી, મોક્ષ મારગે વિચર.	સત્ય૦ ૧૧
આ શિક્ષા આપત્તિને હરે, થાય કુશળ કન્યાણુ;	
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ થશે, એ છે વેદની વાણુ.	સત્ય૦ ૧૨

મરણનો ભય.

૫૬ ૪૭.

(ચાખખો.)

માથે કાળ તણો મારો રે, ઝાંખી જે ચાલ્યો જનમારો.	ટેક.
મોટા મોટા મરી ગયાને, તારે પણ છે મરવું;	
ખોટા ખેલોમાં મોહી રહીને, આયુષને હરવું રે.	માથે૦ ૧
છાંયા ધરી છે તે પડવાની, અવધ થયે જશે;	
આતમ જીવ ચેતી લે, નહિ તો પસ્તાવો થાશે રે.	માથે૦ ૨
અમર આદિ જ્ઞાની ધ્યાની, તપસી ને વૈરાગી;	
સમાધિઓમાં સ્વરેને સાંધતા, દેહ ગયા ત્યાગી રે.	માથે૦ ૩
દેહ ધર્યો તેને, કાળને મુખે, જરૂરથી જવું,	
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ થયા પછી, કાળ પાશે નાવું રે.	માથે૦ ૪

જુથા મોહ.

૫૬ ૪૮.

(ચાખખો.)

મૂકી દે હું ને માફ રે, તેમાંનું કાંઈ નથી તાફં.	ટેક૦
સત્રિ સિવસ તું રાજો કરે છે, જશ્ન ના અપે;	
આવી અચાનક લેશે અપેટી, કાળથી ના કંપે રે.	મૂકી દે૦ ૧
જાય આકાશે ને પેસે પાતાળે, તો પણ શું થાશે;	
માયા તણા જે મજુર છે તે, ભર્યા નગરમાં ઢુંગરો રે.	મૂકી દે૦ ૨

વારે વારે તને કેમ ગમે છે, ઉઘે મસ્તક રેવું;
મળ માંસનો લક્ષ કરીને, કષ્ટ ઘણું સહવું રે. મૂકી દે૦ ૩
દરશી દોષને ત્યાગ કરે છે, તે જન છે શાશ્વોઃ
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ થશે તો, સત્ય સાથે માણો રે. મૂકી દે૦ ૪

જગતનું મિથ્યાત્વ.

પદ. ૪૬

(રૂડા દીસાં છે રાજેશ્વર મંદિર આવતા રે.....એ રાગ)

આ સૌ જુઠી બાજી બાણ, જગત સાચું નથી રે. આ સૌ૦ ટેક.
હું મારું એ છે દુઃખ દાઇ, સમજીને સમજવું લાઇ;
મિથ્યા મોંવું આ માયાના ચર્મથી રે. આ સૌ૦ ૧
ઘાટ રચ્યા છે જે જે જોણે, મણા નથી કંઈ રાખી તેણે;
મારે માયા મોહ વચનના મર્મથી રે. આ સૌ૦ ૨
મૃગજળ જેવું સઘળું ભાસે છે, જુહું પણ સાચું પ્રકાશે;
તેમાં આવી દુખે કુડા કર્મથી રે. આ સૌ૦ ૩
શોધે સાર જગશે ઝંમાં, અદ્ભુતાનંદ ન મળે તેમાં.
સત્ય સમજે તો ભવ તરસો પરબ્રહ્મથી રે. આ સૌ૦ ૪

વૃથાજન્મ.

પદ ૫૦

[રાગ ઉપર પ્રમાણે]

આ લોભિને ભાર લગાડે, જીવે જ્યાં લગી રે. આ લોભિ૦ ટેક.
ઉદરમાં શા અક્ષર બોલ્યો, પ્રગટ થઇને અનરથ તોળો;
જુલમી જગમાં બેઠો જઈને તું ફગીરે. આ લોભિને૦ ૧
પરહાર પરનિંદા મીઠી, માળા તો ગમતી નથી દીઠી;
ખખદાર કયાં જાશે હરજીને તજી રે, આ લોભિને૦ ૨
જે જે કામ કરે બે ઇમાનિ, હૃદયી વાત નથી કંઈ છાની;
પગલે પગલે પગ જોતો આવે પગી રે. આ લોભિને૦ ૩
આચિંતો જ્યાં કાળજ આવે, તે સમયે કંઈ લાગ ન ફાવે;
અદ્ભુતાનંદ વિષુ કેા નહિ વાંલાં વગી રે. આ લોભિને૦ ૪

અકારજ જન્મ.

૫૬ ૫૧. (હુમરી.)

જગત વિભુ જગદીશ ન બાણ્યા, જન્મ ધર્યો શું કરવા રે	ટેક.
મિથ્યા દેહ ધર્યો તેં મુરખ, જનુનીનું જોખન હરવા રે.	જગત૦ ૧
જે સરજ્યું તે તુજ મુખ માટે; તારું ઉદર ભરવા રે.	જગત૦ ૨
હું અને મારું આજસ મૂકી; કર ચત્નો સ્થિર ઠરવા રે.	જગત૦ ૩
અહભૂતાનંદ પ્રગટ થયા વિષુ; મૂઠ ફરે ભવ તરવા રે.	જગત૦ ૪

મોક્ષનો માર્ગ.

૫૬ ૫૨.

(૬૯ ઇન ચર્ણુન કેરો ભરસો, ૬૯ ઇન ચર્ણુન કેરો...એ રાગ.)

આ મારગ છે ન્યારો, સમજ મન આ મારગ છે ન્યારો.	ટેક.
ઉપર સાચું જણાય સરવને, ચિત્તની શુદ્ધિ વિચારો;	
કરે ક્રિયા પણ સમજ વિનાની, હરિ મળવાનો ઉપારો.	સમજ૦ ૧
સમજી કરે તો સહજ મળે, પ્રભુ, એવા વિરલા કોઈ;	
તિલક કર્યાથી પ્રભુ મળે તો, અજગર જન્મ ન હોઈ.	સમજ૦ ૨
ધ્યાન ધરે ખગલો જળ મધ્યે, ગર્ધવ લોટે છાર;	
નિશ્ચદિન સ્નાન કરે જળચર, એવું સ્નાન શાય સો વાર.	સમજ૦ ૩
જટા ધરાવે વૃક્ષ જે વડનાં, તેથી ન પેખે પરબ્રહ્મ;	
કાચ નાશ કરે જે પતંગો, એ સૌ ખોટા જન્મ.	સમજ૦ ૪
મુંડન કર્યાથી વિભુ મળે તો, ગાડર મુંડાવે સર્વાંગે;	
દાદી રાખેથી વિભુ દરશે તો, અળને જો જો ઉમંગે.	સમજ૦ ૫
ગંગા નહાયે જમના નહાયે, અંતર શુદ્ધ ન હોયે;	
ડાક ડમાળને વૃથા બાણુજે, એમ તરે નહિ કોયે.	સમજ૦ ૬
મુદ્ધમ શુદ્ધ થયું જેનું સ્થુળ કદી શુદ્ધ દરશાયે;	
નિર્મળ મન વિષુ અહભૂતાનંદ તે, કાળે નહિ સ્પર્શાયે.	સમજ૦ ૭

તિલકનો નિર્ણય.

૫૬ ૫૩. (કારી.)

તિલક ભલે તાંણો રે, તેથી તો હરિ કયમ મળશે ?	
ઉભાં કે આડા કરશે રે, તેથી તો ભવ કયમ ટળશે !	ટેક.

કંકુ, કેશર, કોઈ આડ કરે છે, કેઈ ચાંદલો ચોટે;
છાપાં તિલક જન કરે, મનગમતાં, ચઢીને મદને ઘોડે,
ધ્રુવાને અનુસારે રે, સત્યમાં મન કયમ વળશે. તિલક ૦ ૧

બેઠમતોના એ વ્યવહારો, જુજવાં તિલકને કંઠી,
જમણામાં તો નાખ્યા ભભાવી, અજ્ઞાનીઓ ગયા વંઢી;
આચરણ કરે અવગારે, પાણીમાં પથ્થર કયમ ગળશે? તિલક ૦ ૨

કોઈ શીખા કોઈ ત્રીપુટી, હૃદય કંઠ કોઈ હમ્ત,
કોઈ નાભી કોઈ કક્ષમાં, કોઈક કણું સમસ્ત;
ભોળપણમાં ભૂલી રે, અંજઈ એમાં કોણુ ઢળશે. તિલક ૦ ૩

સઘળા અંગમાં એકજ વાગ્યો, ખાલી નથી કર ખોજ,
એ સમજણે મુખ આવશે, સદા કરો મન મોજ;
સઘળે હરિ સમરથ રે, એ સમજણે દેરા ફળશે. તિલક ૦ ૪

રોમ રોમમાં હરિ નિવાસ્યો, ખાલી ન મળે ઠામ,
સર્વોંએ અરથો કહા, તો સઘળે આતમરામ;
કંઈએ નવ જોશો હરિ વિષ્ણુ રે, આવેલો દેરો એથી ફળશે. તિલક ૦ ૫

સમાય નહિ ત્રિભુવન વિષે, વચ્ચે કેમ વીંટાય,
ચંદન કયાં ચરથો તમે, નેત્રે નવ સમાય;
ઉપરને ઉમળકે રે, અદ્ભુતાનંદમાં કયમ હળશે. તિલક ૦ ૬

માયાનો મિથ્યા ખેલ.

પદ. ૫૪

(દાંણુ માગે રે દાંણુ માગે...એ રાગ)

ખેલ ખોટો રે, ખેલ ખોટો;
કાયા પાણી તણો છે પરપોટો રે. ખેલ ખોટો ૦ ટેક.

કંઈક લાલચમાં તો લપટાયા;
જાણી શક્યા નહિ તે જુદી કાયા માયા રે. ખેલ ખોટો ૦ ૧

મુત વિત્ત દારા સાથ ન આવે;
કોણુ જમનો તે માર મુકાવે રે. ખેલ ખોટો ૦ ૨

કાળે કંઈકને ને નાખ્યા છે કુટી,
તારા મરણની તો કોઈ નથી જુટી રે. ખેલ ખોટો ૦ ૩

જેવું નીર તે તો ઝાંઝવાનું ભાસે;
તેને પીવા સાફ મુરખાઓ નાસે રે. ખેલ ખોટો ૦ ૪

સદા કાળ એવી વેદ કેરી વાણી;
અદ્ભૂતાનંદ વિનાની ને એંધાણી રે.

ખેલ ખોટો ૦ ૫

સતસંગ રહિત.

૫૬. ૫૫

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

સતસંગી રે સતસંગી;	સતસંગી ૦
એ તો થંગે એ । છે અભંગી રે.	
ઘણા જોયા છે પડિત ને પુરાણી;	સતસંગી ૦ ૧
તે તો પરને મૂકાવનારા પાણી રે.	
કહે આમ કરી પોતે નથી કરતા;	સતસંગી ૦ ૨
તેવા જોયા ઘણા જન્મતા ને મરતા રે.	
કેક લોકોનાં તે મન રાખે રાજ;	સતસંગી ૦ ૩
ઘણા જોયા કુરાનીઓ ને કાજ રે.	
આ સૌ જાણજે આતશની છે બાજ;	સતસંગી ૦ ૪
તેને સમજ હવે ભૂલ ભર્યા પાજ રે.	
અદ્ભૂતાનંદ વિનાની ભૂલ ખશો;	સતસંગી ૦ ૫
તો તો જોયા જેવો થવાનો તમાસો રે.	

મિથ્યા સંબંધ.

૫૬. ૫૬

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

કોણ તારું રે કોણ તારું;	કોણ તારું ૦ ટેક.
માટે છોડી દે તું સંસારનું દહાડું રે.	
તારાં માત તાત યુવતી ને ભાઈ;	કોણ તારું ૦ ૧
જુડી થઈ જવાની આખરે સગાઈ રે.	
જોતાં જાય છે અત્યંત અખમારી;	કોણ તારું ૦ ૨
એવી આખરે છે ગતિ નરનારી રે.	
મહાન મ્હારથી થયા છે ધુળધાણી;	કોણ તારું ૦ ૩
તેઓની શોધી જડતી નથી એંધાણી રે.	
માટે સાર શોધી ભૂલને સુધારે,	કોણ તારું ૦ ૪
ત્યાં તો પળને નથી આલતો ઉધારો રે.	

સમજ વિશ્વ સંગે રખે તું વવાતો;
અદ્રબુતાનંદ વિના પડે ચમની લાતો રે.

કોણ તારું ૦ ૫

મરણનો અનુભવ.

૫૬. ૫૭

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

દેખ દહાડી રે દેખ દહાડી,

ગયા કેટલાક તારી અગાડી રે.

દેખ દહાડી ૦

તારા વૃધો ગયા ગણ્યે નથી લેખું;

તેને સ્વાપ્ના વિષે કહી ન દેખું રે.

દેખ દહાડી ૦ ૧

હતા મ્હારથી જે અતિ બળે શૂરા;

તેને કાળે કરી નાંખ્યા ચકચુરા રે.

દેખ દહાડી ૦ ૨

કાળ કાગળ સંદેશો નહિ કે'શે;

તેની મરણ હશે ત્યાંથી તને લેશે રે.

દેખ દહાડી ૦ ૩

તેથી ચેત હવે મનવા માહરા;

દૂર ફેંક હવે પર વેઠ લારા રે.

દેખ દહાડી ૦ ૪

સંસારનો મિથ્યા સંબંધ.

૫૬. ૫૮

(રાગ પ્રભાત)

કોઈ નથી તારું રે, પ્રાણી કોઈ નથી તારું;

મિથ્યા કહે મ્હારું રે, પ્રાણી કોઈ નથી તારું.

ટેક ૦

મનુષ્યા દેહનું ટાણું તારું એળે વહી બાશે,

હું મારું છોડી દે મનથી થાવાનું તે થાશે;

વિષય વ્યસન તને વળગ્યું છે માયાનું દહારું

કોઈ નથી ૦ ૧

અસૂચ પાત્રને અળગું મૂકી પત્થરને લીધું,

ગોનું ગવાંક મુરખ મન તેં ગર્હિતને લીધું;

વિવેક હિલ્લ અજ્ઞાની અંધે જોયું ન અંધારું.

કોઈ નથી ૦ ૨

અજ્ઞાન આવરણે મનુષ્યા દેહ છે ને ઉત્તમ ના બાણ્યે,

કેમણે છું હું ને ક્યાંથી આવ્યો ? મનગમતે માંણ્યે;

ચૈતન્ય ત્યાગી જડને પુજે રોષ સ્વર્ગ ખાઈ.

કોઈ નથી ૦ ૩

કરવાનું બાબુ પર મૂક્યું કુમારગ આદ્યો,
સદ્ગુરુ શિક્ષણ અંગ ન લાગ્યું, કુપથે આદ્યો;
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ કરીશ તો કાળથી નહિ હારું. કેઈ નથી૦ ૪

વેદ વચન સિવાય વૃથા વાણી.

પદ ૫૬

(રાગ ઉપરનો)

વેદ વચન વા'લાંરે અમને વેદ વચન વા'લાં:
બીજાં સૌ ઠાલાં અમને વેદ વચન વા'લાં. ટેક૦
કોરા કાગળો વેદ વિનાના વાંચ્યામાં ના'વે,
કપોલ કલ્પિત વરથા વાણી વેદ વિના કા'વે;
વિધિ નિષેધનો ભેદ જાણ્યા વિણ જ્યમ કાઢે કાલાં. વેદ વચન૦ ૧
કાચ કે હીરાની કીંમત તે તો વેદ વચન કરશે,
પારેખ થઇને પરપંચીને દૂરથી પરહરશે;
સત્યનું શિખર વેદ વચનમાં બાકી સૌ બાલાં. વેદ વચન૦ ૨
નિશ્ચયનો તો મહેલ જ એ છે તેમાં વિભુ રહે છે,
વદન દ્વારમાં પોતે રહીને હરિ હીરે એમ કહે છે;
જૂલવણીમાં જે લમનારા તે આવે માલાં. વેદ વચન૦ ૩
વેદની મુરતિ સદ્ગુરુ સમજે વેદ વિના ખોટા.
અદ્ભુતાનંદ કયાંથી મળશે, વળાવશે ગોટા;
ઉકરડામાં રત્ન જણાવે કુટાવશે છાલાં. વેદ વચન૦ ૪

સદ્ગુરુની ઓળખાણ.

પદ ૬૦

[રાગ ઉપર પ્રમાણ]

બ્રહ્મનિષ્ઠ વેદાંતીરે સદ્ગુરુ બ્રહ્મનિષ્ઠ વેદાંતી,
ભાગે મન બ્રાંતિ રે સદ્ગુરુ બ્રહ્મનિષ્ઠ વેદાંતી. ટેક૦
મૂળ કલેશનું આ ભવ જામણા કષ્ટ સકળ યાગે,
જન્મો જન્મનાં પાપ સકળ તે દર્શનથી બાળે;
સાચા સદ્ગુરુની છાંયાથી તરત વળે શાંતિ. બ્રહ્મનિષ્ઠ૦ ૧

કાચની હાંડી છતાં નવ દેખે અંધા જે હોયે,
સૂર્યોદયને સૌ કે જાણે, ન જાણે ઉલુક સોયે.
કાળ કરમને પોતે છોડાવે સૂર્ય સમી કાંતિ.

પ્રહ્લનિષ્ઠ૦ ૨

હાથી હજારે જીથે મળીને ગરબે ધન ઘોરે.
સિંહનો નાદ મુણી સંતાશે મૂકી દેશે રે,
અખિલમાં જો એવા ભાસે જોતાં વેદાંતિ.

પ્રહ્લનિષ્ઠ૦ ૩

વિશ્વતણું અજ્ઞાન ઘટે સૌ સત્કર્મો સાથે,
અસદ્ગુરુઓ આગસ મૂકે અદ્ભૂતાનંદ લાધે;
જૂલ સકળ તેવાથી ટળશે, આગસની * વાંતિ.

પ્રહ્લનિષ્ઠ૦ ૪

શ્રી સદ્ગુરુના મેળાપથી થતો લાભ

પદ ૬૧.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

સદ્ગુરુ મળીયા સાચા સદ્ગુરુ મળીયા;
ત્રિવિધ ટળીયા રે સાચા સદ્ગુરુ મળીયા.

ટૅક૦

દાડણુ કપટ જે જન્મ મરણનું પાપો સહ કાપ્યું;
પ્રહ્લાનંદમાં મુખ અતિશે તે અમને આપ્યું;
સંસાર સન્નિપાત નસાડયો એ અદળક ઢળીયા.

સદ્ગુરુ૦ ૧

અજ્ઞાન રૂપ અંધકાર અંતરનું સર્વ ગયું નાસી,
વિભજતાથી વીખરાયલા હતા અન્યના ઉપાસી;
શ્રી સદ્ગુરુના સત્ય વચનથી પાછા તરત પળીયા.

સદ્ગુરુ૦ ૨

પોતાનો સમજી પીડા બહારી દયા કરી આવી,
સત્યા સત્યનું ભાન કરાવ્યું ઉદય કર્યું ભાવી;
તાળાં ઉઘાડયાં અંતરનાં તેથી અસદ્ગુરુ ટળીયા.

સદ્ગુરુ૦ ૩

બ્રાહ્મણ થયાની જૂલ હતી તે સદ્ગુરુથી નાઠી,
સદ્ગુરુ ચરણના સ્પર્શ વિનાની દશા હતી માઠી,
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ થયે અમો સન્મારગ પળીયા.

સદ્ગુરુ૦ ૪

ધ્યાનને યોગ્ય શ્રી સદ્ગુરુજી છે.

પદ ૬૨

(રાગ ઉપરનો.)

ધ્યાન સદા ધરવું રે સદ્ગુરુ ધ્યાન સદા ધરવું,
વેદ વચન વરવું રે, સદ્ગુરુ ધ્યાન સદા ધરવું.

ટૅક૦

વિધિ નિષેધ વિવેક જણાવેા અવિદ્યા દાળી, નિર્ભાંગી, તે કદી નહિ ચેતે જે કામળીયો કાળી; તેને રંગ ચઢે નહિ કાળે ડગલું કહિન ભરવું.	ધ્યાન૦ ૧
નિર્ભાંગી જન સત્ય ન સમજે વિષયારમ્ માણે, ખીસી પલાસની સ્વાદ સાકરનો કોણુ રીતે જાણે. વેદની મુરતિ સત્ય સંખંધી એ વિણુ કયાં કરવું.	ધ્યાન૦ ૨
જગદ્ગુરુ જગવંદન સ્વામીને ચરણે નમે કોઈ, અનંત જન્મોનાં કિલ્મિશ વામે કૃતાન્થ હોઈ; સિંહ સમાન વિવેકની વાણી સમજી પરવરવું.	ધ્યાન૦ ૩
સત્યનું શિખર જે થકી દરશ્યું કરૂણા જવ કીધી, દીન જનોને બાળક બાણી દીક્ષાઓ દીધી; અદ્ભૂતાનંદ જેનાથી પ્રગટે તે વચને વિચરવું.	ધ્યાન૦ ૪

નિદ્રા રૂપ આગસનો ત્યાગ.

પદ. ૬૩

(રાગ ઉપરનો)

નિદ્રાથી જાગે રે, આજે નિદ્રાથી જાગે, સત્કર્મે લાગે રે, આજે નિદ્રાથી જાગે.	ટેક૦.
અમૃત કુપો હાથ પડયો છે, ચાહોને પીવા, આવો લ્હાવ ફરી કયાં મળશે, ઉઠો મરણવા; સમય ગયે પરતાવો થાશે, ભય ભવનો ભાગે.	નિદ્રાથી૦ ૧
ખોડ ટળે સૌ સાધન કેરી, સંપત્તિઓ મળશે, આવા ગમનનો ફેરો તે તો સદ્ગુરૂથી ટળશે; સત્ય વચન સાખુ મળવાથી થોવાશે ગધો.	નિદ્રાથી૦ ૨
એવા જે ભવ હારી સદ્ગુરૂ સ્પર્શ કદી થાશે, ભવો ભવની ભટકણુ તે તો દર્શનથી જાશે; પુનઃ પુનઃ તે કયાં મળવાના, આવા રૂગ લાગે.	નિદ્રાથી૦ ૩
વિધિ નિષેધ સમજ વિણુ સાધન, કામ ને આવે, સાચા સદ્ગુરૂ સાન કરીને સર્વને સમજાવે; અદ્ભૂતાનંદ પરગટ કરવા આગસને ત્યાગે.	નિદ્રાથી૦ ૪

વિન્ધ સાચું નથી.

પદ. ૬૪

(દાણુ માગે રે દાણુ માગે રે એ રાગ)

જગ ભુઠો રે, જગ ભુઠો.

જેવો માવઠાનો મેઘ હોય તુઠયો રે.

જગ ભુઠોં ટેક

જેવું અંઝવાનું નીર તે જણાયે;

તેમાં અજ્ઞાની અતિશે તણાયે રે.

જગ ભુઠોં ૧

દીસેં નભમાં વાદળ કેરા ગોટા;

થાય કણુમાં તે નાશ નહાના મહોટા રે.

જગ ભુઠોં ૨

સ્વપ્ન વંઝાને બાળકનું જેવું;

સ્વપ્ને નિર્ધનને ધન મળ્યું તેવું રે.

જગ ભુઠોં ૩

કદિ અસત્યનું સત્ય કોઈ કહેશે;

તેથી અદ્ભૂતાનંદ કયાંથી લેશે રે.

જગ ભુઠોં ૪

શરીરનું મિથ્યાત્વ

પદ ૬૫

(રાગ ઉપરનો)

કાયા કાચી રે કાયા કાચી,

તેને સંતો રે'તા નથી રાચી રે.

કાયા કાચીં ટેક

જેવા દીસે છે ધુમાડાના ગોટા;

જેવા પાણી વિષે થાય પરપોટા રે,

કાયા કાચીં ૧

જેવાં નભમાં નથી ને પુષ્પ ભાસે;

તો પણુ કોટી પ્રગટે ને કોટી નાશે રે.

કાયા કાચીં ૨

ઉદય થયું તેનો અસ્ત છે સદાયે;

જેથી ઉદય તેમાં લય સદા થાયે રે.

કાયા કાચીં ૩

વિના અદ્ભૂતાનંદ કયાં છે સાચું;

કોના ચૈતન્યને બોધને રાચું રે.

કાયા કાચીં ૪

મરણનો નિશ્ચય.

પદ ૬૬

(રાગ ઉપરનો)

બાણુ બાવું રે બાણુ બાવું,

તારે સ્વાધીન તે કાળને થાવું રે.

બાણુ બાવુંં ટેક

ઇશ્વર કોટિના જે સમકૃષ્ણ કા'વે;	
તે તો જોતાં દષ્ટિ પરે ના'વે રે.	જાણુ જાનુંં ૧
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર આદિ દેવ મોટા;	
કહેશેા મરતા નથી જાણુજો એ ગોટા રે.	જાણુ જાનુંં ૨
ધન્વંતરી ધ્યાનિ તપસી ગયા આલી;	
ઋષિ મુનિ ગયા તાળીયો આલી રે.	જાણુ જાનુંં ૩
અદ્ભૂતાનંદ વિના સત્ય ન પ્રમાણો,	
જેણે જાણ્યું ન હોય તે જાણો રે.	જાણુ જાનુંં ૪

આખરે સર્વ નાશવંત.

પદ ૬૭.

[રાગ ઉપર પ્રમાણે.]

લય થાશે રે, લય થાશે,	
એક બ્રહ્મ વિના કાંઈ ન દર્શાશે રે.	લય થાશે૦
નિત્ય નૈમિત્તિક પ્રલય જેને કહે છે;	
મહા પ્રલય પ્રકૃતિ, કોણુ રહે છે રે,	લય થાશે૦ ૧
લોકાલોક આદિ દેવરાજ જાશે,	
અર્થમાદિક રવિ શનિ નાશેરે,	લય થાશે૦ ૨
વાલ્મીકિ ગૌ લોક રહે કયાંઈ,	
જ્યારે પ્રકૃતિ પ્રલય હોઈ રે.	લય થાશે૦ ૩
અનંત બ્રહ્માંડે પચે માયા માંહી,	
અદ્ભૂતાનંદ મળે, પચે નહિ કયાંહી રે.	લય થાશે૦ ૪

પ્રેમનું પ્રદર્શન.

પદ ૬૮.

(રાગ પ્રભાત.)

આજનો દિવસ અધિક રણિયામણો, સહસ્ર કોટિક જે સૂર્ય ગાજે;
તેજમાં તેજ બ્રહ્માંડ ગાજી રહ્યું, નલ વિષે ચૈતન્ય જે પ્રકાશે. આ૦ ૧

અખંડ નથી વિશ્વ આ નિત્ય નિરંજન, અજ અવિનાશી અકળિત જોશો;
 જોત્ય જો જાગીને જમણા લાગીને, લાગશે તાર તો જામ જોશો. આ૦ ૨

જ્ઞાનના ઘાટમાં, હૃદયના હાટમાં, તત્વોના લાટમાં શ્યામ શોભે;
 સમજીના સાથમાં નિશ્ચયના હાથમાં, આનંદના કોષમાં સ્થિર થોભે. આ૦ ૩

મનમય ચોકમાં, અશોકના ગોખમાં, મગશે ઉદ્યોગમાં શિર સાટે;
 સ્થિરતાના સ્થાનમાં અભેદના ભાનમાં, ગુરૂનાણી સાનમાં જ્ઞાન ઘાટે. આ૦ ૪

અંતરના ભાવથી સદગુરૂ નાવથી, મનુષ્યના હૃદાવથી તરત જડશે;
 તત્ત્વ તોળ્યા થકી સાહ્ય જોડ્યા થકી, અદ્ભુતાનંદની કળ પડશે. આ૦ ૫

મંદ સુસ્તનો તિરસ્કાર.

૫૬ ૬૯.

(રાજ ઉપરનો)

ઉડ અભાગીયા મંદ શું મુઠ્ઠા રહ્યો? અવસર આવેલો જાય તારો;
 કોણ તું તાહરું કર્તવ્ય શોધને, અંગે વડી જાય છે જન્મ આંગે. ઉડ૦ ૧૬૬.

સડ થઈ મુઠ્ઠા રહ્યો, કદ જોજો સહ્યો, મંદ શાસ્ત્રે કહ્યો શુર કાચો;
 જંગનું જતન કર, આગયું જા મટી, ભકતના ભાનમાં થા તું સાચો. ઉડ૦ ૧૭૧.

નત્યના સંગથી, સર્વ સિદ્ધિ થશે, આજ સર્વ જશે દેખ હહાડી:
 મુર તરૂ પામીને, વેદના વામીને, માનનું પોટલું નાખ્ય કાઢી. ઉડ૦ ૧૭૨.

હું અને માડું તે, પરહર પ્રીતથી, સત્યમાં રીઝશે નાથ તારો;
 કોણ કારણ તું, આવીયો વિશ્વમાં, જન્મ મુધારી લે સેવ પ્યારો. ઉડ૦ ૧૭૩.

કલેશ કંકાસ અનેક જન્મો તણા, સમજે તો ભાવટ ભવની ભાગે;
 ન્યાળીને જોઈશ તો, શાસ્ત્રના મારથી, અદ્ભુતાનંદથી વેડ ત્યાગે. ઉડ૦ ૧૭૪.

ચૈતન્યનું સત સ્વરૂપ.

૫૬ ૭૦.

(ચાંદલીઓ બહારો રે મા મને ચાંદલીઓ બહારો.....ઐ રાજ)

ચૈતન્યે ચિત્ત લાગ્યું રે, જેનું ચૈતન્યે ચિત્ત લાગ્યું,
 ભવ મહેલું લાગ્યું રે, જેનું ચૈતન્યે ચિત્ત લાગ્યું. ટેક૦

અવર આજ પંપાળ દીસે છે; આખરનું ખોટું;
 બહુ વિધિએ વિચાર કર્યો તો એ સૌથી ખોટું. ચૈતન્યે૦ ૧

મીઠા મલોખાં કર્યે શું થાશે, રસ તેમાં શેનો;	
સમજી લેશે તે જન શાણે, રસ આવે કે'નો	ચૈતન્યે૦ ૨
અનંત કાળ લગી અથડાયે નિગુણું નહિ દેખે;	
જ્ઞાનને ઘાટ ચઢીને જીવે, જન આતમને પામે.	ચૈતન્યે૦ ૩
સોમને સૂચની મધ્યમાં રહ્યો વિરલ જન જાણે;	
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ થયેથી મહારસ તે માણે.	ચૈતન્યે૦ ૪

મનને ધીરજ આપવા વિષે.

પદ ૭૧.

(ધર જાને દે છાંડ દે મોરી અઘ્યાં.....એ રાગ)

મન ધીરજ ધરીશ હાવે ક્યારે, પ્રગટ કર્યું છે તેનું પોષણ કરશે;	
વિશ્વંભર છે વાહ રે, મન ધીરજ ધરીશ હાવે ક્યારે.	ટેક૦
ગર્ભવાસમાં જીવ પ્રસરે, જડરાશી જે બચાવે;	
નવ માસ તુજ રક્ષણ કીધું, તે વિશ્વાસ ન આવે.	મન૦ ૧
અહર્નિશ એને તારી ઝંખના, ક્ષણે ક્ષણે ઉરમાં લાવે;	
જન્મ્યા પહેલું દુધ બનાવ્યું, પાછળ કેમ નહિ પાવે.	મન૦ ૨
માતપિતા બાળકને પામે, એમ ઉર વિંધે આવે;	
તો પણ તું ઉત્પાત કરે છે, ભજન હરિનું ન ભાવે.	મન૦ ૩
ધીરજતા વિણ અદ્ભૂતાનંદ, સ્વપને કોણ અપાવે;	
પૂર્વ પુન્યથી પ્રગટ થાય તો કાળનો દાવ ન ફાવે.	મન૦ ૪

માયાનું આવરણ.

પદ. ૭૨

[ખમાય]

હજી હડતી નથી તું નારી ડંગારી, હજી હડતી નથી તું,	
જેઓ ચહાએ ચિત ધારી, ત્યાંહાં જાયો તમો નારી;	
વારે વારે કહું છું તમો મુકો કેડય માહરી.	હજી હડતી૦ ટેક.
શોક હર્ષ વિશ્વમાં પ્રસરાવે, વિખ અમૃતનું પાન કરાવે;	
એવો છે પ્રભાવ મેં તો જોયો ચિત ધારી.	હજી હડતી૦ ૧

દ્રષ્ટિ કર્યામાં દિગંબર રહેલે, પલકમાં ચિત્ત ચઢે ચક્રોળે;
તું તો દયાહિન તારું નામ, પ્રાણહારી. હ્રજી હંડતીં ૨
ગેલ જીવે જન થાય ઉદાસી, કંઠે પાશ નાખી પછે કરે હાંસી;
પ્રીતે આવે પાસે તેને નાંખે નર્ક દારી. હ્રજી હંડતીં ૩
અદ્ભુતાનંદ આગે બળ નથી તારું, તુજ કૃત્યો જોઈ લાગે ખારું;
તુજથી ન રાચુ હવે હર જા વિકારી. હ્રજી હંડતીં ૪

પ્રહ્માનંદના રસને અદ્વપાનંદી જાણે નહિ.

પદ ૭૩.

(કેડ જા તું શાકલ ગાભરા તારં, અંતરે શી આંટી રહી.....એ રાગ)

પ્રહ્માનંદ જ્યાં ઉઠે થયો, ત્યાં અદ્વપાનંદ મરે મથી. પ્રહ્માનંદ ૦ ટેક.
આ અટપટું જણાય છે, ઉપજે અને અલપાય છે;
તન તાલાવેલી થાય છે, પણ કળ કાંઈ પડતી નથી. પ્રહ્માનંદ ૧
તુજ દુઃખ જે સર્વે તમચું, અદ્વપાનંદીનું શું જબું ?
તું કોણ ને કોણને લજું, કોણ શ્રેષ્ઠને જોડે સર્વથી. પ્રહ્માનંદ ૨
અદ્વપાનંદી શું સમજી શકે, મન જ્યાં જીવે ત્યાં જઈ છેકે;
તેમાં જોધ ચોકે ના ટકે, મરે કોટી વરસ લગી મથી. પ્રહ્માનંદ ૩
પ્રહ્માનંદી જ્યાં ગાય છે, અદ્વપાનંદી અમુગાય છે;
જોઈ માર્ગ આ શરમાય છે, તે અજાણ્યા આ મર્મથી. પ્રહ્માનંદ ૪
લક્ષ પ્રહ્મ સાક્ષીમાં ગયો, તેને સંશે હર સદા થયો;
નિબ્બનંદને નિશ્ચે લલ્યા, છુટ્યો માયાના કર્મથી. પ્રહ્માનંદ ૫
મળે આત્મ જ્ઞાનીના જોધમાં, વળી વેદ શાસ્ત્રના શોધમાં;
ત્યારે કોઈ ઉપર ક્રોધમાં, અદ્ભુતાનંદ સત્ય ધર્મથી. પ્રહ્માનંદ ૬

માયાનો તિરસ્કાર.

પદ. ૭૪

[રાગ, શીયાનો કનરો]

મનહરાણી મૂક્ય કેડ તું મારી પ્રિય વચનોથી,
ભમે પ્રહ્મચારી....મનહરાણી મૂક્ય કેડ તું મારી. પ્રિય ૦ ટેક
દપટ વચનથી હાસ્ય વિનાદે, મારે શરાસન નેત્રનાં મારી. પ્રિય ૦ ૧

તુજ વિશ્વાસે વહે વનિતા, દે છે ઉઘાડી તુ નર્કની ખારી.	પ્રિયં ૨
અંચલ અપળા બ્રહ્મ કરે તું, નખ શીખ રૂપ તું નર્કની ખારી.	પ્રિયં ૩
શુભ ક્રિયાનો ત્યાગ કરાવે, સુકૃત સરવે જાય છે હારી.	પ્રિયં ૪
નિશદિન ચિત્તવે કામ પ્રિયાનું, ક્રિયા સકળ તુજ કામભુગારી.	પ્રિયં ૫
મન મચકારે ચિત્ત હરીને, ગુપ્ત હતી પણ થઈ હવે જહારી.	પ્રિયં ૬
અદ્ભૂતાનંદ અંતર પ્રગટશે, લક્ષ ગયા પછી લાગે છે ખારી.	પ્રિયં ૭

અધિકાર વિષે.

પદ. ૭૫

(રાગ ખનનરાનો)

સંભાળજો સૌ ચિત્ત ધારી, એક અરજ અંતરની મારી,	
અધિકાર વિના જન ધારે, અંતે પ્રાણ પડે કે હારે રે;	
નથી સાકર ખરને ખારી.	એક અરજ અંતરની ૦ ટેક ૦
અગ મુકતાફળને જોઈ, તેનું ચિત્ત રહે નહિ મોહી,	
તેને રાજહંસ કેમ ચુકે, જેની દષ્ટિ પરતાં ઝુકે રે;	
જેનો ભોગી છે ભવમાં ભારી.	એક અરજ અંતરની ૦ ૧
વળી સોમવહ્ની રસ જેહ તે ટકે છે વિપ્રને દેહ;	
જો વગરવંશીને પાથે, તો તરત બહાર દશાયે રે,	
તે ટકે તો વેદ ઉચારી.	એક અરજ અંતરની ૦ ૨
પથ સિંહણ હૃદય સ્તન કેરું, પીવું અન્યને અધરું ઘણેરું,	
પણ તે સિંહણ મુતને ઝરે છે, અન્ય પશુઓ કુટી મરે છે રે;	
તોએ ખુંદ ન મુખમાં ધારી,	એક અરજ અંતરની ૦ ૩
જે કોઈ બ્રહ્માનંદી થાયે, તે આ મારગને ચહાયે,	
તે અહણ કરે અધિકારો, અદ્ભૂતાનંદથી નથી ન્યારો રે;	
કોઈ કાળે ન જાય તે હારી,	એક અરજ અંતરની ૦ ૪

ગુરૂગમ પ્રસાદ.

પદ. ૭૬

(અમારાને અવગુણ રે. ગુરૂગમાં ગુણ ઘણા રે જી...એ રાગ)

સદ્ગુરૂગમ પરસાદે રે, અંતઃકરણો ઉજાગાં રે જી,
એ વિણ જગમાં અનંતકાળ અથડાય;
પ્રાણનાં સો વરસે રે, સ્વદેશે ન જઈ શકે રે જી,
જમણુ ચોકો પરથી ન ઉતરે કદાચ.

(સાખી) ગુરૂની ગમ પડતી નથી, તેથી જન અટવાય:

જન્મ મરણુ પ્રવાહમાં, તે અજ્ઞાને ખેંચાય.	સદ્ગુરૂગમ૦	૧
યોગ દર્શને લેખ આ, પતાંજલિ પરમેશ:		
દયા કરી દરશાવીયો, આથો સદ્ગુરૂ દેશ.	સદ્ગુરૂગમ૦	૨
લેખ લખ્યો છે અમુદ્ય એ, સૌનું હિત કરનાર:		
આ લેખ જે અનુસરે, તે લવને હરનાર.	સદ્ગુરૂગમ૦	૩
આ જગમાં જે અવતરે, ગુરૂ વિના નહિ કાય;		
જન્મ્યા પહેલાં આવીને ધરે સામગ્રી સાય.	સદ્ગુરૂગમ૦	૪
બાળપણમાં એ ગુરૂ, માત પિતા એ જાણ;		
સંસારી ગતિ શિખવે, મુખે વહીને વાણ.	સદ્ગુરૂગમ૦	૫
ખાતાં પીતાં ધાવતાં, વળી પહેરતાં વસ્ત્ર;		
સમજાવે શુદ્ધ બોલતાં, કરમાં ધરતાં શસ્ત્ર.	સદ્ગુરૂગમ૦	૬
એ શિક્ષા ત્યાંથી મળે, પરથમ માત પિતાય;		
અદ્ભુતોત્તમ ના મળે, વ્યવહારે મુખ થાય	સદ્ગુરૂગમ૦	૭

પદ ૭૭

કાર્ય ને કારણના રે, ગુરૂઓ જગમાં અતિ ઘણા રે જી,
જે જે કાર્ય તેના પ્રથક ગણાય;
અન્યની પાસે જાતાં રે કારજ નહિ મુઘરે રે જી,
ઠહેતે પુરે આયુષ સઘળું તણાય

કાર્ય૦ ટેક.

(સાખી) માત પિતા વ્યવહારનાં, પ્રથમ જાણવ્યાં જેહ;	
એથી જ્ઞાન વ્યવહારનું હોય પવિત્ર દેહ	કાર્ય ૦ ૧
તે પુછીના પુરોહિતો, ગોર ગુર કહેવાય;	
વ્રતાદિ સંસ્કાર સૌ, ત્યાંથી પરગટ થાય.	કાર્ય ૦ ૨
સંસ્કારે શુદ્ધિ રહે, ખીજ આચાર પળાય;	
એ પણ મુખ સંસારનું આપી પ્રસન્ન થાય.	કાર્ય ૦ ૩
તે પછી શ્રીતિ થાય છે, વિદ્યા ગુર છે જેહ;	
ન્યાય નીતિ સમજવીને, કરે વિવેકી દેહ.	કાર્ય ૦ ૪
વેદ શાસ્ત્ર જ્ઞાતા કરે, સમજે સઘળા ભેદ;	
પૂછે તેહનો પાર દે, કરે સંશય સૌ છેદ.	કાર્ય ૦ ૫
એ પણ ગુર વ્યવહારના, સંસારીને મુખ;	
હવા ખાય મુખ ઉપજે, પણ નવ ભાગે ભૂખ.	કાર્ય ૦ ૬
તેહનો લાલ તે એટલો, સમજણ સાચી સ્પષ્ટ;	
આખર ત્યાગમાં આવશે, તે દિવસ નહિ કષ્ટ	કાર્ય ૦ ૭

પદ ૭૮.

વ્યવહારિક ગુરુઓ રે, વ્યવહારે ખુંચાવશે રે જી,	
જેની પાસે, જે વસ્તુ હશે તે અપાય;	
કુંભ કર્તા પાસે રે, ત્રાંબા કે પિત્તળ તણે રે જી,	
માગ્યો કુંભ મળશે નહિ રે કદાય.	વ્યવહારિક ૦
ધર્મગુરુ ચોથા કહ્યા, ધર્મ મળે છે ત્યાય;	
પવિત્રતા પાળે સદા, શુચિ વસે મનમાંદ્ય.	વ્યવહારિક ૦ ૧
શુચિ પળાયે બહિરની, ધર્મગુરુની રીત;	
ધર્મ પળાવે પાધરે, ટાળે સરવ અનીત.	વ્યવહારિક ૦ ૨
પુન્ય દાન વરતે સદા, દયાવાન થઈ જાય;	
ધર્મગુરુ સંગે કરી, વિધિ નિષેધ સમજાય.	વ્યવહારિક ૦ ૩
દહાવ મળે સંસારનો, વ્યવહારિક સૌ મુખ;	
મોક્ષ કરી તે શકે નહિ, ખરી ન ભાગે ભૂખ.	વ્યવહારિક ૦ ૪

મરણનું કષ્ટ ટાળી શકે, એટલી સત્તા થાય;	
જન્મનું નવ ટાળી શકે, એજ વેદનો ન્યાય.	વ્યવહારિક૦ ૫
દેવ લોક માં જઈ વસે, કરે પુન્યનો ભોગ;	
આખર મનુષ્ય થઈ અવતરે, એ મોટો છે રોગ.	વ્યવહારિક૦ ૬
પદ ભોમિની સાદ્યળી, ભોગ કરે લલી ભાત;	
અદ્ભુતાનંદ ના મળે, એ ખરી વેદની ખ્યાત.	વ્યવહારિક૦ ૭

પદ ૭૬.

વ્યવહારે વળગેલા રે, મોક્ષ તે ક્યાંથી કરે રે જી,	
હું મારામાં, નિશ્ચિન રહે ભરપુર;	
ધન તન દ્વારા ગેહ રે લુપ્થપણે દાઝતા રે જી,	
તૃષ્ણા રૂપી, હુતાશની બળે ઉર.	વ્યવહારે૦

(સાખી) વળી કદાપી તે પછી, જાય પંડિતની પાસ;	
વિધિ નિષેધ સમજે સહુ, થાય ચરણનો દાસ.	વ્યવહારે૦ ૧
કથા પુરાણે કાન દે, સમજે ન્યાય અન્યાય;	
કર્મ ધર્મની વિધિઓ, તે સઘળી સમજી જાય.	વ્યવહારે૦ ૨
પંડિતથી પાણુ એટલા, લાભ મળે છે જાત;	
આગળ જે પગલું ભરે, તેવાની ધન્ય માત.	વ્યવહારે૦ ૩
જન્મ મરણ દુઃખ કાપવા, તોડવા તૃષ્ણા દોર;	
આગળ ચાલે જન કહી, તો જાય અંધારૂં ઘોર.	વ્યવહારે૦ ૪
મુક્ત પુરૂષને આશરે, જઈ સન્મુખ ઉભો રહે;	
આશા અંતર મોક્ષની, તે દિલગીર થઈને કહે.	વ્યવહારે૦ ૫
શુદ્ધ ત્યાગ વૈરાગ્યમાં, સત્ય યુક્ત સમબય;	
અદ્ભુતાનંદ કારણે, જઈ નર્મીને લાગે પાય.	વ્યવહારે૦ ૬

પદ ૮૦.

બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રોત્રિય રે, સદ્ગુરૂ સેવીએ રે જી,	
જેથી મળે, કમે કમે કરી જ્ઞાન;	
કર્મોપાસન જ્ઞાન જ રે, ત્રણ કાંડ વેદના રે જી.	
વિવેક સાથે તેહનું કરાવે ભાન.	બ્રહ્મનિષ્ઠ૦ ટેક-

(સાખી) કર્મોપાસન બહુ કર્યાં, જઈ કરે અરજ ઉચાર;	
ત્યાગી વિષુ ભવ જળ થકી, કોઈ ન તારણહાર.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૧
સંસારી સંસારમાં, સ્થિર કરે એ ન્યાય;	
ત્યાગી ત્યાગ કરાવશે, વેદની એ વાચાય.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૨
બ્રહ્મા એ મા બાણવી, આપે જ્ઞાન-સંસાર;	
ગુરુ સંસારી એ કહ્યા, કર્મ જ્ઞાન ભંડાર.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૩
બીજા જે વિષુ કહ્યા, સત્યાસત્યનું જ્ઞાન;	
શુદ્ધતા હોય શરીરની, વિધિ નિષેધે ભાન.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૪
એ પણ પંકિત દેવની, વળી એ મારગ કર્મ;	
તેમાં મોક્ષ મળે નહિ, કેવળ કોરે ધર્મ.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૫
ભોગ ભોગવે દેવમાં, અષ્ટ પ્રકૃતિ દેહ;	
એ કળ રહે વિષુ-વિષે, વેદ કથે છે તેહ.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૬
શિવ વિષુ મોક્ષ મળે નહિ, કોડ કરે ઉપાય;	
બંધાયો જે લોકમાં, અદ્ભૂતનંદ ન રહાય.	પ્રશ્નનિષ્ઠ ૭

૫૯ ૮૧.

નાવ સ્વરૂપી સદ્ગુરુ રે, પડભંગીથી મુખરે રે ભ,
 નહિ તરેલા, તારી શકે ન કદાય;
 બ્રહ્મ કર્તુ, નથી જેણે રે, તે જન શુ ત્યાગી શકે રે ભ,
 તરણ તારણ, સદ્ગુરુમાનો સદાય. નાવ ૦ ટેક.

(સાખી) મુક્ત દશા શિવથી મળે, પ્રગટે દ્રઢ વૈરાગ્ય;	
ઉંચ ગતિમાં વિચરે, પામે મુખ અથાગ.	નાવ ૦ ૧
બ્રહ્મા બાંધે વિશ્વમાં, વિષુ બાંધે દેવ;	
શિવ બાંધે આકાશમાં, મુક્ત કરે તતખેવ.	નાવ ૦ ૨
ધૃત્તિ જ્યાં હોય જેહની, તે મારગ પર ભવ;	
ધૃત્તિ અનુસારે કરી, મળશે તેવો લાવ.	નાવ ૦ ૩
ચતુર વિશંતિ શિક્ષકો, ગુણ ગુરુ તણુ ગણાય;	
પંચ ગણાવ્યા તે પરે, એ થકી કાર્ય ન થાય.	નાવ ૦ ૪

એ સર્વે સંસારના, સંસારીને મુખ;
 ત્યાગી વિષુ ટાળે નહિ, જન્મ મરણનું દુઃખ. નાવ૦ ૫
 કાર્ય અને કારણ તણા, જગમાં ગુરૂ અનેક;
 અદ્ભુતાનંદ કારણે, સૌ સમજે એ વિવેક. નાવ૦ ૬

૫૬ ૮૨.

સૂર્ય સ્વરૂપે સદ્ગુરૂ રે, સંગે કારજ ગ્રીધશે રે જી,
 નહિ તો જગમાં, અનંત કાળ અથડાય;
 જન્મ મરણનો ફેરો રે, કોટી કરૂં ના ટળે રે જી,
 સદ્વસ્તુ જન, ઓગળી શકે ન કદાય. સૂર્ય૦ ટેક.

◀સાગી) વિશ્વ સકળ ગુરૂ રૂપ છે, ગુણ લીધામાં મુખ;
 અવગુણ અંતરમાં ધરે, એજ અપરિમિત દુઃખ. સૂર્ય૦ ૧
 એક ગુરૂને આશરે, કદી કારજ થાશે નહિ;
 દત્તાત્રીયે કોણુ કારણે, ચોવીસની શિક્ષા લાઈ. સૂર્ય૦ ૨
 વેદ વિષે વર્ણન ઘણાં, હાલ એક કયમ હોય;
 ભણવામાં વર્ગો જીવો, અનુભવ કરી સૌ કોય. સૂર્ય૦ ૩
 ગુરૂ વિના પગલુ નથી, ભરવા કેરો ઠામ;
 નથી ગુરૂ જે સ્થળ વિષે, ત્યાં કયાં હોય વિશ્રામ. સૂર્ય૦ ૪
 કાર્ય કારણના જુજવા, અનેક ધા દરશાય;
 ત્યારે તો ગુરૂ એકથી, જ્ઞાન પુરણ કયમ થાય. સૂર્ય૦ ૫
 સમજીને શરતે ચઢે, તેનું મોટું ભાગ્ય;
 ભવમાં તે મુખીયા થયા, ઉચ્ચ ગતિમાં અથાગ. સૂર્ય૦ ૬
 બ્રહ્મા કે જૃહસ્પતિ, ગુરૂ ગમ વિણુ નવ હોય;
 અદ્ભુતાનંદ પામવો, તો વચને વળગો સોય. સૂર્ય૦ ૭

૫૬. ૮૩

સદ્ગુરૂથી સંતોષ્યા રે, કોટી આ સંસારમાં રે જી,
 શાંતિ આવી સમી ગયા જગમાંય;
 કુંભ જે સાગરમાં રે, ડુબ્યો દરશે નહિ રે જી,
 પછી ન જડશે, શોધશે સ્થાનક કયાંય. સદ્ગુરૂથી૦

(સાખી) અટકે જે જન આળસુ, મંદ સુસ્ત કહેવાય;	
તેને કષ્ટ સહા રહે, જન્મ મરણ નવ જાય.	સદ્ગુરૂથી૦ ૧
ગુરૂગમ એ સર્વે કહી. એ વિધિ સમજે મુખ;	
અણસમજી સંસારમાં, સહા ભોગવે દુઃખ.	સદ્ગુરૂથી૦ ૨
તત્ત્વજ્ઞાન એથી મજે, અન્ય ન ભાજે ભેદ;	
એ વિણ જ્ઞાન અંટોળીયાં, કરે ન સંશય છેદ.	સદ્ગુરૂથી૦ ૩
દીપક કરે અનેક પણ. તોયે ન રાત્રી જાય;	
તત્ત્વજ્ઞાન ભાનુ વિના, દિવસ કયમ દેખાય.	સદ્ગુરૂથી૦ ૪
પતાંજલિ પરમેશનો, ગુરૂગમ આ પરસાદ;	
યોગ દર્શને પાઠવ્યો છે, મન કરવા નિખાદ.	સદ્ગુરૂથી૦ ૫
સંશય ટાળે સર્વના, યોગે તત્ત્વ વિચાર;	
ગંગા ધારા છુટતી, મહા મુની મુખ દ્વાર.	સદ્ગુરૂથી૦ ૬
આ લેખે જે અનુસરે, શોધે સદ્ગુરૂ નાવ;	
તે જનને પુરણ મજે, અદ્ભૂતાનંદ લાવ.	સદ્ગુરૂથી૦ ૭

વેદ મનન વિના તરી શકાય નહિ.

પદ. ૮૪

(પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કયમ થાયે...એ રાગ)

વેદ મનન વિણ રે, શું કરશે, આ લવસાગર કયમ તરશે,	
તમે મરશે ને અવતરશે, વેદ મનન વિણ રે.	ટોક.
વેદ મનન જેને કહે, તે ચારે વેદનું તત્ત્વ;	
શિક્ષા દે સંસારને, છે બ્રહ્મ કલ્પનું સત્ત્વ.	વેદ મનન૦ ૧
કર્મોપાસનના માર્ગથી, આ છે ઉલટા અર્થ;	
નથી વૈરાગે વિસમ્યા, જન તો તેનો નથી ગર્થ.	વેદ મનન૦ ૨
અજ્ઞાનીને ઉલટું છે, સમજી જનને મુખ;	
વેદ મનન સમજ્યા વિના, કદી ન મજે અવિચળ મુખ.	વેદ મનન૦ ૩
મનન કરે જન વેદનું, શોધી કહાડે સાર;	
સમજીને વસ્તે નહિ, તો જીવીતને ધિક્કાર.	વેદ મનન૦ ૪
સમજે વાંચે સાંભળે, અંતર ના ભીંજાય;	
કંઠણ હૃદય કોમળ નહિ. તો સિદ્ધિ કયમ થાય.	વેદ મનન૦ ૫

પરથમ વચ્ચનો જે કહ્યાં, તેથી ઉલટા અર્થ;	
સમજીને સવળો થશે, પણ નથી ગાંડાનો ગર્થ.	વેદ મનન ૬
ખહારનું પરથમ કહ્યું, આ અંતરના લેદ;	
ખાહિર ભીતર એકતા, સમજણ ભર વિવેક.	વેદ મનન ૭
છેલ્લી સીડી જે ચઢે, તેનું મુધરશે કામ;	
જો પગ પાછો નવ ભરે, તો વિભુ વિષે વિશ્વામ.	વેદ મનન ૮
જોતાં આ સંસારમાં, ભટકે છે ખડુ જન;	
તોયે પડે નહિ પાધડું, વિભળ હોય જ્યાં મન.	વેદ મનન ૯
જવું કંઈ ને નામ કંઈ, એ સિદ્ધિ કયમ થાય;	
નામ ધરાવે જાત્રા અને, જન વેપારે જાય.	વેદ મનન ૧૦
સાચાના સોગન ધરે, પરપંચે ખડુ પ્રિત;	
મુખ મીઠું મનમાં કપટ, એ ભવજનની રીત.	વેદ મનન ૧૧
કહેશે તો કડવો થશે, મુન્ય ગ્રહે પણ દુઃખ;	
ગોલાવે ખડુ બળ કરી, ઉભાં રહે સન્મુખ.	વેદ મનન ૧૨
વેદ મનનનો લેખ આ, અવરોહણની રીત;	
સમજે કોઈ જે અતુર જન, મોક્ષમાં જેને પ્રીત.	વેદ મનન ૧૩
વગગેલાં વ્યવહારમાં, જેમ આટામાં લુણ;	
વેદો ન્યાડું શું કરે? ધનમાં ધુણા ધુણ.	વેદ મનન ૧૪
નિશ્ચય નીતિ નિર્માળ મન, ત્રણેનો વ્યવહાર;	
જન્મ મરણથી ઉગરે, ભવ તરતાં નહિ વાર.	વેદ મનન ૧૫
મનન માર જે જન સહે, ધરે પગથીયે પાય;	
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટે, તે ભવજળ તરી જાય.	વેદ મનન ૧૬

મોક્ષનું સાધન વેદ મનન છે.

પદ ૮૫

(આધવ જાળને કહેજો માધવને રે...એ રાગ.)

વેદ મનન એ સાધન મોક્ષનું રે, એ વિષુ અન્ય નથી ઉપાય;
 વિધિનાં અનંત વરસો વહી જશે રે, તો પણ જન્મ મરણ નવ જાય. વેદ ૧
 અડસદ તીરથ જન કહી જો કરે રે, નિશ્ચિન ઉર્ધ્વમાં અકળાય;
 પણ તે માને પોતાના અંગમાં રે. સમય સમય અધર્મો દર્શાય. વેદ ૧

- જેમ જળની મધ્યે રહે માછલું રે, તેહની પીખ્યાસા નવ બાય;
જીવને જમણા રહે છે જ્યાં દગી રે, ત્યાં લગી નશે દિશા ભટકાય. વેદ૦ ૨
- ભટકતાં કેટી જન્મો વહી ગયા રે, તેનાં ગણતાં ના'વે તાગ;
ખોળતાં કંઈ જન જોવઈ ગયા રે, ન લીધું નભનું સુખ અથાગ. વેદ૦ ૩
- જન સૌ તીરથ કેરું નામ લે રે, જીવે વ્યવહાર દેશ અને લોક;
ત્યાં જઈ પરનું હરે પોતે ખુવે રે, તિરથના ક્ષણમાં હર્ષ ને શોક. વેદ૦ ૪
- જગમાં જે આપે ઉપદેશને રે, સાચું એ તિરથનું ધામ;
સમજે દેવ તિરથના મહાતમા રે, એથી આવે છે વિસરામ. વેદ૦ ૫
- જેથી જીવદશા બાંધે પરી રે, શિવરૂપ લોહ હેમ જેમ થાય;
જગમાં સાચા તિરથ મહાતમારે, જેથી જડતા સઘળી બાય. વેદ૦ ૬
- મળે ગુરૂ અજ્ઞાનીઓના આસરે રે, તેથી સરે ન જનનું કામ;
કેટિ કટ્ટપ લગી કુટી મરે રે, ન મળે સ્વદેશ મુખનું ધામ. વેદ૦ ૭
- જગમાં જોધ કરે તે બાપડાં રે, અંતર તૃષ્ણાના ભંડાર;
જે જન શાણા તે સમજી જશે રે, દૂરથી કરશે નમસ્કાર. વેદ૦ ૮
- જનને જો સાચું હોય સમજનું રે, વિષયથી પામું વાળે મન;
પછીથી ગુરૂ ન બાંધે ગોતવા રે, રમણ કરે મહાતત્ત્વે નિશ્ચિન. વેદ૦ ૯
- સમજે શિષ્ય ગુરૂ બેઠ એક છે રે, એવો નિશ્ચય કરે નિર્ધાર;
જન્મ મરણનો ભય તેનો ટળે રે, સમી જઈ ઐક્યતાથી ભવપાર. વેદ૦ ૧૦
- જોતાં દીપક ઓલે મરૂતથી રે, બળી તે પવન વિનાનો બાય;
જગમાં મારે જીવાડે એક જે રે, પણ જે સમજ્યા વિણ શું થાય. વેદ૦ ૧૧
- જેની હદ બંધાઈ છે જેટલી રે, તેને સમજ્યે જન મુબાણ;
ભવમાં જમણા તે જનની ગઈ રે, એવી વેદ મનનની વાણ. વેદ૦ ૧૨
- જેમ કુંભાર તે ચાકને ફેરવે રે, વળી ગાફળનો ગોળો જેમ;
કેનું આકર્ષણ સમજી જવું રે, જડમાં વ્યાપક ચૈતન્ય તેમ. વેદ૦ ૧૩
- બીજ વિષે અંકુર જેવા વસે રે, તેવા સ્ફુરી પરગટ થાય;
ખટરસ વસતા નથી વરસાદમાં રે, એવું વેદ સદાયે ગાય. વેદ૦ ૧૪
- જગનો કર્તા તો પોતે થયો રે, અને ભોક્તા પોતે પણ બાણ;
ભેદ ગણે એ મોટી ભૂલ છે રે, એવી વેદ મનની વાણ. વેદ૦ ૧૫
- એ વચનોને ઓળંગી વહે રે, અદ્ભૂતાનંદ ન મળે કદાચ;
જન્મ મરણનો દેરો ના ટળે રે, નિશ્ચિન આ ભવમાં અકળાય. વેદ૦ ૧૬

વેદ મનન બાણવાથીજ કાર્યની સિદ્ધિ.

પદ ૮૬

(સૈયર શું કહ્યું રે, મારે નંદ કુંવરસું નેહ...એ રાગ)

મનન વેદો તાણું રે; અવલોકનથી કારજ થાય. ટેક૦

ન્યાય વિષે અન્યાય છે ને, અન્યાયમાં છે ન્યાય;
ઐક્યને ત્યાગી જે કરે જન, તે સિંહાસન બાય. મનન૦ ૧સત્ય વદવામાં સુખ નથી, અસત્ય એમાં હોય;
એ ઐક્યને જે જન તજે, એવો જવદ્વેષો કોય. મનન૦ ૨પુન્ય વિષે પણ પાપ છે, પાપ પુન્યમાં રહે;
અ અંનેને ત્યાગતાં, જન અણુદ્વીંગી થઈ રહે. મનન૦ ૩પરમારથમાં પેસતાં, પણ સ્વારથ તેમાં હોય;
પણ એ ઐક્યને ત્યાગતાં, બાધ ગણે નહિ કોય. મનન૦ ૪છાયા સારી શોધતાં, તો તડકો રહે તે માંય;
તત્ત્વને જેણે ઓળખ્યું, પછી એક ન દર્શે ક્યાંય. મનન૦ ૫સુખની ઇચ્છા જો કરે તો, દુઃખ તેમાં દર્શાય;
સત્ય સમજણ આવ્યા વિનાનાં, ગાંડાં ગોધાં ખાય. મનન૦ ૬ગુરૂ નથી ને શિષ્ય નહિ ત્યાં, શ્રી કરવાની વાત ?
ત્રીજી પણ વસ્તુ નથી તો, ક્યાંની કરવી ખ્યાત. મનન૦ ૭નથી જીવ નથી આત્મા, ને નથી બ્રહ્મ કે જગત;
શ્રોતા કે વક્તા નથી, છે અસંગ એક વિરક્ત. મનન૦ ૮એવા નિશ્ચય જે કરે તે, ભવજળ ઉતરે પાર;
અદ્ભુતાનંદ તેહને તો, મળતાં ન લાગે વાર. મનન૦ ૯

સ્થિરતાનું સ્થાન એ વેદ મનન જ છે.

પદ ૮૭.

(હૈયાના ધ્રુવના ભરિ સંગે હેત ના કાધું.....એ રાગ)

કોઈ વિરલા જગમાં, વેદ મનનને વરેલા;
તે જન જગમાં નથી રખડતા, સ્થિરતાથી બ્રહ્મમાં ઠરેલા રે. ટેક૦ખટની ખટપટ સકળ વિશ્વમાં, શાણે સમજી જશે;
ખટની ખટપટ છેડી દેતાં, જન કાયર નહિ થાશે રે. કોઈ૦ ૧

વાહલાંને વેરી કરે જન, વેરી વા'લાં હોય;	
જેને સમજણ જગમાં ઉલટી, જડ્યો જનેતાએ કોય રે.	કોઈં ૨
જોયાથી જડશે નહિ ને, પડપૂછ્યે નહિ પાર;	
લેખોમાં લવરી ઘણી છે, ગણતાં જન્મ અપાર રે.	કોઈં ૩
મોટા પણ પરખે નહિ ને, રાહ્યા વાળે ડાટ,	
અમૂલ્ય વસ્તુ મુલ વિના તે, જડશે જ્ઞાન ને ઘાટ રે.	કોઈં ૪
પંચાસરમાં જઈ જુગે ત્યાં, વસે શેડીયા ચાર,	
કરી એકત્ર પુછશે તો, જડશે મહીં રહેનાર રે.	કોઈં ૫
ખણતાં તો ખોળે જડે, તજે ખટ સ્વાદિ જેહ;	
વા'લા પણ વેરી કરે જન, જગમાં વિરલા તેહ રે.	કોઈં ૬
ગુણ અવગુણ જાયે ગળી, હોય જગમાં કોઈં જન;	
વિધિ નિષેધ ત્યાગી જતાં, જન કરશે જાળ છેદન રે.	કોઈં ૭
દેશ ભગ્યે નહિ ગણતરી પણ, નજરે આવે એક;	
કુટશે કણખી ને વાણીઆ, ખોશે મૂળનો ટેક રે.	કોઈં ૮
વિધન કયાં બહુ વાણીએ, ને બાંચી લીધા બંધ;	
દૂટા કરશે વાણીઆ જો, થાશે સત્ય સંબંધ રે.	કોઈં ૯
કાજળ ભૂંસે મુખ પરે, ને લે નેત્રોતું નામ;	
અહભૂતાનંદ ના મળે તો, કંઈંયે ન મુધરે કામ રે.	કોઈં ૧૦

અધિષ્ઠા આશ્રિતનો ભેદ તે અભેદ.

પદ. ૮૮

(કાગી)

વેદ મનન કહે અચંખો રે, અધિષ્ઠા આશ્રિત થવાને ફરે,	
એથી શું બીજું અવળું રે, જાંબુકને દેગી સિંહ ડરે.	ટેક૦
કંઠીધી વંડી જશે, પડશે ગાળીયાં કોટ,	
બંધન થઈ જશે આપડાં, આખર ખાશે ખોટ;	
સમજીને પગલું ભરજો રે, વેદોનાં વચનો મનમાં ડરે.	વેદ૦ ૧
આશ્રિત તું કોઈંનો નથી, આશ્રિત થાવા જાય;	
બંધાયાં પશુ આપડાં, તે મુવે ન છુટાં થાય,	
પરસ્વાધિનમાં રહીને રે, મિથ્યા મન ભંડારે ભરે.	વેદ૦ ૨

વિશ્વાસઘાતી વિશ્વમાં, ફરતા ક્રાંતીક કામ,
 ફાંસો નાખી કંઠમાં, દે છે લલાટમાં ગમ;
 આખર અર્થ ન સરશે રે, સમરથ કાયરને શરમે પડે. વેદ ૦ ૩
 જે તે સમજે માનમાં, તો આશ્રિત માને નહિ,
 મુજમાં છે તે સર્વમાં, રે પ્રોઢા ચોડા થઈ;
 એ સમજણ વિણ જગમાંરે, અહ્મુતાનંદને કળ ન પડે. વેદ ૦ ૪

વેદ મનની શિક્ષા.

પદ ૮૬.

(સાંભળ શુદ્ધ ચિત્તે કરી.....એ રાગ)

વેદ મનન વિણ વિશ્વમાં, જન્મી બાણ્યો ન ભેદ;
 કારજ એકે ન મુઘરે. જન્મ મરણ નહિ છેદ. વેદ ૦ ૧૬૩.
 વિશ્વમાં થઈ બાંધે આધણો, વેદ વિરૂધે ન બાંધ;
 ગફર ન મારે દશે દિશે, માર્યે ખોટી થવાય. વેદ ૦ ૧
 શાણો સમય નહિ ચુકશે, ત્રિશા બુવે ન અનેક;
 વેદોના ભેદોને સમજશે, તેનો ધન છે વિવેક. વેદ ૦ ૨
 ગાયને ગ્રહણ કરે નહિ, ન કરે ગર્ધવનો ત્યાગ;
 કેળ અને જે કંથેરનો, સરખો માની લે લાગ. વેદ ૦ ૩
 માળાને ત્યાગે તે મહાજનો, સેવા ત્યાગે તે શુર;
 લાજ શરમ જગની તજે. મહાજન એ ભરપુર. વેદ ૦ ૪
 મહાજન જગમાં બેસે ઘણા, દષ્ટિ આગે અધઘાય;
 સાચા માજન તે સર્મી ગયા, પુનઃ નવ દર્શાય. વેદ ૦ ૫
 શુકન બુવે તો શઠ ગણો, મુહુર્તનો પણ નહિ મેળ;
 અહ્મુતાનંદ મળ્યા પછી, ખેલે પ્રભરૂપે ખેલ. વેદ ૦ ૬

વેદ મનન.

પદ ૮૭.

(ભકિત એવી રે ભાઈ એવી...એ રાગ)

જેને મોક્ષ મારગ પર પ્રીતિ, વેદ મનનની સમજે રીતી,
 ભાઈ પસાયુ કરવા બાંધ, પણ તેના મમ્મું નવ થાય;
 એવી સમજણ અંતર માંધ, પડે તે પર જ્ઞાનની છાંય. જેને ૦ ૧૬૪.

- સાધુ સમા થઈ જગતમાં ફરે, વળી નામ મહાત્મા ધરે,
‘પ્રગટ પ્રભુ છું’ બોલે મુખ, માણે સંસારી કેડું મુખ;
જ્ઞાન જાળ પ્રસારે ઘણી, અપે સર્વેને ખાણી ખાણી. જેને ૧
- ધરે મહાત્મા તણા, શણગાર, ધીમા રહીને આપે ઉચ્ચાર;
સિદ્ધ થઈ જગતમાં ફરે, પાપ પહેલો નિષેધમાં ભરે. જેને ૨
- સાધન એક ન સાધ્યું હોય, સાધુ શાસ્ત્રો કહે નહિ કોઈ;
પણ સાચો સાધુ કેવાય, દિલમાં દીન પાણું દર્શાય. જેને ૩
- પહેરે શુર તણાં સૌ વસ્ત્ર, સરવ ધરે શુરાનાં શસ્ત્ર;
ધરે ટોપ કવચ ઘોડે સ્વાર, મુખે હો હો કરે ઉચ્ચાર. જેને ૪
- એવો તો પણ એ શુરો નથી, વેદ શાસ્ત્ર કહે એમ કથી;
રણમાં જઈને પડાવે રાડ; જેને જોઈને ત્રાસે ધાડ. જેને ૫
- શત્રુ સન્મુખ રહીને જે લડે, મર્ણુ થકી ન પાછો પરે;
ત્યારે તેને તો છે શાખાશ! નહિ તો વાઘે ખાધું જ્યમ ઘાસ. જેને ૬
- કહ્યું તેમાંનું કાંઈ નવ થાય, ડોળ દર્શાવી ને સંતાય;
ધર્યો વેશ તો પણ ધિક્કાર, મિથ્યા માથે શુરનો ભાર. જેને ૭
- તેનું કર્તવ્ય નજરે ચડે, શુરો સન્મુખ રહીને લડે;
એ પ્રમાણે કરે નહિ કોય, તો તો શુરો કહે નહિ સોય. જેને ૮
- સૂણે ભાગવત ભૂલ રે’ ઘણી, થોડી ખુદિ હોય જે તણી;
કૃષ્ણે કયું તે કરવા જાય, તેમાંનું સાચું કાંઈ ન થાય. જેને ૯
- કરે રાસને કાઠે વેશ, મિથ્યા ડોળ કરે હંમેશ;
ચાળા પાટે હરિના ઘણા, હાંમીમાં નવ રાખે મણા. જેને ૧૦
- કૃષ્ણે કયું તેવું નવ થાય, દાવાનળ પીધો કેમ જાય;
કવચિહ્ અભિનું પાન જ કરે, ભલે રાસમાં પગડું ભરે. જેને ૧૧
- નહિ તો નર્ક ભોગનું એ કાજ, છોડી સ્વર્ગ તણા સજ માજ,
સમજી ભજી હરિ શાણો થા, એવો અધર્મ ભૂલી જાય. જેને ૧૨
- એવાં ચિન્હ ઉપર દર્શાય, હરિ જેવો પણ હરિ નવ થાય;
ઉપર તેવું ભાસે રૂપ, હેઠ પણ જોશે તેવું સ્વરૂપ. જેને ૧૩
- પોતાને પોતાનું ભાન, કોણ રીતે કહેવો ભગવાન;
વેદ શાસ્ત્ર એમ કેંછે કથી, અદ્ભૂતાનંદ એમાં નથી. જેને ૧૪

વેદ મનન વિષુ તરી શકાય તેમ નથી.

પદ. ૯૧

(આખખો)

- વેદ મનન વિન કોણુ તારે રે, ન સમજ્યે જન્મ બધો હારે,
શ્વાન અને મુકર થયો તું, થયો વ્યાઘ્રને વ્યાલ;
અથડયો બહુ વાર તું હજી, તેનો ન કરે ખ્યાલ. વેદ૦ ૧૬૬-
- ફરતાં બહુ ફેરા ફર્યો, હવે પામ્યો મનુષ્યા દેહ;
સમજણુ વિષુ સંસારમાં, કંઈ દુઃખનો નાવ્યો છેહ. વેદ૦ ૧૬૭
- જે જે અંકુર બીજમાં, તે મુકુરેથી સમજાય;
સંસારે વણ મોહનતે, એ કદીએ નહિ પરખાય. વેદ૦ ૧૬૮
- વસ્તુ મુલ વિષુ કોણુ કહે, શાણો સમજે કોઈ;
બીજા જન જાણી શકે શું, સમજે વિરહો સોઈ. વેદ૦ ૧૬૯
- કોઈ જનને પ્રસરે કદી, તત્વ જ્ઞાનનું તેલ;
સઘળો વ્યાધિ રહે વેગળો, મળે મોક્ષનો મેળ. વેદ૦ ૧૭૦
- બાકી બીજું રહે નહિ, જે ભાગ ત્યાગ કે વાર્ય;
શુદ્ધાશુદ્ધ ટળે સહુ જેનું, ઉદય થયું મહા ભાગ્ય. વેદ૦ ૧૭૧
- અવકાશે તે વિચરે, ને ઠરીને બેસે ઠામ;
ભવમાં આથી છે નહિ, કોઈ બીજો વિશ્રામ. વેદ૦ ૧૭૨
- અનધડ તો અદ્યધ જશે, ને થશે ચિત્ત એક તાર;
વળતી બ્રમણા કયાં રહી, જ્યાં બાધી જગથી હાર. વેદ૦ ૧૭૩
- એર નથી ને વેર નથી, અને ગયું દેહાભિમાન;
જનમી શી બાકી રહી, જ્યાં ગયું માન અપમાન. વેદ૦ ૧૭૪
- કલેશો આ સંસારના ને, ટળી ગયા સૌ શોક;
વેર કે પ્રીતિ રહી નથી, તેમ ટળી ગયા સૌ લોક. વેદ૦ ૧૭૫
- થયો અસંગી જે સમે, પછી ન મળે બીજું કોઈ;
ભવમાં બ્રહ્મ એ નિપન્યો, કહે મહા વાક્ય એમ સોઈ. વેદ૦ ૧૭૬
- ક્રિયા હોય પાછી કદી, તો તે જન બ્રહ્મ ન થાય;
મત્યમાં રહી જે જન કરે, તો સરિતા સિંધુ સમાય. વેદ૦ ૧૭૭
- પત્થરના હિરા બને છે, લોહનું સુવર્ણ હોય;
મયળ તણી ભમરી બને, એ જુગત વિચારી જોય. વેદ૦ ૧૭૮

બળનો સંત બની શકે, ને સંતેથી હરિ દર્શાય;
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટયા પછી, જગત ઘાટ ઘટી જાય.

વેદ ૧૩

વેદ મનનનું ફળ.

૫૬ ૯૨.

(મમજાણુ સાચી રે, સંત વિના કાણુ આપે ? ...એ રાગ)

વેદ મુધારસ રે, પીતાં અમર કરશે;

તેના મનનથી ચમદૂત ડરશે.

વેદ ૦ ટેક.

આવે પરોણા દવારપે, તો વેગે સામો પાય;

એવું બહાલ અંતરમાં રાખી, સામો જઈ લપટાય.

વેદ ૦ ૧

ભોજન આપે ભેટીને, વળી થાય ચરણનો દાસ;

બળતા સઘળી દૂર કરીને, વસે આધુતા પાસ.

વેદ ૦ ૨

એક ધુક કે'છે બીજાને, સૂર્ય ન ઉગે કડી ?

એક બીજાના સાખીયા, બંનેને નેત્રો નહિ.

વેદ ૦ ૩

દરશે નહિ જે અંધ છે, તે કયમ પુરે સાખ;

ભવમાં જ્ઞાની જે લવે, તે શાસ્ત્રની વાખ.

વેદ ૦ ૪

હું નથી માડું નથી, એવું બે સત્યથી હોય;

અંધનથી છુટો થયો પણ એવો જવડો કોય.

વેદ ૦ ૫

મુખથી ના કહે મુરખો, અંતર તાંબુનાણુ;

જનના એવા ભેદથી, તો થાય હર્ષની હાંણુ.

વેદ ૦ ૬

વિષય કરે વિભજ થઈ, તો સિદ્ધિ કયમ થાય;

મન સાથે નહિ ઐક્યતા, નાવ તે દુખી જાય.

વેદ ૦ ૭

સંગથી બહુ બગડી ગયા, સંગે દીધો છેલ્લ;

માટે હવે ન ભૂલતો, જાણુ નકામો દેલ.

વેદ ૦ ૮

મરબદે મુંઝઈ ગયા, નથી ભરાતો પાય;

અવલખે અથડાઈ મુવા, છે ધારે પણ નવ થાય.

વેદ ૦ ૯

બાળકનો આનંદ જે, નહિ માયા નહિ રામ;

લોક કરે છે વૈતરાં, પણ પાતાને વિશ્રામ.

વેદ ૦ ૧૦

એ ગતિ પર રહે મહાત્મા, તેથી સઘળું મુખ;

અદ્ભુતાનંદમાં રહે સદા, સ્વપ્નામાં નહિ દુઃખ.

વેદ ૦ ૧૧

આનંદ બહુ પ્રકારના, છે ગણનાં ના'વે પાર;	
પણ જે બ્રહ્માનંદ તે, મુખનો સિંધુ સાર.	વેદ ૧૨
પુન્ય કરે પરણી પતે આપે કાયા દાન;	
ધન ધરણી ને ધામથી, ન મળે એ નિદાન.	વેદ ૧૩
યજ્ઞ યાગ કે વૃત્ત દાનથી, ન મળે એ સંજોગ;	
અદ્વૈતાનંદ એમાં પ્રગટે તજે વિશ્વના ભોગ.	વેદ ૧૪

સત્ય સ્વરૂપનું ઓળખાણ.

પદ ૯૩

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

મોક્ષનું સાધન રે, વેદ મનન મુખકરી;	
તે જન જગમાં જાય ન હારી, મોક્ષનું સાધન રે.	
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર, શક્તિ ને જે શેષ;	
અંદ્ર આદિત ને ઉદગણ, તે ભયવાળા હંમેશ.	મોક્ષનું ૧
ષટ્ ભોમિન! આદ્ય્યા, સધળા નિરાનંદ;	
સાતમીએ સરદાર છે, તે ત્રોડે ભવ કંદ.	મોક્ષનું ૨
વરતાં તો વિચારીએ, રંગપો નવ હોય;	
આખર નિર્ધણીયા થઈને, પડે રખડવું સાય.	મોક્ષનું ૩
શિવે ઉમયા અંગમાં, બુધેને રાખ્યાં જેમ;	
એ પ્રકારે સમજીને, પછે ભળે અંગમાં તેમ.	મોક્ષનું ૪
આનંદ શો ગાપી તણો, કરી કૃષ્ણસુ પ્રીત;	
અતે પણ તુટી ગઈ, ગતિ થઈ વિપરીત.	મોક્ષનું ૫
એક વિના તો અનેકને, વરતાં કરશે વિચાર;	
રંગપો છે રોકડો, એ મન નિશ્ચય ધાર.	મોક્ષનું ૬
જેમાં સત્તા જેટલી, તેટલું કરશે બળ;	
એ સાચું સમજ્યા વિના, કદી પડે નહિ કળ.	મોક્ષનું ૭
આતમ ચૈતન્ય છે બ્રહ્મનું, ન કરે તેના ભાગ;	
વિશ્વ સકળ બ્રહ્મ રૂપ છે, જે સમજે બુધ અથાગ.	મોક્ષનું ૮
ગુણથી ભેદ જણાય છે, ગુણમા જેવાં કર્મ;	
ગુણો કરે, ગુણ ભોગવે, જે છે ધર્મ અધર્મ.	મોક્ષનું ૯

માયા ગુણનું જગત છે, પંચ તત્વ સહ દેહ;	
ગુણ ને આધીન સર્વ છે, દષ્ટે આવે તેહ,	ભોક્ષનું ૦ ૧૦
રામ કૃષ્ણાદિ કષિ જનો, વળી મહાત્મા અનંત;	
બ્રહ્મા વિશ્ણુ મહેશ્વર, ગુણ માયા દિસંત.	ભોક્ષનું ૦ ૧૧
મુખ દુઃખ એ જે સંગ્રહે. ઉપજે ને અદ્વિપાય,	
શુદ્ધ ચૈતન્ય જે પ્રભનું, નવું કદી નવ થાય.	ભોક્ષનું ૦ ૧૨
ચૈતન્ય ગુણાતીત છે, સત્ય સમજે જન કોઈ;	
જેવાની ધૃષ્ટિ ટળે, અદ્ભુતાનંદ હોઈ.	ભોક્ષનું ૦ ૧૩

નિવૃત્તિનું સ્થાન,

પદ ૬૪.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

નિવૃત્તિ સ્થાન કયમ મળશે,	
શાર વિણ મુવર્ણ કયમ ગળશે.	નિવૃત્તિ ૦ ૨૬.
વર્ણાશ્રમ તરછેડતાં, કરવાનો છે વિચાર;	
ખાય બધાનું કુતર્યા, તેના ભવનો પાર.	નિવૃત્તિ ૦ ૧
હું આ જે સંસાર છે, તેને તરેલા જેહ;	
ખાય બધાનું તે ભલે, હોયે નિર્મળ દેહ.	નિવૃત્તિ ૦ ૨
સત્ય શિખર પર જે વસે, ટળીયાં અંતઃકરણ;	
સંસારી દરશે ખરા, પણ પોતે પડેલા મરણ.	નિવૃત્તિ ૦ ૩
કેવળ ચૈતન્ય એકલો, પાછળ મેલ્યું જકત;	
સાર અસાર શોધે નહિ, નહિ હરિ કે ભકત.	નિવૃત્તિ ૦ ૪
એવી દશામાં આવરે, પામી તત્વનો પાર;	
નેનો વર્ણાશ્રમ ગયો, નહિતર શિર પર ભાર.	નિવૃત્તિ ૦ ૫
બકે ઘણા બકવાદીઆ, માયા નિશો બાણ;	
અજવાળુ દશે દિશા, તો તો ઉદયો ભાણ.	નિવૃત્તિ ૦ ૬
ચાંદરણાને જોઈને, કહે મેં કીકો ચંદ્ર;	
કોડી આંખે હાથમાં, કહે કે હું છું ઇન્દ્ર.	નિવૃત્તિ ૦ ૭
જડે મુંઠની કાંકરી, ગાંધી માંડે હાટ;	
ખીણું કાંઈ નવ સંગ્રહે, એ વેપારે વાટ.	નિવૃત્તિ ૦ ૮

જાતું આદે શુંજમાં, કહેશે છે કંસાર;	નિવૃત્તિ૦ ૯
આય પશુ કે ગાંડીયાં, સમજે ન સારાસાર.	
મનમાં તો સમજે સહુ, પરં દિપકને ભેઈ;	નિવૃત્તિ૦ ૧૦
પણ જે આંધ્રો શું કરે, જન્મ અકારજ ખોઈ.	
કુંદનમાં હીરો જટે, એ તો શોભશે સાર;	નિવૃત્તિ૦ ૧૧
કચરા મધ્યે જઈ ચઢે, તેના કર્યા વિચાર.	
અજ્ઞાની જે આપડાં, બુદ્ધિ જેની અદ્ય;	નિવૃત્તિ૦ ૧૨
વળગે જેવાં ઝાંખરાં, બુદ્ધિ જેની સ્વદ્ય.	
લુંટારા લુંટે ઘણા, દુષ્ટે બહુ દર્શાય;	નિવૃત્તિ૦ ૧૩
શરણે તે આવે નહિ, સમરથનું શું બય.	
ઉલટી ક્રિયાનું કળ, ઉલટું કે'છે વેદ;	નિવૃત્તિ૦ ૧૪
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ વિણ, કરી શકે કાણુ છેદ.	

વેદ મનન - વાણાંશ્રમ નિર્ણય.

પદ ૬૫.

(રાગ ઉપર પ્રમાણ.)

વેદ મનન વિણ શું કરશો, બુદ્ધિ હીણુ બુડીને મરશો.	ટેક.
રમે જુગારૂં ખેડ જણા, હાર જીતની હોડ;	બુદ્ધિ૦ ૧
હારે કે જીતે ભલે, એકિના ચરખા કોડ.	
પરથમ સમજીને કરી, સારાસાર વિચાર;	બુદ્ધિ૦ ૨
આચામાં જુડું ધસે, એ ખાવાનો માર.	
વરાણ કરમની ઉપરે; જ્યાં જેવો વ્યવહાર;	બુદ્ધિ૦ ૩
તે સમજી ભોજન કરે, તે જન ઉતરે પાર.	
જેંઓ કર્મ જોતા નથી, પોતે અધમ હોય;	બુદ્ધિ૦ ૪
વરણે નીચા હોય તો, તે બાદ ગણે નહિ કોય.	
ઉત્તમ હોય તો સંપટે, અધમને શી જાણ;	બુદ્ધિ૦ ૫
ભવમાં તરસે જે મરે, ક્યાં ગંગા, ક્યાં ખાળા?	
જોશો તો સંસારમાં, ભૂખ્યો જ્યાં ત્યાં ખાય;	બુદ્ધિ૦ ૬
કર્મ. વણું દરશે નહિ, જ્યાં મળે ત્યાં બય.	

ફરે થધને મહાતમા, છાંડેલો પ્રસાદ;	
ઉત્તમ જન આરોગતાં, હોય ઘણો વિખવાદ.	બુદ્ધિ ૭
ઉંચ કુળમાં અવતરે, શુકલ વર્ણમાં હોય;	
તેવાના પ્રસાદનો, આધ ગણે નહિ કોય.	બુદ્ધિ ૮
શુકલ વર્ણ છે શ્રી હંરિ, વેદ વચનનો લેખ;	
એ વચનો ઉધાપતાં, અવળી ગંગા પેખ.	બુદ્ધિ ૯
માટે સમજ શાસ્ત્રમાં, શરીર ઉભુ હોય;	
અંતઃકરણ આકાશમાં. કહાડી ન શકે કોય.	બુદ્ધિ ૧૦
અંતઃકરણો જ્યાં લગી, સમજે ન્યાયાન્યાય;	
શાણ્ણ જનને સમજવું, વર્ણાશ્રમ ન જાય;	બુદ્ધિ ૧૧
બાળ વરણ આવી ગઈ, મુલતાં અંતઃકરણ;	
સમી ગયાં હોય સરવકો, નથી માયા આવરણ.	બુદ્ધિ ૧૨
એ રીતે સત્ય હોય જો, ભેદ રહિત નિર્વાણ;	
તેને વર્ણાશ્રમ નથી, બ્રહ્મસૂત્રની વાણ.	બુદ્ધિ ૧૩
એવી સમજ વિણ સૃષ્ટિમાં, સમજુ થ્યો અનર્થ;	
અદ્ભુતનાંદ ના મળે, સત્ય શાસ્ત્રનો અર્થ.	બુદ્ધિ ૧૪

કાર્ય પહેલાં સાધનનો ત્યાગ ન કરવા વિષે.

૫૯ ૯૬

(રાગ ઉપરનો)

સમજ મન સામની શ્રેણી,	
રાખજે વેદ મનન રેણી, સમજ મન.	ટેક ૦
ધન, ધરણી, સ્ત્રી તજે ને, એ છે ત્યાગનો દેશ;	
એને જો વળગી રહે તો, એ દુનીઆનો દેશ.	સમજ ૧
અસંગીને સંગ ન હોયે, સંગી શું કરનાર;	
ભવ ભટકણ ભાગે નહિ, તેની આવર્તા હરનાર.	સમજ ૨
સંત પેટભર અન્નને, જાયે પર પાસે એહ;	
વજ્ર વીંટાળવા જેટલું રાખે, ઢાંકી શકાએ દેહ.	સમજ ૩
એથી અધીકું સંગ્રહે, તે સાધુ નહિ માન;	
ભવમાં બટો ભેખને, વેપારીનું ભાન.	સમજ ૪

સમજી તો સમજી શકે, અણુસમજી અકળાય:	
મીઠગાથી કન્યા મળે, જનને શી ચિંતાય.	સમજ૦ ૫
એ શીખામણ વેદની, એકે ન સરે કામ;	
સાધન કારજ જેવડાં, તે સમજીએ વિશ્રામ.	સમજ૦ ૬
રસાઈ કરીશ તું પાંચની, તેટલું સાધન હોય;	
તેથી પચાસ સો તાણું. એ સમજે સૌ કોય.	સમજ૦ ૭
જળડું સાધન મોક્ષનું, તે સત્ય સમજી ભજ;	
પરથમ પહેલાં સેવીને, ગુણ સમજીને તજ.	સમજ૦ ૮
પહેલાં તજીશ તો કષ્ટ છે, પાછળ પડશે કામ;	
કારજ સિદ્ધ થયા પછે, વળતી જાણ્ય ન કામ.	સમજ૦ ૯
એ વિધિ પર જે રહે, તે જન મુખીયો થાય:	
ભવસાગરમાં તે તરે, સિંહાસન પર જાય.	સમજ૦ ૧૦
જીવ મટે ઇશ્વર મટે, એક તાર ઘડી જાય;	
ભવનો ભટકારો ગયો, સીડીપે ચઢી જાય.	સમજ૦ ૧૧
વિણ સીડી સંસારમાં, નહિ ભરવાનો પાય:	
સીડી સાધન જે મળે, અદ્ભુતાનંદ સા'ય.	સમજ૦ ૧૨

જીવ ઇશ્વરનો ભેદ તે અભેદ.

પદ ૯૭

(કયાં મંદિર નીચાં માળીયાં સોડ તાણીને સુતો)

રસગ્રસ્ત આનંદ ઉછળે, દહેરો આવે ને જાયે;	
ભવમાં તો પ્રયટયો, બ્રહ્મ એ, એક સ્વરૂપ થઈ જાય રે હોજી.	૧
ચાંદીની મધ્યે તાંબુ લળી, રૂપ પડી જાય નામ;	
તાંબુ ગયેથી રૂપ ટળે, ચાંદી મધ્ય મળી જાય રે હોજી.	૨
તેમ પુરૂષ અહં મમ તણો. જે તે રાખે સંગંધ;	
ત્યાં લગી તે ન્યાસ રહે, એને માયાનો બંધ રે હોજી.	૩
થાય અસંગી એ કદા, હોયે વાસનાનો છંદ;	
કોઈ શાસ્ત્ર તેમાં ના ગણે, પુરૂષ બ્રહ્મમાં ભેદ રે હોજી.	૪
કંઈક કહે છે કે આત્મા, ભજવાથી ભવપાર;	
પણ એ છે ઇશ્વર શરીરના, બ્રહ્મ ભાગ વિચાર રે હોજી.	૫

- ચૈતન્ય તો છે પ્રજ્ઞાનું, ચૈતન્ય પ્રજ્ઞા ન હોય,
પ્રજ્ઞા તો ચૈતન્યથી અન્ય છે, બાણી વિરલા કોય રે હો જી. ૬
- પ્રકાશ જોઈ પલકેશ નહિ, પ્રકાશ કેનો કહીશ;
જમણા મન તાણી લાગશે, દીર્ઘ દષ્ટિએ જોઈશ રે હો જી. ૭
- પ્રજ્ઞા ચૈતન્ય વેદો કહે, જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ;
ગંગાથી જળ જુદુ થયે, લેહ દશોશે આશરે હો જી. ૮
- પ્રતિબિંબ જે પર પડે, તેનો રાખે સંબંધ;
ત્રુટે અને સંધાય છે, એ છે માયાનું દ્રવ્ય રે હો જી. ૯
- પ્રજ્ઞા સનાતન શુદ્ધ છે, ચૈતન્યનો એ ન્યાય;
પ્રવેશે જેના વિષે, ત્યાં તેવું થઈ જાય રે હો જી. ૧૦
- શુદ્ધ મટી અશુદ્ધતા, અશુદ્ધનું શુદ્ધ હોય;
ગુણ સ્વાધીને એ રહે, વેદ વદે એમ સોય રે હો જી. ૧૧
- મટી ચૈતન્ય થાય આતમા, ગુણથી ભૂલે ભાન;
મુઃખી દુઃખી સર્વે કહે, સંસારે અનુમાન રે હો જી. ૧૨
- અજ્ઞાને બહુ આવરે, રજ તમ ગુણમાં રહે છે;
ચૈતન્ય નામ મટી જઈ, જીવ નામ તેને કહે છે રે હો જી. ૧૩
- પણ તે જો સંગી મટી જઈ. થાય અસંગી એહ;
તો પણ અસંગી એ નથી, જ્યાં લગી હોયે દેહ રે હો જી. ૧૪
- ત્યાંલગી પ્રજ્ઞા ન માનવો, સગુણ ઇશ્વર જાણ;
આખર જીવને આતમા, સત્ય નથી વેદ પ્રમાણ રે હો જી. ૧૫
- મૂળ તત્વ અમુદ્ય જે કે'વું, તે નવ કે'વાય રે;
સત્ય સમજણ જેની હશે, તેની ઐક્યતા થાય રે હો જી. ૧૬
- તું તેનો થા સર્વદા, તારો એ આખર દામ રે;
તું પણ ત્યાંથી આવીયો, તારો ત્યાં વિશ્રામ રે હો જી. ૧૭
- નથી ખાધા નથી ખંધણી, નહિ કોઈને વિશ્વાસ રે;
નથી કર્યો કોઈને વાયદો, અહભૂતાનંદ ખાસ રે હો જી. ૧૮

વેદ મનન-તત્વ વિચાર.

પદ ૯૮

(સમજણ સાચી રે, સચ્ચર વિણ કાણ આપે...એ રાગ)

વેદ મનનની રે, શિક્ષા તું મન લેજે,
એ વિણ સૌ અનરથ ઉપજાવે, તે પર તું ચિત્ત દેજે. વેદો ટેક.

સુપુત્રિ હૃદયે વસેને, સ્વપ્ન કંઠની મધ્ય;	
જામત તેનો ત્રમાંછે, તુર્યા જગતી સઘ.	વેદ૦ ૧
પંદર તત્ત્વો સ્થુળ તણાં છે, તે સમબલુ સૌય;	
પંચ તત્ત્વને દશ ઇન્દ્રી, એ પંદર કહે સૌ કોય.	વેદ૦ ૨
મુક્ત મધ્યે નવ રહ્યાં છે, અંતઃકરણો આર;	
તન્માત્રાઓ પાંચ છે, ચૌવીસનો વ્યવહાર.	વેદ૦ ૩
અતુર્વિશંતિ તત્ત્વ એ છે, સ્થુળ મુક્તનાં જાણ;	
તણ ગુણોનો આતમા, વેદ મનન પ્રમાણ.	વેદ૦ ૪
તણ ગુણનું કારણ જે છે, એ કારણનો દેહ;	
તેથી પર મહા કારણ જાણો, રજો તથોનો છેહ.	વેદ૦ ૫
મહાકારણમાં સત્ત્વ ગુણ છે, દ્રષ્ટા તેનો થાય;	
ત્રિગુણાતીત પર રહ્યો છે, અસંગ એ કહેવાય.	વેદ૦ ૬
સર્વાતીત સઘળે વસે છે, તું મન, જમણા છેડ;	
વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ સકળ નિરખતાં, કોઈ નથી તેની જોડ.	વેદ૦ ૭
પૃથ્વી તે જળમાં મળે, અને સેગલેળ થઈ જાય;	
જળ અગ્નિમાં જઈ મળે; અગ્નિ પવને સમાય.	વેદ૦ ૮
વાયુ આકાશે મળે, અને નભ પ્રકૃતિમાંય;	
પ્રકૃતિ પુરુષમાં મળે, એ જોડયું પરશ્વત્ત્વ ત્યાંય.	વેદ૦ ૯
સકલ લોક વૈરાટ આદિ, સૌ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ;	
વિલિન થાય સૌ એકમાં, અદ્વૈત અકળ સ્વરૂપ.	વેદ૦ ૧૦
નામ પટે છે જીજ્ઞવાં, ક્રિયાને આધાર;	
સત સમજે તે સપુત છે. કપુતનો ન અધિકાર.	વેદ૦ ૧૧
જે જે ઇન્દ્રિ જ્યાં વળે, અંતઃકરણ લઈ જાય;	
જેમાં જેની વાસના, ત્યાં તે જઈ વિલસાય.	વેદ૦ ૧૨
સુખીયા હુઃખ જે ભોગવે, તે ઇન્દ્રિના દોર;	
અંતઃકરણ પહેલાં પળે, પછી થાય ઘણાનું જોર.	વેદ૦ ૧૩
ચીત રંગમાં પૃથ્વી, શ્વેત જળ જાણ;	
રક્ત રંગ અગ્નિ તણો, નિલો પવન પ્રમાણ.	વેદ૦ ૧૪
સ્વામ રંગ આકાશનો, એ પંચ તત્ત્વના રંગ;	
અદ્ભુતાનંદ એ થકી, સદા વસે અરાંગ.	વેદ૦ ૧૫

શમ્યા વિનાનું સુખ નથી.

૫૬ ૯૬.

(મારા વાલમ હું તો જોવું તમારી વાટડી રે...એ રાગ.)

એ જે સત્યની સીડી વેદ મનન વિષુ નહિ મળે રે,
એ વિષુ શોધે અન્ય કોઈ શાસ્ત્રો માંય,
તોપણ કોટી વર્ષ મરે મથી રે; કટુકમાં તો મધુરપણું હોય ક્યાંય ? એ જે
જગતે શમ્યા વિના શાંતિ નથી રે, એ છે મુખ સંપત્તિનું સ્થાન;
આખર શમ્યા વિના સંસારમાં રે, કદીએ થાય ન મોક્ષનું ભાન. એ જે ૦ ૧
શમ્યા જન તે મુખ પામ્યા છે ઘણું રે, શમે નહિ એ સંસારે દુઃખ;
આ હુનીઆમાં જીવો દ્રષ્ટિ કરી રે, મુક્ત થયા વિષુ ભાગે ન ભૂખ. એ જે ૦ ૨
સાંધા શમ્યા વિના જન કોઈનો રે, સમજે નહિ મળવાનો વીર;
ઈરાદા અંતરથી નવ આદરે રે, કષ્ટમાં રાખે ધારણ ધીર. એ જે ૦ ૩
જગમાં કર્માધિન થઈ રહે સદા રે, અંતર વિષય ન ચિંતવે એક;
જવું થવું સમજે ઘટમાળ છે રે; તેના સંશય ન ઉપજે અનેક. એ જે ૦ ૪
કારજ કંઈ સાડું કરવા જશે રે, પણ આરામાં નરમુ હોય;
તેવું સમજી પરથમથી તજે રે, સાડું તજતાં નરમુ કરે ન કોય. એ જે ૦ ૫
એ સમજે તે દશા છે મુક્તની રે, આવી જરૂર આ ભવમાંય;
ભટકતો ભવમાં તે જન ના રહે રે, અધવચ પ્રહ્મભુવન વિષુ ક્યાંય. એ જે ૦ ૬
અંધા આગળ ધરીયે આરસી રે, વેશ્યા આગે શાસ્ત્રના ધર્મ;
મુગાને તાલ સાથે ગવરાવીયે રે, જેમ શૂદ્રો આગળ પદ ધર્મ. એ જે ૦ ૭
હાંત વિનાનાને, કાચા ચણા રે, જેમ તોખારને હાથે ગવાર;
મોતી જો કદી વાયસને મળે રે, એ સૌ ભાંગે ઘોડેસ્વાર. એ જે ૦ ૮
જ્યમ અભણ આગે કાગળ ધરે રે, સમજે વિષુ અધિકારી બોધ
કાયર જન તે ખર્જ શું વાપરે રે? દિવાનો શું કરી શકશે બોધ. એ જે ૦ ૯
માટે વેદ મનનને સમજીને રે, વર્તે સર્વ શાસ્ત્રના ન્યાય;
એથી અદ્ભૂતાનંદ આવશે રે, પંકિત જીવન મુક્ત ગણાય. એ જે ૦ ૧૦

મુક્તનું સ્વરૂપ.

૫૬. ૧૦૦

(તેરો રોકનહારો કાણ. મનસેં જાય ચલી...એ રાગ)

ભણ્યો વેદનો ભેદ જે વાર, જીવન મુક્ત જગમાં થયો;

એજું તત્ત્વજ્ઞાનનું તેલ, જન્મ મરણનો રાગ ગયો.

ટેક ૦

અધા બહેરો જેહ જન, તે આચળ કો ગાય;	જાણ્યો ૧
નાચ કરે નટવો ઘણા, પણ તે જુઠા બાપ.	
રંક જગન તે શું કરે ? ધનહિણ ન કે અધિકાર;	જાણ્યો ૨
સહસા જન તે શું કરે, માન ઉભારને નહિ પાર.	
મેઘ વરસે કદી માવડે, તેથી ન મુવરે કાજ;	જાણ્યો ૩
ચાંદરણું ધડી ચારનું, આખર થાય અકાજ.	
કોઈ અધિકારી આવીને, કરે ચાચના જ્ઞાન;	જાણ્યો ૪
તો તેવાને આપવું, સમજી જીવતદાન.	
આતુરતા હોય અધિક જો, પરખી લેવાં ચિન્હ;	જાણ્યો ૫
તો તે જળમાં નાખવું, જો સમજાયું મીન.	
ખારા જળનું હોય જો, મીઠા જળમાં બાપ;	જાણ્યો ૬
આખર એ જીવે નહિ દેહની હાનિ થાય.	
જેટલો જન અધિકાર છે, તે પર કરવી જુગ્તા;	જાણ્યો ૭
એ વિધિ સમજી શકે, તેને જાણવો મુકત.	
મુકત કરે નહિ વાંછના, વિષય ન ચિતવે એક;	જાણ્યો ૮
શમી રહે સંસારમાં, મુકતનો એવો ટેક.	
ચિત્ત વિશે ચંચળ થયે, જો આવે ભવ ભાન;	જાણ્યો ૯
બૂલેલું જો સાંભળે, એથી શું અપમાન ?	
પ્રથમ મુખને ભોગવે, પાછળ આવે કષ્ટ;	જાણ્યો ૧૦
અદ્ભુતાનંદ દૂર થયે, તર્ત થાય તે ભ્રષ્ટ.	

વિષયથી વિરામવવા વિશે.

પદ. ૧૮૧

(અમારાને અવગુણ રે...એ સગ)

વિષયથી વિરામ્યા રે, તેને મુકત જાણવા રે જી.	ટેક ૦
વિધવા જેવા ધર્મ આ, વેદ મનનની રીત;	વિષયથી ૧
એકાંતનું સેવન કરે, નહિતર છે વિપરીત.	
વિધવા જો વિષય કરે, પરથમ મુખ મનાય;	વિષયથી ૨
મુખ ક્ષણિક વિષય તણું, દુઃખ દુઃગર સમ થાય.	
જર્લ રહ્યો દુઃખ છે ક્ષણું, હત્યા હોય છે આળ;	વિષયથી ૩
તેમ બને નહિ જો કદી, તો આખર દેહનો કાળ.	

એવું સમજે મુક્ત જન, નહિ જગમાં અફળાય; વિષયથી વિરામીયા, તેને મુક્ત ગણાય.	વિષયથી૦ ૪
કારતક માસમાં કુતરાં, વિષય ગાભરાં હોય; ભૂખ તરસ ભૂલી જઈ, વિષયને સેવે સોય.	વિષયથી૦ ૫
કરે વિષય બહુ મોહથી, વિષયમાં સપડાય; પડે ગાંઠ મહા કષ્ટ છે, તે પાછળથી પસ્તાય.	વિષયથી૦ ૬
એ દષ્ટાંત ઉરમાં ધરી, મુક્ત ન ચિતવે કાંય; અહોનિશ ત્યાગ લાવના, સર્મી રહે મનમાંય.	વિષયથી૦ ૭
ચાર જુવો ચારી કરે, પરથમ માને મુખ; કોઈ સમે પકડાય છે, પાછળ આવે દુઃખ.	વિષયથી૦ ૮
માર પડ્યે, પડે માનવું, ને જેલ નરકનું સ્થાન; પરથમ મુખ દર્શાય છે, પણ પાછળથી અપમાન.	વિષયથી૦ ૯
એ સમજણુ લેઈ સાધુ જન, વિષયની ન કરે વાત; શર્મી રહે સસારમાં, તો સ્વાને ન હોયે સંતાપ.	વિષયથી૦ ૧૦
તત્ત્વસાર ત્રણ લોકમાં, નથી અન્ય સમવા સમાન; સમવું એ પણ સહેલ નથી, લાગ્ય જો આપે લાન.	વિષયથી૦ ૧૧
અંતઃકરણ અવળાં મટે, તો હોય સવળો સંસાર; વિષયો વિરાગ્યા મન થકી, તો સહેજે લવનો પાર.	વિષયથી૦ ૧૨
સિંહ કરે સો લાંઘણો, તોયે પણ ન ભરખે ઘાસ; એ દષ્ટાંત અંતર ધરે, તો વિષય ન આવે પાસ,	વિષયથી૦ ૧૩
શાસ્ત્રોથી સમજાઈ ગયું. અને ઇચ્છાઓ થઈ બંધ; અદ્ભુત આનંદ પ્રગટયો, પછી કયાં રહે માયા દ્રંદ.	વિષયથી૦ ૧૪

તૃપણાનો વિરામ.

પદ ૧૦૨

[ગરવા તે ગણપતિ વિનવું અને નમીને લાગું પાયછ...એ રાગ]

શાસ્ત્રો થકી સમજ્યા પછી તો ઇચ્છાઓ કરવી બંધ છ,	
ભણ્યા પછી શું બાણવું જનને, ઇચ્છા એ માયાનુ દ્રંદ છ.	૧
જો કદી કેળ ઉકેલશે તો નહિ આવે પડ કેરો પાર છ;	
શર્મી જવામાં મુખ રહ્યું છે, ને જો તમો કરશે વિચાર છ.	૨

- બુદ્ધિ હીનની બાકરી જગમાં, નહિ સમજેડા સાર જી;
વિધિ નિષેધો વેદતણા, પછી તેનો ન હોય વ્યવહાર જી. ૩
- બીજરૂપ પરબ્રહ્મ એક છતાં, બીજમાં દ્વૈત સમાય જી;
પુરૂષ સાથે પ્રકૃતિ એવાં, જોડવાં પરગટ થાય જી. ૪
- જડ પ્રકૃતિ માયા તે જાણો. પુરૂષ સાત્ત્વિક અહંકાર જી;
શિવ શક્તિ તેને વેદો વદે છે ને જોડવાં સખત તેનાં ધાર જી. ૫
- પુરૂષનું ચૈતન્ય રૂપ સમજવું, અનિત્ય માયા જડ જાણ જી;
ત્રણ ગુણ માયા તણા, તે તો વ્યાપક વિધે પ્રમાણ જી. ૬
- કોઈ કહે માયા ગઈ, પણ એમ કહીયે નવ હોય જી;
કાયા રહેશે જ્યાં લગી, માયા ગઈ એવું કહે નહિ કોય જી. ૭
- સર્વ મળી આ શરીર થયું છે, એ સારાં નરતાં જેહ જી;
અનેક જડ એક ચૈતન્ય મળીને, આ બંધાયો છે દેહ જી. ૮
- દશે ઇન્દ્રિયે અંતઃકરણો એ, પંચ તત્ત્વ જીવ શિવ જી;
ચુગા મુક્ત તેમા શું કરે, ગુણોનું બળ છે અતીવ જી. ૯
- ગુણ માયા અહંકારે કરીને, જે પ્રગટયું છે અજ્ઞાન જી;
એ દૂર થયું જે જન તણું, ત્યારે થશે સ્વરૂપનું ભાન જી. ૧૦
- એ સમજીને શુદ્ધ થયા પછે, ભલે એ સઘળાં હોય જી;
ઇરાદા સઘળા બંધ પડ્યા, પછી બાધ કરે નહિ કોય જી. ૧૧
- વિચાર જ્યાં વિરમી ગયા, ને શમી ગયા સૌ સંતાપ જી;
તેને કાંઈ ચિંતા રહી નહિ, તેનો શરણો પરિતાપ જી. ૧૨
- વેદ-અણી જ્યાં ચાંપીયે, ત્યાં બ્રહ્મ સકળ દર્શાય જી;
અદ્ભુતાનંદ આવી ગયો, પછી અદ્વૈતમાં તે સમાય જી. ૧૩

જગત દ્વૈત રૂપ છે.

પદ. ૧૦૩

[માગણ ગુપ્તી લાવ ગુણીપદ ગજશે...એ રાગ]

બીજમાં બે એમ વેદ વદે છે, છતાં ખોટા તે વચમાં બદે છે;
એવાં અજ્ઞાની છેલ્લે પદે છે, સમજ મન બીજમાં બે સદાએ. ૮૬૦

સમજ્યા વિણ મિથ્યા શોર, એ સકળ અજ્ઞાન અંકોર;
અહંમમ એ માયાનું જોર, સમજ મન બીજમાં ૧

- બીજ ફાડીને જોશે જો બ્રાત, તો તો સમજશે સાચી વાત;
સર્વ શાસ્ત્રોમાં દ્વૈતની ખ્યાત. સમજ મન બીજ ૦ ૨
- એ દાળ સર્વ વિશે હોય, તેને દરશે જનોં સૌ કોય;
અનુભવથી વેદો વહે સોય. સમજ મન બીજ ૦ ૩
- વાંચ્યાથી તે નિશ્ચે જણાશે, તેનાં પત્ર એ જોતાં ગણાશે;
સરવે સંશય મનનો હણાશે. સમજ મન બીજ ૦ ૪
- મધ્યમાંને છે જખરો વિવેક, તેનો ગણતાં તો નાવે છેક;
મટી એ અને દરશે અનેક. સમજ મન બીજ ૦ ૫
- આખર બીજ રૂપે થાય જ્યારે, એ પત્રો સમઠ રહે ત્યારે;
જગત દ્વૈતનું વેદ ઉચ્ચારે. સમજ મન બીજ ૦ ૬
- એક કરવા કોઈ કુટીને મરશે, નૈ માને તે નજર વેદે કરશે,
આખર દ્વૈત જગત સત્ય ઠરશે. સમજ મન બીજ ૦ ૭
- વિધિ નિષેધો વેદે કહ્યા છે, એ વિભાગ અનાદિ રહ્યા છે;
તે અત્યારે કયાં કદવી કહ્યા છે ? સમજ મન બીજ ૦ ૮
- સર્વ શાસ્ત્રનો શોધશે સાર, એક સારને બીજ અસાર;
એ વિના નથી ત્રીજો ઉચ્ચાર. સમજ મન બીજ ૦ ૯
- નિષેધનો કરવાનો ત્યાગ, વિધિ ગ્રહણ કરે જેનું ભાગ્ય;
તેને મળશે મહા પદ ભાગ, સમજ મન બીજ ૦ ૧૦
- એ જે બંનેના સમજશે ભેદ, તે તો સમજેલો ચારે વેદ;
આખર થાય અભેદ અછેદ. સમજ મન બીજ ૦ ૧૧
- એ ભાનમાં તો એવું થયું, ઉકરડામાં રતનજ ગયું;
પછી ભાન ઉકરડાનું થયું. સમજ મન બીજ ૦ ૧૨
- એક રતને માટે ત્યાં જઈ, ઉકરડો ઉથામવો ધાઈ;
હાથ લાગ્યેથી વેદ મનાઈ. સમજ મન બીજ ૦ ૧૩
- જડયે રતને સામું કેમ જોશે, કદી જોશે તે મૂરખ હોશે;
તે તો વસુકી ગાયને દોશે. સમજ મન બીજ ૦ ૧૪
- શોધ્યું રતન જડી આવ્યું તરત, પછી નાંખે ન ઉકરડે સરત;
ડાહ્યો હોય તે વાકયે અનુસરત. સમજ મન બીજ ૦ ૧૫
- એવી શમશ્યામાં સમજ જે જાય, તેનું કારજ સિધ થઈ જાય;
નહિ તો આ જગમાં અફળાય. સમજ મન બીજ ૦ ૧૬
- તેથી આગે ધસવા જે જાશે, તે તો અવશ્ય ખત્તા ખાશે,
અફૂલતાનંદ દૂર થઈ જાશે. સમજ મન બીજ ૦ ૧૭

(સારડી કુંડળી) રહે માછલું જળ વિશે, ઉપર જળ મુકાય,
તે મચ્છા સમજે નહિ, આ જળ ઓધું થાય;
આ જળ ઓધું થાય, આવરતા એમ જાય છે,
સમજે ન મૂરખ જન, પાછળથી પસ્તાય છે.

કાથો ભીંજ્યે કઠણ છે. તુર્ત નરમ થઈ જાય,
દોષ નથી એ જળ તણો, સ્વભાવ એ કે'વાય;
સ્વભાવ એ કે'વાય, જળ તેમાં તે શું કરે?
જે જેનો અંકુર, અંતરનો બાહર ઝરે.

મારગ મોટો હરિ તણો, તેમાં સરવ સમાય,
પણુ જમણા તે ક્યાં રહે, સત્યાસત્ય સમજાય;
સત્યાસત્ય સમજાય જમ સકળ ભાગી જશે,
સમ સમજાયું સર્વ; અદ્ભુતાનંદ થઈ રહેા.

(દોહરો) અંતઃકરણો જ્યાં લગી, સમજે સવળા ન્યાય;
શુચિ મારગમાં વસે, જીવન મુક્ત ગણાય.
સત્ય શિખર છોરે નહિ, વર્તે નિર્મળ મન;
જન્મ્યાનું સાર્થક થયું, જીવ્યો સકળ ભુવન.

મુખથી કે' છે વર્ણુ ક્યાં? રે'છે વર્ણુની માંય;
પોતાને દરશે નહિ. બુદ્ધિ ગદ છે ક્યાંય!
પીધેલું જળ ના પીયે, ખાધેલું નવ ખાય;
જ્યમ ત્યમ મુખથી બહાર, અજ્ઞાની કે'વાય.

પોતે તો ચોક્કસ રહે, કરે અન્યને બોધ;
લક્ષ્મી ઘર એ તુચ્છ છે, એ કરનારા રોધ.
માટે આપો અહીં તમે. મોક્ષ તમારો થાય.
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ વિણ, અજ્ઞાની કુટાય,

(ચોપાઈ) અંધ દોળામાં કાણુ ગયો, તે અંધાનો રાજા થયો;
જ્યાં દોરે ત્યાં અંધા જાય; તેનું સ્થાપ્યું તેમાં થાય.
જેને આગવો જેવો મળે, અભળ્યા તે પુકે કરે;
શુદ્ધ કાચ સ્વમુખે હશે; શુદ્ધ છબી તેમાં આવશે.

જે હશે કદી મેલો કાચ, તેનો તેવો મળશે તાચ;
 અદ્ભૂતાનંદ આવી જશે, તો સદ્ વસ્તુ સમજાઈ જશે.
 વધામણી જનમે ઉચરી, પરણે ત્યારે કંઠેતારી;
 ભવમાં જોશે નિરણે કરી, મરે ત્યારે કાળોતરી.
 એ નિરણેને સમજે જેહ, સર્વ શાસ્ત્રનો વેત્તા તેહ;
 મનની ભ્રમણા ભાગી જશે, સંબંધ સત્યની સાથે થશે.
 જેવું રચ્યું તેમ ના વાવરે, તેમાં આધુ પાધુ કરે;
 પોતે સવળું કરવા જાય, વિણ સમજણથી ખત્તા ખાય.
 અન્ય તણું જન જો કરે, વિણ સમજાયે આઘો સંચરે;
 ગુરુભાગ તેમાં રહી જાય; પરિશ્રમ સઘળો વૃથા જાય.
 ખગડયે લે ખીજનું નામ, સુધરેથી મેં કીધું કામ;
 એવા મૂરખ જગમાં ઘણા, દાંત વિનાને કાચા ચણા.

(સોરઠી કુંડળી) ઘટ નથી ને પટ નથી, નથી ગામ કે ગોહ,
 અસંગ થયો હોય જેહ જન, ધમ્યાં ધન, તન, સ્ત્રી છેહ;
 ધન તન સ્ત્રી જેહ, વૈર પ્રીતિ કોઇથી નથી,
 મળ્યો અદ્ભૂતાનંદ શ્રેષ્ઠ બન્યો એ સર્વથી.
 શિષ્ય કયે સંતાપ છે, મન મોટું થઈ જાય,
 આખરની એ આપદ, કીચડમાં પેસાય;
 કીચડમાં પેસાય, હસ્તિ કર્યો કેમ નીકળે,
 મળ્યો અદ્ભૂતાનંદ, પછી આવરણથી નવ ડરે.

(ઢોહરા) ભલે કોઈ આવે પૂછવા, આપવું જીવત દાન;
 અધિકારી જોઈ જનને કરી સાચું અનુમાન.
 આપી તૃષ્ણા ન રાખવી, સમજે એવી રીત;
 એ વિવેક છે સુકતનો, બાકી સર્વ અનિત.
 ફાંસા નાખે શીતુરીયા, ધરે અવિધિમાં પાપ,
 એકેનું નવ સુધરે, બન્ને ખત્તા ખાય.
 જેમ તેમ પોષણ પેટનું, હુઃખનું માને સુખ;
 અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ વિણ, આખર હુઃખને હુઃખ.

દીપકમાં જઈને જુવો, મેંશ તેજ બે હોય;
 બારડીએ કાંટા હશે, વાંકા સીધા સોય.
 તે પ્રકારે વિશ્વમાં, પુરૂષ પ્રકૃતિ જોય;
 પુરૂષ ત્યાગી વરે પ્રકૃતિ, એમાં મોટી ખોડ.
 વિધિ નિષેધો વેદના, વિશ્વમાં વ્યાપક હોય;
 મનની ભ્રમણા ભાગશે, સત્ય સમજે જનકોય.
 નહિ દર્શાશે જડ કશું, વેદ મનનમાં દેખ;
 છાંયા બ્રહ્મની સર્વમાં, પર્વતથી તે દેખ.
 અજ્ઞાની પણ કો' નહિ, સર્વને સાચું જ્ઞાન;
 સંસારીને સંસારનું, સદાય સવળું ભાન.
 સારું કે નરસુ જીવે, જેવા જે જન હોય;
 સ્વભાવ પોતાના સમા, અન્યને દરશે સોય.
 કાયર જન જાણે નહિ, શુરા કેરી રીત;
 અભકતજન જાણે નહિ, પ્રભુ તણી જે પ્રીત.
 રહે ખીલોડી ખાખરે, સાકર સ્વાદ અબજાણ;
 દિવસનો જે આંધળો, છુક ન દરશે ભાણ.
 સારાને નરસો કહે, નરસો સારો હોય;
 ગરજને અક્કલ નહિ, વિશ્વે વિચારી જોય.
 સત્ય સમજણુ આવી ગઈ, થઈ વાસના છેદ;
 અદ્વૈતતાનંદ પ્રગટયે, થયો પર બ્રહ્મ અભેદ.

(આલ આતુરીની) ખાવટો કે કોદરી, ભેગાં થયાં ત્યાં શું કરે ?

ખાફતાં બગડે બધું, દળવાથી કાંઈક સુધરે;

જો કરે જન રોટલા તો, બેસે જન ઉદર ભરી,

ખાફ્યાથી ગોતું ગણાશે, ખાય પણ ખાંતે કરી.

૧

વિચારી પગલું ભરે, તે સહજ સુખીયો થાય છે,

જેતાં ઝીણી દષ્ટિએ, અજ્ઞાનીઓ અફળાય છે;

ખાય ખાંણુ ખાંતે કરીને, કે'છે આ કંસાર છે,

સારાસાર સમજે નહિ, એવો તે આ વ્યવહાર છે.

૨

કંસાર સાચો કોઈ ધરે, તો તર્તનાશી બાય છે,

એવા ઘણા અજ્ઞાનીઓ, આ વિશ્વમાં કુટાય છે;

કાચ કર આવી ચડે, હીરા સમું રક્ષણ કરે,
કોડી ન ઉપજે તેહની, આખર તે જીજ્ઞા ઠરે. ૩

ખાખડે જઈ જળ પીયે, ને ગંગાજળ માને સહી,
થાય સળેખમ તે થકી, પણ તેને તરછોડે નહિ;
હંસ માની કાગ સેવે, હંસ મૂરખ નવ ઓળખે,
જીવત ધન લૂંટાય છે, તો પણ રે' તેને પખે. ૪

તત્ત્વજ્ઞાનીને આશરે, જન રખડતો રે'તો નથી,
આથી હવે અધિક શું, વેદમનન કે' કે'લું કથી ?
જે જે કહું આ લેખમાં, તે અદ્ભૂત આનંદ કારણે,
લલે પુષ્પ કે પાવાણુ નાખો, આભને ઉવારણે. ૫

(ચોપાઈ) ગોરસીઓ સહુ આગળ ધરે, મહી સઘળું ગોળીમાં ભરે,
નાખી વાંસ વલોવે મહી, કામ કરે વિધિ પર રહી;
નવનિત દરશે બંધજ કરે, તર્ત ઉતારી પાત્રો ભરે;
એથી અધિકું ખેંચે કો'ય, હાથ ન આવે નવનિત સોય.
અમિ ઉપરથી ઘી મળે, નિર્મળ થાય જો તકજ ટળે;
તેથી અધિકુ વલોવા જાય, તો તો નવનિત નાશી જાય;
ફરીને હાથ ન આવે કશું, એમ કરે એથી કોણ પશુ !
એવા વિવેકને સમજે જેહ, અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટયો તેહ.
સ્વરૂપ જોતાં સાચું જડે, મૂરખ હોય તે જન આથડે;
વસ્તુ શોધતાં વસ્તુ મળે. અંતરતું અજ્ઞાનજ ટળે.
શોધે તેને શું નહિ જડે ! સત્યની સાથે જે આથડે;
અદ્ભૂતાનંદ પ્રગટ થશે, સંબંધ જો સત્ય સાથે હશે.

અથર્વ વેદ.

કીયા ન કીયા ! પદ. ૧૦૪

ગુરુ ક્રિયા તો કયા લયા, ગુરુકી ગમ પાયા નહિ;
કુચ્છ જ્ઞાન ગુરુજીને દીયા, હિરદયે સમાયા નહિ. ગુરુ ૦ ટેક.
જળરાધસેં કુછ કે'તહે, નહિ લેત પીછા દેતહે;
ઇનમેં દોઈકી ફળેતી હે, કુછ કયા કહ્યા શુધ ના રહી. ગુરુ ૦ ૧

જેસે પથ્થરપે પાની પડે, પાની ઇસીકુ ના અડે;	
ગુરૂ મીલે બડે બડે મન મેલકુ છોડયા નહિ.	ગુરૂ ૦ ૨
કુછ કહ્યા ચો કરતા નહિ, જ્ઞાનકી તરફ ફરતા નહિ,	
કુછ પાપસેં ડરતા નહિ, પર પેટકું ભરતા નહિ.	ગુરૂ ૦ ૩
મન મોભુમેં ફિરતા રહે, મે ફકીરહું એસા કહે;	
કુછ ભેદ અંતર ના લહે, છન સાહેબકું મોજ્યા નહિ.	ગુરૂ ૦ ૪
ગંગાકી અંદર નહા લીયા, છન પાપકુ દૂર ના કીયા;	
તન ઘોઇકે જલ પી લીયા, મન મેલકું ઘાયા નહિ.	ગુરૂ ૦ ૫
છસેં ગુરૂકા ખ્યાલા પીયા, ઇન્હે કામ બડા જંગી કીયા;	
છસ જ્ઞાન આ તનકા લીયા, અદ્ભૂતાનંદકી ગમ લહી.	ગુરૂ ૦ ૬

માયાકા ખેલ.

પદ ૧૦૫

(બહોત આ જગમેં જખ માર ગયા. એ રાગ.)

એક નટડીકા ખેલ મેં દેખ્યા બડા,	
ઇસસે દેખનકું બહોત દેર બડા.	એક નટડીકા ૦ ટેક.
સારી જહાન ઇસીકા ખેલ કરે,	
કોઇ રોવત હે કોઇ હિસતા પ્રીરે;	
મેં તો દેખતહું દિન રાત્રિ અડા.	એક નટડીકા ૦ ૧
હુનીઆ સુખીઆ મેં તો દેખત હું,	
રહું દિલપે સમજકે ન કોઠસેં કહું;	
કોઇબી દેખતસે હો ફેરમેં પડા.	એક નટડીકા ૦ ૨
દિન રાત ખેલ વેતો બહોત કરે,	
કોઇ દેખનવાલે પાંવ ધરે;	
ઇસીપે દ્રષ્ટ કરે જખ ગીર પડા.	એક નટડીકા ૦ ૩
ઇસકા ખ્યાલા પીલાતી હે સખકું;	
મેં તો દેખકે સખકું ના ના કહું;	
નહિં માનત કકરી ફેરો ઘડા.	એક નટડીકા ૦ ૪
ઇન્હે નાગનકા તો ખેશ લીયા,	
સારી જહાંનકું આયકે કાટ લીયા;	
કેતે જોવત રોવત હસત બડા.	એક નટડીકા ૦ ૫

બડે જંગીકું ઇન્હે પીછાડ લીયા,	
કાળ મુલ્લાં પિંગાંબર દાખ લીયા;	
પીર ઓર કલંદર બડા બડા.	એક નટડીકાં ૬
સખ આલમ ઇસકી વેડ્યાં કરે,	
મેરી મેરી કરી કે પીછે ફરે;	
મીટ્ટે ગરજ નબી જેસા ફેંકે દડા.	એક નટડીકાં ૭
ઇસ નટડીકા ખેલ મેં દેખ્યા પ્રીરી,	
પડે ફંદમેં સો તો ન જાંપે જરી;	
કોઈ કમનગીએ ફંદેમાં પડા.	એક નટડીકાં ૮
વેતો કાચ કથીરસે રાજી રહે,	
પહેલી તો હમારા ખાવન કહે;	
પીછે સે ન કરતી કીસીકા ધડા.	એક નટડીકાં ૯
ઇન્સેં દૂર રહા સો તો જીત ગયા,	
સારી મીજલસમેં બડા હો કે કહા;	
ખુદ ખીજમનમેં અદ્દભૂતાનંદ બડા.	એક નટડીકાં ૧૦

જંગી જુવારીકા ખેલ.

પદ ૧૦૬

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

દેખો જંગી જુવારી ખેલ કરે,	
ચારે ખુંટમાં ફિરકે લુંટ પ્રીરે.	દેખોં ટેક.
એક એસા જુવારી દેખ લીયા,	
ઇન્હે લાલચકી તો હુકાન કીયા;	
ઠહે તો પાસમાં રહે તો ખી કલ ન પડે.	દેખોં ૧
જીસ સંગતસેં હુખ આવે અબી,	
કમનગીબાસેં સંગત હોવે કબી;	
ઠહે જુવારીકી દેખી એસી તરેહ.	દેખોં ૨
એક હુસરા રાક્ષસ દેખ્યા બડા,	
ખુન દોનુકા પીતા બડાહી બડા;	
જીસકા કમનગીબાસેં નહિં ડરે.	દેખોં ૩

એ બી એસા જુવારી આય ખસે, ઈસકુ લાજ શરમ નહિ તંગ કસે; બિન બોલે બુલાયે હુંકાર ધરે.	દેખો ૦ ૪
દિન રાત્રિ જુવારીકા બેર ખડે, બે ઇમાની ઇન્સીકે ફેદેમેં પડે; તબ કાફર હો કે પાંવ ભરે.	દેખો ૦ ૫
એક એસા જુવારીકા કામ બડા, આરી આલમકા વહે બનાતે દડા; પીછે ફેંકત હે દોજખ કે ધરે.	દેખો ૦ ૬
એક એસા જુવારી કુલત હે, કરે બહુબ્યાર આખર ધુલત હે; દેખો કલીયાં કુલીકે જમીમેં ખરે.	દેખો ૦ ૭
દેખ્યા એક જુવારી હું હું કરતા. સારી જહાંનમેં હાંકે બડા ફિરતા: જબ કહેને લગે તબ પાંવ ધરે.	દેખો ૦ ૮
ખુદા નામકુ સુનકે રહે ઉરને, માજ શાખમાં રહે ફિરતા ફિરતેં; ઈસ્કું દેખ કે અરજા ફકિરે ઉરે.	દેખો ૦ ૯
જુગે અદ્ભુતાનંદકા વેશ લીયા, ઝેરી ઝેરી બાઘ હાથી કબજ લીયા. ખડે સિંહકે રૂપમેં ફિરતા ફિરે.	દેખો ૦ ૧૦

અસમાનકી મીઝલસ.

પદ. ૧૦૭

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

ઝીની ઝીની મારલીયાં બજ રહી. સુનકે બિરતી બે ભાંન ભઈ	ઝીની ઝીની ૦ ટેક.
જીસીકું દેખકે મેં બહુત ખુશ રહ્યા. બે ભાન હોનેસે, કયું બાવે કહ્યા; મેરી મુરતા મુરત પર લગ રહી.	ઝીની ઝીની ૦ ૧

- વાતો નિરંગે સારંગીકા સુર બડા,
બહોત દેર સુનનેકું મેં વાંધ બડા;
બડી બંસરી ગગનપે ગાજ રહી. જીની જીની૦ ૨
- ઝાંઝ તાલ મૃદંગ સ્વાજ બજે,
વાંતો બડી બડી પરીયાં મૃંગાર સજે;
ઘોર નારદ બેના બજ રહી. જીની જીની૦ ૩
- બીન ખંજરી ઠક નેરેરી ઘડી;
શીંગી અલગો જાકી જડીયાં પડી;
ઉભી નાચતી નાચકા આય તડી. જીની જીની૦ ૪
- મેં અકેલા કીમીકું કહેતા પીરેં;
આત સુરકી કયા તારીફ કરેં;
વાંતો નાચત ગાવત કહેના નહિ. જીની જીની૦ ૫
- મહે તો બાજેકું ગીન ગીન થક ગયા,
દિલ શુન્ય શિખર પર લગ રહ્યા;
મેરા દિલકી સખેઈ ઉદાસી ગઈ. જીની જીની૦ ૬
- ચીટી ચીટીકા નાદકી બહોત છટા,
અયમાનકી તારીફ દેખું ગટા;
બડી ભેર ભુંગડીયાંકી તાંન તહી. જીની જીની૦ ૭
- જહાં તો મારદ બેના બહોત બડી,
મોગર ચીકારકી જડીયાં પડી;
મેરે મહોંસ કબીએ ન જાવે કહી. જીની જીની૦ ૮
- વાં તો ડાહીરા ઘોર અલગોજા બજે,
છ રાગ ઘોર રાગીની બેશ ભજે;
મેં તો સુનકે મેરી મતી ચાટ ગઈ. જીની જીની૦ ૯
- મેં તો હરશેજ ગગનોમાં બાસ કરેં,
સબ કાંમકું છોડ કે વાંહી ઠરેં;
મિલે અદ્ભુતાનંદ ડગનેકા નહિ. જીની જીની૦ ૧૦

અસમાનકી તારીફ.

પદ. ૧૦૮

(પદ ઉપર પ્રમાણે.)

- દેખો યારો અસમાનમેં એસા લયા,
મેં તો દેખનકું બહુ દૂર ગયા. દેખો ૦ ૧૬૩.
- દીનમાં દીન હોય સો દેખે અબી,
વાં તો અકેલા જાવે સો દેખે નબી;
ઇસકા તેજ નેનુંસેં ન જાત સદ્યા. દેખો ૦ ૧
- જીસ નામ કલંદર બહુત બગ,
વે તો આયકે મેરે નનુમેં બગ;
નાંદી સીડી તો બી મેં જાય રહ્યા. દેખો ૦ ૨
- સારે ખલક કે માલિક દેખ લીયા,
જીંદગી ખુરબાન ઇસીપેં કીયા;
મેરે સાથમેં દુસરા કેન લીયા. દેખો ૦ ૩
- પંચ રંગ કે મહેલું મેં જૈદ રહે,
જીસકુ કાજી કુરાની મકાની કહે;
ઇસકી તારીફ કરતે મેં થકક યયા. દેખો ૦ ૪
- હમતો! આલમ ફિરકે હુંઠે રહ્યા,
હમકુ મક્કા મદીને મેં કહુ ના લહ્યા;
બરે કાજીને હમકું દિવાના કહ્યા. દેખો ૦ ૫
- સનંમ કહાં કીતાબોકી અંદર બસે.
મેરા પાંચ ઇસીપે કબુ ન ધસે;
દીનમેં દીન હોઈ સોઈ જાતે રહ્યા. દેખો ૦ ૬
- ખાસ જીસકી મરજી હોત અબી,
હજરત મિલતા હે ઇસીકું નબી;
જીસકો મિટ્યા સો આલમ સુધાર લીયા. દેખો ૦ ૭
- જીસે મહેલ મકાનીકો દિખ્યો નહિ,
બરે જ્ઞાનકો જીસીને ચિખ્યો નહિ;
કુદરતમેં પડા કયા ખુશી હુવા. દેખો ૦ ૮
- ઠહેમાં હકક ઇમાન ચોર પાકી બડી,
સાહિબકે મહેલુંમેં રહેવે બડી;
મહેતો ખુદસે નેનુ મિલાય લીયા. દેખો ૦ ૯

મેરા કચ્ચા મહેલકું મેં દોડ ચલે,
જેસે નદીયુંકું સાગર ખુદ મીલે;
મીલે અદ્ભૂતાનંદ તખ આપ રહા.

દેખો ૧૦

દિલકા આનંદ.

૫૬ ૧૦૯

(રાગ ઉપર પ્રમાણ.)

મેરા આનંદ કીસ્કી આગે કહું.

મુ'ગેકી સાકર સમજ રહું.

મેરા ૦ ટેક,

જેસા કોઈ ગરિબોકું ધન મીલે,

એસે દિલ તો હમારા બહુત ખીલે;

બડી રંગકી રેલપેં ખેલત હું

મેરા ૦ ૧

જેસે બંબા સ્ત્રીનકું બેટા ભયા,

ઇસકા આનંદ કોઉસે ન જાયે કહ્યા;

એસા આનંદ મેં યો અકેલા લહું.

મેરા ૦ ૨

જેસે કોઈ ગરિબોકું રાજ મીલે,

જેસે મુર્યાકું દેખકે કમલાં ખીલે;

મેં તો ચંદ્ર ચકોરકા પ્રેમ લહું.

મેરા ૦ ૩

એક હજાર દલપે ખાસ કીયા,

મેં તો ખુદકા નુરકું દેખ લીયા;

મેરા માલિક નાંમપેં દેહ લહું.

મેરા ૦ ૪

મેંતો બહોત કુશન કિતાબો પઢી,

તો ખી અલખ ખુદનકી કલ ન પડી;

મેરા માલિક દેખન કહાં ન જહું.

મેરા ૦ ૫

જીસકું પિર પેગંબર યાદ કરે,

સારે ખલક જીસકી બંદગી કરે;

મેરા બડા નસીબાસેં હજુર હું.

મેરા ૦ ૬

દેખ્યો મુદલાંકો મારગ બહોત જંગી.

સખ ફકીરોમેં મેં હું * ષડ ભંગી;

સારી આલમમેં મેં ને તે હું.

મેરા ૦ ૭

* જ ચકોને બેદનાર.

અનહદકા નાદમેં મુન લીયા, તર બેની કે ઘાટમેં નાઈ લીયા; ખુદ ખુદરત પાર પહેચાના સહુ.	મેરા૦ ૮
દિન દર્બેગી હમ જબ હોઈ રહ્યા, તખ હિરદેકા તાલા તુટ ગયા; મેંતો પહેલા પહેચાનતા અલપહુ.	મેરા૦ ૯
મેરા હિરદેમેં ખુસહુ બોહત અબી, બહાં મેં નૈ હું અકીલા હોતા નબી; મિલે અદ્ભુતાનંદ કયું દૂર રહું.	મેરા૦ ૧૦

ખુદાકી તારીફ.

પદ ૧૧૦

(રાગ ઉપર પ્રમાણ)

મેરા આઘબકી કયા ખાત કરૂં, મહે દિવાના હો કર દિસ્યે ફિરૂં.	મેરા૦ ટેક.
દેખો કાલ હીખાનેકું સૂર્જ કીયા, દેખો શીત કે કારન અંદ્ર દીયા; મેં તો ઇસીકા નુરકું દેખ પ્રીરૂં.	મેરા૦ ૧
જલ પર જમીકું ધરાય દીયે, ઇસી પર અલાય કરે તો મનાના કીયે; મહેતો ઉસ્કી હવામેં મોજ કરૂં.	મેરા૦ ૨
દેખો નદીઆં સમુદર કેશે કીયા, સારી જહાંનકું જુસે બક્ષિસ દીયા; ખાતે પીતે સબે મહેબી દેખ રૂં.	મેરા૦ ૩
જો જો ચાહીયે સો ઇન્કી કીન્તી છતી, સારી દુનીઆંકું દુઃખની આવે રતી; એસે ખુદકું દેખ મેં હિરદે ધરૂં.	મેરા૦ ૪
ફિરતારકી કરનીમેં ખામી કશી, દેખો સ્થાંબ બી નાંહી અસમાન બગી; ઇસકા દેખકે કાંમમેં ગીન બીસરૂં.	મેરા૦ ૫

દેખો તારાકી જ્યોતિ અપાર રચી, એસી સાતે તબકમેં ખીચ મીચી; મેં તો ઇસીકી આગે જાય પ્રીરૂં.	મેરાં ૬
દેખો બડી ખીજલીયાં ચમકત હે, ઝોર બારાહી મેઘ સો ધમકત હે; દેખો બસાદે બરસન કીયું શરૂં.	મેરાં ૭
દેખો બનરપતિ વાકી કેસી મજે, ફલકુલ ઝોર પત્તા ઇસ્કી કજે; પેઢા કરકે અલખ રહે સબસે પડું.	મેરાં ૮
જુસ્કે નુરસેં આલમ ચલ પ્રીરતે, જુસ નામસેં કાલ પ્રીરે હીરતે; જુન્હી ઝોડમેં સાતા મેં કેસે ડરૂં.	મેરાં ૯
જુગીકું દેખકે દિલ્લે શાંત ભયા. ફિર બોલનેકા કુછ નાંહી રહ્યા; અહ્મતુત્તાનંદ હાવન કબજ કીયા.	મેરાં ૧૦

બડી કીતાબકી સમજ.

પદ. ૧૧૧

[ક્યાંથી આ સંભળાય મધુર સ્વર ક્યાંથી...ઐ રાગ]

બડી કીતાબાં કહેત જહાંનકું બડી કીતાબાં કહેત.	ટેક.
સમ પદોંકા સાર લેકર, તજે અપના અભિમાન; ખુદકા રસ્તા હાથ લગેંગી, કબુએ ન ખોવે માન.	જહાંનકું ૧
અલખ ધનીસા નામ લેનેસે, બલક બંધન જા છૂટ; પ્રેમ પીયાલા પીએ ખુદાકા, ફિરતે હે ચાખુંટ.	જહાંનકું ૨
મનકી દોડ મીટાવે જબહી, મીટ જાય સબ રોગ; હોયેંગે અલગ આપો આપસે, હોયંગે ખુદ સંજોગ.	જહાંનકું ૩
બરણકા અહંકાદ બડા હે, ઐ બી ન રખમે પાસ; દેખ શકે તો બરણ એક હે, ખુદરતમેં ખુદ ખાસ.	જહાંનકું ૪
લલા બુરા ન કોઈકું માનો, સબમેં આત્મા એક; દુસરા કોઈ પે કબુવે ન દેખો, એહી હે બડા બિએક.	જહાંનકું ૫

સખ જહાંના ખુદકી ખુદરતમેં, હીરતે પ્રીરતેં ખેહાત;	
જેસા નસીબા લેંકર આવ્યા, કોઉ હસત કોઉ રેત.	જહાંનકું ૦ ૬
જેસા જીનકા સ્વભાવ ખલકમેં, દુસરેકું દેખત સાય;	
અપને જેસે ચોરકું માને, ઇનમેં શોક ન હોય.	જહાંનકું ૦ ૭
નિંદ્રિયાં આવે જીત્રીકું, ઝો ખી જાગત નાંહી;	
ઠેર જાવે કોઉ એસે સમજકે, સખમેં અપના સાંઘી.	જહાંનકું ૦ ૮
પુજન તો ચૈતન કો કરનો; ઇનસેં મુઘરત કામ;	
ખાલે કે ચાલે નહિ, ઈરકે દુરસે કરો સલામ.	જહાંનકું ૦ ૯
સાહ્યખ સાહ્યખ સખ કોઈ કહેતે, કરતે નિશદિન ખોજ;	
મુરખ હે સો ભટકત નિશદિન દેખત હે હરરોજ.	જહાંનકું ૦ ૧૦
દિલ દિવાના હોયગે, જીસકા કરતે ખોજ ખરાખ;	
કહેતા હે સાહ્યખકા, ખ્યાલા પીલેતા હે શરાખ.	જહાંનકું ૦ ૧૧
પહિચાંન પહેલાં નાંહી ક્રીયા હે, કૌન સાહ્યખકો રૂપ;	
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ હોયા ખીન, તેરો ડહાપન કુપ.	જહાંનકું ૦ ૧૨

બડી કિતાબકા કહેના.

પદ ૧૧૨

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

બડી કિતાબકી ખાતાં સમજ લે, બડી કિતાબકી ખાતાં.	ટેક૦
ચૈતન્ય ચારૂ ખુટેપં; ખ્યાપક દીસત હે ભરપુર;	
શુન્ય શિખર પર, ખુદ બસત હે, ખોજત વાકુ હજુર.	સમજ૦ ૧
જીઠ ઔર નિંદાકું છોડે, તજત દેહ અભિમાન;	
હક્કે ઈમાનકું પકડ રખખે, સોઈ પહેચાનો રહેમાન.	સમજ૦ ૨
કૌન હમારા દેશ કહાવે, કૌન હમારી જાત;	
દુસરા કોઈ ન જાને હમારી, જેસી જાત ઔર ભાત.	સમજ૦ ૩
બેદ હમેરા ચારેહી. કહાવે, સખ મિલકે પુરાન;	
કાવ્ય કલા ઇતિહાસ હમારે, ઔર કિતાબ કુરાન.	સમજ૦ ૪
સખ આલમમેં જો જો દેખો, સખે હમારા પંથ;	
કેવલ ચૈતન્ય સદાય હમહે, સખ દુનીઆંકે કંથ.	સમજ૦ ૫
મેં સ્વામિ ભયે સખ દુનીયાં કે, સેખક કહ્યો ન જાત;	
જીસકી ખુદિ નાશ હુઈ હે, ઇસીપે શંકા ખાત.	સમજ૦ ૬

સંગ કીયા જમ પંચ તત્વકા, માયા પરશંસ;	સમજ૦ ૭
કાયા માયા દોષકા ભેડા, છુટ જાત તખી હંસ.	
નિંદા કરની નાંહી દેવનકી, દેવ મનુષ્ય અખતાર;	સમજ૦ ૮
ધનકો પુજન કરનો પ્રેમસે, અથરકો ઉચ્ચાર.	
તીહુન ગુનમેં ખસત આતમા; ઇંસીકા હોત પ્રકાશ;	સમજ૦ ૯
ગુન હે એસા કરમ કરત હે, તો ખી હયે ખુદ ખાસ.	
પહીલે કર્મ ક્રિયા અચ્છા જન, સત્યો ગુનકા જમ;	સમજ૦ ૧૦
ઇંસ લીયે અચ્છા જન્મ મીલત હે, દેખો નજરસે અખ.	
રજો ગુનકે સંગ હોત હે, કરતે ખીષાગાંકી આશ;	સમજ૦ ૧૧
કામી લોભી લાલચું હોઇ કે, જન્મ ખીયરત ખાસ.	
તમો ગુનકી સંગત કરકે, અધમ હુવા અખ દેખ;	સમજ૦ ૧૨
અદ્ભૂતાનંદ ખીના કયું છટે, પહીલે જન્મકી રેખ.	

અથરકી નેકી પાકી.

પદ ૧૧૩

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

અથરકે દરમ્યાન દેખલો અથરકે દરમ્યાન;	ટેક૦
નેકી પાકીકા ભાન દેખ લ્યો, અથરકે દરમ્યાન.	
ગુન માયાસે જુદે આત્મા, કર્મ કરત ગુન સોય;	દેખ૦ ૧
દ્રષ્ટા હો કે દેખલે, કરત હી ક્રિયા કોઇ.	
કોઇખી કહેતે કરતે, ભોગતે દુસરેકા કયા દોષ;	દેખ૦ ૨
એસે સુનકે અથર જોલે, કરકે બડા અપશૌષ.	
નીચકી સંગત કખી હોવેંગે, નિચ કર્મકે ધ્યાસ;	દેખ૦ ૩
ઉંચકી સંગતમેં સુખ પાવે, કષ્ટ નહિ આવત પાસ.	
મુકત જનુકા સંગ હોનેસે, છુટ જાત સંસાર;	દેખ૦ ૪
હકક ઇમાનકું પકડ રખેંગે, ઉતર જાત ભવ પાર.	
ભે કખી સંગ નીચકા હોવે, કખુવે ન સુખકો સાથ;	દેખ૦ ૫
ઇંસ જીવસે મરન ઉચીત હે, સોહી ઘસાવત હાથ.	
સખેઇ કષ્ટ કુસંગકી આખર, સમજ લ્યો હુઃખ મુલ;	દેખ૦ ૬
કુસંગકી કપના કરનેસે, ઉપજત સાતે શૂલ.	

ગુરુ હમારા બેદોકી સુતિ, આર ગુરુ બ્રહ્મજ્ઞાન;	
દોનું મીલકે કાટી બાસનાં, દીખા દીયા અસમાન.	દેખ૦ ૭
ગુરુ કરે મોઘ કોઉસે ન બનતા, ગુરુ હમેરા ભોર;	
બચન બેહુકા બડે શસ્ત્રને કાટ દીયા દુઃખ દોર.	દેખ૦ ૮
ગુરુ હય બ્રહ્મા ગુરુ હય વિષ્ણુ આર ગુરુ હે મહેશ;	
બડે ગુરુ હો ગયે મન મેરા, સખ મીલ દીયા ઉપદેશ.	દેખ૦ ૯
બિપ્ર જાત આર દેશ તીલંગે, પહેલે જન્મકે બાસ;	
સુકત પુરૂષ આબુ પર મીલ ગયે, હો રહે ઇનકા દાસ.	દેખ૦ ૧૦
મઠ શ્રંગેર સરસ્વતિ શાખા વિજ્યાનંદ જીસ નામ;	
દયા કરીકે દેશ દીખા દીયા, ઇનસે મુઘર્યા કામ,	દેખ૦ ૧૧
મહે મેરાસે ટુટ હુઠ હે છટ ગયે સંસાર;	
અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ હોનેસે, હો ગયે બેડા પાર.	દેખ૦ ૧૨

અથરકી ફકીરાત.

૫૬. ૧૧૪

[રાગ ઉગર પ્રમાણે.]

અથરકી ફકીરાત સમજ દ્યો, અથરકી ફકીરાત.	
તીનું લોકમેં જ્યાત સમજ દ્યો, અથરકી ફકીરાત.	ટેક૦
કરનેકા ચહ બલકમેં રહે કર, સુન લેના સખ ભાઈ;	
અથર બેદ ઐસા સમુજાવે, પકડ લેના ખુદાઈ.	સમજ૦ ૧
નાશ હોત હે સબેઈ દુઃખ કો, પાવત સખ મુખ ચેન;	
ઉજ્યાલા હોતા હે જબહી, તબ કટ જાતી હે રહેન.	સમજ૦ ૨
કાન્હુમેં એ સખ મીટ જાવે, દેખ લે અપના દીદાર;	
સારે તત્ત્વકે બલક સમજ કર, ખુદશે હો એક તાર.	સમજ૦ ૩
કાહુકો મન કબી દુલનો ન ચાહીયે. સખસં મીલકર રહેત:	
સખમેં અપનો આત્મા દેખ કર, ભલા ખુરા ન કહેત.	સમજ૦ ૪
સોખત મત કરે, બદમાસાંકી, બદમાસી આ જાય;	
પ્રેમ પીયાલા પી લીયા જબ, શીર કાંસે પસ્તાય.	સમજ૦ ૫
હિરના ફિરના એહી દુનીયાંમેં, કરનેકા કછુ નાંહી;	
છોડ દીયા જબ દોઈ હાથુસે, ઇંસીકા સાક્ષી સાંહી.	સમજ૦ ૬

કુછ કહે કોઇ કુછ કહાવે, ઓર ઓર મતી કે લોગ;	
અપને ઇસીપે ચિત્ત મતે દેના, મનસે નીરખના શોક.	સમજ૦ ૭
ભલા મીલે કબી ખુરા મીલ જાવે, તોખીન દોના ઉદાસ;	
તન રખનેકા કારન સમજકે, કાલ સંમાલનો ખાસ.	સમજ૦ ૮
તીરસ્કાર કરકે કોઉ બોલે, રોષ ન કરગે લેશ;	
અંતર રાજી ઉસ્ત પર રહેના, એહી બડા દરવેશ.	સમજ૦ ૯
મનકું એસો હઠકર રખનો, સત્યકું છોડ મત જાય;	
હકક ઇમાનકી સાથે ચારી, છોડ કે દૂર પગાય.	સમજ૦ ૧૦
ભલે દિવાનો લોગ કહાવે, ઇસીકા નાંહી અપશોષે;	
સારી જીંદગી એસા રહેવે, દુનીયાં સારી પોષ.	સમજ૦ ૧૧
દુનીયાં સખ મતલબકે ગરજી, સમજકે રહેના પાસ;	
અહ્મૂતાનંદ ઇનસે દૂર હે, કરને વાલે હે ઉદાસ.	સમજ૦ ૧૨

અથરકી નેકી પાકી.

પદ ૧૧૫

(સાચી આલમ દુનીઆમાં પ્રીતી ના બને...ઐ રાગ.)

અથર બેઠકી નેકી પાકી, બીન ફકીરી ન કામ;	
બીન ફકીરી ન કામ, ચારો બીન ફકીરી ન કામ. અથર	ટેક૦
કોઇ સ્ત્રીકી પાસપે, કબી કારન કુછ હોય;	
ઇસતક ઇસીકું દેખી કે, તુમ એસા બીચારો સોય.	ચારો૦ ૧
કોઝમા કોઇ જોણ હમારી, એસા કરના બિચાર;	
ઐસે ભલે બિચાર બીચાર, કુછ નાંહી ઇન શીર ભાર.	ચારો૦ ૨
નિજોઈયકું નીચા ધર રખે' ચલે સમજકે સાર;	
અસારકું બી અલગ કરદે, એહી અપના ખ્યબહાર.	ચારો૦ ૩
સમજ સમજકે પાઉં ધરના, પાઉકી નીચે દષ્ટ;	
જાતે આતે જીવ બિચારે, ઇસીકું ના'વે કષ્ટ.	ચારો૦ ૪
બિબેક અપના અપને' મનમે', કીસીકું કહેના નાંહી;	
અપને અપની સક્કર સોઇ, અલખસેં ખા લઇ.	ચારો૦ ૫
કોઉ આગે મત કહે દેની, અપની મુખ દુઃખ રીત;	
સંપત બિપત સમજકે રેના, મત હોના ભયભીત.	ચારો૦ ૬

રહેનાં આ દુનીઆં કે બિચ્ચે, ભરના ચુખ દુઃખ પેટ;	
ફાટા ટુટા બે મીલે બવે, ખસ્તર કરલો લપેટ.	ચારો ૭
છસ તીસ રીતે શરીરકું રખના, પૂર્વ ભોગ કે માટ;	
કર્મો નાશ જખ હોય પૂર્વ કે, તખ ચઢ જાના ઘાટ.	ચારો ૮
જહાં ઉપાધિ આ ગઈ, જખ બહાંસે જાના ભાગ;	
જહાં નેકી પાર્કી રહે, અપની સેવનકી એહી ભાગ.	ચારો ૯
ખાનેકો ખંધન નાહી, અંતરપે કુચ્છ લેખ;	
પહેલી ની કરની પ્રેરના, ખઈઠે ખુદહુ દેખ.	ચારો ૧૦
તેરા તુજ શીર પર રહે, બે ચાહીયે સોડી હેત;	
અપની આશા હોયગી, તખ છીનાઈ લેત.	ચારો ૧૧
સમેઈ ખરણુકા તુંમ હો. ટોટા કુછ નૈ ધાર.	
અદ્ભુતાનંદ હો જાનેકા એઈ હે ખડા બિચાર.	ચારો ૧૨

પુદાકી ખીજમતમે મરનેકા હર રખના નહિ.

પદ. ૧૧૬

[રાગ ઉપર પ્રમાણે.]

જખ લીની ફકીરી, કયા દિલગીરી, મરનેસેં ડરના નાંહિ;	
અખી મરનેસે ડરના નાંહી, ચારો મરનેસે ડરના નાંહિ.	જખ. ટેકો
ફકીર હમારો આતમા હે, મેં હું ઇસીકા દાસ;	
એહી કરે સોઈ સખ ખની જાતા, ખુદ મીલાવે ખાસ રે.	જખ ૧
કરના કેના કુછ રહ્યા નાંહી, સમજકે સમજાય;	
યા દુનીઆંકું છોડ દે કર, સીડીપે ચઢ જાય રે.	જખ ૨
ભલા ખુરા ન કોઉસે રહેના, સખ હે અપના મીત;	
દેખો નજરપે આતમાકુ, એઈ હે ફકીરકી રીત રે.	જખ ૩
મત પ્રેમા કરો કોઈ જનોસે, મન ઇસીકા હુલાય;	
ઐસી ખીધિ અમોલ સમજલે, ખેદે કહ્યા સમુજાય રે.	જખ ૪
કાશી આર કેદાર તિરથ, સખ મોજ શોખ કે દોર;	
સમજકે બહાંહી નાંહી ભટકનો, ખડા માયાકા ભેર રે.	જખ ૫
મેલા ખેલા મત ખેલન જાના, ઠેરના કરકે ચિચાર;	
સખકા શરીર હે, સમજેસેં લવ પાર રે.	જખ ૬

કોઉકા બૂરા ન તાકીયે, સખસેં રખના હેત;	
સખમેં આત્મા દેખી કે, કરના દૂર સંકેત રે.	જખ૦ ૭
દીનતા રખની દિલકી, અંદર તજના ન અપના ધર્મ;	
અંતર ઉડો ખીચાર કરી કે, રખની ન જગકી શર્મ રે.	જખ૦ ૮
ખલક કરે સોઈ નાંહી કરને કો છોડ દૂર ચલ બવ;	
અપના અપને સમાલ લેના, એહીમેં બહા હે દહાવ રે.	જખ૦ ૯
નિંદત બંદત કીસીકુ જનુરેં, સખમેં રામ રહેમાન;	
સુભાવ ગુનકો ભેદ સમજ કે, નાંહી કરનો અપમાન રે.	જખ૦ ૧૦
કષ્ટ કર્મ કરે બહાં તક હે, માયા ન મનસેં દૂર;	
બહાં તક દુઃખકા પાર ની આવે, ખુદ ન પ્રગટે ઉર રે.	જખ૦ ૧૧
દિલ દિવાના મિટાય કરકે, ધર્નેંકા નાહી ધ્યાન;	
અદ્ભુતાનંદ દેખો નજરપે, સખમેં ખુદ એહી ભાન રે.	જખ૦ ૧૨

દીન દરવેશકી નેકી પાકી.

પદ. ૧૧૭

(રાગ ઉપરનો)

દીન દરવેશી માનો હમેરા, તો હોવે ખુદ સંભોગ;	
હોવે ખુદ સંભોગ ચારો હોવે ખુદ સંભોગ.	દીન૦ ટેક.
તસ્ખીકા કુછ કામ નહિ હે, ગીન ગીનકે ભૂલ ભય;	
બાંગ દેનેકા કારન નહીં હે, સમજે તખ સુખ થાય ચારો.	દીન૦ ૧
આદમેં ભેજ્યા આદમી, જગમેં કરને આપ પહેચાંન;	
કરાર કીયે સખ ભૂલ કર બેઠા, હો ગયે બે ઈમાન ચારો.	દીન૦ ૨
કરનેકા અપના નાંહી કરતે, દુસરેકી પહેચાંન;	
ભૂલ ગયે ભરમાઈ ગયો, જખ ખોયા અપના માન ચારો.	દીન૦ ૩
ખાનેકા ખાયા નહિં હે, પીયા પીયાલા ન પ્રેમ;	
કયા કહેનેકા મુરખકું, છન તોડ દીયા સખ નેમ ચારો.	દીન૦ ૪
ખાતા પીતા ઘેરતા હે, કરતે બિષયોંકા ભોગ;	
જેસા શીરતા ખલકમેં, પશુ પંખીકા ભોગ ચારો.	દીન૦ ૫
મનુષ્ય હુવા તો કયા હુવા, કીયા ન અચ્છા કામ;	
પશુ પંખી જેસા કહો, છન બડે ખીગાડે નામ ચારો.	દીન૦ ૬

- એક ફકીર કબી નહોતા હે, દુસરા ન હોતા તબ;
 એક ફકીર જખસેં હુવે હે, તબ ફકીર હો ગયે સખ યારો. દીન૦ ૭
- એક અગાડી જખ હોતા હે, પીછે ચલતી લહાર;
 સખ એક મીલકર ચલતે, જાતે સૈયાં કે દરબાર યારો. દીન૦ ૮
- ખુદ ખુદા જલસે હોતા હે, જલમેં જાકે સમાત;
 સમુદ્રકા જલ સમુદ્રમેં રહે, કાંઠા છોડ ન જાત. યારો. દીન૦ ૯
- દેખો યા દુનીઆમાં આયકર, જીલમ ન કરનો અખ;
 કરકે પાપ પેટ મત ભરનો, મહેં કહેતા હું અખ યારો. દીન૦ ૧૦
- કાફર હોકે જીવોકું મારત, શરાફકું પીતા બહોત;
 એડીખીન બહુત હેખાને, પીનેકા અન્ન જલસેં સુખ હોત યારો. દીન૦ ૧૧
- પીના તો પાની બડા હે, ખાંના બડા હે અન્ન;
 બડે અદ્ભુતાનંદ મીલનશે, જીત લીયે તીન ભવન યારો. દીન૦ ૧૨

પડલંગીકી નેકી પાકી.

પદ ૧૧૮

(રાગ ઉપરનો)

- સુનો ખાત હમારી, બડે સડલંગી ચારી ખુદાકી હોત;
 ચારી ખુદાકી હોત દરબેશી, ચારી ખુદાકી હોત. સુનો૦ ટેક.
- મનકું જીહે બશ કીયા હે, જીત લીએ સખ લોગ;
 ખ્યાલા અમૃતકા પીયા, જખ ધસીકું કહાંસે શોક. સુનો૦ ૧
- કરની ન દેખો કોઈ જનુકી, જો કોઈ આવે નિકટ;
 અન્ન જખ આદર દેના, ઉસકું નાહી દેતા એઈ શક. સુનો૦ ૨
- લાલ બડા હે જન્મ લીયેકા, રહે દીનો પર પ્રીત;
 ખાના ખીલાના ચાહી ખલકમેં; બડે બેદોકી રીત. સુનો૦ ૩
- દેખા વે દુનીયાંકી અંદર, પશુ પંખીકા મેલ;
 બદલા કુત્તા જીસ રીતીસે, ખાતા પીતા અકેલ. સુનો૦ ૪
- જહાં તહાં ભટકત પ્રીરતે, નિશદિન લુટ પરાયા ખાત;
 એસે કટકે દીન કાટત હે, ઇનરે ઘર કુન જાત; સુનો૦ ૫
- દેના લેના કુછ નહી કરતા, દુઃખસે કટતા દીન;
 ઇનુકા ધીક જીવન હે જગમાં, જેસા જલપે મીન. સુનો૦ ૬

આદમી આદમને કીયા હે, કટને પરકા દુઃખ;	
જગમેં જેસા સુકરા હય, એસા ઉનકા મુખ.	મુનો૦ ૭
ગુજારા કરને કે કારન, જો મીલે સો લે લેત;	
સોહિ વે બહાં મુભાગી હે, ખુરા ભલા નીકત.	મુનો૦ ૮
કર્મલ્લા સખકુ દે દેતા, મુખ દુઃખકા સંમેલ;	
સારી દુનીઆમાં દીખાતે, સખ સાહ્યબકા ખેલ.	મુનો૦ ૯
સાહ્યબ સાહ્યબ મુખસે કે'વે, સાહ્યબકી ગતિ નહિ;	
નિશદિન હુંદત શીરતી આલમ, યા દુનિયાંકી મહીં.	મુનો૦ ૧૦
બજા નગારા મહેં કહેતાહું, સાહ્યબ હૈ તુજ પાસ;	
તેરે હીરદેમેં વસત હયે, કાયકું પાના ઉદાસ,	મુનો૦ ૧૧
જીવ દશાકું છોડ દે, પહેલે પેગંબર હો જાય;	
અફૂલૂતાનંદ પેદા કરી કે, ખુદસે ખુદ મીલાય.	મુનો૦ ૧૨

બેન બચન કહનેંમેં રહેના.

પદ. ૧૧૯

(મુનો તમે ચાર પરદેશી બચન કેસે નિભાવોંગ.....ઐ રાગ)

સમજ કે પાંવ ધરનેકા, બેદ કહે સોઈ કરનેકા.	સમજકે૦ ૧૬૬
ધંધર માયાકા બને, એળી જબ મીટ જાય;	
જીવ ધંધર દોનું મીટે, જબ બ્રહ્મકી માંચ સમાય.	સમજકે૦ ૧
ગુરુ કહે સો જીવકું જાનો, ધંધર પેગંબર;	
ખુદસે ખુદ કહ્યા નહિં જાતા, જેહી હય કલંદર.	સમજકે૦ ૨
અયં આત્મા બ્રહ્મ કહ્યા હં અધર્વ કે પરમાણ્;	
મહાં બાકય ધમ્મીકું કહેતે, શિક્ષા કે દરગ્યાન.	સમજકે૦ ૩
ધંધર ચોર પેગંબર દોનું, હય માયાકા સ્વરૂપ;	
બ્રહ્મ ખુદ ધનસેં હે, દુસરા નાંહી બલક કે ભૂપ.	સમજકે૦ ૪
પહેલા પગથીયા ગુરુનકા હે, દુસરા હય પેગંબર;	
તીસરા પગથીયા દેખો નજરસે, બડા જે કલંદર.	સમજકે૦ ૫
અથર બેદ કહે યા દુનીઆં, સખ તીન તત્ત્વકી હોત;	
પાંની આત્મા તીસરી માયા, એ બીન કુછ ન ગોત.	સમજકે૦ ૬
આદમસેં બને આદમી, જલસેં જલ મીલ જાય;	
ધનકે તુર આલમ બની હે, અથરકી બાચાય.	સમજકે૦ ૭

દોનું કા જોડા હુવા હે, જોડા ખીન કુછ નાંહી;	
સખ દુનીઆં જોડેસેં હો ગઇ, કહેનેકી કે દઇ.	સમજકે ૦ ૮
બહુત મતો હય યા દુનીઆમેં કરતે શીરતે સોય;	
અંદર મતલબ દુસરી, ઓર બહાર દુસરી હોય.	સમજકે ૦ ૯
મત સખ માયા માંહી બસતે, ઇસ સંગે અહંકાર;	
દોનું નહિ બહાં ખુબ બસત હે, ઐસા બેદ ઉચ્ચાર.	સમજકે ૦ ૧૦
બહુત પંથ ગીનતે થક જાવે, સખકી દુસરી રીત;	
અપના અપના માનકર બેઠે, એહીમાં હુવા બિપરીત.	સમજકે ૦ ૧૧
આદમ સખકા સાદ્વળા હય, સખકા લેખા લેત;	
અદ્વૈતાનંદ મીલ ગયે, તખ સાદ્વળ દીખાઈ દેત.	સમજકે ૦ ૧૨

મનકા ઇરાદા છોડ કર ચલના.

પદ. ૧૨૦

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

ઇરાદા છોડ કર મનકા, ભરૂસા નાહિં રખો તનકા.	ઇરાદા ૦ ટેક.
સારી આલમ એક હયે. દુસરા નાંહીં હયે ખુદ;	
કીરતારે જયું નયું કરી વિવેક, સમજનેકી ખુદ.	ઇરાદા ૦ ૧
કોઈ રાંમ ભજે રહેમાંનકું, સાધન દુસરા દેખ;	
કબુ વે સારે ખલકમેં, કીરતારકું દુસરા ન પેખ.	ઇરાદા ૦ ૨
કોઉ પુરખ કોઉ પશ્ચિમે, બૈંઠત ઉઠત આપ;	
મૌલા કહાં દુસરા દીખે, જહાં હયે અકીલા બાપ.	ઇરાદા ૦ ૩
પાકીમેં રહેના બડા હયે, નેકી શીર સરદાર;	
હક્ક ઇમાનકું પકડ રખખે, તખ ઇનકા બેડા પાર.	ઇરાદા ૦ ૪
માયાકા ઇશ્વર પેગંબર, ઓર મીલકર અહંકાર;	
એબી આખર બીખર જાત હે, સોહી સમજના સાર.	ઇરાદા ૦ ૫
જો હીરદેમેં આત્મા, ઇસીકા કરલે સંગ;	
એહી હયે બડે પરમાતમા, ભજલે ધરી કે ઉમંગ.	ઇરાદા ૦ ૬
શિક્ષક શિક્ષા દેત હે, ગુરૂસે મિલતા જ્ઞાન;	
કરના ફકીરી પ્રેમસેં, રહેનેકા ગુલતાન.	ઇરાદા ૦ ૭

હીમ્મતા હોવે સોઈ દીખે, અંધ જન્મકા અંધ;	
ધુપ ન દીસત સુરજકું, દુટ ગયા હે સંખંધ.	ધરાદા૦ ૮
મરના હે સો અખ મરે, ફિર મરેંગે કબ;	
મરના તો મનસેં ભલા હૈ, નાંહી તો ઢીલા ઢખ.	ધરાદા૦ ૯
કાલ કુટત હય સખનકું, ઉરમે ભલા ન હોય;	
મરના મનકે હાથસેં, એસે કલંદર કોય.	ધરાદા૦ ૧૦
મત ખાના હરામકા, હલાલ કરકે ખા:	
હરનિશ ખંદગી ખુદકી, તો બી આયગા થા.	ધરાદા૦ ૧૧
મરૂ મરૂ સખકો કહે મનસેં મીરત ન કોય;	
એક દેર મનસેં મરે, તખ અદ્દખૂતાનંદ હોય.	ધરાદા૦ ૧૨

સદ્ગુરૂકી સાન.

પદ. ૧૨૧

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

સમજ લે સાંનકી ખાતાં, પડેગા કાલકી લાતાં.	સમજલે૦ ૧૬૬.
ચહાતા મુખ આલમ સખે, હુઃખકા ખ્યાલા ભર;	
દેખો યા દુનીઆં બીખે શીરતા ઈધર ઉધર.	સમજલે૦ ૧
બીખે બિચારા કયા કરે, દિલપે મુખકી આશ;	
આખર હોત હે અંધુલા, જાત હે સત્યાનાશ.	સમજલે૦ ૨
દુનીઆં દિવાની હો રહી, કુછ નાંહી કરત બિચાર;	
ચલ રહી ચૈતન છોડ કે, ખાકર થકકે માર.	સમજલે૦ ૩
કાલ બડા શીર પર બસે, છુટત ન રાવ ચોર રંક;	
મુરખ મન સમુજત નહિં, આવત બજાતે ડંક.	સમજલે૦ ૪
અખ લીયો લે જાવંગે, કયા ઇસીકા અહંકાર;	
ઢોલ બજે ઢીલ્લા તખે, સખકે શીરખે ભાર.	સમજલે૦ ૫
તન મન હોતા એક જખ, મસીદ ઇસીકા નામ;	
ચિત્તકા ચોરા માન દ્યો, ઇસીપેં ખાંગ ઇમાન.	સમજલે૦ ૬
અક્કલ એહી કુરાન હયે, હક્કમેં તમખી હોત;	
અથરકી એહી સમજ બીન, હુઃખકું સહેતે બહોત.	સમજલે૦ ૭
કરતા સોઈ કાજ નહિં, સમજ બીના કહાં મુખ;	
કીયા ન કીયા હોત હૈ, આખર હુઃખ કે હુઃખ.	સમજલે૦ ૮

મુરખ મુખસેં યું કહે, મેં કરતા હું સખ;
 એળી દુઃખકા મુલ હયે, સમુજે ન પર મતલબ, સમજલે૦ ૬
 મેરા મેરા કયા કરે, તેરા તો કુછ નાંહી;
 સમજ બિના મુલ્તાન હે, ખસ્તુ કીન્સે પાઈ. સમજલે૦ ૧૦
 હે કીસીકા એહી નાંહી સમજતા, શીરતા હે કુન સંગ;
 જો સમુજે કોઉ સાંનમેં, તખ એહી હોત અલંગ. સમજલે૦ ૧૧
 આ દુનીઆપે દેખા જાતે, સખ માયાકા મજુર;
 અદ્ભુતાનંદ પ્રગટ હુવે ખીન; દુઃખકા દરીયા પુર. સમજલે૦ ૧૨

પદ. ૧૨૨

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

બેદુકા ભેદ હય ન્યારા નિ સમુજે જન મુખ ખીચારા;
 નિ સમજે મુરખ ખીચાર, ની સમજે મુરખ ખીચાર. બેદુકા૦ ટેક.
 મદ જોખન ધન જાયગા, રહેનેકા નાંહી કાર;
 અપનો અપનો કયું કરે, મુરખકો ઉચ્ચાર. બેદુકા૦ ૧
 છોડ ચલે સખ દીખતે, કુછ ન લે ગયે સંગ;
 અનુભવ સખકું હોત હે, કયૌં ન હોત મન લંગ. બેદુકા૦ ૨
 અથરકે પરમાનસેં, શાખા સત્તર દેખ;
 અયં આત્મા ખુદ હે, બહાં લીખ્યા હયે લેખ; બેદુકા૦ ૩
 ખાના પીના જો કુછ નાહિ, સોવત જાગત નાંહી;
 અંતઃકરણ બિચાર કયા રહેવે, એહીઃ! એહી. બેદુકા૦ ૪
 જેસા ચિત્ર સ્વરૂપ હયે, મહે હું ખુદ એહી ભાંન;
 જેસી મુરતિ દેખ દયો, નહી કછુ માન અપમાન. બેદુકા૦ ૫
 મુંગો સક્કર ખાઈ કે, અંતરસે હરખાય;
 આનંદકોપે એહી રહે, કોઈકું કહ્યા ની જાય; બેદુકા૦ ૬
 મુખ દુઃખ જનકું હયે નહિં, નહિં હયે ઋતુકા ભેદ;
 ખાના પીના મીલો ન મીલો, એહીખી મનમેં ન લેત. બેદુકા૦ ૭
 મેરેસેં કુછ ઓર નાંહી, ઓર ન દેખત આપ;
 આપ ઓર સખ એક હયે, ઇનકું કયાં પરિતાપ. બેદુકા૦ ૮
 ભજેનેકો કોઉ હયે નાંહી, કરનેકો કુછ નાંહી;
 જડ જેસો જગમાં શીરે, એળી સખકા સાંઈ. બેદુકા૦ ૯

- માન બડાઈ ઈર્ષા, તીનકી સંગ રહે તુટ;
 ઈનસેં ખુદ બુદો નહિં હે, પ્રીરતે રહે ચાખુટ. બેદુકા૦ ૧૦
- છેલ્લી સીડી અથરકી, કથન ઠરી સખ માટ;
 બડા કલંદર હોઈ કર કે, ચઢ જાના એહી ઘાટ. બેદુકા૦ ૧૧
- જંગી નસીબા જીનકા, ઈસીકું આવત ભાન;
 અદ્ભૂતાનંદ આ ગયે, જખ તખ મીલતે રહેમાન; બેદુકા૦ ૧૨

સામ વેદ નીતિ.

પદ. ૧૨૩

- (સાખી) ધરણી ધરકા ધ્યાન ધર, એહી તુમારી રીત;
 દુસરા કધુએ ન કાંમકા, કરના હરિ સેં પ્રીત.
- (ધોંસા) હેત તુમ્હ હરિજનસેં કરના, પાપસેં, પાંવ પીછા ધરના,
 પરનિંદાકું સદા તજના, ભવકે દુઃખ હરન ભજના;
 સાંમકે કહેનેમેં રહેના, દાંન તન મનકા દે દેના,
 ઇરાદા જખ હોવે મનકા, તમાસા હો રહેતે તનકા.
- (સાખી) કંકન પહેરે કેદારકા, ના'વે નિર્મલ ગંગ;
 હો રેહે કાલી કાંમલી, ચઢે ન દુઝે રંગ.
- (ધોંસા) પરહરે પરનારી સંગા, એક દિન હોવે મનભંગ;
 પરધન પત્થર કર દેખો, કુછંદકુ કબુએ નહિ પેખો;
 મુધારસ સમજકે પીના. આપ પીએ ચોરનકું દીના,
 ગુરુનકા ધ્યાન ધરો સોઈ, અનઘડ શુદ્ધ રખો ધોઈ.
- (સાખી) કરોળીયાકી જાળપે, કબી મચ્છર હો રોધ;
 એમ્લી જાલ સંસારપે, રોધ પડે બીન બોધ.
- (ધોંસા) ચલો કોઉ ચંચલકી ચાલે, શુન્ય કે શિખર પર મ્હાલે,
 પ્રભુનકો મુખ સાગર જાણી, દેખ દ્યો રત્નોકી ખાંણી;

સંયમમેં નિશ્ચિન ઠેરના, પ્રણવ અંતરપે ઉચરના,
કેઉકી નિંદા મત કરના, પાપસેં પેટ નહિ ભરના.

(સાખી) જો શોધત શીરકે ધની, મીલતે ન ખાલી જાત;
દેખત હે સખ દિનમની, એહી બેહકી ખાત.

(ધોંસા) પ્રિમિધ કે તાપ જાત તનકા, મેલ સખ મીટ જાવે મનકા.
સોહંકા સ્વરૂપ બનજાવે, ગરબમેં શીરસે નહિ આવે;
મિલાવા એક દેર હોયં, જન્મ કે દરદ હી સખ ખોવે,
હરિ સંગ પ્રીત રખો ઐસી, જલ મીનકી પ્રીતિ જૈસી.

(સાખી) દગા ન દેના કોઉસેં, સખ અપના કર દેખ;
અખ હે ચૈતન બ્રહ્મકા, કરે પુકારી બેદ.

(ધોંસા) સમજ કર અપના કર દેખો, અન્ય નૈ ચૈતનપેં પેખો,
શાસ્ત્ર કે સાર એહી જાનો, બહુત મીલતે હે પરમાનો:
કાહુસેં પરકુ દુઃખ દેના, શીરપે ઉપવાદન લેના,
કરમકી ગતિ ન્યારી જાનો, મનસેં પર હું પહિચાનો.

સામવેદ નીતિ.

પદ ૧૨૪.

(સાખી) મરતા હે સખ જગ કરે, મિસ્ત ન પીછા હોય;
જયું કો જન મનસેં મરે, પુનર ન દરશે કોય.

(ધોંસા) સ્થુલકી ઇન્દ્રિ જેઇ કહાવે, દેખ મુન અંદર ધુસાવે,
સમજ કર દોનુ કું રોકે, બેડ રહે મનકે ધોખે;
સમજ લે સામકા કહેના, સોહંકા સાથમેં રહેના,
અંધા બહેરા હોઇ રહેના, મુખદુઃખ કોઇકું મત કે'ના.

(સાખી) મરનેકા મનકા લલા, પુનર્જન્મ નાંહી કષ્ટ;
તરને તો ગંગા બડો, મીરત ન હોવે બ્રષ્ટ.

(ધોંસા) માન બરાઇનકું તજના, ઇર્ષા તજકે હરિ ભજના,
તીહારા ઘટ મદ નહિ કરના, બેદકી શિક્ષા ઉર ધરના;

સનુબયકા જન્મ તુમ પાયા, સુધાકુ છોડ ઝેર ખાયા,
નિત્યકા પ્રભાવ હયે ભારી, સમજ કે ચલના એહી દારી.

(સાખી) કરનેકા સત્સંગ હે, ડરનો કરત કુંસંગ;
ભાવપે ભરના ભાર કયા, હોત કખી મન ભંગ.

(ધોંસા) પ્રારબ્ધ ભોગનકું આયા, સુખ દુઃખ દોષસેં લીપડાયા,
અસ્તકા ભેદ નહિ જાના, પરકી અપના કર માન્યા;
છાંડ ચલે જાના ઘરદારી, કીસીકા નહિં તુંમ અધિકારી,
તિસ્ત્તકા ભોગ મીઠ્યાજખહી, છોડકે ચલ જાના અખહી.

(સાખી) દેખો યહ સંસારપે, અપના નહિ કથું માન;
મુસીપે બંધન હો કર, બહુત હોત હૈરાન.

[ધોંસા] કાલકી બહુત બડી ફાંસી, વહાં નહિ ચલનેકી હાંસી,
નંદના નામ સખહી જાને, લીખ્યા હે લેખકી દરમ્યાને;
લુટ લીયે સખહી સંસારા, દધીમેં ભર રખે ભંડારા,
ચલે સંગ કોડી નાંહી લીની, દષ્ટિ ઇન લોભનકી કીની.

[સાખી] નારીકું નર દેખી કે, આપસ અંધા હોત;
જો કોઉ તજતે ઇસીકું તખ ભાગ્યભયે ઉદ્યોત.

[ધોંસા] સમજ કે પાઉં સદા ભરના, અખજા કીસીકી નહિ કરના,
કુદષ્ટિ પરધનપેં જાવે, બેદના બહુત શીર આવે;
દેખો કોઈ નારીનકા રૂપા, સમજ લો નરકનકા કૂપા,
ઉસી પર કયા કરની હાંસી, કાલકી સમજ દ્યો ફાંસી.

સામ વેદ નીતિ.

પદ ૧૨૫.

[સાખી] સ્ત્રીકા નીચ સ્વભાવ હે, એહી કાંમે કાચી હોય;
નેન બાનકે મારસેં, જીવત જવલ્લા કોય.

(ધોંસા) બચન જન માનસેં નહિ ન્યારા, કલેજ પર છેદન
પાંવ ધરે ધરનીકું ભારા, બડેકા હરતી

સાંમકી નીતિ પર રહેના, નારીકું મતલબ મત દેના,
સનમુખ દેખ ચઢી આતી, કુંચ ચોર નરકનકી છાતી.

(સાખી) પરશ્વીકા સંગસે, ધન વીતનકા નાશ;
તિસરી હરતી આખરૂ, ઓર ચોથા નરકનિવાસ.

(ધોંસા) નરકકી ખાંની સમજ ડરના, ઇસીકા સંગ નહિ કરના,
મહારથ ભારથકું છીન્ને, સિંહનકું બાંધુક કર દીન્ને;
ઐસી સમજકે ડરના, બેદોકા બચનો શિર ધરના,
ઇનસે દૂર રહે કોઇ, અદ્ભુતાનંદ મીલે સોહી.

[સાખી] કર્મ ગતિ ન્યારી બડી, સમજે સોઇ બડ ભાગ્ય;
સમજેસેં મુખ હોત હે, અંતરસે સખ ત્યાગ.

[ધોંસા] કરમ કબી છોડેગા નાંહિ, સખ ભોવનકે કબી બાઇ,
કરમકા લેખ બડા ભારી, બેદ સખ કહેતે પોકારી;
દેખો સતકે કારન કારી, હરિશ્ચંદ્ર હો રહે નિવાસી,
નિચકો જલ ભરને રહેતા, શિરપે કષ્ટ બડો સહેતા.

(સાખી) ઉઘમ ઉઘમ સખ કરે, ઉઘમ કરમકી હેઠ;
જો ઉંદર ઉઘમ કરે, પડે સરપકે પેટ.

[ધોંસા] રામકું બનખાસી કીના, કષ્ટકા બોજાહી શિર લેના,
નૈષધનાથકું દુઃખ આયા, અરણ્યમેં બહુત ભટકાયા;
બિન ખસ્તર ફિરતે બનમેં, મુખમેં દુઃખ દેખો છીનમેં,
બેદુકા એહી હે ઉચ્ચારા, પ્રારબ્ધ નહિ છોડન હારા.

(સાખી) બેદ કહે સચ જહાનકું, મેં કરતા સોઇ ત્યાગ.
જેસે અંકુર બીજમેં, ઐસે સમજ દયો ભાગ્ય.

[ધોંસા] દેખો તો પાંડુકી ગતીયાં, શિરનપે કપ્પુ બડાં પતીયાં,
સગુન સખ મુખ દુઃખકા ભોગી, કરમસેં જોગી સંજોગી;
પ્રારબ્ધ નહિં છૂટનહારા, બેદુકા એહી હે ઉચ્ચારા,
સમજકે અંહ પદકું કરના, અદ્ભુતાનંદ ન બીસરનાં.

રઘુકી નીતિ.

પદ ૧૨૫.

(ચાલ ચાતુરીની.)

- કનક હસરી કામની, સખ સંતકે શીર ભાર હથે;
સખેહી બિષયો ત્યાગ કરના, સંતકો એહી શુંગાર હે. ૧
- ન્હાવે ધોવે શૌચ રહેવે, મન જીસીકા મૈલા પ્રીરે;
એહી શૌચ કયા કામકી, નિશદીન રહે ગંગા તીરે. ૨
- કોલ તેરા ભૂલી કરકે, કરનેકા કધુ નાંહિ કીયા;
કશર તેરા છોડ દે કર, બચને ત્હેં બરથા દીયા. ૩
- ડોલ યંત્રકો કષ્ટ બહુરી, મેરે મુખસેં કયા કહું;
ઉદરકા પુની કષ્ટ બહુરી, શાઓ સમજકે કયું ચહું. ૪
- પ્રભુનકો પદ નાંહી પ્રગટયે, નિંદસે કોઉ ન જાગતે;
પ્રપંચ પુરન પેટ કારન, પર્મારથ દેખહી ભાગતે. ૫
- અસમકો અપરાધ સખકું, સમજકે પીછ તાચગા;
દેતન મધ જખ મક્ષિકા, ઇસ તરેકના હો જાયગા. ૬
- યા મારગકા ભેદ ભારી, ભોગી ભોગી નહિ લહે;
પંડિત બાંચે પુરાનકું, તોભી ભેદ સચ્ચા કયું ચહે. ૭
- કુરાન કાજ બહુત પઢતે, નેકી પાકી કીતાબકી;
અપ અપની મતલબકે ગરજ, એહી ગતિ જમ દાખકી. ૮
- સમજકે કોઉ પાંઉ ધરતે, સોઈ ભલે જીવ જાનીયે;
ભેદ સમજુત બેઠકા, સત સમજે સોઈ પ્રમાનીયે. ૯
- દવ લાગે જખ સખી જલે, જલ માંનકું પ્રીકર નાંહી;
સ્થલચરોકુ કષ્ટ બહુરી, એહી બાત કયું જાવે કહી. ૧૦
- દાંમ સખી અપના નહિ, કછ કાંમ ધર્મકો કીજીયે;
હિરતે ફિરતે નિશદીન, હરિનાંમ ઉરમેં લીજીયે. ૧૧
- ભાગ અજકો બોરકું દેકર, હુઃખ મુખ પર મન લાઇએ;
જૈસો હરિ અપને દીયો, મુખ સમજકે સમજાઇએ. ૧૨
- બિસબાસ દેના કોઈકું, બિચાર કરકે બોલના;
પરમારથકું દેખકે, આનંદ મગનમેં ડોલના. ૧૩

શિક્ષા રઘુપે એઇ હય, દિલ પાકસે હિરદે ધરે;
અદ્ભુતાનંદ દૂર ન ઇનુસે, પઠન પાઠન કોઉ કરે.

૧૪

શિક્ષા કલ્પ.

પદ ૧૨૭.

(બેખરે ઉતારો રાગ ભરથરી...એ રાગ)

શિક્ષા કલ્પકે બચન સુનો, હોતા કુશળ કલ્યાણ,	શિક્ષા૦ ૮૬૬.
જન્મ મરણ અવાગમન નાંહી, ઐશ્વી અસીત ખાણ.	શિક્ષા૦ ૧
દેખ્યા હયે યાહી સંસારપે, દિખાવત બહુ પ્રીત,	શિક્ષા૦ ૨
અંતર ઉજવળ હયે નાંહી, ઠગ ભકતનકી રીત.	શિક્ષા૦ ૩
કથીર કાચ ચોર કીડીયાં, ઠાકુરકું ધરી હેત,	શિક્ષા૦ ૪
હીરા અરૂ માણેક મોતીકા, અપને ઉર પર લેત.	શિક્ષા૦ ૫
પેટનકું પોખત સદા, પહેરે વસ્ત્ર અનુપ,	શિક્ષા૦ ૬
પરમારથકું પ્રીછત નાંહી, ઇસીકા ગહાપન કુપ.	શિક્ષા૦ ૭
બડલા કુત્તાકુ દેખ લ્યો, પરકા લુટકે ખાય,	શિક્ષા૦ ૮
ઔરકું કુચ્છ દેતા નાંહી, ઐસા જન્મ શુભાય.	શિક્ષા૦ ૯
પર સ્ત્રીકું દેખકે બિષય અંધ હો જાત,	શિક્ષા૦ ૧૦
ઇનસે નર્ક ન દૂર હે, ઇસીકું ખીલાવત ખાત.	શિક્ષા૦ ૧૧
દો પડલા દુનીઆં ખીખે, બનીઆં કે કરમાંહી,	શિક્ષા૦ ૧૨
પ્રપંચ દુસરા પાપ હયે, રહેતે કરપે સાહી.	શિક્ષા૦ ૧૩
ઇસ ગાંડીપ નર્ક હયે, કુટે કાટલે પાસ,	શિક્ષા૦ ૧૪
એહી કરનીમેં ચિત્ત રહે, બડી હોત હે બિનાશ.	શિક્ષા૦ ૧૫
પાપ જલત જન હરિ ભજત; કરત ન કશુ અપરાધ,	શિક્ષા૦ ૧૬
સમદષ્ટિ નિશદિન રખે, સોઇ હય જ્ઞાનિ અગાધ.	શિક્ષા૦ ૧૭
ચરન સેવન ઇસીકો કરો, દરશ પરશ ઇન હોત,	શિક્ષા૦ ૧૮
ઐસેકા સેવન કરે તો ફલ મીલ જાતા બહોત.	શિક્ષા૦ ૧૯
કુલકા મત અહંકાર કર, સમજલે સર્જનહાર,	શિક્ષા૦ ૨૦
સખમેં આતમા રામ હયે, કર લે નમસ્કાર.	શિક્ષા૦ ૨૧
દેવળ મત દેખો સખે, દેવકું દેખો દષ્ટ,	શિક્ષા૦ ૨૨
શરીર તોભી અશુદ્ધ હય, ચૈતન્ય શુદ્ધ હે સ્વપ્ન.	શિક્ષા૦ ૨૩

દેવળ જીરન હોય કલી, હુટ ફાટ અરૂ લગ;
અદ્ભુતાનંદ જ્યું મીલે, ચૈતન નેતું લગ.

શિક્ષા ૧૨

૫૬ ૧૨૮.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

બિન શિક્ષા મુઘરત નાંહી, સારે જન્મ ગમાય;	બીન૦ ટેક.
બેદ શાસ્ત્ર નિશદિન કહે, ગુરૂ બિન જ્ઞાન ન થાય.	
નીચ ઉચકા ભેદ જ્યું, જ્ઞાન મધ્ય કણું નાંહી;	બીન૦ ૧
રત્ન દીપો બિષ્ટા બિષે, ઘોકર લે લેના ભાઈ.	
હિંદુ મુસલમાન દોષમે, ભેદ રખના ન સોય;	બીન૦ ૨
જ્ઞાન મીલે બહાંસે આહીયે, અપને મનકું ઘોઈ.	
ખાના પીના મતે રખો, એઠી બ્યબહારી રીત;	બીન૦ ૩
જો હોવે કારન જ્ઞાનકા, માનો સખ અપમાનિત.	
લકત ખડા સંસારપે, જ્ઞાન અહન કર લેત;	બીન૦ ૪
અપના કણું વે ની માંનતે, સંતનકુ કુછ દેત.	
અસસે દાન ખડા નહિ, શાસ્ત્રો કહત પુકાર;	બીન૦ ૫
સખમેં એક હી આતમા, એહી સારકા સાર.	
નિશદિન સમરત રામકું, ગીનત અજંપા બપ;	બીન૦ ૬
તર ગયે બહે સંસારપેં સમત હી સખ પરિતાપ.	
લીંબ કટુક હય બીજસે, શીતલ ઉનકી છાંય;	બીન૦ ૭
સખ મોલ છાંયાપે ઠીરો, ફલકું તોડ મત ખાય.	
પકકા તખ મીઠા ભયે, અંકુર કબુવે ની બત;	બીન૦ ૮
નિશ્ચય કરીકે માનનો, ખલકા સંત નહિ કહાત.	
ખલકા સંત બને કલી, સૌખત છૂટત જખ;	બીન૦ ૯
જગપે બીરલા હો રહે, ઐક્યતા હોવે તખ.	
જૈસી પ્રીતિ હશમકી, ઐસી પ્રભુ સંગ જોડ;	બીન૦ ૧૦
તખ તો ભોવન તીહુનમેં, કાઉ ન કાઢે ખોડ.	
તાપ તપે ધરણી પીખે, મુખ દુઃખકો વ્યવહાર;	બીન૦ ૧૧
જયેં હોવે સદ્ગુરૂ સંગતિ, સખો છોડાવન હાર.	
અપના અપના કયા કરે, અપના પુન્ય અરૂપાપ;	બીન૦ ૧૨
અદ્ભુતાનંદ જયેં મીલે શમહી સખ પરિતાપ.	

૫૬ ૧૨૬

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

શિક્ષાસે સત્ય શિખર મીલે, ઇનસે મુધરત કાંમ;	શિક્ષાસે૦ ૮૬૦
અંતઃકરણ ઉજ્જવળ હુવે, મીલતા આતમરાંમ.	
કૃષ્ણ રામ અખી હય નહિ, ઇનકા દેખું દેદાર;	શિક્ષાસે૦ ૧
સુખ દુઃખ કૌનકું જવા કહું નાંહી તમ કૌન આધાર.	
કાલકે ખશ સખ હો ગયા, ખીન સમજકે કબટ;	શિક્ષાસે૦ ૨
સદ્ગુરૂકી શિક્ષા ખીના, ઉભય હોત હે બ્રહ્મ.	
ઐરાગે ખીકલ ભયા, છોડ દીયા ઘર દ્વાર;	શિક્ષાસે૦ ૩
અનુભવ ખીન ભટકત રહે, છુટત નાંહી સંસાર.	
ધોખત ધરની ધાંમપે, હોઇ કે લક્ષ્મિકો દાસ;	શિક્ષાસે૦ ૪
આખર આઇ કે સંસારપે, પ્રીરતે ધરકર આશ.	
જીમે ન ઇસ્રીકું જમાવતે, દેખો ખલકકી રીત;	શિક્ષાસે૦ ૫
ભૂખેકું કુછ દેતે નહિ, કરતહી બહુત હેરાન,	
જીમ રહે ઇસ્રીકું જમાવતે, કરતહી જડ સંગ પ્રીત;	શિક્ષાસે૦ ૬
કરત ન ખિચાર અંતરે, ઐસા હો રહે અજ્ઞાન.	
દાન દેત દુઃખ દેત હે, અપને કર લેવે કાંમ;	શિક્ષાસે૦ ૭
ઇન્મે દાંન કહાં રહ્યા, જીનસે રીજત ન રાંમ.	
ઘરપે હોવે શ્રાદ્ધ, સંખચ્છરી કબટ અપના ગાય,	શિક્ષાસે૦ ૮
જીમે જમાવે પ્રીતસે; બ્રાહ્મણકું ખુશાય.	
સેવા કરાવત રનેહસે, પૂછત પ્રશ્ન અનંત;	શિક્ષાસે૦ ૯
પીછે ભોજન દેત હે, કયેં રીજત ભગવંત.	
મેરા મેરા મત કરો, સખ હય હરિકા દેશ;	શિક્ષાસે૦ ૧૦
સમજે તે જન શેષ હય, દૂર સખ હોત કલેશ.	
જીવત હયે કયું ના મીલે, મુવેકું મીલતા સખ;	શિક્ષાસે૦ ૧૧
ઘોરે ગફલતે સાત સોડ, ખસ્તર મીલતા અખ.	
પશુ પંખી ચૈતન જડ, સખમેં ગુનકા ભાસ;	શિક્ષાસે૦ ૧૨
જીમે જેહીકું ગ્રહન કીયો, બેઠે છોડત નાંહી ખાસ.	

પદ ૧૩૦

[રાગ ઉપર પ્રમાણે]

શિક્ષા ની ગ્રહન કરત, પશુ હો કે મનુષ્યકા દેહ;	શિક્ષા નીં ટેક.
બિધિ નિષેધકું નાલ હે, ઇસીકું દે દેના છેહ.	
સખ દુનિઆમાં દેખ લ્યો, માત પિતા સખ દ્વાર;	શિક્ષા નીં ૧
જીવત જલ પાવત નહિં, બડા મૂર્ખ વ્યબહાર.	
મર્ણુ પીછે લડુ બને, બડી મીજબાની હોત;	શિક્ષા નીં ૨
ખાના પીના ખેલના, એસે કરતે ખહોત.	
શિક્ષા એસા કહત હે, જનત ખિરલા કોઈ;	શિક્ષા નીં ૩
કરતા હયે સોઈ ભોગતે, મરન ગયે સોઈ નાઈ.	
મુડદે કી પાસ દિપક ધરે, દેખત જીવત કોય;	શિક્ષા નીં ૪
ઇસ રીતીસે સમજ લ્યો, પાવત કરતહી સોય.	
કરત હે કીરતી કારન પુનિત બડા વ્યબહાર;	શિક્ષા નીં ૫
ખાને પીને ખેલને, કરત હી સખ સંસાર.	
જીવત કરતા ભોગ તે, એહિ ઇનકા સંસાર;	શિક્ષા નીં ૬
નિમિત્ત બીન હોતા ન હો, મને કે શિરભાર.	
સંગત મતકર નીચકી, મુસા હોકર ખાય;	શિક્ષા નીં ૭
અપનેકું કુછ દેત નાંહી, સદાય એસે ન્યાય.	
સોખત કરની તો બડી, અપના ખુરા ન હોય;	શિક્ષા નીં ૮
દુનીઆં સારી ગર્જગી, ચારી રખતી સોય.	
સંતહી મુખટ રૂપ હે, તજત ન અપના મુલાવ;	શિક્ષા નીં ૯
કોઉ અગ્નિમેં ડરકે, કરતહી બહુત ધીખાવ.	
તોભી ગુનકું તજત નાંહી, દેતહી સખકું મુવાસ;	શિક્ષા નીં ૧૦
જો કોઉ એસે સંત હય, અવગુન લેત ન ખાસ.	
કંટક બનમેં બસ રહે, નાંહી કંટકકી ખાસ;	શિક્ષા નીં ૧૧
એસા સંત મીલે કબી, તખ હોના ઇસકા દાસ.	
ધિક મનુષ્યકો મૂર્ખકું અદભૂતાનંદ છોડ;	શિક્ષા નીં ૧૨
પરકા કર્મ પકડ રહેવે ઇનસે ન દુસરી ખોડ.	

૫૬. ૧૩૧

[સંપર શું કરું રે. મારે નંદ કુંવરસુ નેહ...એ રાગ]

- શિક્ષા કલ્પનીરે, ખખર નાંહી અલ્પકી રે;
મુરખ સમજત નાંહિ કધુ સાર. શિક્ષા૦ ટેક.
- કરનેકા સોહી કરતા નાંહી, કરે ઓરનકી દેખ;
જગપે એસા બેગમ દેખી, એહી તરફ નાંહી પેખ. શિક્ષા૦ ૧
- મગટકું નાંહી પેખતા હય, એહી બડા અંધકાર;
ચિતર કે દિપકમેં પ્રીરતા, સુજત નાંહી લગાર. શિક્ષા૦ ૨
- કેસંપ કરના કષ્ટ હય, અપી મુરખ સમુજત નાંહી;
જીસીપે એહી અજ્ઞાન આ કર, ગતિ ગુઢ હો રહી. શિક્ષા૦ ૩
- સત શંકર નાહી કોઢિકા, કોઢિ અપના અપના કહે;
જગમાં એહી અજ્ઞાનકી, તું ખાત સમજ કર લે. શિક્ષા૦ ૪
- પર્યટ મૈલકું સદા કટત હય, બસ સાફ કર દેત;
કરતે નિંદા ઓરકી, તેહી કૌડી એક ન લેત. શિક્ષા૦ ૫
- સાબરણી કે મુલાવ દેખો, પરકું કરતી સાફ;
દેખ દ્યો ઇસીકા અંગકી પર, બાસહી રહતી ખરાય. શિક્ષા૦ ૬
- ધોવે તોભી અશુધ રહેતી, પરકી મુધી હોય;
સર્વ શાસ્ત્રકા કહેના એઇ હય, નિંદા ન કરની સોય. શિક્ષા૦ ૭
- એકેહી સંગમેં સુખ પાવત, એકેહી સંગમેં કષ્ટ;
દુનીઆમેં દોઇ લેદ અનાદી, સમજે ઇસીકું સ્પષ્ટ. શિક્ષા૦ ૮
- ચંદન કંટકમેં રહે, તમ રક્ષણ ઇસીકા હોત;
જયું જયું રક્ષન હોત હે, તમ પાવે સુગંધી બહોત. શિક્ષા૦ ૯
- દહિયાકી સંગ દુધા મીલને, નવનીધ બહાં મીલ જાય;
સંગતીકા ફલ એહી સમજ દ્યો, અપના મન શુધ થાય. શિક્ષા૦ ૧૦
- કાજલ કાગજ સંગસેં ઇન બડી કીમત હોઇ જાત;
બિન્દમેં સંગત દોઇ હેય, બેદ બચનકી ખ્યાત. શિક્ષા૦ ૧૧
- સુખસેં યા ભવજલ તરન, સમજ ઉલટ ધર જાય;
તૃણા ત્રીબીધ છેડ કર, અદ્ભુતાનંદ પાવ. શિક્ષા૦ ૧૨

૫૬ ૧૩૨

(રાગ ઉપર પ્રમાણે)

જગ જન જાંણુના રે, બીચારકે માંણુના રે;
આખર દુનીઆં ફના મકાન, જગ જન જાંણુના રે. ટેક.

દેખો મહેલુંમે બાઈ કે, બહાં દરજી બેઠે દોઢ;
ગજ ભરતે સખ દેખતે, એહી તમુ ન યેતરત સોચ. જગ૦ ૧

હુસરેક અબ દેખ દ્યો, એહી સખકા લેત તપાસ;
બધ ઘટ હોને દેનાહે, ગજ કાતર કરપે ખાસ. જગ૦ ૨

અન્ય અન્ય ઉપચાર હેય, અપને કુલકી રીત;
દેશ કાલ જબ આયગા, બહાં હોતા ખીપ રીત. જગ૦ ૩

ભવસિંધુ તરબાવગે, સમજ ઉલટ ધર બાવ;
તૃષ્ણા છૂટે ત્રીબેધે, દિલ ચાઈસો પાવ. જગ૦ ૪

ત્યાગ કરનેકા સહેલ નાંહી, ઉપરસે દરસાય;
અંતરસે છૂટે નહિ, તબ પાત્ર અરૂ પાની જાય. જગ૦ ૫

કરતહી ત્યાગ બિચાર કરના, શીરપે લેનો ભાર;
સખસે હીલીમીલી ચાલીયે, રખકે શુદ્ધ બિચાર. જગ૦ ૬

ત્યાગ બકા હય આકરા, ઔર બહુત કીયા ન જાય;
ત્યાગી મુખસેં બોલતે, અરૂં લાલચમેં લીપટાય. જગ૦ ૭

ખાતા પીતા ઘોરતા, ઔર કરતા ધનકી ખોજ;
ઇસકા દુઃખકી ખાત કયા, જેહી શીરપર ભરતા ખોજ. જગ૦ ૮

એસો ત્યાગ ન કીજયે, સોહી પીછેસે નિર્બલ હોઈ;
પહીલે મન વિચાર કરકે, સમજહી કરનો સોઈ. જગ૦ ૯

અપના કુશલ ચાહીયે, તો કરના સંત્સંગ;
અપની મતલબ કારન, મત હોના મન લંગ. જગ૦ ૧૦

મેં હું દિવાના નાંમકા, અરૂં નિશદિનકા હું દાસ;
એહી ખીન હુસરી ખાત કયા, સખમેં દેખે અબિનાશ. જગ૦ ૧૧

યહ શિક્ષાકું શિર ધરે અરૂ ઉલટા ધરત નહિ પાય;
અદ્ભૂતાનંદ એહી જનકું, એક છનમેં મિલ જાય. જગ૦ ૧૨

૫૬. ૧૩૩

(સોરઠી કુંડગી)

તુલસી ચંદન પીંપલા, બેઠ બમન અરૂ ગાય,
સંત બેઠ અરૂ પ્રથ હી, ઈસીકું લાગો પાય;
ઈસીકું લાગો પાય, બડા અવજા કયું કરે,
દેખો બેઠુ પર પાવ, મુરખ બીન કોઉ ના ધરે. ૧

પ્રભ એક ભરપુર હે, બલક હય મિથ્યાભાસ,
તત્ત્વ જ્ઞાનકો સાર એહી, એહી બીન બરથા ખાસ;
એહી બીન બરથા ખાસ, જીવ શિવ દોનુ એક હય,
દુસરા દરશત નાંહી ઇતિના, સચ્ચા બિબેક હય. ૨

જખ લગ ઘટમેં પ્રાન હય, દયા ભકિત મત છોડ,
બીરતી કલી પલટે નહિ, સંતનકો સંગ જોડ;
સંતનકો સંગ જોડ, હો રકે અસંગી આપસેં,
ઐસેં પ્રહ્મ રૂપ કોય તપે ન ત્રિબીધ તાપસેં. ૩

ભમતા ભવમેં બહુ દીસે, પરપંચીકા પાસ,
ઉપર ભેખ અંતર કપટ, ઇનસેં સત્યાનાશ;
ઇનસેં સત્યાનાશ. બેઠહીકી ખાતાં કરે,
સમુજત નાંહી કછુ ભેદ. અજ્ઞાનિ ઉલટા પ્રીરે. ૪

અસહ્યુર કલી જો મીલે, ધન દારા કે ચાર,
પરકું ખાઈ ખોખા કરે, પર બસ્તુ હરનાર;
પરબસ્તુ હરનાર બિષય ખાસના ના ગઈ,
પરકી દૂર કયું હોય, કહેનેકી સખે કે દઈ. ૫

૫૬. ૧૩૪

(ત્રાટક જંદ)

કીચે ત્યાગ તો મહુસે નાંહી ડરનો, પીછે રોષ કીસી પર કહાં કરનો. ૧
 ધન દોલતકા જખ ત્યાગ કીયા, પુરૂષોત્તમકા જીને બેશ લીયા. ૨
 અહં મમકું જહાં ઉથાપ દીયે, ફિર સ્વપ્ન બીખે ન કબુલ કીયા. ૩
 ઐસે ત્યાગકો ભાગ લીયો જગમેં, સોઘ આવત નાંહી કબી ભગમેં. ૪
 શશી શીતલતામેં ખાસ કીયા, ઇન્હે તીન લોકકા મુખ લીયા. ૫
 નિશદિન નિરંજનકા મુપના, કછું માનત નાંહી કલી અપના. ૬
 ભયે અદ્ભૂતાનંદ ન ન્યૂન કશી, જીન્હે પદ લીયા હે સ્વીકાર અમી. ૭

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

દેખો બિચારકે યા જગ ભીતર અંતર બાહ્યર હે ભરપુરા;
 બેદકા ભેદ લીયા જખહી તખ કૌન હે કાયર કૌન હે શરા. ૧
 કૌનકું મુરખ માનત હે તુંમ, કૌનકું માનત પંડિત પુરા;
 કૌનકું દેખત સર્વજતા ભર, કૌનકું દેખત હે તું અધુરા. ૨
 કૌનકું દેખત હે લક્ષ્મિ બીન, કૌનકું દરશત દ્રવ્યસે પુરા;
 ભોગ સંભોગ મીલે જખ આઈ કે, જૈસો હી ભાગ્ય હે તૈસા અંકુરા. ૩
 જૈસે કીચે ઔર જન્મમેં કર્મજી, તૈસે હી યહ જન્મમેં હોત સ્ફેરા;
 અદ્ભૂતાનંદકા સંગ બીના મુખ અરૂ દુઃખસે ભયે તન ચુરા. ૪

[સોરઠો]

દેખો સખ સંસાર મુખ માંનત દુઃખ ભોગતે;
 અજાનિ દિનરાત ઘર ધંધેમેં ધોખતે. ૧
 બંધુ હમાર ધર્મ માતા બુદ્ધિ બનતે,
 પુત્રકી ઉપર પ્રેમ સદા એહી આંનતે. ૨
 ગુરૂ હમેશ મન પડીલે જીન ગ્રહન કીયા,
 ખસ હો તીન ભોવન ઇતના બક્ષિસે દીયા. ૩

(સારકી કુંડળી)

લેખ લીયા સોઈ ભકત હો, છોડ ચલે જગ સંગ;
ફિર દષ્ટિ વાંછી ના રહે, આપઈ હોત અભંગ.
આપઈ હોત અભંગ, સમજ ગયે સોઈ શુ રહે;
હો ગયે ભવકી પાર, સોઈ ચૈતન ભરપુર હૈ. ૧

સંસારી સંસારકા દિન રાતી મુખ ચ્હાત;
કોઈ ભી ત્યાગી દેખી કે, અંતરપે અમુઆત.
અંતરપે અમુઆત, મુખ રૂપ સંસાર હે;
બીન અદ્ભૂતાનંદ ધુક ન જાને સવાર હે. ૨

લેત દેત ચૈતન હે ગયે ચૈતન કષ્ટ નાંહિ;
અંધે આગે આરસી, પીછે પીછાડી ભાધ.
પીછે પીછાડી ભાહી, કોઈ બીરલા સમજ ગયે,
નાંહી બુજત જેહી અબુજ, અદ્ભૂતાનંદ ના ભયે. ૩

જીસ જનુકું જગતમેં, પ્રભુની સન્મુખ હોય;
ગુરૂ મીલેં ગરવા કભી, પાવત બીરલા કોય.
પાવત બીરલા કોય, તન મન ધન ત્યાગી ગયા;
ફટ ગયે સંસાર, અદ્ભૂતાનંદ હો રહ્યા. ૪

બન જલે બન લકડી જલે, જલે સરોવર પહાડ;
કંચનસી કાયા જલે, જલે ચાંમ ઓર હાડ.
જલે ચાંમ ઓર હાડ, સ્થુલકા એહી સંસ્કાર હે;
અદ્ભૂતાનંદ લેખ લેકર ભગને ત્યાર હે. ૫

(કવિત)

કુટુંબકા સમજ લેના આલમ હે એક રૂપ,
આતમા ભી એક રૂપ સમજકે પાવ ધરનેકો;
રાગ દ્રેષ મતે કરો દુષ્ટિદે મતે ડરો,
અદ્ભૂતાનંદ ની મીલે તબ નકં પરનેકો. ૧

દેખો ખાંસ કેસે કરે અંગસે અગન ઝરે,
બનકુ જલાઈ દેત ઇસીકા સ્વભાવ હે;
એસે યુનકું છોડ દે કર; સંતકો સંખંધ કર લે,
ખલક સખે દૂટ જાત, અદ્ભૂતાનંદ ત્યાર હે. ૨

(દોહરો)

તજતહી દેહ જાનિ જખે, જય જય કરતહી દેવ;
ગાવે બજાવે નૃત્યગુ, સ્વર્ગ ખીખે તત ખેવ, ૧
મોક્ષ ધર્મ એસા કહે, અજ્ઞાનિકા મ્હેત;
બજત નહિં મુર દ્વંધખી, આનંદ કછુવે ની હોત ૨

તત્વજ્ઞાન એસા લીખ્યા, હડ યોગે પ્રમાન;
ખખડદાર રહેના સદા, ગર્જહી સિંહ સમાન. ૩

હરિત કૌન હિસાબમાં, પકડી પટકુ શિર;
સિંહ સામે શોધતા, ફિરત હું ચોદિર. ૪

હારત નાંહી હોશિયાર હું; જીતનેકી નહિ જોડ;
તીન ભુવનકી મધ્યમે, બકી શકે કૌન હોડ. ૫

શૂરેકા સિરદાર હું; મહા પદ કે અહનાર;
એસા મનમુખા રખે, મોઢ ભવકા હરનાર. ૬

એસે દઢ મન જીમીકા, ઇસીકા મુધરત કામ;
અદ્ભૂતાનંદ ઓ લહે આખરકે બિશ્રામ.

(દોહરો)

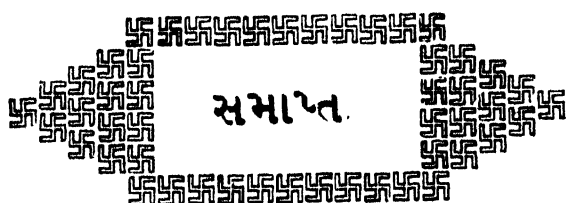
વેદશાસ્ત્ર ને સ્મૃતિ, કાવ્ય ભાષ્ય ઇતિહાસ;
સાર જણાવ્યો સર્વનો, અદ્ભૂતાનંદ ખાસ.

દ્રવ્ય. માન કે મહત્વતા, અર્થે લખ્યો ન લેશ;
પરજીવ ભદ્રને કારણે, કર્યો પ્રવૃત્તિ પ્રવેશ.

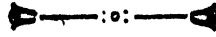
જે જે લેખ લખ્યો હશે, તે શિક્ષાને માટ;
વિધિ નિષેધો વેદના, સમજી ઝાઝો વાટ.

નથી નિંદા કોઈની કરી, લેખ પૂર્વના જેહ;
સ્વાનુભવ જે જે થયા, લખી જણાવ્યા તેહ.

હરિ ॐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

સહાયક ભાઈઓનાં નામ

ચક્રવાશી.

૩૧.

- ૨૫ પા. શિવાભાઈ તળશીભાઈ.
 ૨૫ પા. રેવનદાસ શંકરભાઈ
 ૧૦ શાહ માણેકલાલ કીઝાભાઈ.
 ૫ પા. લલ્લુભાઈ નારણભાઈ
 ૫ શાહ સાંકળચંદ ત્રિભોવનદાસ
 ૫ પા. સોમાભાઈ વલ્લવભાઈ
 ૪ શાહ ચુનીલાલ પ્રેમચંદ
 ૩ પા. ટુલાભાઈ હાથીભાઈ
 ૩ વ્યાસ મુળશંકર નાથજીભાઈ
 ૩ શાહ મનસુખલાલ ભોગીલાલ
 ૩ પા. ઇશ્વરભાઈ મોતીભાઈ
 ૩ પા. દેસાઈભાઈ હીરાભાઈ
 ૨ ખેન ચંચળ; રૂખીઆની દીકરી
 ૨ માસ્તર છોટાલાલ શંકરલાલ
 ૨ સોની ભાઈજીભાઈ
 ૨ બાવા જીવજીદાસ
 ૨ શાહ છોટાલાલ મગનલાલ
 ૨ પા. ફકીરભાઈ રણછોડભાઈ
 ૨ પા. મુનદાસ દેસાઈભાઈ
 ૧ પારેખ જમનાદાસ ઇશ્વરભાઈ
 ૧ બારોટ બાણુભાઈ કાલઈ વેડા.
 ૧ પા. ડાહ્યાભાઈ મોતીભાઈ

- ૧ માસ્તર જેઠાભાઈ લલ્લુભાઈ
 ૧ કાછીયા લલ્લુ લાલદાસ
 ૧ પા. શંકરભાઈ રામદાસ
 ૧ પા. શિવાભાઈ હાથીભાઈ
 ૧ પા. કાળીદાસ
 ૧ કાછીયા આત્મારામ લાંગજી
 ૧ પા. ભદ્રજીભાઈ લલ્લુભાઈ
 ૧ પા. હરમાનભાઈ કાળીદાસ
 ૧ પા. ગોરબનભાઈ લલ્લુભાઈ
 ૧ પા. ખોડાભાઈ બાવાજી
 ૧ શાહ આશ્વાલાલ છોટાલાલ
 ૧ શાહ હિરાલાલ મુળજીભાઈ
 ૧ કાછીયા ઝવેર ખોધજી

ઉત્તરસંડા.

- ૫ હરમનભાઈ ડાહ્યાભાઈ

નાર.

- ૨૫ હરિ ઝૂં તત્સન
 ૧૧ પા. ડાહ્યાભાઈ મથુરભાઈ
 ૧૧ પા. ખુશાલભાઈ લાલજી
 ૧૧ પા. ચતુરભાઈ કાશીભાઈ
 ૧૧ પા. માધવદાસ નાથાભાઈ અને
 પા. લલ્લુભાઈ નાથાભાઈ
 ૫ પા. ઘેરીભાઈ મનોરભાઈ અને
 પા. નાથાભાઈ રણછોડભાઈ

૫ સોની હરગોવિંદ ખુશાલદાસ
 ૫ પા. ખોડાભાઈ મોતીભાઈ
 ૫ પા. ખોડાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
 ૪ પા. હિમાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
 ૩ પા. નાથાભાઈ હરિભાઈ
 ૩ પા. મોતીભાઈ પ્રાગદાસ
 ૩ પા. પરસોતમ તળશીભાઈ
 ૩ પટેલ ડેરી કું., ખોડાભાઈ તથા
 મરઘાભાઈ
 ૩ પા. કાળીદાસ દાજીભાઈ
 ૩ પા. ધ્રુવાભાઈ બકોરભાઈ
 ૩ „ મંગળભાઈ બહેચરભાઈ
 ૨ „ રેણુમિત્ર ગોકળદાસ
 ૨ ભગવાનજી દયાળજી નાયક
 ૨ મણિશંકર જોષીતારામ પુરોહિત
 ૨ પા. શિવાભાઈ મનોરભાઈ
 ૨ „ પ્રભુદાસ મોતીભાઈ
 ૨ „ મરઘાભાઈ તળશીભાઈ
 ૨ „ ચતુરભાઈ ખોડાભાઈ
 ૨ „ પુંજભાઈ તળશીભાઈ
 ૨ „ વાઘજીભાઈ મુળજીભાઈ
 ૨ „ છોટાભાઈ પુનમભાઈ
 ૨ આરોટ વનાભાઈ વાઘજીભાઈ
 ૨ પા. પ્રભુદાસ શંકરભાઈ
 ૨ „ છોટાભાઈ રણછોડભાઈ
 ૨ „ કશીભાઈ લાલજી
 ૨ „ બહેચરભાઈ વસ્તાભાઈ
 ૨ „ નરેરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
 ૨ „ ત્રીકમભાઈ દેસાઈભાઈ
 ૨ „ ભાઈલાલભાઈ ત્રીકમભાઈ

૨ „ પુનમભાઈ કુબેરભાઈ
 ૨ „ ચતુરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
 ૨ „ વાઘજીભાઈ દાજીભાઈ
 ૨ „ તાપીદાસ જીવાભાઈ
 ૨ „ વાઘજીભાઈ વલ્લભભાઈ
 ૨ સોની ગિરધરભાઈ ખુશાલદાસ
 ૨ પા. ત્રીકમભાઈ દેસાઈભાઈ
 ૨ „ મોતીભાઈ મંગળભાઈ
 ૨ „ દેસાઈભાઈ ગણેશજી
 ૨ „ ચતુરભાઈ ભાઈલાલભાઈ
 ૨ „ મગનભાઈ નારણભાઈ
 ૨ „ સોમાભાઈ મુળજીભાઈ
 ૨ „ ગંગાદાસ ભુલાભાઈ
 ૨ „ મોતીભાઈ શિવાભાઈ
 ૨ „ ભાઈલાલભાઈ મુળજીભાઈ
 ૨ „ ચતુરભાઈ ઝવેરભાઈ
 ૨ „ અંબાલાલ સોમાભાઈ
 ૨ „ મગનભાઈ દારકાંદાસ
 ૨ „ સોમાભાઈ મીનાભાઈ અને
 પા. કાશીભાઈ મનોરભાઈ
 ૨ „ મુળજીભાઈ ખુશાલભાઈ
 ૨ દલવાડી ભાઈલાલ આશાભાઈ
 ૨ પા. લાલાજી મરઘાભાઈ
 ૧૧ „ નરોત્તમ સોમાભાઈ
 ૧ „ નરહરદાસ બાવાજીભાઈ
 ૧ „ મગનભાઈ શંકરભાઈ
 ૧ „ ડાહ્યાભાઈ ઇશ્વરભાઈ
 ૧ „ ડાહ્યાભાઈ વાઘજીભાઈ
 ૧ ત્રિપાડી મોતીરામ મહાશંકર
 ૧ પા. છોટાભાઈ નાથાભાઈ

- ૧ ,, શિવાભાઈ જગનભાઈ
- ૧ ,, ઝવેરભાઈ ભાઈલાલભાઈ
- ૧ ,, ધુગાભાઈ કાશીભાઈ
- ૧ ,, મોતીભાઈ ઉમેદભાઈ
- ૧ દુર્ગાબેન મહાશંકર
- ૧ સમરથબેન ફત્તેહચંદ શાહ
- ૧ મોતી ગોપાળરાવ
- ૧ પા. વિક્રમભાઈ મુળજીભાઈ
- ૧ ,, લલ્લુભાઈ મથુરભાઈ
- ૧ ,, ઝવેરભાઈ વાઘજીભાઈ
- ૧ ,, ખુશાલભાઈ લખાભાઈ
- ૧ ,, મણિભાઈ નારણભાઈ
- ૧ ,, ગોરધનભાઈ ડાહ્યાભાઈ
- ૧ ,, નાથાભાઈ ઈચ્છાભાઈ
- ૧ ,, ભગવાનભાઈ નરેરભાઈ
- ૧ ,, મગનભાઈ મોતીભાઈ
- ૧ ,, અંબાલાલ લલ્લુભાઈ
- ૧ ,, પુનમભાઈ હાથીભાઈ
- ૧ ,, દેસાઈભાઈ ધનજીભાઈ
- ૧ ,, આશાભાઈ દાજીભાઈ
- ૧ ,, ઝવેરભાઈ જેઠાભાઈ
- ૧ સોની છોટાલાલ ભાઈલાલ
- ૧ પા. મથુરભાઈ પ્રભુદાસ
- ૧ ,, અકોરભાઈ કાળીદાસ
- ૧ ,, ચતુરભાઈ કદયાણુભાઈ
- ૧ ,, રઘનાથ તળશીભાઈ
- ૧ ડૉક્ટર મુળશંકર પિતાંબર જોષી
- ૧ ,, ભાઈલાલ કપુરચંદ શાહ
- ૧ આરોટ છોટાભાઈ પરધુભાઈ
- ૧ શેઠ રોશનઅલી અબ્દુલ કાદર

- ૧ આરોટ શંકરભાઈ ભટ્ટાભાઈ
- ૧ પા. ગોરધનભાઈ લાલાજીભાઈ
- ૧ આરોટ દામભાઈ શામળભાઈ
- ૧ પા. મગનભાઈ મરઘાભાઈ
- ૧ કંદોઈ હીરાલાલ લલ્લુભાઈ
- ૧ પા. મગનભાઈ દાજીભાઈ
- ૧ ,, ડાહ્યાભાઈ ઉમેદભાઈ
- ૧ ,, સોમાભાઈ અકોરભાઈ
- ૧ ,, નાગરભાઈ વાઘજીભાઈ
- ૧ ,, ઈશ્વરભાઈ લખાભાઈ
- ૧ ,, ગોકળભાઈ તળશીભાઈ
- ૧ ,, સોમાભાઈ ભાઈલાલભાઈ
- ૧ ,, પ્રભુદાસ શામળભાઈ
- ૧ ,, તળશીભાઈ રઘાભાઈ
- ૧ કલાલ ફકીરચંદ
- ૧ દરજી ખુશાલ ઝવેરભાઈ
- ૧ રેવાભાઈ ચુંથાભાઈ
- ૧ મીઝી ભાઈજીદાર શંકરદાર
- ૦૧૧ હીરાભાઈ પુલાભાઈ

સાંઠાસાલ.

- ૫૦ પા. સોમાભાઈ દેવાભાઈ
- ૧૦ શાહ ભોગીલાલ અંબાદાસ
- ૫ પા. પરસોતમ મથુરભાઈ
- ૫ ,, મોતીભાઈ દાજીભાઈ
- ૪ ,, મોતીભાઈ ઝવેરભાઈ
- ૩ શાહ જેઠાલાલ નાથજી
- ૩ ,, સોમાલાલ મોહનલાલ
- ૩ દેસાઈ કેશવલાલ કીલાભાઈ
- ૩ શાહ મગનલાલ મુળજી
- ૩ ,, મોહનલાલ જમનાદાસ

- ૩ મુથાર કાલર્ધ મગનભાઈ
 ૨ શાહ જ્ઞેદાલાલ હગલાલ
 ૨ મુથાર પરસોતમ હરિભાઈ
 ૨ „ સોમાભાઈ લલ્લુભાઈ
 ૨ શાહ હીરાલાલ સોમાભાઈ
 ૨ સોની કેશવલાલ મુળજીભાઈ
 ૨ પા. વાઘજીભાઈ કિશોરભાઈ
 ૨ દેસાઈ ત્રિભોવન કીલાભાઈ
 ૨ શાહ ગરબડભાઈ ગોવિંદભાઈ
 ૨ „ હગનલાલ સાંકળચંદ
 ૨ „ સાંકળચંદ ભોગીલાલ
 ૨ પંડ્યા મણિશંકર ભગવાનજી
 ૨ પા. ખુશાલભાઈ દેસાઈભાઈ
 ૨ કલાલ મથુરભાઈ દ્વારકાદાસ
 ૧૥ શાહ દામોદર જમનાદાસ
 ૧ પુરાણી છોટાલાલ મોતીરામ
 ૧ ડૉક્ટર આલાશંકર ત્રિભોવનદાસ
 ૧ વ્યાસ ગંગાશંકર લલ્લુરામ
 ૧ વ્યાસ નાથજી શિવરામ
 ૧ પા. બેચરભાઈ મથુરભાઈ
 ૧ સોની લક્ષ્મીચંદ હીરાચંદ
 ૧ મુથાર ચુનીલાલ શનાભાઈ
 ૧ કાન્ગીયા કેશવલાલ કલ્યાણભાઈ

જનાલ.

- ૧૦ શાહ ચુનીલાલ માણેકલાલ
 ૭ „ ગોરધનદાસ હરિદાસ
 ૭ „ સોમાલાલ ચુનીલાલ
 ૫ „ મુળજીભાઈ ચુનીલાલ
 ૫ „ મગનલાલ ચુનીલાલ

- ૫ શાહ નાથજી ઝવેરદાસ
 ૫ „ ભોગીલાલ હરગોવિંદદાસ
 ૫ „ હગનલાલ કાળીદાસ
 ૫ „ હગનલાલ રામજીભાઈ
 ૫ „ સોમાલાલ મુળજીભાઈ
 ૫ „ મંગલદાસ ઝવેરદાસ
 ૫ „ ગોરધનદાસ ગીરધરદાસ
 ૩ „ વલ્લભદાસ કાળીદાસ
 ૩ „ હગનલાલ પરસોતમ
 ૩ „ ભોગીલાલ માણેકલાલ
 ૩ વ્યાસ સોમેશ્વર પિતાંબર
 ૩ શાહ કેશવલાલ ભાઈચંદ
 ૨૥ માસ્તર ઝોચ્છવલાલ લલ્લુભાઈ
 ૨ કેશવલાલ પ્રબોધરામ તલાટી

ગોઠડા.

- ૩ શાહ મગનલાલ ભોગીલાલ

નમીસરા.

- ૫૦ પા. દાદાભાઈ વૃજભાઈ

ગાંગડીયા. (સાવલી)

- ૨૫ પા. નારણભાઈ માધવભાઈ

લીંબાશી. (માતર)

- ૪૦ પા. કલ્યાણભાઈ વલ્લભભાઈ
 ૩ બેન દિવાળી, પા. મથુરભાઈ નળશી-
 ભાઈની દીકરી

ખાંધલી. (માતર)

- ૧૦ પા. ગોવિંદભાઈ બહેચરભાઈ

રણુ. (પાદરા)

૨ પા. માધવભાઈ પ્રજ્ઞદાસ

કરમસદ. (આણુંદ)

૨ પા. રામભાઈ બીખાભાઈ

૧ પા. હરિભાઈ મીઠાભાઈ

૧ પા. અંબદાસ ઉમેદભાઈ

બાકરોલ. (આણુંદ)

૨ પા. વલ્લભભાઈ જેઠાભાઈ

૨ „ કાળીદાસ દેસાઈભાઈ

૧ „ મોતીભાઈ ગોકળભાઈ

૧ „ જગનભાઈ સોમાભાઈ

૧ „ ચતુરભાઈ રણછોડભાઈ

૧ „ મોતીભાઈ કાલીદાસ

દેલોલ. (ગોધરા)

૧૦ શાહ માણેકલાલ ઝવેરદાસ

૫ પગી હમીરભાઈ ગજાભાઈ

૫ માળી મોતી અમથાભાઈ

૫ શાહ બાપુજી ભૂરાભાઈ

૩ સોની પૂંજલાલ મનસુખદાસ

૩ શાહ પૂંજલાલ જેઠાલાલ

૨ „ કેશવલાલ મનસુખદાસ

૨ „ ચુનીલાલ હરિવલ્લભદાસ

૩ „ ચીમનલાલ ચુનીલાલ

૨ જોશી પરસોતમ પૂંજભાઈ

ઠાસરા.

૧૦ પા. મણિલાલ જેઠાભાઈ

૧૦ „ સોમાભાઈ જગનભાઈ

૫ „ વલ્લભભાઈ તળશીભાઈ

૫ ત્રવાડી છોટાલાલ આદિતરામ

૫ „ અમૃતલાલ આદિતરામ

૪ પા. રણછોડભાઈ નારણભાઈ

૪ બેન ડાહી, નારણભાઈ રેવનદાસની દીકરી

૩ જોશી લક્ષ્મણભાઈ હથ્થરભાઈ

ધોળકા.

૨૫ શાહ માણેકલાલ ચુનીલાલ

૧૫ શાહ નારણદાસ ગોપાળદાસ

૧૦ „ નગીનદાસ જમનાદાસ

૫ „ રતિલાલ પૂંજલાલ

૫ કાઠીયા ડાહ્યા દામોદર

૨ શાહ કેશવલાલ નાથાભાઈ

મીઠી. (સિંધ)

૧ શાહ ઝિજ્જલાલ હંસરાજ

૧ પિતાંબરદાસ અરજુનજી વારડે

૧ સોની મધરામ વીરજી

૧ બ્રહ્મક્ષત્રી ભોજરાજ ખેતારામ

૧ શર્મા આદિદાનજી પ્રેમજી

૧ શર્મા ચુનીલાલ પોકળદાસ

૦૧ શાહ કેશવલાલ વાંકીદાસ

૦૧ શારદ્ધત સતરામદાસ શંખલરામ

૦૧ શ્રી ભક્તા ગં૦ સ્વ૦ આંજી બાઈ

૦૧ શર્મા હરગોવિંદ જગનલાલ

